

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 47 том 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 15.03.2021 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2021

© Міжнародний гуманітарний університет, 2021

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

---

*Довганич М. В.,
викладач кафедри іноземних мов
Ужгородського національного університету*

ЗАРУБІЖНА РЕЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ К. ІШІГУРО В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Анотація. З огляду на те, що в епоху глобалізації питання різноманітності культурних традицій загалом і в літературі зокрема вийшло на перший план, дослідження творчості представників мультикультуралізму набуває особливої актуальності. Зважаючи на це, значний інтерес серед літературознавців становить творчий доробок нобелівського лауреата з літератури Кадзуо Ішігуро. Британський письменник японського походження Кадзуо Ішігуро – один із найбільш успішних сучасних прозаїків англомовного світу. Підтвердженням цього служить той факт, що митець став лауреатом Нобелівської премії з літератури за 2017 рік. К. Ішігуро позиціонує себе як представник «мультикультуралізму», «громадянин світу», «міжнародний» автор. У статті проаналізовано ступінь дослідженості творчості британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро в сучасному зарубіжному літературознавстві, а також розглянуто й систематизовано різні підходи науковців щодо аналізу романів автора; визначено основні вектори дослідження творчої спадщини письменника. Встановлено, що англомовній прозі К. Ішігуро притаманне взаємопроникнення західної та далекосхідної (китайської, японської) традицій. Створені на європейському матеріалі романи письменника містять доміанти східного світогляду та східної логіки. В прозі автора описи наслідків історичних подій і того, що передувало їм, подані, як правило, крізь призму долі окремих людей. Історія при цьому надзвичайно індивідуалізована й передається через потік спонтанних ностальгічних спогадів, хоча й має істотний безпосередній вплив на життя героїв. Дослідження феномену літературного мультикультуралізму та творів його представників, зокрема прози Кадзуо Ішігуро, – один із ключових напрямів сучасного літературознавства, поглиблене та всебічне вивчення якого тільки починається, незважаючи на вже сформоване уявлення про цей термін і наявні наукові розвідки.

Ключові слова: історія, Кадзуо Ішігуро, міфологізм, мультикультуралізм, постколоніалізм, протагоніст.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації особливої актуальності набуває дослідження творчості представників мультикультуралізму. Британський романист та автор сценаріїв і коротких оповідань Кадзуо Ішігуро – один із найбільш обдарованих письменників ХХІ сторіччя. Для його творів характерне застосування «потіку свідомості», що виявляється через зображення внутрішнього світу людини та різноманітних нюансів її пам'яті, таких як спогади й забуття. Як представник «мультикультуралізму» письменник розкриває теми війни, колективної пам'яті та національної свідомості. Водночас Ішігуро зосереджує увагу на історичній і культурній пам'яті кількох народів. Сьогодні аналіз романів британського автора входить у всі дослідження з історії англійської літератури, де вони

розглядаються в різних аспектах і в найрізноманітніших контекстах. Творчість К. Ішігуро неодноразово ставала предметом літературознавчих досліджень, однак у вітчизняних наукових працях розглядалася переважно фрагментарно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне науковий інтерес до «творчого феномену Кадзуо Ішігуро» засвідчує низка наукових праць. Літературна спадщина письменника стала об'єктом літературознавчих розвідок і літературно-критичних статей таких зарубіжних учених, як П. Айер [1], С. Вонг [2], Г. Лі [3], І. Лобанов [4], В. Мініна [5], Я. Погребна [6], В. Сім [7], Б. Шаффер [8]. Праці дослідників Б. Алена [9], С. Кауфмана [10], О. Павлової [11], Е. Саммерс-Бремнера [12] виконані в річці порівняльного аналізу. Проте наукові літературознавчі студії лише частково стосувалися проблеми сприйняття творчості Кадзуо Ішігуро; відсутній комплексний підхід до осмислення всієї літературно-художньої спадщини письменника, що й зумовило актуальність теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати ступінь дослідженості творчості автора в сучасному зарубіжному літературознавстві, розглянути й систематизувати різні підходи науковців щодо аналізу романів Кадзуо Ішігуро, визначити основні вектори дослідження творчої спадщини письменника.

Виклад основного матеріалу. Перші оповідання Ішігуро з'явилися в пресі в 1980 році. Наразі до його творчого доробку належать декілька телевізійних сценаріїв, низка оповідань і сім романів, кожен із яких був удостоєний престижних літературних премій: «Прозорий серпанок над горами» (“A Pale View of Hills”, 1982), «Митець плинного світу» (“An Artist of the Floating World”, 1986), «Залишок дня» (“The Remains of the Day”, 1989), «Безутішні» (“The Unconsoled”, 1995), «Коли ми були сиротами» (“When We Were Orphans”, 2000), «Не відпускай мене» (“Never Let Me Go”, 2005) та «Похований велетень» (“The Buried Giant”, 2015).

М. Бредбері називає К. Ішігуро одним із найбільш оригінальних авторів сучасності в Англії [13, с. 217]. Першими монографіями, присвяченими творчості письменника, є роботи С. Вонг і Б. Шаффера [8; 2]. Обидва науковці під час аналізу романів звертають увагу на образ наратора та поняття мінливої пам'яті: якщо Вонг робить акцент саме на проблемі самообману та її зв'язку з оповіддю, то Шаффер має на меті підкреслити своєрідність Ішігуро як «міжнародного» автора. В обох монографіях уявлення дослідників про творчу еволюцію Ішігуро розглядається як «перехід» від вузькокультурного світогляду («східні» романи) до мультикультурного, або «надкультурного» («Безутішні» та «Коли ми були сиротами»), водночас роман «Залишок дня» виділено окремо (як «підсумок роздумів про те, якими насправді є національний англійський характер, система цінностей британців та поняття «англійськості») [2, с. 81].

Така ж тенденція спостерігається й у наукових статтях, де досліджуються окремі аспекти романної поетики Ішігуро. Зацікавленість літературознавців викликає характер оповіді від першої особи з образом «ненадійного наратора», а також тісно пов'язана з цією темою концепція пам'яті. Загалом, «ненадійний оповідач» Ішігуро давно став звичним у літературній критиці.

Чимало літературознавців указують на наявність «японськості» в творчості автора (Г. Аннан [14], Дж. Дайер [15], Б. Льюїс [16], О. Сидорова [17], С. Толкачов [18]), порівнюючи елегантність, легкість і недоумовленості його прози з розмитістю японської акварелі. Однак творчість письменника складається радше зі взаємодії та взаємопроникнення двох сторін його особистості – східної та західної.

Російська дослідниця Ольга Павлова присвятила свої наукові праці порівнянню інтерпретації категорії «історія» у творах К. Ішігуро та Дж. М. Кутзее [11]. Вона також аналізує розвиток і поширення мультикультурної та постколоніальної літератури, представниками якої є обидва письменники. Науковець зазначає, що до постколоніальної літератури слід зарахувати творчість народів, раніше колонізованих не тільки Британією, а й іншими європейськими державами. Крім підходів, що ґрунтуються на хронологічній та географічній умовах, термін «постколоніальний» має на увазі й змістовний аспект: відображення в літературі протистояння між Сходом і Заходом або взаємний вплив колонізованої і колонізувальної культур, їх взаємне «заплення». Літературу, що належить авторству некорінних англійців, які пишуть мовою метрополії, або так звану мультикультурну літературу, О. Павлова вважає складним багатонаціональним і різножанровим естетичним феноменом, що завойовує провідні позиції в літературі багатьох розвинених країн [11, с. 16]. Дослідниця переконана, що однією з основних категорій постколоніального дискурсу й мультикультурної літератури стає історія як універсальний текст, що вимагає дослідження, розшифровки, а часом і виправлення та переписування. Російський літературознавець В. Мініна в статті «Мультикультурна основа творчості К. Ішігуро» переконливо доводить, що проза письменника – це яскравий приклад симбіозу двох культур – японської та англійської, адже в романах наявні як східний топос, реалії, ритуали й екзотизми, так і британський топос і традиції [5].

За словами критиків та літературознавців, у першому романі Кадзуо Ішігуро «Прозорий серпанок над горами» використана художня категорія невизначеності як розповідна техніка. Творчість письменника характеризується зверненням до цієї категорії, що дослідники пов'язують із його японським корінням [17]. Однак думки науковців щодо генезису категорії невизначеності розходяться. Наприклад, Г. Лі, британський літературний критик і професор англійської літератури Оксфордського університету, вважає, що походження цієї категорії – лінгвістичне. В статті «Quiet Desolation» дослідниця простежила, як автором утілювалася категорія невизначеності у використанні артиклів у назві роману «Прозорий серпанок над горами». Науковець зауважує, що йдеться не про певні конкретні гори, а про якісь абстрактні. Вони також не прозорі, а тільки їх блідий образ виникає в уяві реципієнта [3, с. 37–38].

Британський літературознавець Піко Айер дотримується інших поглядів: Ішігуро використовує невизначеність у творах через своє походження, адже японська література взагалі тяжіє до прихованості та неоднозначності. Дослідник переконаний,

що вся проза автора характеризується «спільною невловимістю тушевих картин і майже нестримною у своєму замовчуванні еліптичністю» [1].

Літературознавець Б. Шафер аналізує систему героїв у творі «Прозорий серпанок над горами», взявши за основу психологічний підхід [8]. Науковець зазначає, що домінуючим у формуванні образу протагоністки роману Ецуко стає її важкий психологічний стан, спричинений емоційною травмою – втратою доньки.

Британською дослідницею С. Ф. Уонг за допомогою теорії рецепції було виявлено, що невизначеність у творі зумовлена характером спогадів та особливостями «розділеної» розповіді Ецуко. Літературознавець зауважує, що «Ецуко, наче читач власного життєвого шляху, розмірковує над його значенням крізь призму часу й простору» [2, с. 94–99].

У монографії «Кадзуо Ішігуро» британського дослідника В. Сіма подана всебічна характеристика роману «Прозорий серпанок над горами» [7]. Науковцем вказано на рамкову структуру твору, на початку й наприкінці якого реципієнт спостерігає, як до Ецуко приїжджає її дочка Нікі, а роль основної сюжетної лінії відіграють спогади наратора про їхнє життя в місті Нагасаки.

Другий роман Ішігуро «Митець плинного світу» не був широко трактований літературними критиками. Г. Лі звертає увагу, як і в «Прозорому серпанку над горами», на неозначений артикль, використаний у назві, тобто йдеться про «деякого» художника, а також ця категорія свідчить про невпевненість, а «плинний світ» символізує «перехідний процес, ілюзію». Г. Лі простежує низку паралелей між образами героїв, мотивами, стилем автора в перших двох романах Ішігуро [3, с. 37].

Третьому роману Ішігуро «Залишок дня» була присуджена Букерівська премія, а також були присвячені численні наукові праці літературознавців. У більшості статей досліджується концепт пам'яті у творі. Дж. Ленг зауважує, що в «Залишку дня», як і в решті творів Ішігуро, віддзеркалено довготривалу та потужну зацікавленість автора проблемами історії й пам'яті, а також зв'язком між цими категоріями. «Залишок дня» – роман із суто європейською темою, але зі східним наповненням. Дж. Ротфорд називає мотиви дзен буддизму та японського самурайського кодексу провідними у творі, що відображено й у назві роману [19]. Російський науковець О. Сидорова, досліджуючи «Залишок дня», зазначає, що подвійна конотація вбачається в англійськості твору, причина якої – подвійне світосприйняття автора, його бачення одночасно й із середини, і ззовні. Дослідниця звертає увагу на стриманість оповіді, притаманну всій прозі Ішігуро та інтерпретує «Залишок дня» в контексті постколоніалізму [20, с. 221].

Роман «Безутішні» літературні критики сприйняли неоднозначно. Так, стаття С. Сандху «Потаємне місце» («The hiding place»), опублікована в березні 2005 року в газеті «The Telegraph», виявляє негативне враження автора: «Розтягнута, практично незрозуміла оповідь на 500 сторінок, стиль якої порівнюється з творами Кафки, зазнала критики з боку багатьох літературознавців, найвідоміший із яких – Джеймс Вуд» [21]. Проте вже незабаром твір визнали третім «із найкращих романів Британії, Ірландії та країн Співдружності за 1980–2005 роки».

В. Пестерев вважає, що роман «Безутішні» належить до напрямку «постмодерністського модернізму», тобто йдеться про

«домінування модернізму, але в межах постмодерністського світосприйняття й поетики» [22, с. 157]. Т. Селітріна називає роман Ішігуро експериментальним [22, с. 216]. Ці розбіжності між літературними критиками в оцінці «Безутішних» пов'язані насамперед із неоднозначністю трактування терміна «мультикультуралізм», який належить радше до соціально-культурологічних характеристик, ніж до літературних напрямів. Англійські науковці Б. Ален і С. Кауфман досліджують зв'язки між твором «Безутішні» та іншими романами Ішігуро [9; 10]. На відміну від «Залишку дня», як стверджують вони, «Безутішні» справляє враження значно універсальнішого, цілком нового роману, в якому ефективно поєднані елементи свідомого й підсвідомого без використання фрейдистських кліше та сюрреалізму.

Наступний роман письменника «Коли ми були сиротами» не мав широкого критичного осмислення. У статті британського романіста У. Саткліфа для журналу «Independent» проаналізовано характерні ознаки, притаманні цьому твору та іншим романам Ішігуро, а саме їх поділ на частини та застосування концепту пам'яті [24]. Майже всі романи автора містять історичну подію, наприклад Другу світову війну, що стає певною межею, здолавши яку, персонажі долають психологічні травми, а також змінюються їхні моральні цінності.

Літературні критики схвально оцінили роман Ішігуро «Не відпускай мене» й визнали твір кращим романом року за версією журналу «Тайм». Його було екранізовано у 2010 році. Англійський науковець Е. Саммерс-Бремнер досліджує паралелі між романами «Не відпускай мене» Ішігуро та «Ганьба» британця Дж. М. Кутзее, беручи за основу протиставлення людей і тварин французьким філософом Ж. Лаканом. У обох романах використані образи тварин із метою порушення питання про ставлення людей до їх смертності, адже саме цією рисою люди відрізняються від тварин. Е. Саммерс-Бремнер вважає, що спільне для творів – те, що люди володіють мовою та є особистостями, тобто можуть управляти своїми інстинктами й емоціями [12].

Л. Коломбіно досліджує трансмодерний міфопоетизм у романі «Похований велетень». На думку дослідниці, цей твір – це метафора того, як представники різних націй справляються з етнічними конфліктами й долають колективні травми завдяки нав'язаній їм амнезії, а також тут ідеться про те, як потреба у справедливості пригнобленого народу може перерости в інертність та цілковиту неспроможність протистояти злу [25].

Фантазію, притаманну міфам, й історичну правду в романі «Похований велетень» розглядає й російський літературознавець Т. Селітріна [23]. Вона слушно зауважує, що останній твір письменника можна сприймати як один із варіантів сучасної міфологізації історії.

Я. Погребна досліджує поетику роману «Похований велетень», зокрема його європейський інтертекст і японський підтекст. За словами науковця, інтертекст твору формується європейським середньовічними романами та архаїчними епосами, тоді як у підтексті до осмислення подій, що відбуваються в Британії, адаптовуються принципи японської естетики, запозичені із синтоїзму [6, с. 194–199]. Таким чином, у мультикультурному романі виникає неоміф, заснований на синтезі літератури і культури.

І. Лобанов умовно ділить творчу діяльність Ішігуро на два періоди: ранньої (реалістичної) прози та пізньої (деструктивної). У своїх дослідженнях науковець зосереджується на виявах

елементів модернізму в романах нобелівського лауреата. Він вважає, що основний напрям творів Ішігуро – це «помірний постмодернізм», і доходить висновку, що проза письменника не перебуває в опозиції до культури модерну, чим характеризується сучасна британська література загалом [4].

Висновки. Творчість К. Ішігуро – нове явище у світовій літературі, що продовжує викликати беззаперечну зацікавленість серед науковців. «Японський» контекст романів Ішігуро став предметом наукових розвідок Г. Аннана [14], П. Айера [1], О. Сидорової [17], С. Толкачова [18]. В. Мініна доводить, що проза письменника – яскравий приклад симбіозу двох культур, адже в романах наявні як східний топос, реалії, ритуали й екзотизми, так і британський топос і традиції [5].

Письменник належить до представників крос-культурної літератури, для якої дуже важливий національний компонент. У своїй творчості Ішігуро поєднує схід і захід, західноєвропейські та японські світоглядні системи й літературні традиції. Незважаючи на «міжнародний» характер його романів, у них простежується «японський акцент», навіть якщо зовні ніщо не нагадує Японію.

Дослідження феномену літературного мультикультуралізму та творів його представників, зокрема прози Кадзуо Ішігуро, – один із ключових напрямів сучасного літературознавства, поглиблене та всебічне вивчення якого тільки починається, незважаючи на вже сформоване уявлення про цей термін і наявні наукові розвідки. Перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі вбачаємо у встановленні відповідності та відмінності у літературознавчому осмисленні творчості К. Ішігуро в зарубіжній та вітчизняній науково-критичній літературі.

Література:

1. Iyer P. The Butler Didn't Do It, Again. Times Literary Supplement, 1995. No. 22. P. 585–589.
2. Wong C. Kazuo Ishiguro. Oxford University Press, 2018. 128 p.
3. Lee H. Quiet desolation. New Republic, 1990. Vol. 202. No. 4. P. 36–39.
4. Лобанов И. Модернистские интенции в творчестве Кадзуо Исигуро. Современ. исслед. соц. пробл.: электрон. науч. журн., 2012. № 7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modernistskie-intentsii-v-tvorchestve-kadzuo-isiguro.html>
5. Минина В. Мультикультурная основа творчества К. Исигуро. Минский государственный лингвистический университет, 2019. С. 77–86.
6. Погребная Я. Поэтика романа Кадзуо Исигуро «Погребенный великан»: Европейский интертекст и японский подтекст. Артикульт, 2018. Вып. 4. № 32. С. 191–199.
7. Sim W. Kazuo Ishiguro. Routledge, 2009. 200 p.
8. Shaffer B. Understanding Kazuo Ishiguro. Columbia: University of South Carolina Press, 1998. 160 p.
9. Allen W. The English Novel: from the Pilgrim's Progress to Sons and Lovers. London: Penguin, 1991. 384 p.
10. Kauffmann S. The Floating World. The New Republic, 1995. Vol. 213. No. 19. P. 42–45.
11. Павлова О. Категории «история» и «память» в контексте постколониального дискурса (на примере творчества Дж. М. Кутзее и К. Исигуро). Москва, 2012. 21 с.
12. Summers-Bremner E. «Poor Creatures»: Ishiguro's and Coetzee's Imaginary Animals. Mosaic: a Journal for the Interdisciplinary Study of Literature, 2006. Vol. 39. No. 4. P. 145–160.
13. Bradbury M. The Modern British Novel. London: Penguin Books Ltd, 1994. 516 p.

14. Annan G. On the High Wire. *New-York Review of Books*, 1978. Vol. 36, № 19. P. 3–4.
15. Dyer G. Rev. of «Remains of the Day». *New Statesman*, 1989. P. 34.
16. Lewis B. Kazuo Ishiguro. *Manchester University Press*, 2000. 208 p.
17. Сидорова О. Кадзуо Исигуро. Писатель в «зыбком мире». *Вопросы литературы*. 2018. №4. С. 301–318.
18. Толкачев С. Мультикультурный контекст современного английского романа : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.01.03. Москва, 2003. 60 с.
19. Rotfork J. Zen Comedy in Postcolonial Literature. Kazuo Ishiguro's *The Remains of the Day*. *Mosaic*, 1996. Vol. 29/1. P. 79–102.
20. Стомба А. Образ дворцового в романе Кадзуо Исигуро «Остаток дня»: кросс-культурный аспект. *Світова література на перехресті культур і цивілізацій. Зб. наук. праць*. 2012. Вип. 6. Ч. II. С. 219–229.
21. Sandhu S. The Hiding Place. *Daily Telegraph*, 2005. No. 26. P. 1–2.
22. Пестерев В. Романная проза Запада рубежа XX и XXI веков. Статья первая. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*, 2011. Вып. 3. №15. С. 155–165.
23. Селитрина Т. Фантазия мифа и правда истории в романе К. Исигуро «Погребенный великан». *Филология и культура*, 2017. Вып. 3. № 49. С. 214–219.
24. Sutcliffe W. History Happens Elsewhere. *Independent on Sunday. Sunday Review*, 2000. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/history-happens-elsewhere-155049.html>
25. Colombino L. Transmodern Mythopoesis in Kazuo Ishiguro's "The Buried Giant". *Transcending the Postmodern: The Singular Response of Literature to the Transmodern Paradigm*, 2020. 22 p.

Dovhanych M. Foreign literary critics' reception of the literary heritage of K. Ishiuro in the context of the theory of multiculturalism

Summary. Given that in the era of globalization, the issue of diversity of cultural traditions in general and in literature in

particular has come to the fore, the study of the literary works of the representatives of multiculturalism becomes particularly relevant. In this regard, the novels of Nobel Laureate in Literature Kazuo Ishiguro is of considerable interest to literary critics. The British writer of Japanese origin Kazuo Ishiguro is one of the most successful modern prose writers in the English-speaking world. This is confirmed by the fact that the artist won the Nobel Prize in Literature in 2017. K. Ishiguro positions himself as a representative of "multiculturalism", "the citizen of the world", an "international" author. The level of knowledge about the prose of the British writer of Japanese origin Kazuo Ishiguro in modern foreign literary criticism has been analyzed in the article; different approaches of scholars to the analysis of the author's novels have been considered and systematized; the main vectors of research of the writer's creative heritage have been determined. Conducted investigation proved that K. Ishiguro's English prose is characterized by the interpenetration of Western and Far Eastern (Chinese, Japanese) traditions. The novels of the writer based on European material contain the dominants of the Eastern worldview and Eastern logic. In the author's prose, descriptions of the consequences of historical events are given, as a rule, through the prism of the fates of individuals. The story, although it has a significant direct impact on the lives of the characters, is extremely individualized and transmitted through a stream of spontaneous nostalgic memories. The study of the phenomenon of literary multiculturalism and the works of its representatives, including the prose of Kazuo Ishiguro, is one of the key areas of modern literary criticism, and despite the already formed idea of the term and available scientific research, in-depth and comprehensive study of this phenomenon is just beginning.

Key words: history, Kazuo Ishiguro, multiculturalism, mythologism, postcolonialism, protagonist.

УДК 377.8.018.43:82-93:004.77(045)
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-3.2>

*Ігнатоля А. А.,
викладач української мови та літератури
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»*

*Рязанова В. О.,
викладач зарубіжної та дитячої літератури
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»*

*Резнікова К. В.,
викладач української мови та літератури
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»*

РЕАЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ЗА СКЛАДНИХ УМОВ (УМОВ КАРАНТИНУ); ТЕХНОЛОГІЯ ОСВІТНЬОГО WEB-КВЕСТУ НА УРОКАХ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФАХОВИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей технології організації освітньо-літературного web-квесту та забезпечення якісного навчання студентів за складних умов (умов карантину). Зазначено, що за таких надзвичайних умов зростає роль і місце дистанційної форми навчання та використання сучасних інформаційних інноваційних технологій. Визначено, що web-квести сприяють підвищенню якості освіти у ЗВО та індивідуалізації навчання. Вони сприяють формуванню компетентного фахівця, який може висувати цілі, адаптувати теоретичні знання у професійну площину, відповідати за прийняті рішення, планувати власну діяльність щодо досягнення цілей і завдань, розвивати навички колективної роботи. Така технологія дає змогу студентам працювати у групах, розвивати конкурентність, лідерські якості, підвищувати мотивацію до процесу отримання знань, відповідальність за результати діяльності та їхню презентацію. Узагальнено шляхи практичного застосування освітньо-літературного web-квесту як ефективної Інтернетної технології навчання студентів під час карантину. Розглянуто методичні умови оптимального застосування цієї технології на уроці дитячої літератури у фахових ЗВО. За теперішніх екстремальних умов стають популярними інтерактивні дистанційні методи навчання, в основі яких лежить цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота студента, котрий може навчатися у зручному для себе місці, за узгодженням із викладачами розкладом, не відвідуючи заклад освіти у зв'язку із введенням карантину. Виникає потреба навчити студента самостійно вирішувати типові й нетипові завдання, вести пошук інформації, постійно опановувати нові знання. Тому дистанційне навчання є однією з нових реальностей сучасної освіти за складних умов. Воно виступає як ефективне доповнення традиційних форм освіти, як засіб часткового вирішення її нагальних проблем. Таким чином, навчання в закладі освіти повинне забезпечити формування умінь організовувати власну інформаційну діяльність і планувати її результати. Однією з таких мето-

дик, яка вчить знаходити необхідну інформацію, піддавати її аналізу та допомагає ефективно розвивати цілу низку компетентностей як викладачів, так і студентів, є методика освітньо-літературного web-квесту.

Теоретичні та практичні положення освітньо-літературного web-квесту окреслено на прикладі казки-притчі «Маленький принц». Зроблено висновок, що ця сучасна та перспективна технологія стимулює пізнавальну діяльність студентів, активізує навчальний процес, навички самостійного одержання знань, оскільки є новою, різноманітною формою роботи, дає змогу проявити як творчу особистість не тільки студенту, але і викладачеві, що підтверджує необхідність та актуальність цієї технології в сучасному освітньому процесі.

Ключові слова: технологія освітньо-літературного web-квесту, дитяча література, викладач-словесник, Інтернет, карантин.

Постановка проблеми. Економічні, політичні та соціальні зміни, які зумовлені пандемією коронавірусу, в сучасному світі й Україні зокрема стають каталізатором трансформації традиційної системи освіти. Карантин став викликом для всього українського суспільства. Освітня система не стала винятком. Карантин показав ще одне вразливе місце української освіти – неготовність працювати дистанційно. Звісно, перехід на віддалене навчання є безпрецедентним і непередбачуваним, проте такий кризовий момент – також час для змін. Педагогічна система освіти застаріла і не враховує сучасні освітні тенденції. В Україні не велася підготовка до дистанційного навчання. Гарна новина в тому, зараз 2021 рік, і людство має величезні ресурси для розв'язання такої проблеми. За теперішніх екстремальних умов стають популярними інтерактивні дистанційні методи навчання, в основі яких лежить цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота студента, який може навчатися у зручному для себе місці, за узгодженням із викладачами розкладом,

не відвідуючи заклад освіти у зв'язку із введенням карантину. Виникає потреба навчити студента самостійно вирішувати типові й нетипові завдання, вести пошук інформації, постійно опановувати нові знання, тому дистанційне навчання є однією з нових реальностей сучасної освіти за складних умов. Воно виступає як ефективне доповнення традиційних форм освіти, як засіб часткового вирішення її нагальних проблем. Таким чином, навчання в закладі освіти повинне забезпечити формування умінь організувати власну інформаційну діяльність і планувати її результати. Однією з таких методик, яка вчить знаходити необхідну інформацію, надавати її аналізу та допомагає ефективно розвивати цілу низку компетентностей як викладачів, так і студентів, є методика освітньо-літературного web-квесту.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей технології освітньо-літературного web-квесту й уточненні практичних умов оптимального застосування цієї технології на уроці дитячої літератури у фахових ЗВО в період карантину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми створення та використання технології освітньо-літературного web-квесту засвідчує значний інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених, котрі не лише розвинули підхід до цієї технології навчання, а й суттєво оновили організацію навчально-виховного процесу. Підготовка майбутнього вчителя-словесника із застосуванням інформаційних технологій висвітлена в дослідженнях О. Багузіна, І. Богданової, С. Гунька, О. Майбороди, Н. Остапенко, Л. Панченко, О. Трофімова, О. Шиман. Проте проблема застосування технології освітньо-літературного web-квесту як ефективного засобу організації дистанційного навчання під час вивчення дитячої літератури є недостатньо розробленою як у теоретичному, так і у практичному аспекті, що зумовлено, передусім, новітнім характером самого явища квесту.

Виклад основного матеріалу. Проводити уроки віддалено, не бачити студентів, не мати можливостей пояснити особисто й допомогти в момент виникнення проблеми – ще кілька місяців тому викладачі не могли й уявити таких ситуацій у своїй роботі, але пандемія внесла несподівані корективи та змусила всіх терміново опановувати цифрові інструменти й нові педагогічні підходи та методики. Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: викладачів, учнів і батьків. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, надихати й мотивувати студентів, давати раду технічним проблемам виявилось зовсім не просто. Жодна держава, жодна освітня система у світі не була готова до цього. Особливо актуальним є використання новітніх інформаційних технологій у період карантину. Студенти мають змогу навчатися незалежно від їх місцеперебування [4].

Сезонні піки грипу, інших вірусних та інфекційних захворювань можуть призвести й надалі до закриття ЗВО на карантин. У зв'язку з цим рекомендується обмежити проведення масових заходів, зокрема навчально-виховного процесу. Саме тому постає значна проблема у надаванні якісних освітніх послуг. Студенти не ходять до навчального закладу, не відвідують заняття, однак є навчальна програма, яку студентам доводиться відпрацьовувати більшою мірою самотужки – без допомоги з боку викладачів.

У сучасному середовищі вищої освіти постає проблема використання сучасних форм і методів організації навчальної діяльності студентів. Навчання має розвивати самостійне критичне і творче мислення. З цією метою багато викладачів

вже давно використовують проектну технологію, залучаючи ресурси мережі Інтернет. Сучасному викладачу-словеснику необхідні не лише вивчення, аналіз, узагальнення та творче використання досвіду, накопиченого впродовж усієї історії, але і глибокий аналіз сучасної теорії та практики педагогічної майстерності викладача. Однак велика кількість інформації у мережі та її якість не тільки не спрощують процес роботи над проектом, але й ускладнюють його. Одне з можливих рішень цієї проблеми – це технологія освітньо-літературного web-квесту. У перекладі з англійської мови термін web означає мережа (Інтернет-мережа), а quest – тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний із прикладами або грою. Тобто web-квест – це цілеспрямований пошук необхідної інформації у мережі Інтернет [1].

Web-квест у педагогіці – проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовують інформаційні ресурси Інтернету. Освітньо-літературний web-квест – це сайт в Інтернеті, з яким працюють студенти, виконуючи різноманітні навчальні задачі на уроках гуманітарно-професійного циклу. Сьогодні ця технологія використовується як найбільш вдалий спосіб використання Інтернету на уроках. Технологія web-квесту, на думку О.В. Єльченко, «це сукупність методів і прийомів організації дослідницької діяльності, для виконання якої студенти здійснюють пошук інформації із практичною метою використовуючи Інтернет-ресурси» [3].

Використання web-квестів у вивченні різних фахових дисциплін сприяє формуванню навичок самостійної роботи, оволодінню знаннями, комунікативного спілкування. Також у процесі виконання web-квестів у студентів формуються самостійність, а також такі види компетенції, як комунікативна, інформаційно-комунікаційна, що лежать в основі формування сучасного інформаційно-компетентного вчителя початкових класів. Важливою умовою успішної роботи у проектній технології квест-уроку є наявність в аудиторії комп'ютерного обладнання із підключенням до Інтернету. Іншою умовою є наявність ПК у студентів, що дозволяє в домашніх умовах продовжувати працювати з навчальними матеріалами [2].

Переваги використання технології освітньо-літературного web-квесту в період карантину: змога навчатися незалежно від місцеперебування учасників процесу; спроможність використання різних видів інформації для сприйняття (текстової, відео-звуквої, графічної); можливість навчатися у найбільш сприятливій атмосфері для всіх учасників навчального процесу; потенції виховання інформаційної культури здобувачів освіти.

Недоліки використання технології освітньо-літературного web-квесту в період карантину: відсутність особистісного спілкування між викладачем і студентом; неможливість негайного практичного застосування отриманих знань із наступним обговоренням із викладачем виниклих питань і роз'яснення проблемних ситуацій на конкретних прикладах.

Загальна модель виконання web-квесту в підгрупах: створення підгруп – визначення проблеми (мозковий шторм) – розподіл ролей у підгрупах – розв'язання завдань (випробування) – підготовка кінцевого продукту – оцінювання – рефлексія. Оскільки процес роботи над web-квестом є достатньо важким, він вимагає певних зусиль як із боку викладача, так і з боку його учасників. Таким чином, доцільно окремо розглянути всі етапи роботи над web-квестом і всі кроки його виконання учасниками [4].

Підготовчу роботу викладача-словесника щодо створення освітньо-літературного web-квесту можна спроектувати у вигляді такого алгоритму дій [2; 4]:

- обрати web-сайт (інформаційна платформа Kahoot, <http://www.zunal.com/> (англійською мовою), <http://wizard.webquests.ch/> (німецькою мовою)) або web-сторінку (окремий документ у мережі Інтернет, який має свою адресу, або в локальній мережі навчального закладу), на якому буде створюватися web-квест і власний кабінет у ньому. По суті web-квест як освітній продукт, створений студентами, є своєрідним web-вузлом, виконаним у спеціальних програмних додатках (Microsoft FrontPage, Publisher тощо), або засобами безкоштовних хостингів (на зразок <http://ucoz.ua/>), що є повноцінним гіпертекстовим середовищем;

- визначити напрям web-квесту (запланований урок чи позакласне заняття);

- обрати тему web-квесту, спираючись на специфіку навчального матеріалу;

- визначити ключові слова для пошуку;

- знайти необхідну інформацію в мережі Інтернет;

- вибрати форми роботи, завдяки яким студенти оформлюють завдання (індивідуальна – презентація, відеоролик; групова – текстові завдання, вікторини, тестування, кросворди, наочний матеріал);

- скласти завдання web-квесту з опорою на текстовий матеріал;

- проаналізувати й обговорити знайдену інформацію;

- формулювати висновок і обговорити його.

Інтеграція web-квестів у процес літературної освіти значно спроститься за умови опори викладача-словесника на розроблену дослідниками орієнтовну структуру web-квесту [3; 4]:

- **Вступ**, де чітко описані головні ролі учасників або сценарій квесту, обов'язково вказуються терміни проведення роботи, попередній план роботи, огляд усього квесту.

- **Центральне завдання**, яке зрозуміле, цікаве і здійсниме. Чітко визначено підсумковий результат самостійної роботи (наприклад, задана серія питань, на які потрібно знайти відповіді, прописана проблема, яку потрібно вирішити, визначена позиція, що повинна бути захищена, і зазначена інша діяльність, спрямована на переробку і представлення результатів, виходячи із зібраної інформації).

- **Список інформаційних ресурсів** (в електронному вигляді – на компакт-дисках, відео- й аудіоносіях, у паперовому вигляді, посилання на ресурси в Інтернет, тематичні форуми, книги або методичні посібники з бібліотечних фондів, адреси web-сайтів по темі), необхідних для виконання завдання. Цей список повинен бути анотований.

- **Опис процедури роботи**, яку необхідно виконати кожному учаснику квесту при самостійному виконанні завдання (етапи).

- **Опис критеріїв і параметрів оцінки web-квесту**. Критерії оцінки залежать від типу навчальних завдань, які вирішуються у web-квесті.

- **Керівництво до дії** (як організувати та представити зібрану інформацію), яке може бути представлене у вигляді напрямних питань, що організовують навчальну роботу (наприклад, пов'язаних із визначенням часових рамок, загальною концепцією, рекомендаціями по використанню електронних джерел, виставленням «заготовок» web-сторінок тощо).

- **Висновок**, де підсумовується досвід, отриманий учасниками під час самостійної роботи над web-квестом. Іноді корисно включити на закінчення риторичні запитання, що стимулюють активність студентів продовжити свої дослідження.

Як ілюстрацію використання цієї технології в навчальному процесі пропонуємо розглянути урок дитячої літератури, темою якого є: «Аналіз казки-притчі «Маленький принц». Підтекст. Його важливість при читанні тексту».

Пропонуємо студентам стати учасниками освітньо-літературного web-квесту «Ти живеш у своїх вчинках, а не в тілі. Ти – це твої дії, і немає іншого тебе».

Мета освітньо-літературного web-квесту:

- перевірити рівень засвоєння студентами змісту казки-притчі «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері;

- пошук інформації в Інтернеті та подальша робота з нею (проаналізувати, систематизувати її та розмістити на веб-сайті у Microsoft FrontPage);

- допомогти студентам усвідомити різницю між справжніми й удаваними життєвими цінностями;

- виховувати взаємоповагу, дружні стосунки, відповідальність за свої слова та вчинки;

- формування основ орієнтованої діяльності студентів, розвиток навичок самостійної роботи;

- розвиток навичок і вмінь аналізувати, систематизувати знайдену інформацію та робити висновки.

Пам'ятка для учасників освітньо-літературного web-квесту.

1. Ознайомтеся з темою і проблемою квесту.

2. Виберіть одну із запропонованих ролей.

3. Ознайомтеся із завданнями своєї ролі.

4. Вивчіть список ресурсів.

5. Складіть план пошуку інформації зі своєї ролі.

6. Досліджуйте інформаційні ресурси зі своєї ролі.

7. Оформіть звіт у вигляді мультимедійної презентації, web-сторінки, web-сайту, буклету чи в іншій запропонованій формі.

8. Ознайомтеся із критеріями оцінки вашого звіту.

9. Обговоріть результати роботи в мікрогрупі.

10. Підготуйтеся до захисту web-квесту.

Тип освітньо-літературного web-квесту: короткочасний.

Хід освітньо-літературного web-квесту.

Вступ. Чи граєте ви у стратегічну гру, де потрібно бути уважним і розміркованим? Де від кожного вашого кроку залежить доля усієї гри? Якщо «ТАК», то запрошую вас розпочати цей web-квест. Бажаю успіхів!

У житті кожного є принципи, обов'язки, цінності. У Маленького принца вони теж є, і він розповідає про себе. Маленький принц розповідає наче звичайні, буденні речі, проте не кожна доросла людина рідко замислюється над необхідністю щодня «очишувати душу»: працювати над викоріненням злих помислів, темних думок, заздрості, егоїзму тощо. Маленький принц бореться з баобабамі, що символізують ці вади. Це справжня, ретельна і наполеглива праця – працювати на своїй планеті, а значить над досконалістю своєї душі. Це так повчально для кожного [2]!

Розбийтеся на 3 групи по 10 чоловік у кожній. Кожна група повинна вибрати собі одну з ролей. У кожній – своя роль, ролі не повинні повторюватися! Кожна роль припускає виконання певних завдань, упоратися з якими вам допоможуть Інтернет-ресурси.

Ролі: Маленький принц, Троянда, Баобаб.

Завдання для груп:

1. Виписати із хмарки (рис. 1) ключові слова та розкрити філософський зміст цього образу-символу.

Список інформаційних ресурсів для групи «Маленький принц»:

1. <https://deti-online.com/skazki/sbornik-skazok/malenkiy-princ/>

2. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

3. <https://fanfics.me/fandom270/heroes>

4. <https://vseosvita.ua/library/antuan-desent-ekzuperi-malenkiy-princ-3234.html>

5. http://svitliteraturu.com/load/dopomoga_uchnju_iz_zar_lit/8_klas/a_sent_ekzuperi_quot_malenkiy_princ_quot_dopomoga_uchnju/17-1-0-436

Список інформаційних ресурсів для групи «Троянда»:

1. <https://dovidka.biz.ua/malenkiy-prints-analiz/>

2. <http://ukrlitra.com/analiz-tvoriv-zarubizhnykh-pismennykiv/518-analiz-tvoru-malenkiy-prints-sent-ekziuperi>

3. <https://dovidka.biz.ua/malenkiy-prints-golovni-geroyi/>

4. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

5. <https://www.allsoch.ru/sochineniya/28172>

Список інформаційних ресурсів для групи «Баобаб»:

1. <https://ru.sainte-anastasiya.org/articles/psicologia/los-baobabs-y-el-principito-miedos-ocultos.html>

2. <https://znaniya.com/task/36130242>

3. <https://moyaosvita.com.ua/literatura/problemi-u-kazci-malenkiy-princ/>

4. <https://sites.google.com/view/zoyapererva/>

5. <https://vchys.com.ua/tvir-zarybijna-lit/20029-moralno-filosofskiy-zmst-kazki-malenkiy-princ-sent-ekziuper.html>

2. Поміркуємо!!!

– Чи можна твір «Маленький принц» вважати заповітом А. де Сент-Екзюпері людству?

Які життєві правила, що їх подає Маленький принц, ви вважаєте найважливішими?

3. Поясніть алегоричні образи: Колодязь, Вода, Змія, Слон у удаві.

4. Розташуйте у хронологічній послідовності астероїди та їхніх мешканців, яких відвідав Маленький принц, подорожуючи Всесвітом. (Студенти отримують ілюстрації – портретні зображення героїв казки: короля, шанобця, ділка, географа, п'яниці, ліхтарника).

5. Поміркуйте (рис. 2), яку саме відповідальність особисто Ви несете у своєму віці? За кого відповідальні Ви?

Після виконання всіх завдань групи звітують про пророблену роботу, обговорюють результати роботи.

Висновки. Таким чином, у сучасній системі організації навчання у фахових ЗВО застосування технології освітньо-літературного веб-квесту є невід'ємною складовою частиною забезпечення якісної освіти. Її використання розкриває можли-

Рис. 1. Хмарки слів

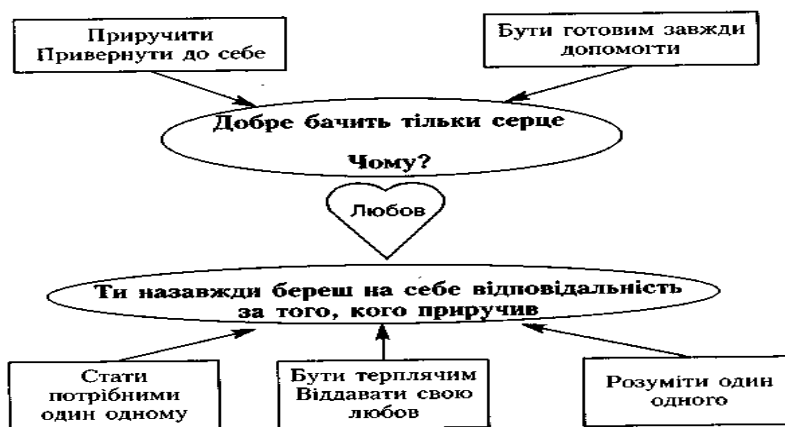

Рис. 2. «Добре бачить тільки серце!»

вості позитивного впливу на підвищення рівня якості освіти, забезпечує реалізацію потреб майбутніх фахівців в освітніх послугах, підвищує професійну мобільність та активність. Дистанційне навчання в період карантину сприяє формуванню єдиного освітнього простору в рамках індивідуалізації навчання за масовості вищої освіти. Невпинне збільшення обсягів інформаційних даних і відомостей спонукає до необхідності вдосконалення підготовки здобувачів освіти за допомогою пошуку інноваційних технологій підвищення кваліфікації, а також постійного, неперервного вдосконалення фахової компетентності спеціалістів.

Література:

- Бондаренко Т. Веб-квест технологія як засіб активізації самостійної діяльності майбутніх вчителів початкових класів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 13. С. 224–230.
- Гуревич П.С., Кадемія М.Ю., Шевченко Л.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навчальний посібник / за ред. Гуревича П.С. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
- Каньковський І.Є. Web-квест як засіб активізації самостійної роботи студентів. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2013. № 11. С. 204.
- Кононец Н.В. Технологія веб-квест у контексті ресурсно-орієнтованого навчання студентів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Вип. 10. С. 138–143.

Ignatolia A., Riazanova V., Reznikova K. The reality of modern education under difficult conditions (in terms of quarantine); technology of educational web-quest on the children's literature lessons in professional higher education institutions

Summary. The article analyzes the features of the technology of organizing an educational and literary web-quest and providing quality education for students in difficult conditions (in quarantine). It is noted that in such extraordinary conditions the role and place of distance learning and the use of modern innovative information technologies is growing. It is determined that web-quests contribute to improving the quality of education in universities and individualization of education. They contribute to the formation of a competent specialist who can set goals, adapt theoretical knowledge to the professional level, be responsible for decisions, plan their own activities to achieve goals and objectives, develop teamwork skills.

This technology allows students to work in groups, develop competitiveness, leadership skills, increase motivation for the process of acquiring knowledge, responsibility for performance and their presentation. The ways of practical application of educational and literary web-quest as an effective Internet technology of teaching students during quarantine are generalized. The methodical conditions of optimal application of this technology in the lesson of children's literature in professional universities are considered. In the current extreme conditions, interactive distance learning methods are gaining popularity, which are based on purposeful and controlled

intensive independent work of a student who can study in a convenient place, according to the agreed schedule with teachers, without visiting the educational institution due to quarantine. There is a need to teach the student to solve typical and atypical problems, to search for information, to constantly acquire new knowledge. Therefore, distance learning is one of the new realities of modern education in difficult conditions. It acts as an effective complement to traditional forms of education, as a means of partially solving its pressing problems. Thus, education in an educational institution should ensure the formation of skills to organize their own information activities and plan its results. One of such methods, which teaches to find the necessary information, analyze it and helps to effectively develop a number of competencies, both teachers and students, is the method of educational and literary web-quest.

Theoretical and practical provisions of the educational and literary web-quest are outlined on the example of the fairy tale-parable "The Little Prince". It is concluded that this modern and promising technology stimulates students' cognitive activity, activates the learning process, skills of self-acquisition of knowledge, as it is a new, diverse form of work, allows to express oneself as a creative person not only to students but also to teachers. relevance of this technology in the modern educational process.

Key words: technology of educational and literary web-quest, children's literature, teacher-vocabulary, Internet, quarantine.

*Клейменова Т. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*

ФЕНОМЕН ПИСЬМЕННИКІВ-ПЕДАГОГІВ І «ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ» ПРОЗИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ СТ.

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню художньої специфіки прози літераторів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. У ній означено суть неканонічного поняття «вчительська» проза. У дослідженні ним охоплено незалежно від ідейно-тематичного спрямування і жанрової належності усю сукупність художніх прозових творів літераторів, котрі були педагогами та працювали за фахом. Подано бачення феномену такої творчості, який полягає у природному поєднанні в одній особистості таланту літератора й педагога. Досліджено функціонування «вчительської» прози на прикладі творчості як знаних, так і маловідомих письменників зазначеного періоду: Б. Грінченка, Степана Васильченка, Д. Макогона, Уляни Кравченко, К. Малицької, М. Колцуняк, Лесі Верховинки, О. Турянського, О. Кобця, Івана Садового, І. Филипчак та ін. На основі узагальнень генетичних особливостей і тематики «вчительської» прози визначено її жанрові доміанти та лейтмотиви. З'ясовано, що ця частина національної літературної спадщини кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. жанрово розмаїта, представлена малою прозою (оповіданнями, нарисами, образками з натури, етюдами, новелами, фейлетонами, памфлетами, літературними казками, байками), соціально-побутовими, психологічними, історичними, автобіографічними повістями й романами тощо. Серед лейтмотивів прози літераторів-педагогів визначено: становлення, діяльність, значення інтелігенції в суспільстві, життя школярів і селянських дітей, традиційну селянську тематику, тему війни, історичного минулого України та ін. Тематично багаті твори вчителів-письменників присвячені різноманітним проблемам, серед яких – найбільш близькі авторам педагогічні, а також соціальні, національні, філософські, морально-етичні, вагомі в суспільстві минулого століття й актуальні дотепер. Доведено, що прозова творчість літераторів-педагогів є цікавою і багатогранною в ідейно-художньому плані, має культурно-історичне й виховне значення. Узагальнено характерні риси прозописьма літераторів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. та окреслено важливість їхнього внеску в розвиток української літератури.

Ключові слова: письменники-педагоги, «вчительська» проза, проблеми, лейтмотиви прози, ідейно-тематичне розмаїття.

Постановка проблеми. Митці слова й педагоги належать до справжньої інтелектуальної еліти нації. Літератори зберігають і збагачують своїми творами рідну мову, є виразниками суспільних настроїв, моральних вартостей і духовності народу. Учителі як носії загальнолюдських цінностей і багатогранних знань готують молоде покоління до діяльної участі в житті суспільства.

Українська інтелігенція постійно відігравала важливу роль у політичних змаганнях свого народу за незалежність, у його національно-культурному поступі. «Особливе значення в ній мало вчителство, яке не тільки було в передніх рядах цієї боротьби, але робило величезну справу – готувало до неї молоде покоління борців» [1, с. 5].

Ще в минулих століттях чимало педагогів не лише гідно виконували професійний обов'язок, але й проявляли письменницький талант у художній літературі. Учителювали в різні часи Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Л. Керролл, С. Лагерлеф, Я. Корчак, Джанні Родарі, Л. Толстой, П. Єршов, П. Бажов, М. Пришвін, О. Солженіцин та ін. Багата на такі різнобічно обдаровані особистості й українська література. Г. Скворода, І. Котляревський, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, Л. Глібов, Б. Грінченко та його дружина М. Грінченко, Ю. Федькович, Є. Ярошинська, Степан Васильченко, Х. Алчевська, О. Маковей, Б. Лепкий, Дніпрова Чайка, С. Черкасенко, М. Стельмах, Григорій Тютюнник, А. Макаренко, В. Сухомлинський і чимало інших знаних письменників займалися педагогічною діяльністю.

Варто згадати й літераторів «другого ешелону» (В. Дончик), котрі не менш наполегливо працювали водночас у письменницькій і педагогічній сферах. Серед таких митців виділяється когорта західноукраїнських літераторів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., які реалізували свій письменницький і педагогічний талант у складних суспільно-політичних обставинах, намагаючись протистояти асиміляторським акціям іноземних поневолювачів. До них належать Д. Макогон, М. Вагилевич (племінник І. Вагилевича), Уляна Кравченко, К. Малицька (Віра Лебедева), М. Колцуняк, Леся Верховинка, В. Жуковецька (В. Вільшанецька), А. Лотоцький, О. Турянський, М. Ломацький, О. Кобець, Іван Садовий, І. Филипчак, О. Цегельська, В. Бірчак та ін., творчість більшості яких і нині залишається маловідомою широкому загалу читачів. Поряд із видатними письменниками вони відіграли провідну роль у національному й культурно-просвітницькому русі, як представники «вчительської» прози збагатили український літературний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві наявні праці, присвячені ідейно-художній своєрідності епічного доробку окремих літераторів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст., що засвідчує інтерес учених до «вчительської» прози. Зокрема, епічний доробок Степана Васильченка досліджували М. Грудницька, І. Грушкевич, В. Костюченко, В. Олійник, П. Хропко, В. Шевчук, Н. Шумило та ін.; прозу О. Турянського – М. Нестелєв,

А. Печарський, С. Пінчук, Р. Федорів. Новелістику Д. Макогона вивчали О. Романець, А. Фаріон, О. Присяжна, С. Тодорюк, С. Хронюк та ін.; поетику прози маловідомих письменників М. Колцуняк та Івана Садового дослідила авторка цієї праці [2]. Однак, незважаючи на зацікавленість літературознавців, художні особливості «вчительської» прози зазначеного періоду досі не були об'єктом окремого дослідження та потребують системного опрацювання й відповідних узагальнень.

Мета статті – висвітлити теоретичний дискурс «вчительської» прози як результату художніх напрацювань видатних письменників і літераторів «другого ряду», окреслити жанрові доміанти, темарій та істотні художні особливості епічних творів учителів-письменників кінця XIX – перших десятиліть XX ст.

Виклад основного матеріалу. Термін «вчительська проза» не є канонічним. У дослідженні охоплюємо ним незалежно від ідейно-тематичного спрямування і жанрової належності усю сукупність художніх прозових творів літераторів, які були педагогами і працювали за фахом. Тож не включаємо до надміру розширеного тлумачення цього поняття художні тексти про вчителів і школу, написані авторами, які не займалися педагогічною діяльністю. У природному поєднанні в одній особистості таланту літератора й педагога вбачаємо феномен такої творчості.

Українська «вчительська» проза останньої третини XIX – початку XX ст. жанрово розмаїта, представлена малою прозою (оповіданнями, нарисами, образками з натури, етюдами, новелами, фейлетонами, памфлетами, літературними казками, байками), соціально-побутовими, психологічними, історичними, автобіографічними повістями й романами тощо. Тематично багаті твори учителів-письменників присвячені різноманітним проблемам, серед яких – найбільш близькі авторам педагогічні, а також соціальні, національні, філософські, морально-етичні, вагомі в суспільстві минулого століття й актуальні дотепер.

Пояснити феномен «вчительської» прози можна як різнобічною обдарованістю її творців, багато з яких здатні були одночасно плідно працювати за фахом і реалізовуватися в літературній творчості, так і близькістю психологічних особливостей педагогічної та письменницької діяльності: наукова ерудиція, спостережливість, вдумливість, комунікабельність її виконавців, їхня потреба в діалозі, схильність до аналізу поведінки і внутрішнього світу людини, прагнення служити своєму народові, «абнегація» (І. Франко).

Багатий життєвий досвід, який набули педагоги у фаховій діяльності, надав їм можливість долучатися до практично важливих педагогічних проблем, став джерелом написання деякими вчителями-практиками педагогічних творів, присвячених різним аспектам навчання й виховання підростаючого покоління, створення підручників, посібників і масиву публіцистичних і художніх творів вчительської тематики, з життя педагогів, школи, з учнівських буднів.

Співвідношення в житті кожної творчої особистості педагогічної та літературної діяльності складалося по-різному: одні митці слова залишали вчителювання й повністю віддавалися письменницькій праці, інші поєднували обидва покликання. Література, яка за своєю соціальною функцією є близькою до педагогіки, була для інтелігента-вчителя засобом розповсюдження й утвердження власних ідей. Педагогічна діяльність уможливила використовувати глибокі знання, вроджений талант словесника, тонке сприйняття навколишньої дійсності.

Немало українських учителів-письменників останньої третини XIX – перших десятиліть XX ст. мають багатогранну літературну спадщину, на створення якої, безумовно, вплинув їхній фах, досвід нелегкої педагогічної праці в Царській Росії, а згодом – в СРСР, або ж на теренах Західної України, яка належала тоді до складу різних держав. Наприклад, Б. Грінченко є співавтором (разом із дружиною) підручника «Рідне слово» (1889), автором низки статей на педагогічні теми («Якої нам треба школи», «Яка тепер школа на Україні» (1896), «Народні вчителі і українська школа» (1906), а також малої прози з життя вчителів сільських шкіл – «Екзамен» (1884), «Непокірний» (1886), «Брат на брата» (1907). Степан Васильченко в «Записках вчителя» (1898–1904) та інших щоденникових записках викривав незадовільний стан освіти в Україні, відсталість народної школи, тяжке правове та матеріально-побутове становище вчителів початкових шкіл. Багатий матеріал про життя сільської інтелігенції, зокрема вчителів, ліг в основу його оповідань «Вова» (1910), «З самого початку», «Над Россю» (1911) та ін. В оповіданнях Б. Лепкого окреслено яскравий образ сільського педагога («Філософ»), відтворено трагічну вчительську долю («Звичайна історія», 1901).

Колізії, пов'язані з неможливістю народного вчителя вповні реалізувати свій потенціал викладача та громадського діяча за тогочасних умов, яскраво відтворені у відомій драмі «Учитель» (1903) І. Франка, у повісті «Веселка над пустарем» (1930) Б. Лепкого, а також у творчості менш знамих письменників, зокрема тих західноукраїнських митців, які присвятили життя праці в народних школах, стали свідками несправедливого ставлення до педагогів із боку чужої українцям влади, а часто самі зазнали жорстоких утисків, переслідувань і пригнічень людської гідності вчителя. Сюди відносимо новелістику Д. Макогона (збірки «Шкільні образки» (1911), «Вчительські гаразди» (1911), малу прозу (новели «Одна візитація» (1933), «На аудієнції» (1933), «Бунтівник» (1935) і повісті «Безіменні плугатарі» (1935), «Весняний гамір» (1938) Івана Садового, твори письменниць, які відобразили найрізноманітніші колізії свого нелегкого вчительського досвіду: нариси «Спогади учительки» (1887, видані 1936) Уляни Кравченко, повісті «Настрічу сонцю золотому» (1904) і «Проти хвиль» (1921) М. Колцуняк (Кузьми), яка, до речі, є авторкою і шкільного підручника «Читанка» (1921) та ін. Спільними рисами більшості цих творів є не лише акцент на проблемах українського вчительства й бездержавної України загалом, а й намагання вказати на їх першопричини і шляхи вирішення завдяки введенню ідейних переконань протагоністів. Вони зазвичай відповідають авторським, часом позначені публіцистичністю й дидактизмом.

Твори письменників-педагогів публікувалися у педагогічній пресі, шкільних підручниках, часописах, були популярними серед учительства та шкільної молоді, сприяли національному вихованню. Їх автори брали активну участь в організації шкільництва у краї, працювали в гімназіях і народних школах, були серед організаторів і членів Педагогічного товариства, Просвіти, Товариства українських письменників і журналістів, літературних угруповань; редагували педагогічні, наукові, літературні видання; працювали з літературно обдарованою молоддю. Наприклад, О. Маковей був редактором «Літературно-наукового вісника», а К. Малицька (Віра Лебедова) – редакторкою популярного дитячого журналу «Дзвінок». В. Бірчак був одним із організаторів «Молодої Музи» (1906–1909), редактором львівського часопису «Слово».

Поряд із активною громадською діяльністю педагогічна праця займала в житті таких митців особливе, вагоме місце. Професійний досвід, свої переконання вони реалізували в художній творчості, запозичували теми й образи з учительської діяльності. Так, В. Бірчак «у творах, особливо новелах (збірка «Золота скрипка»), пропагував передові європейські та власні педагогічні ідеї та погляди, змальовував яскраві образи вчителів, учнів, розкривав взаємостосунки у педагогічних колективах, засуджував процес чехізації освіти» [3, с. 12].

Проти румунізації шкіл, навчання українських дітей нерідною мовою були спрямовані новели Д. Макогона. Учительська практика дала йому можливість об'єктивно змалювати систему освіти в тогочасній Буковині. «У новелах Д. Макогон симпатизує тим учителям, які, незважаючи на тяжкі матеріальні статки, жахливі умови праці, залишаються істинними педагогами» [4, с. 91], підкреслює їхню роль у вихованні національно свідомого покоління.

Педагогічна майстерність, стиль спілкування, методи навчання – ці та інші аспекти вчительської праці відображені й у повістях «За вчительським хлібом» (1932) та «Братня любов кріпша від камінних стін» (1937) І. Филипчика. На думку Ю. Дзеровича, повість «За вчительським хлібом» заслуговує уваги, як і наукові твори «Еміль» Руссо та «Лінгард і Гертруда» Песталотці. «Для цих педагогів характерним є те, що вони свої педагогічні теорії, новітні методи виховання розвивали у формі повістей. Цього випробуваного способу ужив й автор нашої повісті «За вчительським хлібом» [5, с. 750].

Національно свідомі та діяльні вчителі-письменники замислювалися над роллю найбільш освічених українців у житті народу, присвячували твори проблемам становлення, життєдіяльності, значення інтелігенції в суспільстві, розвінчували розумовий застій, консервативні погляди, моральну зіпсованість. Шукаючи шляхи покращення рівня життя селян і міщан, розвитку їхньої національної свідомості, автори, вивішивши на сторінках художніх творів образи народників-просвітян, народоців, націонал-демократів, закликали своїх колег-педагогів не обмежуватися шкільними обов'язками, а розгорнути широку громадську діяльність серед народу й разом із ним, сприяючи його просвіті й загальному розвитку.

Тема інтелігенції, її обов'язків перед народом широко розкрита, насамперед, у повістях «Над Чорним морем» (1888) І. Нечуя-Левицького, «Сонячний промінь» (1890), «На розпутті» (1891) Б. Грінченка, «Денис» (1876) М. Вагилевича, «Веселка над пустарем» (1930) Б. Лепкого, «Понад Дністром» (1895), «Перекинчики» (1898) Є. Ярошинської, «Настрічу сонцю золотому» (1904) М. Колцуняк, «Іскаріот» (1910) В. Жуковецької (В. Вільшанецької), «За вчительським хлібом» (1932) І. Филипчика, «Безіменні плугатарі» (1935), «Весняний гамір» (1938) Івана Садового та ін. Митці, надаючи жінці рівноцінну роль у громадському житті (адже серед письменників і педагогів було багато жінок), не оминули й гендерну проблематику, створили привабливі образи самодостатніх діяльних інтелігенток, народних учительок (героїні Уляни Кравченко з нарисів «Спогади учительки» (1887), М. Колцуняк – із повісті «Проти хвиль» (1921), І. Филипчика – «За вчительським хлібом» (1932) тощо).

З педагогічною діяльністю авторів тісно пов'язана дитяча тема «вчительської» прози, представлена в новелістиці Степана Васильченка із життя школярів – «Роман» (1910), «Волошки»

(1911), «Оксана» (1913) та селянських дітей («Свекор» (1911), «Басурмен» (1919), «Петруня» (1922); в оповіданнях Б. Грінченка («Украла» (1891), «Дзвоник» (1897), «Сама, зовсім сама» (1885), у новелах «На пам'ять», «Лектура», «Дитячий бунт», «Даровина» зі збірок «Шкільні образки» та «Вчительські гаразди» (1911) Д. Макогона. Дитячу літературу збагатили збірки «Оповідання для найменших» (1932) В. Жуковецької (В. Вільшанецької), «Оповідання» (1937) І. Блажкевич, «Малі герої» (1899 р., перевидано в 1906 р.), «З трагедії діточих душ» (1905) К. Малицької, книжки оповідань «Ганнуся йде до міста» (1930), «Слідами босих ніжок» (1934) та інші О. Цегельської, оповідання та літературні казки Б. Лепкого, Є. Ярошинської та ін.

Твори «вчительської» прози про дітей і для дітей відзначаються етнопедагогічним спрямуванням, поглибленим художнім дослідженням взаємин юних персонажів із дорослими та ровесниками, розумінням їхніх проблем і переживань, глибиною мистецького проникнення у психологію людини, національною колоритністю характерів, багатством і красою мови. Їхніми героями є звичайні діти, маленькі люди зі своїми позитивами й недоліками, які не здатні на зраду, підлість, а їхні часом неправильні вчинки – це скоріш результат незнання, помилок і шукань, ніж помсти чи зла. У розкритті психології і поведінки дітей у різних ситуаціях важливу роль відіграв педагогічний досвід письменників.

Уважні обсерватори життя народу, часто самі вихідці з його середовища, автори «вчительської» прози широко розробляли традиційну селянську тематику, твори якої (оповідання, новели, образки, нариси, рідше повісті) насичені морально-етичним пафосом, непримиренністю до соціального й національного гноблення, теплим, а подекуди й ущипливим народним гумором у зображенні селян й сатиричними барвами в характеристиці визискувачів, священнослужителів, представників чужої українцям влади. У них реалістично розкриті нестерпні умови існування людей, їхні почуття і переживання, щоденні турботи й проблеми та неборне прагнення до щастя. Представницькими в пізнавальному й художньому плані є твори, написані на матеріалах спостережень життя і побуту гуцульського села. Це оповідання «Старе лихо» (1923), «Вечерниці» (1929), «На полонині» (1926), «Невістка» (1929) Я. Лагодинської-Кучковської (Лесі Верховинки), «Як не твоя, то й нічия...» (1902), «Сама винна...» (1908) М. Колцуняк та ін. На гуцульському матеріалі створені оповідання й повісті моралізаторського характеру Ю. Турчинського («Втеча» (1884), «Пращур Чемегів» (1888), «Трохим Оленин», «Тарас з Ворохти» (1890) та ін. [4]. У творах зазначених авторів зображені картини реального буття гуцулів з їхньою колоритною говіркою, звичаями і мораллю. Окремі з них розкривають психологію персонажів, властивості ментальної свідомості українців цього краю, наприклад, гуцульський кордоцентризм («Як не твоя, то й нічия...» М. Колцуняк).

Серед ідейно-тематичного розмаїття «вчительської» прози початку ХХ ст. – художнє відтворення всенародного горя, трагедії широкого масштабу, якою виявилася для багатьох націй Перша світова війна. Письменники виступили проти війни з усією переконливістю інтелігентів-демократів, близьких до народних мас, які найбільше потерпіли за часів лихоліття. Своєрідно відтворили воєнні події та їхні наслідки західноукраїнські митці, яким довелося бути у складі австрійської армії: О. Маковей (збірка нарисів «Криваве поле», 1921), Іван Садовий (повість «Танок смерті», 1937), О. Турянський

(повість-поема «По за межами болю», 1917), О. Кобець (роман «Записки полоненого», 1931) та ін.

Автори, які стали очевидцями руйнацій та національного нищення українського народу різними урядами й управлінськими системами, розкривають потворну суть війни епізодами знущань, насильства, трактують загибель тисяч людей як вияв абсурдної жорстокості взагалі, злочину проти людяності. Митці також акцентують увагу на драматичному становищі українців, які змушені були захищати чужі державні інтереси, стверджують безглуздість позбавлених мети жертв. Так, ідейно-політичним документом доби є повість-поема «По за межами болю» О. Туряньського, написана ритмізованою прозою на основі дійсних автобіографічних фактів. Твір розкрив жорстокі випробування і трагедію військовополонених, приречених на смерть, засудив «військових злочинців розбійницького імперіалізму» [6, с. 26].

Ще одна, зумовлена життєвими принципами й досвідом авторів, художня особливість «учительської» прози цієї тематики – ствердження необхідності активної громадянської позиції та діяльності інтелігента-педагога як оборонця й наставника свого народу навіть у складній військовій ситуації, притаманне повісті «Танок смерті» Івана Садового, «Проти хвиль» М. Колцуняк тощо.

Антивійськові твори вчителів-письменників мають спрямований у майбутнє україноцентричний зміст, вирізняються драматично-ліричним звучанням, символічним узагальненням реальності, використанням поетики експресіонізму, імпресіонізму, екзистенціалізму, порушенням складних філософських людинознавчих проблем, які виходять за межі конкретного історичного моменту (визначення місця людини в складному світі, історичної пам'яті людства).

Інтелектуальна еліта нації, учителі-письменники, відгукуючись у творах на нагальні проблеми свого часу, збагатили й парадигматику з історичного минулого України, шукаючи в ньому зразки наслідування для сучасників. Історична белетристика на початку ХХ ст. була поширена на західноукраїнських теренах, де письменники орієнтувалися на об'єктивне соціальне замовлення читачів. Як справедливо зазначив Б. Денисюк: «Цей, історичний, жанр, завдяки своєму спрямуванню на широку читацьку аудиторію, мав величезний вплив на формування естетичних смаків, світогляду, національної свідомості українців, які були тоді громадянами різних держав» [7, с. 1]. Історичні твори писали Б. Лепкий (цикл історичних повістей про гетьмана І. Мазепу (пенталогія «Мазепа» (1926–1955), історичні повісті «Вадим» (1930), «Кругіж» (1941), оповідання «Орли» (1934) та «Каяла» (1935); О. Маковей (повість «Ярошенко» (1903), А. Лотоцький (збірка історичних оповідань «Княжа слава» (1942), повість «Триліси» (1910); І. Филипчак (історичні повісті «За Сян» (1927), «Княгиня Романова» (1927), «Кульчицький – герой Відня», «Дмитро Детько» (1935), «Будівничий держави» (1935), «Іванко Берладник, або Пропаша сила» (1936) та ін.); В. Бірчак («Василько Ростиславович» (1923), «Володар Ростиславович» (1930), «Проти закону» (1936) та ін. Вважаючи своїм обов'язком будити історичну пам'ять народу, сприяти національному вихованню молоді, літератори-педагоги змалювали деколи риторично галерею руських князів, козацьких гетьманів, легендарних героїв. Патріотична настанова цих творів суголосна з історичними романами й повістями кінця ХІХ ст., зокрема І. Нечуя-Левиць-

кого («Князь Єремія Вишневецький» (1897), «Гетьман Іван Виговський» (1899)) та ін. Зорієнтовані нерідко на молодіжну, дитячу читацьку аудиторію, історичні твори мали загалом тенденційно-дидактичне спрямування, зумовлене соціальною роллю авторів – учителів за покликанням.

Звичайно, визначення лейтмотивів «учительської» прози кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. не претендує на свою вичерпність, однак переконує, що обмежувати її темарій лише педагогічною (учительською) проблематикою було б помилковим, хоча факт збагачення нею літератури є незаперечним. У художньому доробку окремих літераторів-педагогів саме показ життя й діяльності вчителів є домінуючим (Д. Макогон, Іван Садовий).

Висновки. Прозова творчість літераторів-педагогів є цікавою і багатогранною в ідейно-художньому плані, має культурно-історичне й виховне значення. Унікальність творчого обдарування таких митців пов'язана, передусім, з органічним поєднанням в одній особистості таланту письменника й педагога, а відповідно – письменницької й учительської праці, з їхнім взаємовпливом. Недоліками творів, зумовленими педагогічним фахом літераторів, є певний дидактизм письма, риторичність дискурсу, публіцистичність деяких епізодів, зокрема тих, у яких розкрито суголосні авторським ідейні переконання героїв. Серед загальних художніх особливостей «учительської» прози – її гуманістично-патріотичне та виховне, етнопедагогічне спрямування, жанрове й тематичне розмаїття, наявність автобіографічних рис, насамперед, у творах, тематика яких пов'язана з особистим життєвим, педагогічним досвідом письменників, акцент на проблемах навчання та виховання підрастаючого покоління, місця інтелігенції в суспільстві та її ролі в житті народу, філософська наповненість творів, глибокий психологізм у зображенні персонажів та ін. Звісно, у творчості кожного митця ці й інші особливості мають специфічні прояви, підпорядковані вимогам часу, соціально-політичним умовам, світовідчуттю та індивідуальному стилю письменника. Важливість літературної праці авторів «учительської» прози в розвитку української літератури кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. полягає в тому, що вони своєрідно, на підставі автопсії охарактеризували свою добу, параметри духовного й освітнього життя, характер культурно-історичної епохи.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку вбачаємо в системному дослідженні епічного набутку окремих персоналій кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. в аспекті традицій / інноваційності в письменстві та місця їх творчості в українській «учительській» прозі.

Література:

1. Полек В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття. Біографічний довідник (до 1939 року). Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. Т. 1. 204 с.
2. Клейменова Т.В. Поетика «вчительської» прози Марії Колцуняк та Івана Садового : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.
3. Ходанич П.М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919–1939) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.
4. Хронюк С. Педагогічні погляди Дмитра Макогона та їх реалізація в художній творчості митця. *Нова педагогічна думка*. 2009. № 4. С. 89–92.

5. Дзерович Ю. Праця І. Филипчак «За вчительським хлібом». *Дзвони* : літературно-науковий вісник. 1932. Ч. 1. С. 750–753.
6. Турянський О.В. Поза межами болю : повість-поема ; Син землі : роман ; оповідання / вступ. слово Р. Федоріва; упоряд., передм. та підгот. текстів С. Пінчука. Київ : Дніпро, 1989. 335 с.
7. Денисюк Б.Ю. Исторична проза Івана Филипчак : проблематика і поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка Київ, 2006. 23 с.

Kleimenova T. The phenomenon of writers-teachers and “teacher’s” prose of the late 19th – the first decades of the 20th century

Summary. The article deals with elucidating the artistic specifics of the prose of writers-teachers of late 19th – the first decades of the 20th century. It defines the essence of the non-canonical concept of “teacher’s” prose. The study covers, regardless of the ideological and thematic direction and genre affiliation, the whole set of the artistic prose works of writers who were teachers and worked in the specialty. The vision of the phenomenon of such creativity, which consists in the natural combination of the talent of a writer and a teacher in one personality, was given. Functioning “teacher’s” prose was studied on the example of works of both well-known and little-known writers of the period: B. Hrinchenko, Stepan Vasylychenko, V. Birchak, D. Makohon, Ulyana Kravchenko, K. Malys’ka, M. Koltsunyak, Lesya Verkhovynka, O. Turyansky, O. Kobets’, Ivan Sadovy, I. Fylypchak

and others. Based on the generalizations of the genological (genres studies) features and themes of “teacher’s” prose, its genre dominants and leitmotifs were determined. It was found that the researched part of the national literary heritage of the late 19th – the first decades of the 20th century is genre-diverse and represented by short prose (stories, essays, samples from nature, sketches, short stories, feuilletons, pamphlets, literary tales, fables), socio-domestic, psychological, historical, autobiographical stories and novels, etc. Among the leitmotifs of the prose of writers-teachers are the following: forming and developing, activity, significance of the intelligentsia in the society, life of schoolchildren and peasant children, traditional peasant themes, the theme of war, the historical past of Ukraine and others. Thematically rich works of teachers-writers are devoted to various problems, among which is the closest to the authors the pedagogical one, as well as social, national, philosophical, moral and ethical, important in the society of the last century and still relevant at present. It was proved that the prose work of writers-teachers is interesting and multifaceted in the ideological and artistic terms, has cultural, historical and educational significance. The characteristic features of the prose of writers-teachers of the end of the 19th – the first decades of the 20th century were generalized and the importance of their contribution to the development of the Ukrainian literature was outlined.

Key words: writers-teachers, “teacher’s” prose, problems, leitmotifs of “teacher’s” prose, ideological and thematic diversity.

*Копейцева Л. П.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**Єгорова Ю. М.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ПОЕТИКА РОМАНУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ХРАМ НА БОЛОТІ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поетичальних особливостей роману-притчі Г. Тарасюк «Храм на болоті», наголошено на тому, що для розуміння авторської картини світу важливими є такі складові частини поетики: жанровий поліфонізм, часово-просторові параметри, психологічний наратив, міфологізм мислення, художньо-виражальні засоби.

Авторками констатовано, що прикметною ознакою новітньої української прози, зокрема роману письменниці «Храм на болоті», є жанрова поліфонія. Літераторка залучає до творення смислових векторів жанровий різновид притчі або елементи притчевості, які є його невід'ємною формо-змістовою ознакою.

Враховуючи принципи, закономірності, котрі діють у художньому світі письменниці, доведено, що основними векторами просторової площини змодельованої Г. Тарасюк картини світу є функції простору, часу, просторові доміанти, які є чинниками характеротворення.

Констатовано, що топографічний хронотоп пов'язаний з елементами авторської тенденційності в романі та є хронотопом сюжету та позасюжетних елементів.

Відкритий сюжетний простір має насамперед географічні й історичні характеристики, отже, містить відповідні топоси: про «житіє грішного енергетика» Георгія Бунчужного; про «стронцієвого хлопчика» Юрія, який мріяв потрапити до храму за іконою Богоматері; про Козаче болото та побудову на ньому Храму.

З топографічним хронотопом тісно взаємопов'язаний психологічний хронотоп персонажів. У зовнішній географічний простір – Полісся – Храм на болоті – авторка «вплітає» топоси внутрішнього світу персонажів, маркує їхні фізичні й психологічні стани. Письменниця показує, що серед українців, яким судилося доля пережити Чорнобильську трагедію, немає розуміння масштабів катастрофи, одностайності. Зав'язка зумовлює й одночасно мотивує подальше розгортання перипетій, увесь шлях Георгія.

В історичних топосах (страшна поразка війська Богдана Хмельницького під Берестечком і перемога козаків над завойовниками, зведення храму Покрови Пресвятої Богородиці) майже документальні описи трагедії ЧАЕС. Тут увиразнюються ті художні маркери, які впродовж роману позначають межі духовності, української ментальності. Такими маркерами є образи Георгія, який спокутує свої смертні гріхи, свою власну провину перед Богом; Юрія – сина «божевільного» батька Ходися, якого ще у 90-х р. XX ст. прозивали «сектантом», оскільки він відчував загрозу страшної трагедії від експерименту на ЧАЕС; образ Ольги, яка прагне, щоб молодь знала, які вони, ті давні,

прадідівські звичаї; незначна кількість парафіян, що відвідують Храм.

Їхніми антиподами, виразниками зла є образи молодиків, «золотої молодожі» в «чорних костюмах», «чорних окулярах», на «майбах», головного енергетика ЧАЕС Дятлова та інших байдужих до трагедії людей.

Г. Тарасюк у романі «Храм на болоті» майстерно послуговується поліфонією, багатоголоссям «вічної» проблематики: добро і зло, людяність, співпереживання, байдужість, бездуховність, моральна деградація, пізнання божественного і диявольського, відновлення генетичного коду пам'яті, що є основними філософськими проблемами буття людини.

Ключові слова: поетика, жанрові моделі, жанровий поліфонізм, художньо-естетичні доміанти, молодіжний роман, роман-притча.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку теоретично-літературної думки характеризується увагою науковців до досліджень поетики романістики вітчизняних письменників, її визначальних складників, тож поетика художнього твору стала предметом ґрунтовних досліджень, дискусивних обговорень. На теренах вітчизняної критики до питань тлумачення поетики вдавалися І. Франко, який виокремлював три її основні складники: роль свідомості у поетичній творчості; закони асоціацій ідей як ключа до розуміння ідіостилю митця, стильові дефініції різних мистецьких шкіл та угруповань; поетична фантазія письменника [1, с. 47].

Розширення наукового діапазону вітчизняного літературознавства принесло значне поживлення пошуків у цьому напрямі у працях О. Галича, Г. Клочка, М. Кодака, О. Ткаченка та ін. Г. Клочек виокремлює такі основні постійні смисли цього поняття: «художність», «система творчих принципів», «художня форма», «цілісність», «системність», «майстерність письменника» [2, с. 11].

М. Кодак розглядає п'ять компонентів поетики, які, на його думку, формують системність твору: пафос, жанр, психологізм, хронотоп, нарацію [3, с. 47].

Взявши за основу такі структурианти поетики, спробуємо довести, що всі вони вписуються у поетику жанру, оскільки сучасний прозовий дискурс демонструє постійний розвиток епічних жанрових моделей і їхніх трансформацій. У контексті дослідження поетики художнього твору, зокрема її конструентів, видається доцільним аналітичний розгляд майстра художнього слова Галини Тарасюк, котру вітчизняні дослідники

позиціонують як «висококласного прозаїка», «королеву» української прози, «главу українського прозового матриархату» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш плідними та ґрунтовними спробами літературознавчого осмислення творчості Г. Тарасюк є праці вітчизняних літературознавців і літературних критиків, шанувальників її творчості А. Галич, Н. Зборовської, Т. Качак, Є. Кононенко, Л. Копейцевої, Л. Пастушенка, В. Соболев, М. Якубовської та ін., які наголошують, що її творчість являє яскраву і самобутню грань обдарування.

Екзистенційний вектор творчості Г. Тарасюк став об'єктом наукової уваги Г. Насмінчук, яка акцентує зорієнтованість художньої свідомості письменниці на «осмислення фундаментальних проблем внутрішнього і зовнішнього буття нації» [5, с. 161]. Домінантні константи романів-притч Г. Тарасюк, зокрема епістемологічний аспект її творів, досліджує О. Ставнича. Важливі грані поетикальних особливостей прози Г. Тарасюк, зокрема оповідань, новел, означено у працях Ю. Коваліва, Л. Копейцевої, Ю. Сторовой та ін. Ю. Ковалів, аналізуючи особливості жіночого письма Г. Тарасюк, наголошував: «Письменниця – тонкий психолог, вона перед своїми персонажами відкриває простір, аби вони через гіркотні сумніви та підозри самі дійшли до розуміння вірогідної істини...» [6, с. 294].

Аналітика свідчить про певний накопичений досвід аналізу творчості письменниці, однак недостатність праць, присвячених висвітленню питань поетики роману Г. Тарасюк «Храм на болоті», створили потребу в макростудіях дослідження поетики твору Г. Тарасюк.

Мета роботи – здійснити дослідження художньо-естетичних домінант роману Г. Тарасюк «Храм на болоті» крізь призму такого універсального поняття, як «жанровий поліфонізм», оскільки його використання забезпечує максимальну повноту бачення засадничих принципів у формуванні матриці прози авторки.

Виклад основного матеріалу. Майстром таких жанрових модифікацій у літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. є «україноцентристська» мисткиня Г. Тарасюк, яка є «різноплановою і різножанровою» письменницею, «в доробку якої такі талановиті й читабельні книги оповідань і романів, як «Новели», «Любов і гріх Марії Магдалини», «Дама останнього лицаря», «Янгол з України», «Ковчег для метеликів», «Жіночі романи» та романи різних жанрів: молодіжний – «Храм на болоті», сатиричний – «Цінь Хуань Гонь», історичний – «Між пеклом і рясом», а також романізована біографія Т. Г. Шевченка «Зоре моя вечірня, або Пророк і Марія» [7].

Тож цілком погодимося з думкою М. Павлишина, що прикметною ознакою новітньої української прози є жанрова поліфонія: «У сучасному лінгвістично поінформованому літературознавстві категорія жанру гнучка і не обмежена традиційними поняттями про три роди (епічний, ліричний, драматичний) та їхні під- і підпідкатегорії» [8, с. 17]. Цілком поділяємо думку, що поліфонія – багатоголосся, засноване на одночасному гармонійному поєднанні та розвитку рівнозначних самостійних жанрових ознак (*наше тлумачення*), що корелюється з авторською свідомістю, яка, моделюючи реальність, імітує в образах її різні, зокрема й автентичні прояви.

Одним із таких «модусів переходу» від усталених типологічних констант жанру є роман «Храм на болоті», котрий авторка назвала новочасною притчею. Дослідник Ю. Клим'юк, досліджуючи притчу, підкреслює такі її жанрові ознаки:

«епістемологічна мета і дидактична роль, фабульність, двокомпонентність організації наративу, алегоричність, широка асоціативність, філософічність, абстрактність (ідейна заданість) або архетипність героїв...» [9, с. 29].

Навіть зовнішня композиція твору свідчить про притчевість цього роману, оскільки він водночас включає в себе три завершені притчеві розповіді: про «житіє грішного енергетика» (підрозділ «Притча про повержену гординю»), про Георгія Павловича Бунчужного, заступника головного енергетика ЧАЕС, який опинився у «храмі на болоті, і не відає, чи це кінець чи середина шляху на Голгофу, чи, може, тільки початок нових випробувань?» [10, с. 81]; про «стронцієвого хлопчика» («Казка про стронцієвого хлопчика»), про Юрія, який лише через двадцять років дізнався правду від матері про свого батька, і мріяв потрапити до храму за іконою Богоматері, яка могла б врятувати його хворого батька, якого помістили до психіатричної лікарні; і про Козаче болото та побудову на ньому Храму («Легенда»). Однак і наступні вставлені притчі («Чорний «майбах»», «Страсті отця Георгія», «Катарсис відчужених» тощо) є ключовими смисловими блоками, авторською засторогою про збереження генетичної матриці пам'яті: «Чорнобиль – це не лиш горе, і наука тим, хто забув, що світло не там, де горить електрична лампочка, а де жевріє лампадка любові до Бога, а отже до того, що Він сотворив, оживив і нам заповідав. А заповідав Господь нам – цю землю і щастя жити на ній – багатство, яке ми так підступно занепащаємо, забувши уроки Чорнобиля, і сьогодні» [10, с. 189]. Погоджуємося з М. Якубовською, яка зауважує, що Г. Тарасюк своїм словом вирівнює генетичний код української нації [11, с. 7].

Отже, біблійні притчі є невід'ємною структурною ознакою згаданого роману й актуалізуються у координатах української національної міфології.

Проте деякі дослідники вважають, що у цьому творі маємо майстерне поєднання «містичного детективу з дидактичною притчею, серйозного історичного дослідження з фантастичним фентезі, трагедії і фарсу. І, певно, точніше буде сказати, що новий роман «Храм на болоті» написаний у авторському стилі, притаманному тільки Галині Тарасюк, який вона сама називає абсурдним реалізмом» [4]. Така комплікація жанру, напевно, дала підставу деяким дослідникам долучити цей твір до «молодіжних».

Г. Тарасюк у романі репрезентувала світобачення та естетику свого часу. Про задум цього твору письменниця в інтерв'ю О. Решітник так прокоментувала: «Мені давно хотілося написати дуже християнський твір, житіє сучасного «Божого чоловіка»... Тобто цікаву розповідь про цікаву високоморальну, відповідальну сучасну людину трагічної і водночас світлої долі» [12]. Письменниця турбується долею українців, які пережили чорнобильську трагедію, ставленням населення до цієї трагедії, причин цього «Армагеддону». Цим можна пояснити очевидні символізм та алегорію авторського романного тексту, а також його притчевість.

Спостерігаємо, що від організації оповіді і поділу роману на самостійні притчі, притчі-вставки, висунення на перший план подій особистої психології життя героїв (Георгій, Юрко, старший Ходис; історико-фантастичної реальності (згадки людьми легенди про храм саме в день страшною трагедії 1986 р., що «нібито сама Матір Божа зняла з неба і своєю святою рукою поклала на купину посеред трясовини – на спомин про мужніх козаків, отих трьохсот відчайдушів, що загинули в цих болотах,

прикриваючи відступ з-під Берестечка полків Богдана Хмельницького» [27, с. 28] залежить архітектоніка твору.

Сутністю наративу у романі-притчі є центрогеройність, адже в центрі художньої картини світу заковдано внутрішні переживання головних персонажів. У романі «Храм на болоті» авторська позиція є близькою до думок священика Георгія: «Тож, дорогі брати і сестри, пам'ятаючи уроки минувшини, будьмо мудрими. Будьмо достойними і своєї землі, і своєї вистражданої держави... Тож научаймо дітей своїх і внуків, браття і сестри, бути гідними слави дідів і отців своїх, любити одне одного, шанувати одне одного, як частину свого роду і народу, любити цю землю, як вони любили, і не повторювати їхніх помилок» [10, с. 160].

Отже, текст роману має дві площини: «авторська нарація», або «оповідальне теперішнє» – та «розповідь героїв» – минуле, в яких відчувається концепція «сучасності», яка репрезентується як близький і відомий читачеві час: «Загинула не тільки Україна... Світ загинув! Це... планетарна катастрофа! Планетарна!» [10, с. 144].

Для визначення активності митця у романі «Храм на болоті» важливу роль відіграють вибір життєвого матеріалу. Отже, замислюючи свій роман про чорнобильську трагедію та її наслідки, письменниця мала на меті досягнути питання духовних витоків літератури: «Мені захотілося, щоб мій «козацький піп» запалив і в душах наших дітей, затовчених тотальною бездуховністю, віру в добро, впевненість в тому, що, попри все і наперекір усьому, вирватися з трясовини нігілізму, бездуховності, бедламу, який веде до планетарних катаклізмів, можемо тільки піднявши очі до Неба» [12].

Поліфонія в романі набуває органічності і в багатоголосі «вічної» проблематики: добро і зло, людяність, співпереживання, байдужість, бездуховність, моральна деградація, пізнання божественного і диявольського, відновлення генетичного коду пам'яті, що є основними філософськими проблемами буття людини.

Важливим структурантом поетики роману Г. Тарасюк «Храм на болоті» є психологізм. Твір позначений глибоким психологізмом зображення, правдивим, реалістичним, інколи навіть «абсурдним» відображенням дійсності. Авторка вміє майстерно розкрити таємниці внутрішнього світу людини, філігранно виразити душевні переживання. То ж цілком закономірно, що у зовнішній географічній простір авторка «влітає» топоси внутрішніх станів персонажів, до речі часто антиномічних. Наприклад, ось стан Юрка, який «зайшовши у храм, у його прохолодний затінок, помічає, що він справді... світиться! Чи то пак, це мерехтливе світіння, що німбом осяє його, насправді випромінюють водяні лілії та латаття, які він приніс Богородиці» [10, с. 148]. А ось міркування священика про сучасну молодь, яка вирішила поглумитися над святинею, іконою Богоматері: «Ті змії, як були зверху, так і є! Їх вже стільки розплодилось, що ступити ногою ніде. Вони скрізь, куди не глянь! Вони світом правлять, а не ви, змєборці!» [10, с. 167]. Письменниця майстерно і художньо переконливо об'єднує два виміри – сюжетний та психологічний – в один, який можна визначити, як психологічний наратив.

У романі «Храм на болоті» письменниця демонструє оригінальне авторське бачення навколишнього світу в його виражальних засобах, які дають змогу майстерно їх використовувати для відображення власного світобачення. Кольорова гама в творчості письменниці – вияв світобачення майстра слова, «шкала духов-

них цінностей». Тому закономірно, що для Г. Тарасюк колір має виняткове значення. У темних (чорний, червоний, який стає багряно темним) тонах авторка змальовує трагедії і негарзди рідного краю: зненацька «зірвався вихор, схожий на чорну лійку, або на торнадо... На березі чорна повітряна лійка обм'якла, розсогалася і пасмом чорних водяних гадючок сповзла в болото» [10, с. 22]; «Наче якась зловісна сила погасила зорі, махнувши над землею чорним крилом» [10, с. 57].

Важливими для поетичної моделі світу Г. Тарасюк є наскрізні атрибутивні символи сонця, неба, вогню, Храму, яким Г. Тарасюк надає неосяжної смислової глибини та неабиякої значущості. Прикметно, що концепт сонця, що з'являється в тексті, суголосний із внутрішнім настроєм і почуттям героїв: «призахідне сонце, що «сіялось крізь густі лісові хащі, мов прекрасна казка... [10, с. 12]; «Сонце поволі піднялося над лісом, і в його промінні трясовина здавалася червоною, мов кров'ю залитою» [10, с. 166].

При утворенні моделі із компонентом «неба» авторка використовує біблійне тлумачення образу неба, в якому останнє наділяється сакральними рисами. Тож, можна зазначити, що небо для мисткині – це і Бог, і духовність, і святість: Георгій «знесилений, лежав у темній високій траві і шукав очима у темному низькому небі архангелів, які мали би звільнити його тлінне тіло від сум'яття духу» [10, с. 123]; «з'явилися ті двоє в білому, підхопили його під руки, висмикнули з трясовини, підняли в небо і...» [10, с. 144]. У контексті смислового навантаження символічні образи є символом незнищенності людської віри, надії, духовності.

Висновки. Специфіка художньої парадигми роману-притчі Г. Тарасюк визначається синтезом традиційних і новаторських зображально-виражальних засобів, процесом індивідуалізації поетикальних категорій форми та змісту, зорієнтованістю на художнє осмислення кардинальних проблем людського буття крізь призму сучасності.

Конструентами поетики роману Г. Тарасюк «Храм на болоті» визначено такі як: широка асоціативність, архетипічність образів і сюжетів, алегоричний або символічний зміст, монологічність, діалогічність, часо-просторова екзистенціальність, фольклорна (прикмети, біблійні обряди, звичаї), біблійна, міфологічна інтертекстуальність, експресіоністичність.

З-поміж знакових рис поетики роману-притчі авторки – настроєва домінанта, психологічна деталізація, суб'єктивованний наратив, який проявляється через форму внутрішнього монологу, через лірико-психологічну тональність.

Таким чином, Г. Тарасюк у романі «Храм на болоті» сконденсувала ціннісно-смисловий універсум сучасності, глибинно осмислила духовно-моральні, історико-культурні, соціальні процеси через міфологічні та містичні компоненти творення нарації осмислення.

Література:

1. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Літературно-критичні праці. Київ : Наук. думка, 1981. 594 с. Т. 31.
2. Ключок Г. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград : Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені І.В. Винниченка, 2007. 448 с.
3. Кодак М. Поетика як система. Літ.-крит. нарис. Київ : Дніпро, 1988. 159 с.
4. Надюкова І. Осінні вруна Галини Тарасюк. URL: <https://g-tarasyuk.livejournal.com/65528.html>.

5. Насмінчук Г. Екзистенційний вимір роману Галини Тарасюк «Між пеклом і расм». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : філологічні науки*. 2010. Вип. 23. С. 158–162.
6. Ковалів Ю. Романи експерименти Галини Тарасюк. Тарасюк Галина. Трепанція : Літературознавчі праці, рецензії, відгуки. Роздуми, інтерв'ю. Бровари : Відродження, 2006. С. 287–294.
7. URL: <https://g-tarasyuk.livejournal.com/65528.html>.
8. Павлишин М. Мітологічне, релігійне та філософське у прозі Валерія Шевчука. *Канон та іконостас*. Київ : Час, 1997. С. 143–156.
9. Клим'юк Ю. Про естетичну природу притчі. *Слово і Час*. 1993. № 5. С. 28–31.
10. Тарасюк Г. Храм на болоті : роман-притча. Київ : Відродження, 2009. 222 с.
11. Якубовська М. Епоха лицарства, що не минає... *Літературна Україна*. 2005. 10 лютого. С. 17.
12. URL: <https://www.unian.ua/culture/79823-hram-na-boloti-abo-dusha-scho-pragne-neba.html>.

Kopeytseva L., Egorova Yu. Poetics of Halyna Tarasyuk's novel "Temple in the swamp"

Summary. The article is devoted to the study of poetic features novel-parable H. Tarasyuk "Temple in the Swamp", emphasizes that the following components of poetics are important for understanding the author's picture of the world: genre polyphony, temporal-spatial parameters, psychological narrative, mythologism of thinking, artistic means of expression etc.

The authors state that a notable feature of the latest Ukrainian prose, in particular the novel of the writer "Temple in the Swamp", is the genre polyphony. The author involves in the creation of semantic vectors a genre variety of parable or elements of parable, which are its integral form-semantic feature.

Taking into account the principles and regularities that operate in the art world of the writer, the emphasis is on the originality of the author's construction of space-time. It is proved that the main properties of the spatial plane of the art world modeled by H. Tarasyuk are the functions of space, time, spatial dominants, which are factors of characterization.

It is stated that the topographic chronotope is connected with the elements of the author's tendencies in the novel, and is a chronotope of the plot and extra-plot elements.

The open plot space has first of all geographical and historical characteristics, therefore, contains the corresponding topos:

about «life of the sinful power engineer; about the "strontium boy" Yuri, who dreamed of getting to the temple under the icon of the Mother of God; about the Cossack swamp and the construction of the Temple on it.

Closely related to the topographic chronotope is the psychological chronotope of the characters. In the external geographical space – Polissya – the Temple in the swamp – the author "weaves" the topos of the inner world of the characters, marks their physical and psychological states. The writer shows that among Ukrainians who were destined to survive the Chernobyl Nuclear Power Plant tragedy, there is no understanding of the scale of the catastrophe, unanimity, harmony is disturbed.

In historical topos (the terrible defeat of Bohdan Khmelnytsky's army near Berestechko and the victory of the Cossacks over the conquerors, the construction of the Church of the Intercession of the Blessed Virgin, which is popularly called the Cossack Church), almost documentary descriptions of the Chernobyl tragedy are combined with mythological and symbolic paintings. Here are expressed those artistic markers that throughout the novel mark the boundaries of spirituality, the Ukrainian mentality. Such markers are the images of George (although it was not easy for him, as he continues to atone for his mortal sins, his own guilt before God, Yuri – the son of a "crazy" father – Hodisya – which in the 90's of the twentieth century was called a "sectarian", because he felt the threat of a terrible tragedy from the Chernobyl Nuclear Power Plant experiment, the image of Olha, a small number of parishioners who visit the Church.

Their antipodes, embodiments of evil are the images of young men, "golden youth" in "black suits", "black glasses", on "maybachs", the chief power engineer of Chernobyl Nuclear Power Plant Dyatlov and other people indifferent to the tragedy, etc.

H. Tarasyuk in the novel "Temple in the Swamp" skillfully uses polyphony, polyphony of "eternal" issues: good and evil, humanity, empathy, indifference, spirituality, moral degradation, knowledge of the divine and the devil, the restoration of the genetic code of memory, the search for national causes. Self-destruction, which are the main philosophical problems of human existence.

Key words: poetics, genre models, genre polyphony, artistic and aesthetic dominants, youth novel, parable novel.

*Крупка Л. О.,**аспірант кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету*

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ ХХ СТ. (ЗА РОМАНОМ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»)

Анотація. У статті досліджено образ української жінки ХХ ст. в художній структурі сучасного роману на матеріалі твору Володимира Лиса «Соло для Соломії», у якому відбувається переосмислення традиційного підходу до образних доміант і системи персонажів. Подано ґрунтовне дослідження постаті жінки в історичному та соціокультурному контекстах, оскільки доля головної героїні проєктується в межах патріархального соціуму села. Звернено увагу на психологічний і гендерні ракурси характеротворення персонажа. Детально проаналізовано етапи формування гендерної ідентичності: від дитини до матері. У періоді дитинства через любов до всього живого та дружбу зі священником акцентується унікальність дівчинки. Кожен із наступних періодів життя головної героїні позиціонується з новим життєвим досвідом, пізнанням людських відносин і пошуками самої себе. З'ясовано, що період дівочства означений любовними переживаннями. Психологічна незрілість ставить її у ситуацію вибору і, як наслідок, приводить до трагічної розв'язки. Показано, що Соломія-жінка постає через протистояння зі світом чоловіків, який будується на раціональних засадах, і у такій ситуації жінка приречена на роль жертви. Досліджено, що материнська ідентичність є визначальною у життєвій самореалізації головної героїні. Проведена символічна паралель із образом Діви Марії, яка співвідноситься з образом Соломії. Зроблено акцент на характеристиці Соломії як матері, оскільки у вихованні наступного покоління увиразнюються її ціннісні пріоритети. Досліджено морально-етичну складову частину стосунків жінки з мешканцями села, котрі уособлюють народну мораль, побудовану на чіткій гендерній ієрархії. На прикладі історії головної героїні у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії» подано детальний аналіз життя пересічної людини Полісся в історичному вимірі ХХ ст.

Ключові слова: роман, жінка, ідентичність, історія, гендер, соціум.

Постановка проблеми. Сучасна українська література переживає потужний процес трансформації системи цінностей і творення героя, який відкриває нові перспективи в досягненні буттєвих сенсів. У літературний простір починають входити нетипові персонажі, котрі можуть здатися звичайними та пересічними, але є носіями високої моралі та глибинної життєвої мудрості. Ці герої стають основою до появи меморативних досліджень у літературних і безлічі підходів до питання конфлікту людини та суспільства.

Саме до творів, що зображують життя жінки на тлі суспільно-історичних подій ХХ ст., належить роман Володимира Лиса «Соло для Соломії». Роман увібрав множинний спектр історичних, філософських, морально-етичних концептів, серед яких способи трактування героя та конструювання ідентичності залишаються одними із пріоритетних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературні критики не змогли залишити без уваги наступний роман Володимира Лиса, автора культового «Століття Якова». Дослідники приділяють особливу увагу вибудовану автором концепцію драматизму та внутрішньої напруги. Акцент на біографії Соломії як епохальної особи, яка руйнує традиційні канони зображення жінки та постає в образі біблійної Марії, робить літературознавець Ярослав Поліщук у своїй праці «Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі»: «З одного боку, письменник бачить у своїй героїні чіткий моральний стрижень, традиційну сільську етику, якій вона, попри всі випробування, намагається не зраджувати та яка, власне кажучи, веде її через непросте життя. Напрошуються тут виразні паралелі з євангельською історією Марії, що стала знаковим утіленням і спасенної любові» [6, с. 47]. Дослідниця Ольга Башкірова у статті «Літературна традиція як основа моделювання художнього світу в романістиці Володимира Лиса (на матеріалі твору «Соло для Соломії»)» аналізує текст у контексті традиційного зображення опису жінки селянки: «Попри те, що в образі Соломії підкреслено її належність світові села з його щирістю, патріархальністю, вірністю ідеалу жінки-матері, берегині роду, В. Лис водночас наділяє свою героїню певною просторовою універсальністю, непрямо ототожнюючи з Україною – постать Соломії, по суті, єднає різні українські тополи, репрезентовані як конкретними географічними вимірами, так і чоловічими образами» [2, с. 13]. Літературознавець Любов Костецька у статті «Часо-просторова організація «Волинської хроніки» В. Лиса» робить акцент на жанрових особливостях роману: «Серед основних жанрових особливостей роману В. Лиса «Соло для Соломії» – форма життєпису, що постає в часо-просторових параметрах, інтертекстуальна стилізація до пісенної форми, яка поєднує текст і молодію як дві стихії, що особливо відчуваються людською душею» [4, с. 100]. Тарас Прохасько у передмові до роману наголошує на тому, що історія життя Соломії: «Ретельно випсану історію Соломії неможливо переповісти, неможливо запам'ятати так само ретельно. Але цього й не треба, бо романи слід читати і переживати. І знати, що таке буває – таке життя, така історія, така Соломія, така пам'ять, така згадка, така розповідь, про таке життя» [7, с. 6].

Стаття має на меті проаналізувати образ жінки Полісся ХХ ст. в контексті ціннісних пріоритетів у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії».

Виклад основного матеріалу. Письменник у романі «Соло для Соломії» виводить на передній план образ жінки-селянки поліського регіону, продовжуючи описувати долю людей із поліського села Загоряни, але цього разу автора хвилює жіноча доля і те, як вона проєктується в патріархальну суспільстві. Володимир Лис застосовує унікальний стиль опису персонажів і дає чітку картину життя Соломії, так само, як це було з Яко-

вом у романі «Століття Якова». Життєва парадигма головної героїні розкривається з моменту народження аж до літнього віку. Історія життя головної героїні відбувається на фоні розмірного сільського життя. Тихе життя Загорян порушує період голодомору, лихоліття війни та розруха в післявоєнний період. І протягом цього періоду Соломія росте, розвивається, набирається життєвої мудрості та стає сильною жінкою із м'якою вдачею та добрим серцем. Всю цю історію життя та становлення Соломії Володимир Лис подає з елементами детального опису побуду та природи Полісся. Письменник акцентує увагу читача на традиціях українців, усталених приписах і домінуючій ролі церкви. Саме всі ці аспекти є оздобленням роману, який насамперед оповідає про жінку, кітра означувала цілу епоху. Роман про шлях від народження, через біль, розпач і моменти щастя, до пошуку спокою і гармонії із собою та власними почуттями.

Соломія у своєму житті проходить крізь три етапи становлення:

«Соломія-дитина». Допитлива дівчинка, яка любить природу, ставить своїм рідним багато питань різного характеру: «Ще разочу непосиду Соломію відрізняла дивовижна цікавість до всього на світі. Це були природні запитання маленької дівчинки, яка пізнавала світ – про квіти, рослини, про небо і сонце, про тварин і людей» [5, с. 29]. Батьки дівчинки, Антін і Соломія, – селяни, трудилися на землі та жили праведним життям.

Соломія добра душа, бігає й усміхається всім оточуючим. Вона любить і її люблять. У неї загострене почуття несправедливості, якщо це стосується того що дороге серцю. Соломія дитина бере близько до серця життєві труднощі та милосердно ставиться до тих, хто її образив.

Маленькою дівчинкою Соломія була на диво зацікавлена навколишнім світом, ставила велику кількість запитань і любила все живе. Особливо дорогими для Соломії були джмелі. Дівчинка любила з ними гратися, була щаслива чути їхнє гудіння і зовсім не боялися цих волохатих комах. Через цю її любов до джмелів старші брати Соломії Тарасик і Василько назвали її «сестра джемів». Соломія добра до всього живого, їй не байдужа найменша комашка, всіх вона хоче захистити. Ця маленька дівчинка є дуже сильною та мужньою. Захищає все живе, милосердно ставиться до світу природи. Вона стає другом для отця Адронія, який відповідає на всі питання, що її цікавлять. Дівчинці складно зрозуміти слова отця про вищих і нижчих істот, адже все живе потрібно оберігати та ставитися із трепетом. У дівчинці отець вбачав рідну душу: «Він починає подумки молитися. За цю дитину, що стала йому ріднішою рідної, за її чисте, як йорданська вода, як сльоза небесна серце. «Господи, пригорни її і захисти!»» [5, с. 44]. Соломія викликає о отця лише теплі емоції та необхідність бажати її щасливої долі.

Маленьку Соломію всі любили за її красу та добре серце. Приємні риси обличчя, спокійна і тиха – вона росла в добробуті та ласці батьків та оточення. Великою красою наділив Господь Соломію, тим що змушує хлопців звертати особливу увагу на цю дівчину. Добре серце головної героїні роману наповнене любов'ю до світу природи та світу людей. Незважаючи на це, у Соломії був її запеклий ворог Руфіна. Дівчина незлюбила Соломію всім серцем і заздрала за це її обожнювання. Вона намагається дошкулити головній героїні, зробити неприємність, щоб компенсувати цю її «всенародну» любов. Дівчинка красива, але із занадто різкими рисами обличчя, стала ворогом номер один для Соломії не лише в період їхнього дитинства, але протягом всього життя.

Період дитинства ознаменувався для Соломії як світлий час мрій, сподівань на щасливе майбутнє. Ці перші кроки робить Соломія на шляху до сильної та мужньої жінки. Любов до всього живого та людей стає основою її життя. Модель Соломії-дитини вибудовується через цікавість до природи й особливу допитливість, та залишається велика сфера не побаченого для дівчинки, яка в наступні етапи свого зростання має пізнати. Цей пласт, у якому гармонійно суміщається і радість і горе, трансформує Соломію з дитини в молоду дівчину, тепер вже самостійну та відповідальну за своє життя.

«Соломія-дівчина». У наступний період життя Соломія ввійшла із неприємної історії в Любомлі. Соломію виросла в неймовірну вродливу з ніжними рисами обличчя дівчину. Горда і непоступлива, але водночас милосердна, головна героїня виручає свою неприязну сусідку Руфіну, сама потрапляючи у пастку до німецького солдата.

Соломія дівчина рухається по житті легко, з високо піднятою головою, вона ніби здіймається над своїм оточенням, показуючи свою особливість, несхожість на інших. Вона потрапляє у дорослий світ, де потрібно робити свій вибір, робити самостійні кроки. Завжди дівчина змушена вибирати: з ким бути, від кого піти, а кого залишити біля себе. Соломію-дівчину тривожить страх за свою долю: спроможність знайти кохання та стати хорошою дружиною для свого чоловіка.

Незважаючи на це, Соломія виросла красивою та спокійною дівчиною, яка своєю вродою тривожила не одного хлопця на селі. Разом із красою в Соломії формувалася жіноча гордість, яка підносила її над всіма. Сама ця риса непокоїла та не могла дати зробити вибір між двома хлопцями. Павлусь і Петрусь – сусідські хлопці, з якими зростала і сама Соломія. Росла вона, і росло її кохання до цих хлопців. Вагання щодо вибору собі чоловіка Соломією супроводжується також її захопленням цими хлопцями, які є різними по натурі та світогляду, адже Павло більше схильний до роботи по господарству, має спокійний характер і м'яку вдачу. У Петра виходить на перший план загострене почуття справедливості, яке формує запальний характер. Відтягуючи вибір між двома хлопцями, Соломія демонструє свою невпевненість та обережність щодо одруження: «Татові слова, між тим, проростали. Бо... Бо хотілося, Соломія й сама боялася в тім собі признатися, пекуче хотілося звичайного дівочього й жіночого щастя. У неї, вирішила, не троє, як у мами, шестеро дітей буде. Усі вродливі й доладні, хазяїновиті й розумні» [5, с. 90]. Саме між цих двох вогнів знаходиться Соломія, розуміючи важливість свого вибору. Епізод вибору чоловіка Соломією є одним із ключових у романі, адже показує дівчину як сформовану індивідуальність, спроможну самостійно будувати своє життя.

Соломія намагається вибудувати модель своєї поведінки так, щоб її життя було спокійним і розміреним, наповненим жіночим щастям. Тому вона вибирає своїм чоловіком Павла. Протягом всього роману Соломія намагається зрозуміти себе, свої бажання, всіма методами заспокоїти своє серце, котре хоче любити, але водночас намагається віднайти спокій. Соломію накривають хвилі емоцій від наближення кохання: від страху від поспішного одруження до радості, що подарує її коханий Петро: «Я люблю його, Матінко Божа, – чи то думала, чи шептала, випускала з душі, з свого ества самим краєчками вуст, геть пошерхлих губ те, що жило в ній ці дні, а перед тим цілі місяці, од того самого весільного дня, коли приніс Петро

дарунок – вифарбоване калиною серце. – І завсіди любила, тико не признавалася бо горда була. Прости мені, а якщо можеш – порятуй од цієї напасти...» [5, с. 132]. Неспроможність розібратися в собі кидає Соломію у вир драматичних подій. Любовна драма, що спіткала Соломію, є лише початком її життєвого шляху, але з цього епізоду автор вибудовує лінію життя головної героїні, її долю, що не схожа на долю жодної з дівчат, акцентую увагу на красі та багатому внутрішньому світі Соломії. Ніжна та добра натура Соломії стикається із грубим і жорстоким світом чоловіків, світом деструктивним, спроможним знищити всю красу довкола. Соломія намагається знайти себе, перебороти свої почуття, стати хорошою дружиною тому чоловікові, що її кохає. Саме емоційній складовій частині в романі виділено значну частину тексту.

Автор намагається провести Соломію життєвими шляхами, від моментів щастя до моментів розчарування, так, щоб вона змогла віднайти в цьому круговерті життя себе. Для Соломії емоції складають все її життя, адже жінка сприймає все серцем, сподіваючись на доброту та співчуття оточуючих. Йде на поклик серця, отримує біль і розчарування. Так сталося з її коханим Петром, який вибрав шукати справедливості і боротися за свій рідний край. Вона ж усім серцем поважає Павла, котрий просить зустріти його війська, щоб вони могли розібратися у власних почуттях. Таким чином Соломія втратила своє кохання, котре мало зробити її щасливою, подарувати радість і наповнити духовно.

«Соломія-дівчина» має багато спільного з образом «Соломія-дитини», адже все ж таки має добре серце і проносить всі події в житті через призму своїх емоцій. У ній формується власний світогляд, котрий базується на пережитому досвіді. Мотив зради Соломії, як і її невпевненість у власних почуттях, роблять її слабкою у вирішенні життєвих труднощів.

«Соломія-жінка». Володимир Лис в образі головної героїні зображує вродливу жінку, наділену м'якою вдачею та добрим серцем, котра шукає своє щастя та хоче збудувати міцну сім'ю. Стикаючись із прагматичним світом чоловіків, Соломія втрачає власну вибудовану концепцію світосприйняття. Для неї, дівчини, яка увібрала в собі всю чистоту світу природи, стає деструктивною жорстока реальність. Світ прагматизму, де немає місця світлим і щирим почуттям. Головна героїня роману втратила двох дорогих для себе людей і тепер намагається вгамувати свій біль роботою на полі. Та все ж у романі моделюється доля жінки, яка намагається знайти і не відпустити своє щастя. Соломію огортають похмурі думки щодо своєї долі, водючи її у світ страхів: «Хоч бери та тепер, як хтось ще посвтається, йди за першого-ліпшого. Була, однак, певна – тепер і свататися ніхто не прийде. Надто перебирала, в селі знають, скільком одмовляла» [5, с. 200].

Чоловіки Соломії в романі не спроможні подолати всі труднощі, щоб отримати в нагороду весь спектр почуттів цієї жінки. Вони не вміють віддавати все задля власного щастя, в цих чоловіків свої пріоритети та погляди на життя. Петро вибрав свій шлях, складний шлях партизана, складений із лісових стежок і залізничних магістралей. Павло, чоловік, який щиро кохав Соломію, теж не зміг подарувати щастя жінці, так і не повернувшись із війни. Соломія – сильна жінка, котра наповнює себе роботою на землі, щоб заглушити внутрішній голос, що бажає бути щасливою, довіритися чоловікові, котрого кохатиме щиро і віддано.

Історія кохання Соломії та Вадима, на жаль, теж не стала щасливою сторінкою життя головної героїні роману. Вадим Коробченко – уповноважений райкому партії по колгоспу села Загоряни, чоловік галантний та освічений, мав погляд, що заворожив Соломію. Момент щастя, який подарував цей чоловік, став миттєвим спогадом у житті Соломії. Вадим поїхав від неї і більше не повернувся. Соломія залишилася разом із химерним ім'ям, як називав її Вадим – «Соля». Крім того, одружений Вадим залишився в місті, вибравши службу та кар'єру, і став для неї чужим, лише певним етапом у житті.

Ефемерне бажання бути щасливою генерується у свідомості Соломії як момент кохання, залишається її бажанням стати потрібною для чоловіка, що буде з нею поруч і розділить її долю. Та все ж бажання бути щасливою поступаються обов'язку та самопожертві з боку Соломії, адже вона намагається витримати образу, приниження і стати сильнішою. Проходить повз жорстокість із боку голови колгоспу, його непристойну поведінку та хтиві погляди, але тепер Соломія думає не про себе, їй є про кого піклуватися. Задля маленької Марійки вона спроможна піти на все. Ця самопожертва формується в Соломії стійкістю її позиції та пошуку шляхів для вирішення проблем.

Незвичайна історія в житті Соломії була пов'язана із Григорієм. Вони познайомилися в Києві на виставці аграрної продукції. Аграрій із Херсонщини одразу зацікавив Соломію. Його вишукане мовлення та компліменти зачарували її, і вона розповідала про свій регіон, дитинство та доньку. Григорій особливо ніжний до Соломії, і саме епізод із миттям ніг це підтверджує: «Соломія віднікується, та він наполягає і каже, що оно човен біля берега припнутий. Давай, давай, іди, сідай. Не будь такою стахопудкою. Не знати чого, та Соломія підкоряється. Він сам і розв'язує шнурки га черевиках, і справді спочатку хлюпає водою на ноги, добре, що вчора помила, думає Соломія, а потім таки по-справжньому мие» [5, с. 296]. Момент щастя охопив її душу і заповнив тіло, котре потребувало простого жіночого щастя.

Соломія так і живе цими моментами, від одного випадку до іншого, не спроможна зупинитися і насолодитися спокоєм і домашнім затишком. Пронісши всю себе через дитинство, юність і зрілість, Соломія залишається без чоловіка. Вона залишається без цієї частини душі, але, незважаючи на все, вона має двох доньок, Марійку і Соломію, входячи в новий світ «жінки-матері». Мотив жертви головної героїні полягає у її добровільній відмові від жіночого щастя, котре може бути лише з коханим чоловіком. Жертва Соломії зрозуміла і проста, адже спрямована на реалізацію себе як матері, схожої з канонічною Дівою Марією.

«Соломія-матір». Із народженням доньки в житті Соломії настає етап становлення її як матері. «Соломія-матір» – це жінка з добрим і чуйним серцем, яка перенесла весь свій залишок любові до чоловіків для дітей – рідних дітей від Вадима та Григорія та дітей із сімейства Гордія. Дві доньки, Марійка та Соломія, залишилися від чоловіків, яких зустріла Соломія на своєму життєвому шляху. З цього моменту головна героїня роману присвячує всю себе цим двом маленьким дівчаткам.

Марійка, старша донька, така сама допитлива, як її мама в дитинстві. Дівчинка сама вибрала ім'я своїй сестричці та наполягала на своєму, як тільки Соломія хотіла заперечити: «– Ну і що? – Маруся сплеснула в долоньки. – Буде третя. А то не хороше – бабця Соломка є, мама Соломка – є, а сестрички Соломки нима» [5, с. 305]. Дівчинка намагається у всьому

підтримати маму, знаючи, що тата в неї немає, і допомога матері дуже потрібна. Тиха і спокійна Марійка виросла привченою до господарства та землі, увібравши працьовитість від матері. І все ж таки доля старшої доньки склалася так, що вона опинилася далеко від матері, у сонячній Одесі.

Соломійка молодша мала зовсім іншу вдачу, ніж старша сестра. Наполеглива та різка у своїй поведінці, дівчина – сама господиня свого життя, знаходить своє щастя у Грузії та залишається там жити. Подалі від рідного дому вона відчуває свободу і широкий простір можливостей, які дарує їй життя.

Для Гордієвих дітей Соломія стала як своя, вони її любили та поважали як радну матір. Сама ж вона зріднилася із цими дітьми. Саме материнське начало реалізувалося в Соломії повністю, і саме те, чого їй не вистачало від чоловіків, вона отримала від дітей. «Соломія-матір» не відмежовує своїх і чужих дітей, для неї всі вони рідні, адже вона дала їм материнське тепло, виховання та любов. Цю любов вона пронесла крізь все своє життя і віддала дітям.

Соломія реалізується як матір, жертовність якої можна зіставити з біблійною Марією, адже сак само, як і Марія, Соломія здатна на самопожертву та щирю любов до світу. Милосердя Соломії не має меж, воно охоплює всіх близьких і рідних. Добро цієї жінки переноситься як на друзів, так і на ворогів. Всепрощення та всеохоплююча любов – це головне послання Соломії світу.

Висновки. Отже, в романі Володимира Лиса «Соло для Соломії» зображено історію життя української жінки у ХХ ст. Жінка стає символом епохи, увібравши в себе всю атмосферу сторіччя. Широке полотно характеристики головної героїні має за мету розкрити роль жінки в суспільно-політичному процесі ХХ ст., але передусім це роман про Соломію, образ сильної та вольової жінки, котра піддається спокусі чоловіків, бореться за своє щастя та шукає себе. Роман про пошуки власного «я», шлях крізь розчарування, біль до моменту щастя.

Література:

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2008. 359 с.
2. Башкирова О. Літературна традиція як основа моделювання художнього світу в романістиці Володимира Лиса (на матеріалі твору «Соло для Соломії»). *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2016. № 3. С. 13–16. URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/211>
3. Ковалевська Є. Володимир Лис: жіночі образи мені цікавіші. *Українська правда*. 2013. URL: <http://life.pravda.com.ua/book/2013/12/1/143848/>.
4. Костецька Л. Часо-просторова організація «волинської хроніки» В. Лиса. *Волинь філологічна: текст і контекст*.

2015. № 19. С. 95–102. UPL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vftk_2015_19_12.

5. Лис В. Соло для Соломії. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 368 с.
6. Поліщук Я. Епос провінції (трилогія про Загоряни Володимира Лиса). *Гібридна топографія. Місця і не-місця пам'яті в сучасній українській літературі*. Чернівці: Книги – XXI, 2018. С. 33–59.
7. Прохасько Т. Кант для Соломії. *Лис В. Соло для Соломії*. Харків : Книжковий «Клуб сімейного дозвілля», 2013. С. 5–6.

Krupka L. Peculiarities of modeling of the image of the woman of the 20th century (based on novel by Volodymyr Lys “Solo for Solomiya”)

Summary. The article explores the image of the Ukrainian woman of the 20th century in the artistic structure of the modern novel on the material of work by of Volodymyr Lys “Solo for Solomiya”, in which a rethinking of the traditional approach to imaginary dominants and the system of characters takes place. A thorough study of the figure of a woman in historical and socio-cultural contexts is presented, as the fate of the main character is projected within the patriarchal society of the village. Attention is drawn to the psychological and gender perspectives of character development. The stages of gender identity formation from child to mother are analyzed in detail. During childhood, through the love to everything living and friendship with the priest the uniqueness of the girl is emphasized. Each of the subsequent periods of the protagonist's life is positioned with new life experiences, knowledge of human relationships, and self-seeking. It is found that the period of virginity is marked by love experiences. Psychological immaturity puts her in a situation of choice and, as a consequence, leads to a tragic outcome. It is shown that the Solomiya-woman rises because of confrontation with the world of men, which is built on a rational basis, and in such a situation the woman is doomed to the role of the victim. It has been researched that maternal identity is decisive in the life self-realization of the protagonist, accordingly a symbolic parallel with the image of the Virgin Mary is drawn. Emphasis is placed on the characterization of Solomiya as a mother, since the upbringing of the next generation reflects her value priorities. The moral and ethical component of a woman's relationship with the inhabitants of the village, representing the national morality built on a clear gender hierarchy, has been investigated. On the example of the story of the main character in the novel by Volodymyr Lys “Solo for Solomiya”, a detailed analysis of the life of the average person of Polissia in the historical dimension of the 20th century is presented.

Key words: novel, woman, identity, history, gender, society.

*Лаврусенко М. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури*

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА РИТОРИКА ОПОВІДАННЯ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «ФУТБОЛ ПО-ТУРОВЕЦЬКИ»

Анотація. У статті наголошено на актуальності постколоніального підходу до оцінки художніх творів. Розвідка підкреслює популярність цієї літературознавчої інтерпретаційної стратегії у світовій та українській науці.

Дослідження коментує потребу аналізу творів національної літератури в контексті постколоніального підходу. Прикладом опору колоніальному минулому України є доробок представника «житомирської прозової школи» Володимира Даниленка. Через ліричні, комічні і містичні струмені в прозі митця прочитується прагнення утвердити власні цінності й пріоритети, довести свою ідентичність, викликати в українців повагу до самих себе.

Оповідання Володимира Даниленка «Футбол по-туровецьки» з книги «Грози над Туровцем» змальовує художню історію, конструює міф про малу батьківщину автора. Сюжет твору побудований на тривіальній події – грі у футбол двох команд із сусідніх сіл. Розв'язка матчу відображає модель поведінки колонізованої нації, вона застерігає реципієнта не йти на компроміс у питаннях свободи і честі, бо покорені легко відчинять двері завойовникам.

Аналіз оповідання митця засвідчив, що через зображення буденної ситуації автор актуалізує національні проблеми сучасного українського суспільства. Твір має пост- й антиколоніальну спрямованість. Постколоніальне прочитується у змалюванні непересічних юних героїв оповідання, у яких прокидається прагнення бути людьми чину. Утвердження ідентичності простежується й у відтворенні гармонійно-самобутньої природи житомирського села Туровець.

Фінал оповідання доводить, що приймати закони і правила чужинців, вважати дотримання їх шляхом до свого блага – це вияв колоніальної свідомості. Підтекст твору нашоує читача на усвідомлення трагедії українства, яке довгі століття перебувало в залежності від сусідів, втратило державницький стрижень, прагнення захищати свою ідентичність. Так, зрада правил гри командою турівців, бездіяльна поведінка вболівальників у творі має антиколоніальну риторичну функцію. Розв'язка оповідання звучить як авторська засторога сучасному українцеві, як заклик бути обачним у будь-якій ситуації, бо навіть дрібниця може стати початком занепаду.

Ключові слова: постколоніальний підхід, антиколоніалізм, ідентичність, оповідання, Володимир Даниленко, «житомирська прозова школа».

Постановка проблеми. Безперечним є той факт, що колоніальне минуле України наклало свій відбиток і на нашу національну літературу, виробило у вітчизняного митця комплекс меншовартості, рівняння на здобутки колонізатора. Світова постколоніальна критика, зважаючи на те, що українська література писалася своєю мовою, не розглядає наше мистецтво слова в контексті колоніальних літератур. Національне ж літе-

ратурознавство, оцінюючи логіку розвитку красного письменства, наголошує на анти- і постколоніальному її звучанні.

Одним із прихильників думки про колоніальну ментальність українського автора й створеного ним продукту є сучасний письменник і літературознавець, представник «житомирської прозової школи» Володимир Даниленко. У своїй книзі «Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес» він підкреслює: «До 1991 р. українській літературі був притаманний приховано антиколоніальний пафос, а після розвалу Радянського Союзу й утворення української держави література вступила в постколоніальну стадію свого розвитку» [1, с. 7]. Доробок автора є яскравим підтвердженням цього висновку. Через ліричні, комічні і містичні струмені у творчості митця прочитується опір колоніальному минулому, прагнення утвердити власні цінності й пріоритети, довести свою ідентичність, викликати в українців повагу до самих себе. В. Даниленко зосереджується на змалюванні трагічних історичних подій, що позбавили українців свободи (повість «Сповідь джури Самойловича»), драматичних доль непересічних людей у радянську епоху (романи «Клітка для вивільги», «Ніч із профілем жінки», повість «Капелюх Сікорського»), тривіальних історій життя простого українця, котрий плекає національні традиції (оповідання «туровецького» циклу), відчуває гострий відчай через несвободу (книга «Місто Тіровиван»). У сатирично-критичному контексті письменник висміює український політичний, культурний бомонд, який гальмує розвиток самодостатньої держави (романи «Газелі бідного Ремзі», «Клуб «Старий Пегас»).

Мета статті. Прикметою прози В. Даниленка є те, що через змалювання буденних ситуацій він актуалізує глобальні проблеми сучасного українського суспільства. Особливо яскраво це простежується у його малій прозі, тому об'єктом нашої уваги у пропонованій студії ми оберемо оповідання автора «Футбол по-туровецьки» і розглянемо цей твір у контексті постколоніальної критики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що сучасне світове й українське літературознавство активно студіює проблеми розвитку культури й літератури колишніх країн-колоній. Актуальність обраної стратегії аналізу засвідчують розвідки О. Грабович [2], Т. Гундорової [3], П. Іванишина [4], М. Рябчука [5], М. Павлишина [6], М. Шкандрія [7], О. Юрчук [8] (Україна), К. Бріслі Бреннана [9] (Канада), О. Еффе [10] (Норвегія), К. Ланглуа [11], Дж. Ленча [12] (Нідерланди), М. Сиротинського (Шотландія) [13], Р. Топпера [14], К. Тайлора [15], С. Нанді [16] (США), Прамода К. Наяра (Індія) [17], Ф. Раббані, Т. А. Чауджурі (Бангладеш) [18] та багатьох інших. Творчість В. Даниленка також перебуває під постійною увагою критики. Фахові спостереження над книгою «Грози над Туро-

вцем», до якої входить й обране для аналізу оповідання «Футбол по-туровецьки», запропоновані у розвідках Є. Стасіневича [19], С. Єременка [20], В. Лиса [21], О. Юрчук [22] та ін., однак системної оцінки твору в контексті заявленої методології немає, що також визначає нагальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Даючи поради своїм колегам щодо написання художніх творів у есеї «Лісоруб у пустелі», В. Даниленко наголошує: «Якщо ви пишете оповідання, пам'ятайте: вже перші речення мають підвести читача до теми» [1, с. 340]. До цього правила дослухається й сам автор в оповіданні «Футбол по-туровецьки». Перший абзац твору – філософське міркування про занепад держав і народів. Кількома реченнями автор намагається переконати читача в тому, що причиною руйнації міст, імперій не є завоювання ворогом чи застарілість правил господарювання. «Головною ж причиною занепаду є спалювання принципів», – пише митець [23, с. 359]. Однієї фрази достатньо В. Даниленкуві, аби говорити про те, що головним у бутті нації є її ідентичність, захистити яку можна лише дотримуючись правил. Істинність своїх слів автор доводить через одну тривіальну історію – поразку збірної села Туровець у грі у футбол зі збірною сіл Старої і Нової Котельні, після якої «село занепало, бо не змогло пережити такої ганьби» [23, с. 359].

Постколоніальне звучання твору прочитується в змалюванні персонажів. Автор через уста оповідача підкреслює самотність кожного з героїв, котрий відстоює честь села у футбольних змаганнях з котелянцями. Це нападник Микола Бусол, воротар Віча, організатор тренувань команди туровців Алям. Усі хлопці – великі оригінали, про витівки яких добре знають в селі й малі, і дорослі. Пропозиція зіграти з найсильнішою командою навколишніх сіл належить Миколі. «Бусол кохав Люську Вацьківську. Йому йшов шістнадцятий рік, і ми дивилися на нього, як на дорослого», – каже оповідач [23, с. 359]. Це звичайний юнак у «закачаних кортових штанах і ситцевій сорочці в червону клітинку» [23, с. 359], для якого перемога над командою Старої і Нової Котельні – це спосіб довести свою першість коханий і відстояти честь усіх чоловіків із Туровця. Оминувти футбольну авантюру не міг і воротар Віча, котрий у селі щомісяця отримував нове прізвище за життєві «досягнення». Навіть гроза сільського ставка Алям, що «мав слух kota і нюх собаки» [23, с. 362] погодився на оголошений дядьком Миколою «карантин на три роки» [23, с. 363] на браконьєрський вилов риби, аби команда отримала м'ячі, форму і тренера із Житомира. Так, герої об'єдналися, одержимі прагненням перемагти.

Прикметним персонажем твору є й оповідач, з уст якого реципієнт сприймає історію поразки команди з Туровця у футбольній грі. Він любить свій край, захоплюється красою його природи, пишається неординарними друзями-односельцями. Зауважимо, що такий всезнаючий, мудрий і розважливий підліток присутній і в інших творах книги В. Даниленка «Грози над Туровцем» – романі «Клітка для вивільги», оповіданнях «Крик гриба», «Грози над Туровцем». Такий герой діє й у новому романі автора «Ніч із профілем жінки». Це образ самого автора, який пише історію своєї малої батьківщини.

Патріотами свого села змалювані і вболівальники: «Стадіон на Юровому Полі був обліплений збудженими вболівальниками. Навколо стадіону стояли підводи, велосипеди, мотоцикли, автомобілі, автобуси. На матч зібралися глядачі з Туровця,

Слобідки, Мошківки, Буймира, Грабівки, Смолівки, Тарасівки, Іванкова, Волосова, Старої та Нової Котельні. І навіть Лигун, якого ще ніхто не бачив тверезим, крім його ровесників, що знають Лигуна з дитинства, сидів майже тверезий... Я, Саня, Вітька і Льодзик зайняли місця ще зранку і добре бачили, що відбувається на футбольному полі» [23, с. 364]. Під час матчу прихильники обох команд азартно реагували на кожен удар м'яча, поводили себе так, ніби це була гра, що вирішувала питання життя чи смерті. Коли було призначено пенальті в котелянські ворота, над стадіоном «вибухнуло скажене ревисько. Стояв несамовитий свист, п'яний Стюпка дув у трубу, а близьюки Хомичі знавісніло барабанили накривками з каструль. Всі так засвистіли і заалалакали, що коні стали дибки, і Бернард зі Смолівки дав з воза сторчака» [23, с. 366].

Важливим штрихом у зображенні єдності туровців є природа, яка виплекала таких різних і водночас схожих людей, що мають міцний внутрішній стрижень. Через сприйняття оповідача читачеві відкривається гармонійно-казкова просторова самотність Туровця. Події твору починаються «в тепле надвечір'я, коли над лісом, наче винна ягода, зависло призахідне сонце» [23, с. 359]. Цю гармонію буття доповнюють деталі опису краєвидів ставків, звуків і запахів, які бачать, чують і відчують юні рибалки: «Та коли сонце сховалося за темний ліс, кльов посилюся, а потім пропав. Комарине дзиччання, ніби звук натягнутої струни, запах вологи з болота й напружене чекання охопило нас» [23, с. 360]; «Над нами просвистів крилами і глузливо забекав бекас...» [23, с. 360]. Ліс для мешканців села є благом («Люди йшли по дику малину...» [23, с. 359]), але коли гусинь об'їла навіть хвойні дерева, туровці сприйняли це як недобрий знак. Оповідач констатує: «Це лихий знак, – казали старі жінки, – бо скільки живемо, а ще такого не було, щоб гусинь об'їдала сосну» [23, с. 359]. Ця язичницька засторога звучить суголосно зі «Словом про похід Ігорів», підтверджуючи зв'язок поколінь, незнищенність віри.

Мешканців Туровця об'єднує азарт футбольного дійства. Саме в цьому намагається переконати нас письменник, укладаючи в уста оповідача довгу репортерську розповідь про перебіг матчу і ті емоції, які переживає публіка. Однак цей сюжетний хід – своєрідна гра автора з читачем, спосіб пригальмувати розповідь перед кульмінацією – програвшем туровців, які спокусилися на запропоновані котелянцями гроші.

Через сприйняття оповідача в кінці твору В. Даниленко коментує поведінку мешканців Туровця, котрі зазнали поразки. Серед гравців обурився тільки Микола Бусол, він до кінця матчу дотримувався правил, усім іншим винагорода виявилася важливішою за честь. Незаслужену поразку відчували прихильники команди туровців, однак їх вистачило тільки на те, щоб обплювати автомобіль переможців: «І тоді кожен підходив до автомобіля й сердито на нього плював, доки він не став великою заслиненою грудкою, наче піна під греблею старого туровецького ставка» [23, с. 368].

Фінал оповідання яскраво демонструє рису, властиву колоніальним націям, – приймати закони і правила чужинців, уважати дотримання їх шляхом до свого блага. Колоніальною прикметою є й те, що всі фанати усвідомили зраду футбольної команди Туровця й по-рабськи її прийняли, а не стали в позу, не заперестували. На нашу думку, В. Даниленко цілком правдиво змалював поведінку героїв. Його мала батьківщина, як і вся Україна, довгі століття перебувала в залежності від сусідів,

у її народу вихолостили державницький стрижень, не виховали прагнення захищати свою честь.

Висновки. На думку теоретика літератури П. Баррі, постколоніальний дослідник шукає в художньому тексті вияви самотності колись колонізованого народу, доводить право на існування його культури, заперечує думку про вищість філософії життя народу-колонізатора [24]. Проведене дослідження дає право стверджувати, що оповідання В. Даниленка «Футбол по-туровецьки» має пост- й антиколоніальну спрямованість. Постколоніальне прочитується у змалюванні самотніх юних героїв твору, у яких прокидається прагнення бути людьми чину, в зображенні неповторної природи житомирського села Туровець. Зрада правил гри командою туровців, бездіяльна поведінка вболівальників має антиколоніальне звучання. Вона звучить як засторога сучасному українцеві, заклик бути обачним у будь-якій ситуації, бо навіть дрібниця може стати початком занепаду.

Оповідання «Футбол по-туровецьки» є пуантом книги В. Даниленка «Грози над Туровцем», у якій митець змальовує художню історію своєї малої батьківщини. Це твір про буденно-небуденну подію, яка застерігає від того, щоб не скоритися духовно, бо покорені легко відчинять двері завойовникам.

У своєму есеї «Лісоруб у пустелі» автор зауважує: «Письменство завжди було нервом нації» [1, с. 101]. Нерв В. Даниленка – митця слова – гостро відчуває потребу викоринити з українців колоніальну сутність. Системна розмова про художні знахідки автора на цьому шляху наразі відсутня, що й засвідчує актуальність подальших розвідок у контексті визначеної нами проблеми.

Література:

1. Даниленко В. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес. Київ : Академвидав. 2008. 352 с.
2. Грабович О. «Колоніалізм і його спадщина в сучасній Україні». *Арка*, 1994. № 1 (3).
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есе. Київ : Грані-Т. 2013. 548 с.
4. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду : монографія. Київ : Академія. 2014. 190 с.
5. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ : К.І.С. 2011. 240 с.
6. Павлишин М. Канон та іконостас : Літературно-критичні статті Київ : Час. 1997. 448 с.
7. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Пер. П. Тарашук. Київ : Факт. 2004. 496 с.
8. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ : Академія. 2013. 221 с.
9. Brennan K.B. Parallel Visions, Confluent Worlds: Five Comparative Postcolonial Studies of Caribbean and Irish Novels in English, 1925–1965. *Cambridge journal of postcolonial literature inquiry*. 2019. Vol. 6, No 1. P. 156–157. DOI: 10.1017/pli.2018.33
10. Effe A. Postcolonial criticism and cognitive literary studies: A new formalist approach to Antjie Krog's Country of My Skull. *Journal of postcolonial writing*. 2020. Vol. 56, No 1. P. 97–109. DOI: 10.1080/17449855.2019.1702084
11. Langlois C. “A Punishment of Dreams”: Reading Rushdie's The Satanic Verses after Orientalism. *Ariel-A review of international English literature*. 2020. Vol. 51, No 1. P. 31–56.
12. Lench J. After Said: Postcolonial Literary Studies in the Twenty-First Century. *English studies*. 2019. Vol. 100, No 8. P. 1019–1022. DOI: 10.1080/0013838X.2019.1676016
13. Syrotinski M. Postcolonial untranslatability: Reading Achille Mbembe with Barbara Cassin. *Journal of postcolonial writing*. 2019. Vol. 55, No 6. P. 850–862. DOI: 10.1080/17449855.2019.1681192
14. Topper R. Trauma and the African Animist Imaginary in Aminatta Forna's The Memory of Love and Delia Jarrett-Macauley's Moses, Citizen, and Me. *English language notes*. 2019. Vol. 57, No 2. P. 86–98. DOI: 10.1215/00138282-7716171
15. Taylor C. Postcolonial Studies and the Specter of Misplaced Polemics against Postcolonial Theory: A Review of the Chibber Debate. *Cambridge journal of postcolonial literature inquiry*. 2018. Vol. 5, No 2. P. 234–249. DOI: 10.1017/pli.2018.2
16. Nandi S. Africa's Narrative Geographies: Charting the Intersections of Geocriticism and Postcolonial Studies. *Transnational literature*. 2018. Vol. 11, No 1. P. 1–3.
17. Nayar P.K. Postcolonial Graphic Lifewriting: Finding My Way and the Subaltern Public Sphere. *Narrative*. 2018. Vol. 26, No 3. P. 339–357. DOI: 10.1353/nar.2018.0017
18. Rabbani F., Chaudhury T. A. The Silent Soldiers: A Postcolonial Feminist Study of Selina Hossain's River of My Blood and Khaled Hosseini's A Thousand Splendid Suns. *Asiatic-Iium journal of English language and literature*. 2018. Vol. 12, No 1. P. 25–42.
19. Стасіневич Є. Буря в склянці води: грози не буде. URL: http://zik.ua/news/2014/05/23/magichnyy_realizm_u_knyzi_volodymyra_danylenka_grozy_nad_turovtsem_prezentatsiya_u_lvovi_490613
20. Єременко С. Пам'ятати про поразки і виховувати переможців. Історія українських родів у книжці Володимира Даниленка «Грози над Туровцем». *День*. 2014. № 92.
21. Лис В. Драма і поезія туровецького розливу. *Літературна Україна*. 2014. 25 вересня (№ 36). С. 6–7.
22. Юрчук О. Книжка «з годинником». *Українська літературна газета*. 2014. № 10 (120)
23. Даниленко В. Футбол по-туровецьки. *Грози над Туровцем*. Львів : ЛА «Піраміда». 2014. С. 359–368.
24. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. Київ : Смолоскип. 2008. 360 с.

Lavrusenko M. Post-colonial rhetorics of a short story “Turovetsky football” by Vladimir Danylenko

Summary. The article emphasizes the relevance of the postcolonial approach to the evaluation of works of art. A survey highlights the popularity of this literary interpretation strategy in world and Ukrainian science.

The study comments on the need to analyze works of national literature in the context of the postcolonial approach. An example of resistance to Ukraine's colonial past is the work of Volodymyr Danylenko, a representative of the Zhytomyr Prose School. Through lyrical, comic and mystical components in the artist's prose the desire to assert their own values and priorities, to prove their identity, to evoke in Ukrainians respect for themselves is read.

A short story “Football in Turovets” from the book “Thunderstorms over Turovets” by Volodymyr Danylenko depicts art history, constructs a myth about the author's home area. The plot of the work is based on a trivial event – a football game of two teams from neighboring villages. The outcome of the match reflects the model of behavior of the colonized nation, it warns the recipient not to compromise on issues of freedom and honor, because the conquered will easily open the door to the conquerors.

Analysis of the artist's short story showed that through the depiction of everyday life the author actualizes the national problems of modern Ukrainian society. The work has a post- and anti-colonial orientation. The postcolonial aspect is read in

the depiction of the original young heroes of the short story, in whom the desire to be people of rank awakens. The assertion of identity can be traced in the reproduction of the harmonious and original nature of the Zhytomyr village of Turovets.

The finale of the story proves that to accept the laws and rules of foreigners, to consider their observance as a way to one's own good, is a manifestation of colonial consciousness. The subtext of the work prompts the reader to realize the tragedy of Ukrainianness, which for many centuries was dependent on its neighbors, lost

the state core, the desire to protect their identity. Thus, the betrayal of the rules of the game by the Turov team, the inactive behavior of their fans in the work has anti-colonial rhetoric. The outcome of the short story sounds like an author's warning to the modern Ukrainians, like a call to be careful in any situation, because even a small thing can be the beginning of a decline.

Key words: postcolonial approach, anti-colonialism, identity, short story, Volodymyr Danylenko, Zhytomyr Prose School.

*Лопушан Т. В.,**orcid.org/0000-0003-4608-6877**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

РУСТИКАЛЬНА ВІЗІЯ КОЛГОСПНОГО БУТТЯ В РОМАНІСТИЦІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Анотація. Мета нашого дослідження полягає в аналізі історичних та культурних чинників, котрі зумовили домінування рустикального дискурсу в творчості Михайла Стельмаха та українській літературі доби соцреалізму загалом. Особлива увага у статті акумульована на авторських підходах Михайла Стельмаха до опрацювання проблематики соціального розвитку українського села в контексті жорстоких суспільних потрясінь ХХ століття на тематичному рівні разом із використанням епічних романних жанрових конструкцій та трансформації системи традиційних образів українського фольклору.

Для досягнення поставленої мети ми застосували поєднання методів порівняльно-типологічного, архетипного, інтертекстуального культурологічного та системного методів дослідження літературного тексту.

У ранніх романах Михайла Стельмаха окреслюється тенденція до домінування селянської тематики у його творчості загалом. Практично вся вона стає однією великою епопеєю про життя українського села як особливого цілісного соціально-історичного феномена з охопленням широкого часового проміжку потрясінь і трансформацій. При цьому в авторських підходах домінує уявлення про особливе месіанське призначення українського села як єдиного носія і хранителя духовного заповіту та пам'яті предків, основоположне для українського рустикального дискурсу. Земля, родина, громада – центральні концепти цього дискурсу, які потрактуються письменником у їх традиційному, часто архетипному значенні. Урбанізоване міське середовище та його представники розглядаються автором як джерело головних небезпек для існування селянського універсуму. Соціальна заангажованість текстів Михайла Стельмаха від роману до роману поступово набуває все більш виразного національного звучання.

Ми дійшли висновку, що в романістиці Михайла Стельмаха особливо яскраво виявилися риси домінування рустикального дискурсу в українській літературі доби соцреалізму, однак підходи письменника до відтворення радянських реалій зазнали значної еволюції від явної тенденційності у зображенні класової боротьби в більш ранніх текстах («Кров людська не водиця», «Велика рідня») до виразного руху в дусі неонародницького українського реалізму ХІХ століття з його дидактизмом та ідеалізацією народу, уособленням якого стало переважно селянство як носій національного духу («Правда і кривда», «Чотири броди»).

Ключові слова: рустикальний, дискурс, традиція, модернізм, соцреалізм, імперський, постколоніальний.

Постановка проблеми. Михайло Стельмах належить до числа найбільш вшанованих за радянських часів українських письменників, творчості якого присвячено чимало досліджень.

Його за життя зараховано до числа літературних класиків. Однак останнім часом спостерігається певна втрата інтересу дослідників до його доробку загалом і романістики зокрема. Маємо констатувати той факт, що закріплення за письменником визначення його місця в літературному процесі як представника соцреалізму та вилучення його творів зі шкільної програми в старших класах стало тим ідеологічним маркером, котрий до певної міри маргіналізував її як літературне явище. Частіше романи М. Стельмаха стають об'єктом мовознавчих та українознавчих студій, оскільки в цьому контексті нині часто залишаються поза конкуренцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, маємо досить значний масив досліджень щонайпізніше 20–30-річної давнини, у яких творчість письменника трактується в контексті дискурсу українського радянського літературознавства. Зокрема, варто згадати цілу низку досить ґрунтовних монографій, присвячених романістиці письменника, а саме роботи О. Бабишкіна «Михайло Стельмах» [1], І. Семенчука «Художня майстерність Михайла Стельмаха» [2], М. Домницького «Михайло Стельмах» [3], О. Килимника «Світ правди і краси: проза Михайла Стельмаха» [4], В. Марка «Художній світ Михайла Стельмаха» [5], Г. Штона «Романи Михайла Стельмаха» [6]. Однак сьогодні дослідники все частіше виявляють пильну увагу до періоду в історії українського письменства, котрий називають добою соцреалізму. Цікавим видається той факт, що в монографії В. Хархун «Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації» [7] творчість М. Стельмаха залишається поза увагою дослідниці, як і селянська (колгоспна) проблематика загалом. Однак цей аспект трансформації соцреалізмом імперської традиції видається надзвичайно цікавим і плідним для усвідомлення особливостей українського соцреалізму як національного інваріанта ідеологічно-мистецького феномена. Отже, звернення до творчості письменника, її ідейне та естетичне переосмислення є важливим елементом розширення та поглиблення цих студій, оскільки романістика прозаїка становить значний інтерес для виявлення специфіки засвоєння й трансформації українською літературою доби соцреалізму, сформованого у ХІХ столітті українським письменством, насамперед критикою, рустикального дискурсу, який став її центральним феноменом як літератури колоніального типу. Ці обставини визначають мету дослідження.

Метою статті є аналіз історичних та культурних чинників, котрі зумовили домінування рустикального дискурсу в творчості Михайла Стельмаха та українській літературі доби соцреалізму загалом.

Вклад основного матеріалу. Упродовж ХІХ століття в українському культурному просторі формувалася культурний

канон, ґрунтований на центральному місці рустикального дискурсу, що протистояв імперському дискурсу, представленому «вищою» російською культурою. Доба модернізму внесла свої корективи у вітчизняний літературний процес. Український модернізм, потри позірну схильність до продовження розроблення теми села, зробив рішучий крок до руйнування її абсолютного домінування в українському літературному просторі. Вже зовсім відверто декларує прагнення вирватися із зачарованого кола канонізованої «селянськості» української літератури Микола Хвильовий у своєму памфлеті «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян»» (1925 рік), застерігаючи, що ««сатана в бочці» з гопаківсько-шароваристої «просвіти» вилазить зі свого традиційного кубла і хмарою суне на город. <...> Тепер, в силу своєї безпринципності, загубивши до того під собою ґрунт та намацавши несподівані для себе можливості (прискорена українізація), вона робиться «червоною» і йде «селозувати» (певніш – профанувати) міську пролетарську культуру» [8].

У цій досить розлогій цитаті з одного з найбільш дражливих з точки зору радянських ідеологів памфлеті «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян» (Перший лист до літературної молоді)» досить точно окреслено головну проблему українського літературного життя, успадковану від народницьких ідеологічних настанов ототожнення понять «народ» і «селянство». Таким чином, українська література автоматично архаїзувалась і набувала рис колоніальної, вторинної, нездатної породжувати нові універсальні смисли. Такий стан речей, звісно, був надзвичайно вигідний у контексті розбудови нової сталінської імперії, що успадкувала від своєї попередниці весь арсенал придушення національного життя колонізованих народів. Микола Хвильовий не випадково звертається до літературної молоді, сподіваючись зламати давні стереотипи, однак час, відведений поколінню «розстріляного відродження», був занадто швидкоплинним, щоби сформувати нову модерну хвилю з напівграмотних учорашніх «плужан».

Нетривалий період засвоєння й розвитку українською літературою загальноєвропейських художніх практик модернізму, що розпочався наприкінці XIX століття і трагічно обірвався разом зі знищенням генерації «розстріляного відродження», став потужним проривом, який окреслив можливості подолання не лише культурного відставання, але й соціальної закапсулованості в добу феодалізму. Однак досить швидко відбулося повернення у неофеодалізм, що в літературному просторі позначилося крайньою ідеологізацією літератури. Такий стан речей, на нашу думку, пов'язаний із формуванням сталінського імперського принципу взаємодії національних літератур народів Радянського Союзу, ієрархія яких вибудовувалася на імперському принципі домінування російської мови, отже, літератури як універсального явища культури метрополії, за посередництвом якої з явним запізненням та опосередковано інші літератури могли комунікувати зі світовим культурним простором. Упосліженість і колоніальна екзотичність останніх підкреслювалась узагальненим загальноприйнятим найменуванням для них «Літератури народів СРСР» і необхідністю російськомовного перекладу для подолання суто етнографічно-локальної тематики й проблематики.

Сентенція про селянський характер української літератури досить тривалий час сприймалась як аксіома, але теоретико-літературних та історико-літературних досліджень, присвячених

особливостям формування й побутування в українській літературі рустикального дискурсу, вкрай недостатньо. Причиною цього, на нашу думку, є сакралізованість в українській культурі образу селянства як носія автентичної національної культури, отже, свого роду священне джерело національної самоідентифікації українства, що неоднозначно декларується поетичним самоозначеннями «хлібороби», «гречкосії». Хоча минуло вже понад чверть століття після офіційного створення держави Україна, процес виходу з парадигми імперської ідеології триває нині, перешкоджаючи становленню сучасної самодостатньої української нації, яка не має постійної потреби рефлексувати щодо, за висловом О. Довженка, «невдалої нашої історії» [9, с. 140]. Одним зі способів подолання постійно акцентованої «неповноти», «вторинності» є глибокий аналіз комплексу табуйованих проблем, у тому числі питання причин домінування в новій українській літературі рустикального дискурсу. Особливо виразно окреслюється такий стан речей, коли йдеться про XX століття й характер засвоєння рустикальної традиції соцреалізмом.

Показовим у цьому аспекті є дослідження М. Грицюти, котрий у своїй монографії «Селянство в українській дожовтневій літературі» зосереджується на аналізі проблеми особливостей творення образу демократичного героя в контексті селянської проблематики. Користуючись властивим радянському літературознавству інструментарієм дослідження, він таким чином окреслює чинники, що стали визначальними для домінування рустикального дискурсу в українській літературі другої половини XIX – початку XX століття: «Характер художнього втілення селянської теми головним чином визначається національною своєрідністю (української – Т. Л.) літератури. Історично склалося так, що становлення нової української літератури відбувалося саме на селянській тематиці. <...> Національна специфіка – це також зв'язок літератури і фольклору, ставлення літератури до завдань етнографічних досліджень, до традицій народної культури» [10, с. 15].

Творчість Михайла Стельмаха чи не найбільш повно ілюструє рустикальний канон у його новій інтерпретації, задекларований у наведених вище міркуваннях М. Грицюти. На цю обставину вказують чи не всі критики й дослідники доробку прозаїка. Зокрема, Євген Гуцало в передмові до семитомного видання творів Михайла Стельмаха надзвичайно патетично охарактеризував ідеологічне осердя творчості прозаїка: «Людина-сіяч, хліб, рідна земля, радянське життя. Ці визначальні для естетичного кредо Михайла Стельмаха поняття освячено почуттям любові, без якої не може жити трудівник, не може родити хліб, не існуватиме народ» [11, с. 6]. Таким чином, Є. Гуцало зосереджує увагу на основних концептах рустикального дискурсу, котрі увійшли до активного вжитку як визначальні у творчості Тараса Шевченка й остаточно викристалізувалися в доробку українських реалістів-народовців. Практично до кінця XX століття в українській літературі селянська тематика залишалась центральною. Завдяки радянській неоімперській культурній політиці в науковому і культурному просторі досить швидко відновлюється домінування російської мови й літератури як універсального засобу комунікації української культури зі світовою, остаточно закріплюючи за українською мовою статус екзотичної, рустикальної.

Михайло Стельмах завдяки бездоганному чуттю слова й широкій фольклорній ерудиції розгортає селянську тематику, творячи власний авторський міф про історичну місію

в українському літературному просторі образу орія-сіяча. На цю обставину не раз звертали увагу сучасники. М. Рильський, який став першим поціновувачем нового таланту, зауважив, що «стельмахівське село – велика прозора краплина, в якій відбивається історія всієї України <...> в її великій боротьбі, в її муках і в її радощах» [12, с. 215]. Інший критик [13, с. 2] підкреслює успадкування митцем традиції літератури XIX століття у підходах до зображення села. Говорячи про загальні риси, що ріднять твори з домінуванням рустикального дискурсу, можемо виокремити кілька з них.

Насамперед специфічними є просторові координати розгортання оповіді. Події розгортаються на тлі розкішної природи, що своєю дикою пишною красою не просто слугує колоритним тлом для розгортання сюжету. Такий підхід до творення українського пейзажу також спостерігаємо у творчості Івана Нечуя-Левицького, котра, на нашу думку, є одним з найскравіших прикладів панування рустикального дискурсу. У Михайла Стельмаха спостерігається виразний рух у протереному авторами-народовцями напрямку. Його описи пейзажів надмірні, розлогі, деталізовані, насичені гіперболізованими народнопоетичними образами й порівняннями. Ця тенденція окреслюється вже в романі «На нашій землі» (першій частині хроніки «Велика рідня»). У творах письменника ідеальне селянське життя завжди суголосне природному ритму: «Ще якими дощами весна не сипне, а жайворонок виманує господаря з плугом, вже зозуля зорує по садках, а там, дивися, зазеленіє поле і картопля у землю проситься. Тільки з городиною впорасяся – засріблиться коса на лузі, далі жнива поспівають, і заспівають шляхи від ранку до півночі. Чи ж помітиш, як на стернях вітри спасову бороду заколишуть і осінній дощ натягне сизу сітку над кущувагою озиминою? Потім прийдуть майстри морози, повіють сніги, і принишкне напівголове село до весни, коли знову зозуля довгі роки буде кувати, а комусь і одного пожаліє» [14, с. 322]. Тут можна зауважити окремі моменти, зумовлені вимогою від письменника класового підходу до зображення дійсності. Свідченням цього є епітет «напівголове», використаний щодо дореволюційного села.

Попри явний ухил роману молодого письменника до відтворення складних політичних процесів у пореволюційному українському селі з неодмінним для того часу «класовим підходом», відчувається авторське прагнення до поетизації селянського буття, вписування його в царину вікової традиції. Ця тенденція в подальших текстах Михайла Стельмаха лише наростає, витісняючи класовість на другий план. Досить точно відзначив цю тенденцію І. Світличний: «Взагалі щодо творчої манери, щодо художнього бачення світу, щодо пошуків нових художніх форм у сучасній українській прозі, крім М. Стельмаха, важко назвати ім'я письменника, який би змінювався так швидко і так круто, який би від першої до останньої книги пройшов такий великий шлях пошуків й розвитку. Якби, не знаючи всієї творчості М. Стельмаха, порівняти його «Правду і кривду» з «Великою ріднею», можна було би подумати, що це твори різних авторів, настільки несхожі вони за своїми художніми особливостями» [15, с. 421].

У романі «Правда і кривда» звернення до рустикального дискурсу простежується вже в назві твору. Перша назва роману одразу спрямовує читача до фольклору, зокрема до однойменної казки, котра за радянського часу досить часто використовувалася дослідниками для ілюстрування проблеми висвітлення класового протистояння в народному фольклорі, а також увійшла до шкільного курсу літератури. Другим заголовком твору М. Стельмаха

виводить на перший план образ Марка Безсмертного як головного героя твору. Цікаво, що в українському фольклорі та літературі ім'я Марко вживається і з позитивною, і з негативною конотацією. Зокрема, у фольклорних джерелах досить поширений образ великого грішника Марка як національний інваріант міфу про Агасфера, котрий не може набути заспокоєння після смерті. Фольклорні перекази про Марка використав у своєму готичному романі «Марко Проклятий» Олекса Стороженко [16, с. 41]. Він виносить у підзаголовок приказку «Говчеться, як Марко по пеклу», розгортає характерний для готичних романів образ героя як девіантної особистості. Водночас постать Марка Проклятого амбівалентна, не вписується в практику втілення в готичній літературі образу абсолютного зла. Такий підхід притаманний українській романтичній традиції, де козаки не лише змальовуються лицарями правди й волі, але й почасти перебувають у помезивному становищі між добром і злом. Такий підхід загалом властивий втіленню у фольклорних текстах народному ставленню до січового козацтва, котре було прийняте українським романтизмом.

Образ Марка Безсмертного можна розглядати в контексті реінкарнації за інших суспільних обставин традиційного образу козака-воїна-захисника. Не випадково інтродукцією роману є сцена кривавого бою, з якого Марко виходить переможцем. Уже на межі життя й смерті, буття й небуття він підбиває останній ворожий танк, що стає підставою для введення його до радянського інваріанта лицарського ордену «Герой Радянського Союзу», який був визнанням найвищих чеснот військовослужбовця. У романі є прямі ремінісценції щодо гоголівської природи образу Марка, висловлені подумки закоханою в нього Степанидою: «Хто ж такий насправді Марко? Чи одчайдушний запорожець з «Тараса Бульби», чи потаємний сільський джигун? Тієї ночі він приснився їй Левком з «Майської ночі», а Безбородько – однооком головою. І забреде ж така дурість у сон, що й наяву страхаєшся, і дивуєшся, і не знаєш, що воно й до чого. Та й гарним же був Марко над ставом, тільки замість шапки в нього була будьонівка» [17, с. 132].

М. Стельмах, відповідно до настанов соцреалізму, відмовляється від дуальності у творенні внутрішнього світу Марка. Він однозначно перебуває на стороні «правди», навіть коли доводиться встановлювати її дещо сумнівними, з погляду писаних законів, способами (погрози зброєю у сцені мочення конопель), однак безумовно правильними, коли йдеться про засади моралі, які передбачають захист жінки, дитини, слабшого. Можна зауважити, що бездоганність поведінки Безсмертного робить його образ дещо сплосченим, занадто ідеалізованим. Він практично позбавлений людських слабкостей, байдужий до власного благополуччя, готовий до самопожертви, альтруїстичний у проявах своєї великодушності, тому навряд чи можна сказати, що антиподами Безсмертного в романі виступають окремі дійові персонажі на кшталт Безбородька чи Киселя, оскільки вони є втіленням властивих соцреалістичним творам «окремих недоліків», а не абсолютного зла.

Ще одним специфічним свідченням трансформації в романі рустикального дискурсу є образ Євмена Дибенка. У текстах українських авторів XIX століття цей архетип можна простежити в образах старих козаків-характерників. Чи не найскравіше він втілений О. Стороженком в оповіданні «Дорош». Дибенко, на відміну від старого січовика Дороша, більш буденний, позбавлений містичних сил. Однак в основі обох образів лежить архетип діда як носія божественної правди. Дорош викликає повагу

й острах, до нього йдуть, коли виникає потреба когось розсудити за давнім звичаєвим правом, але намагаються не турбувати без нагальної потреби, щоб не накласти недобре. Мудрість Дибенка десакралізована, прихована за гумором та легкою іронією. Слід зауважити, що такий підхід спостерігаємо у творах багатьох представників соцреалізму. Досить пригадати широко розтиражований знаковий образ діда Щукара з агітаційно-пропагандистського роману радянського класика М. Шолохова, ім'я якого стало знаковим. Підхід М. Стельмаха до свого героя складніший. За його жартами кожного разу автор ховає справжню автентичну стихію народного буття, ідеали, принципи, вічні закони долання часу й простору, які забезпечують його життєздатність. Відчувається глибинний внутрішній конфлікт самого письменника, котрий відчуває згубність для майбутнього власного народу перебування в підлеглому колоніальному статусі.

Таким чином у радянському дискурсі відбувається зміщення ідейних пріоритетів від правди роду (народу) в бік неоімперських радянських інституцій. Носієм «офіційної» правди виступає партія через її представників-функціонерів, тому остаточне розв'язання конфлікту між Безсмертним і Безбородьком відбувається поза громадою на пленумі райкому. Цікаво, що М. Стельмах підкреслює свою схильність до ідеалізації традиції, але усвідомлює потребу її трансформації, вкладаючи цю думку в уста головного героя: «А ми, селяни, всі потроху філософи, бо все життя ходимо біля землі, хліба, меду, сонця, – спокійно відповів Марко, а внизу прокотився легенький, але схвальний смішок. – Правда, книг різних ми не писали, але прийде час – напишемо, бо є про що» [17, с. 262]. Більш афористично прагнення до відмови від уявлень про рустикальність селянського буття автор укладає в уста доброго господаря – голову колгоспу Броварника, котрий порівнює селянина із соняшником: «Це – соняшник! Голова його тягнеться до сонця, а коріння – у землю. І що йому треба для повного цвіту і щастя? Побільше сонця і поменше горобців, що випивають насіння. Зараз цей соняшник ще засмучений, бо чого тільки не беруть із нього, бо хто йому тільки не нагинає голову. Та прийде час, і справжній хазяїн кишкне на горобців і різних отих, що наперед прицілились до кожної насінини, кишкне на дармоїдів та горлохватів – і змете всі туманні непорозуміння й бюрократичні інстанції між соняшником і сонцем» [17, с. 295]. Таке ж прагнення до дерустикалізації селянської свідомості можна спостерігати в новелі В. Підмогильного «Фавст».

Однак М. Стельмах, зображуючи не окремих представників селянства, а масу колгоспників загалом, все ж таки не відходить від настанови соцреалізму, що носієм остаточної істини є представник партії, зазвичай один із «вождів». Таким чином, у сцені протистояння з бюрократом Киселем біля польової колгоспної кухні конфлікт розв'язує поява секретаря ЦК [17, с. 401].

Висновки. Отже, можна констатувати, що у романістиці Михайла Стельмаха рустикальний дискурс виявляється досить виразно. Центральним героєм його романістики залишається селянин, його проблеми, породжені протистоянням консервативного землеробського буття і все більш відчутними руйнівними впливами індустріального суспільства. Образ колгоспного світу, створений письменником, постає герметичним, зумовленим природним ритмом, як і традиційне селянське буття. Однак автор висловлює потребу його модернізації. Пізніше рустикальний дискурс у «хімерній прозі» шістдесятників звільняється від прикмет соцреалізму.

Література:

1. Бабишкін О. Михайло Стельмах. Київ : Рад. письменник, 1961. 220 с.
2. Семенчук І. Михайло Стельмах : нарис творчості. Київ : Дніпро, 1982. 232 с.
3. Домницький М. Михайло Стельмах : літературно-критичний нарис. Київ : Дніпро, 1973. 160 с.
4. Килимник О. Світ правди і краси: проза Михайла Стельмаха. Київ : Рад. письменник, 1983. 220 с.
5. Марко В. Михайло Стельмах. *Письменники радянської України: літературно-критичні нариси*. 1984. Вип. 11. С. 91–115.
6. Штонь Г. Романи Михайла Стельмаха. Київ : Наукова думка, 1985. 272 с.
7. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації : монографія. Ніжин : Гідромакс, 2009. 508 с.
8. Хвильовий М. «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян». *Твори* : в 5 т. Нью-Йорк ; Балтімор ; Торонто : Смолоскип, 1983. Т. 4. С. 69–83.
9. Довженко О. Україна в огні : кіноповість, щоденник / упоряд. і автор передм. О. Підсуха. Київ : Рад. письменник, 1990. 416 с.
10. Грицюта М. Селянство в українській дожовтневій літературі / відп. ред. Н. Калениченко ; АН УРСР. Інститут літератури ім. Т. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1979. 314 с.
11. Гуцало Є. Герой творчості – народ. *Твори* : в 7 т. / М. Стельмах. Київ : Дніпро, 1982. Т. 1. С. 5–23.
12. Матеріали до вивчення історії української літератури : посібник для філологічних факультетів університетів і педагогічних інститутів : в 5 т. Т. 5 : Радянська література. Кн. 2 / упоряд.: А. Ішук, П. Сіренко, П. Кононенко. Київ : Рад. школа, 1966. 512 с.
13. Буряк Б. Поезія праці і внутрішній світ людини (Про сучасний сільський роман). *Радянська Україна*. 1970. 20 березня.
14. Стельмах М. Велика рідня. *Твори* : в 7 т. Т. 2. Київ : Дніпро, 1982. 502 с.
15. Світличний І. Боги і наволоч. Серце для куль і рим. *Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті*. Київ, 1990. С. 416–435.
16. Бойко Н. Поетика готичного роману в художній практиці Олекси Стороженка. *Вісник Черкаського університету*. 2012. № 25 (238). С. 40–45.
17. Стельмах М. Правда і кривда. *Твори* : в 7 т. Т. 4. Київ : Дніпро, 1983. 712 с.

Lopushan T. Rustic dream collective existence in the novels of Mykhaylo Stelmakh

Summary. The purpose of our study is the analysis of historical and cultural factors which determined the dominance of Rustic discourse in the poetry of Mykhaylo Stelmakh as well as in Ukrainian literature in general. The emphasis of the article is made on Mykhaylo Stelmakh's approach concerning social development issues of Ukrainian village in the context of cruel social events of XX century on the thematic level and in the combination of using epic novel genre constructions and system transformation of Ukrainian folk traditional images.

To solve the purpose set in the study we applied the combination of methods such as comparative – typological, archetypal, intertextual, culutological and systemic methods of literary text study.

The most significant findings of the study in the early novels of Mykhaylo Stelmakh are the dominant tendency of village issue that can be observed in general. Almost all of it becomes a huge epic concerning Ukrainian village as a very special holistic socially-historical phenomenon which covers a wide time range of shock and transformations. At the same time this author's approach is dominant the understanding of unique mission dedication of Ukrainian village as the only carrier and keeper of ancestors' soul will and memory, which

is fundamental for Ukrainian Rustic discourse. Land, family, society are the central concepts of this discourse which are interpreted by the writer in their traditional and often archetypal meaning. Urbanized city surrounding and its representatives are seen by the author as the source of the major threat for the existence of village universe. Social engagement of Mykhaylo Stelmakh's works becomes more and more certain in the meaning of national support.

We draw the conclusion that Mykhaylo Stelmakh's novels show very distinctive features of dominant rustic discourse in

Ukrainian literature of surrealism epoch. However the author's approaches concerning reviling Soviet events underwent considerable evolution, from obvious tendency in the depicting of class fight in the early texts ("Krov Ludska ne vodytsa", "Velyka Ridnya") to obvious movement typical for neo-native Ukrainian realism of XIX century with its didactic and idealistic view of nation, the image of which became mainly peasantry, as the carrier of national spirit ("Pravda i Kryvda", "Chotyry brody").

Key words: rustic, discourse, tradition, modernism, social realism, imperial, postcolonial.

*Лук'янченко М. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ ТА ОБРАЗ «ІНШОГО» ЯК ПРОВІДНІ ТЕМАТИЧНІ ЛІНІЇ У ТВОРАХ ПРО ПОДОРОЖІ ДЕНІ ДІДРО, ЖЕРАРА ДЕ НЕРВАЛЯ ТА ЖОРЖ САНД

Анотація. Твори про подорожі Дені Дідро, Жерара де Нерваля та Жорж Санд стали неоціненним джерелом нової для їхніх сучасників та наступників інформації. Щоправда, усі без винятку письменники-мандрівники творили крізь призму власних способів мислення зі свідомим чи несвідомим перенесенням своїх філософських, життєвих, світоглядних позицій та візій, що цілком природно. Ці твори, різні за формою (подорожні записки, щоденники, нариси тощо), були значно вільнішими за твори інших жанрів з їхніми доволі суворими правилами не лише щодо інформаційного наповнення, але й стосовно його подачі. Структура розповіді про подорожі є, як правило, більш переривчастою, ніж у більшості жанрів, що дає змогу вільно рухатись за ходом думки чи спогаду. Такий тип нарації передбачає насамперед віддзеркалення індивідуального досвіду людини під час справжньої подорожі й відображає просторову та часову послідовність мандрівки. Саме цей факт давав змогу авторам дати волю своєму перу, звільнивши його від певних умовностей, отже, давав можливість ширше презентувати різноманітну тематику: від простого опису відвіданих країв, екзотичної краси пейзажів до міркувань про релігію та її догми, віросповідання, релігійні культури та священнослужителів; від викладу особистих спостережень культурного характеру (опису звичаїв, традицій, ритуалів) до роздумів на соціальні теми, зокрема щодо становища жінок у суспільстві, їхнього безправ'я та нерівності стосовно чоловіків, а також презентації образу «іншого» (образу чужоземця), який обов'язково постає в аспекті концептуального розмежування, навіть протиставлення «свого» й «чужого». Отже, образ «іншого» є однією з визначальних рис творів про подорожі, бо саме подорож – найкраща нагода для пізнання нових суспільств та культур, а твори про мандри – найкращий засіб виявлення відмінностей між різними цивілізаціями. Формування певного уявлення про іноземця, зрештою, веде до кращого пізнання самого себе. Важливо, що подорожі та процес дослідження образу іноземця тісно пов'язані між собою, адже в обох випадках метою є дослідження інших мов, культур та цінностей.

Ключові слова: Дені Дідро, Жерар де Нерваль, Жорж Санд, твори про подорожі, становище жінки, образ «іншого».

Постановка проблеми. Рівень розвитку суспільства, відповідний йому характер соціальних зв'язків, традиції, культура, особливості господарювання тощо завжди визначали специфіку місця й ролі жінки, її становища. Від епохи античності й до наших днів ці питання багаторазово піднімалися, хоча рідко знаходилося таке їх вирішення, яке би враховувало бачення самих жінок чи орієнтувалось на їхні прагнення та бажання.

Образ «іншого» (образ іноземця) – це наче уособлення «протилежаючого берега», який у творах про подорожі постає у проекції письменника-мандрівника на самого себе. Він часто коливається у своїх оцінних судженнях про «іншого» між двома крайнощами: між захопленням і неприйняттям, відштовхуванням, а саме відштовхуванням від страху втратити себе самого, знову повернутися до темних часів варварства під впливом уже міцно вкоріненої у свідомості представників Заходу ідеології колоніальної легітимності, заснованої на їхній цивілізаційній місії, ідеології, де іноземець визнаний втіленням «інакшості» стосовно європейської культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність та оригінальність тематики, представлені у творах про подорожі французьких письменників Дені Дідро, Жерара де Нерваля та Жорж Санд, демонструють те, наскільки, крім іноді стереотипного опису маловідомої, а то й цілком невідомої реальності, будь-яка подорож є насамперед свідченням особистості пригоди мандрівника, підсилені спогадами, мріями та фантазіями [1; 2; 3; 4; 5; 6], іншими словами, свідченням тих особливих переживань і вражень, яке, незважаючи на кліше жанру, стає відображенням певної історичної та літературної епохи.

Розгляд проблеми, пов'язаної зі становищем жінки у країнах, якими подорожували згадані письменники, доволі широко представлений у працях Е.-Л. Меті [7], С. Сархан [8].

Образ «іншого» становить одну з найважливіших категорій багатьох наук, які порушують істотні питання пізнання й буття, а саме характеру, міри осмислення й розуміння дійсності, що визначає не тільки наше знання про неї, але й спосіб мислення та дій. Цікавими в аспекті презентації цієї проблематики є розвідки Л. Енан [9], А. Хамді [10], Ф. Муро [11].

Метою статті є розгляд і критичний аналіз інформації про становище жінки, яку названі французькі письменники почерпнули з подорожей та зафіксували у своїх творах, а також демонстрація особливостей формування та утвердження образу «іншого» (образу іноземця) як такого, що постає на концептуальній лінії протиставлення «свого» й «чужого».

Виклад основного матеріалу. У XVIII столітті жінка все ще сильно залежала від своєї сім'ї, особливо від чоловіка. Часто вона взагалі не мала автономії і не могла самостійно вирішувати, як організувати і прожити своє життя. Жінка була практично виключена з публічних сфер буття. Всі політичні, законодавчі, церковні, освітні установи відбивали «чоловічу» точку зору, яка ідентифікувалась із загальнолюдською. Тогочасне суспільство розглядає жінку як природне доповнення до чоловіка, і вона була створена, начебто, лише для того, аби

догоджати йому, тому мала бути покірною та послужливою, м'якою, ніжною, чесною, ширною, витонченою, одягатися просто, поводитися скромно.

З огляду на такі позиції жінки у цей період часто-густо залишалися доволі інфантильними, здебільшого їхні інтереси зводилися до моди та пліток. Деякі з них все ж таки намагалися відстоювати свої права вже під час Великої французької революції, а окремі жіночі імена ледь-ледь почали з'являтися в історії культури, науки та політики.

Новий етап в еволюції поглядів на соціальний статус жінки був відкритий у період уже згаданої Французької революції, яка разом з Декларацією прав людини і громадянина проголосила Декларацію прав жінки. Після 1789 року серед освіченого дворянства активно зростає інтерес до демократичних ідей, зокрема до питання становища жінки. Представниці прекрасної статі стають помітними завдяки освіченості, розуму та своїй різнобічній активності. Так, вони поступово почали набувати нових прав та перспектив у соціальному, культурному, політичному й науковому житті суспільства. Зрештою, у другій половині XIX століття зазвучали вимоги звільнити суспільство з-під тягаря патріархальних структур. З точки зору радикальної інтелігенції це передбачало не тільки усунення наявних класових відмінностей, але й скасування тодішньої системи взаємовідносин між чоловіками та жінками.

Цього питання торкався Жерар де Нерваль у своєму творі «Подорож на Схід». Вже на самому його початку він пише, що жінки у мечеті стояли окремо, причому навіть були відгороджені від чоловіків: *“Les femmes étaient toutes dans une tribune élevée et protégée par un grillage”* [12, с. 6]. Однак не лише там жінки відокремлені: у житлових будинках для жінок були відведені окремі частини, куди не можна заходити гостям-чоловікам. Назва цілої частини, присвяченої Каїру *“Les femmes du Caïre”*, є більш ніж ілюстративною. Тут автор розповідає нам про сходження до пірамід, описує ринки, палаци, однак він не поводить, як інші відвідувачі. Найпершою його метою тут є пізнання життя єгипетських жінок: *“Arrêtons-nous, et cherchons à soulever un coin du voile austère de la déesse de Saïs <...> l'habit mystérieux des femmes donne à la foule qui remplit les rues l'aspect joyeux d'un bal masqué”* [12, с. 286].

Жінка повністю обмежена у свободі вибору, більш того, вона мусить дотримуватися вірувань та переконань чоловіка, якщо навіть не згодна з ними; їй усе одно доведеться відмовитись від власного бачення. Навіть будучи дружиною султана, жінка залишається рабою без жодних прав: *“Ses sultanes, qu'il ne peut appeler épouses, ne sont originellement que des esclaves, et, comme toutes les femmes de l'empire turc, Arméniennes, Grecques, catholiques ou juives, sont considérées comme libres, son harem ne peut se recruter que dans les pays étrangers à l'islamisme, et dont les souverains n'entretiennent pas avec lui de relations officielles”* [12, с. 159].

На противагу, говорячи про європейських жінок, письменник переконаний у тому, що саме такі обмеження прав, придушення матеріальною силою зробили жінок сильними, наполегливими, позаяк цілком природним є бажання вирватися з такої ситуації: *“En Europe, où les institutions ont supprimé la force matérielle, la femme est devenue trop forte. Avec toute la puissance de séduction, de ruse, de persévérance, et de persuasion que le ciel lui a départie, la femme de nos pays est socialement légale de l'homme; c'est plus qu'il n'en faut pour que ce dernier soit toujours à coup sûr vaincu”* [12, с. 35].

Для цього автора також характерне містичне вишукування образу ідеальної жінки, яка для нього є втіленням чогось чистого та світлого, образу земного янгола, який уособлює ідеал духовної та естетичної краси. Саме жінка, на його думку, випромінює щастя і гармонію: *“Une femme semblable à celle de mon rêve penchait sur moi des yeux qui, pour être humains, n'en avaient pas moins un éclat céleste”* [12, с. 63], що виводить питання про становище жінки на принципово вищий щабель у системі загальнолюдських цінностей.

Образ «іншого» є однією з провідних ідей творів про подорожі. Перегинуаючи кордон тієї чи іншої країни, європейські письменники-мандрівники найперше мають на меті дослідити образ іноземця. Пізнання іншого (чужого, інакшого) – це перш за все визнання його відмінності, що сприяє зміцненню культур та допомагає боротися з дискримінацією. Саме подорож є найкращою нагодою знайомства з новими суспільствами та культурами, а твори про подорожі – найкращим засобом виявлення відмінностей між різними культурами.

Водночас відкриття образу «іншого» веде до пізнання самого себе. Подорожі та процес пізнання чужоземця(ів) тісно пов'язані між собою, адже в обох випадках метою є дослідження інших мов, звичаїв та культур. Щоправда, спільним у різних народів є те, що образ «іншого» створюється на основі визнання несхожості, а саме відмінності традицій, смаків, віросповідань. Зазвичай під цим образом розуміється сукупність суджень про іноземця, які втілюються під час написання художнього твору й використовуються для презентації усієї нації чи народності. Крім того, взаємозв'язок, взаємозбагачення, будучи факторами духовного життя народів світу, є об'єктивною закономірністю світового історичного процесу. Взаємодія різних культур збагачує світову культуру загалом, прискорює її розвиток.

Проте Жорж Санд, наприклад, у своєму творі «Зима на Майорці» говорить, що задля пізнання «іншого» не обов'язково детально вивчати його звичаї, традиції чи історію: *“Il n'est pas si nécessaire qu'on le croit et qu'on le dit de connaître directement une nation, d'en avoir étudié à fond les mœurs et la vie matérielle, pour se faire une idée droite, et concevoir un sentiment vrai de son histoire, de son avenir, de sa vie morale en un mot. Il me semble qu'il y a dans l'histoire générale de la vie humaine une grande ligne à suivre et qui est la même pour tous les peuples, et à laquelle se rattachent tous les fils de leur histoire particulière”* [13, с. 134]. Письменниця припускає, що всі народи мають спільне походження, отже, спільні риси, які їх об'єднують.

Так, жителів Майорки письменниця пізнає насамперед на основі порівняння з населенням рідної Франції: *“Il y a toujours quelque raison pour que le Majorquin ne se presse pas. La vie est si longue! Il faut être Français, c'est-à-dire extravagant et forcené, pour vouloir qu'une chose soit faite tout de suite. Et si vous avez attendu déjà six mois, pourquoi n'attendriez-vous pas six mois de plus?”* [13, с. 61]. Цікаво, що, незважаючи на далекі від комфортних умови життя, тамтешнє суспільство не тільки не «спішить» працювати, але й зневажає будь-які зміни, які «приходять» з-за кордону: *“Ils méprisent si profondément l'amélioration qui vient de l'étranger, et surtout de la France, que je ne sais si pour de l'argent (cet argent que cependant ils ne méprisent pas en général) ils se résoudraient à changer quelque chose au procédé qu'ils tiennent de leurs pères”* [13, с. 37–38]. Загалом населення острова мандрівниця описує (з деякою зневагою) як цілком неосвічене й таке, що не йде (і не бажає йти) назустріч будь-якому розвитку та

прогресу: *“Tout y portait témoignage de l’indifférence et de l’inaction; jamais un livre, jamais un ouvrage de femme. Les hommes ne lisent pas, les femmes ne cousent même pas”* [13, с. 96].

Очевидно, що образ іноземця, який можемо уявити, виходячи з рядків літературного твору, тісно переплітається з особистим баченням автора, його переконаннями та ідеалами, філософськими поглядами: *“Il n’y a rien de si triste et de si pauvre au monde que ce paysan qui ne sait que prier, chanter, travailler, et qui ne pense jamais”* [13, с. 29]. Попри все це, Жорж Санд презентує остров’ян як дуже гостинних людей, додаючи, що злочини та крадіжки – доволі рідкісне явище на острові, незважаючи на те, що люди живуть бідно: *“Ils sont doux, hospitaliers; il est rare qu’ils commettent des crimes, et le vol est presque inconnu chez eux”* [13, с. 30].

Отже, стереотипний образ носіїв певної культури, який ми сприймаємо через літературний твір, – це образ, створений кризь призму суб’єктивного бачення письменника. Ставлення французьких мандрівників до інших культур далеко не ідентичні. Наприклад, ставлення Жерара де Нерваля до «інших» відмінне від загальноприйнятого. Так, його позиція щодо єгиптян відрізняється стриманістю і толерантністю: *“Je trouve qu’en général ce pauvre peuple d’Égypte est trop méprisé par les Européens”* [12, с. 77]. Під час своєї подорожі автор намагається зблизитись із місцевим населенням, щоби краще пізнати його. Він вдягає національний одяг, вивчає арабську мову. Описуючи тамтешнє суспільство, Ж. де Нерваль не лише зіставляє його з тим суспільством, у якому виріс він сам, але й протиставляє різні суспільні уклади відвіданих земель.

Схожі зіставлення робить Дені Дідро у своєму філософському діалозі «Доповнення до поїздки в Бугенвіль», порівнюючи так звані цивілізоване та природне типи суспільств. Автор намагається зрозуміти, яке ж із них досконаліше, мудріше, щасливіше, й доходить висновку, що суспільство, засноване на засадах щирості та невинності, гідне наслідування, бо воно приносить вітху й веде до щастя: *“Nous sommes innocents, nous sommes heureux”* [14]. Так, порівнюючи таїтян із європейцями, автор презентує образ «іншого» як втілення чистоти, тобто майже ідеальний образ. Д. Дідро відстоює думку про те, що населення нецивілізованого суспільства загалом щасливіше, що пов’язано з гармонійністю співіснування з природою: *“Nous suivons le pur instinct de la nature”* [14]. На його думку, те, що європейці називають незнанням, насправді дорівнює мудрості, отже, є джерелом успіху.

Письменник вважає таїтян щасливими, бо вони позбавлені зайвих проблем, надуманих клопотів і турбот, тому можуть просто насолоджуватись життям: *“Tout ce qui nous est nécessaire et bon, nous le possédons. Sommes-nous dignes de mépris parce que nous n’avons pas su nous faire des besoins superflus?”* [14]. Він підкреслює самодостатність і задоволення від такого способу життя: *“Lorsque nous avons faim, nous avons de quoi manger; lorsque nous avons froid, nous avons de quoi nous vêtir”* [14]. Д. Дідро використовує прийом погляду зовні, щоби змусити читача зануритись у роздуми про самого себе. Міф про «доброго дикуна» виступає інструментом такої рефлексії. Загалом Дені Дідро ідеалізує вільне життя на лоні природи й критикує європейську цивілізацію.

Висновки. Письменник-мандрівник та історик споріднені за покликанням – покликанням свідчити. Завдяки реально побаченому чи почутому він стає одночасно й свідком свого часу,

й свідком минулого, а заразом і привілейованим посередником між іншим світом та світом своїх читачів. Він подорожує не заради простої цікавості чи задоволення, а заради саморозвитку та самопізнання. Пишучи свій твір, він насамперед передає знання, яке презентує й моделює відповідно до власних культурних та світоглядних позицій, бо вважає це прямим сприйняттям і віддзеркаленням реальності. Отже, кожен твір про мандри – це перш за все свідчення особистої та суб’єктивної пригоди автора, помережене спогадами, мріями та фантазіями; свого роду підсумок тих особливих переживань, які, незважаючи на кліше жанру, стають відображенням певної епохи.

Серед перспектив подальших досліджень вбачаємо можливість вивчення творів про подорожі, написаних авторами-жінками. Цікавим видається також зіставлення двох ракурсів бачення (чоловічого й жіночого) означеної тематики в аспекті розкриття конкретних питань та способів їхньої художньої презентації у жіночих текстах.

Література:

1. Aubaude C. Le voyage en Égypte de Gérard de Nerval. Paris : Éditions Kimé, 1997. 114 p.
2. Brix M. Nerval et le rêve égyptien. *Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle*. 2003. Vol. 2. No. 120. P. 37–46.
3. Grossir C. Un Hiver à Majorque: récit de voyage, autobiographie et fiction. *Roman et récit de voyage*. Paris : Presses Paris Sorbonne, 2001. P. 123–132.
4. Martin S. L’Orient mythique de Nerval. Montréal, 1987. 164 p.
5. Ruiz L. Diderot: le roman comme expérience. *Littérature*. 2013/3. No. 171. P. 13–24.
6. Vienne S. George Sand, la femme qui écrivait la nuit. Clermont-Ferrand, 2004. 325 p.
7. Methy E.-L. De la fonction de la femme exotique dans quelques romans français du dix-neuvième siècle. Montana, 2003. 85 p.
8. Sarhane S. L’image de la femme orientale à travers les récits de voyages français du début du 19ème siècle (Voyage en Orient, t. 1). Kindle Edition, 2019. 76 p.
9. Enan L. L’Égyptien de Nerval: la voix de l’autre dans le Voyage en Orient. Paris : Éditions Corti, 1989. P. 169–184.
10. Hamdi A. L’Égypte dans “Voyage en Orient” de Gérard de Nerval et la France dans “L’Or de Paris” de Rifā’a Al Tahtāwī. Paris : Éditions Connaissances et savoirs, 2012. 390 p.
11. Moureau F. Le Théâtre des voyages. Une scénographie de l’Âge classique. Paris : PUPS, 2005. 584 p.
12. Nerval G. Voyage en Orient. Paris : Gallimard, 1998. 434 p.
13. Sand G. Un Hiver à Majorque. URL: <https://beq.ebooksgratuits.com/vents/sand-majorque.pdf>.
14. Diderot D. Supplément au voyage de Bougainville. URL: http://textes.libres.free.fr/francais/denis-diderot_supplement-au-voyage-de-bougainville.htm.

Lukyanenko M. The stance of a women and image of “other” as leading thematic lines in works about travel by Denis Diderot, Gérard de Nerval and George Sand

Summary. The works of Denis Diderot, Gérard de Nerval and George Sand have become an invaluable source of new information for both their contemporaries and successors. However, all writers-travelers were creating through the prism of their ways of thinking, with the conscious or unconscious transfer of their philosophical life, worldview, and visions, which were usually a universal norm for them. These works, different in form (travel notes, diaries, essays, etc.), were much freer than works of other genres with their rather strict rules, not only in terms of information content but also its presentation.

The structure of a travel story is usually more intermittent than in most genres, allowing you to move freely through the flow of the writer's thought or memory. This type of narration involves, first of all, the reflection of individual experience during a real journey and reflects the spatial and temporal sequence of the journey. This fact allowed the authors to give free rein to their pen, liberating it from obsessive conventions, and thus allowed presenting a wider range of topics: from simple descriptions of visited lands, exotic beauty of landscapes to reflections on religion and its dogmas, cults, and clergy; from the presentation of personal observations of a cultural nature (description of customs, traditions, rituals) to reflections on social issues, in particular, the stance of women in society, their disenfranchisement and inequality towards men, as well

as the presentation of the image of "other" which appears in the plane of conceptual demarcation, and even the opposition of "one's own" and "another's". Therefore, the image of the "other" is one of the defining features of travel works, because travel is the best opportunity to learn about new societies and cultures, and travel works are the best way to identify differences between civilizations. The formation of a certain idea of a foreigner, ultimately, leads to a better knowledge of themselves. It is also important that travel and the process of studying the image of a foreigner are closely linked because in both cases the goal is to explore other languages, cultures, and values.

Key words: Denis Diderot, Gérard de Nerval, George Sand, works about travel, stance of women, image of the "other".

*Микитюк С. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

«ELEGY WRITTEN IN A COUNTRY CHURCHYARD» Т. ГРЕЯ У ТРАНСЛЮВАННЯХ В. А. ЖУКОВСЬКОГО 1802 І 1839 РОКІВ

Анотація. Англійський сентименталізм, який ознаменував кризу просвітницької філософії, дискредитацію розуму і протиставлення йому почуттів, незважаючи на той факт, що російський сентименталізм мав інші витoki, проникав у Росію на досить підготовлений ґрунт. Тема природи і смерті, заперечення цивілізації, соціальних контрастів, земного життя, протиставлення вічного блаженства, що ґрунтується на безсмерті душі, знаходили відгук у російській поезії. Особливе місце в історії російської літератури та російської елегії посідає елегія Т. Грея «Elegy Written in a Country Churchyard» у транслюваннях В.А. Жуковського, що неодноразово підкреслювали дослідники різних поколінь. Із трьох відомих перекладів англійської елегії 1801 р., 1802 р. та 1839 р. найвідомішим став переклад 1802 р., який характеризували як «колиску російської поезії» та «початок дійсно людської поезії у Росії». У цьому перекладі, який з'явився у зовсім іншу епоху, ніж оригінал, В.А. Жуковського більше цікавила канва англійського оригіналу, що була готова для наповнення романтичним змістом. Соціальне питання, загострення майнової нерівності ставали другоплановими у російському перекладі, емоційний аргумент Т. Грея – тема смерті – ставала основною, тому була висунута на головне місце у смисловій структурі перекладу. Цим твором В.А. Жуковський відповідав на нагальні потреби епохи, що переживала зародження романтизму, саме тому його переклад (а не більш точний П. Голєніщева-Кутузова) мав такий величезний вплив. Не підлягає сумніву те, що відхилення від оригіналу, насамперед у метричній системі та поетичному стилі, у перекладах В.А. Жуковського в жодному разі не можна вважати ізольованими один від одного перекладацькими вільностями. Вони утворюють цілісну систему, в їх основі лежить єдина тенденція, що послідовно втілюється. Поясненням цього є як власні жанрові пошуки, так і еволюція творчого світу російського поета. Поезія англійського сентименталізму стала основою романтизму В.А. Жуковського. Опановуючи досягнення англійського сентименталістського гуманізму і сенсуалізму, поет вносив новий зміст у російську поезію. Народження елегії як жанру російської романтичної поезії пов'язане з її збагаченням новими способами висловлювання думки. Особливу виразність набувала елегійна мова завдяки новаторству В.А. Жуковського у сфері слововживання.

Ключові слова: елегія, Т. Грей, В.А. Жуковський, переклад, сентименталізм, романтизм.

Постановка проблеми. Виникнення сентименталізму в духовному житті Європи XVIII ст. знаменувало кризу просвітницького світогляду, дискредитацію розуму і протиставлення йому почуття. Не випадково ці тенденції дали себе знати насамперед в англійській літературі, тому що в Англії, що

раніше за інших пройшла через буржуазну революцію, раніше виявилися і суперечності буржуазної цивілізації.

Поезія англійського сентименталізму висунула такі дві основні теми, як природа і смерть. Заперечення цивілізації, соціальних контрастів, що сильніше виявляються в місті, призвело до прославлення «природного життя», існування на лоні природи. Подальший розвиток цих ідей вів до заперечення земного життя, сповненого вад, страждань і скорботи. Йому протиставлялось вічне блаженство, що ґрунтується на безсмерті душі.

Центральне місце у творчості Жуковського-перекладача англійських сентименталістів належить елегії «Сільське кладовище» (вільний переклад вірша Т. Грея «Elegy Written in a Country Churchyard»). В.С. Соловйов назвав його «Батьківщиною російської поезії» і написав: «Не дивлячись на іноземне походження і на надмірність сентиментальності в деяких місцях, «Сільське кладовище» може вважатися початком дійсно людської поезії в Росії» [1, с. 144]. А.М. Гиривенко вважав «Сільське кладовище» Жуковського-Грея колискою російської поезії [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Етапне місце цього твору у творчості В.А. Жуковського та в російській поезії привернуло увагу дослідників різних поколінь. Серед найбільш авторитетних досліджень слід указати на роботи В.І. Резанова (1906) [3], Л.Г. Фрізмана (1977) [4], В.М. Топорова (1981) [5], В.В. Цоффкі (1983) [6], В.Е. Вацуро (1994) [7], А.М. Гиривенко (2002) [2], А.Г. Строїлової (2008) [8].

Мета статті – дослідити особливості перетворення елегії Т. Грея «Elegy Written in a Country Churchyard» в перекладах В.А. Жуковського 1802 і 1839 років і значення цих перекладів в історії розвитку російської поезії.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, В.А. Жуковський тричі перекладав елегію Т. Грея. Перша його редакція була створена в 1801 р., але не отримала схвалення М.М. Карамзіна і зазнала суттєвої переробки (вперше була опублікована О.С. Архангельським у повному виданні творів В.А. Жуковського в 1902 р.) [9, т.1, с. 13–15]. Друга редакція була надрукована у «Віснику Європи» у 1802 р. й ознаменувала найважливішу віху в становленні російського романтизму. За свідченням П.О. Плетньова, «Сільське кладовище» «відразу поставило В.А. Жуковського в ряд кращих російських поетів» [10, с. 25]. Проте в 1839 р. поет знову звернувся до елегії Т. Грея і створив новий переклад, принципово відмінний від попереднього. До цих відмінностей нам ще належить звернутися.

Із багатьох аспектів, у яких може вивчатися «Сільське кладовище», для нас інтерес становить один: перетворення, перестворення В.А. Жуковським перекладної елегії, в результаті чого вона справедливо сприймається як оригінальний твір поета і сторінка історії російської літератури. Не підлягає

сумніву, що відхилення від оригіналу, які ми бачимо у перекладах В.А. Жуковського, в жодному разі не можна вважати ізольованими один від одного перекладацькими вільностями. Вони утворюють цілісну систему, в їх основі лежить єдина тенденція, що послідовно втілюється.

Переклад «Сільського кладовища» виникає в іншу епоху, ніж та, в яку був написаний оригінал. Вибір для перекладу саме цього вірша, на нашу думку, пояснюється тим, що елегія Т. Грея містила у собі передвістя, передчуття романтизму. Це виявилось в поєднанні теми природи і смерті та образі ліричного героя – поета, що розмірковує на сільському кладовищі. Існувала канва, цілком готова для її наповнення суто романтичним змістом.

Сучасний дослідник так характеризує ті зміни, які відбулись у елегії Т. Грея в інтерпретації В.А. Жуковського: «Її конкретна соціальна програма була переведена в більш абстрактний соціально-моральний план; усунена деталізація сільського побуту; чутливість стала домінантою патріархального характеру, насамперед характеру героя, який описувався як «чувствительный», «мечтой сопровождаемый», «уединенный певец». Визначення належать самому В.А. Жуковському і носять концептуальний характер» [7, с. 45].

Елегія Т. Грея увібрала ідеологію англійського сентименталізму, що приділяла, як відомо, багато уваги «соціальному питанню, загостренню майнової нерівності та інших наслідків швидкого розвитку англійського капіталізму після революції» [9, т. 1, с. 502]. Характерні мотиви, що виразно звучали в ній, із ще більшою силою дали себе знати через двадцять років у перекладі твору О. Голдсмита «Спустиле село». В.М. Топоров зазначав, що у 1802 році «поява «Сільського кладовища» російською мовою означала опанування російською поезією якоїсь досить авторитетної версії елегійного жанру і відповідної стилістики» [11, с. 22].

Основна теза Т. Грея – заклик до співчуття простій людині, скромному селянину, поваги до його багатих природних задатків, які були задушені в зародку бідністю, складними умовами життя, до здатності до глибокого і щирого почуття, яким вони не поступаються людям, які перебувають на високих щаблях соціальних сходів. Емоційним аргументом, до якого звертається Т. Грей, обґрунтовуючи цю тезу, є тема смерті. Теза Т. Грея не була суттєво важливою для В.А. Жуковського, але аргумент, на який посилався англійський поет, був сприйнятий і розвинений. Для В.А. Жуковського він становив самостійну цінність, тому був висунутий на головне місце в смисловій структурі перекладу.

«Сільське кладовище» висловило філософію епохи, що ознаменувала становлення романтизму. Цим твором В.А. Жуковський відповів на нагальні читацькі запити. Його трактування елегії Т. Грея справило величезний вплив на російську поезію, а більш точний переклад П. Голєніщева-Кутузова, що з'явився через рік, був ледь поміченим.

Як справедливо зазначив Є.Г. Еткінд, «В.А. Жуковський переклав елегію Т. Грея на мову сентименталізму взагалі, переклав жанр поезії, а не індивідуальні твори англійського поета, що має свій особливий, індивідуальний стиль. Все, що суперечило його «жанровому мисленню», він просто відкидав...» [12, с. 64].

Коли у 1839 р. В.А. Жуковський знову переклав «Сільське кладовище» (обидва переклади, як відомо, друкуються у збірках творів поета як самостійні твори), він намагався подолати жанрове мислення, що і зумовило корінні відмінності в їх стилістичних системах. «У першому варіанті превалює літератур-

ний штамп карамзинської елегії, – пише Є.Г. Еткінд, – а тут – яскраво-індивідуальна образність, яка часто продиктована образністю оригіналу, але нерідко і придумана В.А. Жуковським» [12, с. 69].

Своєрідність перекладів В.А. Жуковського і їх відмінність від оригіналу виявляється, на перший погляд, у метричній системі. Переклад «Сільського кладовища» у 1802 році виконано розміром, близьким до розміру першотвору, – шестистопним ямбом із чергуванням чоловічих і жіночих рим (у Т. Грея – п'ятистопний ямб із чоловічими римами), проте все ж відмінним від нього. Відмінності ці інтонаційно-ритмічні. Нецезурований вірш Т. Грея створює безперервний мовленнєвий потік, тоді як розмір перекладу передбачає членування вірша на два піввірша, що надає йому задану монотонність і симетрію: *Но просвещенья храм, / Воздвигнутый веками, / Урюмою судьбой / Для них был затворен, / Их рок обременил / Убожества цепями, / Их гений / Строгою нуждою умерщвлен* [13, т. 1, с. 30]. У Т. Грея: *But knowlndge to their eyes her ample page, / Rich with the spoils of time, did ne'er unroll, / Chill penury repress'd their noble rage, / And froze the genial current of the soul* [14, с. 330].

Таким чином, створюється свого роду декламація, що перевершує мелодичну розповідь оригіналу ще більшою співучістю. При цьому обраний поетом розмір допомагає йому зберегти інтонаційний рух вірша оригіналу, адже віршова пауза шестистопного ямба часто збігається з інтонаційною, що робить вірш ритмічно завершеним, кожен чотиривірш містить завершений сюжет і синтаксично відділяється від інших.

У перекладі 1839 року ритмічна структура вірша повністю змінюється. В.А. Жуковський використовує гекзаметр – розмір, пов'язаний у свідомості сучасного поетові читача з античною літературною традицією. Однак В.А. Жуковський, вірячи у величезний потенціал цієї ліричної форми («Я впевнений, що жоден метр не має стільки різноманітності, не може бути стільки зручний як для високого, так і для самого простого стилю», – пише поет І.І. Дмитрієву в березні 1837 р.) [15, с. 1640], ігнорує історико-культурні особливості цього метра і не просто включає переклад в іншу літературну традицію, де «поетичними предками Т. Грея тепер стали Гомер, Фукидід і Вергілій» [6, с. 60] (саме з цим фактом В.В. Цоффка пов'язує зниження художнього й естетичного рівня оригіналу) [6, с. 68]. Російський перекладач руйнує принцип сентиментальної поезики і прокладає дорогу новому літературному жанру – «епічному віршу».

І все ж основна своєрідність перекладів полягає у поетичному стилі. У перекладі 1802 р. поет повністю змінює стилістичну систему оригіналу. Досить високий і водночас емоційно-оповідний стиль оригіналу набуває умовності традиційної поетичної мови, стає більш абстрактним. Для порівняння звернемося до першої строфи: *The curfew tolls the knell of Parting day* [14, с. 326] (Вечірній дзвін сповіщає про смерть дня, що минає). У перекладі 1802 року досить традиційно: *Уже бледнеет день, скрывааясь за горою* [13, т. 1, с. 29]. І майже дослівно у третьому перекладі: *Колокол поздний кончину отошедшего дня извещает* [13, т. 1, с. 396].

У перекладі 1802 р. поет змінює точні й образні епітети оригіналу на умовно поетичні штампи: «*lowing herd*» – «шумящие стада»; «*solemn stillness*» – «мертвый сон тишины»; «*ivy-mantled tow'r*» – «древний свод»; «*the breezy call of incense-breathing morn*» – «денницы тихий глас, дня юного дыханье».

Крім того, поет часто додає свої епітети: *The swallow twittering from the straw-built shed* [14, с. 328]. Відсутні в оригіналі «*кранней ласточки на кровле щибетанье*»; «*beetle*» стає «*вечерним жуком*», «*brook*» – «*светлой рекой*», «*children*» – «*дети резвые*», «*paigow cell*» – «*в гробах уединенных*».

У перекладі, опублікованому у «Віснику Європи», тенденція до прикрашання і піднесеного стилю простежується майже в кожному рядку: *Each in his narrow cell for ever laid / The rude forefathers of the hamlet sleep* [14, с. 326]. У В.А. Жуковського: *Здесь праотцы села в гробах уединенных / Навеки затворясь, сном непробудным спят* [13, т. 1, с. 29]. Часто повторюються улюблені В.А. Жуковським епітети. Це «унылый», «тихий», «чувствительный», «томный»: *Кто в час последний свой сим миром не пленялся / И взора томного назад не обращал?* [13, т. 1, с. 31].

За прийнятим у карамзиністів зразком будує В.А. Жуковський умовно-метафоричні епітети: «полуночный приход», «пенья гробовое», «безмолвное владычество». Ці словосполучення набувають піднесеної поетичності завдяки суб'єктивному почуттю автора й інтонаційному руху вірша. Таким був принцип «нового стилю» М.М. Карамзіна, якого і дотримувався у перекладі 1802 р. російський поет. Саме з цим пов'язане вживання в тексті багатьох старослов'янських слів: «праотцы», «всемощныя», «вотще», «персть», «стезя», «глас», «потщившись».

Стійкі елегійні формули допомагають В.А. Жуковському створювати традиційний образ «певця уединенного» – юного чутливого меланхолійного поета. «*Чувственный придет услышать жребий твой*»; «*он кроток сердцем был, чувствителен душою*»; «*чувствительным творец награду положил*».

У розповіді «селянина с почтенной сединою» його вчинки пронизані станом співчуття: *Там часто, в горести беспечной, молчаливой / Лежал задумавшись над светлою рекой; ... он томными очами / Уныло следовал за тихою зарей* [13, т. 1, с. 32].

В оригіналі герой природніше, більше пов'язаний зі світом. Його поведінка більше визначається його роздумами на сільському кладовищі. Саме це В.А. Жуковський підкреслює в перекладі 1839 року. Історія героя є простішою: *лежал он в полдень. / И слушал, как ближний ручей / Журчит, извиваясь... / у входа в долину стоял он, за солнцем следуя взором...* [14, с. 399].

Слід зауважити, що до 1839 р. В.А. Жуковський еволюціонував до більш точного передання оригіналу в цілому. Поет не тільки зближує образ героя з героєм оригіналу, відмовляється від трафаретних, умовно-поетичних сполучень, а й намагається створити переклад близький до оригіналу стилістично. Перекладач чітко слідує образам Т. Грея. Так, у першій строфі передається своєрідна лірична метафора, що була опущена в перекладі 1802 р.: *...возвращается пахарь, ... / Мир уступая молчанью и мне*. [13, т. 1, с. 396]. (*The ploughman leaves the world to darkness and to me*) [14, с. 326]. Створюються надзвичайні за точністю і виразністю образи: *...веселый / Голос прохладно-душистого утра* [13, т. 1, с. 396–397]. В оригіналі: *The breezy call of incense-breathing morn* [14, с. 328].

Якщо переклад 1802 р. прагнув до якогось ідеалу елегії, для чого автор всіляко підкреслював умовні риси елегійного стилю, то в перекладі 1839 р. відкидалась будь-яка умовність, розповідь ставала конкретною, в окремих епізодах навіть більш

конкретною, ніж у Т. Грея. Так, наприклад, в описі праці селянина зміну ідилічної картини «золотий ниви», «секир дубравам» приходиться більш конкретна розповідь, що уточнює реальний селянський побут: *Как часто серпам их / Нива богатство свое отдавала; как часто их острый / Плуг побеждал упорную глыбу; как весело в поле / К трудной работе они выходили; как звучно топор их / В лесе густом раздавался, рубя вековые деревья!* [13, т. 1, с. 397]. В оригіналі: *Oft did the harvest to their sickle yield; / Their furrow oft the stubborn glebe has broke; / How jocund did they drive their teams afield! / How bow'd the woods beneath their sturdy stroke!* [14, с. 328].

Як бачимо, немає в оригіналі «трудной работы», «в лесе густом», «вековые деревья», «звучно топор... раздавался», але все ж картина ближча до оригіналу і більш реальна. Таким чином, переклад елегії Т. Грея в 1839 р. став результатом багаторічної творчої еволюції В.А. Жуковського до епічності оповіді й романтичного (ближчого до оригіналу) типу перекладу.

Висновки. Поезія англійського сентименталізму стала основою романтизму В.А. Жуковського. Опановуючи досягнення англійської сентименталістського гуманізму і сенсуалізму, поет вносив новий зміст у російську поезію. Переклад елегії Т. Грея «Сільське кладовище» став початком відліку не тільки поезії В.А. Жуковського, а й нової російської поезії в цілому. Народження елегії як жанру російської романтичної поезії було пов'язане з її збагаченням новими способами висловлювання думки. Особливу виразність набувала елегійна мова завдяки новаторству В.А. Жуковського у сфері слововживання.

Література:

1. Соловьев В.С. Стихотворения. Санкт-Петербург, 1895. 125 с.
2. Гиривенко А.Н. Из истории русского художественного перевода первой половины XIX века. Москва, 2002. С. 41–46.
3. Резанов В.И. Из разысканий о сочинениях В.А. Жуковского. Санкт-Петербург, 1906. 362 с.
4. Фришман Л.Г. К истории русской элегии. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1977. № 3. С. 16–25
5. Топоров В.Н. «Сельское кладбище» Жуковского: к истокам русской поэзии. *Russian Literature*. 1981. Vol. X. P. 207–286
6. Цоффка В.В. Об эволюции В.А. Жуковского – переводчика. *Вестник Московского ун-та: Филология*. 1983. № 1. С. 58–62
7. Вацура В.Э. «Сельское кладбище» и поэтика «кладбищенской элегии». *Лирика пушкинской поры. «Элегическая школа»*. Санкт-Петербург: Наука, 1994. С. 48–73
8. Строилова А. Г. Рецепция творчества Эдварда Юнга и Томаса Грея в русской поэзии конца XVIII – начала XIX века: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01 / Том. гос. ун-т. Кемерово, 2008. 239 с
9. Жуковский В.А. Полное собрание сочинений: в 12 т. / ред. проф. А.С. Архангельского. Санкт-Петербург: А.Ф. Маркс, 1902.
10. Плетнев П.А. О жизни и сочинениях В.А. Жуковского. Санкт-Петербург, 1853. 188 с.
11. Топоров В.Н. Пушкин и Голдсмит в контексте русской Goldsmithia'ны (к постановке вопроса). *Wiener Slawistischer Almanach*. Wien, 1992. № 29. 222 p.
12. Эткинд Е.Г. Русские поэты-переводчики от Тредиаковского до Пушкина. Ленинград: Наука, 1973. 248 с.
13. Жуковский В.А. Собрание сочинений: в 4 т. Москва-Ленинград: Гослитиздат, 1959
14. Жуковский В.А. Зарубежная поэзия в переводах В.А. Жуковского. Москва: Радуга, 1985. Т.1. 606 с.
15. Письмо В.А. Жуковского И.И. Дмитриеву от 12 марта 1837 г. *Русский архив*. 1866. С. 1640–1642

Mykytiuk S. “Elegy Written in a Country Churchyard” by T. Gray in the translations by V. A. Zhukovsky of 1802 and 1839

Summary. English sentimentalism which marked the crisis of the philosophy of the Enlightenment, the discrediting of the mind, and the opposition of the senses to it, although Russian sentimentalism had other origins, penetrated Russia to the well-prepared ground. The theme of nature and death, the denial of civilization, social contrasts, earthly life, the opposition of eternal bliss, based on the immortality of the soul, found a response in Russian poetry. A special place in the history of Russian literature and the Russian elegy is occupied by T. Gray’s “Elegy Written in a Country Churchyard” in translations by V.A. Zhukovsky, which has been repeatedly emphasized by researchers of different generations. Of the three well-known translations of the English elegy of 1801, 1802 and 1839, the most famous was the translation of 1802, which was characterized as “the cradle of Russian poetry” and “the beginning of the truly human poetry in Russia”. In this translation, which appeared in a completely different era than the original, V.A. Zhukovsky was more interested in the outline of the English original, which was ready to be filled with romantic content. The social question, the exacerbation of wealth inequality faded into the background in the Russian

translations, T. Gray’s emotional argument – the theme of death, became the main and therefore was put forward to the main place in the semantic structure of the translation. This work by V.A. Zhukovsky responded to the urgent needs of the era that was experiencing the birth of romanticism that is why his translation, rather than more accurate by P. Golenishchev-Kutuzov had such a huge impact. There is no doubt that the deviation from the original, especially in the metric system and poetic style, in the translations by V.A. Zhukovsky, in any case, cannot be considered isolated from each other translation freedoms. They form a holistic system, and they are based on a single trend that is consistently implemented. This can be explained by both V.A. Zhukovsky’s genre research and the evolution of his creative world. The poetry of English sentimentalism became the basis of romanticism of V.A. Zhukovsky. Mastering the achievements of English sentimental humanism and sensualism, the poet introduced a new meaning to Russian poetry. The birth of elegy as a genre of romantic poetry was associated with its enrichment with new ways of expressing thoughts. The elegiac language became especially expressive thanks to the innovation of V.A. Zhukovsky in the field of word usage.

Key words: elegy, T. Gray, V.A. Zhukovsky, translation, sentimentalism, romanticism.

*Мохначова О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

ТРИЛЕР В ОСНОВІ ЖАНРОВОЇ СТРАТЕГІЇ О. ТОКАРЧУК («ВЕДИ СВІЙ ПЛУГ ПОНАД КІСТКАМИ МЕРТВИХ», «ДІМ ДЕННИЙ, ДІМ НІЧНИЙ», «ДИВОВИЖНІ ІСТОРІЇ»)

Анотація. У статті досліджено жанрову стратегію широко відомої польської письменниці Ольги Токарчук, зокрема, роль, яку відіграє для розуміння «повідомлення тексту» включення в його поліжанровий простір такого знака, як трилер. Інтерес до літератури під знаком трилера пояснюється характерними для його природи психологічною напругою, несподіваними поворотами сюжету, дослідженням людської поведінки на межі фізичних та емоційних можливостей під загрозою життя. Не маючи чітких жанрових критеріїв, трилер часто стає жанроформуєчим блоком, який входить у структуру тексту, що сприяє його привабливості й визначає принципи «подвійного кодування», звичайного для естетики постмодерністського роману. Письменники по-різному включають трилер у тканину сучасного поліжанрового роману; характер використання таких елементів трилера, як особливе місце дії (особлива локація), паралельні лінії сюжету «для злодіїв і другорядних персонажів» (Ден Браун), які створюють напругу, натяки на приховану інформацію і небезпечні секрети, темп, який тисне на читача, визначається авторською стратегією і створює індивідуальну манеру. Властиві трилеру недомовленість і помилкові ходи змушують уважніше, з опорою на власні орієнтири, шукати смислові зони тексту, що сприяє креативності читачького сприйняття, активізує уяву й логіку.

В експериментальній творчості Ольги Токарчук трилер часто включається в жанровий симбіоз тексту, він використаний широко й різноманітно, починаючи від повного набору жанроформуєчих ознак в екологічному трилері «Веди свій плуг понад кістками мертвих» до окремих елементів у романі «Дім денний, дім нічний» та збірці «Дивовижні історії». В результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що особливістю текстів Ольги Токарчук є своєрідна, внутрішня динамічність, активізована різноманітними «жанровими іменами» й способами ідентифікації тексту, а також множинність рівнів тексту, що задана жанровою грою. Трилер у Токарчук може бути присутнім як самостійна жанрова формула або як вставний фрагмент у складі поліморфної структури її текстів.

Ключові слова: трилер, стратегія, жанрова адреса, рівні тексту, читачькі очікування.

Постановка проблеми. Творчість Ольги Токарчук – одне з помітних явищ сучасного культурного й літературного процесу, вона багатогранна, продуктивна, до того ж знаходиться в авангарді пошуку і реалізації нових способів вираження, що є актуальним. Найочевиднішою якістю її письменницької діяльності можна вважати успішний експеримент із жанровою формою роману, що відбувається у загальному напрямі пост-

модерністської поліваріантності, при цьому виділяється своєю незвичністю.

Жанрову специфіку романів О. Токарчук визначити досить складно, особливо з огляду на позицію самої письменниці, яка у своїй Нобелівській лекції (2019 рік) виступила проти диктату жанрового канону в сучасній літературі: «Жанровий твір все частіше нагадує форму для випікання, що виробляє нерозрізнений продукт, його передбачуваність зведена у перевагу, його банальність стала досягненням <...> Хороша книга не зобов'язана звітувати про свою жанрову прописку. Розподіл на жанри – результат комерціалізації літератури і, як наслідок, ставлення до неї як до об'єкта продажу з усією передбачуваною тут філософією брендів, таргетуванням та іншими винаходами сьогодишнього капіталізму» [1]. Проте жанрова адреса твору відіграє певну роль у його сприйнятті, формує читачькі очікування й задає умови читання та розуміння тексту незалежно від авторського «наречення імені» (Жан-Марі Шеффер). Характерне для письменниці порушення різних обмежень поширюється на жанр як базову теоретичну категорію; експериментуючи з компонентами роману та внутрішньожанровими стратегіями, О. Токарчук вибудовує найнесподіваніші структурні й смислові варіанти тексту, що викликає особливий інтерес до цього аспекту її творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкий спектр досліджень та оглядів, присвячених Ользі Токарчук, неодмінно постає перед проблемою жанрового визначення її романів, оскільки, за зауваженням Ж.-М. Шеффера, «жанрові відмінності присутні в будь-якому дискурсі» [2, с. 8]. Від її першого досвіду «Шлях людей книги» (1993 рік) критики використовують жанрову дефініцію «роман» із застереженнями «розповідь, що балансує між філософською притчею і казкою» [3] або «романом-алегорією». «Далекий від класичного роману» «Дім денний, дім нічний» є «циклом новел, оповідань, замальовок, нотаток, есе, смисловий зв'язок між якими здійснюється нелінійно» [4]. «Гібридний» роман «Веди свій плуг понад кістками мертвих» польський портал Culture.pl називає «моральним або екологічним трилером», що визначають також як «детектив» [5, с. 11]. Роман «Книги Якова, або Велика подорож через сім кордонів, п'ять мов і три великі релігії, не рахуючи маленьких» (2014 рік), побудований на алюзіях до ересей іудаїзму, є не стільки історичним, скільки «соціальним проектом» (Ольга Токарчук), «не художнім твором, а історичним дослідженням, одягненим у літературну форму» [6].

Різнорічними визначеннями має головний роман О. Токарчук «Бігуни». Оглядач World Literature Today Ш.Г. Бай щодо цього

роману ("Flights" в американській версії перекладачки книги Jennifer Croft) пропонує визначення «роман-сузір'я, у зв'язку з його складною, нелінійною структурою» і виділяє очевидні жанрові пазли «польотів», які «об'єднують есеїстичні роздуми, вигадані розповіді і белетризовані історії» [7]. Деякі дослідники пропонують щодо «Бігунів» внутрішньожанрову дефініцію «травелог», включаючи його в лінійку «подорожі та подорожніх нотаток» [8], М. Шулугун вважає жанрові експерименти О. Токарчук «травелог і роман-подорож» «пошуками і зондами сучасної літератури» [9].

На те, як по-особливому письменниця вибудовує жанрові комбінації в текстах, звертає увагу оглядач А. Горбунов: «у своїх творах Ольга Токарчук стирає межі між жанрами, країнами і мовами, реальністю та вигадкою. Вона пише збірки оповідань, романи-епопеї, працює над есе і віршами, експериментує з жанрами, – від історичної прози до детектива» [10]. «Поєднання жанрів» як специфічну ознаку творчої манери О. Токарчук відзначає оглядач порталу літературної критики «ЛітАкцент» Б. Романцова [11].

Як бачимо, під час сприйняття та аналізу художнього твору практично неможливо обійтися без жанрового визначення тексту, що не тільки дає можливість більш професійно підійти до його вивчення, але й спрямовує інтерпретацію в площину, зумовлену жанровим характером історії, яка сприймається. Зокрема, це відіграє значну роль, коли жанр формує певні читацькі очікування або його стратегії проявляються в художній тканині твору.

Метою статті є відстеження того, яким чином «ім'я трилер» і його жанрові особливості визначають текстуальні рівні прози Ольги Токарчук, включаються в текст і впливають на спосіб його ідентифікації, а також формують рівні його повідомлення.

Виклад основного матеріалу. Згідно із сучасними теоріями про «наміри тексту», що має самостійну внутрішню механіку, найчастіше літературний твір проявляє свою жанрову парадигму незалежно від визначення, того, що дає (або має на увазі) автор. В умовах руху, у якому сьогодні перебуває роман (найрухоміший і «становлячийся» жанр, за академічним визначенням М. Бахтіна), продуктивним є витіснення або включення різних жанрових і внутрішньожанрових форм у «власну конструкцію», що значно ускладнює визначення його жанрової приналежності.

Аналізуючи аристотелевську теорію, Ж.-М. Шеффер зауважує, що жанр трагедії, розглянутий як приклад, еволюціонував «як природна істота, а не збірне ім'я», що зумовлює процес жанрового руху: «один текст якимось чином породжує інший; автори немов лише виконують роль повитухи, допомагаючи жанровій [génétique] сутності народитися на світ, а потім розвинути, поки вона не знайде нарешті притаманну їй природу, у якій реалізуються всі її внутрішні потенції» [2, с. 23]. З цією «біологічною ідеєю» пов'язують теорію виродження жанрів, яка популярна в естетиці постмодернізму, як зауважує Ж.-М. Шеффер, а потім спростовує її, вказуючи на відмінність об'єктів природи й мистецтва, які живуть за іншими законами. На відміну від біологічних процесів, творчі процеси підкоряються правилам, які впливають на результати діяльності. Наприклад, «ідентифікаційна сила жанрових імен» проявляється не тільки в авторській роботі з відбору та побудови художнього матеріалу, але й у сприйнятті тексту, що спрацьовує навіть тоді, коли жанрові механізми діють на рівні підсвідомості.

Очевидною особливістю побудови тексту О. Токарчук є його фрагментарність, мозаїчність: роман часто побудований як послідовність різножанрових епізодів; збірка короткої прози прагне до романної цілісності. Набір текстів, що становлять таке ціле, часто різняться за жанровими характеристиками, що створює багатоголосся й смислову поліфонію, примножує рівні повідомлення. Жанровий маркер, ідентифікуючи тексти О. Токарчук незалежно від авторської установки, налаштовує на певне сприйняття, як, наприклад, у разі трилера.

Складність у визначенні жанрових ознак трилера пов'язана з парадоксом, у який потрапила частина літератури, що визначена Дж. Кавелті як «формульна»: з одного боку, слідом за модною теорією американського літературознавця наявність формули вказує на шаблонність, низьку якість жанру, для якого прораховані всі варіанти розвитку сюжету, мотивів, типу героя тощо; з іншого боку, трилер розглядається як ознака жанрово-орієнтованої літератури, яка є затребуваною та викликає певний інтерес. При цьому трилер розцінюється як приграничний жанр, який існує на зламі «готичного роману, детективу, авантюрного роману, а також проблемної психологічної прози. Крім того, трилер генетично зв'язаний з фольклорними жанрами (билиною, чарівною казкою, загадками)» [12]. Зазвичай трилер включають у дефініцію «детектив», співвідносять із хоррором, саспенсом. Наявність у трилері безлічі різновидів (юридичний, лікарський, психологічний тощо) не усуває проблем визначення його меж та ознак.

Беручи до уваги авторитет творця зразкового варіанта трилера «Код да Вінчі» Дена Брауна, можемо виділити зазначені ним основні вимоги до цього жанру: "every thriller has three C's: the contract, the clock, and the crucible" («у кожному трилері є три «К»: контракт, годинник і тигель») [13]. Під контрактом письменник розуміє обіцянку, яку автор дає читачеві, годинник – це тиск цейтноту: "the goal of this element is not to be stunningly original but to add pressure that will prompt conflicts and intense responses from your characters" («мета цього елемента полягає не в тому, щоб бути приголомшливо оригінальним, а в тому, щоб посилити тиск, який викличе конфлікти, і різку реакцію ваших персонажів») [13]. "The crucible" («чаша») – це ситуаційна колба, в яку поміщені персонажі і звідки не можуть вийти, не застосовуючи зусиль, що підкреслює фізичну небезпеку й посилює напругу трилера.

У цій тріаді обіцянка – це і є «ім'я трилера», з яким пов'язані читацькі очікування, які пов'язані з жанровими умовами: «трилер розповідає про одну людину, яка долає складний світ, живе в ньому до меж людського існування і зазвичай, здавалося б, перемагає сили антагонізму, що її пригнічують» [14]. Стратегія трилера заснована на родових жанрових елементах, що створюють напругу, а саме недовомовленості або двозначності подій; підозрілих пригодах і несподіваних поворотах очевидного; наявності безлічі помилкових версій того, що відбувається; псевдовиправданих мотивах злочинця, але перш за все, на нагнітанні атмосфери страху. "Because of the need to escalate the level of suspense to a climactic resolution, the textual reliance upon sensational plot devices (or "cliff-hangers") to keep intensifying the action is one of the thriller's most obvious features" («через необхідність підвищення рівня саспенсу до кульмінаційної розв'язки залежність тексту від сенсаційних сюжетних прийомів (або «півків-гачків») для посилення впливу є однією з найбільш очевидних особливостей трилера») [15].

Специфікою трилера є особливо побудована ситуація, як правило, пов'язана зі злочиним, що, на відміну від детективу, не розвивається слідом за його розслідуванням, а нарощує напругу за допомогою тих самих «пиків-гачків» або зачіпок, які простежують гнітючу логіку злочинця і змушують вибудовувати альтернативну моральну шкалу, що дає змогу герою боротися зі злом не зовсім законним шляхом, а саме з позицій приграничного правосуддя. Привабливість трилера багато в чому пояснюється прагненням жанру до впорядкування хаосу і перемоги над злом, тому наростаюче напруження, пережитий страх завершуються в ньому своєрідним катарсисом.

У романі Ольги Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» жанрові ознаки трилера домінують і впливають на сприйняття тексту від самого початку. «Якби в той вечір я перевірила в «Ефмерідах», що відбувається на небі, то взагалі б не лягала спати. Тим часом я заснула дуже міцно; випала на ніч чаю з хмелем, а крім того, проковтнула дві таблетки валер'янки. Тому, коли посеред Ночі мене розбудив стукіт у двері – несподіваний, безперервний і тому зловісний, – я ніяк не могла прийти в себе» [16, с. 3]. Характерна для трилера зав'язка в цьому разі виявиться помилковим ходом: героїню сповістять про природну смерть сусіда (за її визначенням, шкідника, який нищить ліс, «троля» й «типового грабіжника»), але, за законом жанру, тривожний дзвіночок пролунав. В подальшому розвитку подій О. Токарчук використовує всі характерні жанрові ознаки: в центрі самотня людина на межі існування – слабка немолода жінка, яка кинула виклик «пригнічуючим силам антагонізму» – мисливцям, які винищували беззахисних тварин. Сюжет розвивається також відповідно до вимог жанру: емоційне напруження зростає від вбивства до вбивства, Яніна Душейко «запускає» неправдиву версію про міфічних Тварин-Месників, логіка її дій обумовлена впевненістю у своїй правоті («О, так, раптом я усвідомила, якою гарною може бути смерть, справедливою, ніби дезінфікуючий засіб, як ніби пілосос» [16, с. 12]). Ближче до фіналу в розділі «Фотографія» героїня пояснює й послідовність своїх дій, й причину вбивств, що приводить у дію закон «приграничного правосуддя» і робить її самосуд виправданим. Цей роман, як і інші експериментальні, з точки зору жанрового абсолюту, тексти Ольги Токарчук, не є трилером у чистому вигляді; в ньому багато ознак соціально-психологічного, детективного жанру, сповіді, включені епістолярні та документальні фрагменти (наприклад, цинічна проповідь капелана-мисливця, взята з Інтернету). Трилер тут служить свого роду стрижнем, оскільки відповідає за послідовність появи зачіпок і формує розвиток дії, він організовує простір тексту, незважаючи на зовнішню відсутність екшену, підсилює його внутрішнє напруження, а у фіналі виправдовує читачські очікування.

У романі «Дім денний, дім нічний», який за структурою складається з пов'язаних і випадкових епізодів, характеристикам трилера відповідає фрагмент “ERGO SUM” про страшний випадок із приреченими на голодну смерть людьми й вимушений канібалізм. У «Дивовижних історіях» жанрове завдання трилера проявляється в розділі «Горе Всіх Святих»: атмосфера таємничості, наростаюче напруження, потрясіння оповідачки, пережите під час дослідження здібностей дітей, та відкритті, що вони є клонами святих мучеників. Тут трилер працює як «форма історії нашого часу, тому що він стосується людини, яка справляється з всюдисущим і часто навіть важким для розуміння антагонізмом» [14].

У вигляді фрагментарних включень розповідна техніка трилера по-різному впливає на сприйняття поліморфного тексту: загалом трилер не визначає смислової палітри цих творів, але включається в їхню емоційне й тематично акцентоване багатоглоблє, використовує прийоми, що створюють напругу сюжету. Під час використання Ольгою Токарчук жанрових «приманок» трилера текст від самого початку набуває внутрішньої динамічності, незважаючи на зовнішній неспішний розвиток, натякає на щось загрозливе: «Розкреслений небосхил дійсно вселяв тривогу»; «Стерильна чистота, яка тут панувала, відразу наводила на думку про старовинну лабораторію і доктора Франкенштейна з його ризикованими експериментами»; «Ви вибрали мене тільки тому, що мені залишилося вже недовго? Краща гарантія збереження таємниці, чи не так? Мовчання – це могила» [17]. У ситуації, яка не зовсім характерна для трилера (немає явного злочину, «пиків-зачіпок» у розкручуванні сюжету, демонстрації логіки злочинця тощо), напруга, що характерна для жанру, виявляється завдяки стратегії письменниці, що майстерно нагнітає враження небезпеки і таємниці.

Висновки. Авторська стратегія О. Токарчук виражається у зміні жанрових реєстрів тексту, завдяки чому рівні повідомлення породжують різні рівні сприйняття й формують смислові послони. Ознаки жанрових формул, які демонстративно або неявно представлені в тексті, визначають спосіб його ідентифікації, а перемикання з одного жанрового реєстру на інший налаштовує на сприйняття тексту в русі і на зміну рівнів повідомлення, які визначаються жанровим ім'ям. Особливістю текстів О. Токарчук є динамічність, активізована «різноманітними жанровими іменами» і «різноманітними способами ідентифікації тексту», а також множинність його рівнів, яка задана жанровою грою.

Трилер як «туземний» паратекст (те, що створюється «критиками, теоретиками і взагалі безособовим мовним узусом» [2, с. 126]) частіше присутній у творах О. Токарчук як епізод, окремий вставний або самостійний текст і створює настрій на тривожне очікування іноді в умовах цейтноту (приречена оповідачка в наближенні до смерті і думках про неї в «Горе Всіх Святих», або Яніна Душейко), іноді в ситуації, що загрожує життю (“ERGO SUM”). Ідентифікований у тексті лише кількома жанровими ознаками, трилер проявляється скоріше як внутрішня інтонація тексту, впливаючи на читачські очікування навіть тоді, коли «жанрове ім'я» не включено в паратекст.

Перспективи дослідження проблем, що впливають із цього підходу до аналізу авторської стратегії О. Токарчук, очевидні. Зокрема, є актуальним дослідження експерименту з жанровими трансформаціями роману, характерного для творчості цієї письменниці.

Література:

1. Токарчук О. Чуткий рассказчик : Нобелевская лекция. 2019. URL: <https://www.colta.ru/articles/literature/23214-olga-tokarchuk-nobelevskaya-lektsiya-polnyy-tekst> (дата звернення: 2.02.2021).
2. Шеффер Ж.-М. Что такое литературный жанр? / пер. с фр. и послесл. С Зенкина. Москва : Едиториал УРСС, 2010. 192 с.
3. Белов И. По нобелевскому счету. Десять лучших книг Ольги Токарчук. 2019. URL: <https://culture.pl/ru/article/po-nobelevskomu-schetu-desyat-luchshikh-knig-olgi-tokarchuk> (дата звернення: 18.02.2021).
4. Завгородняя Г. Дом –космос – тело: мифопоэтика славянской прозы 1990-х гг. (О. Токарчук и Г. Петрович). *Вестник славянских культур*. 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dom-kosmos->

- telo-mifopoetika-slavyanskoj-prozy-1990-h-gg-o-tokarchuk-i-g-petrovich (дата звернення: 22.11.2019).
5. Родик К. Детектив під знаком Нептуна. *Україна молода*. 2011. № 70. С. 11.
  6. Карасьов М. Історія з літературою. Про роман Ольги Токарчук «Книги Якова». *Українська літературна газета*. 2011. Ч. 23 (289).
  7. Bye S.G. Flights by Olga Tokarczuk. Book Reviews. 2018. URL: <https://www.worldliteraturetoday.org/2018/july/flights-olga-tokarczuk> (дата звернення: 22.11.2020).
  8. Калинюшко О. Жанрові модифікації травелогу в романі Ольги Токарчук «Бігуни». *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 88–92. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(2)_26) (дата звернення: 22.11.2020).
  9. Шульгун М. Ідентичність постмодерної людини: «Фланер» у сучасному травелозі та романі-подорожі (Патрік Модіано «Одного разу вночі», Ольга Токарчук «Бігуни»). *Слово і час*. 2016. № 12. С. 83–89.
  10. Горбунов А. «Чуткий повествователь». О творчестве Ольги Токарчук. 10.06.2020. URL: <https://pechorin.net/articles/view/chutkii-poviestvovatel-o-tvorchiestvie-ol-ghi-tokarchuk> (дата звернення: 22.11.2020).
  11. Романцова Б. За що Ольга Токарчук отримала Нобелівську премію. 11.10.2019. URL: <http://litakcent.com/2019/10/11/za-shho-olga-tokarchuk-otrimala-nobelivsku-premiyu> (дата звернення: 22.11.2020).
  12. Охріменко А. Трилер як тип тексту: теоретичний аспект. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 5. С. 394–401. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN> (дата звернення: 22.01.2021).
  13. Brown D. What Is the Thriller Genre? Definitions and Examples of Thriller in Literature. Nov 8, 2020. URL: <https://www.masterclass.com/articles/writing-101-what-is-the-thriller-genre-definitions-and-examples-of-thriller-in-literature#what-are-the-subgenres-of-thriller-writing> (дата звернення: 22.02.2021).
  14. Coyne Sh. The Universal Appeal of the Thriller. URL: <https://storygrid.com/the-universal-appeal-of-the-thriller> (дата звернення: 22.02.2021).
  15. Simpson Ph. Noir and the Psycho Thriller. *A companion to crime fiction* / ed. by Ch.J. Rzepka, L. Horsle. Chichester, West Sussex : Wiley-Blackwell, 2010. P. 187–198. URL: <https://analepsis.files.wordpress.com/2011/08/comprcrimefiction.pdf> (дата звернення: 22.02.2021).
  16. Токарчук О. Веди свой плуг по костям мертвецов / пер. с польск. И. Адельгейм. Москва : ЭКСМО: Inspiria, 2020. 288 с.
  17. Токарчук О. Диковинные истории / пер. с польск. И. Адельгейм. Москва : ЭКСМО: Inspiria, 2019. 288 с.

Mohnachova O. Thriller based on genre strategy O. Tokarczuk (“Drive your plow over the bones of the dead”, “House of Day, House of Night”, “Tales of the Bizarre”)

Summary. The article explores the genre strategy of widely known Polish writer Olga Tokarczuk, in particular, the role that plays in understanding «message of the text» including it in polygenre space of such sign as a thriller. Interest in literature marked by the thriller is explained by the psychological stress characteristic of its nature, unexpected plot twists, and the study of human behavior at the limits of physical and emotional capabilities of life at stake. Lacking clear genre criteria, a thriller often becomes a genre-forming block within the structure of the text, which contributes to its attractiveness and defines the principles of “double coding” common to the aesthetics of postmodern novels. Writers incorporate thriller into the fabric of the modern polygenre novel in various ways; the nature of the use of such elements as a special place of action (special location) of the thriller, tension-creating parallel plot lines “for villains and minor characters” (Dan Brown) and hints at hidden information or dangerous secrets, the pace that puts pressure on the reader, etc., are determined by the author’s strategy and creates an individual manner. The innuendo and false moves inherent in the thriller force us to look more carefully, relying on our own landmarks, to look for the semantic zones of the text, which contributes to the creativity of the reader’s perception, activates the imagination and logic.

In the experimental creative work of Olga Tokarczuk, the thriller is often included in the genre symbiosis of the text; it is used widely and variedly, ranging from a complete set of genre-forming features in the environmental thriller “Drive your plow over the bones of the dead” to individual elements in the novel “House of Day, House of Night” and in the collection “Tales of the Bizarre”. As a result of the conducted research, it can be concluded that the peculiarity of O. Tokarczuk’s texts is a special, internal dynamic, revitalized by “various genre names” and methods of text identification, as well as the multiplicity of text levels given by the genre game. O. Tokarczuk’s thriller can be present as an independent genre formula or as an inserting fragment within the polymorphic structure of her texts.

Key words: thriller, strategy, genre address, text levels, reader expectations.

*Печерських Л. О.,**orcid.org/0000-0003-1377-4462**кандидат філологічних наук,**докторант кафедри української літератури та журналістики імені Л. В. Ушкалова
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ У ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ПОШУКАХ ФУТУРИЗМУ ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ РОМАНІСТИЦІ

Анотація. Одним із ключових у дискусії про пост-модернізм в українській літературі є питання визначення естетичних попередників, а саме світоглядного, художнього, методологічного підґрунтя, на якому, свідомо чи ні, зростає сучасний талант. Дослідження присвячене вирішенню проблеми генези поетики постмодерного роману. Висувається гіпотеза про закоріненість експериментальності постмодерністського роману як одного з важливих аспектів поетики в аспекті естетики футуризму.

Об'єктом аналізу стали романи «Перверзія» Ю. Андруховича, «Танго смерті» Ю. Винничука, «Архе», «Голова Якова» Л. Дереша, «Депеш Мод» С. Жадана, «АМtm» Ю. Іздрика та інші тексти.

З'ясовується, що українські постмодерністи іронічно фіксують відчуття репрезентативної кризи й ведуть експериментальний пошук виходу з неї, що засвідчують різноманітні експериментальні техніки, винайдені або художньо освоєні у мистецтві футуризму та постмодернізму, а також об'єднані у синтетичну метамову. Експериментальність проникає у всі елементи художнього твору, формуючи специфічну поетику, що підпорядкована надметі.

Зазначено, що українські постмодерністи залучають до вирішення різномірних художніх завдань у площині тексту художню мову інших видів мистецтв, таких як література, музика, театральне мистецтво, візуальне мистецтво, опера, балет, танець, кіно, кібермова, шоу.

Звертається увага на випадки використання у текстах письменників-постмодерністів синестезій, що поєднують літературні аналоги звуку, кольору, моторики, смаку, світла, світлотіні, тактильні відчуття для досягнення гранично можливої достовірності та яскравої візуальності.

З'ясовується, що український постмодерний роман має ознаки як модерністської симультанності (створення єдності вражень, коли елементи сплавляються в одне ціле), так й іншого типу синтезу, який не концентрує, а розмиває і навіть спрощує враження й значення, елементи якого перебувають у єдності, а не у взаємодії.

Ключові слова: репрезентація, експеримент, пошук, візуальність, колаж, синтез, універсальність.

Постановка проблеми. Провідна настанова на експериментальний пошук стала однією з найхарактерніших та незмінних рис українського футуризму. «Все-футуризм» – це напрям, що був покликаний синтезувати досягнення всіх експериментальних течій у мистецтві» [3, с. 12]. Він поєднав зусилля митців різних галузей мистецтва – візуального, монументального, літератури, архітектури, театру, кіно – у спільно спрямованих пошуках. Через це «вони впливали один на одного, використовуючи можливості кожного виду мистецтва, що давало новаторський результат» [17, с. 109].

Обов'язковість категорії експерименту та зближення митців «лівої» орієнтації [20, с. 166] простежується як у теоретичних позиціях (наприклад, [22]), так і безпосередньо у творах. У фільмі «Людина з кіноапаратом» Дзиги Вертова видатний режисер намагався змонтувати факти, що можна бачити, чути, відчувати на дотик і запах, відтворити на екрані перебіг людських думок [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало цікавих досліджень звертають увагу на активність синестезій, що поєднують зображення літературними засобами, інакше кажучи, літературні аналоги звуку, кольору, моторики, смаку, світла, світлотіні, тактильні відчуття, до яких вдаються автори-футуристи, щоб досягти гранично можливої достовірності та яскравої візуальності [19; 21].

Для поезії та прози футуристів винятково важливі музика, образотворче мистецтво, фотографія, театр. Ліризм, подієвість поєднуються з динамікою, колористичністю, звукописом, фактурністю, візуальністю. Порівнюючи поезомалярство М. Семенка із зоровою поезією І. Величковського і Д. Туптала, А. Біла наголошує на повторюваності ситуації комунікативної кризи в історії літератури. Ідеолог українського футуризму відчуває в епоху змін потребу іншого типу сприйняття тексту, на протигагу старому логоцентризму: «Відбувається зміщення й підміна функцій фактур різних мистецтв і водночас конструювання нового типу письма – вже не логоцентристського <...>, а розсіяного типу» [4, с. 122].

Метою статті є вирішення проблеми генези поетики постмодерного роману.

Виклад основного матеріалу. Сучасна постмодерна криза репрезентації дещо глибша і зневірена у доцільності пошуку позитивного виходу. «Якщо модернізм у мистецтві був рухом, який розірвав (або <...> «деконструював») традиційні форми репрезентації, то <...> постмодернізм інтенсифікував його відчуження від репрезентативної істини», – зазначає П. Кенінг [15, с. 358]. Українські постмодерністи фіксують відчуття репрезентативної кризи іронічно, як, наприклад, Л. Дереш у романі «Архе»: «Називання губиться й не може більше знаходити нових знаків для доби без назв <...> Зайвий доказ того, що доба без назв справді поза означенням, а номінуюча свідомість принципово не здатна переступити поріг тиші... Світ змінився» [7, с. 252]. Глибоко особисте трагічне відчуття втрати іманентних імен речей і явищ у Ю. Іздрика: «Чим є наші слова? Абсолютна більшість їх є лише назвами інших слів <...> Ми оперуємо означеннями й поняттями так далекими від дійсності (якщо така існує), що, по суті, живемо не в світі явищ і речей, а в світі, збудованому з випадкових найменувань» [13, с. 7] чи констатація

рудиментарності мови: «Вона давно втратила всі свої звичні функції, понадто – комунікативні, а різке зростання семантичної ентропії сьогодні робить цю рудиментарність остаточною <...> мова знову постає простою акустичною лінеарністю <...>. Будь-який текст виявляється палімпсестом» [11, с. 100].

Пошук шляхів виходу з кризи репрезентації передає метафора Л. Дереша «прорубати двері у Слові» [7, с. 210] аналогічно до метафори М. Семенка «розсунути лоба», «пробити лобом»; його засвідчують різноманітні експериментальні техніки, що були винайдені або художньо освоєні у мистецтві футуризму й постмодернізму. Категорія експерименту лежить у центрі феномена творчості українських футуристів. Експериментальність проникає у всі елементи художнього твору, формує специфічну поетику, що підпорядкована надметі, яка полягає насамперед у функціональності кожного окремого тексту, полотна, скульптури. Серед прийомів та технік експериментальності симультанність потребує окремого обговорення завдяки глибині своєї філософської підоснови та жанротворчого значення як у поезії футуризму, так і в переосмисленому вигляді у поезії постмодерного роману. Закоріненість експерименту постмодерного роману в експерименті не тільки прози футуризму, але й великою мірою поезії пояснюється тим, що найбільш поширеними й продуктивними прийомами експериментування у футуристичному романі були художні засоби, запозичені з лірики [18, с. 17].

Передусім як пошук ідеї універсального тексту, що змінює уявлення про межі візуального й вербального знаку [4, с. 119], а також процес вироблення синтетичної метамови, яка передбачає комбінування технічних засобів різних видів мистецтв заради єдності вражень та заміни лінарного мислення на стереоскопічне та синтетичне [4, с. 113], трактує симультанність А. Біла. На функцію подолання бар'єрів не тільки між видами мистецтва, але й між окремими жанрами, вказує О. Глиницький. «Ішлося про те, щоби повернути слову його матеріальність, подолати його переважно семантичну, символічну функцію, перетворити «читання» (тобто зчитування абстрактної інформації) на «розглядання». В ідеалі українські футуристи змагали до такого мистецтва слова, що комунікувало б із читачем одразу на кількох рівнях: як знак, як образ і як звук» [14, с. 364].

Художню мову різних видів мистецтв залучають для вираження творчих ідей українські постмодерністи, таких як музика, театральне мистецтво, візуальне мистецтво, опера, балет, танець, кіно. Ідея синтезу мистецтв втілюється в концепті телесинтезії засобами інтермедія через віртуальну реальність (електронні медіа синхронізують і поєднують в один засіб звук, візуальний образ, рух, дотик, збільшуючи діапазон чуттєвого сприймання) [24, с. 420]. В широкому та глибшому сенсі, як зазначає М. Петров, симультанність тотожна прагненню сучасних художників до універсалізації мови мистецтва [16, с. 7]. Один вид мистецтва може надихати до створення шедевр іншого виду. Синтез мистецтв використовується для вирішення різнорівневих художніх завдань у площині тексту. Поєднання елементів кіберкультури (кібермови) й літератури містить роман Ю. Іздрика «AMtm» (новела «High Technology» [12, с. 99–127]). Синтез музики й літератури знаходимо у романах «Танго смерті» Ю. Винничука [6, с. 6] і «Голова Якова» Л. Дереша [8, с. 10]. Поєднання оперного мистецтва й літератури використовує Ю. Андрухович у «Перверзії» [2, с. 9]. У романі «Архе» Л. Дереш моделює такі незвичайні поєд-

нання мистецтв, як опера скрипу, «чорний гул», сферична шумова музика, ширше – шоу як метасинтез. Шоу як надбання епохи постмодернізму має у Л. Дереша ознаки модерністської симультанності, адже створює єдність вражень, елементи сплавляються в одне ціле [7, с. 297].

Поєднання виду мистецтва (опера) й засобу відтворення (грамофон) дає неочікуваний вид синтезу, що загострює сприйняття, причому грамофон із його здатністю накладати додатковий звук (скрип) постає вже не засобом викладу, а повноправним учасником синтезу [7, с. 194, 207–208].

Ідею відмови від мовлення втілює концепція «чорний гул» (вірогідно, поєднання ритму й звуку), що «характерний довгими композиціями, що створюють в уяві слухача затемнені пустельні ландшафти. Низьке, протяжне, монотонне завивання, яке здатне викликати глибокі зміщення у свідомості слухача <...> спрощення (зникнення) низки ідей екзистенційно-чуттєвого характеру (буття – небуття, звук – тиша) тощо» [7, с. 269]. На відміну від синтезу футуризму, цей синтез розвиває й навіть спрощує враження та значення. Поєднання візуального мистецтва й літератури бачимо у романі «AMtm» [12, с. 17], тексті «Флешка. Дефрагментація» [11, с. 16], альбомі «Underword» [13, с. 18] Ю. Іздрика. Малюнки, вміщені у них, не завжди ілюструють текст для прояснення значення (наприклад, новела «High Technology» у романі «AMtm»). Ілюстрація часто виступає елементом колажу у постмодерному розумінні, а саме несе окреме значення чи меседж, що розсіює смисл тексту, створюючи відчуття ентропії, мозаїковості, фрагментарності (ілюстрації у тексті «Флешка. Дефрагментація» [11]).

Музика – головний герой роману «Голова Якова». На початку тексту і перед кожним з епізодів і постлюдією вміщено партитуру церковного співу. Кожний з 14 розділів роману, як музичний фрагмент, супроводжений вказівкою темпу. Темп вказує, вірогідно, на ступінь динамічності сюжету, внутрішній ритм тексту, що споріднює тканину роману з музичним твором, можливо, симфонією, яку намагається написати головний герой. Авторіві вдається поєднати у єдине ціле візуальне мистецтво, музику та кіно [8, 225–226].

Виразальні засоби танцю залучені для створення фактурної образності у романах «Перверзія» (ритуальний танець на Швабінгу), «Танго смерті» (ритуальний танець дервішів [6, с. 195]).

С. Жадан використовує образ-звук для полотна пейзажу великого міста, причому образ потяга уособлюється: «Потяг різко сіпається, скрипить своїми ревматичними хрящами і рушає в бік Баку» [9, с. 56]. Динамічності додає пейзажу Ю. Іздрик за допомогою образу-руху річкової води: «Вода виглядала сталевую від низько навислого неба, вона несла свою металургійну міць неспішно, спокійно, впевнено і сито – кораблетрощ на сьогодні не заповідалося» [12, с. 273]. Дотик, звук, візуальний образ поєднані у створеному Л. Дерешем образі вокзалу [7, с. 217]. Музику, запах, дотик поєднує у міському пейзажі Ю. Андрухович [1, с. 16]. Апельювання у створених образах до кількох відчуттів поглиблює сприйняття тексту, звертаючись до найглибших рівнів чуттєвості. Прийом надання динаміки статичному твору мистецтва використовує Ю. Винничук у романі «Танго смерті», але «оживання» книг у ньому має іншу природу: метаморфоза відбувається не в уяві героя, як, наприклад, у Г. Шкурупія (полотно, що оживає [23, с. 85–86]), а в реальності, що споріднює використаний прийом скоріше з химерною прозою.

Одним із прийомів поезомалярства М. Семенка є «ґратки», тобто двовимірний компонент, що «підсумовує всі можливі візуальні тексти, а саме сітку перспективи, сітку-матрицю, що ілюструє пропорції, чотирикутник кадру, в який ловить картинку фотограф або оператор, нарешті – кіноекран» [4, с. 120]. Призначення прийому полягає в тому, щоби розбивати вербальний текст, віддаляючи лексеми й акцентуючи увагу на «самостійності» смислу [4, с. 120]. Знаходить художній потенціал у прийомі «ґраток» Ю. Іздрик у романі «Таке» [10, с. 15]. Поетичний текст епіграфів до розділів тексту розподілений за допомогою «ґраток». Смысл поетичного рядка (тексту) розсіюється, що сприяє концентрації на ньому у пошуку значення. Текст «Флешка. Дефрагментація» залучає «ґратки» дещо інакше: автор відводить їм у цілком фрагментарно організованому потоці різнорідних текстів роль відмежування від решти «матеріалів» «давніших забав з так званою авторською графікою» [11, с. 6]. Ці тексти являють собою мовну гру, вміщену у форму сканворду [11, с. 110, 112], або блок-схему [11, с. 120].

Візуальний експеримент футуристів охоплював також сферу технології друку: спосіб розташування тексту на сторінці і в рядку, шрифт, розмір, мовний реєстр – все працювало на користь «фактурності», «візуальної інтерференції» для ускладнення звичайного сприйняття тексту до досягнення зовнішньої форми [14, с. 354]. Роман «Архе» передбачає візуальне сприйняття, автор надає грі зі шрифтами та реєстрами роль текстотворчого прийому, адже зміна шрифту передає почуття [7, с. 251], зміну настрою [7, с. 45, 170–171, 238], систему смислових акцентів у фразі [7, с. 299].

Ю. Іздрик у новелі «Інструкція повернення» (роман «AMtm») експериментує зі шрифтами для створення багатошарової оповіді: англійська неформальна, вільний переклад, контрастно піднесений переклад в дусі «Гамлета», авторський коментар, що передає психоемоційний стан учасників діалогу [12, с. 194–195].

Висновки. Отже, доходимо таких висновків:

1) ситуація репрезентаційної кризи повторювана в історії літератури, споріднені мета (заміна старого типу сприйняття тексту) й шляхи виходу з кризи репрезентації в естетиці футуризму і постмодернізму;

2) пошук шляхів виходу з кризи репрезентації засвідчують різноманітні експериментальні техніки, що були винайдені або художньо освоєні у мистецтві футуризму й постмодернізму, серед яких симультанність має широкий жанротворчий потенціал у переосмисленому вигляді у поезиці постмодерного роману;

3) українські постмодерністи залучають для вирішення різнорівневих художніх завдань у площині тексту художню мову низки видів мистецтв, таких як література, музика, театральне мистецтво, візуальне мистецтво, опера, балет, танець, кіно, кібермова, шоу;

4) український постмодерний роман має ознаки як модерністської симультанності (створення єдності вражень, де елементи сплавляються в одне ціле), так й іншого типу синтезу, який не концентрує, а розмиває й навіть спрощує враження і значення, елементи якого перебувають у єдності, але не у взаємодії.

Література:

1. Андрухович Ю. Перверзія. *Сучасність*. 1996. № 1. С. 9–85.
2. Андрухович Ю. Перверзія. *Сучасність*. 1996. № 2. С. 9–80.
3. Біла А. Михайль Семенко як культуртрегер українського футуризму *Вибрані твори* / М. Семенко. Київ : Смолоскип, 2010. С. 5–20.

4. Біла А. Бліц-криг футуризму. Літературна експансія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. 96 с.
5. Вертов Д. Людина з кіноапаратом. *Нова генерація*. 1929. № 1. С. 61–62.
6. Винничук Ю. Танго смерті. Харків : Фоліо, 2012. 380 с.
7. Дереш Л. Архе: Монолог, який усе ще триває : роман. Харків : Фоліо, 2007. 317 с.
8. Дереш Л. Голова Якова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 240 с.
9. Жадан С. Деш Мод. *Kanimal* / С. Жадан. Харків : Фоліо, 2007. 797 с.
10. Іздрик Ю. Таке. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 272 с.
11. Іздрик Ю. Флешка. Дефрагментація. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 148 с.
12. Іздрик Ю. Amtm. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 318 с.
13. Іздрик Ю. Underworld. Альбом. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. 160 с.
14. Ільницький О. Український футуризм, 1914–1930. Львів : Літопис, 2003. 456 с.
15. Кенінг П. Репрезентація. *Енциклопедія постмодернізму* / за ред. Ч.-Е. Вінквіста, В.-Е. Тейлора / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 2003. С. 358–361.
16. Петров М. Симультанність в искусстве: культурные смыслы и парадоксы. Москва : Индрик, 2010. 176 с.
17. Саєнко В. Топос Одеси в житті і творчості Гео Шкурупія. *Вісник ОНУ. Серія: Філологія*. 2017. Т. 22. Вип. 1 (15). С. 103–119.
18. Сирадосева О. Екстраполяція поезії Є. Плужника, І. Дніпровського та Юліана Шпола в експериментальну прозу 20-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01. Київ, 2011. 22 с.
19. Харджиев Н., Тренін М. Маяковский и живопись *Поэтическая культура Маяковского*. Москва, 1970. С. 9–49.
20. Холодинська С. Олег Ільницький як інтерпретатор українського футуризму: «за» і «проти» теоретичної моделі. *Вісник ЛНАМ. Серія: Культурологія*. 2016. Вип. 29. С. 160–174.
21. Черниш Г. Михайль Семенко. *Історія української літератури ХХ століття. Книга перша*. Київ, 1993. С. 287–297.
22. Чечель Н. Українське театральне відродження. Київ : Наукова думка, 1993. 144 с.
23. Шкурупій Г. Двері в день. *Двері в день. Вибране*. Київ : Радянський письменник, 1968. С. 19–182.
24. Юго Г. Телесинтезія. *Енциклопедія постмодернізму* / за ред. Ч.-Е. Вінквіста, В.-Е. Тейлора / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 2003. С. 419–421.

Pecherskyh L. Intermediality in experimental search of futurism and postmodern novels

Summary. One of the key issues in the discussion of postmodernism in Ukrainian literature is the question of defining aesthetic predecessors – the ideological, artistic, methodological basis on which, consciously or not, modern talent grows. This study is devoted to solving the problem of the genesis of the poetics of the postmodern novel. The hypothesis of the rootedness of the experimental nature of the postmodern novel as one of the important aspects of poetics in the field of aesthetics of futurism is put forward.

The object of analysis was the novels “Perversion” by Yu. Andrukhovych, “Tango of Death” by Yu. Vynnychuk, “Arche”, “Jacob’s Head” by L. Deresh, “Depeche Mod” by S. Zhadan, “AMtm” by Y. Izdrik and other texts. It is pointed out that Ukrainian postmodernists use the artistic language of a number of arts to solve different levels of artistic problems in the text: literature, music, theatrical art, visual arts, opera, ballet, dance, cinema, cyber language, and show.

It turns out that Ukrainian postmodernists ironically capture the feeling of the representational crisis and conduct an experimental search for a way out of it, as evidenced by various experimental techniques invented or artistically mastered in the art of futurism and postmodernism and combined into a synthetic metalanguage. Experimentalist penetrates into all elements of a work of art, forming a specific poetics that is subordinate to the supra-goal.

Attention is drawn to the use of synesthesia in the texts of postmodern writers, combining literary analogues of sound,

color, motility, taste, light, tactile sensations to achieve the maximum possible authenticity and vivid visuals.

It turns out that the Ukrainian postmodern novel has signs of both modernist simultaneity – the creation of unity of impressions, elements fused into one whole, and another type of synthesis, which does not concentrate, but blurs and even simplifies impressions and meanings, elements of which are in unity, but not in interaction.

Key words: representation, experiment, search, visually, collage, synthesis, universality.

*Семак О. І.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов і перекладу**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ОСОБЛИВОСТІ КОМЕДІЙНОГО ЖАНРУ В ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розглянуто особливості комедійного жанру у драматургії української діаспори першої половини ХХ століття. Помічено, що, плекаючи національні традиції, свідомо і підсвідомо реципіюючи здобутки західного мистецтва, митці в діаспорі витворювали феномен української еміграційної літератури. Специфіка літературного розвитку, культурно-історичні, онтологічні чинники зумовили появу нових комедійних жанрових форм. Категорія конфлікту, яка в першій половині ХХ ст. психологізується, визначає своєрідність жанрів драматичних творів діаспори. В окремих комедійних драматичних творах засобом втілення конфлікту стає пародія. Як один із різновидів сатири, пародія висміює, піддає іронії і сарказму життєві явища крізь призму попередніх літературних творів. Рушієм дії у творах стає думка, слово, що об'єктивує внутрішній зміст конфлікту. У комедійних творах відбувається переорієнтація із зовнішнього подієвого плану на внутрішній світ героя. Багатоаспектність конфлікту як результат введення в загальну канву драматичного твору елементів візії породжує розмивання жанрових меж. Внаслідок цього в першій половині ХХ ст. оформлюються жанри-гібриди (трагіфарс, трагікомедія). Умовна незавершеність конфліктів у п'єсах зумовлює невідповідність між жанровою дефініцією та жанровими ознаками п'єси. Екзистенційна наповненість конфлікту у комедіоцентричних жанрах І. Чолгана сприяє створенню нових жанрових підвидів, таких як казка-карусель, літературно-драматичне кабаре. В основі жартів С. Ковбеля, Д. Гункевича, М. Петрівського, П. Пилипенка, П. Ківшенка лежить гострий, максимально напружений конфлікт. Часто він розвивається лише на мовному рівні побутової сценки. У драматичному жарті є фізичні зіткнення, герої діють безпосередньо, часом лаються, сперечаються. Взаємодія грайливо-іронічної казковості і достовірності зумовлює комедійну тональність п'єс. Окрім гумористично-сатиричних засобів, однією з яскравих ознак стильової своєрідності драматургії української діаспори є її дидактичний характер з обов'язковою повчальною сентенцією у вигляді афоризму в кінці твору. Головні персонажі В. Софронів-Левицького ставали носіями авторських ідей. У його творах конфлікт часто розвивається лише на мовному рівні побутової сценки. В одноактних творах, які відносимо до драми ідей, конфлікт між висловлюваннями протагоністів був особливо напруженим. Розвиток дії в цих творах зведений до мінімуму, а зав'язка та розв'язка твору мають зредукований характер. При цьому конфлікт твору часто залишається однополюсним – головний герой повинен здійснити моральний вибір у певних обставинах.

Ключові слова: драматургія української діаспори, комедійний жанр, характер, конфлікт.

Постановка проблеми. Важливою ланкою у процесі вивчення драматургії української діаспори є дослідження її

жанрового розвитку, адже, за словами Генрі Джеймса, «жанри – це саме життя літератури; їх доконечне усвідомлення, повне розуміння властивого кожному сенсу, глибоке занурення в саму їхню сутність – ось що дає правду і силу» [цит. за: 1, с. 1]. «Маємо усі підстави твердити, що категорія жанру виникла, відколи виникла література, і зникне разом із нею. З часом змінюється внутрішня структура жанрів, безпосередньо втілювана у конкретних художніх творах. І хоча жанри «не вмирають», однак і не зберігаються як готові зразки» [1, с. 4]. М. Бахтін розглядав жанр як «категорію руху», як елемент, що фіксує певні закономірності розвитку літературного процесу: «Розвиток жанру – це передусім його зміна на всіх рівнях: від ідейно-тематичного до структурно-композиційного» [2, с. 62]. Розвиток української драматургії продовжувався в умовах еміграції, які вносили свої корективи в усі аспекти, включаючи жанрові. Плекаючи національні традиції, свідомо і підсвідомо реципіюючи здобутки західного мистецтва, митці в діаспорі витворювали феномен української еміграційної літератури. Специфіка літературного розвитку, культурно-історичні, онтологічні чинники зумовили появу нових жанрових форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Драматургія української діаспори – це суттєве доповнення української материкової літератури. Вагомими є наукові розвідки таких українських учених: О. Астаф'єва, Р. Гром'яка, В. Гуменюка, Л. Залеської-Онишкевич, М. Зубрицької, М. Ільницького, Г. Костюка, М. Ласло-Куцюк, Н. Малютіної, В. Моренця, І. Набитовича, Д. Нитченка, В. Панченка, Ф. Погребеника, Р. Радишевського, Т. Салиги, Л. Скорини, А. Ткаченка, С. Хороба та інших.

Постановка завдання. Важливим завданням залишається дослідження процесу еволюції комедійних жанрових форм у результаті зміни художніх авторських стратегій.

Виклад основного матеріалу. Розмаїття комедійного жанру в еміграції було пов'язане з народженням через сміх «новітнього українського характеру в ситуації реальної загибелі національного державницького світу» [3, с. 158]. Сценічні можливості еміграції залишали простір для розвитку французької драматичної традиції – добре скроєної вигадливої комедії, для якої характерне превалювання інтриги над розкриттям характерів. Провідними рисами такої п'єси є видовищність, повчальність, але аж ніяк не психологізм чи філософська заглибленість.

Поширені жанри початку століття – комедія на одну дію, трагікомедія на одну дію – за структурою наявного в них конфлікту слід означити як драматичний жарт педагогічного характеру. Малі драматичні форми, зокрема одноактні п'єси, вимагають напруженого, вибухового конфлікту. В його основі можуть бути побутові сценки з гострим конфліктом, який часто пов'язаний з випадковостями.

Аналізуючи драматургію української діаспори першого десятиліття XX століття, слід загалом означити її як етнографічно-побутовий театр просвітницького спрямування. Автори, які творили на початку XX ст. (С. Ковбель, Д. Гункевич, М. Петрівський, П. Пилипенко, П. Ківшенко), виявляли схильність до відображення зовнішніх обставин життєвих явищ, надавали перевагу реалістичним засобам характеротворення, хоча не відмовлялися при цьому від романтичного ідеалу. Оцінка всіх подій у їхніх творах відбувалася з позиції народної та християнської моралі. Народно-розмовний стиль творів відображав говірки різних регіонів України із вкрапленням слів нової батьківщини. Улюбленими прийомами драматургів початку століття були розіграші та містифікації, використання фольклорних елементів. Інсценувалися театралізовані народні анекдоти.

Окрім гумористично-сатиричних засобів, однією з яскравих ознак стильової своєрідності драматургії української діаспори першого десятиліття є її дидактичний характер з обов'язковою повчальною сентенцією у вигляді афоризму в кінці твору. Головні персонажі ставали носіями авторських ідей. Інколи, даючи прізвища дійовим особам, драматурги свідомо підкреслювали домінуючу рису характеру героя. Наприклад, М. Петрівський у творі «Канадійський жених» називає своїх негативних героїв Бабій, Запий, Каргій, Кульбий, Джек Мочиморда, Джов Кулак. Ці імена одразу налаштували глядачів на відповідне ставлення до їх носіїв. Прізвище Бурлака цілком відповідає життєвій долі персонажа, який наймитє та живе у злиднях. Щоби передати колорит життя на чужині, М. Петрівський вводить у текст етнографізми. Так, поруч із галицькою говіркою з'являються окремі англійські слова та цілі фрази: «шур», «гавз», «шарап», «кенди», а для українських власних назв автор віднаходить відповідні англомовні. Наприклад, Степан стає Штіфом.

Під час зображення характеру перевага надається раціональному елементу, а матеріалом для виявлення суспільних проблем стають конкретні людські долі. П'єса «Канадійський жених» показує, як пошук легкого хліба на нових землях формує здеморалізованих покручів, позбавлених соціальної самосвідомості, типу Біла Бугайчука та Тонія Спорта, а незмірна жадоба до збагачення спонукає батька Юлії віддати її за нелюба. Висока громадянська активність відзначає не лише героїв М. Петрівського, але й персонажів інших творів, написаних у діаспорі.

В одноактних творах конфлікт між висловлюваннями протагоністів був особливо напруженим. Розвиток дії в цих творах зведений до мінімуму, а зав'язка та розв'язка твору мають зредукований характер. При цьому конфлікт твору часто залишається однополосним – головний герой повинен здійснити моральний вибір у певних обставинах. Рушієм конфлікту стає слово в розвинутому діалозі чи монологі. Такими є твори П. Пилипенка («Слово як горобець», «Чудовий зять», «Свій до свого», «Дурниця боком лізе», «За женихами», «Побачення», «Свищемо на Крізу», «Советський Розвід», «Цяпка закоханий»), М. Петрівського («Дякоучитель в школі»), Є. Луцика («Виворожила»). Комедійний конфлікт у цих п'єсах будується на висміюванні окремих негативних рис характеру, а його основою є реальна життєва подія, анекдот, побутові ситуації. У драматичному жарті є фізичні зіткнення, герої діють безпосередньо, часом лаються, сперечаються. В основі жартів лежить гострий, максимально напружений конфлікт. Часто він розвивається лише на мовному рівні побутової сценки. Взаємодія

грайливо-іронічної казковості і достовірності зумовлює комедійну тональність п'єс.

У трагікомедії на одну дію П. Пилипенка «Слово як горобець» немає негативних героїв, а рушієм конфлікту стає слово. Час і місце дії – хата українського емігранта. Винуватцем усіх нещастя, а згодом і смерті головного героя Стапчука стає його ж власна лайливість. Від сказаних лайливих слів всихає рука Стапчука, казиться найкращий друг Іван, лопає наймичка Ганя, чорт забирає лікаря, давиться рідна жінка. Як і інші твори П. Пилипенка, згадана трагікомедія є трансформацією народних анекдотів і може скоріше трактуватися як драматичний жарт.

Комедія П. Ванченка-Писанецького «Запорозький клад» – це комедія ситуацій, в якій драматична дія заснована на зовнішній інтризі та подібності. Її екстенсивний характер полягає у швидкій зміні несподіваних гострих і динамічних сюжетних ситуацій. Конфлікт комедії має родинно-побутовий характер. В його основі – комічна подія, коли батько забороняє дочці одружитися з бідним парубком, оскільки сподівається знайти скарб, захований прадідом. Використовується принцип «дії у дії» через введення історії про прокляття власника запорозького скарбу. Рушійною силою дії стає прагнення Леська одружитися з Ганею. Зав'язка окреслює початок розгортання основного конфліктного вузла: Лесько, закоханий в дочку Буця, намагається хитрістю вирішити свої проблеми. Він пристає на умовляння писаря Фидула Агафоновича, який є справжнім комедійним типом крутія. Циганка Груня за намовою писаря розповідає Буцю, як заволодіти скарбом – для цього треба віддати дочку за першого, хто попросить її руки. Проте і писар стає жертвою залицяння до циганки Груні. Він приносить прикраси та гроші на домовлене місце в лісі і тільки примощується неподалік від красуні, як з'являється її чоловік, забирає все і погрожує смертю писареві. Це створює додатковий комедійний ефект. Драматична дія багата на народні дотепи, замовляння, оздоблена піснями і танцями. Наприклад, сцена, в якій Буця, що закликає запорозький скарб, оточують переодягнені чортами цигани і виконують дикий чортячий танець. Пісня персонажа вводить у ситуацію, в якій формується конфлікт, дублює наступні драматичні дії. Експозиційна частина, наприклад, подає пісню парубків та дівчат про кохання Леська та пошуки старим Буцем запорозького скарбу.

У комедії Дмитра Гунькевича «Клюб суфражисток» зосереджено увагу на сімейних взаєминах. Співвідношення сюжетної дії та конфлікту в цьому творі має свої особливості. Читач заглиблюється у готовий конфлікт, тоді як сюжет лише зароджується в перших діях твору. Про безконечні сварки між Адольфом і Сузанною ми дізнаємося вже з перших рядків п'єси. Сюжетна дія та конфлікт не збігаються, і це послаблює його ідейно-естетичний заряд. Події у творі розвиваються в причинно-наслідкових зв'язках і мають стрімкий характер. Такий тип сюжетної дії в хронікальній послідовності відтворює пригоди героїв. Всі ситуації у п'єсі (відносини Адольфа і Зузани, Альберта і Клавдії, Полімена і Марії) ілюструють різні варіанти стосунків між чоловіком та дружиною і спрямовані на відтворення співіснування жіночого та чоловічого начала. В основі дії твору лежить не зіткнення «позитивних» і «негативних» персонажів, а переплетення повсякденних стосунків між чоловіком та жінкою, зображення викривленого уявлення про свободу жінки в сучасному світі. Адже Зузанну не можна назвати втіленням лише зла, а Адольфа – тільки добра. Драматична дія

починається з появою у місті волоцюги Зецера, який підслухав розмову про очікуваний приїзд організатора клубу суфразисток та нарікання жінок на важку домашню роботу. Зецер збирає жіноцтво і підмовляє робити все наперекір чоловікам. Головою клубу суфразисток він обирає неписьменну Зузанну, а статутом товариства стає свинячий паспорт – єдиний документ, який має Зецер і який не може прочитати Зузанна. Конфлікт виявляється в подієвій колізії, коли крок за кроком Зузанна, найбільш войовнича з усього жіноцтва, усвідомлює необхідність взаємоповаги у сім'ї. Протиставлення чоловічих та жіночих обов'язків врешті-решт приводить до розуміння значущості і перших, і других. Драматична дія побудована таким чином, що герої самі аналізують свої вчинки. Так, Зузанна, проблукавши цілу ніч містом, нарешті усвідомлює свою ганебну поведінку стосовно чоловіка. Адольф, втішений, що його покинула дружина, намагається приготувати сніданок, але ледь не спалює хату. Твір багатий на зовнішні ефекти та гумористичні словесні ситуації, які ілюструють побут українців-емігрантів. Моделлю ідеальної сім'ї у творі є справжня любов та подружня вірність Альберта та Клавдії. Підґрунтям у зображенні окремих вчинків цих персонажів є народна мораль. Ліричний план кохання Полісмена і Марії, імплікований в комедію, підсилює моралізаторську основу твору. Розв'язання конфлікту має спрощений характер – із розвінчанням комедійного інтригана Зецера жінки міста повертаються до свого звичного життя.

У середині ХХ століття помітний відхід від акторсько-режисерської стратегії, яка зорієнтована на видовищність. Зокрема, драматургія І. Чолгана вибудовується на органічному засвоєнні здобутків доби літературного бароко та неоромантичному переосмисленні повсякденного життя. На формування стилю його творів вплинув той факт, що автор був актором Театру-студії в таборі для ді-пі в австрійському місті Ляндеку. Співпраця з талановитим режисером Й. Гірняком, який продовжував традиції інтерпретаційного театру Л. Курбаса «Березіль», а також те, що у виставах часом брали участь недосвідчені актори, вплинули на манеру письма І. Чолгана. З одного боку, його стиль став славом доброзичливого гумору, тонкої іронії та їдкої сатири, з іншого – впадає у вічі мозаїчність, синтетичність його драм, побудованих за принципом «п'єса у п'єсі». Синтетичність театру І. Чолгана виявляється також у нашаруванні різних за своєю природою текстів, що сприяє комічному відображенню дійсності.

В окремих комедійних драматичних творах засобом втілення конфлікту стає пародія. Як один із різновидів сатири, пародія «висміює, піддає іронії і сарказму життєві явища крізь призму попередніх літературних творів, які аналогічні явища поетизували, підносили, що, можливо, виглядало й доречним в минулі епохи, але не відповідало новим історичним обставинам. Невипадково жанр пародії, як і близької до неї травестії, набуває поширення переважно в переломні епохи» [4, с. 226]. Ускладнення конфлікту внаслідок пародіювання готових сюжетів у драматургії Іларіона Чолгана втілюється в такі не зовсім звичні жанри, як «замаскований літературно-театральний кабаре», «емігрантський фільм-водевіль зі співами і танцями», «музична казка-каруселя», «сенсаційно-детективна п'єса». Пародіювання І. Чолганом сюжету твору І. Франка «Лис Микита» створювало можливість для перенесення казкового конфлікту у політичну площину та розширення змісту зображуваного конфлікту. Це помітили критики, які спостерігали за першою постановкою

п'єси. На їхню думку, «автор представляє жанр своєї драми як опис реального світу, пізніше – як світ казки, сюрреалізм, а в кінці – як драму ідей, подібну до драм Сартра та Ануї» [5, с. 11]. Головний герой твору – Лис Микита «в гуцульському костюмі, чересі, кресані та з шаблею при довгому хвості» – асоціюється з Україною. Його антагоністом є Вовк Неситий, советський верховод, із червоним поясом, при шаблі, двох пістолях, у сталінській масці з вусами. Інші тварини представляють держави на світовій арені. Враховуючи спрямованість зображуваного конфлікту, автор та керівники Театру-студії ставили завдання для виконавців «знайти характер через маску, домагаючися трьох рис: характеру звіряти, характеру нації та індивідуального забарвлення конкретної особи» [6, с. 11]. Для самого І. Чолгана Лис Микита – це не лише представник української нації, за його словами, «це символ індивідуальності, символ боротьби одиниці з дурнотою і злобою докільля» [6, с. 12]. Комедійна розв'язка передбачає уявлення персонажів про ідеал, який втілюється в образі Лиса Микити – чесного, кмітливого, працьовитого українця. Основний конфлікт «літературно-театральних кабаре» «Замотеличене теля», «Замотеличене теля – 2» вибудовується із певної кількості менших конфліктів, що ілюструють побутові відносини між українцями. При цьому через комедійність ситуацій автор висміює негативні риси характеру. Логічно завершені жартівливі сценки, перемежані музичними номерами, сприяли модифікації комедійного жанру. Переодягання героїв, персонажі-маски створюють враження фарсу, від якого брала свої витoki комедія дель арте. Свій третій п'єсі «Сон української ночі» Іларіон Чолган дав жанрове визначення «музична казка-карусель». Взявши казковий сюжет про пригоди козака Мамає, автор переносить його у ХХ століття. Козак Мамає стає українським емігрантом, що мандрує світом. Конфлікт твору має характер замкнутого циклу. Протиріччя, про які було заявлено на початку твору, головному герою подолати не вдається. Гострі ситуації швидко змінюють одна одну, але стан речей у завершальній стадії конфлікту залишається таким же, як і в початковій, на що недвозначно натякає жанровий підвид «карусель».

Інший драматург-емігрант, В. Софронів-Левицький, спираючись на традиції народної сміхової культури, відтворює ситуації, у яких проступають характерні риси українців, що забезпечують самозбереження нації. Комічні конфлікти свідчать про вітальну енергію українського народу, поцінування своїх духовних скарбів, що сприяють формуванню нації. У своїй п'єсі «Що чувати?» В. Софронів-Левицький змальовує еміграційні будні у таборах для ді-пі, куди потрапили українці із Західної та Східної України. Всі персонажі підпорядковані зовнішній дії. В основі розвитку інтриги – розігрування і обман з елементами пародійності. Показ побуту емігрантів передбачав створення пародійних характерів персонажів, які вважають себе політичними діячами, і кожен з них претендує на визначну роль у створенні своєї держави. Проте, незважаючи на різне походження, індивідуальні риси, вони однаково реагують на повідомлення про більшовицьку комісію, яка ніби-то має інтернувати українських емігрантів. Виникає невеличка суперечка щодо того, як правильно сказати: «на мою думку, треба втікати» чи «після мене треба тікати». Відкинувши мовні нюанси, вони вирішують просто тікати. У розв'язці ми дізнаємося, що очікувана комісія виявляється перевіркою санітарних норм у таборі. Твори В. Софроніва-Левицького відзначаються стрімкістю дії у сценах, що вихоплені з життя.

Висновок. Звернення до сміхової культури було закономірним явищем в історії української літератури. У свій час «Енеїда» Котляревського засвідчила «про інтенсивне збудження несвідомих національних механізмів, що фіксують народження новітнього українського характеру в ситуації реальної загибелі національного державницького світу» [7, с. 58]. Більше ста років по тому емігранти, які назавжди втратили батьківщину, звернулися до прийому пониження сміхом, завдяки якому, на думку Н. Зборовської, звільнявся простір для інстинкту життя в нових умовах, далеко від рідної землі.

Категорія конфлікту, яка в першій половині ХХ ст. психологізується, визначає своєрідність жанрів комедійних драматичних творів діаспори. Рушієм дії у творах стає думка, слово, що об'єктивує внутрішній зміст конфлікту. Багатоаспектність конфлікту як результат введення в загальну канву драм елементів візії породжує розмивання жанрових меж. Внаслідок цього в першій половині ХХ ст. оформлюються жанри-гібриди (трагіфарс, трагікомедія). Умовна незавершеність конфліктів у п'єсах зумовлює невідповідність між жанровою дефініцією та жанровими ознаками п'єси. Екзистенційна наповненість конфлікту у комедіоцентричних жанрах І. Чолгана сприяє створенню нових жанрових підвидів, таких як казка-карусель, літературно-драматичне кабаре.

Література:

1. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 162 с.
2. Бахтин М.М. Проблемы литературы и эстетики. М.: Искусство, 1996. 234 с.
3. Пахльовська О. Біном «Україна – діаспора» сьогодні: криза і перспектива. К.: Києво-Могилянська Академія, 2003. 49 с.
4. Малютіна Н.П. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: аспекти родо-жанрової динаміки. Одеса: Астропринт, 2006. 350 с.
5. Ревуцький В. Зліт і зникнення комедіографа І.Алексевича// Дванадцять п'єс без однієї. Нью-Йорк. Слово, 1990. С. 3–17.
6. Чолган І. Дванадцять п'єс без однієї. Нью-Йорк: Слово, 1990. 517 с.
7. Зборовська Н. Код української літератури. К.: Академвидав, 2006. – 500 с.

Semak O. The process of evolution of the comedy genre in the drama of the Ukrainian diaspora of the first half of the twentieth century

Summary. The article studies the process of evolution of the comedy genre in the drama of the Ukrainian diaspora of the first half of the twentieth century. Nurturing national traditions, consciously and subconsciously receiving the achievements of Western art, writers in the diaspora created the phenomenon of Ukrainian emigrant literature. The specifics of literary development, cultural and historical, ontological factors led to the emergence of new genre forms. In some comedic dramatic works, parody becomes a means of conflict embodying. As a form of satire, parody ridicules, ironizes and sarcasms life phenomena through the prism of previous literary works. The category of conflict, which in the first half of the twentieth century is psychologized, determines the originality of the genres of dramatic works of the diaspora. The driving force in the works is the thought, the word that objectifies the inner meaning of the conflict. The multifaceted nature of the conflict, as a result of the introduction of elements of vision into the general outline of dramas, creates a blurring of genre boundaries. As a result, in the first half of the twentieth century hybrid genres (tragicomedy, tragicomedy) are formed. The conditional incompleteness of the conflicts in the plays causes a discrepancy between the genre definition and the genre features of the play. In comedies of S. Kovbel, D. Hunkevych, M. Petrovskyy, P. Pylypenko, P. Kivshenko there are physical clashes, the characters act directly, sometimes swearing, arguing. The jokes are based on a sharp, intense tension. Often it develops only at the linguistic level of the household scene. The interaction of playful and ironic fairy tales and authenticity determines the comedic tone of the plays. In one-act works, which are attributed to the drama of ideas, the conflict between the statements of the protagonists was particularly intense. The development of action in these works is minimized, and the connection and denouement of the work are reduced. In this case, the conflict of the work often remains unipolar - the protagonist must make a moral choice in certain circumstances. The driving force of the conflict is the word in a developed dialogue or monologue. The existential content of the conflict in I. Cholhan's comedy-centric genres contributes to the creation of new genre subspecies – a fairy-tale carousel, a literary-dramatic cabaret.

Key words: drama of Ukrainian diaspora, comedy genre, character, conflict.

*Сімонок В. П.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**Мельнікова Т. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

І.С. ТУРГЕНЄВ ТА А.А. ФЕТ: ОСОБИСТІ ТА ТВОРЧІ ВІДНОСИНИ ПИСЬМЕННИКІВ У КОНТЕКСТІ ЇХНІХ ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу особистих та творчих відносин І.С. Тургенєва та А.А. Фета, що закономірно привели до взаємного творчого впливу письменників. Факти, що підтверджують це ствердження, містяться у творчій спадщині обох авторів, як у її епістолярній частині, так і у творах. Зазначена тема не є досконало вивченою в дослідницькій літературі та заслуговує на увагу, тому що може слугувати яскравим прикладом плідного взаємного впливу творчих особистостей.

Знайомство І.С. Тургенєва та А.А. Фета відбулося у 1853 році та сприяло входженню молодого літератора у літературні кола та його знайомству з видатними літературними діячами того часу. Крім того, зацікавленість самого Тургенєва творчістю поета, його і схвальне, і критичне до неї ставлення мали для Фета велике значення та вплинули на розвиток його подальшої творчості.

Аналіз епістолярної спадщини Тургенєва, яка містить велику кількість згадувань віршів Фета та їх цитувань, навіть у суто побутових ситуаціях, свідчить на користь того, що поезія Фета не залишила байдужим всесвітньо відомого письменника. Тургенєв доклав максимум зусиль для популяризації поезії Фета, використавши для цього навіть музичний жанр. Випадки перетинання поетичних мотивів та фактів життя Фета із творчістю самого Тургенєва також досліджуються у статті.

Крім того, у статті не залишається поза увагою той факт, що водночас літературно-естетичні погляди Тургенєва та Фета були дуже далекими від схожості, що часто ставало основою для палкої полеміки між літераторами.

Аналіз фактів творчої взаємодії двох літераторів надає можливість простежувати випадки перетинання і розбіжностей у їхній творчості та простежити, як особисте та творче спілкування талановитих людей дало поштовх для творчого розвитку кожного з них, у результаті чого їх сучасники та нащадки отримали можливість насолоджуватися літературними творами, що стали класикою всесвітньої літератури.

Ключові слова: літературно-естетичні погляди, взаємний творчий вплив, творча спадщина.

Постановка проблеми. У статті досліджуються відносини І.С. Тургенєва та А.А. Фета з погляду їх взаємного впливу на творчість один одного. Підтвердження зазначеного впливу збереглися та надійшли до нащадків у особистому листуванні

письменників між собою та з іншими особами, а також безпосередньо у творчості обох авторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми.

Ця сфера життя та творчості обох письменників не є ретельно дослідженою через те, що факти взаємного творчого впливу письменників розміщені у їхній творчій спадщині фрагментарно, а іноді і неявно. Певний аспект творчої взаємодії Тургенєва та Фета досліджується у статті І.І. Доценко «Літературна пародія як акт творческої критики» [1, с. 146–148].

Мета статті – узагальнити факти творчого взаємного впливу А.А. Фета та І.С. Тургенєва, що містяться у їхній творчій спадщині; простежити характер особистих та творчих відносин письменників у контексті цієї взаємодії; проаналізувати сутність розбіжностей у літературно-естетичних поглядах обох авторів.

Досягнення зазначеної мети автор статті намагається здійснити шляхом вирішення таких завдань:

- 1) поєднати та дослідити характерні випадки творчого взаємного впливу А.А. Фета та І.С. Тургенєва;
- 2) виявити, як саме перетинання особистих та творчих відносин письменників вплинуло на розвиток їхньої творчості;
- 3) визначити відмінності у літературно-естетичних поглядах І.С. Тургенєва та А.А. Фета.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Класик світової літератури Іван Сергійович Тургенєв увійшов у творче життя Афанасія Афанасійовича Фета у 1853 році, і ті дружні відносини Фета з Тургенєвим, що зародилися в той час, наклали вагомий відбиток на всю творчу долю поета. З першої зустрічі розмова Фета з Тургенєвим відразу ж отримала виключно літературний характер і конструктивно-критичний напрям. Наприклад, Тургенєв схвалив переклади Фетом Горация, але, ознайомившись із п'єсою Фета («плохой комедийной в стихах»), висловив критичну думку про те, що у останнього відсутній драматичний талант, порадивши: «Не пишите ничего драматического. У вас этой жилки совершенно нет» [2, с. 7]. Саме до цієї поради Фет прислухався і надалі дотримувався її у своїй творчості. У цьому ж році за підтримки Тургенєва, який порекомендував поета своїм друзям, Фет познайомився із редакцією журналу «Современник». Крім того, в 1856 році редакція журналу «Современник» допомогла Фету в новому виданні його збірки «Стихотворения А.А. Фета», при цьому

Тургенев взяв найактивнішу участь в її підготовці – став її редактором, написав передмову та рецензію [3, с. 707]. Тобто можна помітити, що тільки критичними зауваженнями ставлення Тургенєва до творчості Фета не обмежувалося. Що стосується характеристики Тургенєвим особистості поета, то в листах письменника присутні такі характеристики: «натура поэтическая», «милий малый», «человек-душа, врет он так мило, что хочется его расцеловать», «душка», «милейший смертный», «малый <...> превосходный», «милий», «хороший малый», «прелестный друг», «Фетушка», «милейший Фет», «милий Афанасьюшка», «милейший Фетище» [4, т. 2, с. 163, 164 / т. 3, с. 140, 142, 233 / т. 4, с. 255, 278, 315, 320 / т. 5, с. 46, 198, 262]. Крім епістолярних зізнань Тургенєва у щирій прихильності до Фета [4, т. 4, с. 329 / т. 5, с. 112 / т. 6, с. 107], про це говорить і той факт, що Тургенєв прийняв пропозицію Фета бути боярином на його весіллі і говорив про це так: «Дай бог ему счастья! Он добрый, он его заслуживает» [4, т. 3, с. 145].

Не залишається сумнівів, що Тургенєв високо оцінював поетичну творчість Фета, постійно повертаючись до фетівських віршів у своїх листах, із чого явно випливає, що їх поетичність проникла у свідомість Тургенєва. В епістолярній спадщині Тургенєва міститься достатня кількість підтверджень цьому.

Наприклад, Тургенєв був у захваті від опису літньої ночі у фетівському вірші «Растут, растут причудливые тени» (1854) і в одному зі своїх листів цитує його по пам'яті: «И сыплет ночь своей бездонной урной / К нам мириады звезд» (у Фета – «Да сыплет ночь») [4, т. 3, с. 165].

В іншому листі Тургенєв оцінює переклад Фетом од Горация як «превосходный» і висловлює переконання, що ця робота «останется в литературе» [4, т. 3, с. 198]. (Зауважимо, що в 1884 році за книгу «Гораций Флакк К. В переводе и с объяснениями А. Фета» (1883) Фету була вперше присуджена повна Пушкінська премія, до того Премія присуджувалася авторам тільки у половинному розмірі).

У листі літературному критику В.П. Боткіну 11 (23) червня 1856 року Тургенєв захоплено відгукується про вірш Фета «Ответ Тургеневу», цитуючи його рядки:

Вчера я шел в ночи и помню очертанье
Багряно-золотистых туч.
Не мог я разгадать: то яркое сиянье –
Вечерней ли зари последнее прощанье
Иль утра пламенного луч?

Как будто среди дня, замолкнувши мгновенно,
Столица севера спала,
Под обаяньем сна горда и неизменна,
И над громадой ночь, бледна и вдохновенна,
Как ясновидящая шла.

У листі О.В. Дружинину 5 (17) грудня 1856 р. Тургенєв не приховує, що захоплений віршем Фета «У камина», і навіть наводить його повністю:

Тускнеют угли. В полумраке
Прозрачный вьется огонек.
Так плещет на багряном маке
Крылом лазурным мотылек.
Видений пестрых вереница
Влечет, усталый теша взгляд.
И неразгаданные лица
Из пепла серого глядят.

Встаёт ласкательно и дружно
Былое счастье и печаль,
И жжет душа, что ей не нужно
Всего, чего глубоко жаль.
[4, т. 3, с. 52].

У листі до В.П. Боткіна 27 липня (8 серпня) 1857 р. Тургенєв пише про вірш Фета «Еще майская ночь»: «стихотворение, где "в воздухе за песней соловьиной разносится тревога и любовь" – прелесть» [4, т. 3, с.140].

У 1864 році в пам'ять про померлого О.В. Дружиніна Фет написав вірш «На смерть А.В. Дружинина», який справив на Тургенєва глибоке враження. Коли Фет запитав у Тургенєва, чи сподобався він письменнику, Тургенєв відповів: «Вы видите, я плачу, это лучшая похвала стихотворению» [2, ч. 3, с. 6].

Щоб оцінити, наскільки глибоко вірші Фета проникали у свідомість Тургенєва, можна навести і ті часті випадки, коли Тургенєв цитує їх в абсолютно побутових ситуаціях. Наприклад, у листі Фету з Парижа 26 грудня (7 січня) 1862 року, кажучи про їх майбутню зустріч, Тургенєв використовує рядки з вірша «Весенние мысли»: «А ранней весной, когда птицы полетят опять – к берегам, расторгаящим лед" – мы, бог даст, опять увидимся» [2, ч. 4, с. 329]. Замислюючись, що, коли він приїде у Росію, на нього чекають «не одни веселье ощущения» – «придется много хлопотать и трудиться», Тургенєв, проте, сподівається, що у результаті все завершиться творчим успіхом: «но все-таки авось мы огласим те поля "невольной песней – невольной и последней может быть"» («Еще майская ночь») [4, т. 4, с. 363]. Відомо, що Тургенєв цікавився думкою Фета про роман «Отцы и дети». В одному з листів він просить Фета дати відгук на цей твір: «Одним словом (говоря Вашим стихом): Жду!». Він має на увазі вірш Фета «Я жду... Соловьиное эхо», який вперше було опубліковано у журналі «Отечественные записки» в 1842 році, в № 5 [4, т. 5, с. 362–363]. П.В. Анненкову в листі з Баден-Бадена 11 (23) березня 1865 р. Тургенєв пише, що весна запізнюється і випав глибокий сніг. Своє розчарування він висловлює словами Фета з вірша «Был чудный майский день в Москве» (1857) – «весна никак не хочет решиться, говоря словом Фета, "повеять крылом"» [4, т. 4, с. 192–193]. У Фета: «Все тихо веяло крылом / Над грустию разлуки». [4, т. 4, с. 192–193]. Таких прикладів достатньо, щоб оцінити ступінь особистісного проникнення Тургенєва у поезію Фета.

Кращі фетівські вірші Тургенєв вважав надзвичайно музичними і мелодійними. Адже саме він порадив П. Віардо покласти на музику вірші Фета «Шепот, робкое дыханье», «Тихая звездная ночь», «Я долго стоял неподвижно». Тургенєв особисто повідомив про це Фету з Парижа 26 січня (7 лютого) 1863 року [4, т. 6, с. 108]. Тургенєв радів, що вірш Фета «Тихо вечер догорает», покладений на музику Віардо, «производит фурор в Париже» [4, т. 4, с. 108]. Виключно примітним є той факт, що, плануючи видати альбом своїх романсів, П. Віардо, всевітньо відома співачка, прислуховується до поради Тургенєва і включає в нього шість романсів на вірші О.С. Пушкіна («Заклинание», «Туча», «Цветок», «Ночь», «На холмах Грузии», «Для берегов отчизны дальней»), два – на вірші М.Ю. Лермонтова («Колыбельная песня», «Когда печаль слезой невольной»), п'ять – на вірші Фета: («Шепот, робкое дыханье», «Тихая звездная ночь», «Я долго стоял неподвижно», «Полно спать», «Полуночные образы»), про що йдеться у листі Тургенєва до

Ф. Боденштедт з Баден-Бадена 24 червня (6 липня) 1863 года [4, т. 5, с. 132]. (Цей альбом побачив світ у Лейпцигу та Петербурзі у 1864 році). Сам факт сусідства в цій збірці віршів Фета з віршами найвідоміших поетів Росії є найкращим підтвердженням високої оцінки Тургенєвим його поезії.

Крім того, в дослідженнях творчості Тургенєва неодноразово було відзначено, що тим чи іншим чином спілкування з Фетом залишило слід у відомих творах самого Тургенєва. Наприклад, вірші Фета «Какое счастье: и ночь, и мы одни», «Что за ночь! Прозрачный воздух скован», «На Днепре в половодье» знайшли своє відображення в повісті «Ася» [5, с. 36–41].

Відомо так само, що в житті Фета мало місце непорозуміння, яке призвело до того, що поет усе життя не міг носити прізвище рідного батька і був позбавлений спадкового дворянства, що наклало серйозний відбиток на розвиток його особистості. Безумовно, що Тургенєв був у курсі цієї історії, і цілком ймовірно, що саме ці події знайшли відображення в тургенєвській повісті «Несчастливая», де описується ситуація з походженням героїні, обговоренням її національності та гордим батьком-дворянином.

Для характеристики психологічного типу героя, його складного внутрішнього світу Тургенєв змушує «зайву людину» Олексія Петровича («Переписка») говорити поетичними рядками Фета [6, т. 6, с. 170].

А як епіграф до повісті «Призраки» Тургенєвим використані рядки з фетівського вірша «Фантазия»: «Миг один... и нет волшебной сказки/ – И душа опять полна возможным» [6, т. 9, с. 77].

Але справедливості заради, необхідно відзначити, що, хоча й очевидно, що Тургенєв високо оцінював творчість Фета, деякі аспекти естетичного світогляду поета ставали причиною його критичного ставлення. Наведемо одну саркастичну цитату, де Тургенєв радить Фету: «Пишите, пишите стихотворений как можно больше, у Вас из десяти всегда одно превосходное, а это – огромный процент» [4, т. 3, с. 165]. Хоч і варто визнати, що критичні зауваження Тургенєва носять дружній характер, але їх форма іноді досить різка. Суть протиріччя між творчим світоглядом Фета і Тургенєва полягає в тому, що останній перебував під досить сильним впливом В.Г. Белінського, дотримувався демократичних поглядів і вважав, що мистецтво має громадянське призначення. Водночас естетичні погляди Фета полягали зовсім в іншому. Він був апологетом стихійності та інтуїтивності у творчості – зокрема, поезії.

З одного боку, Тургенєва привертала в поезії Фета саме ці риси – свобода поетичної думки, відсутність обмеженої заданості. Він пише Фету в 1855 році: «Что вы мне пишете о Гейне? Вы выше Гейне, потому что шире и свободнее его» [4, т. 2, с. 269]. Водночас те, що Фет був прихильником дотримання безсвідомості в творчості, призводило до лютих спорів двох творчих особистостей. Барвисті описи подібних суперечок та інші свідчення літературно-естетичної полеміки між Тургенєвим і Фетом містяться в їхній творчій спадщині.

Але важливо зазначити, що, як би не розбігалися літературно-естетичні погляди Тургенєва та Фета, безсумнівно залиша-

ється той факт, що їх спілкування та дискусії, взаємопідтримка та суперечки – все це врешті-решт лише вдосконалило та збагатило той творчий спадок, який вони залишили нащадкам.

Література:

1. Доценко И.И. Литературная пародия как акт творческой критики. *Писатель – критик – писатель*: материалы третьих варзобских чтений «Проблемы писательской критики». Душанбе, 1992. С. 145–148.
2. Фет А.А. Мои воспоминания. 1848–1889: в 2 т. Пушкино: Культура, 1992. Т.1 (1848 – 1863). 452 с., Т.2 (1864 – 1889). 402 с.
3. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем: в 30 т. Сочинения: в 12 т. М.: Наука, 1986. Т. 12. С. 707–710.
4. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем: в 28 т. Письма: в 13 т. (1831 – 1883). М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1961–1969.
5. Тургенев и его современники. Л.: Наука, 1977. С. 25–47.
6. Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем: в 28 т. Сочинения: в 15 т. (1834–1883). М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1960–1968.

Simonok V., Melnikova T. Ivan Turgenev and Afanasii Fet: The writers' personal and creative relations in the context of their literary and aesthetic views

Summary. The article is devoted to the analysis of personal and creative relationships of Ivan Turgenev and Afanasii Fet, which naturally led to the mutual creative influence of writers. The facts that confirm this thesis are contained in the creative heritage of the authors, both in its epistolary part and in their creative works. This issue is not well studied in the research literature and can serve as a vivid example of the fruitful mutual influence of creative individuals.

Ivan Turgenev and Afanasii Fet's acquaintance took place in 1853 and contributed to the young writer's entry into literary circles and his acquaintance with prominent literary figures of the time. In addition, Turgenev's interest in the poet's work, his both approving and critical attitude to it, was of great importance to Fet and certainly influenced the development of his creative work.

An analysis of Turgenev's epistolary heritage, which contains a large number of mentions of Fet's poems and their quotations, even in purely domestic situations, shows that Fet's poetry did not leave the world-famous writer indifferent. Turgenev made every effort to popularize Fet's poetry, using even the framework of the musical genre. Cases of intersection of poetic motives and facts of Fet's life with Turgenev's creative works are also investigated in the article.

In addition, the article does not ignore the fact that the literary and aesthetic views of Turgenev and Fet were very far from similarities, which often became the basis for heated controversy among writers.

The analysis of the facts of the two writers' creative interaction provides an opportunity to trace cases of intersections and differences in their work, and to observe how personal and creative communication of talented people gives an impetus to the creative development of each of them, and as a result their contemporaries and descendants enjoy literary works that become classics of world literature.

Key words: literary and aesthetic views, mutual creative influence, creative heritage.

*Хода Л. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології імені професора Ларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПАТРІОТИЧНА ТА ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА ЯНКА ЄСЕНСЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано творчий здобуток словацького письменника-модерніста Янка Єсенського, зокрема, досліджено патріотичні та філософські мотиви в його поетичних збірках «Із полону», «Після бурі» та «Проти ночі». В історію словацької літератури Янко Єсенський увійшов як поет, прозаїк, талановитий сатирик, перекладач, доктор права, віцеголова Чехословацької національної ради, редактор журналів «Чехослов'янин», «Словацькі листи» та ін., голова «Спілки словацьких письменників», активний борець словацького народу проти Австро-Угорської монархії, проти фашизації Словаччини, автор значного творчого доробку поетичних і прозових творів.

З огляду на те, що поетична творчість Я. Єсенського малодосліджена в слов'янському літературознавстві (наукові праці стосуються, зокрема, прозової спадщини письменника), мета нашої розвідки – репрезентувати ліричні твори Я. Єсенського, у яких провідними мотивами є виявлення патріотичних відчуттів, розкриття філософських роздумів поета крізь призму суспільно-політичного життя словацького народу.

Поетична збірка «Із полону» містить вірші, що були написані під час перебування Янка Єсенського в російському полоні. Основною тематикою цієї поетичної збірки є національно-визвольна боротьба словацького народу в Першій світовій війні (страждання полоненого, смуток за рідною домівкою, бажання хоча б раз у житті відвідати свій край). Другу поетичну збірку міжвоєнного періоду під назвою «Після бурі» представляють цикли, у яких є вірші, адресовані окремим визначним словацьким письменникам, зокрема, П.-О. Гвездославі, Й.Г. Тайовському, Е.М. Шолтесовій. Основну увагу читача в цих поезіях привертає душевний стан самотнього ліричного героя. Третя збірка «Проти ночі» відображає відчай Я. Єсенського в роки Другої світової війни. Вірші «Знищена мрія», «Смерть і життя» передають сумні філософські роздуми над прожитим життям поета. Найяскравіше патріотичні мотиви звучать саме у збірці «Із полону».

Здійснений аналіз поетичної спадщини Янка Єсенського дає змогу дійти висновку, що його вірші – це вираження особистого життєвого досвіду. Поет намагався донести до адресата своє ставлення до подій у словацькому суспільстві у воєнні, міжвоєнні та повоєнні роки, передати власні патріотичні почуття й показати, який вплив мали ці події на життя народу. Творчими здобутками Янко Єсенський залишив яскравий слід в історії словацької літератури.

Ключові слова: словацький реалізм та модернізм, патріотизм, філософська лірика, ліричний герой, тема війни в поезії.

Постановка проблеми. Янко Єсенський (1874–1945) є одним із провідних представників «другої хвилі» словацької реалістичної літератури (критичного реалізму) та літератури

словацького модернізму, а саме «Словацької Модерни» – літературного напрямку, ключовими постатями якого були Іван Краско, Іван Галл та ін. Представники «Словацької Модерни» зробили вагомий внесок у розвиток словацької поезії: збагатили її емоційний зміст та психологічно розкрили внутрішній світ сучасника [1, с. 117]. У творчості Янка Єсенського наявні риси як пізнього реалізму, так і перші прояви символізму. Період, у якому творив письменник, був складним з огляду на суспільно-політичні реалії, під впливом яких перебував словацький народ. Янко Єсенський опинився в епіцентрі подій і Першої, і Другої світових війн, наслідки яких відчув на собі й передав у своїх ліричних творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературну спадщину Я. Єсенського досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як Т. Ліхтей [3], М. Мікулова [6], В. Мікула [7], М. Гафрік [4], Л. Шентесіова [8] та інші. Об'єктом наукового зацікавлення більшості з цих дослідників стала насамперед прозова творчість письменника. Проте малодослідженою в слов'янському літературознавстві залишається лірика словацького поета з патріотичними та філософськими мотивами. Варто зазначити, що Янко Єсенський особливо любив українську літературу та деякий час проживав в Ужгороді, Харкові та Києві [3, с. 46]. Це ще більше спонукає до вивчення творчості відомого словацького модерніста.

Твори Янка Єсенського були перекладені багатьма мовами світу. Український читач має змогу ознайомитись із творчістю великого письменника завдяки перекладам Л. Первомайського, Г. Пашко, В. Конопельця, Д. Крем'яна.

Мета статті – проаналізувати ліричні твори Янка Єсенського, у яких провідними мотивами є виявлення патріотичних відчуттів поета та розкриття його філософських роздумів крізь призму суспільно-політичного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історію словацької літератури Янко Єсенський увійшов як поет, прозаїк, талановитий сатирик, перекладач, доктор права, віцеголова Чехословацької національної ради, редактор журналів «Чехослов'янин», «Словацькі листи» та ін., голова «Спілки словацьких письменників», активний борець словацької нації проти Австро-Угорської монархії, проти фашизації Словаччини, автор великого творчого доробку як поетичних, так і прозових творів. Походив Янко Єсенський із старовинного роду Єсенських, відомого передусім постаттю громадського діяча кінця XVI – початку XVII ст., лікаря, філософа, ректора Празького університету Яна Єсеніуса. Після здобуття освіти в рідному місті Мартін, де поет народився і зростав, а згодом у Банській Бистриці, Рімавській Сobotі, Кежмарку та Пряшеві, Я. Єсенський вибрав кар'єру правника, яку поєднував із поетичною творчістю.

Я. Єсенський збагатив словацьку поезію такими збірками, як «Вірші» (“Verše”, 1905), «Із полону» (“Zo zajatia”, 1919), «Після бурі» (“Po búrkach”, 1932), «Наш герой» (“Náš hrdina”, 1944), «Проти ночі» (“Protí noci”, 1945), «Чорні дні» (“Čierne dni”, 1945) та інші. Варто зазначити, що Янко Єсенський одним із перших у словацькій модерній поезії змінив традиційний характер ліричного героя, сконцентрувавши свою увагу на його внутрішніх переживаннях та особистих почуттях.

Залишив помітне місце Я. Єсенський і у словацькій прозі. Його суспільно-сатиричний роман «Демократи I, II» (“Demokrati I, II”, 1934–1938 роки) детермінує прихованим кодом автобіографічності [6, с. 81]. Окрім цього роману, до прозової спадщини письменника належать «Новели» (“Novely”), «Дорогою до свободи» (“Cestou k slobode”), «Провінційні розповіді» (“Malomestské rozprávky”), «Зі старих часів» (“Zo starých časov”). Зазначимо, що гумор, сатира (суспільно-політична), скептичне ставлення до дійсності посідали важливе місце в творчості митця.

Складним у житті Я. Єсенського виявився 1914 рік – початок Першої світової війни, мобілізація до армії, арешт письменника як словацького націоналіста. У 1915 році, перебуваючи на російському фронті й добровільно здавшись російським військам у полон, він вступає до Чехословацького легіону. Перебування в таборах для військовополонених (в Україні та Забайкаллі) позначилось не тільки на адвокатській кар’єрі, а й мало значний вплив на здоров’я митця (оскільки в цей час поет захворів на тиф) та на його подальший творчий шлях. У цей період Я. Єсенський працював редактором таких журналів, як «Чехослован» у Воронежі та Києві та «Словацькі голоси» в Петрограді. У Росії письменник пережив Жовтневу та Лютневую революції. Згодом глибокі переживання щодо соціальних та політичних проблем тогочасся знайшли своє відображення в поетичних збірках «Із полону», «Після бурі» та «Проти ночі». Саме на цих збірках зупинимо свою увагу.

До поетичної збірки «Із полону» (первісна назва «З віршів Янка Єсенського») увійшли ті вірші поета, що були написані під час його перебування в російському полоні. Отже, хронологічні межі збірки – це 1915–1918 роки. З огляду на те, що Янко Єсенський писав свої поетичні рядки майже щодня (а інколи й декілька віршів на день), вважають, що він залишив читачам своєрідний ліричний щоденник власних вражень від подорожей полоненого [11]. Кожен вірш датований із зазначенням місця перебування поета (наприклад, перший вірш написаний у Харкові 1915 року).

Подорожі з описами російської природи емоційно наповнені болем Я. Єсенського. Адже країна, поетів якої він наслідував у своїй ранній творчості (зокрема, О. Пушкіна) і яких продовжував згадувати у своїх віршах («Земля Пушкіна» (“Zem Puškina”), стала для нього країною-неволею. Тому його погляди й ставлення змінилися, він ще глибше затужив за рідною землею, розлука з якою відображена в рядках поезії. Зокрема, у вірші «Повітря» (“Vzduch”) поет усвідомлює, що багатьом доведеться загинути, уявляє та описує навіть власну смерть, проте просить у Бога єдиного – «не загинути, не побачивши Батьківщини» [11].

Страждання Я. Єсенського в неволі описані й у вірші «У кімнаті хворих» (“V izbe chorých”), де йдеться про те, як він потрапляє в лікарню для полонених. Поет зазначає, що «сліпа сибірська зима спіймала його, наче злочинця» [11].

Смуток за рідною домівкою та бажання хоча би раз у житті відвідати свій край також яскраво відображені в поезії «Вечір» (“Večer”). Ліричний герой поезії мріє, як «у давні часи, вийти в ліс, вдихнути на повні груди повітря, задивитися в небеса і на маленький сад, на маленький дім» [11]. Отже, пейзажі рідної Словаччини все частіше знаходять місце в поетичних рядках Я. Єсенського, стають темою для роздумів.

Згадуючи минуле й порівнюючи його із сучасністю, Янко Єсенський, безперечно, закликає людину цінувати життя, дане Богом. Спогади про дружину Анну Ботову (її роздуми над тим, як приготувати смачну вечерю, – вірш «Вечеря» (“Večera”), на нашу думку, мають значно глибше призначення: допомагають поетові вижити на чужині й дають надію, що все буде добре, мрії повернутися «лицарем свободи» в рідний край здійсняться (вірш «Словацькій мові» (“Slovenčine”)) [11].

У низці віршів поета є звернення до своєї дружини (вірш «Моє зображення» (“Obrázek mŕj”), звернення до Бога і, безсумнівно, звернення до Батьківщини, про що свідчать окремі вірші, присвячені славним словацьким патріотам С.Г. Ваянському та Й.М. Гурбану.

Основною тематикою поетичної збірки «Із полону» є національно-визвольна боротьба словацького народу в Першій світової війни. Полон, у якому перебував поет, загострює усвідомлення поневоленого становища рідної Словаччини, яку він називає у своїх віршах «білою рабинею, що його чекає» (вірш «Словацькій мові») [11]. Ця збірка містить чимало спогадів поета й про молодість, про любов та стосунки.

Зазначимо, що повернувшись на Батьківщину, Янко Єсенський збудував блискучу адміністративну кар’єру (деякий час перебував на державній службі – жупан у м. Рімавська Собота та м. Нітра, радник уряду, віцепрезидент Крайового уряду в Братиславі), тому його поетична творчість цього періоду представлена менше. Проте політичний контекст, у якому опинився поет (утворення Чехословацької держави, політичний вектор нової республіки, словацьке питання як центральна проблема нової держави та ін.), та ті події, які він пережив, все ж таки стали поштовхом до написання нових творів.

Вірші Я. Єсенського з кінця 1930-их років і з першої половини 40-их років дослідники розглядають у контексті словацького антифашистського опору. Я. Єсенський гостро критикував тодішній тоталітарний режим, але, по суті, як зазначає І. Каменець, поет лише відстоював загальнолюдські, громадянські цінності, наднаціональність, борючись з дріб’язковістю та лицемірством [5, с. 85].

Громадською й патріотичною тематикою міжвоєнного періоду просякнута поетична (післяреволюційна) збірка під назвою «Після бурі», що містить три цикли: «Струшені верхівки» (“Rozhýbané vrcholce”), «Зірване листя» (“Strhané listy”), «Зламана гілка» (“Nalomený konár”). Сама назва збірки говорить за себе – у віршах йдеться про спустошення, яке залишилося після війни. Зі змісту віршів можна зробити висновок: які б людські та матеріальні втрати не зазнало суспільство, найбільочішим є те, що війна назавжди закарбується в пам’яті народу болючим спомином.

У збірці «Після бурі» Я. Єсенський також присвячує окремі вірші визначним словацьким постатям. Зокрема, П.-О. Гвездославові, якого Я. Єсенський називає «серцем народу», поетом, якого забрала вічна смерть; Й.Г. Тайовському (на 50-ліття), який був хорошим другом Єсенського та співучасником їхньої пропагандистської діяльності. Окрему увагу

автор приділяє представниці першої «хвилі» словацького реалізму, редакторці журналу «Жівена» Е.М. Шолтесовій (на 70-ліття), яка також зробила вагомий внесок у популяризацію поезії Я. Єсенського.

У збірці є вірші до дня десятиріччя Словацької народної республіки («28.X.1928») та присвячені всьому словацькому народові (вірш «Народу» (“Národu”). Проте основну увагу привертає душевний стан ліричного героя: *«замість світлого полум'я бажань та зусиль, які запалив у наших серцях Господь, ми натомість пригнічені, на душі печаль...»* (вірш «28.X.1928»). «Єсенського пригнічує ситуація глибокого розладу у суспільстві, усюди тріумфує культ наживи. Поет усе гостріше відчуває духовну самотність, свою відчуженість у бюрократичному механізмі державної машини» [2, с. 102].

Особливе місце в аналізованій збірці посідає пейзажна лірика. Образи природи – ніч, матінка-земля, туман, осінь, стара тополя та ін. – живуть за законами людського буття та гармоніюють з людськими почуттями (зокрема, вірші «У ночі» (“V noci”), «Туман» (“Hmla”), «Зірки» (“Hviezdy”), «Стара тополя» (“Starý topol”), «Бабине літо» (“Babie leto”) та ін.).

Збірка завершується поезією «Моє життя» (“Môj život”), у якій поет своє життя називає *«тихим покущем, що похмуро покидає свій магазин, у якому вже немає що робити»* [9]. Ці рядки яскраво передають емоційний стан поета, душевну тривогу, яка його охопила, роздуми про наближення невідомого кінця.

Варто згадати й той факт, що Янко Єсенський, як радник словацького уряду у 1939 році, не підтримував розподілу Чехословацької республіки й виступав та голосував проти незалежної Словаччини. І власне, у цей період у політичних віршах, адресованих еліті словацького суспільства, відчутні пародія та іронія, критика тогочасного політичного режиму, його основних представників та їхньої боротьби за титули. Хоча Янко Єсенський і був завзятим державотворчим чехословаком, та все ж і палким словацьким патріотом та націоналістом [5, с. 86].

Збірка **«Проти ночі»** належить до фінального періоду творчості Я. Єсенського, оскільки вийшла незадовго до смерті поета (26 грудня 1945 р.), який встиг пережити події і Другої світової війни. Цю збірку творить рефлексивна лірика, вірші переважно з 1929–1932 років, які повертають читача до тематики попередньої збірки під назвою «Після бурі».

Зміст віршів «Знищена мрія» (“Zložený sen”), «Смерть і життя» (“Smrt a život”) спонукають читача задуматися над *«розбитими мріями, які перетворюються в дно»*, над словами поета, що *«життя велике, смерть маленька»* [10]. Вірш «Спів» (“Sprev”) пронизаний філософськими роздумами: поет запитує й одразу відповідає: *«Що краще? Дати? Взяти? Чи мати? ... Завжди радісніше скарби роздати, аніж приймати»* [10].

У збірці часто фігурує тема життя та смерті, наприклад, у поезії «З книги життя» (“Z knihy života”) поет *«читає чудову книгу, повільно гортаючи сторінки, й сам не знає, коли вона скінчиться... читає, хоча кінець йому відомий: герой хоче потрапити на небеса, а будь-якої миті прийде... смерть – життя нашого сатира»* [10].

У вірші «Осінь» (“Jeseň”) смуток та відчай поета особливо загострені. Це простежуємо у змалюванні жовтих осінніх листочків – *«вони літають в повітрі та ще можуть вернутися до рідного галуззя, а ось надії поета вже пожовкли, й дарма він літає, вже запізня пора»* [10].

Як і в попередніх, у цій збірці також є вірші, присвячені конкретним постатям, наприклад, словацькому поетові та перекладачеві Володимирові Рою – вірш «За Володимиром Роєм» (“Za Vladimírom Roym”), згадка про якого, як зазначає автор, назавжди залишиться в народній пам'яті. З нагоди 80-ліття Йозефа Шкултеті поет присвячує йому однойменний вірш (“Jozefovi Škultétymu”), в якому так характеризує друга і соратника: *«завжди судимий і завжди незасуджений, завжди закритий і завжди вільний...»* [10].

Як бачимо, тон більшості віршів Янка Єсенського сумний. Найяскравіше патріотичні мотиви звучать у першій проаналізованій збірці «Із полону», інші збірки більше наповнені філософськими роздумами поета, проте всі три збірки становлять єдине ціле і відображають життя автора через страждання в неволі, через хвилини радості після визволення.

Висновки й перспективи подальших розробок. Аналіз поетичної спадщини Янка Єсенського засвідчує, що його поезія – це вираження особистого життєвого досвіду. Поет намагався донести до свого читача те, що відбувалося тоді у словацькому суспільстві, описати суспільно-політичні події крізь призму власних міркувань і показати вплив цих подій на життя простого народу. Беручи активну участь у політичному та соціальному житті держави, Янко Єсенський у своїй поезії висвітлює проблеми, які були найбільш актуальними тоді для словацького народу. Творчий здобуток митця посідає важливе місце в історії словацької літератури.

Вектор подальшого дослідження вбачаємо в аналізі сатири Янка Єсенського в його поетичних творах.

Література:

1. Білас Ю. Ідейно-естетичні пошуки в словацькій літературі на межі XIX–XX ст. (до проблеми становлення реалізму в словацькій літературі). *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2007. Вип. 56–57. С. 112–119.
2. Богданов Ю. Очерки истории словацкой литературы XX века. Москва, 2013. 482 с.
3. Ліхтей Т. Поезія словацького модернізму в естетичному осмисленні українських перекладачів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 2. С. 43–47. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Nvuufilol_2015_2_10.pdf.
4. Gáfrík M. Znetvorený Jesenský. Tvorba. roč. XX. (XXIX.). 2010. č. 1. S. 19–21.
5. Kamenec I. Politika a spoločnosť v občianskej poézii Janka Jesenského. Človek a spoločnosť. 2004. Roč. 7. č. 3. S. 85–87. URL: <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=Y7EQKTNR3RS2UZTNC FYUBA>.
6. Mikulová M. Transformácia autobiografie a populárnej literatúry v Jesenského románovom koncepte. *Slovenská literatúra*. 55. 2008. č. 2–3. S. 81–111. URL: <https://www.sav.sk/journals/uploads/01111121-SL-2008-2-3-Mikulova-81-111.pdf>
7. Mikula V. Jesenský básnik: od romantizmu ku klasicizmu. *Slovenská literatúra*. 2012. Roč. 59. č. 6. S. 457–468. URL: <https://www.sav.sk/journals/uploads/01211254-SL-2012-6-mikula-457-468.pdf>
8. Szentesiová L. Dve podoby legionárskych spomienok (Janko Jesenský a Mikuláš Gacek). *Studia Academica Slovaca* 43. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. S. 93–111.
9. Jesenský J. Po búrkach. URL: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/953/Jesensky_Po-burkach/1.
10. Jesenský J. Proti noci. URL: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/954/Jesensky_Proti-noci/1.
11. Jesenský J. Zo zajatia. URL: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/924/Jesensky_Zo-zajatia.

Khoda L. Patriotic and philosophical lyrics poetry of Janko Jesenský

Summary. The artistic heritage of the Slovak modernist writer Janko Jesenský has been analyzed in the article, in particular, the patriotic and philosophical motives in his poetry collections *From Captivity*, *After Storms* and *Into the Night* have been also researched. Janko Jesenský went down in history of Slovak literature as a poet, prose writer, talented satirist, translator, doctor of Law, vice-chairman of the Czechoslovak National Council, editor of the magazines *Čechoslován*, *Slovak Letters*, and others; chairman of the Slovak Writers' Union, active fighter of the Slovak people against the Austro-Hungarian monarchy, against the fascism of Slovakia, and the author of a significant creative contribution of poetic and prose works.

Considering the fact that the poetic imagination of Janko Jesenský has been little researched in Slovak literary studies (scientific research concerns, particularly the writer's prose heritage), the purpose of our research is to represent the lyrical works of Janko Jesenský, in which the leading motives is to reveal the poet's patriotic feelings, philosophical reflections through the prism of social and political life of the Slovak people.

The poetry collection *From Captivity* contains poems that were written during the stay of Janko Jesenský in Russian captivity. The key topic of this poetry collection is the national

liberation struggle of the Slovak people in the First World War (suffering of a prisoner, homesickness, the desire to visit his land at least once in the lifetime). The second poetry collection of the interwar period *After Storms* represents cycles that contain poems addressed to the prominent Slovak writers, in particular, Pavol Országh Hviezdoslav, Jozef Tajovský, Elena Maróthy-Šoltésová. The main attention of the reader in these poems is focused on the state of mind of a solitary lyrical hero. The third poetry collection *Into the Night* reflects despair of Janko Jesenský in the period of the Second World War. The poems *Destroyed Dream* and *Death and Life* convey the sad philosophical thoughts about the poet's life. The patriotic motives are the most vividly demonstrated in the poetry collection *From Captivity*.

The conducted analysis of Janko Jesenský's poetic heritage leads to the conclusion that his poems are an expression of his personal life experience. The poet tried to express his attitude to the events in Slovak society in the war, interwar and postwar years to the reader, to convey his own patriotic feelings and to show what impact these events had on the lives of the people. Janko Jesenský left a bright trace in the history of Slovak literature with his artistic heritage.

Key words: Slovak realism and modernism, patriotism, philosophical lyrics, lyrical hero, theme of war in poetry.

*Cherkashyna T. Yu.,**Doctor of Science (Philology), Associate Professor,
Head of the Department of Roman Philology and Translation
V. N. Karazin Kharkiv National University*

THE UKRAINIAN AUTOBIOGRAPHICAL ESSAY: THE HISTORY OF DEVELOPMENT

Summary. The article is devoted to the study of the history of the Ukrainian autobiographical essays development. It is noted that the genre of autobiographical essay in the Ukrainian literature dates back to the XVI century, from the time of the appearance of the Latin autobiographical essay by Stanyslav Orikhovskii (Roksolan). Later, this genre was presented at all historical stages of the Ukrainian literature development. The article analyses autobiographical essays by Taras Shevchenko, Oleksandr Potebnia, Stepan Vasylenko, Maik Johansen, Oleksandr Dovzhenko, Hryhor Tiutiunnyk, and others. The pragmatic purpose of writing essays is indicated, on which the choice of the form, structure and degree of literary of the essay depended. For centuries, the Ukrainian autobiographical essays were represented by factual, scientific, biobibliographic, game, typed, apologetic varieties. Characteristic of this genre were a small volume of autobiographical narrative, free composition, lack of generally accepted rules of construction, pragmatic instruction of the narrative, a strong personal beginning, factuality, documentary. Most Ukrainian autobiographical essays were written for apologetic or cognitive purposes. Autobiographical essay of the turn of the XIX–XX centuries were, for the most part, literary centric. It was not uncommon for authors to repeatedly address this genre, written at short intervals for different recipients. Autobiographical essays of this period were often censored and edited. The genre flourished in the 1920s. Essays of this period freely expressed their thoughts, autobiographical essays were a means of self-expression of writers. Motives of self-remorse and self-accusation were characteristic of Ukrainian autobiographical essays of the 1930s and 1950s. Most of autobiographical essays of the 1930s and 1960s were typified and apologetic. Since the 1990s, Ukrainian autobiographical essays have become more informative.

Key words: autobiographical essay, the Ukrainian autobiographical writing, scientific autobiographical essay, literary autobiographical essay, pragmatics object, factography, apologetics.

Problem statement. The Ukrainian autobiographical essay dates back to the XVI century. Since that time it retains its essential features, which help to identify it as a small genre of autobiographical prose, as a brief history written with a purely pragmatic goal that gives some general idea about the autobiographer's life; describes his personality traits; presents his ideological, social, political, aesthetic and other preferences. Works of this genre do not have generally recognized rules of the author's self-presentation, they are marked with a free composition, that in most cases reflects the author's pragmatic settings. However, the main in this genre is the fact that it has the person-oriented core. Autobiographical essay is quite a common genre of the Ukrainian autobiographical

prose and its representative samples can be found at all the stages of the Ukrainian memoir writing development. But till today we haven't had any special literary research devoted to this genre study.

Analysis of recent research and publications. As for the Ukrainian autobiographical essay itself, in home literary critics define it as autobiography (the works by R. Movchan [1] and others), autobiographical story, or generally it isn't described as a separate genre of personal memories literature (as, for example, it is said in the works of M. Fedun [2] and others). In the already existing reviews of the Ukrainian memoir writing of the XIX–XXI centuries (in particular, in the researches by O. Halych [3], V. Pustovit [4], and others), we can find only single mentions of individual essays (basically, it is about the essays by Ivan Franko, Olha Kobylanska, Valerian Polishchuk, Ostap Vyshnia, Oleksandr Dovzhenko, etc.), while the rest of the vast array of Ukrainian autobiographical essays today remains outside of the scientific interest. And it's so regrettable because an autobiographical essay not only provides some important facts about living existence and inner psychological essence of autobiographical writer, but comes to be one of the most mobile genres, that greatly reflects the ruling ideological, intellectual and other moods [5–6]. That is why studying this genre is relevant today and it requires a more careful literary research.

The objective of the article. The aim of our article is considering the history of the Ukrainian autobiographical essay on different stages of its evolutionary path.

Discussions. One of the first representative samples of this genre was the autobiographical essay (1564) by Stanyslav Orikhovskii (Roksolan), placed in his letter to Cardinal Jan Francis Commendoni (the Pope's Nuncio in Poland during the 1563–1565 and 1571–1573). The essay had a strong pragmatic character and the main purpose of that writing was the author's attempt to escape misunderstanding and misinterpretation of his actions and some publicly expressed religious beliefs. To justify, and in such a way, to save himself from slander, the author wrote the autobiographical essay in which he presented his own vision of his life, confessed his sins and explained his own life position. Thus, already in the XVI century one of the pragmatic goals of the autobiographical essay genre manifested and it was presenting an author's own life vision and his philosophical beliefs to the readers in order to justify himself.

Another pragmatic aim was found in Taras Shevchenko's autobiographical essay (1860), which was put in the open letter to "The Peoples' Reading" chief editor. The main Taras Shevchenko's desire was to attract public attention to the problem of serfdom. On the example of his own life, the artist showed all the difficulties of the talents development of an outstanding personality when there was no personal freedom. As Taras Shevchenko remarked in his essay, he personally, with the support of his friends, finally managed

to get the desired freedom and continue his spiritual and artistic development, but a lot of his talented compatriots didn't have such opportunities. And therefore, Taras Shevchenko's autobiographical essay went far beyond the narrow limits of a detailed self-description and acquired polemical journalistic acuity to draw attention to the most painful issues for the contemporary society of that time. This intention to draw the attention to actual problems of modern author's life will soon be shown in other autobiographical essays not only in the XIX, but also in the XX and XXI centuries (for example, in the autobiographical essays by Natalia Kobrynska, Olena Pchylka, Hryhir Tiutiunyk, Oksana Zabuzhko and others). Taras Shevchenko's autobiographical essay was the first to start one more tendency typical of this genre, that is: editorial correction of essays, in accordance with the needs of publishers and state ideological settings. Sometimes that led to significant transformation of the text not only from the ideological point of view, but also because of the autobiographical facts, as, for example, in Olena Pchylka's autobiographical essay which was only partially written by the author, and then, with a significant shift of the main accents of the autobiographical narrative, was supplemented by the editor. As for Taras Shevchenko's autobiographical essay, it is also known in two versions – before and after Panteleimon Kulish's censorship.

In the second half of the XIX century, a new typological variety of the genre – a scientific autobiographical essay, presented at that time Oleksandr Potebnia's, appears. The main purpose of that writing was the brief information of biobibliographical nature with an emphasis on the author's own intellectual development, his scientific work and the like. Kost Mykhalchuk's and Volodymyr Antonovych's autobiographical essays, written at the beginning of the twentieth century, expanded the subjects of a scientific essay by introducing information about their own scientific, educational and ethnographic activities.

At the end of the XIX century begins another fairly common in the Ukrainian autobiographical prose typological variety of the genre appears – this is a writer's autobiographical essay which is written with the purpose of presenting some author's basic biographical, bibliographical and literary-critical information to numerous writing activity researchers, publishers, Ukrainian literature history researchers, compilers of literature bibliographical references and encyclopedias, etc.

So, at the turn of XIX–XX centuries the autobiographical essays by Natalia Kobrynska, Ivan Franko, Olha Kobylanska and others were written and partially published. The peculiarity of these works was that, as a rule, the authors repeatedly appealed to their autobiographical essays written for different addressees, and therefore, each new essay was not identical to the previous one, but it added some new details from the author's private and artistic life to the written before. In particular a number of various, including apologetic, autobiographical essays were created by Ivan Franko, for example: "Ivan Franko's Autobiography Taken from His Letter to M. Drahomanov" (1890), "Ivan Franko's Autobiography Written for Om. Ohonovskiy"; "Some Facts about Myself" written in Polish as a preface to the Polish Ivan Franko's stories "Obraski galicyjskie", that was published in Lviv in 1897; the autobiographical essay for the editor of "Herder's Lexicon", and others. A number of interesting essays about her own life and her "psyche" was presented by Olha Kobylanska, who at different times wrote the autobiographical essays for F. Rzhigorzh, P. Todorov, S. Smal-Stotskyi and others. This tradition of the diverse coverage of the authors' internal

and external "I" was later extended in the autobiographical essays by Mike Yohansen, Ostap Vyshnia and other writers.

During the 1920s the genre was really flourishing. At that time autobiographical essays were written not only by the writers of the "older generation" (as, for example, Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Olha Kobylanska, Hnat Hotkevych, Olena Pchylka), but also by the writers who just started their career (Valerian Polishchuk, Mike Yohansen, Ostap Vyshnia, and others).

And if the writers of the older generation modeled mainly the archetypal image of a rural writer who lived in complete harmony with nature, was detached from the big world and wrote his works, first of all, in his own pleasure (we wrote more about this in our previous scientific research), then for young writers who only entered the literature genre of the autobiographical essay writing became one of ways of their self-expression.

The irony, wit, ease of writing combined with a deep introspection became the autobiographical essays visiting-cards of contemporary young writers in that time. The essayists added various kinds of literary mystification and games with the reader to this genre, self-irony, which, in most cases, performed a protective function, became widespread. They wrote in such a way because not serious, playful form of life self-description gave writers the ability to hide his present "self", avoid the "slippery" topics and facts of his own biography. The greatest extent this is reflected in Mike Yohansen's and Ostap Vyshnia's autobiographical essays, who conscientiously hid their I under the guise of a jester, because, as the Ukrainian researcher R. Movchan reasonably wrote, "of course, we should take into consideration the fact that time, when these autobiographies were written – it was the mid 20s, and it demanded to represent the mask, but not the true face" [7, p. 29]. In this respect M. Yohansen's self-description seems to be rather illustrative he put it in the autobiographical essay "The Autobiography of Mike Yohansen, the Yohansen who implemented the prologue, the epilogue and interludes the 133-rd book of «The Literary Fair»": "Being a poet, a writer, a novelist, a linguist, the author of grammars, books of poems, dictionaries, numerous translations from all peoples' languages of the world, in the middle of my life also wrote extensive comments to the comments of the great philosopher Averoes and that made my name immortal for one more time" [8, p. 718].

But at the same time their diverse autobiographical essays were focused on showing the atmosphere "of that difficult time" [1, p. 79] as precise as possible. As R. Movchan notes: "Fixing for the history each artist's contribution, and, in general, testifying the full genesis of the Ukrainian literature was probably the most important component of public consciousness of that time" [1, p. 79]. The autobiographical essays of the younger generation writers had great dynamism, the panoramic view of life depiction that raged around them, it was also defined with the revolutionary romanticism, vital optimism and faith in a better future thanks to their untiring work. "Now it is the time of the Ukrainian Renaissance, and, as Leites wrote, a prolific day. We came to work, not to nail polish. We came to give a job, a lot of food, not to refine" [9, p. 25], as Valerian Polishchuk determined those days essayists' credo.

In that period, they still had the opportunity to write frankly about their social origin, their Ukrainian-centered citizenship opinion, about their membership in non-Bolsheviks parties and forces, etc., as, for example, Olena Pchylka, Hnat Hotkevych, Valerian Polishchuk and others did. However already at that time in the autobiographical essays writing of the young generation authors the tendency towards

a cursory description of their biographical facts, mentioning of which could negatively affect the further existence of the authors, their families and friends, began to take shape.

A lot of writers' autobiographical essays of that period were written at the request of Mykola Plevako, who collected the material for thorough biobibliographical dictionary of Ukrainian writers. So, for that edition Hrytsko Koliada, Mike Yohansen, Olelko Korzh, Oleksandr Kovinka, Mikhaïlo Ivchenko, Vasil Mysyk, Liudmyla Starytska-Cherniakhivska and others wrote their autobiographical essays. In most cases, the authors tried to objectively show themselves as writers and artists, thanks to what in the forefront of their autobiographical essays was a factual component, although some authors do not exclude the possibility to add some game effect to them (as, for example, Olelko Korzh did). Unfortunately, the project with the compilation of the dictionary wasn't brought to its logical end, because in 1938 Mykola Plevako was arrested and in three years he died in exile. The materials collected by him (official-business autobiographies, questionnaires, autobiographical essays, etc.) eventually ended in the archives. Thanks to the tireless work of R. Movchan they were researched and partially published.

The Ukrainian autobiographical essays of 1930s had quite different, primarily ideological sense. The individual moments, which severely exterminated from literature at that time, began to vanish. Instead mandatory for the Soviet period memoir literature typing appeared resulted in showing autobiographers' lives as typical for the people of their time and their social class. For example, Stepan Vasylychenko in his autobiographical essay "My Way" draws a typical portrait of a Ukrainian national teacher who always dwelt among common people and knew all people's pains and problems.

Already in Stepan Vasylychenko's autobiographical essay a widespread in the Soviet autobiographical literature tradition of public self-justification and self-repentance exhibited and could be defined as the motif of "pre-set fault".

Perhaps the greatest degree of this motif was shown in the so-called "prison cell" autobiographical essays that were written in prisons under the supervision of the GPU inspectors. These texts were written in prison under the supervision were often "processed", according to O. and L. Ushkalov, were not the authors' life descriptions but "largely they became the memories of the GPU employees bloody creativity" [10, p. 6–7].

The main purpose of these essays creation was not only the facts life description, but the explanation of their social, political, ideological beliefs during the different stages of their own life. The most "controversive" moments of these autobiographical essays were the autobiographical writers' memoirs about their life in stormy revolutionary and post-revolutionary years. The authors had to repent in politically unconscious behavior in those times and convince them of their loyalty to the Communist authorities, for example, this can be traced in Mykhailo Yalovyï's autobiographical essay written on April 15, 1933: "To redeem myself, I ask you to consider both my revolutionary past, each step of which pervaded my sincere aspiration to serve the revolution and keep up with the Bolshevik party, and the petty-bourgeois character of the past, that negatively influenced the party excerpt of my political behavior" [11, p. 33–34]. However, even that could not save essayists from their further tragic fate. So, despite the "sincerely" written Communist autobiographical essay, Mykhailo Yalovyï was sentenced and shot in 1937, Mechyslav Hasko and Ostap Vyshnia were kept in reformatory labor camps.

Self-justification and self-repentance motives were present in other autobiographical essays of the 1930s, for example, in

Oleksandr Dovzhenko's essay dated 1939, in which the author publicly redeemed that he "entered the revolution in another the doors" [12, p. 25].

During 1959–1988s years in the 5-volumed "Soviet writers" there was a mass edition of ideologically approved autobiographical essays of the Soviet artists of the word. The heads of that project – B. Brainina and E. Nikitina – addressed contemporary writers, including the Ukrainian ones, with the request to introduce readers to the most basic, according to the authors' thought, information about themselves and their creative activities. In doing this the narrative form, the size and the actual filling fully depended on the authors' intentions, because the drafters did not limit the imagination of the authors. In the publication nineteen Russian language or translated from Ukrainian into Russian autobiographical essays of Ukrainian Soviet writers were saw the light, in particular, the works of Andrii Holovko, Ivan Le, Andrii Malysko, Petro Panch, Leonid Pervomaiskyi, Maksym Rylskyi, Yurii Smolych, Volodymyr Sosiura, Oleksandr Korneichuk, Oles Honchar, Mikhaïlo Stelmakh and others.

The overwhelming majority of the authors (for example, Mykola Bazhan, Andrii Holovko, Ivan Le and others) wrote their autobiographical essays especially for this edition. The writers (Oleksandr Dovzhenko, Maksym Rylskyi, Ostap Vyshnia) used the written and printed earlier in Ukrainian language essays, somewhat altered and complemented them. In some cases, the compilers had to compose literary essays themselves, basing on the earlier autobiographical materials published in the form of personal data, the fragmentary memories and facts taken from autobiography archives, as it happened with autobiographical essays of Ivan Mykytenko (who was executed in 1937 as it was mentioned in a special note at the end of the text – "Life and creative path of the writer was tragically torn in the years of the personality cult. Ivan Kondratievich Mykytenko was illegally arrested and died in 1937" [13, p. 470]) and Ivan Kocherha.

The hallmark of these autobiographical essays was that the authors didn't tell the whole truth about his real life more than they told about their lives. So, for example, Andrii Holovko, Maksym Rylskyi, Pavlo Tychyna, not so much reflected their real life story, they more tried to fit it in the dominant autobiographical canon. According to V. Kharkhun, the real biography of Andrii Holovko "did not correspond to the notions of the ideal candidate, the «initiator»" [14, p. 66] of the socialist canon, because "he was born into a wealthy family, he collaborated with fighters for the independence in the Ukrainian socialist revolutionary party, was involved in the family's tragedy (his wife's and daughter's death)" [14, p. 66] and, hence "a «new», corresponding to the writer's primary role biography, was written" [14, p. 66], "exemplary model of a socialist realist text" was written [14, p. 66], according to which, although the author had no proletarian origin, he has always become close to people and faithfully served the Soviet society. Similar fitting the canon can be traced on the example of the autobiographical essay by Maksym Rylskyi, who repeatedly emphasized the vicinity of his family to the lives of ordinary people.

Some part of autobiographers (as, for example, Pavlo Tychyna) had to resort to public self-criticism and self-justification because they didn't have the appropriate social origin.

The samples of quite cautious autobiographical essays were presented by Volodymyr Sosiura and Yurii Smolych, who limited themselves with presenting exact facts without focusing attention on some dangerous moments of their biography.

Most of the autobiographers filled their works with laudatory phrases as for the Soviet power, with the assurances of their loyalty to it, and for a large part of the authors it was one of the forms of self-defense.

However, it should be noted that during 1960–1970s autobiographical essays of completely different ideological and semantic content were being written, as, for example, Hryhir Tiutiunnyk's essay dated 1966, in which the author based on his personal life showed the real life of the Ukrainian peasants in 1930s–1940s, where he paid attention to the problem of hunger, injustice, poverty etc. The publication of such autobiographical essays became possible only in the late 1980s, and, according to O. Halych, "it has substantially changed the situation in memoir writing of the XX century" [3, p. 153].

Of autobiographical essays of the 1990s typing and apologetics originated, but the essays become more and more individualized. So, in 1994–1995s in the 4-volumed anthology of Ukrainian literature and literary criticism of the XX century "The Ukrainian Word" among other materials several autobiographical essays of the Ukrainian (including Diaspora) authors were placed: Evhen Malaniuk, Vasyl Barka, Ihor Kalynets, Vasyl Holoborodko, Volodymyr Pidpalyi and others. Despite the different size and content-thematic content of these autobiographical texts, they were connected by their autobiographers' attention to the formation of their own worldview, the origins of patriotic Ukrainian-centered feelings.

Autobiographical essays again become informatively saturated and performed primarily cognitive function. For example, Marko Pavlyshyn and Yurii Lutsykyi in their autobiographical essays, first, described the milestones of their life path, detailing their professional achievements, and, secondly, introduced the before unknown life of the Ukrainian diasporas in the USA, Canada and Australia to the Ukrainian readers.

Other autobiographical essays of the late of XX – early of XXI centuries came to be rich in facts as, the ones by Valerii Shevchuk, Roman Korohodskyi, Stepan Sapeliak. The mentioned above essayists for the first time in many years had received the possibility to tell the public literary about their real life over the past three decades. Valerii Shevchuk and Roman Korohodskyi soon elaborated their autobiographical essays in more lengthy personal history memoirs.

At the end of XX – beginning of XXI centuries the writers of the younger generation began to present their autobiographical essays (for example, Yurii Andrukhovych, Oksana Zabuzhko, Halyna Pahutiak and others). Their essays also had the distinct information-cognitive importance, but they focused primarily on the expression of their own life position and internal personal beliefs. In these works, the details of moral and psychological self-portrait prevailed over strict facts of the essayists' life milestones.

Conclusions. The Ukrainian autobiographical essay as a small genre of autobiographical prose didn't lose its topicality for the different stages of the development of the home memoir writing. With this, it preserved most of its typological and genre-constructing features the research of which is still waiting for more detailed literary studies.

References:

1. Мовчан Р.В. Самі про себе: автобіографії українських письменників 1920-х років. *Слово і час*. 2010. № 11. С. 79–89.
2. Федунь М.Р. Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини ХХ століття: історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. 452 с.
3. Галич О.А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи. Луганськ: Знання, 2001. 246 с.
4. Пустовіт В.Ю. Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників ХІХ століття. Луганськ: Знання, 2008. 284 с.
5. Черкашина Т.Ю. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія. Харків: Факт, 2014. 380 с.

6. Література non fiction: теоретичний вимір / упор. Т.Ю. Черкашина. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 272 с.
7. Мовчан Р.В. Безповоротна втрата? (словник українських письменників Миколи Плевака). *Слово і час*. 1995. № 4. С. 27–32.
8. Автобіографія Майка Йогансена, того Йогансена, що оздобив прологом, епілогом та інтермедіями 133 книгу «Літературного ярмарку». *Йогансен М. Вибрані твори*. Київ: Смолоскип, 2009. С. 716–718.
9. Поліщук В.Л. Дороги моїх днів. *Блажен, хто може горіти...: автобіографія, щоденники, листи*. Рівне: Азалія, 1997. С. 6–26.
10. Архів Розстріляного Відродження: матеріали архівно-слідчих справ українських письменників 1920–1930-х років / упор.: О. та Л. Ушкалові. Київ: Смолоскип, 2010. 456 с.
11. Яловий М.Є. Автобіографія. *Архів Розстріляного Відродження: матеріали архівно-слідчих справ українських письменників 1920–1930-х років* // упор.: О. та Л. Ушкалові. Київ: Смолоскип, 2010. С. 17–34.
12. Довженко О.П. Автобіографія. *Довженко О.П. Твори*: в 5 т. Київ: Дніпро, 1964. Т. 1. С. 20–35.
13. Микитенко І.К. О себе. *Советские писатели*. Москва: Художественная литература, 1966. Т. 3. С. 460–470.
14. Хархун В.П. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації. Ніжин: ТОВ Гідромакс, 2009. 508 с.

Черкашина Т. Ю. Український автобіографічний нарис: історія розвитку

Анотація. Статтю присвячено дослідженню історії розвитку українського автобіографічного нарису. Зазначено, що жанр автобіографічного нарису в українській літературі бере свій початок із ХІХ століття – із часу появи латинізованого життєписного нарису Станіслава Оріховського (Роксолана). Надалі цей жанр було представлено на всіх історичних етапах розвитку української літератури. У статті аналізуються автобіографічні нариси Тараса Шевченка, Олександра Потебні, Степана Васильченка, Майка Йогансена, Олександра Довженка, Григора Тютюнника та інших літераторів. Вказується на прагматичну мету написання нарисових творів, від якої залежали вибір форми, структури та ступеня художності нарису. Упродовж століть український автобіографічний нарис був представлений фактографічними, науковими, біобібліографічними, ігровими, типізованими, апологетичними різновидами. Характерними для цього жанру стали невеликий обсяг автобіографічної оповіді, вільна композиція, відсутність загальноновизначених правил побудови, прагматична настанова оповіді, сильне особистісне начало, фактографічність, документальність. Більшість українських автобіографічних нарисів писалися з апологетичною або пізнавальною метою. Автобіографічні нариси межі ХІХ–ХХ століть були здебільшого літературоцентричними. Нерідким було неодноразове звернення авторів до цього жанру, вони писали з невеликим часовим інтервалом для різних адресатів. Автобіографічні нариси цього періоду часто піддавалися цензурі й редакторському втручанням. Розквіт жанру припав на 1920-ті роки. Нарисовці цього періоду вільно виражали свої думки, автобіографічні нариси були засобом самовираження письменників. Для українських автобіографічних нарисів 1930–1950-х років характерні мотиви самокаяття, самозвинувачення. Більшість автобіографічних нарисів 1930–1960-х років були типізованими та апологетичними. З 1990-х років українські автобіографічні нариси стають більш інформативно насиченими.

Ключові слова: автобіографічний нарис, українське автобіографічне письмо, науковий автобіографічний нарис, літературний автобіографічний нарис, прагматична мета, фактографічність, апологетика.

*Шостак О. О.,**кандидат філологічних наук,**методист навчально-методичного відділу**Рівненського державного гуманітарного університету*

ТЕМА ЕМІГРАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ СТЕФАНА КОВАЛІВА

Анотація. Стаття присвячена аналізу творчості на еміграційну тематику західноукраїнського письменника С. Коваліва (1848–1920). У художній спадщині автора відсутні тексти безпосередньо про еміграцію. Однак зазначена тема репрезентована на рівні додаткових сюжетних колізій і має широкий мотивний спектр. Письменник порушує проблему виїзду галичан за кордон, зокрема до Америки («Хто винен?», «Американська крисаня»). С. Ковалів передусім зосереджується на художньому осмисленні внутрішньої заробітчанської міграції, пов'язаної з розвитком нафтопромислу на території Східної Галичини («Добрий заробок», «Андрій Кременяк», «Пригісник з Борислава», «Суєта про насущний», «Дрогобицький Найда», «Ройтів шиб» та ін.). Авторські тексти про Борислав поряд із бориславським циклом І. Франка подають масштабну картину індустріалізації галицької Каліфорнії. У контексті внутрішньої міграції С. Ковалів також торкається питання рекрутчини в Австро-Угорській імперії («Дезертир»). Твори С. Коваліва, що оприявнюють різні аспекти міграційного процесу, можна розглядати як своєрідний «еміграційний» текст, подібний до Франкового. У них представлені ключові повторювані топоси: емігрант, агент, дорога, батьківщина, чужина. Вдало сконструйовано образ ворожої чужини-пекла, що насамперед співвідноситься з Бориславом. Топос міста-пекла увиразнений танатологічними мотивами й образами. В індустріальних пейзажних картинах письменник використовує особливу кольористику й акустику, а також відповідні запахові образи. Невід'ємна художня деталь галицької Каліфорнії – болото, що символізує руїну традиційного селянського побуту, втрату моральних орієнтирів і належить до стійких еміграційних топосів. У творах актуалізовано й мотив рееміграції як шлях порятунку з чужини та повернення до справжньої власної сутності. У бориславських оповіданнях С. Ковалів звертається до натуралістичної поетики, апробує різні форми відображення психології персонажів. Твори письменника на еміграційну тему ілюструють трагічну модель еміграції в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: «еміграційний» текст, топос чужини-пекла, трудова міграція, галицька Каліфорнія, бориславський цикл, натуралістична поетика, психологізм.

Постановка проблеми. В українській літературі зламу XIX–XX ст. продуктивною була тема еміграції, пов'язана з актуальною на той час соціальною проблемою. Міграційні процеси знайшли художнє відображення у творчості Т. Бордуляка, С. Васильченка, П. Карманського, Б. Лепкого, О. Маковея, Д. Марковича, В. Стефаніка, А. Чайковського та ін. Особливо майстерно репрезентував художню модель еміграції І. Франко. Його твори розглядаємо як «еміграційний» текст – персональну надтекстову єдність, що «складається зі спільних за семантикою і художнім кодом творів, що розкривають тему еміграції та об'єднані центральними

просторовими топосами батьківщини і чужини, переведеними в сакральний реєстр образної антитези раю / пекла» (поема «Швіделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», повість «Для домашнього огнища», начерк драми «До Бразилії», поетичний цикл «До Бразилії!», новела «Сойчине крило» та ін.) [1, с. 91]. Поряд із текстами, безпосередньо присвяченими темі еміграції, в українській літературі межі XIX–XX ст. представлені й такі, у яких вона прописується на рівні додаткових сюжетних колізій. Наприклад, твори С. Коваліва. Письменник торкається питання виїзду до Америки, а також – внутрішньої трудової міграції на теренах західного нафтопромислового регіону, так званої галицької Каліфорнії. С. Ковалів проживав у Бориславі, в основу його творів покладені реальні події, свідком яких він був.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість С. Коваліва довгий час залишалася без належної уваги літературознавців. Письменник почав публікуватись у 1880-х рр. на сторінках часописів («Літературно-науковий вісник», «Батьківщина», «Діло», «Дзвінок» та ін.). З 1899 р. вийшли друком окремі збірки його оповідань, які не зацікавили значного кола критиків. І. Франко дав таку характеристику творчості С. Коваліва: «Гостра спостережливість, жвавість оповідання, гумор і щира любов до народу є його достоїнством, але йому не вистачає ширшого кругозору і художньої витонченості» («Українська література за 1899 рік») [2, т. 41, с. 15]. Прикметно, що І. Франко часто відвідував С. Коваліва, був одним із перших читачів і критиків його творів. На Франкове прохання С. Ковалів написав статтю «Продукція нафти (скального олію) в Бориславі», що 1903 р. з коментарями І. Франка була опублікована в «Літературно-науковому віснику». У контексті сучасних досліджень творчості С. Коваліва присвячено небагато розвідок. З позиції історика його постать розглядає В. Драган [3]. Серед літературознавчих студій варто виокремити монографію О. Колінко «Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація)», що була спробою системного аналізу художньої спадщини митця [4]. У статті маємо за мету розглянути модифікації еміграційної теми у творах С. Коваліва, а також характерні риси їх поетики.

Виклад основного матеріалу. Тема заробітчанства і пов'язаної з ним міграції, у тому числі – й за кордон, наскрізна у творчості С. Коваліва, передусім у його бориславському циклі, що відображає побут населення галицької Каліфорнії. Письменник художньо осмислює історію його центру – міста Борислава: «Маленьке підгірське сільце, з мирними і освободженими з тяжкої неволі жителями, замінило ся протягом двадцять п'ятьох літ у великанське зборище шинкарів, гандлярів і обманців! Хитростю і насильством видерли хліборобови прадідну його землю і його живцем поховали, як скотину під лісом... Трудно було

оперти ся хитрим пройдисвітам, що приходили до хлопа вечером у гостину, поперебірані за міністрів, генералів, а так, споївши легковірною хлопа, ставали ся його витязями. Два три господарі, що зуміли прийти до маєтку, добили ся до нього тільки тим способом, що стали орудем нехриста, запроданцями свого брата! Вони то, підкуплені Жидами, йшли до своїх, нараджували ґрунта спродавати. Мало тут первісних мешканців зістало, а й тих судьба достойна помилюваня; житє їх то безпінна борба з опирами і смоками, що ожидають їх погібелі!» [зберігаю правопис видання, тут і надалі. – О. Ш.; 5, с. 29–46].

В оповіданні «Хто винен?» репрезентовано еміграцію до Америки як один з аспектів бориславської проблематики. Нужденне верховинське село Чудовичі зайняте нафтовими копальнями, але там не мали заробітку корінні жителі, тому були змушені шукати долі за океаном: «Тисячі прибулів суєтяться днем і нічю, бігають, вертаються, як у своїй рідній хаті, а своїм на своїм ніякого діла, ні старим, ні молодим, годі навіть на прісну паляничку заробити. Що робити? [...] треба рушатися, бо голод і холод не жартують, а проганяють геть із хати!» [6, с. 629]. Бідність як головну причину еміграції означено й у фольклорі, зокрема, в галицьких народних приповідках, записаних і впорядкованих І. Франком: «Голод за море гонит»; «Достатки й випадки виганяють із хатки»; «Треба на зарібки, бо дома хліба ані дрібки») [зберігаю правопис видання, тут і надалі. – О. Ш.; 7, т. XVI, с. 400; т. XXIII, с. 44, 157].

Господар у літах Василь Бідун сорок років працював на різних фабриках у Дрогобицькому повіті, але не мав достойного заробітку, тому й вирішив емігрувати до Америки. Біблійний символізм числа сорок в українському контексті реалізується через антитезу, а не на рівні паралелі: для євреїв – досягнення землі обітованої, для галичан – втрата можливості стати господарем на своїй землі, вимушений пошук нової батьківщини за кордоном. Привертає увагу портрет Василя: «Нужденний був, сухоребрий, ходячий кістяк, правдивий привид галицької смерті [...]» [6, с. 630]. У творі, подібно до новели В. Стефаніка «Камінний хрест», відображено драматичну сцену прощання селянина з громадою: «Словом добрим споминай, а коли обидив, не пам'ятай! Я йду в далеку дорогу шукати за сажнем землі, за чотирма дошками, далеко за море» [6, с. 630]. За церковними воротами Бідун ще заспівав парастасовий ірмос: «Яко по суху путешествовав Ізраїль по бездні стопами», що корелює з біблійною історією про мандрівку єврейського народу, а саме – про вихід із Єгипту й перетин Червоного моря [6, с. 630]. Зазначимо, що й у корпусі «еміграційних» творів І. Франка також простежується біблійний інтертекст про міграцію євреїв (поема «Мойсей»).

Василь Бідун надсилав рідним гроші з Америки. Дізнавшись про це, «все зворохобилося: парубки, дівчата й жонаті, весь роботящий цвіт хліборобний пустився з Чудович за море, в Америку [...]» [6, с. 631]. Примітно, що шинкар Мардохей Пордес, як і загалом євреї, які часто були посередниками еміграційних агентів, давав потенційним емігрантам позики й закріплював за собою право на володіння їхніми лугами, полями, хатами. На різдвяний святвечір (символічний маркер народної культури, батьківщини, з якою втрачають зв'язок переселенці) вирушили до Америки й троє синів Василя Бідуна. Згодом вони розповіли матері в листі про своє життя і тяжку працю. Зауважимо, що листування з родиною – традиційний мотив творів про еміграцію. Побут галичан в Америці окреслено

так: «[...] одні поселяються на безлюдних пушах і в боротьбі з усякого рода ворогами стеляться поденем для будучих американських горожан, другі чахнуть, горюють по підземних норах і побільшають своїми животними соками царство мільярдів» [6, с. 635]. В оповіданні згадано й про рееміграцію: Іван Зап'ятчишин, повернувшись із американських заробітків, «не пізнав Чудович, таке чудо з ним за п'ять літ зробилося» і не зміг у жодній з фабрик знайти роботи [6, с. 636].

В українській літературі кінця XIX – початку XX ст. сформувались дві моделі еміграції: трагічна (з трактуванням виїзду за кордон як винятково травматичного явища, що приносить страждання, смерть і в кращому випадку завершується поверненням на батьківщину), закорінена в традиційних уявленнях селянської культури (І. Франко, А. Чайковський, В. Стефанік та ін.), і новаторська «піонерська», базована на діаспорному етнічному міфі розбудови чужого простору (І. Збура, Іван Спілка, П. Карманський, М. Петрівський та ін.). С. Ковалів балансує у творі між трагічною (змальована класична сцена прощання з громадою) та «піонерською» (виїзд на постійне проживання) моделлю еміграції.

Оповідання «Американська крисаня» характеризується моралізаторством та скептичним ставленням до еміграції без детального її аналізу. Малий Стефан Пелехатий втратив привезену дядьком з Америки крисаню. Дід втішав онука і віддав йому свою, зроблену з рідної житньої соломи, зауважуючи: «Відай, нам усім з тих американських доларів стільки хісна, скільки тобі, дитинонько, з тої крисані» [6, с. 598].

У творах С. Коваліва детально виписана тема внутрішньої міграції. Гринь Клин і Пилип Сук з оповідання «Добрий заробок» (у заголовку – неприхована іронія) після повернення з війська пішли на заробітки до Борислава – «[...] шукати спасення й віради від гнетучої біди» [6, с. 39]. Підтримав цей намір і їхній колишній капрал Гаврило Хома, який зустрів чоловіків у місті. Він названий «волоцогою», так зацентовано увагу на мандрівному способі життя персонажа [6, с. 39]. Натомість відраджував селян від бориславської роботи Стефан Тулюк: «[...] я, тутешній господар, не пішов би на сі заробітки, хоч би золоті гори обіцяли» [6, с. 40]. Однак чоловіки не послухали його. У творі описано посвяту в ямарі, яку робили баби-водоноски з шинку з новими працівниками: «Кожного хлопа в поряднішій ґуні брали жидівські невірніці поміж себе й клали на силу у найбільше болото при відголосі пекельних сміхів та віватів. Сеї штуки навчила [...] пануюча тут кліка, щоби тим скорше використати робучу силу [...]» [6, с. 44]. Схожу ініціацію в ріпники змальовує й І. Франко в оповіданні «На роботі»: «[...] треба тебе охрестити, небоже!» – «І сорочка біла, і руки, і волосє, – всьо, всьо, мов з комина винав» [2, т. 14, с. 294–295]. Клин і Сук, зазнавши поневірянь у Бориславі, мріяли «[...] в щасливу годину залізи додому; мара бери заробок» і в церкві дякували Богу, «[...] що визволив із тяжкої неволи – єгипетської роботи» [6, с. 64–65]. Як бачимо, автор знову вдається до алюзії на біблійну історію виходу євреїв із Єгипту, але в дещо іншому, як у творі «Хто винен?», контексті. Селяни-реемігранти нагадують образ жебраків: «Голі, обмащені, простоволосі, а яка задуха неприємна? Мов від запотвітих б'ють смороди на цілу хату, аж у носі крутить, дух запирає... Лихе хлопоньків посіло: пішли з дому християнами, а вернули циганами» [6, с. 73].

Схожий образ реемігрантів знаходимо й у творі «Андрій Кременяк», де йдеться про повернення з Борислава

заробітчан-мазурів: «Вчера сім вертало: голі, босі, простоволосі і обчужені чорною мазєю, мов із трястя якого повилазили» [4, с. 28]. Головний персонаж одноіменного оповідання Андрій Кременяк – заможний господар, майстер-будівничий. На прохання дружини прийняв пропозицію жида Іцка Штінкера й вирушив на роботу до Борислава, хоча попередньо наголошував, що не піде «[...] смерти шукати доброохотно» [6, с. 29]. Андрій раніше працював в Угорщині: робив пороги при залізниці. У Бориславі його разом з трьома іншими робітниками затопило в ямі, але він вижив і повернувся в рідне село до своєї сім'ї.

Підприємці намагалися скористатися будь-якою нагодою, щоб заволодіти землями селян, багатими на родовища нафти. В оповіданні «Сорокаті штани» йдеться про передачу громадського лісу й пасовища села Чудовичі під нафтові копальні Мардохея Пордеса шляхом різних шахрайських махінацій. Дрібне місцеве керівництво, що посприяло цьому, також отримало свою винагороду: «[...] дві доби пили, їли громадські опікуни з родинами до нестяму, чоловіки і невісти, старі й молоді справляли поминки по покійнику лісі і його подрузі толоці. Як осудять діти, внуки і правнуки сей пир чудовицьких фрильців, соромний на весь світ, страшно про те й думати» [6, с. 626–627].

Місцеві лихварі Ворона й Рахер змусили Івана Невмиваного на прізвисько Чічі, який вкрав три цеглини з корчми, продати їм свій ґрунт. Вони були впевнені в успіху власної справи, тому що мали хитрий задум: «[...] або купуймо ґрунти омежників Чічевих, а його всередині дістанемо задурно, або купуймо у дурного Чічі Івана, а тамті будуть мусили продавати запівдарма» [6, с. 174].

Яць Федина з оповідання «Пригісник з Борислава», «[...] чоловік спокійний, прив'язаний до свого шматка землі так, що за жодні скарби в світі не дав би його [...]», таки продав ґрунт бориславським промисловцям, які прийшли до нього, переодягнуті в цісаря й міністрів [6, с. 492]. До того ж євреї за безцінь скуповували селянські землі. В оповіданні «На Дрімайловім пустирищу» розповідається про те, як після досягнення повноліття Павлом Дрімайлом жида зробили з ним «[...] нотаріальний контракт й одержали на вічність його батьківщину за півкірця ячменю, стрийський кожух та зимові чоботи на велике копито» [6, с. 671]. Згодом Павло перетворився на «нагого, обропленого чоловіка» [6, с. 680].

Жидам допомагали в процесі закупівлі селянських ґрунтів посередники – такі, як покутний писар Паштетер (не відомо, якої народності й звідки прийшов), котрий «[...] хлопам так радив, аби було йому й жидові [...]» [6, с. 179]. Він «[...] так красно знав до серця християнського промовляти [...]», але справжню його сутність селяни зрозуміли тоді, «[...] як пішли до жидів на роботу, як стали на своїй батьківщині цілий день за чотири шістки корбою крутити або джаганом кам'яну опоку розбивати» [6, с. 179]. Вербував на роботу й фірер Відміна («Добрий заробок»), який повернувся з війська: «[...] помігши жидові зліцитувати своїх братів, викинути їх на вулицю, пообкрадав громадські каси й пропав, як камінь у воду: втік до галицької Каліфорнії»; «[...] загнав усіх, мов худобу, до кошари й став приділювати кожному роботу» [6, с. 46].

Господар Іван Шемелик з оповідання «Дезертир» звинувачував місцевого вїйта Николу за співпрацю з євреями-капіталістами: «Своє палу, своє мечу в болото! [...] Свою батьківщину! А ти що, голопупе? Спродаш громадську працю, саджаєш жидів на громадських ґрунтах, толоках... ліпиш гро-

мадську печатку догори ногами на жидівських контрактах – і за ті рожності, розмаїтості сотки береш!» [6, с. 162].

Допомагали підприємцям і виходці з розорених селян. Одного з них змальовано в оповіданні «Дрогобицький Найда». Цей чоловік співпрацював із шинкарем Мотею Хуною, разом вони грабували заробітчан. Найда також вербував робітників до Борислава: «[...] доставляв підприємцям дешевої робучої сили, заганяв ліпших, способніших мужиків на роботу там, де бажав Мотьо Хуна» [6, с. 392]. Його образ нагадує еміграційного агента, який знаходив собі прихильників улесливими словами: «Я вам брат; мене слухайте; а хто против вас, нехай ладить збанок на кров, а мішок на кості» [6, с. 393]. Після того, як Мотьо Хуна пішов у спілку з німецькими фабрикантами, Найда йому помстився, убивши вночі всю сім'ю шинкаря.

До продажу ґрунтів під копальні нафти залучалися і заможні господарі. Головний персонаж оповідання «Котюзі по заслугі» Яць Темницький викупив землю свого швагра Павла Сучка, де було знайдено нафтове родовище, і продав її жидам. Сільський багатій навіть мав намір кинути до шахти свого родича, який повернувся інвалідом з війни в Боснії. Влучну характеристику персонажа забезпечує порівняння: «[...] гріш для нього був усім. Як птаха зерно збирав його [...]» [6, с. 187]. Натомість Яць Темницький став жертвою спритніших шахраїв – сусідів цигана Заграя і цирульника Зельмана Блюма, які намовили його віддати дванадцять тисяч на збереження начебто до каси пана міністра із Самбора, а насправді викрали ці гроші й утели. Відтак, як промовисто стверджує назва твору: «Котюзі по заслугі». Зауважимо, що мотив продажу батьківщини властивий також «еміграційному» тексту І. Франка (цикл «До Бразилії»), оповідання «Батьківщина»).

Народна влада в кращому випадку була тільки пасивним спостерігачем так званої «контрактової лихорадки» [6, с. 628]. Наприклад, чудовицькому вїйту Андрію Тихомиру («Хто винен?») мирним шляхом, без активного протесту не вдалось зупинити цей процес: «Ноги виходив до княгині Заморської, до фабричних директорів, до всяких властей і у самого намісника у Львові був аж три рази на аудієнції, й нічого з того» [6, с. 634]. Про таку життєву позицію свідчить аксіологічний зміст прізвища персонажа. Зазначимо, що С. Ковалів часто вдається до промовистих найменувань. Вїйта хотіли виселити «з його батьківщини, з його земського раю» (актуалізовано традиційний для творів про еміграцію топонім батьківщини-раю) [6, с. 635]. Вертничка вагага вчинила розбій у хаті Андрія Тихомира, він ледве залишився живим.

Місцеві жителі й самі бралися за копання ям і добування нафти, однак або гинули, або ставали найманими працівниками в жидів-підприємців. Швець із Дрогобича Дмитро Мацюра, персонаж оповідання «Здрячі», купив у Бориславі ями та ціною значних витрат докопався до нафти. Жид Лейба не зміг його вбити, тому дістав документи, що купив землю, де розташовувались ями Дмитра Мацюри, ще вісім років тому. Щоб це спростувати, швець десять років брав участь у судових процесах, розтратив усе майно і помер під тинном.

Селянин Гринь Лень з оповідання «Наслідки непорядности» дуже дешево продав свою землю, а на ґрунті, що лишився, почав копати яму. Коли в ній виявилось багато воску, колишній конокрад Дувидко Цукер вирішив убити Гриня, а щоб заволодіти його ямою, організував гуляння для представників влади.

В оповіданні «Безконечний швіндель» йдеться про те, як селянин Микита Сиренький законтрактував «[...] свою нивку,

свою батьківщину, що нею так дорожив [...]», орендареві Срулю на двадцять п'ять років, щоб врятувати родину від голоду [6, с. 382]. Цей контракт був перепроданий пачкареві Боруху за тисячу, а банкова спілка викупила його за двадцять тисяч і почала щодня видобувати кип'ячку на десятки тисяч. А Микита найнявся на власній землі за робітника й помпував воду до машин, де й помер, його діти залишились сиротами «[...] добрим милосердним людям на послугу» і щоденно зазнавали принижень: «Ходять дітиська оброплені по своїй колишній батьківщині, та хто не хоче, поштуркує їх і прозиває “бидлом”» [6, с. 387].

У згаданому творі відчитуємо й алюзію на еміграцію до Південної Америки, причому зазначено, що бразильські аборигени, які вбивали приїжджих галичан, усе одно не були такими підступними, як єврейські капіталісти: «[...] чому дикуни в Бразилії таких Микитів Сиреньких відразу позабивали? Чому не заправили їх до якої шихти, а їх донькам дорідним не веліли своїх дітей кормити? Мабуть, не достає їм галілейської культури з азіатською вдачею!» [6, с. 387].

Однак в оповіданні «Суєта про насущний» відображено й те, як сільському хлопцю вдалось досягти успіху на нафтовому промислі. Батько Тараса загинув у штольні, незадовго після того померла мати. Щоб прогодувати двох малолітніх сестер, Тарас пішов до Борислава, отже, порушено проблему дитячого заробітчанства: «[...] в таких шибках оставав цілий день, т. є. через дванадцять годин; він бачив там не одну смерть, не один нещасний випадок: то землю людей присипало, то яма вистрілила, то робітники подушилися, ба й він сам кількакратно заморочений тими одуряючими газами, кричав, що не дасть нікому своїх книжок, а ховав каміння за пазаху» [6, с. 556]. До речі, у творі зауважено, що «[...] заморочений такими газами робітник має різні привиди: купи каміння, землі перетворюються в гроші, в хліб і т. ін. [...]» [6, с. 556]. Як паралель одразу пригадуються марення ріпника Гриня з оповідання І. Франка «На роботі». Згодом Тарас отримав місце на фабриці, закінчив гімназію і став інженером і «власителем великих копалень нафти» [6, с. 567].

До проблеми дитячої праці С. Ковалів звертається і в оповіданні «Світ учить розуму». Син заможного господаря Яким Воробець не хотів вчитися в школі та збиткувався над однолітками. Після чергового розбишацького вчинку він втік з дому, щоб не покарав батько. Жид Шмідель зустрів малого хлопця й завербував до своєї циркової трупи, з якою дійшов аж до Румунії. Якима «[...] заправляли до всякої роботи; вдень коні чистив, вечором лампи світив, а в вільній хвилі й собі дещо направив, щоб не світити дірами» [6, с. 84]. Під час циркових вистав хлопець змушений був грати роль дикуна «з предвічних лісів Америки», отже, у творі знаходимо згадку про заокеанську еміграцію [6, с. 83]. У мандрівці Якима огортали «туга, жаль за родину», що притаманно мігрантам [6, с. 85]. Після розорення Шміделя Воробець потрапив до Борислава, де працював разом із товаришем Олексою, у сім'ї котрого жив. В оповіданні представлений і мотив рееміграції, позаяк Якимові пощастило повернутись до рідного села.

У творах С. Коваліва на еміграційну тематику продуктивна традиційна для таких текстів топика (стійкі й повторювані образи і мотиви): батьківщина-рай, чужина-пекло, емігрант, агент, дорога та ін. Галицька Каліфорнія, насамперед образ міста Борислава, асоціюється в заробітчан з еміграційним топосом чужини-пекла («[...] прийшов я перший раз до того пекла [...]»

[6, с. 485]. Борислав у творах С. Коваліва неодноразово названий «галицькою Содомою». Цей парафраз має біблійне походження. Стародавні міста Содом і Гоморра знищив Бог, тому що їх жителі «[...] були дуже злі та грішні перед Господом» (Буття, 13:13): «І Господь послав на Содом та Гоморру дощ із сірки й огню, від Господа з неба. І поруйнував ті міста, і всю околицю, і всіх мешканців міст, і рослинність землі» (Буття, 19:24, 25) [8, с. 12, 17–18]. Як зауважує А. Коваль: «“Содом і Гоморра” стали символом розпусти, знаком катастрофи, що наближається, а звідси – символом безладдя, хаосу» [9, с. 49]. Борислав з часу перетворення його на центр видобутку нафти став асоціюватись із образом пекла, де процвітали злочинність і розпуста. Не випадково для його означення С. Ковалів обрав біблійне місто Содом, що з іврити відчитується як «палаючий» [10]. У нафтових копальнях часто траплялись пожежі, внаслідок чого гинуло багато робітників. Наприклад, такий випадок відображений в оповіданні «Здрячі»: у ямі загорілась нафта й померло шість працівників [6, с. 159]. А у творі «На Дрімайловім пустирищу» подано й натуралістичний опис загиблих: «[...] трьох чоловіків згоріло: з двох найшли голениці без голів, з третього під стиртою спаленого заліза навдивовижу всемо содомському світу тільки жолудок із нестравленою бараболею!» [6, с. 661].

Нафтопромисловці галицької Каліфорнії не дбали про дотримання правил безпеки на виробництві, зокрема залишали незакритими ями, що перестали використовуватись. У статті «Продукція нафти (скального олію) в Бориславі» С. Ковалів зауважує: «Ями нафтові сотками стояли ненакриті, падав до них уночі, хто трапився, чи чоловік, чи скотина, і довгі літа ніхто не дбав про те, щоб їх засипати» [11, с. 103–104]. Оповідання «Ройтів шиб» – художня репрезентація цього факту. У творі описано, як в одній з таких ям загинуло багато людей, а потім на тому місці збудували шинок, і люди не здогадувались, що веселились на «[...] могили своїх братів і сестер, котрі ненадійно знайшли свою смерть і свободу від суєти житейської» [6, с. 103]. С. Ковалів торкається вказаної проблеми й у творі «Добрий заробок»: «Всюди ями непонакривані, необгороджені, отверті гроби, в котрих не одного сердягу, що вертав із роботи на спочинок [...], смерть несподівано постигла» [6, с. 64]. Відтак оприявлено кореляцію образів ями/могили, що властива й бориславському циклу І. Франка: «Всім якось важко, немов при похороні, коли спускають труну до гробу. Дивна річ! Щодень кожний з них бачить те саме: спускається чоловік до ями, – і щодень те саме важке, гнетуче чуття здавлює душу, щодень вертає думка: "Ось спускаємо до гробу живого чоловіка!"» («Воа constrictor») [2, т. 14, с. 412]. Отже, топос чужини, з яким співвіднесене місто Борислав, характеризується виразною моральною семантикою.

Загалом, С. Ковалів часто моделює Борислав як велике кладовище: «Сотки копців, усипаних з викопаного каміння, представлялись [...] якими сотки могил, під котрими спочивали тисячі народу, що погибли на морову заразу; безчисленні шатра чи кошари з плоскими дахами поміж тими могилами, то трупарні, в котрих перебувають духи, засуджені на “вічний плач і скрежет зубів”» («Пригісник з Борислава») [6, с. 479]. Значений у згаданому описі біблійний афоризм використовується і в «еміграційному» тексті І. Франка для кшталтування топосу пекла. У статті «З приводу еміграції населення» так мотивовано виїзд галицьких селян за кордон: «Селянин... здатний любити своє батьківське поле, свою хату, своє село, свій край, та лише

тоді, коли ці поняття inclusive у себе також певну, принаймні мінімальну суму щастя, радощів, здійснених надій, упевненість у завтрашньому дні. Нори, в якій панує тільки плач і скрегіт зубів, нужда, гніт і непевність у завтрашньому дні навіть пес не зможе любити» [2, т. 44, кн. 2, с. 352].

У творах С. Коваліва з топосом пекла корелює й акустичний образ Борислава: «Шум, туркіт, свист машин, скрипіт дрюків, пролазливий голос сигналових дзвінків глушили дикий спів готових на смерть гірняків, що спускалися до ям, плач і прокльони покривджених робітників, регіт виродків світу»; «[...] одна доба такого пекельного тарахкотання зуміє перетворити чоловіка з найніжнішим чутем у тяжкий молот і острій різак» («Пригісник з Борислава», «На Дрімайловім пустирищу») [6, с. 479, 669]. Особливий і запаховий образ нафтопромислового міста: «[...] аж от і Борислав перед очима, бовдуриться з нього, смердячі дими, сопухи запирають віддих» («Добрий заробок»); «густі хмари вонючих сірих димів» («Хто винен?»); «душний каліфорнійський воздух» («Волоцого») [6, с. 38, 138], [5, с. 634]. Відзначимо, що в бориславському циклі С. Коваліва переважають індустріальні пейзажі без акцентування кольорів або з домінантою сірого і чорного. Усе перетворилось в «[...] одноцілну безобразну осаду: поля, луги, пасовиська й непроходимі трясавиці [...] окривалися тепер фабричними забудованнями, великанськими нафтяними збірниками, шинками, кантинами, робітничими нужденними садибами» («На Дрімайловім пустирищу») [6, с. 659]. Як зауважує О. Колінько, до натуралістичних пейзажів С. Ковалів часто вводить імпресіоністичні настроєві елементи, що посилюють драматизм, як, наприклад, символічна червона барва в оповіданні «Зваричі»: «А тут ще й фабрики з червоними дахами, немов кров'ю мужицькою помашені, покрашені, лиш стій та дивися, зітхай, подивляй, кільки хочеш» [4, с. 144], [6, с. 217].

Характерний для бориславського простору й образ болота, що виступає маркером занепаду традиційного селянського побуту, зокрема моральних законів, а також смерті: «по пояса болотом», «у болотнім озері» («Добрий заробок»); «застрягли по коліна в болоті», «[...] трібували позбутись болота, в яким ноги, як угіпсовані, по коліна тяжіли» («Пригісник з Борислава»); «болото по шию місцями» («Андрій Кременяк») [6, с. 43, 482]. [5, с. 52].

Бруд – характерна складова «каліфорнійського» побуту: «[...] заліз у такі гноїща, прийдеться ними до судного дня смердіти» («Добрий заробок») «Бідність, нехарність впадали в око [...]» («Світ учить розуму») [6, с. 38, 87]. У творі «Пригісник з Борислава» згадано і про так звану кучинірську п'ятку, «[...] яку дістаєся даром, особливо в нічній порі тим способом, що перший-ліпший тікач Фараона витискає тобі на лиці або на одежі в мазі омоченою рукою свою долоню з п'ятьма пальцями на доказ бориславського привітаня» [6, с. 487]. Серед галицьких приповідок бачимо й таку (з коментарем І. Франка): «Бориславську п'ятку дістав (приліпили)» («Поплимили, поталапали, споневірили, вилаяли. Бориславські Жиди нафтарі робили селянам, що приїжджали до Борислава на торг, різні збитки. Найбільше дали ся в тямки бориславські п'ятки. Прим. привозить чоловік на торг дрова, цибулю чи що иньше. Ріпник бачить, що на чоловіці новий кожух, чиста полотнянка або біла свита, приступає до него і починає торгувати: “Що хочете за дрова?” Чоловік каже: “Ринського” чи “Два ринські”, а сей: “Дурний, хлопе, що так мало! Я тобі п'ятку дам!” Чоловік види-

вить ся на него, а той устроить руку в “кипячку” тай талап йому цілою долонею по одежині десь на найвиднійшій місці, на серед плечей, тай регоче ся: “Ну, їдь, їдь, то за дармо, я за то такси не жадаю”» [7, с. 107].

Змальовуючи Борислав, С. Ковалів звертається до натуралістичної поетики. В оповіданні «Пригісник з Борислава» йдеться про мандрівку бориславським пеклом, що, за спостереженням О. Колінько, нагадує подорож підземним світом («Боже-ственна комедія» Данте Аліг'єрі, «Енеїда» І. Котляревського), а також «ходіння по муках» героїв староукраїнських апокрифів [4, с. 151]. «Еміграційний» текст І. Франка на інтертекстуальному рівні також співдіє з «Боже-ственною комедією» (модельювання топосу чужини-пекла), фрагменти з якої переклав сам письменник. У «Пригіснику з Борислава» один робітник, який трапився по дорозі оповідачеві, нагадував «копицю костей, зложених на подобу чоловіка, окритого шкірою глинкуватої краски» [6, с. 478]. Обер-касир Шмілос, у котрого він працював три роки, забрав увесь його одяг, щоб не відпустити на іншу роботу. Жид «доробився на людській кривді, накупив сел. І нині не має чоловіка і за Боже сотворіне та ще й збиткує ся над бідним» [6, с. 478]. Шмілос дав боснякові динаміт і наказав вистрілити, як до кошари прийде пан дідич Сруль. Нещасному від того «[...] око вискочило і три пальці з правої руки зірвало. Недосить, що в Босні окривів і оглух, то ще прийшов до Борислава осліпнути і на руку окалічити!...» [6, с. 478]. Загалом, робітники названі неவில்никами, які виглядали, як «діди-богомольці коло св. Рафаїла на Пацлаві» [6, с. 478]. Печера бориславського шевця Фасольки нагадувала нору, підземний льох, а її мешканці – «живі трупи», що підкреслюють вдало дібрані епітети й порівняння: «З одного боку [...] сидів на купі мокрого сміття і сичав з болю якийсь ранами окритий чоловік; очі мав цілком зарівняні, ніс розплесканий, голову обпалену, а весь був спухлий, що аж страшно дивитися. По другім боці проти першого свистав грудьми шпаківитий, без заросту на лиці, сухенький, як скіпочка, хлоп, попиваючи часами з заржавілої бляшанки щось ніби лікарство. Під стіною сиділа невіста в чорній, як головня, сорочці і гойдала на колінах дитину, закотурману в лахах» [6, с. 483]. В оповіданні «Добрий заробок» зауважено: «Все то світова тальма попереминовала людей, порядних господарів і господинь, зайшлих сюди, в людські опуди» [6, с. 66].

У бориславському циклі С. Коваліва майстерно виписано образ робітників-мігрантів, «нешасних каторжників»: «Лиця глиняної краски, очі від замороки повипікані, червоні, мов кров, а в грудях кожному грає різним хрипучим гранем» («Андрій Кременяк») [5, с. 50]. Щоб підкреслити безвихідне скрутне становище цих людей, автор використовує влучні епітети, парафрази, евфемізми, ампліфікаційні конструкції: «Кільканайцять тисяч народу сується, товпиться по тих смердячих, гнилих норах і живуть своїм життям у царстві крайньої нужди, безвір'я і злодійства!» («На Дрімайловім пустирищу») [6, с. 659]. У творі «Дезертир» розповідається, як капіталіст Нута Дуй знущався над своїми працівниками: «Поробиш до півночі при корбі або при млинку наверху, скаже: “Ти слабкий, негоден робити”, – і забирайся, утікай без біди з манатем, бо тя нагацмолить, кине шапку або капелюх в яку яму, підеш простоволосий додому... Не має невіра чоловіка і за ствір Божий!» [6, с. 166]. Його касири «олов'яними бляшками виплачують і з тим велять [...] іти до своїх жінок за сербавкою і стухлою фасолею» [6, с. 166]. Змальовуючи образ капіталіста,

С. Ковалів використовує тропіку з негативною семантикою: «недобрий жидище», «такий лютий, аж піниться» [6, с. 167].

Серед мешканців промислового Борислава-пекла були й злочинці, які займалися розбоєм. Про так звані «бурильні ватаги» згадано в оповіданні «Хто винен?»: «одчайдушні скитальці», «[...] не люди, а олицетворені дітиська ада злетілися з цілої вселенної і пирують, радуються, гей ті дияволи над запропашими душами» [6, с. 638].

С. Ковалів акцентує увагу й на образі жінок-заробітчанок, які потрапили в місто розпусти: «[...] там повно помарнілих цвітів: невісти, дівчата, недолітки гириштикають ся, співають підохочені» («Андрій Кременяк»); «Правдива війна, не теперішня модерна, а давня татарська, бо і в полон беруть дівчат та молодичь [...]» («Хто винен?») [5, с. 51]. [6, с. 634]. В «еміграційному» тексті І. Франка образ жінок-мігранток (до Борислава й до Бразилії) ґрунтується на основі флористичної метафори в'янення: «[...] цвіт їх уже зв'ялила передчасна тяжка праця, і нужда, і розпуста» (оповідання «Ріпник»); «Жінок [...] Зів'ялих» (цикл «До Бразилії!», поезія «Коли почуєш, як в тиші нічній») [2, т. 21, с. 28, т. 2, с. 265]. В оповіданні «Пригісник з Борислава» С. Ковалів відтворює образ «п'яної баби», на батьківщині якої збудували шинок [6, с. 487]. До проблеми жіночого алкоголізму звертався й І. Франко в оповіданні «Слимак»: головний персонаж розповідає, що за десять років життя в місті галицької нафти його дружина «[...] розпилася і вмерла, перевела все» [2, т. 15, с. 225]. Отже, соціальна проблематика тісно переплетена з моральною (духовний занепад особистості).

Описуючи робітників, С. Ковалів зосереджується і на студіюванні їхнього психологічного стану шляхом відтворення внутрішнього монологу («Де вони дісталися, в яку пропасть залізли? Може, прийдеться тут загинути?» (роздуми Гриня й Пилипа, «Добрий заробок»), схвильованого мовлення персонажів («Простіть, люди!.. Ох! не стає сили говорити... Олесю! Гриню! Пилипцю! Гандзуню!.. Бог з вами!.. Дідуню о вас... не... за... буде!..») (передсмертні волення в ямі Якіма Зелеміна, «Дезертир»)) та ін. [6, с. 47, 169].

Галицька Каліфорнія, на жаль, не мала втішних перспектив. Старий учитель Лулина з оповідання «На Дрімайловім пустирищу» уявляв таке майбутнє Борислава: «[...] вся та простора колишня земля мужицька перетвориться в одно вонюче кладовище, на котрім довгі ще літа хлібороб нічого путнього не вторпає» [6, с. 659]. Прикро, що, як зазначено в оповіданні «Андрій Кременяк»: «До того то довела не лиш сама хитрість чужих, але також темнота і недбальство наших людей...» [5, с. 49].

Спектр міграційних мотивів у творчості С. Коваліва не обмежується трудовим заробітчанством на теренах галицької Каліфорнії та за кордоном, хоча відзначимо, що його географія досить широка. Так, в оповіданні «Чічі» бойко Боринський зауважує: «Я спарцував Галичину, Угри, Буковину, Бессарабію, Росію, всі кути знаю!» [6, с. 181]. А в оповіданні «Світ учить розуму» зауважено, що на роботу до Борислава прибувають навіть із-за океану: «[...] люди тут по ямах роблять з різних сторін, навіть з Америки [...]» [6, с. 92].

У міграційному контексті можна розглянути й проблему рекрутчини. У творах бориславського циклу згадується про те, що галичани брали участь у війні в Боснії. Наприклад, Яким Зелемін з оповідання «Дезертир» втік від військової служби й за порадою жида Іцка пішов на роботу в Борислав до Нути Дуя, котрий назвав його Паньком Лопатою. Яким тяжко про-

працював десять років і загинув у ямі. Отож заробітчанство не виявилось кращим за рекрутчину.

Тема еміграції в оповіданні «На Дрімайловім пустирищу» представлена і як мандрівка за кордон. Бориславський горожанин Йосиф Верцінський, котрий законтракував свою землю нафтопромисловцям, перший свій прибуток в кілька тисяч корон використав на «[...] подорож за границю: був у Відні, Абації, Гамбургу, Берліні [...]» [12, с. 656]. У зазначеному творі С. Ковалів побіжно торкається питання еміграції євреїв до Америки: «[...] замість давніх нехрещених касієрів, що під натиском нових міністеріяльних законів переселилися в Америку, [...] олицетворених синів пекла, зайняли їх місце хрещені озорники, а ті були тисяч разів гірші від перших для автохтонних жителів [...]» [12, с. 659]. Як пригадуємо, І. Франко в поемі «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад» розповідає про єврея-шахрая, для якого еміграція до Америки була вимушеною втечею.

В оповіданні С. Коваліва «Волоцюга» тема еміграції репрезентована крізь призму численних мандрівок Вольфа Шпіннера, сина єврейського візника, злодія. Щоб уникнути покарання в школі, він утік за кордон. Еміграція як втеча шахраїв представлена і в романі «Перехресні стежки» І. Франка (Шварц і Шнадельський після вбивства лихваря Вагмана виїхали до Кракова, далі до Берліна, де Шварц залишив Шнадельського та емігрував до Америки). Персонаж С. Коваліва побував в Угорщині, Німеччині, Туреччині. Згодом повернувся в Галичину, де зайнявся годинникарським промислом, але, позичивши грошей, знову емігрував. Вольф потрапив до Америки, накупив товару й став похатником, але справа не владналась успішно. Шпіннер «[...] стратив усе до шеляга, почав голодувати, спати під голим небом» і повернувся додому, в одному з галицьких сіл став учителем релігії для своїх одновітців [12, с. 147]. Відтак у творі прописаний мотив рееміграції. Вольф посприяв тому, щоб звільнили з роботи його колишнього вчителя Степана Пачку, який не видав йому свідоцтва про закінчення народної школи. А через деякий час Степан із родиною змушений був переїжджати «на другий кінець Каліфорнії», тому що його посеред зими виселив із садиби швагер Шпіннера. Таким чином, у творі окреслено й мотив внутрішньої міграції як зміни місця проживання.

Висновки. Еміграційна тема у творчості С. Коваліва має різноманітний мотивний спектр. Письменник оприявнює еміграцію до Америки як у додаткових сюжетних колізіях, так і на рівні алюзій. Досить детально С. Ковалів репрезентує проблему внутрішньої трудової міграції в бориславському циклі. Автор зосереджується не лише на численних випробуваннях, що зазнають заробітчани, які прийшли до Борислава, а й відтворює трагедію місцевого населення галицького нафтопромислового регіону, котре втрачало ґрунти – власну батьківщину (продавши власноруч або ставши жертвою ліцитації), і перетворювалось на вигнанців, чужих на своїй землі, гинуло або було змушене виїжджати за кордон. Отже, ідентичність господаря трансформована в ідентичність ізгоя, людини без батьківщини, що за своєю суттю близька до статусу мігранта – вже відреченого від колишнього рідного простору і ще не прийнятого новим. С. Ковалів також порушує проблему внутрішньої міграції, пов'язаної з рекрутською повинністю. Зокрема, з 1878 р. тривала окупація Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини, що у 1908 р. завершилася їх анексією. У військових діях брали участь галичани. У творах письменника знаходимо згадку про

імміграцію закордонного капіталу на території галицької Каліфорнії. С. Ковалів відображає міграцію злочинців (викрадення дитини й вивезення її до іншої країни; втеча до Борислава після шахрайських справ; виїзд за кордон, щоб уникнути покарання). У художніх текстах західноукраїнського автора прописаний і мотив рееміграції.

Твори С. Коваліва на тему еміграції також можна трактувати як «еміграційний» текст на зразок Франкового й відповідно як складову «еміграційного» тексту української літератури загалом, про що свідчить спільна топіка. Наприклад, в оповіданнях про внутрішню трудову міграцію особливо продуктивний образ чужини-пекла, що асоціюється з Бориславом. Конструюючи топос нафтопромислового міста, С. Ковалів, як і І. Франко в бориславському циклі, звертається до натуралістичної поетики, вдається до акцентування відповідних акустичних, запахових і кольористичних нюансів, а також до студіювання психологічного стану заробітчани-мігрантів, однак пропонує ширший мотивний репертуар, пов'язаний із темою еміграції.

Література:

1. Шостак О.О. «Еміграційний» текст Івана Франка : монографія. Рівне : «Волинські обереги», 2019. 288 с.
2. Франко І. Зібрання творів. У 50 т. АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка ; редкол. : С.П. Кирилюк [голова] та ін. Київ : Наукова думка, 1976–1986.
3. Драган В. Іван Франко і Стефан Ковалів: до історії взаємин та співробітництва. Проблеми гуманітарних наук. Серія : Історія. 2017. Випуск 40. С. 44–61.
4. Колінько О. Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація). Київ : Знання України, 2002. 177 с.
5. Ковалів С. Похресник і інші оповідання. Львів : З друкарні Наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1909. 195 с.
6. Ковалів С. Твори. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1958. 722 с.
7. Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Іван Франко. У 3 т., 6 вип. // Етнографічний збірник. Львів : Друкарня НТШ, 1901. Т. X. 200 с.; 1905. Т. XVI. С. 201–600; 1907. Т. XXIII. 300 с.; 1908. Т. XXIV. С. 301–600; 1909. Т. XXVII. – 300 с.; 1910. Т. XVIII. – С. 301–600.
8. Біблія або Книги Святого писма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. [б. м., б. в.] : Об'єднання Біблійних Товариств, 1990. 959 с. + 296 с.
9. Коваль А. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
10. Содом і Гоморра. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC_%D1%96_%D0%93%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%80%D0%B0 (дата звернення : 23.01.2021).
11. П'ятка Стефан (Ковалів С.) Продукція нафти (скального олію) в Бориславі. Літературно-науковий вісник. Львів. 1903. Т. 22. Кн. 5. С. 102–113.
12. Ковалів С. Галицька Каліфорнія. Оповідання [за ред. А. Березинського]. Харків : Кооперативне видавництво «Рух». 1909. 226 с.

Shostak O. The theme of emigration in Stefan Kovaliv's literary works

Summary. The study analyzes the literary works of West-Ukrainian writer S. Kovaliv (1848–1920) dealing with emigrational theme. The author's artistic heritage does not include the texts actually concerning with the emigration. However, the study presents the mentioned theme at the level of additional plot collisions. The author interprets this theme with wide motive variety. The writer raises the issue of Galicians' leaving abroad, particularly to America («Khto vynen?»), «Amerykanska krysanja»). The study states that, first of all, S. Kovaliv is concentrated on the artistic comprehension of migrant workers' internal emigration that is relevant to the development of oil craft within the territory of Eastern Galicia («Dobryi zarobok», «Andrii Kremeniak», «Pryhisnyk z Boryslava», «Suieta pro nasushchnyi», «Drohobytskyi Naida», «Roitiv shyb» and other). The paper characterizes author's texts about Boryslav together with Boryslav cyclus as those ones that present a great picture of Galician California industrialization. Besides, in the context of internal emigration S. Kovaliv raises the issue of recruitment in the Austro-Hungarian Empire («Dezertyr»). The study reveals S. Kovaliv's literary works as ones that characterize different aspects of migration process. The author interprets these literary works as the original «emigrational» text that is similar to Franko's one. These texts present such key topoi as an emigrant, agent, road, motherland, and outland. In a skillful way the author develops the image of outland-hell that is, firstly, associated with the city of Boryslav. City-hell topos has been highlighted with the thanatological motives and images. The research stresses on the original coloristics, acoustics and appropriate smell-images in the industrialized scenery pictures. The integral artistic detail of Galician California deals with a marsh that symbolizes the ruin of traditional farm workers' living, the loss of moral objectives and belongs to the constant emigrational topos. In literary works the motive of remigration has been up-to-dated as a mean to escape from the outland and simultaneously come back to the own essence. In Boryslav stories S. Kovaliv highlights the naturalistic poetics, tests different forms of characters' psychology depiction. Writer's literary works that deal with the emigrational theme demonstrate tragic model of emigration in Ukrainian literature at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

Key words: «emigrational» text, outland-hell topos, labor migration, Galician California, Boryslav cycle, naturalistic poetics, psychologism.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111' 25(=161.2):821.111-313.1Адамс
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-3.17>

Бережна М. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету

Великодний В. А.,
студент факультету іноземних мов
Криворізького державного педагогічного університету

ВІДТВОРЕННЯ ГУМОРИСТИЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д. АДАМСА *THE RESTAURANT AT THE END OF THE UNIVERSE* ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Анотація. Стаття присвячена особливостям відтворення засобів створення гумористичного ефекту в процесі перекладу українською з англійської мови роману Д. Адамса *The Restaurant at the End of the Universe*. У роботі проаналізовано переклади Павла Насади «Ресторан на краю Всесвіту» (1996 р., журнал «Всесвіт») та Олексія Антонова «Ресторан “Кінець світу”» (2016 р., НК Богдан). Досліджуваний матеріал є другою частиною популярної серії науково-фантастичних романів «Путівник Галактикою». Дослідники творчості Д. Адамса приділяють більше уваги першій частині серії, наводять аналіз оказіоналізмів, досліджують категорію абсурду та розглядають переклади іншими мовами. Ця робота має на меті висвітлити особливості та способи відтворення таких гумористичних елементів, як алогізм, гра слів, гіпербола та зевгма, у процесі перекладу з англійської мови українською. Вважаємо, що ці одиниці є характерними для авторського стилю Д. Адамса в досліджуваному романі, а отже, мають бути відтворені в перекладі повністю, частково або компенсовані. Отримані результати свідчать: 1) у процесі перекладу алогізмів найбільш продуктивним способом є передача алогізмом; перекладацька трансформація – дослівний переклад; алогізм є універсальним засобом створення гумористичного ефекту та утворюється на рівні смислу; 2) гіпербола переважно зберігається в обох перекладах через використання дослівного перекладу; перебільшення є універсальним засобом створення гумористичного ефекту і не залежить від мови, якою виражається; 3) гра слів передається грою слів, алогізмом; провідна перекладацька трансформація – компенсація; гра слів є культуро- та мовнозалежною одиницею, а тому потребує індивідуальних рішень у кожному окремому випадку; 4) зевгма зберігається в перекладах у разі дослівного перекладу та модуляції. У процесі перекладу засоби створення гумористичного ефекту передають ідентичними, подібними або іншими засобами, нейтральною лексикою зі збереженням загального смислу повідомлення або нульовим відповідником. Варто зазначити, що переклад П. Насади є часто ближчим до оригіналу внаслідок переважання дослівного перекладу та використання стратегії очуження. У перекладі О. Антонова простежуються модуляція, а також частотне використання зниженої лексики, що відчутно змінює інтенцію та стиль автора. Тут переважає стратегія одомашнення. Обидва переклади пропонують вдалі рішення для відтворення засобів створення

гумористичного ефекту і є популярними серед читацької аудиторії.

Ключові слова: художній переклад, гра слів, алогізм, гіпербола, зевгма, Дуглас Адамс, Ресторан на краю всесвіту, Ресторан «Кінець світу», *The Restaurant at the End of the Universe*.

Постановка проблеми. Способи створення та відтворення гумористичного ефекту в художніх творах завжди залишаються актуальною темою для досліджень, адже гумор часто має культуроспецифічний характер і не може перекладатися дослівно. Як наслідок, для передачі засобів створення гумористичного ефекту немає шаблонних відповідників, що зумовлює індивідуальний підхід у кожному випадку. Крім того, набір засобів створення гумористичного ефекту є індивідуальним для кожного автора, а творчість Д. Адамса займає значне місце в сучасній літературі та культурі. Відтворення характерних для його творчості засобів створення гумористичного ефекту у двох українських перекладах, виконаних із незначним часовим інтервалом, увиразнює актуальність дослідження, даючи змогу встановити ідентичні та типові рішення перекладачів, таким чином формуючи набір найбільш продуктивних способів відтворення засобів створення гумористичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед дослідників немає єдиної позиції щодо визначення комічного, способів його вираження в художньому тексті та засобів їх відтворення в перекладі. Наприклад, Ю.О. Савіна зазначає, що є кілька шляхів реалізації гумору: 1) комічна несподіванка в розвитку сюжету, діях та висловлюваннях героїв; 2) порушення змістовного поєднання, поєднання явищ, предметів, прояви яких не можна поєднати; 3) використання в одному тексті слів із різним стилістичним забарвленням, гумористичних неологізмів [1, с. 59]. З позиції стилістики ці способи реалізуються через використання авторами художніх творів різноманітних стилістичних засобів. Так, О.М. Линтвар зазначає, що для досягнення комічного ефекту можуть бути використані: порівняння; зевгма; оксиморон; вульгаризми; варваризми; метафора; метонімія; гіпербола; вставні слова; риторичне питання; антитеза; епітет; гра слів (каламбур); парадокс, повтор; використання цитат; змішування стилів [2, с. 71].

Можна помітити, що для різних авторів характерним є власний, авторський набір стилістичних засобів для створення гумористичного ефекту. До прикладу, для творів Дж.К. Джерома основними лінгвопоетичними засобами створення комічного є іронія, метафора, порівняння, персоніфікація, а для творів О. Генрі – гіпербола, зевгма, іронія і метафора [1, с. 62]. Відповідно, і для передачі різних стилістичних засобів перекладачі застосовують різні перекладацькі трансформації. Цікаво, що інколи вибір провідної трансформації залежить не від стилістичного засобу, який передається, а від особистих вподобань перекладача. Наприклад, для передачі іронії, метафори, порівняння, персоніфікації у творах Дж.К. Джерома в українськомовних перекладах із незначними перетвореннями на лексичному та граматичному рівнях застосовуються транспозиція, конкретизація, додавання сполучників, у той час як для передачі гіперболи, зевгми, іронії та метафори в процесі відтворення творів О. Генрі більш типовими є модуляція і додавання цілих виразів [1, с. 62]. Тут два з чотирьох стилістичних засобів для створення гумористичного ефекту збігаються, але підходи перекладачів до їх відтворення – різні.

Якщо звернутися безпосередньо до робіт, присвячених творчості Д. Адамса, бачимо, що серія «Автостопом по Галактиці», другою частиною якої є досліджуваний у цій роботі роман, вважається класичним зразком абсурдного художнього тексту [3, с. 268]. Мовно-дискурсивний текстовий абсурд – це динамічна категорія, що виникає як суперечність між змістовим (пропозитивним) складником і смислом актуалізованих у дискурсі позамовних когніцій тих, хто цей текст сприймає; ширше – як суперечність між авторською інтенцією і мовно-комунікативною нормою [4, с. 29]. Так, досліджуване явище найповніше представлене у власне абсурдних художніх текстах, де воно постає головним авторським прийомом, найважливішим механізмом й інструментом творення нових естетичних комунікативних смислів [4, с. 21].

У роботі Е.В. Сатеевої та Я.В. Нікіфорової проаналізовано способи відтворення каламбурів з англійської мови російською на матеріалі перших двох романів серії Д. Адамса та п'яти варіантів перекладу. Дослідниці зазначають, що в процесі перекладу гри слів з англійської мови російською, найбільш продуктивною є трансформація модуляції, яка дає змогу перекладачу домогтися найбільш точної подібності до оригіналу. Для деяких перекладачів через складність передачі безеквівалентної лексики найбільш частотним є прийом вилучення. У результаті оригінал і переклад не мають рівноцінного комічного та емоційного забарвлення [5, с. 53].

Дотичні спостереження знаходимо в роботі «Художні оказіоналізми англійської наукової фантастики: особливості відтворення українською мовою». І. Іллів-Паска зазначає, що в окремих випадках перекладачі вдаються до застосування трансформованих ідіом як одного зі способів перекладу, і наводить приклади використання оказіоналізмів, які в нашій роботі потрапляють до категорії руйнування фразеологічної єдності. Наприклад: *Starpox! – he shouted. – А щоб йому астероїд в печінку*. Оригінальний новотвір *starpox* утворено від *star* і фрази *a rox on somebody*, яка використовується для вираження роздратування і незадоволення. У контексті оказіоналізм вживається як лайливе слово для вираження невдоволення, гніву тощо. П. Насада трансформує український фразеологізм «трясця йому в печінку» з тим самим значенням, замінивши

«трясця» на «астероїд», що зберігає сему «новизна» і перетворює ідіому на оказіональну [6, с. 296]. Дослідниця також зазначає, що якщо під час перекладу фраз чи слів, які послужили прототипом у процесі створення оказіоналізмів, використовуються сталі українські звороти, це призводить до втрати експресивності [6, с. 298].

Метою статті є визначення найбільш продуктивних засобів створення гумористичного ефекту в романі Д. Адамса *The Restaurant at the End of the Universe* та способів їх відтворення українською мовою. Завдання роботи: визначити засоби створення гумористичного ефекту в досліджуваному романі; провести їх контекстуальний та перекладацький аналіз; визначити випадки ідентичних/різних, адекватних/помилкових перекладацьких рішень; встановити продуктивні способи відтворення досліджуваних одиниць.

Виклад основного матеріалу. У цій роботі використовуємо класифікацію засобів створення гумористичного ефекту В.А. Кухаренко. До таких засобів належать гра слів, зевгма, порушення фразеологічної єдності та алогізм. Авторка зазначає, що перші три засоби виконують одну й ту саму стилістичну функцію в мовленні та працюють за тим самим лінгвістичним механізмом, а саме одна словоформа використовується у двох значеннях. Таким чином створюється гумористичний ефект. Гра слів реалізується майже на всіх рівнях мовної ієрархії: зевгма і гра слів – на лексичному рівні, порушення фразеологічної єдності – на лексичному та синтаксичному, алогізм – на синтаксичному [7, с. 23].

Багатозаровість каламбуру, відсутність у мові перекладу відповідників з аналогічним лінгвоігровим потенціалом, використання реалій і власних назв, що мають денотат, як правило, ускладнюють переклад гри слів, у той час як використання власних назв, які не мають денотата, а також інтернаціоналізмів, як правило, спрощують перекладацьку задачу [8, с. 5].

Специфіка перекладу каламбурів заснована на тому, що в процесі передачі цього прийому є дуже невелика ймовірність використання прямих еквівалентів. Це пояснюється тим, що каламбур не є словниковим засобом мови (на відміну від забарвленої лексики або прислів'їв). Він створюється самим автором твору. Відсутність цього прийому в словниковому фонді мови джерела передбачає його творче відтворення перекладачем у тексті перекладу. Тому в перекладі здебільшого доводиться вдаватися до замінів [9, с. 12].

Алогізм базується на розширенні синтаксичної валентності та призводить до поєднання двох семантично не пов'язаних між собою висловлювань в одне речення [7, с. 23]. Серед дослідників немає єдиної думки щодо терміна на позначення таких випадків. Серед інших назв – абсурд, або парадокс, тобто судження, що розходиться із загальноприйнятою традиційною думкою [2, с. 72]. Оскільки алогізм реалізується на рівні сенсу, дослівний переклад часто є адекватним способом відтворення цього засобу створення гумористичного ефекту в перекладі з англійської мови українською.

Розглянемо випадки використання різних засобів на прикладах:

Англ. *The Jatravartids, who live in perpetual fear of the time they call The Coming of The Great White Handkerchief, are small blue creatures with more than fifty arms each, who are therefore unique in being the only race in history to have invented the aerosol deodorant before the wheel* [10, с. 6].

Укр 1: Ятравартіди – маленькі п'ятидесяти-(і більше) синьоноги – живуть у постійному страху з приводу того, що вони називають Пришестям Великої Носової Хустинки. До речі, унікальні тим, що єдині у Всесвіті винайшли аерозольний дезодорант раніше від колеса [11, с. 4].

Укр 2: Джатравартіди, які живуть у постійному страху, що настане час, як вони його називають, Пришестя Великої Білої Хустинки, це маленькі блакитні істоти з п'ятдесятьма руками кожна, чим уславилися в історії як раса унікальна, бо винайшли аерозольний дезодорант задовго до колеса [12, с. 4].

У цьому прикладі бачимо алогізм. Той факт, що дезодорант було винайдено задовго до колеса з погляду середньостатистичного читача й англосмовної, і україномовної країни не має сенсу. У першому перекладі (автор – О. Антомонов) алогізм було збережено, однак варто зазначити, що переклад є невдалим. Скориставшись модуляцією, перекладач відтворив образ істот, описаних в оригіналі, замінивши *arms* «руки» на «ноги». Оскільки йдеться про дезодорант, більшість читачів будуть розуміти необхідність цього предмета для істот з п'ятдесятьма руками, а не ногами. Перекладач порушує сенс оригіналу, що є другою перекладацькою помилкою. У процесі перекладу було втрачено гумористичний ефект, тому вважаємо переклад невдалим.

Другий переклад (автор – П. Насада) дослівно відтворює оригінал, зберігає алогізм та його комічність. У перекладі повністю відтворюється сенс, який заклав автор. Відповідно, ми вважаємо другий переклад більш вдалим.

Також гумор реалізується через алогізм, побудований на біблійній алюзії. Оскільки описувані істоти вірять, що «... всьенський світ вичхала істота на ймення Великий Зелений Арклхват...», Пришестя Великої Білої Хустинки сприймається як судний день і кінець світу, описаний у Біблії. Алогізм зберігається в обох перекладах через дослівний переклад, оскільки алюзія є доволі прозорою в обох культурах.

Розглянемо далі:

Англ: *Although it is excruciatingly rich, horrifyingly sunny and more full of wonderfully exciting people than a pomegranate is of pips, it can hardly be insignificant that when a recent edition of Playbeing magazine headlined an article with the words "When you are tired of Ursa Minor Beta you are tired of life", the suicide rate quadrupled overnight* [10, с. 26].

Укр 1: Незважаючи на запаморочливу розкіш, чарівний клімат і натовп оманливих багатіїв, навряд чи варто оминати той факт, що коли в черговому номері «Гала-Плейбою» надрукували статтю «Якщо ви втомилися від Бета Малої Ведмедиці – ви втомилися від життя», кількість самогубств за одну ніч зросла в чотири рази [11, с. 44].

Укр 2: Хоча вона нестерпно заможна, до жаху сонячна, і хоча тут можна зустріти більше з біса приємних людей, ніж кісточок у гранаті, навряд чи можна залишити поза увагою той факт, що коли вийшов у світ черговий номер журналу «Плейбой Всесвіту» з редакційною статтею під назвою «Якщо ви втомилися від Бети Малої Ведмедиці, то ви втомилися жити», кількість самовбивств за одну ніч зросла у чотири рази [12, с. 30].

В оригіналі бачимо, що гіпербола складається із трьох частин. Перші дві частини є паралельними конструкціями, оскільки обидві складаються з прислівника та прикметника та передають надмірну якість предмета: *excruciatingly rich* «нестерпно заможний», *horrifyingly sunny* «жахливо сонячний». Третя частина є порівнянням, адже люди порівнюються

із зернятками гранату. Оскільки в гіперболі використано одразу три компоненти, два з яких надають негативного відтінку значення позитивним речам, тобто є оксиморонами, вважаємо цей випадок комічним. Також у цьому прикладі бачимо гру слів, яка будується на руйнуванні фразеологічної єдності. Каламбур полягає в назві журналу *Playbeing*, що є алюзією до чоловічого журналу розважального характеру *Playboy*. Автор дещо змінює фразеологізм, ніби натякаючи, що в створеному ним всесвіті існує більше видів істот, які можуть читати видання. Ще одним компонентом створення комічного ефекту в цьому прикладі є алогізм, який полягає в тому, що, прочитавши гумористичний заголовок до публікації в розважальному журналі, люди закінчували життя самогубством.

У перекладі О. Антомонова бачимо, що з трьох випадків гіперболи зберігається тільки один. В оригіналі перші дві гіперболи мають негативне забарвлення, тоді як у перекладі другий випадок гіперболи передається модуляцією «чарівний клімат» і тому втрачає свою комічність. У третій гіперболі в процесі перекладу втрачається порівняння, що також призводить до втрати гумористичного ефекту і збіднення авторського тексту. За допомогою модуляції перекладач пропонує власний варіант гри слів на каламбур *Playbeing* «Гала-Плейбой». Алогізм відтворюється за допомогою дослівного перекладу. Вважаємо цей переклад неповним, адже можна було зберегти гіперболу і не втратити комічність тексту оригіналу.

У перекладі П. Насади було збережено всі стилістичні прийоми та гумористичний ефект оригіналу. Перекладач користується дослівним перекладом для відтворення перших двох випадків гіперболи та граматичною заміною для третього. Як і в першому перекладі, за допомогою модуляції перекладач пропонує свій власний варіант гри слів на каламбур *Playbeing* «Плейбой Всесвіту». Алогізм відтворюється за допомогою дослівного перекладу. Вважаємо цей переклад вдалим, адже всі стилістичні прийоми та гумористичний ефект оригіналу були відтворені повністю.

Далі приклад використання гри слів:

Англ: *"I'm the guy who's telling you to beat it," he said, "before you get it beaten for you"* [10, с. 81].

Укр 1: – Я – той, хто радить тобі взяти ноги в руки. Доки я їх не відірвав [11, с. 150].

Укр 2: – Я той, хто каже, щоб ти забирався звідси, – сказав він, – перш ніж я тобі допоможу [12, с. 99].

Тут гра слів будується на різних значеннях дієслова *to beat*: в першому випадку *to beat it* вживається в значенні «забиратися геть, давати комусь спокій», у другому – *before you get it beaten for you* можна перекласти як «поки тобі не допомогли забратися», тобто фраза використовується як погроза.

У першому перекладі гра слів і комічність репліки зберігаються, адже через використання модуляції «брати ноги у руки», який має значення «забиратися геть», передано сенс першого речення, а у другій частині можлива гра слів на основі сталого висловлювання «відірвати (комусь) ноги». Вважаємо цей переклад цілком вдалим.

У другому перекладі гру слів не було збережено, також була втрачена і комічність тексту. Перекладач відтворив першу частину гри слів за допомогою словникового відповідника «забиратися», а другу – модуляцією. Вважаємо цей переклад невдалим. Можна запропонувати власний варіант: «Я той, хто каже тобі вшиватися звідси, – сказав він, – доки я тебе не пришив».

Тут гру слів побудовано на морфемному повторі кореневої морфеми та різних значеннях дієслів «вшиватися» і «пришити».

Перейдемо до іншого прикладу:

Англ: *At the moment he was not having a wonderfully good time. He had run out of patience and pencils and was feeling very hungry* [10, с. 8].

Укр 1: Терпець урвався, олівець зламався, і взагалі Зафод відчував дикий голод [11, с. 15].

Укр 2: У нього скінчилися терпіння й олівці, він відчув голод [12, с. 11].

У цьому прикладі в оригіналі бачимо використання зевгми, яка будується на фразеологізмі *to run out of something* «використати щось повністю, залишитися без чогось». У першій частині дієслово поєднується з абстрактним іменником *patience* «терпіння», в другій частині – з предметним *pencils* «олівці». Конструкцію вважаємо зевгмою, оскільки в ній поєднується лексичні одиниці, які за своїм семантичним значенням не можуть виступати однорідними членами речення.

У перекладі О. Антонова зевгму не було збережено, натомість перекладачеві вдалося зберегти фразеологізм першої частини конструкції, відтворивши його еквівалентом «терпець урвався». Друга частина конструкції була відтворена за допомогою граматичної заміни і модуляції, внаслідок чого отримуємо римування. Вважаємо переклад адекватним, адже втрачену зевгму компенсовано, а комічність тексту оригіналу зберігається.

У перекладі П. Насади зевгму збережено через використання словникових відповідників. Вважаємо переклад вдалим, оскільки комічність тексту, а також зевгма були збережені. Переклад близький до оригіналу.

Висновки. У підсумку зазначимо, що такі одиниці, як алогізм, гра слів, гіпербола та зевгма, є характерними для авторського стилю Д. Адамса в досліджуваному романі, а отже, мають бути відтворені в перекладі повністю, частково або компенсовані. Отримані результати свідчать, що 1) в процесі перекладу алогізмів найбільш продуктивним способом є передача алогізмом; перекладацька трансформація – дослівний переклад; алогізм є універсальним засобом створення гумористичного ефекту та утворюється на рівні смислу; 2) гіпербола переважно зберігається в обох перекладах через використання дослівного перекладу; перебільшення є універсальним засобом створення гумористичного ефекту і не залежить від мови, якою виражається; 3) гра слів передається грою слів, алогізмом; провідна перекладацька трансформація – компенсація; гра слів є культуро- та мовнозалежною одиницею, а тому потребує індивідуальних рішень у кожному окремому випадку; 4) зевгма зберігається у перекладах у разі дослівного перекладу та модуляції. У процесі перекладу засоби створення гумористичного ефекту передають ідентичними, подібними або іншими засобами, нейтральною лексикою зі збереженням загального смислу повідомлення або нульовим відповідником. Варто зазначити, що переклад П. Насади є часто ближчим до оригіналу внаслідок переважання дослівного перекладу та використання стратегії очуження. У перекладі О. Антонова простежується модуляція, а також частотне використання зниженої лексики, що інколи змінює стиль автора. Тут переважає стратегія одомашнення. Обидва переклади пропонують вдалі рішення для відтворення засобів створення гумористичного ефекту і є популярними серед читачької аудиторії.

Серед перспектив: дослідження засобів створення гумористичного ефекту у творчості інших письменників, проведення

їх порівняльного аналізу; розробка рекомендацій щодо відтворення цих засобів в англо-українському перекладі.

Література:

- Савіна Ю.О. Лінгвопоетичні засоби створення комічного та їх відтворення у процесі перекладу (на матеріалі творів Дж.К. Джерома й О. Генрі та їх українськомовних перекладів). *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал* / голов. ред. І.М. Зимомря. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. Вип. 9. С. 58–64.
- Линтвар О.М. Вираження елементів комічного в художньому тексті. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. № 14(3). С. 69–73.
- Довгань О.В. Категорія абсурду як складник стилістики художнього тексту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2014. Вип. 5. С. 262–272.
- Бацевич Ф.С. Абсурдний художній текст у вимірах лінгвістичної прагматики. *Мовознавство*. 2012. Т. 1. С. 18–30.
- Сатеева Э.В., Никифорова Я.В. Способы передачи каламбуров с английского языка на русский язык (на материале романов Д. Адамса). *Вестник ТГПУ*. 2017. № 3. С. 51–55.
- Лллив-Паска І. Художні оказіоналізми англійської наукової фантастики: особливості відтворення українською мовою. *Іноземна філологія: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 127, ч. 2. С. 293–300.
- Кухаренко В.А. Практикум зі стилістики англійської мови. Вінниця : Нова книга, 2000. 160 с.
- Александрова Е.М. Гибридная игра как семиотико-людическая модель перевода каламбура: стратегии, тактики, преобразования. *Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода*. 2018. № 2. С. 3–21.
- Висоцька Г.В., Сварлак В.К. Каламбур як складова ситуативного гумору та способи його передачі при перекладі на українську мову. *Вісник Приазовського державного технічного університету = Reporter of the Priazovskiy State Technical University*. 2019. Вип. 4. С. 10–14.
- Adams D. *The Restaurant at the End of the Universe*. New York: The Random House Publishing Group, 1980. 166 p.
- Адамс Д. Ресторан «Кінець світу» / Пер. з англ. О. Антононов. Тернопіль : НК-Богдан, 2016. 240 с.
- Адамс Д. Ресторан на краю Всесвіту / Пер. з англ. П. Насада. *Всесвіт*. 1996. № 3. С. 3–103.

Berezhna M., Velykodnyi V. Rendering of humorous devices (on the novel *The Restaurant at the End of the Universe* by D. Adams and its Ukrainian translations)

Summary. The article addresses peculiarities of humorous devices rendering in two Ukrainian translations of the novel *The Restaurant at the End of the Universe* by D. Adams. The translations «Ресторан на краю Всесвіту» by Pavlo Nasada (1996, *Vsesvit* magazine) and «Ресторан “Кінець світу”» by Oleksii Antomonov (2016, *НК Богдан* publisher) are under analysis in the paper. The researched novel is the second part of the famous science fiction novel series *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*. Researchers of D. Adams works place high emphasis on the first part of series, analyze occasionalisms, examine the category of nonsense and consider translations into other than Ukrainian languages. This article aims to highlight particularities and ways of rendering of such elements as nonsense of non-sequence, pun, hyperbole and zeugma in translation from English into Ukrainian. We reckon that these units are typical for the author's style of D. Adams in the novel examined, thus, they must be reproduced in translation completely, partially or their loss should be compensated. The achieved results testify that 1) nonsense of non-sequence is rendered by the same

stylistic device; the most productive transformation is literal translation; nonsense of non-sequence is a universal way to create a humorous effect and is formed on the level of logic; 2) hyperbole in both translations is mostly rendered through literal translation; exaggeration is a universal way to create a humorous effect and it rarely depends on the language it is expressed in; 3) pun is translated with pun or nonsense of non-sequence; key transformation here is compensation; pun is a unit dependent on culture and language, thus it requires individual solutions in each case; 4) zeugma is rendered in translations through such transformations as literal translation and modulation. In translation, means of creating a humorous effect are rendered by identical, close or any other means, neutral vocabulary

while preserving the general meaning of the message or by no equivalent at all. We should remark that translation by P. Nasada is often closer to the original text as the result of extensive use of literal translation and foreignization. In translation by O. Antomonov we distinguish modulation and sporadic usage of colloquial lexis that sufficiently changes author's intention and style. Key strategy here is domestication. Still, both translations offer successful decisions to render the humorous effect and gain popularity among readership.

Key words: artistic translation, play on words, nonsense of non-sequence, hyperbola, zeugma, Douglas Adams, Ресторан на краю всесвіту, Ресторан «Кінець світу», The Restaurant at the End of the Universe.

Bondar L. V.,*PhD en pédagogie, maître de conférences,
professeur associé au département de théorie, pratique et traduction du français,
Université nationale technique d'Ukraine "Institut polytechnique de Kyïv Igor Sykorsky"***Polyuk I. S.,***maître de conférences,
professeur associé au département de théorie, pratique et traduction du français,
Université nationale technique d'Ukraine "Institut polytechnique de Kyïv Igor Sykorsky"***Choumtchenko T. I.,***professeur au département de théorie, pratique et traduction du français,
Université nationale technique d'Ukraine "Institut polytechnique de Kyïv Igor Sykorsky"*

ASPECTS GRAMMATICaux DE LA TRADUCTION DES TEXTES LÉGISLATIFS FRANÇAIS

Анотація. У статті окреслено мовні особливості франкомовних текстів законодавчого підстилю, які належать до офіційно-ділового стилю, що детермінує їхні композиційні, комунікативно-прагматичні, лексико-семантичні та граматичні характеристики. Головним жанром зазначеного підстилю виступають тексти законів, що регулюють відносини між громадянами та державою, яким притаманні певні ознаки, як-от: офіційність, консервативний стиль, лаконічність, відсутність конкретного адресата й уніфікація викладеної інформації, логічність та аргументованість, відсутність образності та авторського стилю.

У межах дослідження здійснено аналіз морфологічних і синтаксичних особливостей франкомовних законодавчих текстів. Визначено, що особлива роль у текстах законів належить іменникам, особовим займенникам, відносним та детермінативним прикметникам. Серед часових форм спостерігається домінування теперішнього часу дійсного способу, майбутнього, складного минулого та теперішнього часів умовного способу. Встановлено, що законодавчий текст відрізняється складністю синтаксичних конструкцій з огляду на його прагматичні функції, виявлено, що поширеними є конструкції з інвертованим підметом, які дозволяють сконцентрувати увагу адресата на дії чи стані суб'єкта. Серед складнопідрядних речень найпоширенішими є підрядні означальні та обставинні умови.

Комплексний аналіз граматичних особливостей текстів франкомовних законів дав змогу встановити найбільш поширені перекладацькі прийоми та трансформації, що застосовуються в процесі їх відтворення в українському перекладі. На морфологічному рівні найчастіше вдаються до таких трансформацій, як додавання, транспозиція та упушення. Додавання виконує уточнюючу, експлікативну чи компенсаторну функцію у процесі відтворення певних мовних явищ. Прийом транспозиції допомагає під час перекладу врахувати особливості граматичної будови мови оригіналу та перекладу, а трансформація упушення спрямована на реалізацію закону економії мовних засобів. У результаті дослідження трансформацій на синтаксичному рівні було виявлено, що найчастотнішим є прийом перестановки елементів речення. Нульовий переклад, або синтаксичне уподібнення, що не передбачає синтаксичних змін, спостерігається в процесі перекладу простих речень.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі лексико-семантичних особливостей франкомовних текстів різних жанрів законодавчого підстилю та засобів їх відтворення українською мовою.

Ключові слова: законодавчий текст, французька мова, перекладацькі прийоми та трансформації, граматичні особливості.

Introduction. Le style officiel comprend quelques sous-styles tels que législatif, diplomatique, judiciaire, administratif, chacun ayant ses tâches communicatives spécifiques effectuées par des textes de genres différents. Les textes du sous-style législatif, qui sont représentés sous formes de plusieurs genres écrits (Constitution, lois, déclarations, décrets, statuts, règlements, résolutions etc), servent à coordonner les activités des êtres humains dans le domaine de la création de documents normatifs.

Dans le monde contemporain, les lois établissent des règles universellement contraignantes et qui ont la plus haute force juridique. Les textes de lois contiennent un nombre important d'informations concernant les différents aspects de l'État, de ses citoyens, des institutions, du pouvoir, de la culture, des valeurs nationales, et cela se reflète dans le contenu et la forme des documents législatifs. C'est pourquoi ces textes de lois constituent une base inépuisable de recherches linguistiques et sociales pour les traducteurs et les linguistes. En outre, la situation internationale actuelle est caractérisée par le développement des relations franco-ukrainiennes dans différents domaines : politique, juridique, économique, culturel, social, ce qui détermine l'actualité des études consacrées à l'examen des spécificités linguistiques des textes législatifs français et des moyens de leur traduction en ukrainien.

Analyse des publications et recherches récentes. Un grand nombre de chercheurs, notamment M.V. Batuchkina, G. Cornu, M.V. Konovalova, N.T. Leonenko, E.A. Yurtayeva et d'autres, ont fait des recherches sur les particularités linguistiques et stylistiques des textes des différents sous-styles du style officiel. V.M. Vlasenko a examiné les problèmes de la réalisation de l'aspect pragmatique, les moyens linguistiques de l'expression des spécificités stylistiques et sémantiques des documents législatifs espagnols,

y compris les caractéristiques pragmatiques des subordonnées relatives, des formes non personnelles du verbe, des constructions verbales dans les textes mentionnés ainsi que leurs particularités compositionnelles; N.A. Vlasenko a consacré des études à l'analyse linguistique et logique des questions portant sur l'exactitude de l'expression de la forme du droit; A.A. Telechev a défini les singularités linguo-pragmatiques du discours législatif français; O.S. Tchoban a fait l'analyse comparative des aspects lexical et syntaxique des textes législatifs dans le discours juridique français et ukrainien.

Malgré de nombreuses études menées sur les spécificités stylistiques et linguistiques des textes du sous-style législatif, les questions de l'analyse des particularités morphologiques et syntaxiques des textes de loi et des procédés de leur traduction du français vers l'ukrainien, restent irrésolues, ce qui détermine l'actualité de notre recherche.

L'objectif du présent article est de définir les aspects grammaticaux de la traduction des textes législatifs français en étudiant leurs caractéristiques morphologiques et syntaxiques ainsi que les moyens de leur reproduction en ukrainien.

Le matériel de base. Lors du développement de la civilisation humaine, les textes de règles et d'obligations ont toujours été le moyen de transmettre aux citoyens l'information nécessaire de l'État. La loi, représentant une forme externe d'expression de ces informations juridiques et formant le système législatif d'un État, est définie comme une règle universellement contraignante établie par le plus haut corps du pouvoir étatique, possédant la plus haute force juridique. Les textes législatifs sont considérés comme des dispositions, dictées par le législateur, qui est officiellement habilité à les publier en tant que textes de lois ainsi que leurs commentaires, prescrivant les normes juridiques de l'État [8, p. 267]. Les commentaires sur les lois (par exemple, un décret du président ou d'une autre personne autorisée), ainsi que les lois elles-mêmes, contiennent des normes de droit et sont considérés donc comme des documents législatifs. En tant qu'acte normatif de l'État, la loi exprime la volonté du peuple, détermine les règles de conduite de la société et influe sur la vision du monde, sur les sentiments et sur le comportement de l'homme au même degré que l'esprit et le subconscient [1; 2].

Donc, la loi est un genre essentiel du sous-style législatif appartenant au style officiel qui se distingue par des caractéristiques comme :

- présentation officielle des informations;
- présentation concise et précise;
- impersonnalité et généralisation des phrases;
- séquence logique de l'information et argumentation;
- manque d'émotivité, manque d'images et de style d'auteur;
- unification de la terminologie juridique;
- utilisation de clichés [7, p. 150].

La langue des lois est souvent considérée comme la couche linguistique la plus ancienne. Parfois, l'émergence de l'écriture est associée à la nécessité de réglementer les relations sociales, par le biais de la création d'un ensemble de règles et de règlements sous forme écrite, c'est-à-dire des lois. Par conséquent, il est évident que les exigences liées à leur composition se sont formées depuis des siècles, ce qui explique les particularités linguistiques de ces textes, notamment celles du niveau grammatical.

Pour établir une correspondance maximale entre la loi et son expression dans le texte législatif, la phrase doit être construite avec précision, sans possibilité de libre interprétation; il est nécessaire d'exclure complètement la probabilité d'une transmission incorrecte d'informations aux destinataires. La complexité de la syntaxe est

un trait distinctif des textes législatifs, ce qui est déterminé par leur fonction pragmatique et par la nécessité d'exposer tous les détails avec la plus grande précision.

Les textes du style officiel diffèrent des textes de tout autre style par leur exposé conservateur qui se manifeste lors de l'emploi de tournures grammaticales archaïques, de formules stables.

Malgré l'ordre des mots progressif, propre aux phrases françaises (sujet + verbe + complément), dans le texte législatif, on trouve plusieurs constructions avec inversion du sujet: *Seront punis ceux qui... Sont admises à participer au scrutin les personnes...* L'utilisation de constructions avec un sujet inversé est appelée à mettre l'accent sur le résultat de l'action, sur l'état du sujet. On s'en sert aussi au cas où le sujet est représenté sous sa forme développée, c'est-à-dire, s'il contient des termes similaires ou s'il est suivi d'une proposition relative ou d'un participe, pour souligner le rhème de la proposition et sa valeur logique [4, p. 142].

Certaines constructions et expressions stables sont utilisées pour assurer la cohérence syntaxique du texte, parmi lesquelles le rôle important appartient aux connecteurs discursifs (*premièrement, par conséquent*) et aux marqueurs indicatifs (*ci-après, ci-dessous*) [6, p. 244]. Les textes étudiés ont un caractère directif et les rapports fonctionnels et sémantiques essentiels qu'ils portent, sont : la constatation, l'énoncé ou la description. Il en découle un large emploi de substantifs, de pronoms, d'adjectifs relatifs et déterminatifs ; on a souvent recours à l'emploi du passif impersonnel ce qui permet de transmettre l'information sans indiquer le sujet parlant.

Dans les textes législatifs, il y a un grand nombre de propositions simples, de phrases complexes et de phrases avec des formes particulières des rapports prédicatifs. Parmi les propositions simples on trouve généralement celles qui sont développées par des termes secondaires et qui sont complexifiées par des termes multiples ; ce sont dans la plupart des cas des propositions complètes, à deux termes essentiels. On y observe un emploi répandu des prédicats nominaux: *Les magistrats du siège sont inamovibles* [11]. L'égalité syntaxique de tous les composants dans une phrase complexe coordonnée du texte législatif est réalisée par des conjonctions et des locutions conjonctives qui peuvent être copulatives: *ni, et*; disjonctives: *ou*; adversatives: *cependant, mais*; consécutives: *donc, alors*; explicatives: *à savoir*, comparatives: *tels que*. Le système des rapports formé par des phrases de ce type est capable de refléter clairement l'interaction des événements, des faits entre les deux parties de la phrase et de présenter le texte de loi de manière structurée et claire.

En ce qui concerne les phrases complexes avec des liens subordonnatifs, on y voit fonctionner tous les types de subordonnées: complétives, relatives et circonstancielles [4, p. 142]. Mais il est à noter que le plus souvent on procède à l'emploi des subordonnées relatives qui développent ou expliquent les termes essentiels et secondaires de la phrase. Bien souvent, et dans le même but, on observe dans ces phrases des tournures employant le participe et l'infinitif.

Les subordonnées de ce type rajoutent une information supplémentaire sur son antécédent qui se trouve dans la partie principale de la phrase: *La République peut conclure des accords avec des Etats qui désirent s'associer à elle pour développer leurs civilisations* (Constitution, art. 88).

Les phrases comportant plusieurs subordonnées contribuent à une compréhension claire et adéquate par le destinataire des dispositions législatives énoncées.

Parmi les subordonnées circonstancielles, ce sont les subordonnées de condition qui s'emploient largement dans les textes législa-

tifs, elles servent à attirer l'attention sur des conséquences possibles de l'action du sujet, ou à signaler les conditions dans lesquelles tel ou tel événement peut ou non se passer, c'est-à-dire elles reflètent des rapports cause/condition-conséquence. Les phrases en question n'ont un lien avec la réalité objective que si la condition qu'elles contiennent est satisfaite. Elles sont proches dans leur sens et leur fonction de textes injonctifs utilisés pour une présentation différenciée et cohérente du contenu et déterminent pour le destinataire ses possibles algorithmes de comportement [5, p. 114]. Étant donné que toutes les règles universellement obligatoires présentées dans les textes de loi ne sont énoncées que dans des phrases narratives, ayant pour critère le but communicatif, dans les textes examinés on ne trouve que des propositions énonciatives. Selon l'attitude envers la réalité, on distingue des phrases affirmatives et négatives, les deux sont présentes dans les lois françaises, malgré la dominance des premières, on y trouve aussi des propositions avec la négation: *Aucune procédure de révision ne peut être engagée ou poursuivie... La forme républicaine du Gouvernement ne peut faire l'objet d'une révision* (Constitution, art. 89).

Concernant les phrases avec des formes particulières de rapports prédicatifs, il faut dire que les propositions avec une structure syntaxique réduite (des phrases à un terme, incomplètes ou des mots-phrases) ne s'y emploient guère. En revanche, on y trouve des propositions avec une structure syntaxique élargie car le texte législatif nécessite généralement une explication détaillée pour sa perception et sa compréhension adéquate par le sujet. Ainsi, on peut citer les types suivants: des phrases complexifiées par des termes similaires, par des tournures participiales ou infinitives, qui s'emploient pour exprimer des informations supplémentaires; elles sont principalement utilisées dans les textes de codes français spécialisés: *...les règles relatives à la citoyenneté, au régime électoral, à l'emploi et au statut civil coutumier* (Constitution, art 77); des verbes nominalisés: *...la faculté de provoquer le partage* (art. 815-17), *le traité sur le fonctionnement de l'Union européenne..* (art. 88-7); des propositions intercalées: *À cette fin, des résolutions peuvent être adoptées, le cas échéant en dehors des sessions, selon des modalités d'initiative..*(art. 88-6).

Pour la traduction adéquate des textes législatifs, il est indispensable de bien comprendre la différence entre les systèmes juridiques des deux pays et par conséquent d'adapter pragmatiquement un texte normatif. Dans le but de surmonter les difficultés lors de la traduction il est important d'utiliser diverses transformations morphologiques et syntaxiques c'est-à-dire des moyens du niveau grammatical.

Procédons à l'analyse des transformations grammaticales auxquelles on recourt en traduisant les textes de ce genre. L'assemblage des phrases en version cible – plusieurs propositions simples se transforment en une phrase complexe, se fait afin de réaliser une approche de l'économie des moyens linguistiques et de maintenir la concision du texte de loi: *Le Conseil constitutionnel veille à la régularité des opérations de référendum. Il en proclame les résultats – Конституційна рада стежить за правильністю проведення референдуму і повідомляє його результати* [9; 11]. On procède aussi à la transformation inverse qui s'appelle la dislocation et qui prévoit la division de la phrase complexe en deux ou plusieurs propositions simples lors de la traduction.

On se sert également de l'addition des éléments et de leur concrétisation: *Lorsque la proposition n'est pas adoptée – Якщо законодавча пропозиція не була схвалена; L'initiative des lois –*

Ініціатива внесення законопроектів; pouvoirs publics – органи державної влади [9; 11]. Le déplacement des composants de la phrase est dû tout d'abord à la différence des structures de deux langues étant donné qu'en français le signifiant suit le signifié et vice versa en ukrainien: *m transfert illégal – нелегальний трансфер, f organisation internationale – міжнародна організація.*

Il y a des cas où on recourt à l'omission, le but de cette transformation étant d'éviter les répétitions, le laconisme, mais avec un respect strict du contexte pour la traduction adéquate: *Le Président de la République a le droit de faire grâce à titre individuel. Президент Республіки здійснює право помилування.* La traduction zéro a lieu au cas où la structure de la phrase traduite correspond à celle de la langue source: *La forme républicaine du Gouvernement ne peut faire l'objet d'une révision – Республіканська форма правління не може бути предметом ревізії* [10; 12].

La transposition grammaticale, la transformation qui prévoit le remplacement d'une partie du discours par une autre lors de la traduction: *la continuité de l'État – їх наступність.* Une des substitutions les plus répandues, est celle du nom par un adjectif: *f obligation de vigilance – належна перевірка, faction de groupe – груповий позов.* Les infinitifs sont souvent remplacés par les noms: *...de comprendre – розуміння; de favoriser – сприяння.* Dans certains cas ce sont les traditions du style officiel d'affaires dans les deux langues qui exigent les transformations du singulier au pluriel et vice versa: *sur une base – на засадах.* Les temps et les modes qui prédominent dans les lois sont: le présent de l'indicatif, le futur simple, le passé composé, le conditionnel présent, et il y a les cas de l'emploi du subjonctif présent et passé. Le futur simple est un des temps les plus utilisés pour exprimer l'obligation et le devoir, c'est pourquoi son emploi est répandu dans les textes examinés, il peut aussi exprimer l'assurance et la force de persuasion, lors de la traduction il est remplacé par le présent: *Le présent article ne portera pas atteinte – Ця стаття не стоїть на перешкоді; la valeur du conditionnel français s'utilisant pour exprimer la supposition ou la conclusion précédente, est aussi rendue par le présent de l'indicatif ukrainien: Sous la même réserve cesserait d'être Partie – Перестає бути стороною.*

On assiste à des cas de changements des rapports thème-rhème, où l'ordre inverse n'est pas conservé, la phrase française commence par un verbe copulatif d'un prédicat nominal, et dans la traduction ukrainienne l'attribut devient le sujet: *Sont électeurs, dans les conditions déterminées par la loi, tous les nationaux français majeurs – У відповідності до умов, визначених законом, виборцями є всі повнолітні французькі громадяни* (Conseil constitutionnel français).

Quant aux formes impersonnelles, elles sont gardées le plus souvent lors de la traduction: *Il est défendu – заборонено, comme il est dit aux chapitres précédents – як вказано у попередніх статтях; Il est permis – дозволяється.* Les constructions passives sont souvent rendues en ukrainien à l'aide des verbes pronominaux.

Conclusions. À titre de conclusion, on peut dire que les textes législatifs appartiennent au style officiel ce qui détermine leurs particularités linguistiques y compris celles des niveaux morphologique et syntaxique. La loi est un genre essentiel du sous-style étudié qui a ses spécificités grammaticales découlant du style conservateur de ce document ainsi que de ses fonctions pragmatiques. Les textes du style officiel diffèrent des textes de tout autre style par la complexité des constructions syntaxiques. On y observe un large emploi des substantifs, des pronoms, des adjectifs relatifs et déterminatifs. Parmi les phrases complexes coordonnées et subordonnées, on voit

dominer celles qui expriment les liens de subordination, notamment les subordonnées relatives, qui permettent de donner une information supplémentaire sur son antécédent, et les circonstancielles de condition qui marquent des rapports de cause et de conséquence, des phrases avec des formes particulières de rapports prédicatifs. L'inversion du sujet est un trait typique des textes de ce sous-style, elle permet de mettre en relief l'état du sujet, l'action exercée par lui, on y recourt au cas où le sujet est représenté par des termes multiples ou s'il est suivi d'une subordonnée ou d'un participe. Lors de la traduction il est nécessaire de prendre en considération les différences des structures des deux langues, les singularités des systèmes législatifs des pays en question, ce qui permettra de trouver les moyens adéquats pour transmettre le contenu du document, ses intentions communicatives et pragmatiques. Les transformations grammaticales les plus répandues utilisées lors de la traduction sont présentées par des procédés tels que le déplacement des éléments de la phrase, l'addition, la transposition et l'omission. La traduction zéro, qui ne prévoit aucun changement syntaxique, est utilisée généralement lors de la reproduction des propositions simples.

Une piste de recherches ultérieures va consister en l'étude des aspects lexico-sémantiques de la traduction des textes français des genres différents du sous-style législatif en ukrainien.

Bibliographie:

1. Батюшкіна М.В. Законодательный текст, его адресат и адресант. *Гуманитарный вектор*. 2017. № 2. С. 70–77.
2. Власенко М.С. Прагматичне значення підрядних означальних речень в іспанських законодавчих текстах. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 24. С. 50–57.
3. Власенко М.С. Композиційні особливості іспанських законодавчих текстів. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: збірник наук. статей. 2014. Вип. 32. С. 28–35.
4. Полук І.С., Бондар Л.В. Особливості перекладу текстів різних стилів. *Французька мова*. Київ: НТУУ «КПІ», 2011. 396 с.
5. Телешев А.А. Лингвопрагматические особенности французского законодательного дискурса: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.05. Нижний Новгород, 2004. 164 с.
6. Чобан О.С. Лексико-синтаксичні особливості законодавчих текстів у французькому та українському юридичних дискурсах (контрастивний аналіз). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. № 7. С. 242–246.
7. Чухвичев Д.В. Законодательная техника: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция». Москва: Закон и право, 2012. 415 с.
8. Cornu G. Linguistique juridique. Paris: Montchrestien, 2000. 443 p.
9. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Москаленко О.М., 2018. 56 с.
10. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.) / укладач П.В. Романюк. Харків: Право, Законодавство зарубіжних країн, 2015. 68 с.

11. Conseil constitutionnel français. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>
12. Constitution [Texte] (de France). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>

Bondar L., Poliuk I., Shumchenko T. Grammatical aspects of translation of French-language legislative texts

Summary. The article is devoted to the linguistic features of French legislative texts, which belong to the official style, it determines their compositional, communicative-pragmatic, lexical-semantic and grammatical characteristics. The main genre of this under-style is the text of law governing relations between citizens and the state, which has certain characteristics, such as formality, conservative style, conciseness, lack of specific addressee and unification of information, logic and argumentation, lack of imagery and authorial style.

The morphological and syntactic features of French legislative texts have been analyzed. It has been determined that a special role in the texts of laws belongs to nouns, personal pronouns, relative and determinative adjectives. Among the temporal forms, there is a dominance of the present indicative tense, future, complex past and present tenses of the conditional mood. It has been established that the legislative text is characterized by the complexity of syntactic constructions due to its pragmatic functions, it has been found that constructions with an inverted subject are common, which allow to focus the addressee's attention on the actions or states of the subject. Among complex sentences, the most common are attributive clauses and adverbial clauses of condition.

A comprehensive analysis of the grammatical features of the French laws texts allowed us to establish the most common translation techniques and transformations used in the process of their reproduction in Ukrainian translation. At the morphological level, the methods of addition, transposition and omission are most often used. Addition performs a clarifying, explicit or compensatory function in the reproduction of certain linguistic phenomena. The method of transposition helps to take into account the peculiarities of the grammatical structure of the original language and translation, and the transformation of omission is aimed at implementing the law of economy of language means. As a result of the study of transformations at the syntactic level, it has been found that the most common is the method of permutation of sentence elements. Zero translation, or syntactic assimilation that does not involve syntactic changes, has been observed in the translation of simple sentences.

We see the prospect of further research in the analysis of lexical and semantic features of different legislative French texts genres and means of their reproduction in the Ukrainian.

Key words: legislative text, French, translation techniques and transformations, grammatical features.

*Волинець Н. В.,**аспірант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НЕНОРМАТИВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Художні твори є невід'ємною частиною культури кожного народу, в них знаходять відображення дійсність та життя соціуму, а також мовні картини світу не лише автора, а й народу, що розмовляє цією мовою.

Переклад художніх творів – один із найскладніших видів перекладу, він є мистецтвом, яке дає змогу доторкнутись до чужорідної культури, краще зрозуміти світогляд народу, який розмовляє іншою мовою. Для реалізації такого завдання перекладач мав бути не лише хорошим лінгвістом, а й компетентним у питаннях етнографії, добре знати історію та культуру народу, мовою якого написаний текст оригіналу. У процесі перекладу художніх творів часто виникають труднощі, пов'язані з переходом від однієї культури до іншої, що своєю чергою ставить перед перекладачем завдання відтворити національне забарвлення та історичний колорит першотвору, зберегти індивідуальний стиль автора.

У сучасних художніх творах дедалі частіше зустрічаються ненормативні лексичні одиниці, що є специфічним відображенням ідеології та моральних цінностей народу. Автори послуговуються такими комунікативними одиницями для створення художніх образів та певного емоційного ефекту. Нині до розряду табуованої лексики такі дослідники, як Л. Ставицька, В. Желвіс, Л. Андерсон, П. Траджіл, О. Плущер-Сарно, І. Панасюк та інші, зараховують соціолекти (сленг, жаргон, арг, просторіччя) та стилістично знижену лексику (обсценізми, сексуалізми, вульгаризми, мат, лайливу лексику тощо). Отже, однією з актуальних проблем перекладознавства є використання табуованої лексики в художніх творах та особливості її відтворення в перекладах.

У статті представлений аналітичний огляд праць, присвячених проблематиці перекладу табуованої лексики. Наведені в статті приклади свідчать про те, що адекватне відтворення таких комунікативних одиниць є важливим засобом збереження стилю автора та мовної характеристики героїв. Основним критерієм перекладу табуованої лексики є відтворення комунікативних функцій таких лексем, а не їх буквальне значення.

Ключові слова: художній переклад, культура, табуована лексика, переклад ненормативних одиниць.

Постановка проблеми. У сучасних перекладознавчих працях питання іншомовного перекладу табуованої лексики (далі – ТЛ) було й залишається одним із найчастіше досліджуваних. ТЛ формує доволі великий пласт мови та відображає певні ідеологічні принципи та моральні цінності кожного суспільства. До табуованої лексики зараховують загалом всі нецензурні, ненормативні лексичні одиниці. Їх вважають такими не тому, що вони позначають священні чи заборонені дії або предмети, а тому, що така лексика зводить речі та об'єкти, що називаються до розряду лайки, глузування, прокляття [1].

Проблеми перекладу такого пласта лексики пов'язані з пошуками правильного відповідника, який має зберегти емоційне та експресивне тло оригіналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікаві думки з цього питання висловлюють у своїх працях такі вчені, як В. Алікберов, Х. Авіла Кабрера, А. Білас, Д. Бузаджи, А. Давиденко, Л. Клепуц, Т. Лукьянова, А.М. Рохо Лопес, С. Салупере, М. Ткачівська, С. Форманова, А. Фуентес-Луке та інші. Стислий аналітичний огляд цих праць допоможе нам краще досягнути глибини наукової проблематики, пов'язаної з експресивно-прагматичними засадами використання табуованих одиниць у художніх творах та особливостей їх перекладу іншою мовою.

Метою статті є окреслення проблематики відтворення ТЛ, використаних в іншомовному художньому творі, мовними засобами рідної мови.

Виклад основного матеріалу. З огляду на значну кількість праць, присвячених мовленнєвій природі ТЛ, ми обмежимося у цій розвідці розглядом основних із них, проблематика перекладу яких висвітлюється, на наш погляд, із різних точок зору.

Так, В. Алікберов зосереджує свою увагу головним чином на лінгвістичному аналізі сленгізмів британського варіанту у творах сучасних представників англійського «робочого» роману та на прийомах перекладу сленгу. Вчений зазначає, що представники цього літературного напрямку використовують у своїх творах сленг насамперед як засіб характеристики особливостей усного мовлення в молодіжному середовищі. Дослідник доводить, що більшість сленгових слів з'явилися в англійському художньому дискурсі через їх часте використання в мовленні та відсутність синонімів у літературній мові. На думку вченого, для повноцінного перекладу слів оригіналу, що виділяються фамільярністю та жартівливим забарвленням, найкраще слугує просторіччя. Саме такий пласт лексики, на переконання дослідника, дає змогу не просто повністю передати зміст оригіналу, а й виразити це у найбільш відповідній формі. Автор зауважує в підсумку, що переклад сленгізмів без вживання просторіччя робить їх сухими, позбавляє простоти звучання та природності розмовного мовлення [2, с. 20–21; 32].

Аналогічні погляди висловлюють у своїх працях А. Давиденко, А. Зубрик, Т. Лукьянова та інші. У праці А. Давиденко [3], наприклад, основна увага приділена перекладу ненормативних лексем. Вчена дотримується думки, що потрібно вміти адекватно «непрстойно» перекладати нецензурну лексику, яку використовує автор у своєму творі, щоб передати його стиль, настрій та емоції. На основі теоретичних праць, присвячених цьому питанню, дослідниця зауважує, що ненормативна лексика як в англійській, так і в українській мовах не має чітко окреслених семантико-прагматичних меж використання. Окрім

цього, вона виділяє такі категорії ненормативної лексики, як образи, слова зневажливого конотативного забарвлення, лайливі вигуки, що не є образами, груба непристойна лексика тощо. Вчена наголошує на тому, що саме позазмовна ситуація є тим чинником, що допомагає визначити правильність вибору адекватної лексичної одиниці в процесі перекладу ненормативної лексики [3].

Тісно корелюють із цими думками погляди російського мовознавця Д. Бузаджи [4]. Вчений аналізує перекладацькі стратегії та прийоми в процесі перекладу ненормативної лексики в художніх творах та кінофільмах на матеріалі англійської мови. На протипагу багатьом авторам, Д. Бузаджи вважає, що, окрім прагматики конкретного висловлювання та літературної норми, перекладач має розуміти, навіщо він вживає лайливе слово та як воно співвідноситься зі змістом перекладу загалом. Науковець наголошує на тому, що в перекладі немає заборонених слів, проте будь-яке перекладацьке рішення та стратегія мають слугувати реалізації конкретної мети. Вчений підкреслює, що слід бути дуже обачним із «міцними» лайливими словами, оскільки наслідки їх необгрунтованого використання можуть мати небажаний ефект на читача. Якщо перекладач, на думку автора, наполягає на вживанні нецензурної лексики, то він має розуміти, навіщо він це робить, якого ефекту він прагне досягнути та чи буде це доречним для сприйняття читачем змісту твору. Вчений ілюструє свої теоретичні судження прикладом із роману Т. Шарпа *“Wilt on High”*, де новий редактор змінив переклад окремих речень одного з героїв твору (ректора):

Т. Шарп “Shit,” muttered the Principal

Переклад В. Ланчикова: – Вот скотина, – буркнул ректор.

Переклад нового редактора: – Вот блядь, – буркнул ректор [4, с. 53].

Редактор, використавши ненормативну лексику, порушив мовну характеристику персонажу.

Цікавою в цьому сенсі є також наукова розвідка М. Ткачівської [5], в якій висвітлюються прийоми перекладу обценної лексики у творах письменників-постмодерністів на прикладі німецької та української мов. Дослідниця виокремлює такі способи перекладу нецензурної лексики: переписування лексичних одиниць, переклад за допомогою ад’єктивного інтенсифікатора, вживання фразеологічної одиниці, переклад за допомогою скатологізмів, використання універсального лайливого слова на позначення певної ознаки. Вчена наводить приклад із лексемою *Scheiße* та способів її перекладу (Ю. Андрухович *«Темниця»*); *«до дідька зимно»* – „*scheißkalt*” (Ю. Андрухович *«Перверзія»*); *до холери – arschvie*l (Ю. Андрухович *«Перверзія»*); *«курва мама»* – „*verdammte Scheiße*” (Ю. Андрухович *«Темниця»*), *«О, курва»* – „*Oh, Scheiße*” (Ю. Андрухович *«Перверзія»*) [5, с. 55]. На думку дослідниці, такі способи перекладу дають свободу перекладачеві і змогу уникати повторення в процесі відтворення однакових лексем.

Л. Клепуч аналізує функції семантично знижених лексичних одиниць у художніх текстах та їх роль у формуванні ідіостилу автора. Вона зосереджує особливу увагу на тому, що для ненормативної лексики в художній літературі найпоширенішими функціями є «натуралістична – протиставлення високій культурі», «мовна емансипація», «експресивна, словесна карнавалізація», «ігрова», «демонстрація розкнутості», «наративна», «естетична» та «словотворча» [6, с. 108–111]. На думку дослідниці, художній мат є своєрідним протестом проти

тієї реальності, яка не влаштовує письменника. Саме ненормативна лексика, як вважає вона, є однією з основних характеристик словесного портрету окремих українських письменників-постмодерністів. Також у розвідці *«Стратегії класифікації ненормативної лексики»* дослідниця робить спробу інвентаризувати склад нецензурної лексики, що визначається набором різних соціолектів (арго, сленг, жаргон, просторіччя) та стилістично зниженої лексики (вulgаризм, лайлива лексика, мат, дисфемізм, обценна лексика, суржик). Л. Клепуч характеризує коротко кожну з лексико-семантичних груп та зауважує, що постійне мігрування лексем зі зниженими номінаціями, зміна відтінків, набуття нових значень породжує труднощі у визначенні чітких меж між лексичними одиницями цього пласту, а приналежність нецензурної лексики до певної групи є контекстуально залежною [7].

Знижену розмовну лексику французької мови та її переклад вивчав А. Білас у своїй праці *«Відтворення арготизмів в українських перекладах французької художньої прози»*. Поставивши перед собою завдання виявити й описати мовні способи відтворення французького арготизму в українських літературних перекладах, А.А. Білас надав своєму дослідженню чітко вираженого практичного спрямування. Врахувавши значний практичний доробок багатьох українських перекладачів французької літератури й теоретично осмисливши його, автор дисертації робить висновок, що ненормативна лексика – це дуже нестабільний словниковий компонент мови, який докорінно змінюється з кожним новим поколінням її носіїв, а характер і динаміка цих змін дуже не передбачувані. З огляду на цю непередбачуваність ця наукова проблема і надалі залишатиметься актуальною й важливою в галузі перекладознавства [8].

Наукові розвідки С. Форманової спрямовані на вивчення інвектив в українській мові. У статті *«Стилістичні особливості інвективи»* українська дослідниця характеризує цей пласт ненормативної лексики в українській мові та аналізує інвективний простір *«Листа Запорозьких козаків турецькому Султану»*. У результаті доходить висновку, що інвективи вживаються на позначення різних аспектів людської діяльності з метою образити адресата. Застосування такого пласта лексики в художньому мовленні використовується для відображення реальних подій та наділяє персонажів рисами реальної людини. Інвективи, на думку вченої, мають певні особливості соціального варіювання, вони наділені експресією та є характерними для певного соціального прошарку людей [9, с. 131].

Низка питань із перекладу табуованої лексики висвітлена на прикладі естонської мови у праці С. Салупере *«Неприличний переклад»*. Порівнюючи естонський і російський культурний простір, дослідниця зауважує, що в російській мові кількість обценної лексики значно більша ніж в естонській, проте використання такого пласта лексики в писемному російському мовленні суворо обмежувалось. Саме цей факт, на думку вченої, викликав певні труднощі в процесі перекладу деяких текстів. Проаналізувавши переклад твору П. Саутера *«Живот болит»*, дослідниця звертає увагу на те, що стиль тексту автора є стриманим і нейтральним, твір написаний без штамів і сантиментів, а перекладач, навпаки, користується штампами, спотворюючи стиль автора і загальне враження від твору. С. Салупере резюмує свої спостереження у твердженні, що адекватне відтворення ненормативної лексики повинно спиратися на зміст цілого тексту, а не на послівний переклад [10, с. 208–210].

В іспаномовних наукових дослідженнях¹, присвячених питанням перекладу табуїрованої лексики, значна кількість праць зосереджена на вивченні перекладацьких стратегій відтворення мовного табу в процесі дублювання фільмів з англійської мови іспанською для Іспанії та країн Латинської Америки. Провідну позицію в таких розвідках займають особливості перекладу обсценної лексики та її перенесення з однієї культури в іншу, враховуючи регіональний характер мовного табу в іспаномовній лінгвоспільноті. На думку К.М. Кортеса, пом'якшення, опущення певних табуїтованих та обсценних виразів у процесі перекладу для країн Латинської Америки має вагоме культурне підґрунтя. Для культури країн Латинської Америки, на відміну від корінних жителів Іспанії, не є нормою в повсякденному спілкуванні вживати обсценну, лайливу і табуїтовану лексику [11].

Попри все різноманіття поглядів на зазначене питання, дослідники одноставні у твердженні, що методологічною основою перекладу табуїрованої лексики є прагматика, принципи якої зобов'язують відтворювати комунікативні функції певної лексеми, а не передавати її буквальне значення.

Табуїтовані елементи мови, до яких зараховують, як правило, стилістично знижену, обсценну, лайливу лексику та інвективи, є невід'ємною частиною повсякденного дискурсу будь-якої лінгвокультурної спільноти. Такі ненормативні одиниці мови мають свої специфічні національні, культурні та соціальні ознаки, тому й відрізняються від культури до культури. Кожне суспільство визначає, що належить до цього пласта лексики і формує відповідне ставлення до неї [12, с. 121].

Серед загальних тем, присвячених дослідженню ненормативної лексики, фахівці² виділяють у першу чергу нецензурну лексику, референтними сферами вжитку якої є акти богохульства, секс, усі можливі метафоричні та метонімічні перенесення (частини тіла, фізичні та розумові вади, смертельні хвороби, дії обсценного характеру), образи людської гідності, висміювання політичних лозунгів, ідеологічних настанов тощо [13, с. 249]. Грунтовне знайомство з науковими дослідженнями, які їм присвячені, дає підстави вважати, що в іспаномовному суспільстві, порівняно з україномовним, наприклад, спостерігається процес детабуїзації в певних сферах життя, що знаходить своє відображення в мові [14, с. 149]. Зокрема, відбувається детабуїзація сексу в іспанській мові, що пов'язано з його практикою з раннього підліткового віку та, відповідно, концепту материнства [14, с. 164].

Варто також зауважити, що іспанська та українська ТЛ мають різне соціокультурне наповнення як змістового плану, так і емоційного, саме тому її не можна перекладати буквально. У складі обсценної іспаномовної лексики є полісемантичні терміни, як наприклад, "joder". Ця лексема може виражати подив: *¡joder, qué sorpresa!*; розчарування: *está muy jodido, el jefe lo encontró fumando en la oficina*; відмову: *¡No me jodas (molestes) más!*; *¡No lo voy a hacer!*³; обурення або виступати як слово-паразит, а також має безліч другорядних значень із негативною конотацією. Словник подає кілька значень, але однозначного лексичного еквівалента в українській мові немає, отже, перекладач має вибрати саме той, який зможе передати семантичний зміст слова, зберігаючи при цьому його емоційний ефект.

¹ Див. праці А. Fuentes Luque, А.М. Rojo Lopez, J. Ávila Cabrera, Toledano Buendía

² Див. праці В. Модестов, Х. Авіла-Кабрера, В. Жельвис

³ WordReference: сайт. URL: <https://forum.wordreference.com/threads/joder-uso-pa%C3%ADses.1481619/>

У наведеному нижче прикладі лексема "joder" виступає як вигук, що виражає незадоволення, роздратування.

– *No me gusta ver a un español llorar, joder* [16, с. 991].

– *Я не люблю, коли іспанці плачуть, чорт забирай* [17, с. 392].

Для відтворення такого вигуку перекладач використав стилістично забарвлений сталий вислів «чорт забирай», який виконує комунікативну функцію цієї лексеми.

У наступному фрагменті вислів "no me jodas" вживається у значенні завдавати клопоту, чинити комусь неприємність, перекладач відтворив його виразом «не жартуй».

No me joda, que no tengo el día, guapa [16, с. 209]

– *Не жартуй зі мною, красунечко, у мене немає часу панькатися цілий день з тобою* [17, с. 81].

Російський професор В. Модестов зазначає, що не завжди можливий дослівний переклад нецензурної лексики через відсутність адекватних смислових еквівалентів, а також через те, що більша частина таких лексем тісно пов'язана з місцевим колоритом середовища, в якому перебуває персонаж. Дослідник стверджує, що в окремих випадках буквальний переклад може пом'якшувати або, навпаки, підсилювати смислове значення певної лексеми відповідно до етнокультурного середовища її вжитку [13, с. 244]. Лайлива, нецензурна лексика, пише В. Модестов, є однією з форм «матеріалізації емоцій», яка виявляється в моменти обурення, гніву, роздратування, подиву, образи, відразу, зневаги, страху [13, с. 249].

У наступному прикладі вживання лайливої лексики пов'язано з проявом гніву одного з героїв твору. Застосування фразеологізму перекладачем є цілком доречним, оскільки відтворює емоції обурення.

Arráz le observaba co una mirada vidriosa, pero murmurando por lo bajo "Hijo de puta", alcanzó descifrar [16, с. 11].

Араес дивився на нього скляним поглядом, бурмочучи щось собі під ніс. «Сучий син», – волося розібрати поліціянтові [17, с. 37]

В іспанській мові слово "zorra" вживається на позначення жінки легкої, розпусної поведінки. Перекладач використовує еквівалент, який відповідає і змісту і настрою твору.

– *La muy zorra – dijo en voz alta, y un par de transeúntes se volvieron a mirarlo con extrañeza* [18, с. 52].

– *От же ж хвойда, – пробурмотів він уголос; кілька перехожих зупинилися і здивовано подивилися на нього* [19, с. 51].

Pensaba manejar el embrollo con guantes de seda. No le convenía enemistarse con esa zorra, pero al verse frente a ella perdió los estribos [20, с. 28].

Він сподівався залагодити справу мирно. Йому не впадало сваритися з цією проїдисвіткою, але, побачивши її, Ганс Фойгт не стримався [21, с. 24].

У цьому випадку переклад відтворює лексеми в аналогічному контексті, проте пом'якшує її.

На думку відомих російських теоретиків та практиків перекладознавства В. Комісарова, О. Швейцера та А. Федорова [22–24], основним критерієм перекладу виступає прагматична еквівалентність, яка полягає у збереженні та відтворенні мети комунікації оригіналу. У цьому плані відтворення табуїрованої лексики в перекладах художніх творів є одним із факторів, що визначають його цінність та адекватність. У художніх творах лексеми такого семантичного наповнення можуть виступати як мовна характеристика героїв, засоби оцінки дій персонажів,

а також слугують для передачі місцевого колориту, опису побуту та звичаїв⁴. У разі опущення або заміни таких елементів у тексті мовлення персонажів стає сухим та монотонним.

Американський професор К. Лендерс [25] вказує на те, що під час перекладу лайливої лексики варто шукати емоційний, а не дослівний відповідник. Дослідник застерігає, що спроби перекладати таку лексику буквально можуть призвести до абсурдних, а інколи й смішних результатів. На думку автора, навряд чи хтось буде перекладати сороміцький вигук португальською “*porra*” як “сперма”, або німецький вислів “*warme Brüder*” (гомосексуальні чоловіки) як теплі брати [24, с. 55].

Схожу думку висловлює також російський науковець Д. Бузаджи. Взнявши за основу структуру лексичних значень, запропоновану М. Нікітіним⁵, він стверджує, що головним, а часто і єдиним критерієм еквівалентності в процесі перекладу ненормативної лексики є прагматика. Головне завдання перекладача, на думку вченого, зробити так, щоб нецензурна лексика виконувала ідентичну функцію, як і в тексті оригіналу, і сприймалась читачами перекладу так само, як і читачами оригіналу, незважаючи на етимологію слова в мові оригіналу [4]. Д. Бузаджи⁶ наголошує на тому, що в процесі перекладу ненормативної лексики не існує універсальних пар відповідників у різних мовах. Лайливе слово не має втратити когнітивний компонент свого значення (якщо він важливий), а також переклад не має ані підсилювати, ані пом’якшувати його. Варто враховувати також, до якого саме реєстру ненормативної лексики належить слово (табу, образлива лайка, інвектива або грубе, непристойне висловлювання), тому що від цього залежить стратегія перекладу, тобто пошук функціонального відповідника.

Розглянемо кілька прикладів перекладу ненормативної лексики іспанської мови українською. В іспанській мові, на відміну від української, є тенденція до вживання скатологізмів (*cazar, mearse, mierda*), що поєднуються із сакральною сферою (*Dios, Virgen*), а також обценізмів.

Barmejo asintió pero no hizo ademán de moverse. Arráz le clavo los ojos.

– *Barmejo, que baje. U procure no mearse encima, por el amor de Dios* [15, с. 8].

Помічник кивнув, але навіть не зрушив з місця. Апраєс скинув на нього пронизливим поглядом.

– *Бармехо! Мерції! І, заради Бога, не обіцяйся!* [16, с. 30]

В іспанській мові вираз “*tener narices*” належить до розмовного стилю та вживається в значенні бути сміливим, рішучим, проте має і негативну конотацію. Українським відповідником може бути фразеологізм «*душа не з лопуцька*». В оригіналі автор вживає пом’якшений варіант, а перекладач застосовує обценну лексику для збереження мовленнєвої характеристики героїні.

Alicia le miro fijamente a los ojos.

⁴ Див. Швейцер А.Д. Система форм существования современного английского языка в США. Функциональная стратификация : монография. Москва : Наука, 1983. [26] 209 с.]

⁵ Як зазначає М. Нікітін, лексичні значення мають когнітивний і прагматичний зміст. Ненормативна, лайлива лексика належить до категорії, де прагматичний компонент домінує над когнітивним. Тобто головним для такої категорії слів є не те, що вони позначають, а емоційно-оцінна кваліфікація, іншими словами – вираження суб’єктивного ставлення до об’єкта. [Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : учеб. пособие. Москва : Высшая Школа, 1988. С. 48].

⁶ Бузаджи Д.М. Норма ненормативного: ругаемся адекватно. Мосты. 2006. № 1 (9). С. 54.

– *La cuestión no es si tiene el día, sino si tiene narices* [16, с. 209].

Алісія твердо подивилася йому просто в очі.

– *Питання не в тому, чи є в тебе час. Питання в тому, чи є у тебе яйця* [17, с. 81].

Висновки. Отже, переклад табуїрованої лексики вимагає від перекладача не лише знання мови та ґрунтових теоретичних знань, а й бути добре обізнаним у культурі, яка відображена в тексті-джерелі, що перекладають, та знати особливості менталітету носіїв мови для адекватного відтворення ТЛ. У такому пласті лексики виражається національний характер, емоції, які потрібно відчуті і відтворити, не втрачаючи того ефекту, який створив автор для свого твору.

У процесі перекладу табуїрованої лексики варто враховувати такі фактори, як метафоричне забарвлення, смислові акценти автора, передача авторського задуму та мету комунікації. З одного боку, опущення або пом’якшення таких лексичних одиниць може спотворити стиль автора та привести до втрати емоційного ефекту, а з іншого – надмірне та необґрунтоване вживання ненормативної лексики може перетворитись на примітивне лихослів’я, що спотворить загальне естетичне враження від художнього твору.

Література:

1. Епштейн М.Н. Репрезентация женского в языке. Корень ём– и его производные. *Женщины и новаторство в России* : вебсайт. URL: <http://www.owl.ru/avangard/representatsiazhenskogov.htm> (дата звернення 06.02.2021)
2. Аликберов В.И. сленг и перевод (Slang & Translation) : учебное пособие. Тернополь : Навчальна книга – Богдан, 2013. 72 с.
3. Давиденко А.О. Лінгвістичні аспекти перекладу ненормативної лексики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. 2015. № 19 (2). С. 145–147.
4. Бузаджи Д.М. Норма ненормативного: ругаемся адекватно. *Мосты*. 2006. № 1 (9). С. 43–55.
5. Ткачівська М.Р. Мовні «заплави» або лихослів’я (перчений хліб перекладача). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 50–57.
6. Клепуч Л. Функціональна парадигма ненормативної лексики в постмодерній літературі. *Studia Methodologica* : науковий збірник. 2009. № 29. С. 107–112.
7. Клепуч Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики. *Гуманітарні та соціальні науки* : матеріали І між. конф. молодих вчених, м. Львів, 14–16 травня 2009 р. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2009. С. 84–87.
8. Білас А.А. Відтворення арготизмів в українських перекладах французької художньої прози XIX–XX століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Івано-Франківськ, 2006. 244 с.
9. Форманова С.В. Стилiстичні особливості інфективи в українській мові. *Записки з українського мовознавства*. 2013. № 20. С. 121–131.
10. Салупере С.М. Неприличний переклад: о возможности и нужности перевода обценной лексики. *Злая лая матерная*: сб. ст. под ред. В.И. Желвиса. Москва : Ладомир, 2005. С. 206–215.
11. С.М. Cortés Traducción y (auto)censura: el caso de Kill Bill en España y Latinoamérica. Fórum de reverse, 2004–2005. № 10. URL: http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/79106/forum_2004_37.pdf?sequence=1
12. A. Pizzaro Pedraza Tabú y eufemismo en la ciudad de Madrid. URL: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=97877>
13. Модестов В.С. Художественный перевод: история, теория, практика. Москва : издательство литературного института им. А.М. Горького, 2006. 463 с.

14. A. Garcia Martínez El tabú: una mirada antropológica. *V. Domínguez (ed.), Tabú, la sombra de lo prohibido, innombrable y contaminante. Ensayos de cine, filosofía y literatura, Ocho y Medio*, Madrid, 2005. С. 143–180.
15. WordReference: сайт. URL: <https://forum.wordreference.com/threads/joder-uso-por-pa%C3%ADses.1481619/>. (дата звернення 21.01.2021)
16. C. Ruiz Safón El laberinto de los espíritus: A Novel. Barcelona : Planeta, 2016. 928 p.
17. Сафон Карлос Руїс. Лабіринт духів : роман / пер. з ісп. Харків, 2018. 800 с.
18. Pérez-Reverte A. La piel del tambor. Madrid: Santillana Ediciones generales, S.L., 2007. 401 p.
19. Перес-Реверте Артуро. Шкіра для барабана : роман / пер. з ісп. Харків, 2012. 606 с.
20. Allende I. El amante japonés. Barcelona : Plaza&Janes, 2015. 352 p.
21. Альенде Ісабель. Японський коханець : роман / пер. з ісп. Львів, 2017. 288 с.
22. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высш. Школа, 1990. 253 с.
23. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 216 с.
24. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Москва : Филология, 2002. 416 с.
25. Clifford E. Landers. Literary translation: A Practical Guide (Topics in Translation 22). Clevedon : Multilingual Matters Limited, 2001. 224 p.
26. Швейцер А.Д. Система форм существования современного английского языка в США. Функциональная стратификация : монографія. Москва : Наука, 1983. 209 с.
27. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : учеб. пособие. Москва : Высшая Школа, 1988. С. 48.

Volynets N. Problems of translation of non-normative lexical units in an fictional text

Summary. Fictional works of art are an integral part of the culture of every nation, they reflect the reality and life

of society, as well as linguistic pictures of the world not only of the author, but also of the people who speak this language.

Translation of fictional works of art is one of the most difficult types of translation, it is an art that allows you to touch a foreign culture, to understand better the worldview of the people who speak another language. To accomplish this task, the translator must not only be a good linguist, but he must also be competent in ethnography, well aware of the history and culture of the people in whose language the original text is written. In the process of translating works of fiction, there are often difficulties associated with the transition from one culture to another, which in turn sets the translator the task of reproducing the national color and historical atmosphere of the original, to preserve the individual style of the author.

In modern works of fiction, non-normative lexical units are increasingly common, which is a specific reflection of the ideology and moral values of the people. The authors use such communicative units to create artistic images and a certain emotional effect. Today, such researchers as L. Stavytska, V. Zhelvis, L. Anderson, P. Tradzhi, O. Plutser-Sarno, I. Panasiuk and others include sociolects (slang, jargon, argot, colloquialism) and stylistically reduced vocabulary (obscenisms, sexualisms, vulgarisms, swear words, abusive vocabulary, etc.) to the category of taboo vocabulary. Thus, one of the current problems of translation studies is the use of taboo vocabulary in works of fiction and the peculiarities of its reproduction in translations.

The article presents an analytical review of works on the translation of taboo vocabulary. The examples given in the article show that adequate reproduction of such communicative units is an important means of preserving the style of the author and the linguistic characteristics of the characters. The main criterion for the translation of taboo vocabulary is the reproduction of the communicative functions of such tokens, rather than their literal meaning.

Key words: translation of fictional works, culture, non-normative lexical units, translation of taboo words

*Воронова З. Ю.,**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню певних аспектів відтворення україномовних художніх творів, визначено та окреслено проблеми передачі національної і історичної своєрідності, які сходять до самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. На відміну від музики, живопису, архітектури, які впливають на людей через зір і слух, твір художньої літератури інколи стикається зі значними перешкодами на шляху до свого читача, якщо цей читач є носієм іншої мовної системи, ніж автор твору. У таких ситуаціях використовується переклад, тобто такий вид творчості, у процесі якого художній твір, що існує в одній мові, відтворюється в іншій. У статті проаналізовано способи відтворення україномовної літературної спадщини, яка є основною частиною національно-літературного процесу, оскільки переклад виступає посередником між літературами – без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті. У статті розглядається роль національного колориту як особливого національного відбитку, що позначає будь-який справжній мистецький твір, – феномен дуже великої складності, суттєва, необхідна частина змісту твору, його форми. Актуальність тематики статті полягає в тому, що між культурами різних народів і епох є ґрунтовні, зумовлені найрізноманітнішими чинниками розбіжності, які необхідно враховувати в процесі перекладу, як і в усьому літературному процесі. Засади та творчі принципи перекладу історично й ідейно-естетично зумовлені, отже, вимога відтворювати національний колорит, відобразити в перекладі цілий комплекс народних і історичних рис оригіналу є актуальною проблемою і потребує детального вивчення. Загальновідомим є той факт, що література має сприйматися як явище самобутнє, стабільне; треба, щоб вона була національною не лише за формою, а мала щось національне і в змісті, зокрема в ментальності героїв. Лише тоді література має право, як живе і багатогранне явище на творчу самобутність, свій шлях. У сучасному перекладознавстві набуває особливого значення необхідність якомога точного і водночас художньо переконливого відтворення українського національного колориту на іншомовному ґрунті, а саме – в англomовних перекладах. У статті акцентується на тому, що в процесі перекладу враховується також низка особливостей у лексичних системах відповідних мов, у тому числі таких показників, як знайомість і незнайомість понять, літературна й мовна традиція, зарахування до того чи іншого класу за предметом, часом, місцем.

Ключові слова: художня література, національний колорит, відтворення реалій, теорія перекладу, національно-культурний контекст.

Постановка проблеми. Усі види літератури послуговуються певним видом перекладу. Зокрема, художня література

послуговується художнім перекладом, який є одним із наглядніших проявів міжлітературної, а отже, певним чином міжкультурної взаємодії. Проблема відтворення україномовних художніх текстів англійською мовою полягає у визначенні основних способів та особливостей перекладу, вираженні національного колориту україномовного літературного твору та типах класифікації реалій. Важливим аспектом є й визначення сутності вербальних засобів відтворення творів українських письменників різних епох в англomовних перекладах, дослідження шляхів збереження димінутивності в процесі перекладу літературного твору, розгляд множинності перекладів художніх творів та специфіки їх відтворення засобами цільової мови. «Поняття соціально-історичного й національно-культурного контексту, ідейно-естетичного ландшафту доби переходить межі лінгвістики, навіть ширше – філології, і охоплює ті умови, в яких певна мова вживається як засіб комунікації і пізнання. Народ заявляє про себе, живе в своїй культурі, а отже, в мові – найпершому елементі національного самовираження і самоусвідомлення» [1, с. 40–41]. У контексті загальної проблематики національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності реалії набувають особливого теоретичного і практичного сенсу в перекладознавстві. Вони щільно пов'язані з вираженням національної форми в перекладі. Існує чимало мовних засобів вираження національного колориту (реалії, історичні факти, фольклорні елементи та ін.). Невід'ємні від місця та епохи, вони дають найбільше для пізнання способу мислення, побуту й історії носіїв мови-джерела.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі перекладу відбувається не тільки «зіставлення різних мовних систем, а й зіткнення різних культур і навіть цивілізацій. Цей аспект перекладу виступає зокрема рельєфно при перекладі» [2, с. 36]. Адже між культурами різних народів і епох є ґрунтовні, зумовлені найрізноманітнішими чинниками розбіжності, які необхідно враховувати в процесі перекладу, як і в усьому літературному процесі. Засади та творчі принципи перекладу історично й ідейно-естетично зумовлені, отже, вимога відтворювати національний колорит, відобразити в перекладі цілий комплекс народних і історичних рис оригіналу сформувалася порівняно недавно [3]. Як відомо, проблема відтворення реалій є дуже місткою фоновою семантикою як маркерів національно-культурного контексту та становить не тільки великий теоретичний, а й практичний інтерес. «Як багатоаспектне соціальне явище, мову потрібно досліджувати не тільки в плані осмислення її внутрішньої структури, внутрішніх процесів функціонування і розвитку, а й у плані вивчення процесів відображення в ній матеріальної і духовної культури народу-носія» [4, с. 178]. У своїх дослідженнях такі вчені, як С.М. Верещагін та В.Г. Костомаров, оперували

термінами «фонові» та «конотативні» слова, «безеквівалентна лексика» та «слова з культурним компонентом», розуміючи під ними лексичні одиниці, своєрідна семантика яких відображає особливості певної культури [5].

У дослідника країнознавчо-орієнтованої лексики Г.Д. Томахіна, який порівнював різні мови та культури, що за ними стоять, зустрічаються терміни «денотативні реалії» та «конотативні реалії». «Денотативні реалії», за визначенням Г.Д. Томахіна, – «це такі мовні факти, що позначають предмети та явища, характерні для цієї культури, та не мають відповідностей у порівнюваній культурі. Конотативні реалії, на відміну від денотативних, позначають предмети, які нічим не відрізняються від аналогічних предметів порівнюваних культур, але отримали в цій культурі та мові додаткові значення, засновані на культурно-історичних асоціаціях, притаманних лише цій культурі» [6, с. 56–58].

Метою статті є дослідження особливостей відтворення україномовного художнього тексту в англійських перекладах, реалій як лінгвістичних одиниць, а також аналіз основних засобів відтворення семантико-стилістичних особливостей української художньої літератури в англійських перекладах. Реалії відображають життєву конкретику, історію, побут, культуру, цивілізацію, літературу, навіть ландшафт, клімат і спосіб харчування. Вони належать до етнолексики – найбільш національно маркованих шарів словникового складу. Звертання утворюють особливу групу реалій. Варто зазначити, що істинними реаліями можна вважати лише ті з них, що є носіями національного колориту в межах мови оригіналу.

Виклад основного матеріалу. Низка реалій може являти собою відхилення від літературної норми. Насамперед, «їх варто шукати серед діалектизмів – реалії такого типу називаються локальними на протилежному національним. Порівняно небагато реалій серед елементів зниженого стилю, і практично не зустрічаються вони серед відхилень, що виникли як стилістичний прийом автора» [7, с. 78–79]. Розглядаючи проблему відтворення художніх творів у перекладі, необхідно враховувати, насамперед, те, що в художньому тексті реалії виступають як стильові засоби і сприяють створенню національного колориту, котрий завжди є складником стилю. Так, історичні факти, забарвлені рисами національного колориту, стилістично яскравіше, адже вони вміщують елементи історизму і належать до яскраво виражених стилістичних категорій. Але навіть якщо в першотворі це служить лише для позначення об'єктивно існуючих речей і явищ і не має особливої експресивної дієвості, то в перекладі художньо правомірно вияскравлюється, «набуває стильової ваги, посилює свій стилістичний потенціал, свої виражальні можливості, втрачає стилістичну нейтральність. У таких випадках сам процес перекладу виступає засобом стилістичної актуалізації» [1, с. 84–85]. Як приклад зазначимо, що на основі зіставлення англійських перекладів творів української літератури з їх оригіналами можна виділити такі способи трансляційного перейменування лексичних одиниць, що стосуються національного колориту: транскрипція (транслітерація), гіперонімічний переклад, описовий переклад, комбінована реномінація, калькування, міжмовна транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення, контекстуальне розтлумачення, винайдення ситуативного відповідника. Транскрипція є одним із найбільш вживаних засобів передачі реалій у процесі перекладу, адже жодна мова не спроможна виражати кожну

конкретну ідею самостійним словом чи кореневим елементом, бо конкретність досвіду безмежна, а ресурси навіть найбагатшої мови – дуже обмежені. Гіперонімічний переклад – досить поширений спосіб перекладу реалій, пов'язаний із засадними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини й цілого, генералізацією. Усе це належить до мовних універсалій. У процесі гіперонімічного перекладу, по суті, «відбувається дереалізація реалій, тому що часто конкретне поняття передається лексемою надзвичайно широкою, розпливчатою референцією. За такого виду перекладу стилістична роль реалій незначна» [1, с. 106].

Гіперонімічний переклад передає семантику так званих денотативних реалій із втратою семи «локальності» і окремих семантико-диференційних ознак. Так, заголовок вірша Ю. Федьковича – реалію «флюора» – варто було б транскрибувати, адже, по-перше, це специфічно гуцульський інструмент, а по-друге, ця реалія неодноразово зустрічається в цьому поетичному творі. Ф. Ласвей вжила як заголовок гіперонім “The flute” (флейта). За характером будови та гри на ній флейта має певну подібність із флюорою, але в такому перекладі зникає вся національно-культурна інформація. Отже, всі конотативні семи, локальна сема і частина денотативних сем у процесі гіперонімічного перейменування не відтворюються.

Прикладом застосування гіперонімічного перейменування в процесі перекладу української поезії є переклад М. Найдана рядків із вірша П. Тичини:

«Хай оселедцю й шароварам сліпі докручують на ліру»
«Страшний суд» – наш страшний суд прийшов» [8].
«Let the minstrels play the “Last judgement” on their lyres,
For the Cossack scalplock and riding pants –
Our last judgement has come» [9, с. 291].

У цьому випадку автор використав приховану реалію сліпі, а насправді мав на увазі кобзарів, тобто народних співців, котрі зазвичай були сліпими. Перекладач нехтує цією визначною рисою кобзарів і вдається до гіперонімічного перейменування. Він вірно розуміє значення прихованої реалії, але зберігати її національне забарвлення, використовуючи цей спосіб перекладу, йому не вдається.

Одночасно гіперонімічний переклад має певні позитивні риси. Якщо інші способи відтворення реалій часто надмірно актуалізують текст, бо вносять у нього щось нове, що приковує до себе увагу, то гіперонімічне перейменування належить до нейтральних методів. За допомогою описової перифрази в процесі перекладу рядків із вірша П. Тичини відтворено семантику української реалії «кобзарі», чим вдало передається значення цієї реалії:

«Який вогонь в душі твоїй горів,
Коли будив ти, кликав кобзарів
З насильством битися...» [8].
«What fire was burning in your soul,
When you awakened and summoned the blind bards
To fight the violence...» [9, с. 143].

Оскільки описовий переклад майже ніколи повністю не відтворює семантики оригіналу для іноземного читача, перекладач, застосовуючи дескриптивний метод, не має втрачати почуття міри, щоб з метою правдивого відтворення деталі не розминутися із художньою правдою цілого.

Комбінована реномінація – найчастіше транскрипція з описовою перифразою – досить ефективний, хоча й багатослівний,

спосіб максимальної передачі семантики того чи іншого поняття, яке пов'язане з лінійним розширенням тексту.

Калькування – особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача. Калькування своєрідно відображає суть перекладу як процесу біполярного, адже мета перекладу – перетворити цільовою мовою оригінальний текст. Така ж і сутність калькування. Цей метод передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом із нею структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично містких неологізмів. В англійських перекладах української поезії та прози калькування майже не застосовується, адже воно є не досить адекватним способом перекладу національно маркованих лексичних одиниць через розбіжності в позамовній дійсності, що може призвести до втрати первісного значення слова-поняття.

Вибір того чи іншого способу передачі українського національного колориту залежить, насамперед, від характеру тексту. Наприклад, у науковому тексті реалії найчастіше є термінами, отже, і перекладаються відповідно до термінів. У науково-популярному творі можна надати коментар відповідно до його пізнавальних напрямів. У пригодницькому творі часто використовується транскрипція через елемент екзотики, який присутній у цьому жанрі.

Усі засоби вираження понять у перекладі варто узгоджувати з тим, «якою мірою запроваджені слова знайомі читачу, якщо вони не знайомі, чи не підказане значення реалії контекстом. Необхідно, щоб враження від перекладеної реалії у читачів було таким самим, як у носіїв мови, з якої реалію перекладено» [7, с. 92–93]. Кожне слово може набутися в контексті будь-якої стилістичної функції, певної конотативної семантики, крім того, стати ключовим. І в художньому, і в побутовому мовленні будь-які слова можуть вживатися лише з метою номінації та комунікації і нічим не виділятися серед інших слів. Стилістична амплітуда слів із національною ознакою надзвичайно широка, що і враховують під час перекладу. Тому необхідно добре знати побут і історію народу-носія мови оригіналу, відчувати зображувальні можливості вписаного в художній текст слова і водночас добре володіти рідною мовою. Слова-носії національного колориту є завжди хоча б мікроелементами стилю. Проте інколи вони можуть, як і будь-яка інша одиниця художнього мовлення, становити важливий стильотворчий засіб. Нарешті окремі слова бувають домінуючими у творчості того чи іншого письменника, стають серцевиною твору. З погляду лінгвістики і перекладознавства розрізняють такі поняття, які за класифікацією відповідають типам деталі, що їх виражає: художній дріб'язок, художня деталь, вагомий компонент твору, характерологічна деталь, котра стає наскрізною в усій творчості письменника.

У творах Т. Шевченка досить часто зустрічаються лексеми «пан», «панщина», «паніч». В англійських перекладах по-різному відтворюють семантико-стилістичні функції суспільно-політичного поняття «панщина». Хоч в часи феодалізму в англійських країнах селян також нещадно експлуатували, хоча неволя – завжди неволя, і важко виміряти, де і наскільки вона жорстокіша, все ж панщина була неповторна своєю жорстокістю, варварством, безмежжям трагізму. Англійські відповідники лексеми «панщина – напівзабуті історизми: *corvée* («неоплачувана праця селянина на господаря» [10, с. 436]), *socage*

(«володіння землею на умовах надання послуг господарю з її обробки» [10, с. 1416]) – денотативно, а тим паче конотативно, не рівновартні їй. Найближча до української лексеми панщина є англійська лексема *serfdom* («звичай утримання кріпаків або людей, до яких ставились майже як до рабів» [10, с. 1441]), але й вона не рівновартна цій українській реалії. Сучасні перекладачі найчастіше вдаються до описової перифрази у відтворенні поняття «панщина» засобами англійської мови. Дж. Вір у рядках «Брати на панщину ходили...» [11, с. 531] перетворив реалію-фразеологізм «на панщину ходити» описово: «*My brothers slaved on the estate...*» [12]

У процесі зіставлення оригіналу з перекладом спостерігається цікаве явище, коли лексичний і граматичний невідповідник – укр. «панщина» та англ. «*to slave*» – є контекстуально рівноправною одиницею перекладу і сприяє адекватності відтворення. Лексема «*slave*» хоча і позначає працю юридично вільних громадян, досить вірно відтворює поняття «панщина» з усіма його конотаціями, а з образу усього Шевченківського вірша читач розуміє, що йдеться не про історичну епоху рабства давніх греків чи римлян, а про варварський анахронізм XIX ст. У творах Тараса Шевченка наскрізними є фразеологізми історичного характеру. Так, наприклад, досить цікавим є фразеологізм «...тобі лоб забриють». Не надто влучним є дослівний переклад цього виразу: «...*then your head will surely be shaven*». У цьому випадку калькування не є доречним через розбіжності в позамовній дійсності. Українська реалія фразеологічного характеру «лоби забрити» (забирати в царську армію) була породжена наказом, чинним до 1874 р.: «голити передню частину голови всім рекрутам до царського війська» [11, с. 702]. Оскільки англійський світ не знав такого брутального звичаю, англійський читач може сприйняти цей вислів лише в прямому розумінні, тобто в цитованому вище контексті зовсім не сприйняти його. Тут єдиний вихід – описова перифраза, котру застосував у перекладі Джон Вір, зі свідомою втратою значної частини країнознавчої інформації:

«Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили» [11, с. 531].
«*My brothers slaved on the estate
And then, conscripted, marched away!*» [12].

Отже, порівняльний аналіз оригіналів і перекладів англійською мовою поезій Тараса Шевченка засвідчує: перекладачам не завжди й не скрізь вдавалося глибоко проникнути у психологію поезій і відтворити національну специфіку оригіналів. Найбільш вдалими виявились переклади Дж. Віра, котрому вдалося дуже влучно та найбільш адекватно відтворити національний колорит та образність творів Т. Г. Шевченка.

Початок XX століття – визначний період в українській літературі. У цей час активізується літературна діяльність і на творчій арені з'являються численні таланти. Про імпресіонізм написано багато та «специфіка цього явища розкривається дуже поліфонічно, а підчас і суперечливо» [13, с. 4]. Існує погляд на імпресіонізм як «метод творчості (і навіть стиль життя), що спирається на певний світогляд. Якщо вбачати в імпресіонізмі лише і перш за все стильові прийоми, техніку, то ознаки їх можна знайти в багатьох митцях різних шкіл і напрямів» [13, с. 13].

У теорії перекладознавства відсутні наукові дані щодо особливостей перекладу українських творів письменників-імпресіоністів. Ця проблема не отримала належного висвітлення в жодних наукових джерелах, але наявні посилання на

дослідження, роботи видатних вчених в цій області таких як В.І. Карабан, Ю.Б. Кузнецов, О.Д. Гнідан та ін. В українському літературознавстві переклад розглядається як вагома та багатогранна наукова проблема порівняльного літературознавства, насамперед із позиції функціональності у сприймаючій літературі, що дає змогу виявити художню сумірність двох мов. Український імпресіонізм на тлі західноєвропейського мав яскравіше лірико-романтичне забарвлення, що зближувало його з неоромантизмом та символізмом [13]. У цій течії були написані твори М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Черемшини, частково О. Кобилянської, а також Г. Михайличенка, М. Хвильового. Отже, для перекладача твори письменників-імпресіоністів є дуже цікавими. З одного боку, головною метою є передати сенс, зміст твору, а з іншого – зрозуміти, що саме хотів передати, що хотів описати автор читачеві, які відчуття, психологічні мотиви, почуття, стан, зрозуміти мотиви письменника під час написання твору. Переклад імпресіоністичних творів є більш складним завданням. Розглянемо справедливість цієї тези на прикладі перекладу твору М. Коцюбинського «На камені», виконаний П. Кліном та Г. Тарнавским. Характеризуючи переклад загалом, можемо зазначити, що перекладачі намагалися зберегти особливості новаторства М. Коцюбинського, а саме: його експозицію, художню мову, зберегти порядок слів у реченні шляхом відмови від членування, застосування прийомів компенсації у складнопідрядних реченнях:

«Навіть душе повітря літньої днини приймало м'які синяві тони, в яких танули й розливались контури далеких прибережних гір». «Even the thick air of the summer day took on soft bluish tones in which the contours of the far littoral mountains melted and dissolved» [14, с. 37].

Перекладач дуже вдало зміг передати зміст тексту оригіналу, почуття та відчуття автора. Порядок зображальних картин у реченні збережено, що впливає на сприйняття емоцій, саме того, що хотів передати автор. Треба звернути окрему увагу на лексичний бік перекладу, бо перекладач допускає помилки використовуючи словосполучення *thick air*. Звертаючись до словника, бачимо, що *thick air* частіше використовується про повітря, що насичене випарюваннями, натомість *sultry air* вживається саме про пекучий, палючий, душний клімат або погоду. Тому доцільніше було б використати *sultry air*.

Переклад творів письменників-імпресіоністів відрізняється від інших своєю жанровою особливістю. У ньому замальовуються не стільки вчинки, поведінка ліричного героя, навколишній світ, скільки його враження про самого себе та цей світ.

Висновки. Осмислення перекладу як наукової проблеми в українській літературній критиці засвідчує функціональність перекладознавчої думки в розвитку літературознавства, в результаті чого поглиблюється розуміння завдань та перспектив літературного процесу загалом та індивідуальної творчості митця зокрема. Отже, це дає всі підстави інтерпретувати її як органічну частину літературознавства, що своєю чергою сприяє повнішому вивченню не тільки національної літератури та науки про неї, а й процесу відтворення україномовних художніх текстів цього літературного напрямку в англійських перекладах.

Проблема перекладацького трансформування тексту-оригіналу є однією з найактуальніших у сучасному перекладознавстві. Для того щоб вірно відтворити зміст іншомовного тексту, перекладачі вдаються до різноманітних трансформацій,

які спричиняють часткову або повну зміну структури речень оригіналу, наприклад, номіналізація, модуляція, компенсація, експлікація та ін.

Йдеться про ті випадки, коли свідомо використовуються виражальні засоби, щоб зробити текст образним і яскравим, домогтися значного емоційного впливу на читача. Цієї мети можна досягти, вживаючи лексичні образні засоби і стилістичні прийоми, а також шляхом особливого поєднання фраз чи речень. Осмислення перекладу як наукової проблеми в українській літературній критиці засвідчує функціональність перекладознавчої думки в розвитку літературознавства, в результаті чого поглиблюється розуміння завдань та перспектив літературного процесу загалом та індивідуальної творчості митця зокрема.

Література:

1. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
2. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. Москва : Просвещение, 1990. 133 с.
3. Тупиця О.Ю. Композиційна роль безеквівалентної лексики в поетичному тексті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови. Київ, 2005. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/4037.html>
4. Тупиця О. Безеквівалентна лексика в композиції поетичного тексту. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка*. Серія «Філологічні науки». 2004. Випуск 1 (34). С. 176–185
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Международные отношения, 1991. 292 с.
6. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. Москва : Высшая школа, 1998. 239 с.
7. Влахов С.В., Флорин С.К. Непереводимое в переводе. Москва : Русский язык, 1990. 270 с.
8. Тичина П.Г. Плуґ. URL: <http://tychyna.krok.com.ua/pluh.html>
9. Тичина П.Г. Ранні збірки. The Complete Early Poetry Collection of Pavlo Tychyna. Львів : Літопис, 2000. 423 с.
10. Англо-український словник в 2 томах / За ред. М.І. Балла. Т. 1. Київ, 1996. 1464 с.
11. Шевченко Т.Г. Великий Кобзар. Київ : Дніпро, 1990 р. 720 с.
12. Taras Shevchenko Museum. Shevchenko Poetry. URL: <http://www.infoukes.com/shevchenkomuseum/poetry>
13. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1993. 404 с.
14. Ukrainian poetry in English. URL: <http://membres.multimania.fr/mazepa99/ENG/UPOETS/up-eng.htm>

Voronova Z. Aspects of reproduction of Ukrainian fiction in English translations

Summary. The article has been devoted to the study of certain aspects of the reproduction of Ukrainian language fiction, identifies and outlines the problems of transmission of national and historical identity, which date back to the very beginning of the theory of translation as an independent discipline. Unlike music, painting, and architecture, which affect people through sight and hearing, a work of fiction sometimes faces significant obstacles in its path to its reader if that reader is a carrier of a language system other than the author of the work. In such situations, translation is used, that is a type of creativity in the process of which a work of art that exists in one language is reproduced in another. The article analyzes the ways of reproducing the Ukrainian-language literary heritage, which is the main part of the national literary process, as translation acts

as a mediator between literatures – it would not be impossible to talk about the interliterary process in its entirety. The article considers the role of national color as a special national imprint that denotes any real work of art – a phenomenon of very great complexity, an essential, necessary part of the content of the fiction and its form. The relevance of the subject of this article is that between the cultures of different peoples and epoch there are thorough, due to a variety of differences, which must be taken into account in the translation process, as well as in the whole literary process. The principles and creative principles of translation are historically and ideologically and aesthetically determined, therefore, the requirement to reproduce the national color, to reflect in translation a whole set of folk and historical features of the original is an urgent problem and requires detailed study. It is a well-known fact that literature should be

perceived as an original, stable phenomenon; it must be national not only in form, but also have something national in content, in particular in the mentality of the heroes. Only then literature has the right, as a living and multifaceted phenomenon, to creative identity, to its own path. In modern translation studies, the need for the most accurate and at the same time artistically convincing reproduction of the Ukrainian national color on a foreign basis, namely in English translations, acquires special significance. The article emphasizes that translation also takes into account a number of features in the lexical systems of relevant languages, including such indicators as familiarity and unfamiliarity of concepts, literary and linguistic tradition, assignment to a class by subject, time, place.

Key words: fiction, national color, reproduction of realities, translation theory, national and cultural context.

*Галій Л. Г.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
факультету лінгвістики і соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету**Дольник І. М.,**старший викладач кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

ДВА ПЕРЕКЛАДИ ОПОВІДАННЯ КАТЕРИНИ КАЛИТКО «ВОДА»: ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ І ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ

Анотація. У цій статті розглянуто, як досвід, знання та якості перекладача художньої літератури впливають на результат художнього перекладу. Досліджується, як саме перекладачі долають труднощі в процесі перекладу з української мови англійською, пов'язані, зокрема, з гендерними характеристиками діючих осіб літературного твору. Також досліджуються лексикографічні засоби, за допомогою яких відтворюється стилістична оригінальність художнього твору. Приділяється увага впливу особистості перекладача на художній переклад. Констатовано, що відтворення літературних текстів іншою мовою вже давно привертає увагу фахівців із перекладу та теоретиків, отже, є різні наукові погляди на цю проблему. Очевидно, що художній переклад сприяє емоційним зв'язкам між різними культурами та націями. З'ясовано, що замовник художнього перекладу прагне отримати переклад, якомога ближчий за якістю до оригіналу, тому перекладач повинен мати ґрунтовні знання як мови перекладу, так і мови оригіналу. Видавці та перекладачі прагнуть надати англійськомовним читачам найкращі зразки перекладів сучасної української літератури з метою її популяризації. Зберігається зацікавленість у виявленні найбільш адекватних та найдоцільніших стратегій і тактик перекладача в процесі відображення специфічних ознак літературних текстів. Характерною рисою української літератури, створеної за останній час, визнається зображення дійсності не безпосередньо шляхом реалістичної оповіді, а за допомогою сюрреалістичного та фантастичного відображення дійсності. Прикладом такої літератури є збірка оповідань Катерини Калитко, одне з яких розглянуто в статті. Катерина Калитко опублікувала книгу оповідань «Земля загублених, або маленькі страшні казки», яка перемогла в українському конкурсі «Книга року ВВС-2017». Теми, яких торкається Катерина Калитко, особливо актуальні нині, коли світ далекий від єдності та порозуміння. Адекватність перекладу на англійську мову оповідання «Вода» зі збірки було відзначено міжнародною премією. Перспективним для подальшого дослідження художнього перекладу визнається розширення літературної бази для вивчення із залученням перекладів англійською мовою творів сучасної української літератури.

Ключові слова: художній переклад, українська мова, англійська мова, епітет, лексикографія.

Постановка проблеми. Посилення інтернаціональних контактів, розвиток технічних можливостей, зокрема поява можливостей перекладу текстів із використанням комп'ютерних технологій, сприяють дедалі більш стрімкому розвитку перекладання. Практичними та теоретичними аспектами перекладацької діяльності займається така дисципліна, як перекладознавство. У сучасному перекладознавстві виділяються два напрями досліджень, зумовлені типом і характером тексту, що перекладається, а також його призначенням: інформативний і художній переклад. У сучасному світі неможливо недооцінювати важливість інформативного перекладу. Проте художній переклад також посідає гідне місце як важливий засіб міжкультурної комунікації, а саме обмін інформацією та культурними цінностями взаємодіючих культур. Поширення художнього перекладу з мов народів світу стає обов'язковою передумовою подальшого розвитку національної культури та літератури [1]. На цьому тлі особливий інтерес становить дослідження того, як досвід, знання та якості перекладача художньої літератури впливають на результат художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад художньої літератури – це особливий, творчий вид перекладу, який вимагає від перекладача певних майстерності і завзятості. Проблеми оцінки якості перекладу і моделі перекладацької діяльності перекладачів художніх творів досліджували численні науковці та теоретики перекладознавства (Л. Бархударов, В. Виноградов, А. Федоров, В. Коптілов, А. Волков, О. Бойченко, О. Білоус, Д. Наливайко, М. Ігнатенко, А. Сітко, О. Жулавська, Л. Попова та інші) [1; 2; 3; 4]. Доречно навести визначення якості художнього перекладу творця сучасного українського перекладознавства В. Коптілова: «Досконалим перекладом художнього твору може вважатися лише такий переклад, який передає ідейно-образну суть першотвору через відображення його семантико-стилістичної структури» [3].

За останні десятиріччя активізується вживання власне української лексики в сучасному мовленні, дедалі більше поширюється споконвіку вживана народна мова, отже, сучасні літературні твори збагачуються власне українськими, колоритними словами [5]. Самобутні українські слова можуть додавати певного клопоту в процесі перекладу. Тому актуальним стає

дослідження труднощів процесу перекладання з української мови, зокрема, англійською мовою [6].

Мета статті – дослідити як перекладачі долають труднощі, які виникають у процесі перекладу з української мови англійською, зокрема, гендерні особливості персонажів авторського твору, на які треба зважати під час перекладу, а також лексикографічні засоби, за допомогою яких відтворюється стилістична своєрідність художнього твору. Також досліджується вплив індивідуальності перекладача на художній переклад.

Виклад основного матеріалу. Свідченням зрілості культури є наявність художніх перекладів класики та кращих творів сучасної літератури, адже, як правило, затребуваними для перекладу є класичні твори та твори, які описують сьогодення або виступають ілюстраціями певних історичних аналогій із подіями, які нині турбують суспільство. У цій статті представлений порівняльний аналіз двох перекладів оповідання Катерини Калитко «Вода» із прозової збірки «Земля Загублених, або маленькі страшні казки» з позиції сприйняття перекладачами вихідного авторського тексту, з урахуванням їхньої власної картини світу, а також життєвого та перекладацького досвіду. Збірка Катерини Калитко «Земля Загублених, або маленькі страшні казки», що вийшла у «Видавництві Старого Лева», зайняла почесне місце серед переможців премії «Книга року BBC-2017» [7–10]. Це премія, яка щорічно присуджується редакцією BBC News українською за найкращу україномовну книгу, видану минулого року. Творчість української поетеси, перекладачки, авторки поетичних збірок і прозових творів, членкині Національної спілки письменників України та Українського ПЕН Катерини Олександрівни Калитко вже не вперше відзначається почесними нагородами та відзнаками. У збірці міфологічних та гостросоціальних оповідань ледь вловимо представлено побачену в нетиповому ракурсі Україну, за змальованими красвидами неназваною темою проглядається Крим. За словами Катерини Калитко, «це книжка про інакшість як даність, про іншування як процес» [10]. Збірка не лишилась непоміченою у суспільстві та отримала переважно позитивні відгуки. І вже у 2018 році переклад англійською першого оповідання з цієї збірки побачив світ в американському Інтернет-часописі *Newfound*, видавництво якого знаходиться в Остіні, штат Техас [11]. Цей переклад Олександри Гординчук оповідання Катерини Калитко “Water” («Вода») зі збірки “The Land of All Those Lost” («Земля Загублених») 9 березня 2018 року потрапив до короткого списку *The Karylä Translation Prize 2018* у США. Премія за переклад Кярюля (Karylä) – це міжнародна премія, що присуджується щорічно за видатний проект перекладу віршованих та художніх творів або науково-популярної літератури з будь-якої мови англійською. Присудження премії відбувається за Програмою літературного перекладу *UConn* та фінансується видавництвом Karylä. Олександра Гординчук, молода українська перекладачка, яка проживає у Нью-Джерсі, США, переклала сама та у співавторстві близько 20 книжок, серед яких «Готель» Гейлі, «Мої винаходи» Тесла, романи Мері Ловсон та інші. Деякі з її перекладів мають почесні відзнаки.

У липні 2020 р. в «Тупело Квартал» (*Tupelo Quarterly*) був опублікований ще один переклад англійською мовою оповідання «Вода», який виконала Тетяна Савчинська [12]. *Tupelo Press* виявляє видатних письменників та дає їм змогу ділитися своїми думками та пристрастями з якомога більшою кількістю читачів, зокрема, *Tupelo Quarterly* досліджує різноманітність

впливів на сучасне мистецтво та культуру, публікуючи роботи нових та відомих письменників та художників різних напрямів і стилів. Незважаючи на молодий вік перекладачки, в її творчому доробку науково-популярні та художні книги, зокрема, переклад українською роману «Похований велетень» Кадзуо Ішігуро (Kazuo Ishiguro), який отримав за нього Нобелівську премію з літератури у 2017 році. Особливий інтерес викликає штучно-архаїчна мова оригіналу роману і те, як Савчинська досягла найбільш наближеного до оригіналу перекладу шляхом використання застарілої української лексики.

З вищевикладеного можна зробити попередній висновок про досвідченість та майстерність перекладачок, які працювали над твором Катерини Калитко. Незважаючи на брак в англійській мові граматичної категорії роду, тобто поділу всіх іменників за граматичним родом на основі їхніх морфологічних ознак, обидві перекладачки успішно впорались із граматичним визначенням статі головної героїні, навколо якої закручується інтрига.

Катерина Калитко представила заплутану драматично-психологічну ситуацію дівчинки-сироти Лале, яку прийомні батьки ростили та виховували як хлопця, та яка, до того ж, не була схожа на інших жителів ізольованого в горах міста-фортеці, де вода «правила за велику цінність» [9; 11]. Тільки після того, як «хлопцю» виповнилось дев'ять років, він зовсім випадково, коли друзі роздяглись, щоб викупатись в улоговині на скелі, яка після великої зливи перетворювалася на маленький став, усвідомлює себе дівчиною. Проте прийомні батьки вдають, ніби не помічають, що «я-він» перетворилося на «я-вона». Члени незвичайної родини продовжують працювати та поводитись так, ніби їх «цілком влаштовує життя без майбутнього». Коли вороги беруть в облогу фортецю, дівчина, яка не може дати собі ради і відчуває себе як «нетутешня», закохується у воєначальника-чужинця Латіфа, що бачить у ній жінку. Потаємним ходом вона приводить ворогів у місто. Латіф «зглянувся» на прохання Лале відпустити жителів міста піти із миром. Надалі Лале та Латіф збираються, не спиняючись, «йти до самого моря». На цьому оповідання «Вода» завершується, проте з іншого оповідання цієї збірки стане відомо про загибель Лале [9]. Чітке розділення щодо статі персонажа завдяки використанню авторкою форм «я-він» та «я-вона» в ідентифікації героїні оповідання дало змогу перекладачкам у процесі перекладу англійською також скористатись формами “I-he” та “I-she” і, таким чином, вирішити питання визначення статі в гендерно-нейтральній англійській мові. Адже в англійській мові рід виражають семантично завдяки співвідношенню з певним особовим займенником *he, she* або *it*, причому займенник обирається залежно від лексичного значення відповідного іменника.

Порівняємо деякі відмінності у двох перекладах, адже кожен перекладач самостійно визначає, яка частка творчих перетворень буде доречна для художнього тексту. Наприклад, вживані авторкою епітети «сироти, сила-силенна дітей» у Гординчук – “Orphans lived there, a great many children”, у Савчинської – “Orphans lived there, countless children”. Звернення прийомної матері до дитини «мій медовий синку» у перекладі Гординчук – “a sweet son of mine”, у Савчинської – “honey-sweet son”. Вираз «я й сама не дуже добре знала, що собою являю», у Гординчук виглядає як: “I didn’t know myself very well either”. Савчинська вживає такий вираз: “I, myself, wasn’t quite sure what kind of animal I was”. Надалі, стосовно точності передання термінів, використаний авторкою вираз «як шашель гризе дошку» Гординчук перекладає як “worms gnawing timbers”,

Савчинська наводить біль точний вислів “woodworm gnawing at the boards”. «Старі сувої» у Гординчук перекладені як “old parchment scrolls”, а у Савчинської “old manuscripts”. У перекладі Гординчук не знайшлося англійського перекладу для слова «обійстя» (садиба, двір у селянському господарському побуті), перекладачка виключила його з речення без втрати загального смислу. Проте, незважаючи на дрібні відмінності та неточності, які не порушують стилістичної однорідності мовлення, обидві перекладачки зберегли індивідуально-авторські компоненти тексту, зокрема незвичні словосполучення, метафори, архаїзми. Обидва переклади видаються цілком успішними, такими, що зберегли естетичну еквівалентність оригіналу, отже, заслуговують на увагу англійських читачів. Створенню перекладу, який був ушанований міжнародною відзнакою, сприяла й мова оригіналу оповідання, красива та метафорична. Катерина Калитко, авторка збірки, сама перекладає українською з балканських мов: боснійської, хорватської, сербської. Вона стверджує: «Переклад художньої літератури, ... – чудовий шлях до порозуміння. Ще мені подобається зухвалість, якою є кожен переклад – змагання з мовою, гра зі смислами, пошук і навіть небезпека помилки, яка завжди присутня» [10]. Важливими для перекладачки художньої літератури вона вважає, передусім, мовне чуття щодо мов, з якої та на яку виконується переклад, розуміння контексту, допитливість, енциклопедизм, «посидючість, спостережливість, упертість», постійна самоосвіта [10]. Високі вимоги, які пред’являє до себе письменниця, позначаються на безумовній якості її текстів, що дає змогу досягти функціонально-стилістичної адекватності перекладу. Тому твори Калитко є привабливими для перекладачів. До філософсько-етичного і життєвого досвіду, накопиченого автором, перекладачі додають свій власний досвід.

Перекладачка Тетяна Савчинська, яка закінчила Дартмутський коледж у місті Ганновер, штат Нью-Гемпшир та працює військовим перекладачем при місії НАТО в Україні, з огляду на дефіцит сучасних лексикографічних ресурсів, постійно шукає, досліджує та зберігає українську мову. Тетяна Савчинська ділиться досвідом: «Перекладачеві потрібно витратити стільки ж часу та зусиль на роботу над своєю цільовою мовою перекладу (мовою, якою виконується переклад) (навіть якщо це його рідна мова), скільки і на вдосконалення вихідної мови» [13]. Савчинська зазначає, що робота з міжнародним і багатомовним матеріалом дозволяє перекладачеві поглянути на свою країну з деякою віддаленості, помічаючи те, що для інших може залишитися невидимим [13].

Відома в літературних колах Олександра Гординчук, авторка перекладу, який отримав міжнародне визнання, плідно працює над пошуком книг, які потребують перекладу. Її творча діяльність сприяє доступу читачів до високоякісної європейської художньої літератури. Зі своєї практики Олександра Гординчук з’ясувала, що інколи доцільно самій пропонувати видавництву книжку на переклад. Автори перекладів, особливо Олександра Гординчук, продемонстрували не тільки блискучі знання української та англійської мов, але й розуміння «чужої» і «своєї» культурної реальності, набутий ними досвід створення рівноцінного літературного твору. Переклад вийшов майже дослівно точним, із збереженням ідейно-естетичного змісту оповідання. Темою перспективного дослідження може бути аналіз відгуків англійських читачів щодо перекладеного оповідання “Water” зі збірки “The Land of All Those Lost”. Можна

сподіватись, що цей художній твір знайде своїх шанувальників, які оцінять нетривіальний сюжет та засоби виразності, тобто художню фактуру оповідання.

Висновки. Безумовно, як оригінал, так і переклад оповідання Катерини Калитко «Вода» (“Water”) є хоч і невеликим за обсягом, але відчутним внеском у збереження та поширення української духовної спадщини. Вшанований міжнародною відзнакою переклад твору англійською мовою сприятиме популяризації сучасної української літератури серед англійських читачів. У процесі перекладу були збережені образні лексико-стилістичні засоби оригіналу, його стилістичні особливості. Виявленими проявами впливу індивідуальності перекладачки на художній переклад було використання перекладачками в одних випадках дещо ослаблених епітетів, в інших, навпаки, спостерігалось перебільшення для посилення виразності. Можна небезпідставно сподіватись, що перекладений твір стане набутом літератури-реципієнта і допоможе англійським читачам ознайомитись із сучасною українською прозою та з питаннями, які ця проза порушує.

Література:

1. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
2. Білоус О.М. Засоби виразності в оригіналі та перекладі твору словесного мистецтва. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія.* 2017. № 34. С. 28–35.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : навчальний посібник. Київ : Юніверс, 2003. 280 с.
4. Попова Л.И. Переводчик это и поэт, и путешественник, и гражданин (На материале творчества Татьяны Комлик). *Актуальные вопросы переводоведения и практики перевода* : междунар. сборник науч. ст. Н. Новгород : Альба, 2015. Вып. 5. С. 196–204.
5. Пилипчук М.Л., Дольник І.М. До проблеми неперекладності мовних одиниць. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : збірник наук праць. Київ : НАУ, 2018. Вип. 37. С. 40–46.
6. Галій Л.Г. Конструкції з присвійними займенниками в сучасній англійській та українській мовах. *Мова і культура.* 2014. Вип. 17. Т. 1 (169). С. 241–247.
7. Лютий Т. «Земля Загублених» Калитко: читання, яке зачудовує. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42024286> (дата звернення: 20.02.2021).
8. «Земля загублених» Катерини Калитко – переможець премії «Книга року BBC-2017». URL: <https://starylev.com.ua/news/zemlya-zagublenyh-kateryny-kalytko-peremozhec-premiyi-knyg-roku-vvs-2017> (дата звернення: 20.02.2021).
9. Калитко К. Земля загублених, або маленькі страшні казки. Оповідання. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 224 с.
10. Грицюк Л. Інтерв’ю з перекладачем: 38. Катерина Калитко. URL: <http://levhrytsyuk.blogspot.com/2012/02/38.html> (дата звернення: 20.02.2021).
11. Kalytko K. The Land of All Those Lost. Translated from the Ukrainian by Oleksandra Gordynchuk. URL: <https://newfound.org/archives/volume-9/issue-1/translation-water/> (дата звернення: 20.02.2021).
12. Water by Kateryna Kalytko – translated by Tetiana Savchynska. Uncategorized by Kristina Marie Darling. URL: <https://www.tupeloquarterly.com/water-by-kateryna-kalytko-translated-by-tetiana-savchynska/> (дата звернення: 20.02.2021).
13. Komska Y. The Words That Don’t Kill: Interview with Tetiana Savchynska. URL: <https://lareviewofbooks.org/article/the-words-that-dont-kill-interview-with-tetiana-savchynska/> (дата звернення: 20.02.2021).

Halii L., Dolnyk I. Two translations of Kateryna Kalytko's story "Water": features of lexicographic means and individual perception

Summary. This article examines how translators overcome difficulties in translating from Ukrainian into English, in particular, the gender characteristics of the characters in the author's work, as well as the lexicographic means by which the stylistic originality of a work of fiction is reproduced. The influence of a translator's personality on literary translation is also investigated. The matter of the observation of a literary linguistic text and its reproduction in another language has long attracted the attention of translation practitioners and theorists, and various scientific views on this problem have been expressed. The literary translation is a bridge that fosters the emotional bonds between different cultures and nations. If the customer wants the literary translation to be as close as possible in quality to the original, it is a must for a translator to be significant both in the target language and the source language. Publishers and translators to aim to provide English-speaking readers with the best examples of translation of contemporary Ukrainian literature, promoting it as diverse and interesting. there is a great deal of interest

of distinguishing the most adequate and appropriate translator's strategies and tactics in the complex rendering of the specific features of literary texts. A characteristic feature of Ukrainian literature in recent times has been its depiction of reality not directly through the realistic narrative, but by means the surreal and fantastical representation of reality. An example of such literature is the book by Kateryna Kalytko considered below. Kateryna Kalytko has published book of short stories, *The Land of All Those Lost, or Creepy Little Tales*, which won the Ukrainian BBC Book of the Year competition 2017 – "for writing that raises actual problems, makes you think and expands knowledge about other cultures". The themes to which Kateryna Kalytko relates in her short stories are particularly relevant today, when the world is far from unity and understanding. One story from the collection, "Water" is represented in capable and adequate translation in English. The perspectives of further investigation on literary translation are seen as the extension of the literary basis of study with the addition of the English translations of the Ukrainian literary work.

Key words: literary translation, Ukrainian language, English language, epithet, lexicography.

*Гольтер І. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

ДОТРИМАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ НОРМ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МОВНИХ ВІДПОВІДНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ АНТОНІМІВ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ

Анотація. Стаття присвячена проблемі збереженню стилістичних норм у процесі перекладу текстів різних стилів у близькоспоріднених мовах. Наголошується, що протиставлення значень слів може виявитися лише у співвідносних поняттях, які перебувають у взаємній залежності і можуть характеризувати явище одного плану. Причини цього різні, але найголовнішою з них є те, що за допомогою контрастного зіставлення фактів найяскравіше вимальовується їх глибина. Наявність диференційних рис у близькоспоріднених мовах, що пояснюється внутрішніми законами розвитку кожної з них, а також соціально-економічними і культурними факторами, призвели до виникнення певної, проте не дуже суттєвої різниці в системних відношеннях антонімів, а отже, і в їхньому перекладі. Процес перекладу подібний до процесу народження нового твору, він є результатом співтворчості з автором, коли перекладач для отримання адекватного оригіналу враховує чимало компонентів: жанрово-стилістичну приналежність текстів оригіналу і перекладу, прагматичні чинники, що впливають на вибір варіанту перекладу, час написання тощо. Усі ці аспекти перекладу мають нормативний характер і саме ними зумовлюється стратегія перекладача та критерії оцінки його праці. Сильові норми визначають вимоги до перекладача і перекладу. Грамотне й доцільне застосування стильових норм, у тому числі й у процесі перекладу, антонімів та антонімічних конструкцій визначає якість перекладу. Прояви антонімії різноманітніші в лексичі усно-розмовній, художньо-белетристичній та суспільно-політичній і обмеженіші в офіційно-діловій та науковій. Наявність диференційних рис у близькоспоріднених мовах, що зумовлено внутрішніми законами розвитку кожної з них, а також соціально-економічними і культурними факторами, призвела до виникнення певної, проте не дуже суттєвої різниці в системних відношеннях антонімів, а отже, і в їхньому перекладі. Автор зазначає, що однією з важливих особливостей антонімії, яка становить складнощі у процесі перекладу з близькоспоріднених мов, є те, що полісемантичні слова з іншим конкретним словом вступають в антонімічні зв'язки не в усіх своїх значеннях, а лише в якомусь одному з них. Крім того, у процесі перекладу художніх текстів для збереження авторського почерку необхідно, якщо існує така можливість, використовувати антоніми, що належать до того ж стильового напрямку.

Ключові слова: стилістичні норми, мовні відповідності, антоніми, антонімія, ідеоостиль, переклад.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що мова тісно пов'язана з мисленням, вірніше, вони являють собою нерозривну єдність, визначаючи розуміння нами смислу і змісту ска-

заного. І антоніми, незважаючи на зовнішню простоту, є однією із найскладніших та найцікавіших у цьому плані лексико-семантичних мікросистем – бінарних опозицій, коли в нашій свідомості відбувається смислове протиставлення подібності семантичних значень слів. Д. Мовчан підкреслює: «Антонімічні відношення – це асоціації за контрастом, які відображають суттєві розбіжності між однорідними за своїм характером предметами, явищами, діями, якість і ознаками» [1, с. 112].

У близькоспоріднених мовах, зокрема в російській і українській, системні відношення антонімів – слів, що виражають протилежні, але співвідносні один одному поняття, не мають суттєвих відмінностей. Проте не можна не помітити тут певні відмінності, зумовлені певною невідповідністю лексичного складу, що пов'язано з особливостями світосприйняття, менталітету, побуту та матеріальної культури двох народів.

Тому нині актуальною є проблема дотримання стилістичних норм у процесі перекладу антонімів із російської мови українською в текстах різних стилів та жанрів, адже вивчення цього цікавого питання дасть змогу побудувати певний алгоритм перекладу цього виду тропів, що є одним із важливих аспектів сучасного перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Антонімія вже довгий час знаходиться в центрі уваги науковців (Я.І. Гельбл, В.А. Іванова, В.А. Михайлов, Є.М. Міллер, Л.О. Новіков, О.М. Будз, В.В. Унукович, Л.О. Введенська, В.М. Зав'ялова, В.Н. Комісаров, М. Бирвіш, Т. Шіппан, М.В. Нікітін, Д. Крузе, Й. Льонс та інші), які приділяють увагу, насамперед, лінгвістичним і функціонально-стилістичним аспектам антонімії, класифікують антоніми, підкреслюючи такі їхні властивості, як протиставлення за змістом та несумісність, акцентуючи на конкретно-мовленнєвій організації антонімії, розглядаючи роль антонімів в ідеоостилі того чи іншого письменника тощо. Досліджень, які б стосувалися визначення конкретних шляхів добору еквівалентних антонімів у процесі перекладу різностильових текстів, практично немає. Між тим саме від того, чи будуть збережені при цьому мовні норми, безпосередньо залежить і якість перекладу, і сама приналежність тексту-друготвору до того ж стилю, що і текст-першоджерело.

Метою статті є узагальнення класифікації антонімів, виявлення особливостей перекладу антонімів близькоспоріднених мов, визначення ролі стилістичних норм у процесі перекладу текстів різних стилів.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані і виконані такі завдання: проведення порівняльного аналізу перекладу антонімів згідно з класифікацією за характером

протиставлення та за структурою, тематичними групами залежно від стилю тексту, що перекладається і дослідження способів дотримання при цьому відповідних стилістичних норм для отримання адекватного перекладу.

Методи дослідження – у процесі аналізу застосовувалися методи зіставлення, спостереження, компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як говорити про дотримання стилістичних норм у процесі перекладі антонімів, варто, на нашу думку, повести мову про те, що являють собою антоніми, спробувавши узагальнити розмаїття думок і поглядів сучасних науковців та це мовне явище. У системі виразних засобів мови вони посідають досить помітне місце. Їхня стилістична роль полягає перш за все в тому, що вони забезпечують контрастну характеристику образів, предметів, явищ. При цьому варто чітко розуміти, що антонімія – явище синхронне, оскільки зі зміною значення слів можуть втрачатися антонімічні відношення між ними, і, навпаки, розвиток нових значень, поява нових слів у процесі збагачення лексики постійно породжують нові антонімічні зв'язки між словами.

Для визначення антонімічних слів використовуються кілька критеріїв. Вони характеризуються як слова з протилежними значеннями, що розрізняються за вираженням протилежності, регулярно вживаються в типових синтаксичних конструкціях у взаємному протиставленні, мають однакову сферу лексичної сполучуваності, означають якісні ознаки, утворюють словотворчі гнізда.

Наявні визначення антонімів можна умовно поділити на три групи. Перша група – це такі тлумачення, що зараховують до антонімів слова з протилежним значенням. Такі формулювання мають власні варіації, але в основному в тому, що відзначається наявність протилежних значень, – вони не розбігаються. Цей тип визначень незмінно містить вказівку на протилежну семантику; додаткові характеристики про різне звучання слів, сигніфікативність значення та інше, не змінюючи при цьому суттєво зміст формулювань [2; 3].

До другої групи належать визначення, в яких робиться спроба окреслити межі антонімії шляхом перелічення основних ознак антонімів і способів їх ідентифікації як лінгвістично пов'язаних пар слів, що належать до однієї частини мови, є членами унікальної, єдиної, бінарної, пропорційної, багатомірної опозиції [4; 5; 6].

Третю групу об'єднують спроби описового визначення антонімів шляхом перелічення та пояснення різноманітних їхніх властивостей, функцій, способів творення та вживання тощо [1; 7–10].

На наш погляд, найбільш точно і всебічно дав визначення антонімам Є.М. Міллер: «Антоніми – це взаємопротилежні за значенням номінативні одиниці мови, які служать для позначення взаємопротилежних одно суттєвих явищ об'єктивної реальності <...> Антонімічні відносини охоплюють всю систему номінації, тобто антонімічність є внутрішня фундаментальна властивість мови. Антонімія слів реалізуються тільки в мовленні» [11, с. 69].

Виразальні можливості антонімічних відношень між словами визначаються певними семантичними класами та типами. Антоніми можуть також позначати абсолютні (означають протилежні явища, процеси, властивості та ін., що існують в об'єктивній дійсності матеріального світу – *прискорення-гальмування*) або відносні (означають протилежні явища, процеси,

події, факти, властивості, що існують у суспільстві – *ворожнеча – дружба*) протилежності.

Звичайно, вказані критерії не є абсолютними для визначення антонімічності слів, хоча вони дають змогу виявити парадигматичні і синтагматичні відношення антонімів між собою та з іншими словами в лексико-семантичній системі мови.

Як наголошує український дослідник В. Русанівський, «сміслові зв'язки за контрастом належать до числа найважливіших засобів поєднання лексичних одиниць у мікросистемі. У цьому виявляється природна схильність людського розуму» [12, с. 77].

За своєю суттю антоніми неоднорідні. М.Р. Львів [13] виділяє контрарну (протилежність виражають, крайні симетричні члени впорядкованої більшості, між якими існує середній, проміжний член: *молодий не старий, не молодий, літній – старий*), контрадикторну (між протилежними членами, які доповнюють один одного немає жодного проміжного члена: *живий – мертвий*), векторну (протилежність різноспрямованих дій, рухів, ознак: *підніматися – опускатися*). Окремо виділяються антоніми, що вказують на участь у дії двох сторін, кожна з яких виконує протилежну функцію: *давати – брати*.

Наведена класифікація антонімів не може вважатися єдиною. Три основні різновиди антонімічних лексико-семантичних відношень виділяють за такими критеріями: наявність або відсутність ознаки: *рух – спокій*; початок – припинення дії або стану: *влетіти – вилетіти*; більший – менший ступінь вияву ознаки: *широкий – вузький*.

Відомі також й інші принципи класифікації антонімів. За характером протиставлення розрізняють антоніми, які стоять на крайніх точках шкали, що виражає різний ступінь певного явища: *злий – добрий*; антоніми-конверсиви – протиставлення слів, що називають відношення, в яке вступають дві сторони: *потопати – виринати*; антоніми, які означають протилежну спрямованість дії, стану, ознаки: *світає – смеркає*; антоніми, що виражають протилежність понять, які доповнюють одне одного і охоплюють усе родове поняття: *живий – мертвий*.

У праці Л.А. Новікова розглянута структурна класифікація антонімів, яка заснована на словотворчих зв'язках слів. Дослідник виділяє різнокореневі або лексичні (*любити – ненавидіти*) та однокореневі (*закривати – відкривати*) різновиди [14].

За антонімічними відношеннями слова поєднуються на ґрунті спільної семантики, що лежить в їх основі. Проведене дослідження дало змогу зробити тематичну класифікацію антонімів та визначити особливості їх перекладу в різностильових текстах і можливість дотримання при цьому жанрово-стилістичних норм, під якими ми розуміємо норми, що регулюють уживання мовних одиниць, які для певної сфери мовлення є природними й доцільними. Вони забезпечують єдність і витриманість викладу, однорідність мовлення, перешкоджають змішуванню стилів» [15, с. 83].

За словами Н. Ольховської, жанрово-стилістична норма перекладу – це вимога відповідності перекладу домінуючій функції і стилістичним особливостям типу тексту, до якого належить переклад, тому що нормативні вимоги до якості перекладу мають сенс лише щодо певного типу текстів і певних умов перекладацької діяльності. Вибір стратегії перекладу визначається характером оригіналу, а стилістичні вимоги, яким має відповідати переклад, – це нормативні правила, що характеризують тексти аналогічного типу в мові перекладу [16].

При цьому, якщо в художньому та публіцистичному стилях допускається певна «свобода» як щодо конкретного слововжитку, так і щодо способів побудови текстів, норми офіційно-ділового стилю жорстко стандартизовані і практично не мають варіантів, науковий стиль, знаходячись посередині, має риси їх обох [15, с. 84].

Враховуючи, що антоніми своєю чергою, окрім основного так званого «нейтрального» значення, мають досить широкий спектр синонімів, добрі яких саме і дає змогу порівнювати переклад з оригіналом щодо його лексичного складу, спочатку визначимося з найпростішим і найуживанішим способом перекладу антонімів, який можна використовувати в процесі перекладу текстів будь-якого стилю – наукового, ділового, публіцистичного, художнього тощо. Адже, як підкреслює С. Виноградов, дотриманість певного стилю «полягає, з одного боку, в розподілі мовних одиниць за текстами відповідно до їхнього стильового забарвлення, і з іншого – у використанні в тексті лише тих стилістично позначених одиниць, які органічні для певного типу тексту» [17, с. 499].

Таким чином, антоніми, що позначають психічні та фізіологічні характеристики людини та її стану, її характер, поведінку, зовнішній вигляд та фізичні якості: рос. *ласковий – грубий, грустить – радоваться, надежда – разочарование*; укр. *ласкавий – грубий, сумувати – радіти; надія – розчарування*; координаційні поняття: рос. *день – ночь, вечер – утро, север – юг*; укр. *день – ніч, вечір – світанок, північ – південь*; виражають етичну та естетичну оцінку: рос. *внимательный – безразличный, красивый – уродливый, святенья – грех*; укр. *уважний – байдужий, гарний – потворний, святиня – гріх*; позначають явища природи та погодні умови: рос. *свет – тьма, ветренный – безветренный*; укр. *світло – тьма; вітряний – безвітряний*; характеризують фізичні якості, властивості чи стани предметів, явищ: рос. *высокий – низкий, узкий – широкий*; укр. *високий – низкий; вузький – широкий*; використовуються на позначення соціальних явищ: рос. *порядок – беспорядок, демократия – тоталитаризм*; укр. *порядок – безлад; демократія – тоталітаризм*, мають, за деяким винятком, лексичні відповідники в обох мовах і перекладаються без будь-яких труднощів за допомогою еквівалентного перекладу.

Здебільшого мають повні лексичні еквіваленти і комплементарні антоніми (рос. *правда – неправда, живые – мертвые, далеко – близко*; укр. *правда – неправда, живі – мертві; далеко – близько*), а також антоніми – контрактиви (рос. *задумели – замолчали; построить – разрушить*; укр. *загомоніли – змовкли, побудувати – зруйнувати*) та антоніми, які виражають градуальну якісну протилежність і протилежність координаційних понять (рос. *свет – сумерки – темнота*; укр. *світло – сутінки – темрява*).

Щодо антонімії в науковій термінології, маючи певну специфіку, вона реалізується за тими з правилами, які були зазначені вище і теж не викликає особливих питань щодо стильових норм або способів перекладу (найчастіше застосовується еквівалентний метод). Наприклад, рос. *увлажнение – обезвоживание, баланс – дисбаланс, загрязнение – очистка, микрокристаллы – макрокристаллы, термокоагуляция – криокоагуляция, гипералергенные препараты – гипоалергенные препараты*; укр. *зволоження – зневоднення, баланс – дисбаланс, забруднення – очищення, мікрокристали – макрокристали, термокоагуляція – криокоагуляція, гіпералергенні препарати – гіпоалергенні препарати*.

У процесі перекладу варто також зважати на багатозначність слова, адже воно може мати кілька антонімічних пар залежно від кількості значень, наприклад: *сухий – мокрий, сухой – м'який, сухой – повний, сухой – емоційний*. Різні антоніми можуть бути і щодо одного значення залежно від акцентування на різних відтінках: *наступ – відступ, оборона, контрастнаступ*.

Зберігати авторський стиль і дотримуватися стилістичних норм стає набагато складнішим завданням, коли ми маємо справу з фольклором, публіцистикою, художньою літературою, адже там як художній прийом допускається навмисне зіштовхування стилістично різнорідних елементів норми [15].

Так, прислів'я і приказки, які містять антонімічні поняття, можуть перекладатися або еквівалентним способом, або наближеним перекладом, зберігаючи зміст, але іноді не зберігаючи антоніми: укр. *Удар забувається, а слово пам'ятається* – рос. *удар забывается, а слов помнится* (екв.); укр. *Більше діла – менше слів* – рос. *больше дела, меньше слов* (екв.); укр. *Молодість – буйність, а старість – не радість* – рос. *молодость – буйность, а старость – не радость* (екв.). *Молодость и мудрость не сидят на одном стуле* (наближ.); укр. *Краще мовчати, ніж багато говорити*. Слово – сrebro, молчание – золото (наближ.); укр. *Краще з розумним у печлі, ніж з дурнем у раю* – рос. *услужливый дурак опаснее врага* (наближ.); укр. *Щастя розум відбирає, а нещастя назад повертає* – рос. *бедность учит, а счастье портит* (набл.); укр. *Доки не поберуться – любляться, а поберуться – чубляться* – рос. *вместе тесно, а врозь скучно*. (наближ.)

Спектр способів перекладу антонімів у художньому тексті набагато більший. І щоб текст друготвору не спотворював авторський задум, перекладач застосовує якнайрізноманітніші стратегії, за можливості дотримуючись стилістичних норм рідної мови. Обмежимося аналізом перекладу поезії, обравши як ілюстративний матеріал кілька віршів відомих українських і російських поетів.

Анна Ахматова, перекладаючи поезію І. Франка, у віршах «Ой ти, дівчино, з гороху зерня» та зберегла авторське протиставлення і стиль (еквівалентний переклад), у вірші «Не боюся я ні бога, ні біса» використала простонародне «біс», а у вірші «Я не тебе люблю, о ні» зберегла лише авторський смисл, відступивши від франкової норми: замінила знижене «тікати» на вираз високого поетичного стилю «дорог искал», а снувався – на нейтральне «был всегда с тобою» [18]:

укр. Ой ти, дівчино, ясна зоре!

Ти мої радощі, ти моє горе! (Ой, ти дівчино, з гороху зерня)
рос. Ясная зорька, что в твоём взоре?

Ты – моя радость, ты мое горе! (Стройная девушка, меньше орешка)

укр. Не боюся я ні бога, ні біса,

Маю серця гіпотечку чисту (Не боюся я ні бога, ни беса)

рос. Не боюся я ни бога, ни беса,

Я свободной душой владею (Не боюся я ні бога, ні біса);

укр. Не надійся нічого! Земле-мамо!

Ти, світе ясний! Темнота нічна! (Не надійся нічого!)

рос. Как? Нет надежды мне? О, мать-земля!

Ты, ясный свет! Ты, темнота ночная! (Как? Нет надежды мне?) укр. Від тебе геть тікати хотів,

Круг тебе все снувався (Я не тебе люблю, о ні)

рос. Я от тебя дорог искал,

Но был всегда с тобою (Я не тебя люблю, о нет)

Ще яскравіше можна побачити добір до антонімів їхніх синонімічних еквівалентів, порівнюючи переклади. Так, у процесі перекладу поеми «Сон» Т.Г. Шевченка і В. Державін [19], і О. Ласкавцев [20] використали нейтральну лексику, дівавши до архаїзму «мурує» його сучасний аналог – «строит», а до дієслова «руйнує» знайшовши різні варіанти: «разрушит», «ломаєт», перший з яких більш літературний.

укр. У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує... (Сон)
рос. У каждого судьба своя
да свой путь широкий:
Этот строит, тот разрушит... (переклад О.Ласкавця)
У всякого своя доля
И свой путь широкий:
Этот строит, тот ломает... (переклад В.Державіна)

Свої варіанти перекладу контекстуальних антонімів у вірші Марини Цветаєвої «Мой милый, что тебе я сделала?!» запропонували В. Бричкова-Абу-Кадум [21] та Л. Лу [22]: В. Бричкова-АбуКадум замінила літературні протиставлення на більш розмовні: «в глаза глядел» – «косится в стороны» «в вічі заглядав» – «коситься з неласкою», «до птиц сидел» – «все жайворонки нынче – вороны» – «до птахів впадав» – «воронням всі ластівки» (прийоми генералізації та смислової заміни), «я глупая» – на «живий, розумний поготів» – «ты умен» – на порівняння «брилою закам'янілою» (смислова заміна), Л. Лу знайшла для перекладу інші можливості, проте не менш цікаві й виразні: «в очі ще дививсь» – «скоса, більше в сторону», «до півнів засидівсь» (смислова заміна), «всі жайворонки нині – ворони», «розуму засів» – «живий... з німою силою»

рос. Вчера ещё в глаза глядел,
А нынче – всё косится в сторону!
Вчера еще до птиц сидел,-
Всё жаворонки нынче - вороны!
Я глупая, а ты умен,
Живой, а я остоленелая...
укр. Ще вчора в вічі заглядав,
А нині – коситься з неласкою!
Ще вчора до птахів впадав,
А нині воронням всі ластівки!
Живий, розумний поготів,
Я ж – брилою закам'янілою... (переклад В. Бричкової-Абу-Кадум)

Учора в очі ще дививсь,
Сьогодні, скоса, більше в сторону.
Вчора до півнів засидівсь,
Всі жайворонки нині – ворони...
В мені лиш розуму засів,
А ти – живий... з німою силою... (переклад Л. Лу)

Отже, на продемонстрованих прикладах можна впевнитися, що збереження норм при перекладі художніх творів – справа тонка і досить складана, проте цілком реальна. Перекладачам вдалося знайти «ключик» до авторського задуму і в разі потреби передати ідеостиль.

Висновки. Процес перекладу подібний до процесу народження нового твору, він є результатом співтворчості з автором, коли перекладач для отримання адекватного оригіналу враховує чимало компонентів: жанрово-стилістичну приналежність текстів оригіналу і перекладу, прагматичні чинники, що впливають

на вибір варіанту перекладу, час написання тощо. Усі ці аспекти перекладу мають нормативний характер, і саме вони зумовлюють стратегія перекладача та критерії оцінки його праці. Стильові норми визначають вимоги до перекладача і перекладу. Хоча перекладач має певну свободу дій, але «вищим пілотажем» для нього є збереження авторського почерку і духу оригіналу. Грамотне й доцільне застосування стильових норм, у тому числі й при перекладі антонімів та антонімічних конструкцій – своєрідний лакмусовий папірець для показу талановитості перекладача і запорука бездоганного перекладу. У системі виразових засобів мови антоніми відіграють досить важливу роль. Це зумовлюється, насамперед, тим, що вони допомагають створити контрастну характеристику образів, предметів, явищ. Прояви антонімії більш різноманітні в лексиці усно-розмовній, художньо-белетристичній та суспільно-політичній і більш обмежені в офіційно-діловій та науковій. Наявність диференційних рис у близькоспоріднених мовах, що зумовлено внутрішніми законами розвитку кожної з них, а також соціально-економічними і культурними факторами, призвели до виникнення певної, проте не дуже суттєвої різниці в системних відношеннях антонімів, а отже, і в їх перекладі.

Перспективу подальших досліджень ми бачимо в розробці системи аналізу відтворення складників жанрово-стильової доміанти різножанрових текстів.

Література:

1. Мовчан Д.В. Особливості методики дослідження антонімів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2014. № 9. С. 112–115.
2. Пестова М.С. Антонимия как объект теоретического исследования. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика».* 2014. Вып. 11. № 1. С. 18–21.
3. Турчин В.В., Турчин В.М. Лінгвістичні напрямки у дослідженні антонімії. *Наукові записки. Серія «Філологічна».* Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». 2011. Вып. 19. С. 337–341.
4. Белова С.В. Критерії визначення антонімів. *Науковий вісник ВДУ. Журнал Волинського державного університету ім. Лесі Українки: Філологічні науки.* 1999. № 3. С. 7–8.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ : Вид-во Київського держ. лінгв. ун-ту, 1996. 294 с.
7. Будз О.М. Критерії визначення антонімів. *Іноземна філологія.* 1978. № 50. С. 53–56.
8. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1983.
9. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови. Харків : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 1997. 129 с.
10. Унукович В.В. Про деякі види текстової актуалізації антонімів. *Мовознавство.* 1995. № 5. С. 68–70.
11. Миллер Е.М. Межчастеречная антонимия. Саратов : изд-во Саратовского ун-та, 1983. 201 с.
12. Русанівський В.М. Семантичні процеси розвитку української лексики. Київ : «Наукова думка», 1983. 677 с.
13. Львов М.Р. К вопросу о типах лексических антонимов. *Русский язык в школе.* 1970. № 3. С. 71–76.
14. Новиков Л.А. Антонимия, ее типы и место в лексико-семантической системе языка. *Тезисы докл. научн конф.: Вопросы описания лексико-семантической системы языка.* Москва, 1971. Ч. II. С. 57–60.
15. Селігей П.О. Стильова норма як різновид мовної норми. *Наукові записки НаУКМА.* 2016. Том 189. Філологічні науки (Мовознавство). С. 83–86.

16. Ольховська Н.С. Специфіки тексту та стратегії перекладу. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Часово-просторова і вікова специфіка німецькомовного тексту»*. Мелітополь, 26.10.2017 р. URL: <http://nimfilmdpu.mozello.com/vseukrainska-internet-konferencija/perekladoznavstvo/params/post/1338438/>
17. Виноградов С.И. Правильность речи. *Культура русской речи: Энциклопед. словарь-справочник* / под общ. рук. Л.Ю. Иванова, А.П. Сквородникова, Е.Н. Ширяева. Москва : Флинта ; Наука, 2003. С. 499–500.
18. 3 поезій Івана Франка. URL: http://ocls.kyivlibs.org.ua/ahmatova/perekladi_2/ahmatova_ukr_rus/franko_pereklad_ahmatovoi_content.htm
19. Кобзарь. Стихотворения и поэмы. URL: <https://coollib.com/b/312158/read#43>
20. Тарас Шевченко. Сон. URL: <https://lyricstranslate.com/ru/node/1321620>
21. Поезія. Переклади. Вікторія АбуКадум. URL: <https://www.facebook.com/NacionalnaSpilkaPysmennykivUkrainy/posts/487274855160648/>
22. Лу Лина: М. Цветаева «Мой милый, что тебе я сделала?!» URL: <http://www.poetry.club.com.ua/getpoem.php?id=590609>

Holter I. Observance of stylistic norms and preservation of language matches in the translation of antonyms of closely related languages

Summary. The article is devoted to the problem of preserving stylistic norms in the translation of different styles texts in closely related languages. It is emphasized that the opposition of the meanings of words can be found only in the relative concepts, which are interdependent and can characterize the phenomenon of one plan. The reasons for this are different, but the most important of them is that with the help of a contrasting comparison of facts, their depth is most vividly

depicted. The presence of differential features in closely related languages, due to the internal laws of development of each of them, as well as socio-economic and cultural factors, led to a certain, but not very significant difference in the systemic relations of antonyms, and hence in their translation. The translation process is similar to the process of the new text writing. It is the result of co-creation with the author, when the translator takes into account many components to obtain an adequate original: genre and stylistic affiliation of the original and translated texts, pragmatic factors influencing the choice of translation, writing time. All these aspects of translation are normative in nature and they determine the translator's strategy and criteria for evaluating his work. Stylistic norms determine the requirements for the translator and translation. Competent and appropriate application of stylistic norms, including the translation of antonyms and antonymous constructions determines the quality of translation. Manifestations of antonyms are more diverse in vocabulary, fiction and socio-political and more limited in official business and science. The presence of differential features in closely related languages, due to the internal laws of development of each of them, as well as socio-economic and cultural factors, led to a certain, but not very significant difference in the systemic relations of antonyms, and hence in their translation. The author notes that one of the important features of antonyms, which is difficult to translate from closely related languages, is that polysemantic words with another specific word enter into antonymous connections not in all their meanings, but only in one of them. In addition, when translating artistic texts to preserve the author's handwriting, it is necessary, if possible, to use antonyms belonging to the same style.

Key words: stylistic norms, linguistic correspondences, antonyms, antonymy, ideostyle, translation, closely related languages.

*Гордієнко Н. М.,**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**Михайленко А. В.,**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ П'ЕСИ ДЖОРДЖА БЕРНАРДА ШОУ «ПІГМАЛІОН»)

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей вирішення проблеми перекладу соціальних діалектизмів задля досягнення найбільш рівноцінної передачі змісту оригіналу. Розходження мовних систем на семантичному, синтаксичному, стилістичному рівнях, а також розходження культур, світогляду та національної специфіки надзвичайно ускладнює процес перекладу, що створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне, а й конотативне, експресивне та національно-культурне значення.

Метою пропонованої статті є дослідження особливостей перекладу соціальних діалектизмів, які зазвичай представляють неабиякі труднощі перекладу. Дійсно, ми маємо право стверджувати, що стосовно такого елемента словника, як соціальний діалектизм, труднощі перекладу завжди виявляються надзвичайно значними, але завдяки такому засобу перекладацької трансформації, як компенсація, вдається хоча б частково відтворити стилістичне навантаження відхиленню соціального типу. Можливість заміни та компенсації у системі цілого відкриває різноманітні шляхи вирішення проблеми перекладу мовних одиниць, що майже не перекладаються.

Варто зазначити, що наш вибір художніх творів був не випадковим. Після тривалого аналізу багатьох художніх творів ми вирішили зосередити нашу увагу на п'єсі Джорджа Бернарда Шоу «Пігмаліон», в якій мова головної героїні квіткарки Лайзи Дулітл накладає відповідний відбиток на мову твору, що створює величезні труднощі для перекладу. Розмаїття соціально зумовлених порушень граматичних, лексичних та фонетичних норм мови створює чудову можливість для реалізації компенсації, а також порівняння частотної кількості застосування локальної та тотальної компенсації під час перекладу.

Отже, саме на прикладі перекладу п'єси Бернарда Шоу «Пігмаліон» за допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу проілюстровані можливості відтворення соціальних діалектизмів у перекладі. У статті наводиться аналіз частотності застосування різних типів такої лексико-граматичної перекладацької трансформації, як компенсація під час перекладу соціальних діалектизмів.

Отримані результати красномовно свідчать, що вибір того чи іншого компенсату в перекладі залежить насамперед від умов контексту, а також умов мови перекладу. У процесі дослідження виявилось, що соціально зумов-

лені вимовні особливості, які, звісно ж, не можуть мати еквівалентів у мові перекладу, передаються методом компенсації за рахунок одиниць інших рівнів: введення розмовно-зниженої лексики, порушення граматичної норми або ж уведенням соціально зумовлених вимовних елементів, але таких, що є характерними вже для мови перекладу. Проблема перекладу соціальних діалектизмів як одна з найскладніших проблем перекладу як у практичному, так і в теоретичному плані передбачає необхідність врахування взаємодії усіх сторін мови, які так чи інакше здатні відтворити стилістичну своєрідність оригіналу.

Ключові слова: соціальний діалектизм, локальна компенсація, тотальна компенсація, еквівалентність перекладу, просторіччя, адекватний переклад, художній переклад.

Постановка проблеми. Художній переклад відіграє величезну роль у розвитку мови і збагаченні національної культури. Переклад є не тільки і не стільки передачею певної інформації знаками іншої мовної системи, скільки передачею і відтворенням специфічних історичних, соціально-культурних факторів, національного забарвлення першоджерела.

Справа в тому, що кожне слово мови першоджерела відтворює предмет або явище дійсності певного соціуму, при цьому історія народу, його побут, культура, традиції неминуче відбиваються на лексичному складі будь-якої мови. Звісно ж, що розходження мовних систем на семантичному, синтаксичному, стилістичному рівнях, а також розходження культур, світогляду та національної специфіки надзвичайно ускладнює процес перекладу, що створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне, а й конотативне, експресивне та національно-культурне значення. У зв'язку з цим доцільно розглянути особливості перекладу соціальних діалектизмів, які зазвичай представляють неабиякі труднощі перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто звернути увагу на те, що аналіз останніх досліджень показав, що переклад соціальних діалектизмів не має повного висвітлення в лінгвістичній літературі, незважаючи на те, що відтворення індивідуальної своєрідності першоджерела можна без перебільшення назвати першочерговим завданням художнього перекладу.

Мета статті. З огляду на надзвичайну важливість у процесі перекладу повністю відтворити ідею першотвору, стильові своєрідності оригіналу, зберегти його красу, була зроблена спроба за допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу дослідити можливості відтворення соціальних діалектизмів на прикладі перекладу п'єси Бернарда Шоу «Пігмаліон». Через відсутність аналізу частотності застосування тих чи інших перекладацьких трансформацій під час перекладу соціальних діалектизмів була зроблена спроба навести частотну характеристику застосування локальної та тотальної компенсації під час перекладу діалектизмів.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у забезпеченні адекватності перекладу відіграє належне відтворення соціолінгвістичних факторів, що забезпечують відмінності в промові окремих груп носіїв мови. Звісно ж, наявність у мові відхилень від загальнонародної мови першоджерела, а саме соціально-діалектних форм, створює суттєві труднощі перекладу. Такі елементи майже неможливо відобразити в перекладі.

Дійсно, ми маємо право стверджувати, що стосовно такого елементу словника, як соціальний діалектизм, труднощі перекладу завжди виявляються значними, але завдяки такому засобу перекладацької трансформації, як компенсація, вдається хоча б частково відтворити стилістичне навантаження відхилень соціального типу.

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені в процесі перекладу, передаються в тексті якимось іншим засобом, причому обов'язково в тому ж самому місці тексту, що й в оригіналі [1, с. 166]. Можливість заміни та компенсації у системі цілого відкриває різноманітні шляхи вирішення проблеми перекладу мовних одиниць, що майже не перекладаються.

Перш за все треба зазначити, що наш вибір художніх творів був не випадковим. Справа в тому, що саме нестандартні або «екзотичні» явища вимагають застосування компенсації. Саме тому після тривалого аналізу багатьох художніх творів ми вирішили зосередити нашу увагу на п'єсі Джорджа Бернарда Шоу «Пігмаліон», в якій мова головної героїні квіткарки Лайзи Дулітл накладає відповідний відбиток на мову твору, що створює величезні труднощі в процесі перекладу. Розмаїття соціально зумовлених порушень граматичних, лексичних та фонетичних норм мови створює чудову можливість для реалізації компенсації, а також порівняння частотної кількості застосування локальної та тотальної компенсації під час перекладу.

Характерний розмовний, просторічний стиль або жаргонна лексика становлять інтерес для перекладача. Діалектизми нерідко тісно пов'язані із соціальною характеристикою їх носіїв, тобто їх використання вказує на приналежність цього персонажа до певної соціальної групи, а отже, ми маємо право стверджувати, що вони виконують функцію соціального діалекту, який характеризує мовлення членів певної соціальної або професійної групи людей.

Слід зазначити, що в перекладі набагато легше відтворити просторіччя та жаргонізми, аніж діалектизми, бо перекладач використовує, як правило, специфічні слова та вирази мови перекладу, що є характерними для певної верстви суспільства.

У разі застосування будь-якого типу компенсації в процесі перекладу соціальних діалектизмів зовсім не обов'язково, щоб в тексті перекладу була нарахована така ж сама кількість маркерів, що вказують на соціальний діалект. Присутність у тексті

перекладу хоча б невеликої кількості компенсатив забезпечує адекватне відтворення цього виду інформації в перекладі.

Нині розглянемо можливі способи *тотальної компенсації* ламаної та неправильної мови неосвіченої Лайзи Дулітл:

THE FLOWER GIRL [taking advantage of the military gentleman's proximity to establish friendly relations with him]. If it's worse it's a sign it's nearly over. So cheer up, Captain; and buy a flower off a poor girl [2, p. 10].

Квіткарка (користуючись близькістю джентльмена, аби заприятелювати з ним). Пошило це гірше – так це признака, що скоро перестане. Тож веселіше, капітане, та купіть квіточку в бідної дівчини! [3, с. 3]

Враховуючи часте вживання русизмів в українській мові певними верствами суспільства, перекладач нелокально завдяки русифікованому іменнику «признака» (укр. ознака, прикмета) компенсує не відтворені раніше соціальні діалекти.

На наступному прикладі ми також маємо змогу переконатися, що просторіччя головним чином відтворюються нелокально за допомогою вкраплення в мові перекладу типових помилок носіїв мови перекладу, що належать до неосвічених класів населення:

THE FLOWER GIRL [protesting] Whos trying to deceive you? I called him Freddy or Charlie same as you might yourself if you was talking to a stranger and wished to be pleasant [2, p. 11].

Квіткарка (протестуючи). Ніхто й не думає вас обдурювати! Ну сказала на нього Фредді чи там Чарлі – так і ви могли б сказати, коли б говорили до когось чужого й хотіли приодобитися йому [3, с. 4].

Нині наведемо приклади *стилістичної локальної компенсації* просторіч.

LIZA [looking fiercely round at him] I wouldnt marry u o u if you asked me; and youre nearer my age than what he is.

HIGGINS [gently] Than he is: not "than what he is" [2, p. 117].

Лайза (люто повернувшись до нього). Я б навіть за вас не пішла заміж, коли б ви попросили моєї руки, а ви ж мені віком більш підходяща за нього пара.

Гігінс (лагідно). Не «за нього», а «ніж він» [3, с. 76].

З наведених вище прикладів видно, що соціальна приналежність мовника (його культурний та професійний статус, національність тощо) неминуче відбивається в мові, про це свідчить стилістично-забарвлена лексика, прийняті в певному середовищі порушення граматичної й фонетичної норми. Усе це, звісно, надає мові конкретній особі неповторної індивідуальності, при цьому фіксуються її улюблені слова й конструкції, особливості індивідуальної вимови.

Враховуючи той факт, що за цими елементами читач може зробити висновки про соціальний статус, емоційний стан, психологічний тип персонажу, його індивідуальну вимовну манеру перекладач не може нехтувати ними. Отже, ці особливості мають бути обов'язково відтворені в перекладі належним чином.

Соціальні порушення можуть виступати, як показало дослідження, на трьох рівнях: лексичному, граматичному та фонологічному. Дослідивши переклад Дж.Б. Шоу «Пігмаліон» українською мовою, ми дійшли висновку, що в англійській мові набагато частіше просторіччя виступають на граматичному рівні, але з огляду на розходження структури англійської та української мов відображення просторіч є неможливим шляхом аналогічного порушення граматичних норм мови перекладу, тому в українському варіанті найчастіше вживаються

фонетичні зміни слова, яке могло б викликати труднощі в певного класу носіїв саме мови перекладу.

Наприклад, в оригіналі найчастіше усього зустрічаються такі помилки, як вживання форми однини *is, was* із займенниками множини *you, we, they*, а також відсутність закінчення *-s* у третій особі однини теперішнього часу. У перекладі через неможливість відтворення граматичних помилок, перекладач удається до компенсації, а саме до фонетичної зміни слів, хоча ті в оригіналі і мали загальнозживану правильну форму, так у перекладі з'являються: *місас, Бухигнем, Букогнемський палац, кипилюшник, рипутація, хранцузька, нинармальні, панії, мадама, невимішані звички (невимушені), джилътмен, кумпліменти* тощо.

Хоча тотальна компенсація і зустрічається в перекладі частіше, в процесі проведення зіставно-порівняльного аналізу, ми мали змогу переконатися, що іноді застосування тотальної компенсації є недоречним. Існують випадки, коли елемент, що потребує компенсації і не відтворений у перекладі, відіграє ведучу роль і тісно пов'язаний із такими висловлюваннями, тому він має бути відтворений саме локально, інакше ми маємо незрозумілий, а іноді і кумедний безглуздий переклад, наприклад:

LIZA. I'm nothing to you—not so much as **them slippers**.

HIGGINS [thundering] *Those slippers*.

LIZA [with bitter submission] *Those slippers. I didnt think it made any difference now* [2, p. 86].

Лайза. Я для вас ніщо – навіть оці капці дорожчі вам за мене! Гігінс (громовим голосом). Оці капці!

Лайза (з гірким смиренням). Оці капці. Та й яка різниця, з чим мене порівняти: з капцями чи з чимось іншим? [3, с. 56]

Отже, ми можемо зробити висновок, що в компенсації соціально зумовлених порушень перекладач керується саме умовами конкретної заданої ситуації, вимогами поставленого перед ним завдання, при цьому універсальних правил відтворення втраченого значення не існує і не може існувати. Перекладач свідомо відхиляється від того, що літературно узаконено в його рідній мові, адже вслякого роду спроби відтворити дослівно той чи інший текст приводять, якщо не до повної незрозумілості цього тексту, то до незграбності та невиразності перекладу.

На нашу думку, хоча в практичних пошуках перекладачів особливий наголос робиться на лексику, все ж таки також зберігають своє значення, хоча і підрядне, граматичні засоби, які здатні відобразити в перекладі соціально зумовлені порушення мови оригіналу.

Висновки. У процесі проведення зіставно-порівняльного дослідження стає зрозумілим, що під час перекладу соціальних діалектизмів перекладач найчастіше вдається до використання *різномірної (або якісної) компенсації*, а саме відтворення втраченого без прив'язки до конкретних слів) (за типологією І.С. Алексєєвої) [4, с. 168] або *стилістичної тотальної компенсації* (за типологією Рецкера) [5, с. 84].

Вибір компенсатив є дуже складною задачею, адже текст треба перекласти так, щоб усі функції, які несе в собі соціальний діалектизм, якомога повніше були відтворені в перекладі.

Отже, з огляду на результати проведеного зіставно-порівняльного аналізу оригіналу та перекладу п'єси Дж.Б. Шоу «Пігмаліон» були отримані наступні результати частотності застосування локальної та тотальної компенсації: частіше в процесі відтворення соціальних діалектизмів доводиться вдаватися до стилістичної тотальної компенсації (60,7843% випадків), тобто

перекладач відходить від словникових відповідників, фіксує ті мовні елементи, які могли б викликати неправильну вимову саме в представників мови перекладу, і тільки у 39,2157% зафіксоване вживання стилістичної локальної компенсації. Отримані результати красномовно свідчать, що вибір того чи іншого компенсату в перекладі залежить, в першу чергу, від умов контексту, а також умов мови перекладу.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що соціально зумовлені вимовні особливості, які, звісно ж, не можуть мати еквівалентів у мові перекладу, передаються методом компенсації за рахунок одиниць інших рівнів: введення розмовно-зниженої лексики, порушення граматичної норми або ж уведенням соціально зумовлених вимовних елементів, але таких, що є характерними вже для мови перекладу (!).

Треба зазначити, що соціально зумовлені порушення мови оригіналу відтворюються шляхом знаходження таких слів, які можуть викликати помилки в носіїв мови перекладу. Проблема перекладу соціальних діалектизмів як одна з найскладніших проблем перекладу, як у практичному, так і в теоретичному плані передбачає необхідність врахування взаємодій усіх сторін мови, які так чи інакше здатні відобразити стилістичну своєрідність оригіналу.

Література:

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. Москва : Р. Валент, 2011. 408 с.
2. Shaw, Bernard Pygmalion. Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1962. 173 p.
3. Шоу Дж.Б. Пігмаліон / Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Педагогічна преса, 1999. 80 с.
4. Алексеева И.С. Введение в переводоведение : учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.
5. Гордієнко Н.М., Михайленко А.В. Типологія компенсації як засобу перекладацьких трансформацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2017. № 30(2). С. 83–85.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва : Р. Валент, 2007. 244 с.

Hordiienko N., Mykhailenko A. Peculiarities of social dialect recreation in translation (case study of Ukrainian translation of George Bernard Shaw's play "Pygmalion")

Summary. The article is devoted to the analysis of peculiarities of social dialect recreation in the process of translation, so that adequate translation might be achieved. Divergences of language systems at the semantic, syntactic, stylistic levels, as well as differences of culture, thinking paradigm and national particularity pose great challenges for the translation process, thus compelling a translator to make a balanced decision in choosing the appropriate language unit taking into consideration connotative, expressive as well as national and cultural meanings.

The aim of the proposed article is to study the peculiarities of the translation of social dialects, which in overwhelming majority of cases pose considerable translation difficulties. Undoubtedly, we have the right to claim that when it comes to the translation of such an element of vocabulary as social dialects, translation difficulties are always extremely significant, although thanks to such translation technique as compensation the stylistic nuance of social dialects can be at least partially reproduced. Based on comparative analysis of the source

and translation texts, possible solutions of adequate social dialect recreation in translation to cover stylistic and expressive peculiarities are illustrated with examples of the Ukrainian translation of George Bernard Show's play "Pygmalion". The usage frequency of different types of such translation transformation technique as compensation in the translation of social dialects is analyzed.

The results of the comparative analysis show that the choice of a particular type of compensation in the process of translation depends primarily on the context, as well as the specific linguistic conditions of the target language. The study shows that specific socially conditioned pronunciation features, which naturally cannot have equivalents in

the target language, are recreated by compensation with the help of linguistic units of other levels: the introduction of colloquial vocabulary, vernacular, grammatical violations or the introduction of socially conditioned pronunciation elements, but those that are specific for the target language. The problem of the translation of social dialects, as one of the most difficult problems of translation, both in practical and theoretical terms, implies the need to take into account the interactions of all language aspects, which can reflect the stylistic originality of the source text.

Key words: social dialect, local compensation, global compensation, vernacular, equivalence of translation, adequate translation, belles-lettres translation.

*Denysiuk Yu. I.,**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language and Military Translation
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy**Samoilova Yu. I.,**Candidate of Pedagogy Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanities
Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs*

THE METHODS OF LEXICAL AND LEXICO-GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE FIELD OF MILITARY TRANSLATION

Summary. The article is devoted to the lexical features of the certain military terms translation related to weapons and tactics in accordance to national standards of the naming the armed forces and the linguistic support. During our research we used: an observation method to gather the necessary information of using the military terms in different countries, including ones which belong to different military manuals such as Field Manual 101-5-1, Field Manual 3-21.8 (FM 7-8), Field Manual 6-0. and so on; *descriptive method* for collecting and systematizing information on the problem of defining a term as a language unit and the military terminology system as an object of linguistic research; the *method of information accumulation* to form a bank of similar examples; method of semantic analysis to determine the features of the semantics of military terminology; *structural and typological methods* for determining the structural features of military terminology in English; *method of translation analysis* to determine the equivalence of translation reproduction of military terminology and taking into account the structure and semantics of terminology in the military field; *methods of analysis and synthesis* to determine the correct match for the compound terms depending on the methods of translation; etc. In the military sphere transcoding (transcription and transliteration) as a method of lexical transformations means translation techniques in which the sounds and letters of the target language are transmitted sounds and letters that make up the tokens of the source language, for example: adaptive – adaptive, cognitive – cognitive; conflict – conflict. Calque is the reproduction of the combinatorial syllable of a word or phrase, in which the constituent parts of a word (morpheme) or phrase (token) are translated by the relevant elements of the target language, followed by the composition of the translated parts without any changes.

This research has practical value that an attempt has been made to analyze the Ukrainian translation of English military vocabulary and the present research can serve as a practical and theoretic basis for further researches in the military field, as well as contribute to the standardization of up-to-date English-Ukrainian military vocabulary.

Key words: military terminology, lexical transformation, grammatical transformation, descriptive translation, loan translation (calque), transcoding.

Introduction. The practice of military translation remains only to a limited circle of people, for military translators in the first place. The crucial component of military translation lies in providing

the linguistic support of the Ukrainian Armed Forces during the events of international military cooperation, since such events require professional translation support. Professional translation supports of such events as peacekeeping and anti-terroristic operations as well as multinational military training depend on stable military terminology, military specific language training, as well as research activity in these directions.

Authors of one of the first military translation manuals Yu. Spazhev and A. Philipov view military translation in two aspects: as practical linguistic activity and as an educational subject. Military translation as an area of practical linguistic activity is one of the types of special translation, with various military documents as its object. The relevancy of the military translation as a separate discipline is proved by the authors that present the list of peculiarities of oral and written military themed linguistic activity, which belongs to the military field as a separate field of knowledge. In some cases, there are so many peculiarities that it is extremely hard for the unprepared person to understand them (both Russian and anglophone in comparison with the Ukrainian language) (*translated by Yu. D.*) [1, p. 15].

In the field of military translation the first scholarly work belongs to V. Balabin, who researched the translation peculiarities of American military slang. V. Balabin started the series of translation studies researched of military sublanguage. He was also the first one to express the idea of creating the national school of military translation. The idea was the following: to provide quality training of professional translators in Ukraine, the one that would integrate the best accomplishments of modern philologic and other humanitarian sciences, and introduce those accomplishments into the educational process [2, p. 22].

The co-authorship of V. Haponova, I. Yaremchuk, I. Bloschinskii have created the textbook "Military translation". O. Hukova has designed the textbook of practical course of military specific language training for higher education establishment.

Our research has been taken from real life translating or interpreting practice or from the materials, used as a reference for the teaching of Ukrainian military with the aim of strengthening its NATO interoperability as well as its defense capabilities.

The aim of the research is to study Lexical methods of translation of the military terminology.

Generally, when translating military terms, the following methods are most commonly used: descriptive translation, loan

translation (calque), transcoding (transcription and transliteration), lexico-semantic and lexico-grammatical substitutions.

S. Yanchuk further extends the methods of translation and singles out:

- description of the meaning of the Anglophone term, e.g. voluntary contribution-in-kind – добровільний внесок не у грошовій формі (безоплатний внесок у справу підтримання миру, який може здійснюватися шляхом безкоштовного надання державами військового персоналу у розпорядження Департаменту операцій із підтримання миру);

- loan translation (calque), e.g. small arms and light weapons (SALW) – стрілецька зброя і легкі озброєння (СЗЛЮ);

- partial or full transliteration, e.g. Eurocorps / European Corps – Єврокорпус / Європейський корпус, politicide – поліцид;

- concretization of the word's meaning and by combined transcoding, e.g. jihadist – джихадист;

- loan translation (calque) or by meaning extension, e.g. Spot Report (SPOTREP) – термінова доповідь з місця події; line of contact – лінія бойового зіткнення [3, p. 56].

Ukrainian Translation Studies scholar I. Korunets' defines the kind of major or minor alterations in the structural form of language units performed with the aim of achieving faithfulness in translation as translator's transformations [4, p. 361].

Thus, the translator is mostly free to deliberately choose any sense unit of any structural form in order to convey faithfully the meaning of the source language unit. The choice of the equivalent is conditioned by the personal preference and by the context requiring correspondingly more or less extended information of the reader about some specific cultural notion. Therefore, the translator's individual style is realized mainly through the selection of specific language means.

The structure of the Ukrainian sentence can totally differ from the structure of the English sentence. This means that the translated text undergoes various changes or so called transformations, which is indispensable in every translation let alone the case with audiovisual translation. It is not uncommon for the text to have a totally different word order or clauses. In many cases, parts of speech in English can be replaced by other parts of speech in Ukrainian. Such is the case with lexical-semantic replacement or substitution. Replacement is the most widely-spread type of translational transformations. It can affect any kind of linguistic units: word forms, parts of speech, sentence elements, types of syntactic relations and sentence types. Replacement is a transference of an idea expressed by a definite grammatical category of the SL (source language) by a different grammatical category of the TL (target language).

V.N. Komissarov identifies three groups of translation transformations: two basic: lexical and grammatical and one complex – lexico-grammatical. Lexical transformations include: transcoding (transcription, transliteration); loan translation (calque); lexico-semantic substitution (concretization, generalization, modulation). Grammatical transformations include techniques of literal translation, grammatical replacement (replacement of word forms, parts of speech, part of the sentence). To lexico-grammatical transformations, V.N. Komissarov includes antonymic translation, explication (descriptive translation) and compensation [4, p. 38].

The main contribution of this research resides in combining not only empirical and pragmatic analysis with the intention of deriving norms or recurring patterns in the translation process,

but also casting light on the problem of graphical and parametrical representation for the translation method. Thus, we postulate that the translation method can be represented as a combination of the empirical and pragmatic analysis with the graphical and parametrical representation, which, of course, have to be taken into account for the preliminary phase of translation as well as for the translation phase itself.

We have selected the brightest examples from professional notes, created throughout the time of 5 years of translating and interpreting and teaching in the military field. **The subject** of the research is various methods of translating military terminology. In this article we'll speak about Lexical transformation which includes transcoding (transcription, transliteration) and loan translation (calque).

Main body. Transcoding presupposes the transfer of foreign realities by reproducing the forms of its expression using letters of the Ukrainian alphabet. Transcription reproduces the sounding and transliteration reproduces the graphic form: *Captain* – кептен; *Commander* – командер. The example of combined transcribing and transliteration is *Warrant officer* – уорент-офіцер; the examples of transliteration: *Master sergeant* – майстер-сержант; *Serjeant major* – сержант-майор.

Oftentimes, transcoding is combined with literal translation. Have a look at the examples of transcription combined with literal translation: *Tracer* – трасер, трасуючий боєприпаси. The word *tracer* is usually translated as “трасуючий боєприпас”. However, in the military environment, *tracers* are often referred to as “трасери”, due to the shortness and, thus, convenience of the word. The same idea applies to the example as *MILES (Multiple Integrated Laser Engagement System)* – МАЙЛІС (комплексна лазерна система імітації бою). Identical situation is with transliteration combined with literal translation: *Chief master sergeant* – головний майстер-сержант; *Command sergeant-major* – головний сержант-майор. Yet another example is transcription combined with modulation: *Claymore* – міна-пастка “клеймор”.

Transcoding has its advantages and disadvantages. The advantage is clear: the form of the written word is not violated; however, the disadvantage is that target readers may be unsure about the pronunciation or even the meaning of the transcribed word. In the military sphere, however, transcoding of the ranks is a common case and is popular thanks to its brevity.

Calque is one of the most common methods of rendering military vocabulary. It re-establishes the semantics and the structure of the original word by means of the native language. In other words, it is the reproduction of not phonetic but combinatory structure of the word, when morphemes of lexemes are translated with the help of corresponding parts of the target language. Calque as a method of translation became the reason of numerous borrowings in the intercultural communication, when transliteration or transcription was unacceptable for aesthetic or notional reasons. In our research paper, this translation method is illustrated with the following examples: *Air assault operations* – повітряно-штурмові операції; *Air assault task force* – десантно-штурмова тактична група; *Assault fire team* – штурмова група; *Attack by fire* – обстрілювати; *Avenues of approach* – шляхи підходу; *Back blast* – зворотня вибухова хвиля; *Battlefield* – поле бою; *Conducting resupply patrol* – проведення операцій з постачання, організація постачання на вантажному автомобілі; *Concurrent training* – паралельне тренування. In the military environment *concurrent training* happens parallel to

the main training event. It is often referred to by the Ukrainian military as “супутні тренування”; *Cover and concealment* – укриття та прикриття. *Cover and concealment* are one of the terms that need to be analyzed thoroughly before translating. To provide an equivalent translation, we need to define what cover and concealment both mean. Using professional notes created throughout the time span of 5 years of translating and interpreting and teaching in the military field to define *cover and concealment*; we learn that cover is “protection from the fire of hostile weapons. Concealment is protection from observation. Good cover will ideally reduce the available space for an attacker to make contact with weapons (firearms or otherwise). Materials such as steel, concrete, water, packed earth, and thick wood all make great resources for cover. Good concealment will ideally allow you to observe your enemy without him (or her, or them) being able to readily observe you back. Elements like foliage, netting, shadows, fabric, and non-reflective surfaces can all make for a great basis for concealment”. The Dictionary of Ukrainian Language defines the word “укриття” as “спеціальна споруда, окоп і т. ін., зроблені для захисту людей, техніки від бомб, снарядів тощо”. The word “прикриття” is defined as both “захисне місце, схованка” and “те, що робить непомітним, невидним що-небудь”, which means that the word “прикриття” can be used to denote both *cover* and *concealment*. Also, the word *cover* and its correspondent “прикриття” both have another meaning, which is “захист кого-, чого-небудь в бою”, for example “Підтримка і прикриття наших військ з повітря поклалися на авіацію 2-ї і 5-ї повітряних армій”. The translation choice “укриття” for *cover* and “прикриття” for *concealment* is made in order to reproduce the collocation and draw a line between these two notions. This distinction is required in Ukrainian, due to the difference of the notions. If the polysemous word “прикриття”, which has at least three military related meanings, will be used for both *cover* and *concealment*, confusion is likely to appear. Military field, naturally, is the last place where confusion is tolerated.

Some other examples of calque are: *Danger close* – небезпечно наближення; *Designated area* – визначений район; *Dry fire* – “стрільба в суху” (імітаційна стрільба з пустим патронником); *Fire power* – вогнева міць; *Fire planning* – організація вогню; *Fire team, support by fire team* – група вогневої підтримки, бойова група, вогнева група; *Fire team bounding* – перебіжки вогневих груп; *Illovaïsk pocket* – іловайський котел; *Issue the warning order* – довести попередній наказ; *Laser rangefinder* – лазерний далекомір; *Most Likely Avenue of enemy Approach/Retreat* – найімовірніший напрям підходу/ відходу противника; *To shift fire* – змістити вогонь; *To lift fire* – 1) перенести вогонь в глибину; 2) припинити вогонь; *To cease fire* – припинити вогонь. Three last examples are of special interest. When interpreting discussions about tactical operations, at some point it focuses on “how to control direct fires used to suppress the enemy on the objective (OBJ) while an assault element maneuvers to secure a foothold like an obstacle breach or a building entry”. There have been a number of situations where speakers have used the terms *to lift fire* and *to cease fire* interchangeably, using yet another term – *to shift fire*, which required explication on their part in order for the interpreter to choose the correct translation solution. Usually the two terms *shift* and *lift fire* are used during a squad attack when the assaulting team is maneuvering through the enemy position. The meaning of these two expressions is the following: *shift fire* means exactly how it sounds. When directed, the *shift fire command* is meant to move a concentration of fire from one point to another, usually from right to left or vice versa. *Lift fire* has two meanings. Meaning

№1 that can be found in Field Manual 101-5-1 is the following: “In direct fire, the command to raise the cone of fire so that the beaten zone strikes the target, but the space between the target and the firing weapons is safe for maneuver by friendly forces” [5, p. 97]. The Ukrainian correspondent is “перенести вогонь в глибину”. Another meaning can be found in FM 3-21.8 The Infantry Rifle Platoon and Squad. Table A-7 states that when directed to *lift fire* you *cease all fire* onto objective, maintain overwatch and scan objective until told to reengage or go out of action. For example, “The support element lifts fire once the assault element has secured BLDG#1 (building 1) and signals with a white star cluster. Once signaled, the Support element is to observe the western portion of OBJ WOLF vic. TRP001 for enemy activity”. There is no other definition for *lift fire* in this FM [6]. However, the FM 101-5-1 was replaced by FM 1-02 in 2003 and is now again replaced with ADP/ADRP 1-02, dated 2012-2013 and it doesn’t show anything on *lift fire*. Having consulted with the professional military representatives multiple times, the conclusion has been made that the term *lift fire* should be translated only after the analysis of the context, since the first meaning is “continue shooting” and the second meaning is “stop shooting”. If *lift* and *cease fire* are used to describe the same action, confusion is likely to result during execution in both Ukrainian and English languages. This is why, in the English-speaking military field the term *lift fire* is often avoided, in order to minimize the confusion. If case the term is used, the context will play the determining part and the meaning of the term should be either figured out on the context, or better double-checked with the speaker.

Lastly, we would like to dwell on the word *formations* and its collocations. The first pair is: *Combat formation* – бойовий порядок; and *March formation* – похідний порядок or передбойовий порядок. In case of the latter translation choice, the translation technique applied is modulation. Furthermore, *combat formations* are subdivided into: *Column formation* (for vehicles) – бойовий порядок “колона”; and *File formation* (for personnel) – бойовий порядок “колона”.

Even though the translation choice “бойовий порядок колона” in Ukrainian applies to both dismounted and mounted personnel, in the English language there is a differentiation between *column* and *file formation*, with the former denoting the formation of the vehicles and the latter denoting the formation of the personnel: “*Herringbone formation* – бойовий порядок “ялинка”; “*Wedge formation* – бойовий порядок “клин”. While the “*Herringbone formation*” illustrates that the translation choice is calque, example “*Wedge formation*” illustrates that there are two different notions that exist in two different cultures and thus, the translation required adaptation. While the translation choice could have stopped at the literal translation “хребет оселедця”, the variant “бойовий порядок ялинка” is more acceptable since the herringbone resembles the pattern of the fir tree pattern in Ukrainian culture. The translation choice “бойовий порядок ялинка” sounds far more natural and familiar.

All in all, we can see that literal translation, apart from being commonly applied in the military translation in order to produce the equivalence effect in the target culture, in some cases requires lexico-semantic as well as lexico-grammatical transformations such as modulation, concretization, generalization, explication, etc.

Conclusions. As we can see, successful military translation often requires not only profound linguistic competence, but also understanding of the military field, supported by constant inquiring

and unlimited attention to detail. Furthermore, a military translator and especially interpreter should have perfect memory, due to the abundance of shortenings, abbreviations and acronyms in the military field.

Thus, this research has practical value that an attempt has been made to analyze the Ukrainian translation of English military vocabulary and the present research can serve as a practical and theoretic basis for further researches in the military field, as well as contribute to the standardization of up-to-date English-Ukrainian military vocabulary.

References:

1. Юндіна О. Теорія і практика військового перекладу в Україні. Цит. 2016, 16 березня. URL: http://papers.univ.kiev.ua/1/inozemna_filologija/articles/yundina-o-theory-and-practice-of-military-translation-in-ukraine_14874.pdf, p.15.
2. Балабін В. Професійна компетентність військового перекладача. *Мовні та концептуальні картини світу*. 2002. № 7. С. 20–23.
3. Янчук С.Я. Особливості перекладу англomовної військової документації миротворчих місій ООН та НАТО. Київ : Логос, 2013. 220 с.
4. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства : підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2008. 512 с
5. Field Manual 101-5-1. Marine corps, p. 97. URL: http://tsg3.us/tmsg_lib/unit_dig_lib/fm_101_5_1.pdf.
6. Field Manual 3-21.8 (FM 7-8). Infantry Rifle Platoon and Squad. Washington, DC, 28 March 2007. URL: https://https://www.utm.edu/departments/milsci/_pdfs/FM%203-21.8_Infantry%20Rifle%20Platoon%20and%20Squad.pdf (Accessed 28 December 2020).
7. Field Manual 6-0. Military. Rehearsals. App. F. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/6-0/appf.htm> (Accessed 28 December 2020).

Денисюк Ю. І., Самойлова Ю. І. Методи лексичних і лексико-граматичних трансформацій у сфері військового перекладу

Анотація. Стаття присвячена лексичним особливостям перекладу певних військових термінів, що стосуються

зброї та тактики, відповідно до національних стандартів іменування Збройних Сил і мовної підтримки. Під час нашого дослідження ми використовували: метод спостереження для збору необхідної інформації про використання військових термінів у різних військових статутах, включаючи ті, що належать до різних Військових статутів, таких як Польовий статут 101-5-1, Польовий статут 3-21.8 (FM 7-8), Польовий статут 6-0. і т. д.; описовий метод збору та систематизації інформації щодо проблеми визначення терміна як мовної одиниці та системи військової термінології як об'єкта лінгвістичних досліджень; метод накопичення інформації для формування словника з подібними прикладами вживання; метод семантичного аналізу для визначення особливостей семантики військової термінології; метод перекладацького аналізу для визначення еквівалентності відтворення перекладу військової термінології та врахування структури та семантики термінології у військовій галузі; методи аналізу та синтезу для визначення правильної відповідності складених термінів залежно від методів перекладу. Зроблено спробу проаналізувати особливості декількох методів перекладу військової термінології: транскодування як перекладацький метод, за якого за допомогою звуків і букв мови перекладу передаються звуки та букви, що складають лексеми вихідної мови, напр. *adaptive* – адаптивний, *conflict* – конфлікт; метод кальки як відтворення комбінаторного складу слова чи словосполучення, у якому складові частини слова (морфема) або словосполучення (лексема) перекладаються відповідними елементами мови перекладу.

Це дослідження має практичну цінність, оскільки була зроблена спроба проаналізувати український переклад англійської військової лексики, та може бути практичною та теоретичною основою для подальших наукових досліджень у військовій галузі, а також сприяти стандартизації вдосконалення сучасного англо-українського військового словника.

Ключові слова: військова термінологія, лексична трансформація, граматична трансформація, описовий переклад, калька, перекодування.

*Добровольська Д. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

*Добровольська Л. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

АНГЛОМОВНІ КОМЕРЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ СЛОГАНИ У ПЛОЩИНІ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Слогани як вид рекламного тексту, що характеризуються апеляцією не стільки до абстрактно-логічного, скільки до образного мислення реципієнта, мають велике прагматичне навантаження, закладене у них завдяки використанню ретельно дібраних лінгвістичних засобів мови (першоджерела слогана), певної організації мовних одиниць, а також наочно-конкретизувальних прийомів впливу на потенційних споживачів товарів і послуг. Слогани широко використовують у засобах масової інформації, однак іншомовні слогани мають бути доречно перекладеними мовою реципієнтів, щоб відповідати лінгвістичним і комунікативним стандартам, правилам, традиціям цієї країни, віддзеркалювати особливості менталітету носіїв цієї мови. Метою дослідження було встановлення лінгвокомунікативних характеристик слоганів комерційної та соціальної реклами для розробки ефективної послідовності кроків їх перекладу українською мовою. Предметом роботи були понад 1 700 англомовних соціальних і комерційних слоганів, об'єктом виступали стратегії перекладу слоганів з англійської мови українською. Автори всебічно проаналізували сучасні тлумачення поняття «слоган»; схарактеризували тотожні та розбіжні характеристики слогану порівняно із фразою та текстом; здійснили розвідку лінгвокультурологічних особливостей англомовних слоганів соціальної та комерційної реклами.

Було визначено стратегії перекладу слоганів українською мовою, розроблено алгоритм для відтворення семантичної та прагматичної інформації автентичного слогану. Алгоритм пройшов апробацію в ОНУ ім. І. І. Мечникова на заняттях із дисципліни «Переклад». Ефективність розроблення і зацікавленість у ньому було практично підтверджено з боку студентів, фуркантів, викладачів англійської й української мов, які дбають про адекватність перекладу англомовних слоганів для україномовного середовища.

Ключові слова: соціальні та комерційні слогани, англійська мова, українська мова, переклад, алгоритм.

Постановка проблеми. Сьогоднішнє життя для будь-якої країни світу – це безліч пропозицій і привабливих можливостей у суспільно-політичній, економічній, соціальній, духовній сферах. Про них багаторазово сповіщають засоби масової інформації. Із радіоприймачів летить пісенно-поетична реклама, а на екранах телевізорів, планшетів, комп'ютерів, телефонів, на білбордах і невеличких рекламних щитах, у газетах і журналах розповідають про товари та послуги, якими слід скористатися, або

що не слід робити через можливі погані наслідки. І таких прикладів безліч. Часто на наш вибір впливають фактори співвідношення ціни та якості, а також часово-просторові характеристики товарів і послуг. Виникає питання: що є рушійною силою вибору людини? Здебільшого це власні спостереження, а часто це опосередкований досвід інших споживачів, про який дізнаємося безпосередньо чи опосередковано із засобів масової інформації. Нині, коли рух, покvapливність, швидкість – не абстрактні категорії, а потреба сучасної людини, то навіть аудіо-візуальну інформацію ми бажаємо отримувати швидко, стисло, проте достатньо змістовно і зрозуміло. Коротке і змістовне текстове повідомлення (в усній чи письмовій формі) стає важелем людського вибору у морі можливостей. Саме текст із його інформаційно-комунікативними та психолінгвістичними характеристиками здебільшого впливає на реципієнта і скеровує його подальші дії, вчинки та поведінку. Такі тексти, з одного боку, дають «підживлення» для розуму, бо задовольняють нашу потребу дізнатися про щось нове і важливе; з іншого – у приємній акустичній і візуальній формі (або в обох разом) без зусиль на пошуки, інформують про те, що задовольняє наші еферентні потреби. Короткі рекламні тексти впливають на нашу свідомість, іноді – підсвідомість, адже в них втілено неабиякий прагматичний потенціал.

В українському медійному просторі співіснують здебільшого рекламні тексти – слогани про соціально-побутові, навчальні та виробничі, рекреаційні й екологічні аспекти життєдіяльності окремої людини та суспільства взагалі, які було утворено не тільки в нашій, але і в інших країнах світу. Якщо це так, то, напевно, усі слогани мають спільні риси, щоб бути однаково привабливими та значущими для реципієнтів як потенційних споживачів рекламованих товарів і послуг незалежно від країни, у якій слоган був першоджерелом. У нашій статті розглянуто лінгвокомунікативні особливості слоганів англомовного походження, які у перекладі заповнили медійний простір України. *Актуальність* дослідження пов'язана з реальними потребами майбутніх фахівців, що навчаються в університетах на відділеннях/факультетах «Англійська мова і література», «Переклад», «Українська мова і література», вміти адекватно відтворити семантичну, прагматичну, модальну інформацію автентичних слоганів засобами іншої мови.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо поняття *слоган* і визначимо його найсуттєвіші характеристики. У своїй роботі

І. Черепанова дає історичну довідку з детальними поясненнями походження і вжитку цього терміна [1, с. 305]. Сучасне значення слоган як «коротке самостійне рекламне повідомлення, що «може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів і становить згорнутий зміст рекламної кампанії» [2, с. 7] отримав лише у XX ст., що відбулося разом із «вибухом» рекламної діяльності багатьох світових компаній. Це було досліджено вітчизняними та закордонними науковцями: А. Маслоу, Г. Почепцовим, О. Феофановим, Н. Кондратенко, І. Черепановою, Н. Кутузою, А. Ковалевською та ін., які з'ясували номенклатуру потреб людини, виокремили й позначили мотивацію їхніх вчинків, дослідили механізми впливу реклами на реципієнта; класифікували рекламні моделі; проілюстрували механізми загального впливу реклами та визначили фази мовленнєвих актів її сприйняття.

Існує думка, що читачеві/слухачеві достатньо слова чи фрази, щоб спонукнути його скористатися ринковим товаром чи послугою. І таку фразу деякі дослідники (І. Імшинецька, І. Морозова, В. Зірка) називають *слоганом*. Погоджуємося, що стислість або лаконічність – це та формальна, лінгвістична характеристика слогана, яка робить слоган «миттєво впізнаваним та улюбленим» [4, с. 128], проте не стільки вона робить слоган значущим, скільки його комунікативно-прагматичне навантаження, котре Н. Кондратенко називає «концептуальністю» [5, с. 56]. Комунікативно-прагматичне навантаження – це невід'ємна риса *тексту*, бо текст – це матеріальна форма семантичної, синтаксичної, прагматичної, соціо-культурної, модальної та інших видів інформації, як зазначають Г. Brown, Е. Бабайлова, Р. Миньяр-Белоручев. Багатовимірний зміст тексту як одиниці комунікації при взаємодії із психікою реципієнта тексту збагачується певним змістом, що, за словами А. Новикова, утворюється із предметного світу на теренах особистого досвіду та знань читача [6, с. 34]. Тобто залучення тексту до комунікативної діяльності реципієнта (читача/слухача тексту) робить цей текст *предметом рецептивної текстуалізації* останнього, що детально досліджувалося у роботі Л. Добровольської [7, с. 45]. Слогани утворюють саме для того, щоб реципієнт звернув увагу на ринковий товар чи послугу і скористався ними. Зростання попиту на товари та послуги як рушійна сила розвитку виробництва допомагає виробничим компаніям, установам і організаціям постійно продавати свій «продукт» та отримувати прибутки.

Слогану як різновиду тексту притаманна комунікативно-прагматична спрямованість. Із цих позицій доречно тлумачення слогана як автономного «різновиду рекламного тексту, що має всі його прагматичні та стилістичні особливості, складається з одного речення, перебуває у відношеннях взаємозалежності з товарним знаком» [8, с. 16]; «афористичного втілення ідеї рекламної кампанії: її основної думки, вираженої у стислій, лаконічній формі та розрахованій на неодноразове повторення в різних засобах, використання у кампанії» [1, с. 307]. Ми поділяємо думку тих фахівців (Т. Ковалевська, Г. Почепцов, А. Ковалевська, Н. Кутуза, Н. Кондратенко, О. Дмитрієв, К. Бове, У. Аренс, Б. Гарфі, М. Ньюман, Р. Ріве, Р. Bruthiauh, G. Cook, Н. Sidney), котрі отожднюють слоган із формою короткого тексту, залученого до комунікативного процесу, завдяки цьому слоган набуває характеристик дискурсу. Погоджуємося з В. Комісаровим, що «мовний зміст тексту становить лише перші шари його «глибинної» структури, і через нього

отримують зміст цієї структури» [9, с. 63], проте не можна цю структуру розглядати ізольовано від усіх компонентів комунікативної ситуації: умов комунікації, її темпоральних характеристик і способу спілкування, інтенцій мовців, емоційної забарвленості висловлювань тощо. Із цих позицій, як влучно зауважила дослідниця політичних слоганів А. Ковалевська, слоган – «сугестивна вісь» рекламного повідомлення [10, с. 11]. Це однаковою мірою стосується слоганів соціальної та комерційної реклами. Схематично рекламний текст – слоган – можна репрезентувати як сукупність відповідей на низку із 5 запитань: 1. Що? 2. Де? 3. Коли? 4. Як? / У який спосіб? 5. Що зміниться? / Який наслідок дія матиме для реципієнта? Семантичний зміст слогана здебільшого відповідає на запитання «Що?». Це було з'ясовано нашою розвідкою на матеріалі 1 780 англійських слоганів комерційної та соціальної реклами [11].

Виникає проблема: якщо слоган утворено у конкретній мові (наприклад, англійській), і він підпорядкований лінгвістичним і комунікативним законам, традиціям і нормам цієї мови та культури, розрахований загалом на реципієнта – носія мови, яким чином зробити цей слоган ефективним засобом рекламної кампанії в іншій країні, чия мова і культура відрізняються від мови та культури країни першоджерела слогана? Що потрібно зробити перекладачеві, аби ані семантика, ані прагматика слоганів при перекладі на іншу мову не зазнала втрат? Нижче подано відповіді на ці питання.

Єдиний спосіб зробити іншомовний слоган реальним предметом рецептивної текстуалізації у будь-якій країні – це скористатися міжмовним перекладом. Під *міжмовним перекладом* ми розуміємо інтерпретацію вербальних і невербальних знаків однієї мови знаками іншої.

Можна керуватися, як пропонує Ю. Найда, двома напрямками міжмовного перекладу: збереженням формальної еквівалентності або збереженням «динамічної еквівалентності» [12, с. 9]. Перший напрям автор називає перекладом-глоссою (gloss translation). Для читача (слухача) такий переклад є не завжди зрозумілим, бо може потребувати додаткових пояснень щодо використаних у перекладі реалій носіїв іншої ментальності та культури – саме вони були притаманні автентичному слогану. Авторка рекомендує його для художніх творів, сповнених національного колориту.

Щодо напрямку збереження динамічної еквівалентності, то він дає більшу трактовку національно-культурних реалій народу – носія мови через віддзеркалення національно-культурних традицій лінгвокомунікативними засобами тієї мови, якою робиться переклад. Читачу/слухачу тексту запропоновано той комунікативний продукт, у якому відбито характеристики тезаурусу носіїв мови перекладу, і це, як ми вважаємо, сприяє глибшому розумінню інформації.

Ще один вид перекладу – «інтерсеміотичний переклад, або трансмутация» [13, с. 33]. Це інтерпретація вербальних знаків знаками вербальної та невербальної системи, коли загальний контекст повідомлення виражено здебільшого слуховими та зоровими образами за допомогою сучасних інформаційних технологій, проте у разі перекладу англійського слогану українською мовою, як показало наше дослідження, трансмутация не є актуальною, тому що на перший план потрібно ставити текст.

Якщо йдеться про одномовних людей, то навіть за максимальної тотожності вербальних засобів не можливо говорити про тотожність або ідентичність їхніх внутрішніх моделей

змістокодування/декодування, бо ці складники тезаурусу значною мірою пов'язані з особливостями пам'яті, мислення, уваги кожного із них, з накопиченими знаннями, із загальним досвідом життєдіяльності, з персональними особливостями сприйняття ольфакторної інформації світу. У разі необхідності передачі семантичної інформації та прагматичного навантаження слогана носіям іншої мови та культури (у нашому випадку – української) важливо скеровувати перекладацькі стратегії як на фактуальні риси інформаційного повідомлення, так і на його прагматичний, емоційно-чуттєвий компонент. Це передбачає, у чому ми переконані, можливий ступінь адаптації рекламного іншомовного тексту (слогана) за рахунок уживання моделей висловлювань, притаманних мові, культурно-історичним традиціям, менталітету того контингенту реципієнтів, для якого перекладають слоган, наприклад, для мешканців України. Тоді у перекладі з'являться деякі риси витлумачення, але змістовний і прагматичний прошарки рекламного тексту не «відчуватимуть» змін – іншомовний слоган буде однаково актуальним для носіїв обох мов.

Хоча загальні питання перекладу рекламних текстів ретельно досліджувалися у роботах Т. Бандулі, С. Ковалевської, У. Кирмача, А. Малищенко, а проблеми перекладу політичних слоганів висвітлені у працях Н. Кондратенко, Н. Кутузи, А. Ковалевської, в українському перекладознавстві бракує досліджень щодо можливих стратегій унаочнення семантичної та прагматичної інформації соціальних і комерційних англійських слоганів засобами української мови, не запропоновано закінченого алгоритму, що починається щаблем «англійський (першоджерельний) слоган» і закінчується «перекладеним українською мовою першоджерельним слоганом». Ми вважаємо, що ця лакуна має бути ліквідована, у статті висвітлено деякі результати роботи.

Розроблений нами алгоритм перекладу пройшов 4-річне випробування при навчанні здобувачів вищої освіти (спеціальності: 035.04 – Філологія. Германські мови і література (переклад включно); 035.01 – Українська мова та література; 035.10 – Прикладна лінгвістика) Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, що навчалися на третьому та четвертому курсі. Ці здобувачі засвоїли матеріал предметів: Стилістика (української та англійської мови), Синтаксис, Комунікативна і Текстуальна лінгвістика; отримали певні навички перекладацької роботи художніх і публіцистичних текстів. Отже, на основі здобутих знань студенти могли практично використовувати англо- й україномовні засоби у перекладацькій роботі, якої ми їх навчали. Використовували 300 слоганів, які студенти опрацьовували за принципом поступового зростання лінгвістичних і комунікативних труднощів. Було запропоновано такий алгоритм перекладу слоганів:

1) Обстежуємо слоган іноземної мови як полікомпонентну структуру, утворену семантичними й екстралінгвістичними засобами; виокремлюємо текст; визначаємо прагматичне навантаження слогана. Беремо до уваги комплекс лінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик тексту, усі складові частини мовленнєвої ситуації, у якій використано слоган.

2) З'ясовуємо семантико-синтаксичну характеристику слогана, що має максимально бути відтворена у мові перекладу. Робимо буквальный переклад слогану (це допоміжний варіант).

3) Обираємо необхідний вид перекладу, способи передачі змістової, прагматичної, модальної інформації; перекладацькі прийоми на лексичному рівні, такі як конкретизація, генералі-

зація, лексичне додавання, опущення елементів, прийом смислового розвитку, синонімічний чи антонімічний переклад, прийом цілісного перетворення, компенсація.

4) Перекладаємо слоган (на теренах усіх попередніх пунктів), не забуваємо: а) про можливі граматичні трансформації у разі відсутності тієї чи іншої граматичної категорії в одній із мов (наприклад, артиклів, герундія, інфінітивних конструкцій, конструкцій Complex Object, Complex Subject в українській мові), а також про можливий частковий збіг або розбіжність певних категорій ознак у мові перекладу і мові слогана як першоджерела (форм пасивних конструкцій, категорії числа, модальних значень окремих одиниць мови); б) перестановку членів речення чи заміну їх форм, щоб у мові перекладу максимально відтворити суттєвий характер автентичного слогану.

5) Порівнюємо зроблений переклад із допоміжним варіантом перекладу і з'ясовуємо, чи має перекладений слоган таке ж семантичне та прагматичне навантаження, як автентичний слоган (у разі невеликого перекладу ретельно перевіряємо, які лексико-граматичні трансформації можуть наблизити український слоган до його англійського оригіналу; коригуємо текст перекладу).

Починали навчання перекладу з найлегших – розповідних речень, у яких відтворюється повна відповідність лексики, наприклад: *It's in your hands* (слоган оператора Vodafone) – *Це у твоїх руках*; *The greatest tragedy is indifference* (слоган соціальної реклами) – *Найбільша трагедія – це байдужість* (для повноти впливу на реципієнта додали підсилююче слово «це»); *Life takes Visa* (слоган платіжної системи Visa) – *Життя вибирає Visa* (пояснюємо, що не треба перекладати останнє слово – це еронім); *Trust Pink, Forget Stains* (слоган компанії, що виготовляє побутовий хімічний пральний засіб Vanish) – у буквальному перекладі – *Рожевому довіряй, забудь про плями* (ЗМІ України пропонують варіант із переосмисленням другої частини, яка утворює риму: *Рожевому довіряй, плям більше не май*). Такі слогани з конкретною лексикою й однозначністю легко відтворювалися українською мовою без додаткового обстеження екстралінгвістичних засобів.

Наступну групу складали слогани з неповною відповідністю у перекладі, тобто ті, що потребували лексичних або граматичних трансформацій, скажімо, у разі полісемічної лексики англійської мови. Наприклад: *Independence is a state of mind* (слоган торгової марки Raymond Weil Geneve) перекладаємо *Незалежність – стан розуму* (обрано лексему «стан», яка влучніше передає англійський слоган); *Celebrity tested* (реклама сонцезахисних окулярів фірми Ray Ban) – використовуємо значення «celebrity» – знані, відомі, що перетворюємо на метафоричне «зірки» – *Перевірено зірками*.

В окремих випадках, коли англійський розповідний слоган характеризується нейтральністю і не має вираженого експресивного потенціалу мовних одиниць, при перекладі для більшої експресивності рекомендували використати прийоми:

1) вираження підмета і присудка однією частиною мови, наприклад: *Air Power is Peace Power* (реклама авіаліній Lockheed), *Повітряна могутність – мирна могутність*. Через те, що у перекладі опускаємо зв'язку у складеному іменному присудку, підсилюємо симетрію структури українського слогана;

2) стилістична тавтологія або повторення структурних елементів, незалежно від того, якими частинами мови вони є в англійському слогані, наприклад: *Computers help people help people* (рекламний слоган ІМВ) перекладаємо

Комп'ютери допомагають людям допомагати людям; It keeps going, and going, and going... (рекламний слоган елементів живлення) у перекладі – *Це продовжує працювати, і працювати, і працювати*;

3) заміни іменників чи герундія з англійського слогана на українські дієслова (останні мають більше впливове значення на сприйняття загального контексту слогана, і це спрямовує реципієнта на виконання певних дій або вчинків), наприклад: *Stimulating body and mind* (слоган популярного енерговмісного напою Red Bull) перекладаємо як *Стимулюємо тіло і розум*; *Smoking causes premature aging* (слоган соціальної реклами проти паління) – буквальный переклад – *Паління веде до передчасного старіння*, але переклад *Палити – передчасно старіти* вважали більш впливовим, ніж перший із іменниками, про це інформували студентів, надаючи теоретичні пояснення та приклади перекладу подібних слоганів.

Далі використовували розповідні слогани: а) номінативні речення, які у перекладі зберігають свої структурні характеристики: *Your move* (слоган торгової марки Reebok, у буквальному перекладі *Твій рух*); *Big and Beautiful* (слоган торгової марки телефонів, у перекладі *Великий і гарний*); б) еліптичні речення, що не містять присудкового компоненту або побудовані лише з використанням другорядних членів речення: *Till the end* (слоган торгової марки окулярів Ray Van) перекладаємо *До кінця*; *More than money* (слоган платіжної системи Visa) у перекладі – *Більше ніж гроші*; *Flying first class* (слоган Британських авіаліній British Airways) – слоган *Літаючи першим класом* використано в українських засобах масової інформації, проте, вважаємо, його прагматичне навантаження краще відтворити за допомогою дієслова «літати» – *Літати першим класом*. У разі перекладу речень вказаних типів важливо дотримуватися принципу збереження семантичного навантаження і прагматичного спрямування слогана, щоб український переклад не втратив комунікативну настанову. Після цього навчали перекладу спонукальних слоганів і слоганів у формі питань, пояснюючи лінгвокомунікативні характеристики кожного типу й особливості перекодування слоганів засобами української мови.

Висновки. Здобувачам вищої освіти потрібно засвоїти стратегії перекладу різножанрових текстів, найбільші труднощі викликають короткі, змістовні тексти, часто римовані, побудовані на мовній грі, з використанням метафор, ергонімів тощо, які функціонують у рекламній кампанії. Ці тексти – слогани, пов'язані з комунікативною ситуацією та спрямовані на скерування дій і поведінки широкого загалу через закладений у них сугестивний вплив. Виникає питання: чи можуть слогани, утворені в іншій країні, однаково успішно функціонувати в Україні? Відповідь на це питання буде «так», якщо автентичні слогани було вдало перекладено державною мовою. Отже, від перекладача залежить, чи буде рекламний текст мати значущість із боку інформаційно-комунікативного впливу на носіїв певної мови та культури.

Новизна роботи пов'язана з розробленням алгоритму перекладу англійських соціальних і комерційних слоганів українською мовою, який пройшов практичне випробування в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова. Перспективи дослідження вбачаємо у розробленні курсу «Переклад англійських слоганів комерційної і соціальної реклами» для онлайн-режиму навчання за допомогою новітніх технологій, зокрема на платформі Google.

Література:

1. Черепанова И.Ю. Заговор народа: Как создать сильный политический текст. Москва : КСП, 2002. 464 с.
2. Морозова И.Г. Слагая слоганы. Москва : РИП, 1996. 168 с.
3. Коваленко Н.Л. Лингвистична позначеність слогана в структурі рекламного тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2006. 20 с.
4. Иванова К.А. Копирайтинг: секреты составления рекламных и PR-текстов. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 160 с.
5. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
6. Новиков А.И. Структура содержания текста и возможности ее формализации (на материале научно-технических текстов) : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 10.02.19. Москва, 1983. 46 с.
7. Добровольська Л.В. Методика навчання читання літератури за фахом на основі серії градуєваних за труднощами текстів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1992. 245 с.
8. Дмитриев О.А. Структурно-семантическая характеристика слогана как особой разновидности рекламного текста : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Орёл, 2001. 25 с.
9. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. Москва : Международные отношения, 1980. 167 с.
10. Ковалевська А.В. Метамоделі лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02. Одеса, 2011. 20 с.
11. Добровольська Д.М. Мовні особливості англійських рекламних слоганів та їх відтворення українською і російською мовами : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.16. Одеса, 2017. 226 с.
12. Найда Ю.А. К науке переводить. Принципы соответствий. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва : Международные отношения, 1978. С. 114–137.
13. Якобсон Р.О. О лингвистических аспектах перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва : Международные отношения, 1978. С. 16–25.
14. Bruthiauh P. The Discourse of Classified Advertising. Exploring the Nature of Linguistic Simplicity. New York & Oxford : Oxford University Press, 1996. 208 p.
15. Sidney H. Nonverbal Communication in Advertising. Lexington, Massachusetts, Toronto : Lexington Books, 1988. 296 p.

Dobrovolska D., Dobrovolska L. English commercial and social slogans in the aspect of translation

Summary. Commercial, social and political slogans have entered every country's reality. They appeal to all the members of the society, focus the attention of different categories of people on particular goods, services, social issues. The slogans which are easy to recognize, remember and associate with the image of the advertised items are sure to influence the recipients' further mode of behaviour and actions. In every natural language slogans function side by side with words, phrases, different types of texts. In case they are read, these verbal products constitute the object for the receptive textualization, but the slogans may function equally well in the auditory environment, they may be supplied with graphic and sound effects or be incorporated in the cartoon or film demonstration variant. Of interest is the fact that many slogans were created for a particular country, still they are often used in the other one. The commercial and social slogans have numerous peculiarities both on the linguistic and extra-linguistic level. The authors' aim was to find out these peculiarities and demonstrate the effective ways of translating commercial and social English language slogans into Ukrainian. Various translation strategies were analyzed as the options, their merits and drawbacks demonstrated. A set

of methodologically grounded steps was recommended so that to preserve the authentic slogan's semantic and pragmatic loading while making the translation. The suggested step sequence having been organized in a unique algorithm, the latter was implemented in the course of "Translation" at Odessa National I.I. Mechnikov University. A four-year

practical experience proved its effectiveness for the deeper learners' understanding of verbal and pragmatic interrelations within the slogans of the mentioned types as well as for students' translation skills development.

Key words: social and commercial slogans, English, Ukrainian language translation, algorithm.

*Єнчева Г. Г.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету**Семигінівська Т. Г.,**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

ПЕРЕКЛАД НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АБРЕВІАТУРИ ТА АКРОНІМИ

Анотація. У статті розглянуто структурно-семантичні особливості англійських термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я нормативної документації Всесвітньої організації охорони здоров'я та визначено способи їх українськомовного перекладу. Наголошено, що тенденція до скорочення термінів сфери медицини та охорони здоров'я зумовлена позамовними та мовними чинниками, пов'язаними з активізацією проблем медицини та охорони здоров'я. Особливістю аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я є те, що всі вони є варіантами термінологічних словосполучень. Зазначено, що на структуру скорочених чи аббревіаційних термінів впливають певні обмежувальні чинники: фонетичний, морфологічний та семантичний.

Аналіз уможливив виявлення таких структурних типів термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я, як ініціальні аббревіатури (ініціалізи) – акроніми та літерні; комбіновані аббревіатури. Дослідження засвідчило, що аналізована терміносистема характеризується переважно алфавітизмами. Виявлено випадки, коли терміни-аббревіатури отримують граматичні ознаки іменника. Наведено класифікацію термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я нормативних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я за семантичним критерієм. Виокремлено п'ять лексико-семантичних груп, установлено, що найчисельнішими з лексико-семантичних груп є терміни-аббревіатури на позначення «назв установ та організацій» та «назв методів досліджень та лікування захворювань».

Охарактеризовано способи перекладу термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я нормативних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я. Встановлено, що у процесі перекладу українською мовою термінологічних аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я перекладачами найчастіше використовуються методи прямого запозичення, транскодування та створення нового українського скорочення. Проаналізовано приклади, де вживання термінів-аббревіатур можуть призвести до смислової помилки. Доведено, що вміння зробити правильний вибір серед прийомів перекладу – одне з головних професійних умінь перекладача. Значущим є також володіння перекладачем знаннями у сфері медицини та охорони здоров'я.

У перспективі сучасна професійна медична термінологія як понятійний інструмент інформації потребує не лише

наукового дослідження, а й невідкладного врегулювання на засадах історично складеної вітчизняної мовної традиції та сучасної власної й світової мовної практики.

Ключові слова: нормативні документи Всесвітньої організації охорони здоров'я, термінологія медицини та охорони здоров'я, аббревіатури та акроніми, переклад.

Постановка проблеми. Інтенсифікація контактів представників різних мовних спільнот у різних галузях наукового знання тягне за собою збільшення потреби в якісному перекладі текстів з однієї мови іншою. Медичні терміни є важливим складником науково-технічних текстів і становлять значні труднощі перекладу, зважаючи на їх неоднозначність, відсутність прямих відповідників та національну варіативність термінів. Стрімке зростання інтересу до текстів медичного спрямування призводить до необхідності дослідження способів їх перекладу у світлі постійного розвитку термінології.

Про доцільність детального дослідження термінологічної системи галузі медицини та охорони здоров'я з боку лінгвістів і термінологів свідчать опубліковані у 2015 році рекомендації щодо назв нових інфекційних захворювань людини, які мають бути коректними з наукової точки зору і прийнятні соціально. Зокрема, існує думка помічника Генерального директора Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) з безпеки здоров'я, д-р Кейджі Фукуда, що назви захворювань мають велике значення, хоча декому ця проблема здається надуманою.

Сучасний професійний медичний переклад тексту – один із найскладніших у практиці перекладу, а переклад спеціальної термінології є нагальним, адже термінологія, що функціонує в медичних колах, регулярно поповнюється новими назвами і визначеннями. Такий процес відбувається завдяки значній науковій роботі, яка проводиться у світових масштабах, новим відкриттям і досягненням у всіх сферах медицини [1, с. 57]. Симптоми хвороби, діагностування, схеми лікування і реабілітаційні заходи, супровідні документи на лікарські препарати та медичне обладнання не допускають наближеність формулювань та неточності термінів. Це мова жорстких форм і кліше, точності й аскетизму. Головним призначенням нормативних документів ВООЗ щодо боротьби з туберкульозом є надання чіткої, достовірної, юридично закріпленої інформації, рекомендацій, правил, вимог, об'єктивний опис ситуації в медичній

галузі, постановка завдань та умов для їх вирішення, а найголовніше – створення чіткої, зрозумілої структури для успішного і безпечного функціонування всієї медичної системи.

Перекладені документи ВООЗ повинні містити ретельно вивірену медичну термінологію, щоб не виявитися причиною неточної діагностики, неправильної інтерпретації і, як наслідок, грубої помилки в професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість термінологією медичної галузі засвідчено не лише загальнонауковими дослідженнями, а й численною кількістю наукових праць у царині лінгвістики. Зокрема, етимологічний аспект греко-латинської терміносистеми проаналізували Г. Краковецька і М. Терехова, порівняльний аналіз медичних колокацій у польській та англійській мовах – О. Бадзінський; когнітивне моделювання термінології ендокринології на матеріалі англійської мови – О. Баргашова й С. Синявська; клінічну термінологію – Н. Місник; судово-медичну термінологію – Т. Лепеха; стан сучасної кардіологічної та кардіохірургічної термінології – А. Суходольська; терміни, що стосуються шкірних хвороб – О. Петрова; радіологічну термінологію – І. Корнейко. Аспект перекладу медичних текстів висвітлювали В. Комісаров, В. Карабан, Т. Кияк, Л. Черноватий та багато інших.

Метою статті є визначення способів перекладу термінологічних аббревіатур і акронімів сфери медицини та охорони здоров'я українською мовою на матеріалі нормативно-правової документації ВООЗ.

Виклад основного матеріалу. Аббревіатура – це одиниця письмового чи усного мовлення, яка створена з окремих елементів графічної чи звукової оболонки вихідної (початкової) повної форми (слова чи словосполучення), з якою ця одиниця перебуває в певному лексико-семантичному зв'язку [2, с. 10].

До лінгвістичних чинників, які сприяли появі скорочених лексичних одиниць, як правило, зараховують тенденцію до мовної економії та прагнення англійської мови до моносилабізму. Поряд із цими чинниками головною є номінативна доцільність утворення аббревіатур, тобто необхідність давати назву новим явищам та реаліям об'єктивної дійсності.

Уважається, що аббревіатурне мислення – це мисленнєва здатність людини рефлексувати аббревіатурні структури мови й оперувати ними як одиницями лінгвокреативного рівня [3, с. 28–29].

Отже, визнається здатність аббревіації бути засобом категоризації спеціальних понять на рівні з іншими способами словотвору. Широке вживання аббревіатур у професійній комунікації фахівців – підтвердження пріоритету спеціального поняття над мовною формою його вираження, постійне прагнення до компресії мовних форм у галузевих термінологіях віддзеркалює здатність людини мислити, абстрагуючись від повних і чітких словесних відповідників понять.

Тенденція до скорочення термінів сфери медицини та охорони здоров'я зумовлена позамовними та мовними факторами, пов'язаними з активізацією проблем медицини та охорони здоров'я. Особливістю аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я є те, що всі вони є варіантами термінологічних словосполучень: *GDF* (Global Drug Facility) – глобальний механізм забезпечення лікарськими засобами; *HMIS* (health management information system) – Інформаційна система управління охороною здоров'я.

На структуру скорочених чи аббревіаційних термінів впливають певні обмежувальні чинники:

1) *фонетичний* (оскільки для утворення аббревіатур використовуються такі елементи початкового словосполучення, які легко і зручно вимовляти); 2) *морфологічний* (структура аббревіатури визначається морфологічною структурою початкової одиниці); 3) *семантичний* (аббревіатура повинна викликати асоціативні зв'язки, а також уникати небажаних асоціацій) [4, с. 9].

Аналіз уможливив виявлення таких структурних типів термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я:

1) ініціальні аббревіатури (ініціалізи) поділяємо на:

а) акроніми, тобто такі, що вимовляються за початковими звуками компонентів термінологічного словосполучення (як одне слово) [4, с. 57]. Наприклад: *FIND* (foundation for Innovative New Diagnostics) – *FIND* (Фонд інноваційної діагностики); *IGRA* (interferon-gamma release assay) – *IGRA* (аналіз на вивільнення гамма-інтерферону); *QUADAS* (quality assessment of diagnostic accuracy studies) – *QUADAS* (якісна оцінка точності діагностичних досліджень);

б) літерні, які утворюються з початкових літер слів термінологічних сполучень. Для позначення ініціальних аббревіатур літерного типу використовуємо термін «алфавітизм». Наше дослідження засвідчило, що аналізована терміносистема характеризується переважно алфавітизмами.

Це підтверджує висновок, що літерний спосіб аббревіації є найпоширенішим способом утворення термінів-аббревіатур як варіантів термінологічного словосполучення: *WR* (Wasserman reaction) – *RW* (реакція Вассермана); *TST* (tuberculin skin test) – *ШТТ* (шкірний туберкуліновий тест); *TPT* (tuberculosis preventive treatment) – *ПЛТ* (профілактичне лікування туберкульозу);

2) комбіновані аббревіатури утворюються поєднанням слова чи його частини з літерами, звуками чи цифрами. У досліджуваній терміносистемі переважно зустрічаємо комбіновані аббревіатури, які у своїй структурі містять алфавітизм або акронім та слово: *MPT64* (Rapid test for identifying Mycobacterium tuberculosis) – *MPT64* (швидкий тест на виявлення Mycobacterium tuberculosis); *RR-TB* (rifampicin-resistant tuberculosis) – *Риф-ТБ* (рифампіцин-резистентний туберкульоз); *XDR-TB* (extensively drug-resistant tuberculosis) – *ШЛС-ТБ* (туберкульоз із широкою лікарською стійкістю).

Виявлено випадки, коли терміни-аббревіатури отримують граматичні ознаки іменника. Це стосується утворення множини за допомогою закінчення *-s* після аббревіатури: *VOCs* (Volatile Organic Contaminants) – забруднювальні легкі органічні речовини; *POHCs* (Principal Organic Hazardous Constituents) – основні органічні небезпечні складові компоненти; *PBMCs* (peripheral blood mononuclear cells) – одноядерні клітини периферичної крові.

Аналіз термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я нормативних документів ВООЗ засвідчує, що ініціальна літерна аббревіація щодо своєї структури представлена такими типами:

1. Однолітерна аббревіація репрезентована поодинокими прикладами переважно на позначення назв препаратів (які вважаємо номенклатурними знаками): *E* (ethambutol) – *E* (етамбутол); *R* (rifampicin) – *R* (рифампіцин); *T* (thioacetazone) – *T* (тіоацетазон); *Z* (pyrazinamide) – *Z* (піразинамід).

2. Дволітерна аббревіація: *OG* (organic gas) – органічний газ; *PF* (protective factor) – коефіцієнт захисту; *CC* (critical concentration) – *КК* (критична концентрація). Крім того, дві букви часто позначають назви хімічних речовин чи сполук: *CO* (carbon monoxide) – монооксид вуглецю; *Pb* (plumbum) – свинець.

3. **Трилітерна аббревіація** представлена найбільшою кількістю з усіх типів, що свідчить про їх частотність у досліджуваній терміносистемі. Наприклад: *BSC* (Biological Safety Cabinet) – *БББ* (бокс біологічної безпеки); *GDF* (Global Drug Facility) – *GDF* (Глобальний фонд забезпечення лікарськими засобами); *AGLI IPT* (isoniazid preventive treatment) – *ПІІ* (профілактичне лікування ізоніазидом).

4. **Чотирилітерна аббревіація** представлена такими термінами: *LTBI* (latent tuberculosis infection) – *ЛТБІ* (латентна туберкульозна інфекція); *APHL* (Association of Public Health Laboratories) – *АПГЗ* (Асоціація лабораторій громадського здоров'я).

5. **П'ятилітерна аббревіація** свідчить про те, що зі збільшенням кількості літер в аббревіатурах, їх частотність уживання падає: *SL-LPA* (line probe assay for second-line drugs) – *SL-LPA* (лінійний зонд-аналіз для препаратів другого ряду); *US CDC* (United States Centers for Disease Control and Prevention) – *US CDC* (Центри з контролю та профілактики захворювань США).

6. **Шестилітерна аббревіація:** наша вибірка термінології медицини та охорони здоров'я містить і шестилітерні аббревіатури, наприклад: *EDRWeb* (Electronic Drug-Resistant Tuberculosis Register (South Africa) – *EDRWeb* (Електронний реєстр випадків лікарсько-стійкого туберкульозу (Південна Африка)); *IUALTD* (International Union against Tuberculosis and Lung Disease) – *МСПТХЛ* (Міжнародний союз проти туберкульозу та хвороб легень).

Дослідження термінів-аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я нормативних документів ВООЗ також дало можливість здійснити їх класифікацію за семантичним критерієм. Виокремлено п'ять лексико-семантичних груп, установлено, що найчисельнішими з лексико-семантичних груп є терміни на позначення «назв установ та організацій» та «назв методів досліджень та лікування захворювань».

Корпус дібраних прикладів дозволив зробити висновок про те, що терміни-аббревіатури сфери медицини та охорони здоров'я у нормативних документах ВООЗ найчастіше позначають:

1) **назви установ та організацій.** У термінології сфери медицини та охорони здоров'я вони представлені переважно три-, чотири- та п'ятилітерними аббревіатурами: *Global Fund* (Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria) – *ГФБ-СТМ* (Глобальний фонд із боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією).

2) **назви документів, актів та законів, стандартів, програм, спрямованих на боротьбу з туберкульозом:** *PEPFAR* (U.S. President's Emergency Plan for AIDS Relief) – *PEPFAR* (Надзвичайний план Президента США з боротьби зі СНІДом); *STARD* (Standards for Reporting Diagnostic Accuracy Studies) – *STARD* (Стандарти звітності про дослідження діагностичної точності).

3) **назви хвороб, патологічні стани:** *TB* (tuberculosis) – *ТБ* (туберкульоз); *HCV* (hepatitis C virus) – *ВГС* (вірус гепатиту С); *LTBI* (latent tuberculosis infection) – *ЛТБІ* (латентна туберкульозна інфекція); *MDR/RR-TB* (multidrug- or rifampicin-resistant tuberculosis) – *МЛС/Риф-ТБ* (мультирезистентний/рифампіцин-резистентний туберкульоз); *MDR-TB* (multidrug-resistant tuberculosis) – *МР-ТБ* (мультирезистентний туберкульоз).

4) **назви речовин та препаратів:** *Mfx* (moxifloxacin) – *Мфх* (Моксифлоксацин); *E* (ethambutol) – *Е* (етамбутол); *ARV* (antiretroviral drugs) – *АРВ*-препарат (антиретровірусні препарати).

5) **назви методів досліджень та лікування захворювань:** *DST* (drug-susceptibility testing) – *ТМЧ* (тест медикаментозної чутливості); *FL-LPA* (line probe assay for first-line drugs) – *FL-LPA* (лінійний зонд-аналіз для препаратів першого ряду); *IGRA* (interferon-gamma release assay) – *ІГРА* (аналіз на вивільнення гамма-інтерферону).

Переклад англійських термінів-аббревіатур українською мовою виконується за певними правилами, існує низка особливостей їх перетворення.

Будучи, на думку С. Флоріна і З. Влахова [5], «словом, скорочення має на загальних підставах підлягати правилам перекладу лексики, в основі яких лежать семантичні відповідники, співвідносні з одиницями цієї пари мов». Аббревіатура, як правило, власного значення не має, а є зменшеним віддзеркаленням значення початкової одиниці, яке повинне зберігатися і в перекладі.

Установлено такі головні способи перекладу аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я в україномовних нормативних документах ВООЗ:

1. **Переклад відповідною повною формою слова або словосполучення.** Цей спосіб використано перекладачами нормативно-правової документації ВООЗ за умови відсутності в мові перекладу відповідного скорочення, наприклад, *BSC* – Biological Safety Cabinet – бокс біологічної безпеки; *DDI* – drug-drug interaction – взаємодія лікарських засобів; *DST* – drug-susceptibility testing – тест медикаментозної чутливості.

Наприклад: "Therefore, people living with **PLHIV**, individuals in contact with TB patients and those with immunodeficiency conditions are at high risk of TB and hence are priority groups to receive TB preventive treatment" [6]. – «Отже, особи, що живуть із **вірусом імунodefіциту людини**, особи, що контактують із хворими на ТБ, та хворі на ВІЛ мають високий ризик захворювання на ТБ, тому вони є пріоритетними групами для профілактичного лікування туберкульозу» [7].

Якщо в оригіналі скорочення у дужках після подання повної форми й далі у тексті його вжито кілька разів, то перекладач уводить до тексту перекладу відповідне скорочення українською мовою.

Наприклад: *The national TB programme, in collaboration with primary care and maternal and child health services, should assume responsibility for ACF among contacts of index TB patients; the national HIV programme should organize services for PLHIV in collaboration with the national TB control programme; the clinical services within the ministry of health should support ACF and linkages to treatment and care among other clinical at-risk populations* [6]. – «Національна програма протидії туберкульозу у співпраці з первинною медико-санітарною допомогою та службами охорони здоров'я матері та дитини повинна взяти на себе відповідальність за виявлення випадків активної форми туберкульозу (**ВВАФТ**) серед контактів пацієнтів з індекс-випадком ТБ; національна програма протидії ВІЛ повинна організовувати послуги для ЛЖВ у співпраці з національною програмою протидії туберкульозу; клінічні служби Міністерства охорони здоров'я повинні підтримувати **ВВАФТ** та зв'язки з лікуванням та доглядом серед інших клінічних популяцій ризику» [7].

Повна форма скорочення перекладається якомога точніше за допомогою калькування так, щоб із перекладеної повної форми можна було утворити скорочення: *NTRL* (National TB Reference Laboratory) – *НРЛДТ* (Національна референс-

лабораторія з діагностики туберкульозу). *PMDT* (Programmatic Management of Drug Resistant TB) – *ПУХТ* (Програмне управління хіміорезистентним туберкульозом).

2. **Метод прямого запозичення.** Під час перекладу термінології сфери медицини та охорони здоров'я використовується перенесення скорочення у його оригінальній формі у текст перекладу, наприклад: *DHIS2* (District Health Information Software 2) – *DHIS2* (районна інформаційна система охорони здоров'я-2); *DSD* (differentiated HIV service delivery) – *DSD* (диференційне надання послуг з питань ВІЛ); *EDRWeb* (Electronic Drug-Resistant Tuberculosis Register (South Africa) – *EDRWeb* (Електронний реєстр випадків лікарсько-стійкого туберкульозу (Південна Африка); *FL-LPA* (line probe assay for first-line drugs) – *FL-LPA* (лінійний зонд-аналіз для препаратів першого ряду).

Досить часто аббревіатури перекладаються методом прямого запозичення у сполученні з пояснювальним загальним словом: *AlereLAM* (Alere Determine™ TB LAM Ag) – *тест для діагностики туберкульозу AlereLAM*.

3. **Описовий метод.** Описовий метод спостерігаємо в тих випадках, коли у мові не існує еквівалента. У такому разі фіксуємо розгорнений опис слова. Наприклад, *mITT* – modified intention to treat (population) – модифікована популяція пацієнтів, що почала отримувати лікування; *PWUD* – people who use drugs – особи, що вживають наркотичні засоби.

До такого способу в нормативно-правових документах ВООЗ вдаються рідко, оскільки медичні тексти мають бути лаконічними та економними. Описовий метод повністю має виявляти технічну сутність скорочення, наприклад: *AGP* – *Aerosol generating procedures – операції, що призводять до утворення аерозолів*.

4. **Транскодування скорочення,** наприклад, *BCG* (bacille Calmette-Guérin (vaccine) – *БЦЖ* (бацила Кальметта-Герена (вакцина); *GLI* (Global Laboratory Initiative) – *ГЛІ* (Глобальна лабораторна ініціатива).

Наприклад, спостерігаємо транскодування скорочення: “*False-positive TSTs can result from contact with nontuberculous mycobacteria or vaccination with bacille Calmette-Guérin (BCG)*” [6]. – «*Хибнопозитивні результати ШТТ можуть бути наслідком контакту з нетуберкульозними мікобактеріями або вакцинації бацилами Кальметта-Герена (БЦЖ)*» [7].

5. **Переклад відповідним скороченням.** Такий спосіб передбачає наявність еквівалента в українській мові. В мові перекладу скорочення побудоване за тією ж моделлю, що й у мові оригіналу, наприклад: *DNA* (deoxyribonucleic acid) – *ДНК* (дезоксирибонуклеїнова кислота). Використовується також перенесення скорочення у його оригінальній формі у текст перекладу, нерідко у сполученні з пояснювальним загальним словом: *ARV* (antiretroviral drugs) – *ARV-препарат* (антиретровірусні препарати). Встановлено, що перенесення оригінальної форми скорочення до тексту перекладу використовується тоді, коли у мові відсутній адекватний відповідник.

Наприклад: “*DSD for PLHIV who are stabilized are expected to reduce overcrowding at ART clinics, enhance the quality of care, improve adherence and viral suppression rates, and increase convenience for people*” [6]. – «*Очікується, що підходу DSD для ЛЖВ, які є стабілізованими, зменшать надмірне скупчення людей у клініках АРТ, підвищать якість обслуговування, покращать прихильність до лікування та пригнічення вірусних захворювань та підвищать зручність для людей*» [7].

6. **Створення нового українського скорочення.** Цей спосіб полягає в перекладі корелята англійського скорочення і створенні на базі перекладу (відповідно до закономірностей української аббревіації) нового скорочення. Наприклад: *CLHIV* (children living with HIV) – *ДЖВІЛ* (діти, що живуть із ВІЛ); *CRS* (composite reference standard) – *СЕС* (складений еталонний стандарт); *HCV* (hepatitis C virus) – *ВГС* (вірус гепатиту С).

Висновки. Установлено, що в процесі перекладу українською мовою термінологічних аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я нормативних документів ВООЗ перекладачами найчастіше використовуються методи прямого запозичення, транскодування та створення нового українського скорочення. Це зумовлене тим, що в українській мові ще немає багатьох відповідників англійських термінів, оскільки українська терміносистема сфери медицини та охорони здоров'я нині перебуває на етапі свого становлення.

Уміння зробити правильний вибір серед головних прийомів перекладу – одне з головних професійних умінь перекладача. Переклад термінологічних аббревіатур сфери медицини та охорони здоров'я, представлених у нормативній документації ВООЗ, є кропіткою працею. Перекладач має бути добре обізнаним у медичній галузі та намагатися не лише правильно відтворити текст оригіналу, а й зробити його доступним для читача перекладу, оскільки це стосується такого важливого аспекту нашого життя, як здоров'я, тому питання перекладу аббревіатур відіграє значну роль у цьому процесі.

У перспективі сучасна термінологія сфери медицини та охорони здоров'я як понятійний інструмент інформації потребує не лише наукового дослідження, а й невідкладного врегулювання на засадах історично складеної вітчизняної мовної традиції та сучасної власної і світової мовної практики.

Література:

1. Карабан В.І. Переклад наукової і технічної літератури. *Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підруч. для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл. Львів : Світ, 1994. 214 с.
3. Кульпина В.Г., Татаринів В.А. Аббревіація як спосіб категоризації спеціальних понять (методологіческие аспекты). *Вестник МГУ. Сер. 9. Филология*, 1990. № 4. С. 27–34.
4. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ : Логос, 2006. 98 с.
5. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимость в переводе. Изд. 3-е, испр. и доп. Москва : «Р. Валент», 2006. 448 с.
6. WHO consolidated guidelines on tuberculosis. Module 1 Prevention – Tuberculosis preventive treatment <https://www.who.int/publications/i/item/who-consolidated-guidelines-on-tuberculosis-module-1-prevention-tuberculosis-preventive-treatment>
7. Консолідовані настанови ВООЗ з туберкульозу. Модуль 1: Профілактика – профілактичне лікування туберкульозу (2020, технічний переклад) <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/tuberkuloz/kerivni-dokumenti-z-tb>

Yencheva H., Semyhinivska T. Translation of world health organization regulatory documents: terminological abbreviations and acronyms

Abstract. The paper considers the structural and semantic features of English abbreviation terms in the field of medicine and healthcare in the regulatory documents of the World

Health Organization and identifies ways of rendering them into Ukrainian. The study emphasizes that the tendency to shorten terms in the sphere of medicine and health care is stipulated by non-linguistic and linguistic factors associated with the intensification of problems in medicine and health care. The specificity of the abbreviations in the field of medicine and healthcare is that they are all variants of terminological phrases. The authors conclude that the structure of shortened or abbreviated terms is influenced by certain limiting factors, namely by: phonetic, morphological and semantic ones.

The analysis made it possible to identify the following structural types of abbreviation terms in the field of medicine and healthcare: initial abbreviations (initialisms) – acronyms and letter abbreviations; and combined abbreviations. The study showed that the analyzed terminology is characterized mainly by alphabetisms. There are cases when the abbreviation terms acquire grammatical features of the Noun. The paper also offers a classification of abbreviation terms in the field of medicine and healthcare of the regulatory WHO documents according to the semantic criterion. Five lexicosemantic groups have been identified, and the most numerous of the lexico-semantic groups have been found to be abbreviations for

“names of institutions and organizations” and “names of methods of research and treatment of diseases.”

It describes the ways of rendering medicine and healthcare abbreviations in the WHO regulatory documents into the target language. It establishes that in the process of conveying terminological abbreviations in the sphere of medicine and healthcare into the Ukrainian language, translators most often use methods of direct borrowing, transcoding and creation of new Ukrainian shortenings. It offers the analysis of examples, when the use of abbreviation terms may result in a semantic mistake. The present paper also proves that one of the main abilities of a translator is to make a right choice of the translation method. The subject matter knowledge in the sphere of medicine and healthcare is a great benefit as well.

In the long run, modern professional medical terminology, as a conceptual tool of information, requires not only scientific research, but also immediate settlement on the basis of historically composed source language tradition and modern national and world language practice.

Key words: WHO documents, terminology of medicine and healthcare, abbreviations and acronyms, translation.

Ісаєва О. С.,

*orcid.org/0000-0002-1832-739X**кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти**Національного університету «Львівська політехніка»,**доцент кафедри латинської та іноземних мов**Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Анотація. Сучасні соціально-економічні умови передбачають стрімкий розвиток медичної термінології, а завдання науковців – систематизувати, класифікувати і впорядкувати її з урахуванням національних та міжнародних функцій. Значущість спеціальної медичної лексики як у сучасній українській мові, так і в англійській, передбачає комплексне вивчення терміносистем обох мов, зокрема з урахуванням структурно-семантичних і когнітивно-онимасіологічних особливостей термінів.

Мета дослідження вбачається у своєрідній характеристиці медичних термінів, котрі окреслюють особливості картини світу різноструктурних мов. Для реалізації поставленої мети передбачено низку завдань:

– визначити способи перекладу терміносистем української та англійської мов;

– окреслити концептуальні розбіжності в структурі та семантиці термінологічної лексики сфери медицини.

Медична термінологія розглядається як організована система об'єднаних семантико-парадигматичних відношень синонімії, антонімії та полісемії, яка перебуває у постійному дискусійному руслі. Значна група медичних термінів належить до поліфункціональної лексики, а їх термінологічність зумовлена контекстом чи особливостями вживання, що підтверджує кореляцію термінології із загальнонавчальною лексикою. Особливої уваги заслуговують гібридні або мішані номінації, котрі визначено як терміни-словосполучення, що поєднують власне український та запозичений компоненти.

Необхідно виділити групу загальнонаукових термінів, які входять до складу терміносистеми клінічної медицини і містять елемент повсякденної лексики. Проте медичного значення такі лексеми набувають, будучи компонентом термінологічного поля словосполучення.

У клінічній термінології чітко простежується особливість наявності розгорнутих антонімічних рядів. Тому особливий акцент необхідно зробити на перекладі таких словосполучень.

Медична термінологія і терміносистеми вузькопрофільних медичних наук як англійської мови, так і української, характеризується певними особливостями терміновживання, що сформувалися впродовж століть і поступово імплементувалися в системи обох мов.

Ключові слова: медична термінологія, термінологічна система, англійська та українська мови, термінологічна лексика.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні умови передбачають стрімкий розвиток медичної термінології,

а завдання науковців – систематизувати, класифікувати і впорядкувати її з урахуванням національних та міжнародних функціонувань. Значущість спеціальної медичної лексики як у сучасній українській мові, так і в англійській, передбачає комплексне вивчення терміносистем обох мов, зокрема з урахуванням структурно-семантичних і когнітивно-онимасіологічних особливостей термінів певної спеціальності. Мовна глобалізація сучасної науки характеризується специфічною рисою – наявністю переважної кількості медичних термінів іншомовного походження у досліджуваних мовах та греко-латинських терміноелементів. Однак існує чимало слів щоденного вжитку, які в певному контексті набувають медичного значення, проте не переходять у статус термінів, а створюють певні труднощі під час перекладу.

Носії як української мови, так і англійської, накладають свої особливості щодо розуміння та сприйняття не тільки повсякденної лексики, а й медичної терміносистеми. Тому терміносистема медицини за певними своїми ознаками вступає у кореляцію відносини подібності, відмінності та ієрархії з іншими системами (хімії, біології, біофізики). Отож, точність і однозначність термінів у медичній терміносистемі є надзвичайно важливою, оскільки неправильна інтерпретація чи помилка може вартувати життя пацієнтові або призвести до летального наслідку. Тобто дискретний дискурс лікаря зумовлений інтерпрофесійним характером спілкування [1], яке передбачає вибір лікарем певних термінів чи загальнонавчаних слів із новим медичним значенням, ідентичних до конкретної мовленнєвої ситуації типу «лікар-лікар» чи «лікар-пацієнт».

Саме тому відбувається адаптація чи асиміляція англійських термінів в українську мову. Проте бувають випадки, коли укладаються нові терміни українською мовою або перекладаються (калькуються), тобто медичний термін є засобом лексичної об'єктивізації медичної концептосфери.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасних розвідок щодо когнітивної характеристики термінів різноструктурних мов та розкриттю їх особливостей формування терміносистеми медицини й подальшого впорядкування чи уніфікації з метою полегшення перекладу медичних термінів англійською чи українською мовами.

Мету статті вбачаємо у своєрідній характеристиці медичних термінів, котрі окреслюють особливості картини світу різноструктурних мов. Для реалізації поставленої мети передбачено низку завдань:

– визначити способи асиміляції загальнонавчальної лексики у терміносистему медицини української та англійської мов;

– окреслити концептуальні розбіжності в структурі та семантиці термінологічної лексики сфери медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження медичної термінології привертає увагу низки науковців: Н. Місник розглядав формування української клінічної термінології; В. Лабов вивчав становлення специфіки функціонування іншомовних медичних термінів; А. Боцман та О. Петрова досліджували способи творення термінів медицини; С. Вострова аналізувала етимологію медичної терміносистеми; Н. Литвиненко вивчав сучасний український медичний дискурс; В. Юкало проаналізувала мовні стереотипи в комунікації лікаря; Д. Самойлов охарактеризував особливості перекладу медичного тексту тощо. Учені-лінгвісти Н. Васильєва, А. Гердт, Т. Канделаки, В. Кулебякін, Я. Климовицький, Т. Кияк, М. Подільська, А. Суперанська, Д. Ушаков, С. Хижняк зробили значний внесок у розробку визначення терміна загалом. Теоретичні основи лексикографічного опрацювання термінології висвітлено у дослідженнях Р. Іваницького, А. Крижанівської, М. Павловського, Л. Симоненко.

Виклад основного матеріалу. Медична термінологія посідає особливе місце, проте у периферійному полі між загальною та спеціальною лексикою, що сприяє активнішому її дослідженню лінгвістами та опануванню носіями мови і фахівцями, адже для успішної діяльності медика необхідно правильно трактувати і коректно застосовувати термінологію, тобто розуміти специфіку функціонування терміна як лексичної одиниці. Поділяємо твердження науковців [2], що сучасний етап розвитку термінознавства характеризується таким основним напрямом у цій галузі як практичний аспект удосконалення термінології з метою полегшення перекладацької діяльності.

Очевидно, що значна група медичних термінів належить до поліфункціональної лексики, а їх термінологічність зумовлена контекстом чи особливостями вживання, що підтверджує кореляцію термінології із загальною лексикою. Науковець влучно зауважує, що ми також поділяємо, що «...фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменше зусиль у користуванні і тлумаченні» [3]. Тому сучасні дослідники акцентують особливу увагу на вивченні належного «впорядкування термінології, яка є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, міжнародної співпраці, виданні наукової та довідкової літератури, а також підвищенні якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах» [4]. Власне загальною лексикою має значно ширше семантичне навантаження, наприклад:

– **непритомність** – *syncope; deliquium; faintness; fainting-fit; unconsciousness; insensibility; senselessness; syncopal attack; apychnia;*

– **одужання** – *cure; convalescence; recuperation; comeback; restoration to health and strength; return to health; process of getting better; rehabilitation; retrieval; recreation; recovery; restoration; come-back;*

– **запалення** – *swelling; puffiness; redness; rawness; hotness; heat; burning; smarting; stinging; soreness; pain; painfulness; tenderness; sensitivity; infection; festering; eruption; inflammation (iwona); fire; inflammatory state (igisheva); septicity; suppuration;*

– **жар** – *ardor; cauma; fervescence; calor (ознака запалення); fever; high temperature; chills; febricula (незначний жар); be febrile; have a temperature;*

– **припухлість** – *swelling; edema; puffiness; tumour.*

Взаємодія терміносистеми медицини із загальною лексикою та науковою терміносистемою суміжних галузей знань пояснюється різноманітністю джерел формування та неоднорідністю словникового складу, тобто розглядається нами як особливий структурно-когнітивний комплекс, національно-специфічний спосіб сприйняття дійсності пересічним громадянином і діяльним відображенням професійної картини світу лікарів.

Зазначимо, що на особливу увагу заслуговують гібридні або мішані номінації, котрі окреслено як терміни-словосполучення, що поєднують власне український та запозичений компоненти:

– **токсикоз вагітних** – *gestosis; toxemia of pregnancy; gestational toxicosis;*

– **артеріальний тиск** – *BP; blood pressure; pisesis; arterial blood pressure; arteriotony; arterial tension;*

– **амніотична рідина** – *amniotic fluid; iquor amnii; waters; amnion;*

– **прискорений пульс** – *tachysphygmia; tachycardia; supraventricular tachycardia; tachyarrhythmia; rapid heartbeat; fast heart rate; rapid pulse; hurried pulse; frequent pulse; quick pulse; pulsus frequens; fast pulse; high pulse rate; accelerated pulse; heartthrob; palpitation; heartquake.*

Уважаємо за доцільне виділити групу загальнонаукових термінів, які входять до складу терміносистеми клінічної медицини і містять елемент повсякденної лексики **виділення**, який перекладається англійською мовою залежно від контексту, наприклад: *basal acid secretion* – базальне виділення кислоти; *vaginal discharge* – вагінальні виділення (виділення з піхви); *urinary protein excretion* – виділення білка в сечі; *expectoration* – виділення мокротиння (відхаркування); *intestinal elimination* – виділення через кишківник (токсинів); *rheuma* – виділення слизових оболонок (слизові або водяні виділення); *wastes* – виділення продуктів розпаду з організму; *bloody flux* – кров'яні виділення з кишківника; *proctorrhoea* – слизові виділення з прямої кишки; *voiding* – виділення сечі; *exudation* – виділення рідини через пори. Ці терміни посідають проміжне місце між загальною та спеціальною лексикою терміносистеми медицина. Проте медичного значення такі лексеми набувають, виступаючи компонентом термінологічного поля словосполучення, «тобто терміни виникають і функціонують за тими ж законами, що і загальною лексикою» [5].

Загальновідомо, що антонімія медичних термінів розглядається як специфічна характеристика клінічної термінології й уможливує окреслення семантики терміносистеми, забезпечує її симетричність, стійкість та підсилює системність тощо. Синонімічні та антонімічні ряди сформувалися у клінічній термінології завдяки асиміляції різноманітної за походженням лексики в науковий обіг медицини. У клінічній термінології чітко простежується, на нашу думку, особливість наявності розгорнутих антонімічних рядів, як-от *mild – severe* чи *acute – chronic*, котрі перекладаються українською мовою, дещо змінюючи смислове навантаження, наприклад: *mild-to-moderate* – від **легкого** до помірного; *mild adverse reactions* – **легкі/незначні** побічні реакції; *mild case* – **легка** форма хвороби (**негостра, млява**); *mild cognitive impairment* – **помірне** когнітивне порушення; *mild diverticular disease* – **неускладнений** дивертикульоз; *mild hepatic impairment* – печінкова недостатність **легкого**

ступеня; *mild leukocytosis* – **слабко виражений** лейкоцитоз; *mild mental deficiency* – **незначна** затримка розумового розвитку; *mild pain* – **слабкий** біль; *on mild exertion* – у разі **незначного** навантаження; *acute severe asthma* – **гострий** астматичний стан; *generalized severe periodontitis* – **розвинутий** генералізований пародонтит; *in severe cases* – у **важких** випадках; *moderate severe myopia* – міопія **середнього** ступеня; *moderate-severe community-acquired pneumonia* – **помірна/важка** позалікарняна пневмонія; *moderately severe colitis* – коліт **середньої** важкості; *more severe form of the Stevens–Johnson syndrome* – токсичний некроз епідермісу/синдром ошпареної шкіри/**токсичний** епідермальний некроліз; *severe acute disease* – **важкий перебіг** гострого захворювання; *severe acute malnutrition* – **важка** гостра форма незбалансованого харчування; *severe acute respiratory syndrome coronavirus 2* – коронавірус **важкого** гострого респіраторного синдрому-2 (SARS-CoV-2); *severe acute respiratory syndrome* – **важкий** гострий респіраторний синдром або атипова пневмонія; *severe bleeding* – **важка** кровотеча; *severe burns* – **серйозні** опіки; *severe cough* – **сильний** кашель; *severe lung injury* – **обширне** пошкодження легеневої тканини; *severe nausea* – **виражена** нудота; *severe obesity* – **крайній ступінь** ожиріння; *severe sepsis* – **гострий** сепсис; *severe tachycardia* – **виражена** тахікардія.

Погоджуємося з твердженням науковця, що, «порівнюючи медичну термінологію англійської та української мов, варто зацентувати увагу на тому, що між ними простежується як семантична, так і граматична віддаленість окремих елементів професійної лексики, яка має особливий характер функціонування професійного спілкування фахівців сфери охорони здоров'я, де найповніше реалізуються властивості терміна» [5].

Особливу увагу зацентруємо на часто вживаній лексиці, наприклад: *непрацездатність* як загальноживане слово, трансформується англійською мовою у такі словосполучення як *inability to work; incapacity for working; work incapacity; legal disqualification; permanent incapacity to work; invalidism; invalidity; valetudinarianism; disability; disability status; disablement; unfitness for work; vocational disablement; incapacity for employment*. Тобто відбувається паралельне вживання лексичних і словотвірних антонімічних пар типу *непрацездатність тимчасова – непрацездатність стійка, інвалідність* тощо.

Проте особливий акцент необхідно зробити на перекладі таких словосполучень: *medical disability certificate; medical certificate of incapacity for work; medical certificate of unfitness for work/sickness certificate (vitatel)* – **лікарняний; листок непрацездатності; тимчасова непрацездатність; інвалідність**; *temporary director* – **тимчасова непрацездатність; лікарняний; листок непрацездатності**; *sickness absence* – **непрацездатність через хворобу; період непрацездатності; показник тимчасової непрацездатності; повна непрацездатність; довідка про тимчасову непрацездатність; постійна або значна непрацездатність; інвалідність; постійна непрацездатність; часткова непрацездатність**.

Уважаємо, що простежується чітка розбіжність у граматичній, синтаксичній і морфологічній системах англійської та української мов, тому їх необхідно враховувати під час перекладу медичної наукової літератури, застосовуючи різноманітні комплексні трансформації. Проте варто пам'ятати, що медичний термін характеризується наявністю дефініції, макси-

мальною абстрактністю, моносемністю, відсутністю емоційного забарвлення та стилістичною нейтральністю.

Висновок. Медична термінологія і терміносистеми вузькопрофільних медичних наук як англійської мови, так і української, характеризується певними особливостями терміновживання, що сформувалися впродовж століть і поступово імплементувалися в системи обох мов. Власне повсякденна лексика пройшла етап адаптації й поступово укорінилася в медичному дискурсі, виокремлюючи концептуальні ознаки термінів, проте не накопичуючи ознаки терміна. Сьогодні розроблено лінгвістичний алгоритм удосконалення терміносистеми медицини, що вважається важливою передумовою кодифікації та внормування термінів і медичної лексики зокрема.

Однак застосовуючи еквівалентні терміни рідної мови до іншомовних, антонімічних або синонімічних пар, необхідно враховувати контекст та особливості їх уживання фахівцями-медиками. Тобто поняття антонімії або синонімії залежить від такого основоположного фактора, як контекст. Цей важливий критерій необхідно брати до уваги під час перекладу українською мовою. Адже критерій, за яким вони протиставляються, інколи зникає і залишається лише контекст, а антонімічні відносини нівелюються.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі вузькопрофільної терміносистеми кардіології та дихальної системи.

Література:

1. Мусохранова М.Б. Интерпрофессиональная и интрапрофессиональная составляющие профессиональной речи врача. *Межкультурная коммуникация*. 2002. С. 57–59.
2. Місник Н. Про «стан здоров'я» мови медицини. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2002. № 453. С. 262–269.
3. Пиріг Л.А. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. Київ, 1998. 472 с.
4. Ісаєва О.С., Назаренко-Крейн Т.П. Лінгвістичні особливості медичної термінології української та англійської мов. *Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія філологічна*. 2019. 1 (41). С. 66–71.
5. Ісаєва О.С. Функціонування термінів у терміносистемі медицини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип. № 40. Т. 3. С. 58–60. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.3.13>
6. URL: <https://www.multitran.com/m.exe?l1=1&l2=2>
7. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>

Isayeva O. Features of translation of special medical vocabulary

Summary. Linguists' task is to systematize, classify and organize medical terminology considering modern socio-economic conditions of their rapid development, national and international functions. The significance of special medical vocabulary in both modern Ukrainian and English languages involves a comprehensive study of the terminology, in particular, considering structural, onomasiological, semantic and cognitive features of the terms.

The purpose of the study is to define atypical characteristics of medical terms outlining features of the picture of the world of different structural languages. To achieve this goal there are following tasks:

– to identify ways of translating medical terminological systems of Ukrainian and English languages;

– to outline conceptual peculiarities in the structure and semantics of terminological vocabulary in the field of medicine.

Medical terminology is considered to be an organized system of combined semantic and paradigmatic relations of synonymy, antonymy and polysemy. A significant group of medical terms belongs to multifunctional vocabulary; their terminology is determined by the context or features of use confirming the correlation of terminology with common vocabulary. In particular, they are hybrid or mixed nominations, which are defined as terms-phrases combining definite Ukrainian and borrowed components.

It is necessary to highlight a group of general scientific terms as a part of terminological system of clinical medicine

containing an element of daily vocabulary. However, such lexemes acquire medical meaning, acting as a component of the terminological field of the phrase.

In clinical terminology, the peculiarity of extended antonymous rows is clearly traced. Therefore, special emphasis should be paid to translation of these expressions. Medical terminology and terminological systems of narrowed profile are indicated by certain features of term usage in medical sciences of both English and Ukrainian languages, which have been formed over the centuries and are gradually implemented into the systems of both languages.

Key words: medical terminology, terminological system, English and Ukrainian languages, terminological vocabulary.

*Лапиніна О. Л.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО УСНОГО ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні аспекти німецько-українського усного перекладу. Продуктом усного перекладу є адекватний цільовий текст, який має бути доступним та зрозумілим адресатові. Залежно від комунікативної ситуації та її елементів можуть значно різнитися стратегічні рішення, до яких вдається перекладач. Серед основних стратегій та способів усного перекладу розрізняємо транслювання, парафразування, компресію, фокусування, розгортання, генералізацію, логічну обробку інформації з подальшими умовиводами, сегментацію та контроль перекладу. Всі ці стратегії, спрямовані на продукування адекватного цільового тексту, повинні поєднуватися перекладачем у процесі перекладу. На відміну від письмового перекладу, процес редагування в усному перекладі відбувається безпосередньо під час збереження та передачі почутого та перш за все полягає у врегулюванні співвідношення релевантної та надлишкової інформації. З огляду на те, що він є «вимушеною необхідністю», перекладач-глухач повинен передати інформацію адресатові ефективно та стисло з мінімумом часових затрат. Завданням перекладача у цьому разі є трансформація змісту тексту німецькою мовою у структурний, синтаксично чіткіший, лексично точніший та стилістично правильний адекватний текст українською мовою. У процесі слухання та розуміння тексту оригіналу перекладач повинен сам вирішувати, що у вихідному тексті є основним, смислоутворюючим, і відтворити це мовою перекладу, оскільки у будь-якому разі з огляду на всі складові частини комунікативної ситуації навіть досвідчений перекладач не може перекласти все почуте. Інтонація та інтонаційно-виразні засоби мовлення повинні бути враховані перекладачем. Ритміко-мелодійна побудова промови передає її смисл і почуття за допомогою висоти тону, сили звуку, темпу мови й тембру голосу. Перекладач повинен уміти надати своєму голосу мелодійності, а слова супроводжувати нейтральними жестами та мімікою, які б допомогли донести сказане до адресата.

Ключові слова: глухач, інформація, комунікативна ситуація, стратегія, редагування.

Постановка проблеми. Перекладацька діяльність бере свій початок ще у далекому минулому. Спроби розібратися у теоретичних проблемах та принципах перекладу були здійснені ще у давнину. Такий інтерес до проблем перекладу обумовлений не лише його значним соціальним та культурно-історичним значенням, а ще без перекладу є неможливим міжнародний контакт, що є найдавнішим джерелом культурного взаємобогачення народів шляхом обміну духовними цінностями. У сучасному світі у зв'язку зі збільшенням кількості міжнародних контактів у різних сферах діяльності зростає роль усного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню лінгвістичних аспектів перекладу присвячено роботи Я.І. Рецкера, Л.С. Бархударова, О.В. Федорова, Ж.П. Віне, Ж. Дарбельне. Питання про теоретичну значущість перекладу для інших галузей мовознавства розглядається у працях Р. Якобсона. У роботах О. Каде і А. Нойберта досліджуються комунікативні функції перекладу. Загальні питання усного перекладу та механізми, які обумовлюють функціонування синхронного перекладу, досліджували Л.К. Латишев та О.Д. Швейцер. Усний переклад із точки зору психології та когнітивних аспектів розглядається у працях В.О. Артемова та Б.В. Беляєва. Питанням механізмів реалізації послідовного перекладу приділили увагу О.В. Алікіна та Д. Селесковіч.

Метою статті є вивчення теоретичних основ специфіки процесу усного перекладу як особливого виду мовленнєвої діяльності. Завданням є з'ясування стратегій та способів здійснення німецько-українського усного перекладу, результатом якого є адекватний цільовий текст.

Виклад основного матеріалу. Перекладач-глухач є посередником у сфері міжкультурної комунікації, а усний переклад є видом цієї міжмовної та міжкультурної комунікації. Завданням перекладача є відтворення по-новому змісту тексту оригіналу мовою перекладу так, щоб адресат цього повідомлення зміг його зрозуміти. Вирішальними передумовами такого успішного відтворення тексту оригіналу є високий рівень мовних знань перекладача та достатній рівень загальних і спеціальних знань для розуміння тексту оригіналу настільки глибоко, щоб він зміг продукувати адекватний цільовий текст на основі того, що зрозумів. Перекладач передає зміст висловлювання. Це, звичайно, буде значно легше, якщо він настільки добре оволодів фаховими термінами тієї галузі, про яку йдеться в тексті оригіналу, що може їх «перекодувати». Адекватний усний переклад є можливим за умови, коли перекладач спочатку не може знайти конкретний термін, але він уміє та знає, як передати зміст і значення цього терміна іншими словами. Таким чином, перекладач повинен не лише добре зрозуміти текст, який він має відтворити, але й, довго не роздумуючи, підібрати мовні засоби для того, щоби відтворити почуте.

Темп відтворення перекладачем змісту оригіналу, яким би важливим він не був, не повинен заважати адекватному усному перекладу. Як і перекладач, у якого є лише один шанс зрозуміти текст оригіналу, адресат має теж лише одну можливість зрозуміти текст перекладу. Перекладач повинен передати чітко та зрозуміло зміст висловлювання. Саме тому хороший перекладач замінить надмірно складну та абстрактну промову доповідача легким для сприйняття, риторично ефективним текстом перекладу.

Стратегії та способи, до яких вдається перекладач-глухач, будуть залежати перш за все від ситуації, в умовах якої здійснюється переклад, та складових частин цієї ситуації, а саме адресанта та адресата мовлення, теми та основної думки висловлювання, мети й місця спілкування. Всі ці фактори впливають один на одного різним чином у процесі комунікації. Також слід брати до уваги те, що перекладач теж належить до комунікативної ситуації, особливо якщо йдеться про послідовний переклад [1, с. 201]. Залежно від цього У. Каутц виділяє під час передачі тексту оригіналу серед основних такі стратегії усного перекладу, як транскодування, парафразування, компресія, фокусування, розгортання, генералізація, інференція (мається на увазі логічна обробка інформації з подальшими умовиводами), сегментація, контроль (моніторинг) перекладу [2, с. 324].

Отже, процес усного перекладу охоплює такі дії перекладача-глухача:

- транскодування, коли він «переписує» текст оригіналу, продукуючи текст перекладу шляхом використання збережених у своїй пам'яті лексичних та синтаксичних відповідників;
- парафразування – процес, під час якого перекладач передає те, що має на увазі мовець, проте лаконічніше та зрозуміліше для адресата;
- компресія, коли перекладач фільтрує почуту інформацію та відкидає ту, яка, на його думку, є зайвою для адресата;
- фокусування, за якого виділяється важлива інформація;
- експансія – процес лексико-семантичного розширення чи розгортання змісту оригіналу, коли відбувається вербалізація інформації, яка не є прямо вираженою в оригіналі, але яку має на увазі мовець;
- генералізація – процес узагальнення, тобто перекладач не вдається в деталі, а передає лише суттєвий зміст, коли йдеться про інформацію, яка є зрозумілою і поданою в більш узагальненій формі;
- інференція – одне з найважливіших понять лінгвістичної прагматики, яке трактується як умовивід, сформований учасниками комунікації в процесі інтерпретації отриманих повідомлень; інференція є когнітивним процесом, пов'язаним з обробленням та вилученням інформації; певний умовивід здійснюється на основі інформації, відомої з контексту ситуації, попереднього мовленнєвого контексту, накопиченого протягом життя досвіду спілкування, соціокультурних знань; до цієї стратегії перекладач вдається, коли він у зв'язку з певними обставинами (наприклад, щось із зовнішнього оточення завадило почути сказане мовцем, наявний швидкий темп доповіді оратора) не зрозумів сказаного мовцем та вгадує це на основі вже перекладених фрагментів тексту або керуючись своїми власними знаннями та логікою;
- сегментація, коли перекладач повинен вичленити змістовно завершені одиниці тексту та безперервно їх опрацювати;
- моніторинг – самоконтроль перекладеного, коли перекладач перевіряє достовірність та правильність власного розуміння тексту оригіналу та, відповідно, зробленого на цій основі тексту перекладу.

Як було зазначено вище, перекладач повинен уміти швидко зрозуміти зміст тексту оригіналу, а також ефективно передати його засобами мови перекладу. Незважаючи на те, що опрацювання тексту перекладу під час усного перекладу не можна порівнювати з редагуванням тексту під час письмового перекладу, редагування тексту також наявне навіть під час тлума-

чення почутого. Якщо йдеться про текст оригіналу, переклад якого здійснюється усно, то під редагуванням розуміється лише опрацювання тексту перекладу перед тим, як його вимовити. Перекладач-глухач дійсно повинен відредагувати текст оригіналу, який він почув, зрозумів, зберіг та передав. Зрозумілим є те, що цей процес редагування відбувається безпосередньо під час зберігання та передачі почутого.

Яку основну мету переслідує перекладач-глухач, редагуючи текст оригіналу? Перш за все йдеться про регулювання співвідношення основної (релевантної) та зайвої (надлишкової) інформації [2, с. 328].

Кожен текст містить елементи, які не є необхідними для передачі інформації. Наявність цих елементів обумовлена потребою зробити текст добре зрозумілим та доступним для адресата. Повтори, приклади, перефразування є страховкою мовця від того, що його не зрозуміють слухачі або зрозуміють неправильно. Однак є випадки, коли мовець просто зловживає цими елементами, що обумовлено, скоріше, його манерою висловлювання. Завданням перекладача у цьому разі є не наслідування мовця й припущання тих же помилок, а трансформація змісту тексту оригіналу у структурний, синтаксично чіткіший, лексично точніший та стилістично правильний текст перекладу.

Перекладач повинен усвідомлювати, що учасники діалогу сприймають його як необхідність (якщо йдеться про послідовний переклад) та із задоволенням поспілкувалися би прямо, якщо б могли, тому одним із пріоритетних завдань перекладача-глухача є лаконічний та ефективний адекватний переклад. Наприклад, мовець демонструє за допомогою проєктора слухачам таблицю й зазначає: *“Hier in dieser senkrechten Spalte ganz rechts, wo – wie gesagt – der Umsatz der Firma im vorigen Jahr angegeben ist. Ich bitte übrigens darum, dies nicht mit dem Umsatz, der in diesem Jahr erwartet werden wird, zu verwechseln, das hat zwar was miteinander zu tun, ist aber nicht das Gleiche. Also hier sehen Sie, dass der Umsatz um 5% auf 4 Mio. gesteigert worden ist”*. Коли він це говорить, то демонструє на екрані презентації та таблиці, про які йдеться у його виступі. Одним із можливих перекладів почутого перекладачем може бути такий: *«Тут зазначений збут фірми у минулому році, який, проте, не є ідентичним збуту, прогнозованому у цьому році. Отже, збут, який нас цікавить, зріс на 5% і досяг 4 млн. євро»* (переклад наш). При цьому перекладач має вказати спочатку на стовпчик, який показував доповідач, а потім – на дані, про які той говорив, тобто відбулося редагування тексту оригіналу. Перекладач шляхом ефективного застосування невербальних засобів не лише зробив текст перекладу щодо тексту оригіналу зрозумілішим, але й скоротив його.

Порівняно з одностороннім послідовним перекладом невербальні засоби виразності відіграють значно більшу роль під час двостороннього усного послідовного перекладу. Тут йдеться не лише про міміку та жести, але й про мову тіла загалом. Ці засоби виразності також повинні бути враховані перекладачем під час передачі вихідного тексту мовою перекладу. Загальновідомо, що міміка може бути використана для вираження таких емоцій, як гнів чи радість, подив чи співчуття. Перекладач також повинен пам'ятати (і враховувати!), що міміку можна використовувати для модифікації словесного висловлювання, іноді навіть для протидії йому, наприклад, якщо доповідач із усмішкою говорить про дуже суперечливу точку зору. Жести можуть полегшити адресатові та перекладачеві

розуміння почутого, якщо їх використовувати для ілюстрації сказаного (наприклад, коли йдеться про розмір, форму, рух або положення предмета). Крім того, жести часто також мають додаткову функцію: вони доповнюють ствердження, наприклад, коли доповідач каже *“Der Knackpunkt liegt eben doch hier!”* і вказує на певний елемент у блок-схемі, яка вже обговорювалася в розмові. Зрештою, жести часто замінюють словесне висловлювання, наприклад, коли знизують плечима, хитають головою, махають руками, кивають головою.

Коли йдеться про тлумачення невідповідного мовлення (є типовим для двостороннього послідовного перекладу), часто спостерігаємо, що спікер сам неефективно структурує своє висловлювання. У цьому разі слухачеві важко відрізнити важливу інформацію від несуттєвої. Завданням перекладача є турбота про продукування тексту перекладу з фокусуванням на передачі суттєвої інформації, тобто він самостійно вирішує, що скоротити, а що залишити в тексті перекладу. Наприклад, наведемо ситуацію усного послідовного перекладу.

Співрозмовник 1: *“Wie viele Studenten wohnen in diesem Wohnheim?”*

Співрозмовник 2: *“Das Heim wurde vor drei Jahren fertiggestellt, aber aus verschiedenen Gründen erst vor zwei Jahren bezogen. Wir haben je zwanzig Zwei- und Vierbettzimmer, also Platz für 120 Studenten. Zur Zeit ist das Heim mit 115 belegt”* (переклад наш). Власне, того, хто ставить питання, цікавить лише інформація, повідомлена в останньому реченні (*Zur Zeit ist das Heim mit 115 belegt*), оскільки саме про це він запитував. Уся інша інформація, якою б цікавою вона не була, йому менш важлива. Зрозуміло, що перекладач не може просто упустити цю інформацію. Проте під час редагування тексту оригіналу він може змінити послідовність подання інформації та, як варіант, перекласти таким чином: *«Нині тут проживає 115 студентів. Власне, є місця для 120, оскільки є 20 дво- та 20 чотирьохмісних кімнат. Сам гуртожиток був збудований 3 роки тому, але 2 роки лише як заселений»*.

Д. Селесковіч зазначає, що у перекладі, орієнтованому на економію мовних зусиль, слід уникати об'ємних формулювань, свідомо використовувати коротші слова, щоби після розпізнавання змісту тексту оригіналу відтворити його з найменшими затратами часу у тексті перекладу [3]. Перекладач має незалежно практикувати скорочення змісту та мовних засобів, оскільки з огляду на свої типологічні відмінності українська та німецька мови різняться іноді навіть дуже значно довжиною слів та кількістю складів, відповідно, й часом, необхідним для того, щоб вимовити ці слова чи склади. Слухаючи та розуміючи зміст сказаного, перекладач створює власну картину того, що є у тексті оригіналу важливим та смислоутворюючим, та відтворює це у тексті перекладу. Іноді навіть для досвідченого перекладача за умови швидкого темпу мовлення, мінімальної надлишковості тексту оригіналу неможливо перекласти все, не говорячи вже про перекладача-початківця.

Коли відбувається процес відтворення тексту перекладу і в дію вступає перекладач, то він повинен володіти відповідною кваліфікацією. Однією з вимог є вміння контролювати страх виступу перед аудиторією, який не має ставати на заваді і ставити під загрозу виконання завдання. Також перекладач повинен уміти тримати зоровий контакт зі слухачем, коли продукує текст перекладу. Оскільки йдеться про усну комунікацію, то важливу роль відіграють голос, інтонація, темп мовлення перекладача.

Необхідними передумовами успішного перекладу є вміння перекладача говорити з відповідною гучністю та швидкістю. Як правило, темп мовлення перекладача має бути дещо швидшим, ніж мовця, проте без пауз та посліху. У будь-якому разі перекладач-тлумач повинен адаптувати свою вимову до мовної ситуації, вибираючи відповідний рівень звучання та темп мовлення. Слід не забувати про те, що у німецькій мові чим чіткіше мовець вимовляє приголосні, тим краще його розуміє слухач [1, с. 206]. Однією з максим перекладача-тлумача, коли відбувається фонетична реалізація тексту перекладу, є «непомітне посередництво», тобто потрібно уникати, з одного боку, нудного, монотонного мовлення, а з іншого боку, емоційно перебільшеного, яке супроводжується бурхливими жестами та мімікою.

Кожен перекладач має бути максимально готовим до комунікації, тобто вміти висловлювати думки на різні теми у найрізноманітніших комунікативних ситуаціях. Для вдосконалення своїх професійних умінь перекладач буде використовувати будь-яку комунікативну ситуацію (навіть одномовну), що дасть йому змогу практикуватися для виконання своєї роботи. Мовчазна або не дуже красномовна людина навряд чи стане хорошим перекладачем, оскільки перекладач – це перш за все професіонал-оратор. Він повинен опанувати такі види ораторського мистецтва, як риторика та красномовство.

Висновки. Отже, результати дослідження показують, що усний послідовний німецько-український переклад є комплексною, креативною діяльністю у межах міжкультурної мовної комунікації, оскільки здійснюється за специфічних умов, коли для перекладача-тлумача існує обмеження в часі та майже відсутня можливість внесення правок у текст перекладу. Саме комунікативна ситуація та її складові частини визначають стратегії, до яких вдається перекладач у процесі редагування та продукування тексту перекладу.

Література:

1. Knobloch K. Sprecherziehung und rhetorische Kommunikation – wichtige Bausteine im Dolmetschstudium. *Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe* / Hrsg. von J. Best und S. Kalina. S. 196–208.
2. Kautz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. München: Iudicium, 2002. 645 s.
3. Seleskovitch D. Der Konferenzdolmetscher. Sprache und Kommunikation. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1988. 150 s.

Lapynina O. Theoretical fundamentals of German-Ukrainian consequential interpretation

Summary. The article analyzes the theoretical aspects of German-Ukrainian interpretation. The product of interpretation is an adequate target text, which must be accessible and understandable to the addressee. Depending on the communicative situation and its elements, the strategic decisions made by interpreter can differ significantly.

Among the main strategies and methods of interpretation we distinguish transcoding, paraphrasing, compression, focusing, deployment, generalization, logical processing of information with subsequent inferences, segmentation and control of interpretation.

All these strategies, aimed at producing an adequate target text, must be combined by the translator in the translation process. In contrast to written translation, the process of editing in interpreting takes place directly during the preservation and transmission of what is heard and is primarily to regulate the ratio of relevant and redundant information.

Given that he is a “compulsory necessity”, the interpreter must convey the information to the addressee efficiently and concisely with a minimum of time. The task of the interpreter in this case is to transform the content of the text in the original language into a structural, syntactically clearer, lexically more accurate and stylistically correct adequate text in the language of translation.

In the process of listening and understanding of the original text, the interpreter must decide for himself what is the main, meaningful in the source text, and reproduce it in the language of translation, because in any case, taking into account all components of the communicative situation, even for

an experienced translator it's not possible to interpret everything he heard.

Intonation and intonation-expressive means of speech must be taken into account by the interpreter. Rhythmic and melodic construction of speech conveys its meaning and feeling through pitch, volume, tempo and tone of voice. The interpreter must be able to give his voice melody, and the words must be accompanied by neutral gestures and facial expressions that would help convey what is said to the recipient.

Key words: interpreter, information, communicative situation, strategy, editing.

*Літвінова М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ ДЖЕННІ ЕРПЕНБЕК “HEIMSUCHUNG”

Анотація. У статті проаналізовано відтворення термінів в українському перекладі роману Дженні Ерпенбек з точки зору передачі індивідуально-авторської мовної інтерпретації дійсності. Термінологічна лексика розглядається як необхідний елемент авторської моделі світу в художньому творі.

Значні труднощі для перекладача художнього твору створює мета авторки забезпечити високий ступінь фактуальності у фікціональних метабіографіях героїв. В романі використовуються терміни з різних галузей знань, а саме юриспруденції, будівництва, архітектури, економіки, хімії, біології, ботаніки, сільського господарства, екології, геології, гідрогеології, гляціології, ґрунтознавства, теорії музики, автомобільної галузі, деревообробної, легкої промисловості.

Деталізація зображення художнього світу із залученням смислотвірного потенціалу термінологічних одиниць переконує читача у вірогідності реальності, зображеної в творі. Авторка роману використовує термінологічну лексику разом із загальноновживаною та у фрагментах фахових текстів для надання твору рис документальності та створення стилістичних ефектів.

Перекладацькою стратегією, вибраною Христиною Назаркевич, є прагматична адаптація, що враховує домінуючу функцію тексту й орієнтується на мовні очікування читача та забезпечення розуміння твору. Використані Дженні Ерпенбек уніфіковані німецькі терміни відтворюються через лексичні відповідники (слова й словосполучення) з використанням синонімів, морфологічного варіювання. Перекладачка здійснює заміни термінів загальноновживаними словами з різним обсягом номінативного значення, додає семантично надлишкові уточнення, використовує описовий переклад та випущення термінів через переваженість тексту термінологічною лексикою, яка потребує спеціальних знань або консультування у спеціалізованих словниках.

Суттєві розходження в юридичних системах та термінології з урахуванням особливостей історичної епохи зумовлюють значні труднощі в перекладі німецьких юридичних термінів на українську мову. Запропонований Христиною Назаркевич переклад забезпечує сприйняття реальності, що створює авторка, і викликає у читача відповідні асоціації та емоційний відгук.

Ключові слова: терміни, термінологічна лексика, індивідуально-авторська інтерпретація дійсності, смислотвірний потенціал термінологічних одиниць, художній переклад, перекладацька стратегія, прагматична адаптація, німецька сучасна література.

Постановка проблеми. Інтелектуалізація художньої літератури як тенденція до вживання термінологічної лексики за

межами спеціалізованих контекстів визначається сучасними дослідниками (А.Л. Міщенко, Л.В. Голоюх, Н.В. Возненко, Ю.О. Шепель, Л.І. Марчук). Терміносистеми різних мов розвиваються під впливом унікальних мовних та позамовних чинників, тому істотні розбіжності в термінах створюють значні проблеми для перекладачів як галузевих, так і художніх текстів. Актуальність нашої розвідки зумовлена значною увагою сучасних лінгвістів до складного феномена терміна, зокрема використання термінологічної лексики в художньому тексті, та труднощів відтворення термінів у художньому перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми з'ясування перекладної взаємовідповідності німецької та української термінологічної лексики, адекватності відповідників досліджуваної лексики, зіставлення використання термінів у художніх творах у перекладознавчому аспекті перебуває у фокусі уваги багатьох дослідників. В роботі О.А. Новицької терміни розглядаються як елементи індивідуального стилю автора, а способи адекватного перекладу спрямовуються на збереження авторської стилістики твору. Г.М. Удовіченко наголошує на необхідності врахування в перекладі ідейного задуму та мети автора в аспекті реалізації потенціалу термінів в художньому тексті. А.Є. Болдирева, Л.С. Яровенко зазначають, що труднощі перекладу термінологічної лексики в художньому тексті виникають через омонімію, полісемію термінів та їхню прозору внутрішню форму. Відтворення термінів як засобу створення характеристики головних персонажів роману в українському перекладі є предметом дослідження А.Р. Медведєва. Критерієм доцільності застосування певних прийомів перекладу термінів М.С. Смирнова та В.Ю. Тарасова вважають стилістично-комунікаційну специфіку художнього тексту. Аналізуючи переклад термінів, що змінюють значення під впливом вигаданих контекстів у науково-фантастичних романах, М.Г. Мовчан доходить висновку про недоцільність використання прийому генералізації та вживання різних лексичних еквівалентів одного терміна в тексті, оскільки недотримання уніфікованого тлумачення та неоднозначність терміна спричиняють труднощі для читача перекладу.

Огляд сучасного стану дослідження проблеми перекладу термінологічної лексики в художньому тексті засвідчив, що інтерес науковців викликають питання доцільності використання певних прийомів перекладу термінів залежно від їх ролі в реалізації ідіостилу автора, стилістично-комунікаційної специфіки тексту, розуміння читачем. За межами досліджень залишається розуміння терміна як особливого засобу передачі індивідуально-авторської мовної інтерпретації дійсності,

необхідного елементу авторської моделі світу в художньому творі. Аналіз здійсненого перекладу з точки зору відтворення авторського мовомислення, що передає особливості сприйняття автором дійсності, є актуальним та необхідним для розкриття цього складного феномена.

Метою статті є визначення особливостей відтворення термінологічної лексики в романі Дженні Ерпенбек “Heimsuchung” в українському перекладі Христини Назаркевич «Прокляття дому» з точки зору передачі індивідуально-авторської інтерпретації дійсності.

Виклад основного матеріалу. Дженні Ерпенбек народилася в Східному Берліні у 1967 році в родині відомого фізика і письменника та перекладачки арабської мови. Бабуся та дідусь майбутньої письменниці були знаними майстрами слова в НДР. Дженні Ерпенбек вивчала театральне мистецтво та музикальну режисуру і працювала режисером-постановником в театрах Німеччини та Австрії. До літературної діяльності авторка звернулася у 90-ті роки ХХ ст. У 1999 році за роман “Geschichte vom alten Kind” («Оповідь про стару дитину») поважний журнал “Der Spiegel” прирахував молоді дебютантку до покоління літературних онуків І. Грасса. Авторка романів, що відзначені престижними літературними преміями, серед яких слід назвати Незалежну літературну премію (Independent Foreign Fiction Prize), премії імені Йозефа Брайтбаха, імені Томаса Манна, Європейську літературну премію, відома також своїми драматургічними творами. Український переклад роману «Прокляття дому», здійснений Христіною Назаркевич, вийшов друком у 2016 році.

Дженні Ерпенбек – яскрава представниця сучасних жінок-письменниць Німеччини, які у своїх творах осмислюють історію та сучасність країни. Роман “Heimsuchung” охоплює життя п’яти поколінь мешканців дому на озері недалеко від Берліна від часів Веймарської республіки, Третього рейху, Німецької Демократичної Республіки, падіння Берлінського муру до сьогодення. Каток історії жорстоко пройшовся по долях багатьох героїв роману, і кожного разу під тиском обставин нові власники втрачали будинок, що став їх домівкою і прихистком. Кожний розділ завершується втратою, а роман закінчується знесенням будинку й поверненням ландшафту до природного вигляду.

Історії дванадцяти персонажів подаються в романі без хронологічної послідовності, тільки за описом обставин читач визначає, про який період історії країни йдеться. Письменниця передає широкий історичний контекст через індивідуальний досвід, історії окремих людей, що пов’язані між собою місцем і часом. Персонажі Дженні Ерпенбек, крім єврейської родини, неідентифіковані і позначаються за професією, родом занять чи статусом (наприклад, «недобросовісна володілиця» будинку), отже, індивідуально-особистісні історії узагальнюються і складають єдину картину реальності.

Для авторки важливо зобразити атмосферу часу й місця в деталях, переконати у вірогідності реальності, зображеної у творі. Саме задля забезпечення «ефекту аутентичності» [10] у фікціональних метабіографіях героїв авторка використовує багато термінологічної лексики, що створює значні труднощі для перекладача художнього твору. В романі використано 262 випадки вживання термінів з різних галузей знань, а саме юриспруденції, будівництва, архітектури, економіки, хімії, біології, ботаніки, сільського господарства, екології, геології, гідрогеології, гляціології, ґрунтознавства,

теорії музики, автомобільної галузі, деревообробної, легкої промисловості. Авторка роману використовує термінологічну лексику як разом із загальноновживаною, так і в окремих фрагментах спеціалізованих текстів. В романі вживаються терміни, що разом із загальноновживаною лексикою реалізують номінативне та дефінітивне значення, не модифікуючись загальнономовним узусом [5, с. 224].

<i>Erst in der Neuzeit trat dort das ein, was man in der Wissenschaft als Desertifikation bezeichnet, zu deutsch Verwüstung</i> [9, с. 11].	І щойно в новітній час там розпочалося те, що наука називає дезертифікацією , звичайними словами – перетворення на пустелю [2, с. 9].
---	--

Термін з гідрогеології **Desertifikation** має дефініцію “*Verwüstung*”, [von lat. *desertum facere* = *wüstmachen*], *anthropogen bedingte Verarmung v.a. arider und semiarider Ökosysteme* [11]. Письменниця підкреслює використання наукового поняття ремаркою “*was man in der Wissenschaft als Desertifikation bezeichnet*”, але спрощує розуміння введеного терміна, пояснюючи його “*zu deutsch*” дослівно «*по-німецьки*» для необізнаного читача. В перекладі передаються термін та його дефініція.

Архітектурні терміни передають зв’язок будинку з його власником-архітектором, який побудував його для своєї родини у 30-ті роки ХХ ст., а також створюють детальну картину буття.

<i>In der Kehle im Übergang von giebel- zu traufständigem Bereich eine kleine Schleppgaube</i> [9, с. 24].	У заглибленні між високим дахом і ринвою міститься невелика люкарна [2, с. 36].
--	---

Die Kehle – *die Stelle am Dach, an welcher zwei aufeinander treffende Dachflächen eine Innenecke ausbilden* [7], *leicht konkave, rinnenförmige Vertiefung, die der Gliederung und Verzierung einer Fläche (an Wänden, Gesimsen, Fenstern, Möbelstücken) dient (Architektur, Tischlerei)* [8]. **Giebelständig, der Giebel** – *ein Fassadendreieck, dass unter den geneigten Dachflächen liegt und dessen Eckpunkte der First und die beiden Traufen bilden* [7]. **Traufständig, die Traufe** – *die unterste, waagerechte Begrenzungslinie geneigter Dachflächen, an denen meist die Regenrinnen zum Abtransport des Regenwassers angebracht sind* [7].

З урахуванням дефініцій термінів можливий такий варіант перекладу: «В єндові між фронтальною та карнизною частинами – маленька люкарна». Архітектурний термін **die Kehle**, що має відповідник в українській мові «єндова – жолоб, зчленування двох схилів даху, що утворює увігнутий кут» [3, с. 119], замінюється перекладачкою на загальноновживане слово «**заглиблення**», а у словосполученні “*im Übergang von giebel- zu traufständigem Bereich*” («в переході від фронтона до карниза») замість термінів використовується загальноновживана лексика, яка не відповідає за обсягом номінативному значенню «**між високим дахом і ринвою**». Причиною спрощення під час перекладу, очевидно, є переваженість речення термінами, які є складними для сприйняття і потребують спеціальних знань або консультування у спеціалізованих словниках.

Перекладачка дотримується уніфікованих варіантів перекладу одних термінів у різних частинах роману, інші терміни передає через описовий переклад, який варіюється в різних реченнях.

<p>...beim Graben stößt er nach einer dünnen Schicht aus Humus auf die Ortsteinschicht, die muß mit dem Spaten durchschlagen werden, denn erst darunter verläuft die grundwasserführende Sandschicht, und unter dieser Sandschicht schließlich liegt blauer Ton, wie er hier überall in der Gegend vorkommt [9, с. 20].</p>	<p>Копавши, він наштукхується, минувши тонкий шар гумусу, на пласт місцевого каменя, його треба розсікти лопатою, а вже під цим шаром залягає верства піску, крізь який просочуються ґрунтові води, а під піском лежить врейт-рейт блакитна глина, характерна для цієї місцевості [2, с. 27].</p>
<p>Er stößt nach einer dünnen Schicht aus Humus zunächst auf die Ortsteinschicht, die er mit dem Spaten durchschlägt, erst darunter verläuft die grundwasserführende Sandschicht, und unter der liegt, wie überall hier in der Gegend, der blaue Ton [9, с. 53].</p>	<p>Пройшовши тонкий родючий шар гумусу, він натрапляє, копаючи, спочатку на пласт місцевого каменя, пробиває його лопатою, під цим шаром залягає тонка верства піску, через які просочуються ґрунтові води, а ще нижче, як і всюди в цій місцевості, тут залягає блакитна глина [2, с. 90].</p>
<p>Beim Graben stößt er nach einer dünnen Schicht aus Humus auf die Ortsteinschicht, die er durchschlägt, am wellenförmigen Verlauf der grundwasserführenden Sandschicht, die darunter verläuft, kann man erkennen, wie vor Jahrtausenden der Wind über den See strich, und unter dem Sand schließlich liegt, wie überall hier in der Gegend, der blaue Ton [9, с. 33].</p>	<p>Копавши, він наштукхується під тонким шаром гумусу на пласт місцевого каменя, пробиває його наскрізь, нижче за хвилястою лінією піску, крізь який просочуються ґрунтові води, можна розпізнати, як тисячі років тому над озером віяв вітер, а вже за піском, як і всюди в цій місцевості, залягає блакитна глина. [2, с. 53].</p>

Так, **der Humus** – *die Gesamtheit der toten organischen Substanz des Bodens einschließlich der Streustoffe (= abgestorbene, noch nicht in Zersetzung übergegangene organische Materie)* [11] передається лексичним еквівалентом «гумус», а **der blaue Ton** – *ein natürlich vorkommendes Material, <...> besteht aus Kaolinit, feinen Quarz-, Feldspat-, Kalkspat- und Glimmerteilchen sowie Schluff* [7] відтворюється як «**блакитна глина**».

Проте **die Ortsteinschicht** – *stark verfestigter dunkler Illuvialhorizont in Podsolon* [11] відображається у перекладі як «**пласт місцевого каменя**» з флективним варіюванням «**каменя**», хоча в українській мові існує термін «**оритейновий горизонт**».

Die grundwasserführende Sandschicht – *die von Hohlräumen durchsetzten und zur Ansammlung unterirdischen Wassers dienenden Erdschichten* [12, с. 2] – «**водоносний пісок, або водоносний шар піску**» передається описовим перекладом «**верства піску, крізь який просочуються ґрунтові води**» з експлікацією імпліцитної інформації через додавання прикметника «**тонка**

верства піску, через які просочуються ґрунтові води» та випущення терміна «**верства**» – «**хвиляста лінія піску, крізь який просочуються ґрунтові води**».

Термін **die Schicht** [11], що зустрічається в реченні як самостійне слово та частина складних термінів, перекладачка передає через терміни «**шар**», «**пласт**» та «**верства**» – термін, який вживався на початку ХХ ст. [1; 4, с. 242]. Додавання перекладачкою прикметника для експлікації інформації, що міститься в терміні «**родючий шар гумусу**», слугує поясненням для читача, хоча і є семантично надлишковим.

Для спрощення тексту, який переобтяжений термінологічною лексикою, перекладачка випускає терміни, що не несуть важливої інформації, тому їх відсутність не спотворює сприйняття реальності, яку створює авторка. Під час перекладу наступного уривка із загальнотехнічною лексикою використовуються українські терміни-відповідники, які мають форму словосполучення, та випускається термін **der Arm** – «**стріла**», що подає характеристику екскаватора без деталізованого опису.

<p>Ihr wichtigstes Werkzeug ist der sogenannte Hydraulikbagger, ein zwischen 20 bis 25 Tonnen schweres Gerät mit maximal 9 Metern Auslage, dessen Arm durch einen Hydraulikzylinder bewegt wird [9, с. 87].</p>	<p>Для неї найважливішим інструментом є так званий гідравлічний екскаватор, машина вагою 20–25 тон з максимальним розмахом ковша 9 метрів, якого пускає в рух гідроциліндр [2, с. 156].</p>
--	--

Дженні Ерпенбек застосовує термінологічну лексику не тільки для надання твору рис документальності, але й для реалізації стилістичних ефектів. Абстрактність та експресивну нейтральність юридичних термінів авторка використовує для протиставлення емоційного ставлення власниці до будинку як

домівки, місця, в якому вона була щасливою, та рішення суду задовольнити реституційні претензії нащадків власників, які втратили його в роки панування в Німеччині нацистів. Авторка передає думки героїні, в яких ще досі звучать формулювання з офіційного документа.

<p>Durch den großen Schrank kann sie jetzt inwendig bis zum Schrankzimmer ihrer Großeltern hindurchgehen, weil die Zwischenwand fehlt, zwingend verbundene Genehmigungsunfähigkeit, dingliche Wirkung der Bescheide bei Eigentumswechsel, Rüge der Zuständigkeit [9, с. 92].</p>	<p>Крізь велику шафу вона може тепер подумки перейти аж до бабусиної з дідусем гардеробної, тому що перегородки немає, незалежно від наявності вини і заподіяної таким правочином шкоди, встановлена законом нікчемність правочину, ухвалити законне і обґрунтоване рішення [2, с. 145].</p>
---	---

У зв'язку із суттєвими розходженнями в юридичних системах та термінології переклад юридичних термінів українською мовою викликає значні труднощі. З огляду на відповідники у словниках юридичних термінів [6], а також пояснення і вживання у фахових контекстах можуть бути запропоновані такі варіанти відтворення частин юридичного тексту: **zwingend verbundene Genehmigungsunfähigkeit** – **пов'язана**

з примусом відсутність матеріальних підстав для отримання дозволу на будівництво; **dingliche Wirkung der Bescheide bei Eigentumswechsel** – **матеріальні наслідки рішення зміни власника**; **Rüge der Zuständigkeit** – **оскарження компетенції**. Використані перекладачкою частини юридичного тексту покликані викликати у читача відповідні асоціації та емоційний відгук без занурення у складність юридичних формулювань.

Висновки. Авторське мовне оформлення є струнким та цілісним, повтори термінів, повтори цілих фрагментів тексту з термінологічним вживанням дають змогу авторці вибудувати паралелі та протиставлення смислових елементів у романі, забезпечуючи цілісність і зв'язність тексту. Письменниця передає дійсність деталізовано із залученням смислотвірного потенціалу термінологічних одиниць. В перекладі не завжди зберігається уніфікованість термінологічних відповідників, допускається використання синонімів, морфологічного варіювання термінів, заміни терміна на загальноживане слово з невідповідним обсягом номінативного значення, додавання семантично надлишкових уточнень, описового перекладу, випущення терміна, значення якого не є істотно важливим для розуміння тексту. Перекладачка зосереджена на роз'ясненні значень складних для розуміння термінологічних одиниць, орієнтуючись на мовні очікування читача, знаходячи баланс між відтворенням художньої реальності з унікальним авторським сприйняттям світу та нескладною для розуміння мовною реалізацією. Вибрана перекладацька стратегія прагматичної адаптації реалізується в перекладацьких прийомах з урахуванням домінантної функції тексту, що забезпечує відповідний вплив на читача.

Література:

1. Вовк В.М. Геологічний словник : відкритий навчально-науковий веб-ресурс. URL: <https://geodictionary.com.ua> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Ерпенбек Дж. Прокляття дому : роман / пер. з нім. Х.Я. Назаркевич. Чернівці : Книги –XXI, 2016. 160 с.
3. Заварзін О.О. Дизайн архітектурного середовища : енциклопедичний довідник. Київ : НАКККіМ, 2020. 356 с.
4. Локайчук С.М. Синонімія термінів у текстах археологічних досліджень. *Українське мовознавство*. 2012. Вип. 42/1. С. 241–245.
5. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2013. 448 с.
6. Німецько-український словник юридичних термінів / за заг. ред. С.В. Ківалова, Н.В. Петлюченко. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. 576 с.
7. Das Lexikon für Architektur und Bauwesen. URL: <https://www.architektur-lexikon.de/cms> (дата звернення: 10.02.2021).
8. Das Onlinewörterbuch Duden. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> (дата звернення: 16.02.2021).
9. Erpenbeck Jenny Heimsuchung [eBook]. München : btb Verlag, 2010. 99 s. URL: https://www.randomhouse.de/ebook/Heimsuchung/Jenny-Erpenbeck/Knaus/e4565_25.rhd (дата звернення: 08.02.2021).
10. Funk W. The Literature of Reconstruction. Authentic Fiction in the New Millenium. London, New York : Bloomsbury Academic, 2015. 218 p.

11. Online-Lexika. Lexikon der Geowissenschaften : Spektrum Akademischer Verlag. URL: <https://www.spektrum.de/lexikon/geowissenschaften> (дата звернення: 15.02.2021).
12. Prinz E. Handbuch der Hydrologie. Springer, Berlin, Heidelberg, 1923. 448 s. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-50691-8_3.

Litvinova M. Representation of terminological vocabulary in Ukrainian translation of the novel “Heimsuchung” by Jenny Erpenbeck

Summary. The article analyzes the representation of terms in Ukrainian translation of Jenny Erpenbeck's novel in terms of the conveying of individual author's linguistic interpretation of reality. Terminological vocabulary is considered as a necessary element of the author's model of the world in a literary work.

Significant difficulties for the translator of the literary work are created by the author's goal to ensure a high degree of relevance in the fictional metabiographies of the characters. The novel uses terms from various spheres of knowledge: law, construction, architecture, economics, chemistry, biology, botany, agriculture, ecology, geology, hydrogeology, glaciology, soil science, music theory, automobile construction, woodworking, and light industry.

Detailed elaboration of the art world image with the addition of meaning-making potential of terminological units convinces the reader of the probability of reality depicted in this work. The author of the novel introduces terminological vocabulary in combination with the commonly used one, and in fragments of professional texts for giving her literary work the features of documentary, and creating certain stylistic effects.

The translation strategy chosen by Khrystyna Nazarkevych is a pragmatic adaptation that takes into account the dominant function of the text, and it focuses on the reader's language expectations and providing comprehension. The unified German terms used by Jenny Erpenbeck are represented through lexical equivalents (words and phrases) using synonyms, and morphological variation. The translator replaces terms with commonly used words with different volumes of nominative meaning, adds semantically redundant clarifications, and uses descriptive translation and omission of terms due to the redundancy of the text with terms that require special knowledge or clarification in specialized dictionaries.

Significant differences in legal systems and terminology, taking into account the peculiarities of the historical epoch, cause significant difficulties in translating legal terms into Ukrainian language. The translation proposed by Khrystyna Nazarkevych provides the perception of reality created by the author, and evokes appropriate associations and emotional response of the reader.

Key words: terms, terminological vocabulary, individual author's interpretation of reality, semantic potential of terminological units, literary translation, translation strategy, pragmatic adaptation, German modern literature.

*Несторенко Д. В.,
магістрантка**Сумського державного університету**Баранова С. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету*

БРЕКСИТ-ДИСКУРС: АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті розглянуто особливості сучасного англомовного дискурсу, що висвітлює подію Брекситу в суспільно-політичному житті Великої Британії. Дослідження медійного Брексит-дискурсу перебуває на перетині різних дисциплін і пов'язується з вивченням змісту, форми, завдань, функцій текстів у реальному вимірі та ролі лінгвальних і екстралінгвальних засобів у забезпеченні політичної комунікації. Стаття присвячена аналізу особливостей передачі лексичних одиниць в україномовному перекладі. Ідентифіковані потенційні труднощі перекладу, зокрема, відтворення реалій, абрєвіатур, кліше, власних назв, експресивних засобів та стилістичних прийомів як в основній частині медіатексту, так і в заголовкових комплексах. Описані шляхи їх подолання, запропоновано використання певних перекладацьких трансформацій. Прокоментовані способи перекладу фразеологічних одиниць, що входять до медіатекстів на тему Брекситу. Уміння вибирати у цільовій мові фразеологізм із синонімічних за значенням і відмінних за функціонально-стилістичним забарвленням висловів дає змогу досягнути комунікативно-функціональної еквівалентності оригіналу та перекладу. У статті запропоновано способи перекладу дво-, три- та багатокомпонентних іменникових словосполучень на позначення контекстуальності Брексит-дискурсу. Перекладацькі проблеми виникають через національно-культурну спрямованість досліджуваних медіатекстів. У перекладі враховується факт динамічності, структурованості засобів масової інформації, їх орієнтованості на швидку й змістовну відповідь на всілякі зміни в підсвідомості суспільства, відображення процесів розвитку сучасного світу та впливу на громадську думку. Реалізація стратегії перекладу медіатекстів залежить від структурно-семантичного, оцінно-експресивного та культурологічного параметрів. Переклад є інтелектуальною посередницькою діяльністю, що актуалізується в низці перекладних дискурсів певного соціально значущого твору у вигляді цілісного тексту. Перекладач надає суб'єктивного звучання вихідному тексту засобами цільової мови, вибирає міжмовні трансформації, що сприяють, на його думку, адекватній передачі змісту оригіналу.

Ключові слова: медіадискурс, медіатекст, Брексит, еквівалент, відповідник, вихідний текст, перекладний текст.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається медіатизація суспільства, в якому на перший план виходить не лише інформація, а й комунікація. Медіапростір, медіадискурс, інструменти медіакомунікації виступають об'єктом досліджень сучасної лінгвістики та суміжних наук [1].

Популярність міждисциплінарних досліджень дискурсивної та медіальної парадигми у галузі гуманітарних знань визначає **актуальність** теми статті. У медіапросторі реалізується Брексит-дискурс, спродукований засобами масової інформації. Його виокремлюємо за соціально-ситуативним параметром, сферою функціонування і визначаємо його як зв'язний текст, узятий у розрізі події виходу Великої Британії з Європейського Союзу, у сукупності з прагматичними, соціокультурними й психологічними чинниками [2].

Дослідження проблематики Брексит-дискурсу в сучасній філології, соціальних комунікаціях та перекладознавстві стало актуальним через значущість відображуваних у ньому політичних і соціальних феноменів, «активність» в інформаційно-комунікативному просторі, креативність у застосуванні мови, вплив на свідомість адресатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з такої теми.

Огляд останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що медіадискурс розглядають як різноаспектне явище сучасних досліджень [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Вивченню медіадискурсу щодо Брекситу присвячені праці зарубіжних (І.І. Каштанова, О.А. Бірюкова, О.О. Давидова [10], П.І. Сергієнко [11]) та вітчизняних дослідників (О.В. Попова [12], І.К. Кобякова [13]). Проте через новітність самої події на світовій політичній арені [14; 15] та багатоплановість її мовної репрезентації лакунарними у дослідженнях залишаються певні моменти, зокрема, особливості перекладу аналізованих текстів цільовою мовою.

Об'єктом статті виступають публікації про Brexit в одній із найвпливовіших американських газет "The Washington Post", її **мета** полягає у вивченні труднощів перекладу Брексит-дискурсу та з'ясуванні шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Засоби масової інформації мають динамічний, структурований, орієнтований характер. Вони впливають на світосприйняття, індивідуальну й колективну свідомість. На думку О.О. Білецької, накопичений досвід у перекладі текстів ЗМІ формує науковий напрям медіаперекладу, при цьому актуальності набуває адекватність передачі інформації в контексті міжкультурної комунікації [4].

Сутність перекладу як інтелектуальної посередницької діяльності найкраще виявляється в низці перекладних дискурсів певного соціально значущого твору у вигляді цілісного тексту. Одне з його завдань полягає у встановленні під час взаємодії різномовних соціумів контактів, що спираються на інтереси споживачів когнітивного, етичного, філософського, богословського, етнопсихологічного дискурсивного плану. Перекладач

надає суб'єктивного звучання вихідному тексту засобами цільової мови: його погляд на тлумачення смислів твору, що перекладається, впливає на вибір міжмовних трансформацій.

Переклад розглядають як процес створення тексту цільовою мовою, рівноцінного тексту оригіналу. Рівноцінність двох текстів виражається в аналогічності їх впливу на адресата, що реалізується насамперед через комунікативно-функціональну еквівалентність змістових елементів. Останні утворюються з актуалізованих значень мовних одиниць та стилістичних особливостей твору. Якісний переклад передбачає семантико-структурну відповідність вихідного та перекладного текстів.

Наріжним каменем перекладу Брексит-дискурсу виступають мовно-стильові особливості медіатекстів, пов'язані з використанням кліше, фразеологічних одиниць, реалій, аббревіатур, власних назв, експресивних засобів та стилістичних прийомів.

У Брексит-дискурсі знаходимо фразеологічні звороти, ідіоми та стійкі звороти, які надають йому образності, емотивності, експресивності й оригінальності. Переклад семантично багатих, лаконічних та яскравих фразеологічних одиниць у медіаполітичній комунікації – не дуже легке завдання для перекладача. Відтворюючи фразеологізм цільовою мовою, перекладач передає його зміст, конвертує форму, відшукуючи подібний зворот (абсолютний або близький еквівалент), що відповідає прагматично-стилістичній функції оригіналу. За відсутності ідентичної за структурою та значенням одиниці вдаються до приблизного відповідника, функціонального аналогу, кальки або описового перекладу.

Використання близького еквівалента доцільне в перекладі *dead in a ditch* у наступному прикладі, пор.: *He has purged Tory moderates, including two former chancellors and the grandson of Winston Churchill, and declared that he would "rather be dead in a ditch" than ask Brussels for a delay to Brexit* (The Washington Post, Dec. 12, 2020). *Він позбувся поміркованих Топі, включаючи двох колишніх канцлерів та онука Вінстона Черчилля, і зробив заяву, що краще «помре у злиднях», ніж попросить Брюссель відтермінувати Брексит.* Вибір фразеологізму *помре у злиднях* визначається цілями мовця: продемонструвати рішучість у просуванні процесу Брекситу, його безповоротності, негативне ставлення до зволікань. Уміння вибрати у цільовій мові фразеологізм із синонімічних за значенням і відмінних за функціонально-стилістичним забарвленням висловів дає змогу досягнути комунікативно-функціональної еквівалентності оригіналу та перекладу.

Приблизний еквівалент можна застосувати в перекладі звороту *a level playing field*, що означає однакові можливості, пор.: *These aren't the only outstanding issues to be navigated. Others include data protection and the matter of ensuring a "level playing field" between Britain and the E.U., which could allow Brussels to impose punitive tariffs on British industries if London slashed regulations to make itself more competitive* (The Washington Post, Jan. 1, 2021). *Інші стосуються захисту даних та титання забезпечення рівних правил гри для Британії та ЄС.*

Фразеологізми мають денотативне та конотативне значення. Якщо перше впливає на логічне сприйняття адресата, друге – на його емоції. Додаткове оцінне, емотивне, символічне значення, присутнє в них, відоме членам мовної спільноти, адже ідіоми передають національну специфіку мови, мудрість народу, його віковий досвід, етичні норми, дотепність та оригінальність [16]. Наприклад: *The move, denounced by critics as constitutionally*

illegitimate and undemocratic sought to sideline lawmakers from blocking Johnson's attempts to deliver Brexit by Oct. 31, "do or die" competitive (The Washington Post, Sept. 18, 2019). *Рух, оголошений критиками як конституційно незаконний та недемократичний, має на меті відсторонити законодавців від блокування спроб Джонсона провести Брексит, кров з носа, до 31 жовтня.* Щоб перекласти ідіому *do or die*, вибираємо з українського синонімічного ряду (*кров з носа, правдами й неправдами, що б там не було, хоч трісни, пан або пропав*) зворот з аналогічним значенням *кров з носа*, що відбиває категоричну тональність мовлення та засвідчує впевненість у результативності дій, виконаних будь-якими засобами, незважаючи ні на які труднощі, обставини.

У загальному потоці інформації в Брексит-дискурсі вагому роль відіграє етноспецифічна лексика, яка найчастіше є безквівалентною. Наприклад: *The threat of a hard Irish border had lingered over Brexit negotiations, with concerns that the violence of the Troubles could return if border checks between Northern Ireland and Ireland, which remains an E.U. member, are established* (The Washington Post, Jan. 1, 2021). *Загроза жорсткого ірландського кордону затримала переговори з Брекситу через занепокоєння, що може повернутися тридцятирічний збройний етнічно-політичний конфлікт, якщо буде встановлено контроль на кордоні між Північною Ірландією та Ірландією, що залишається членом ЄС.* Переклад реалії *the Troubles* здійснюємо описово словосполученням *тридцятирічний збройний етнічно-політичний конфлікт*.

Для передачі наступної реалії, також пов'язаної із конфліктом у Північній Ірландії, вибираємо між двома традиційними еквівалентами, закріпленими в українській мовній картині світу як *Белфастська угода* або *Страсноп'ятнична угода* – відома у світовій історія мирна угода між Великою Британією та Республікою Ірландія, укладена 10 квітня 1998, автори якої отримала Нобелівську премію миру. Пор.: *The absence of a deal, if trading rules between Northern Ireland were no longer aligned with those of Ireland, an E.U. member state, could have resulted in the need for a hard border – a potential breach of the Good Friday Agreement that some feared could lead to sectarian violence* (The Washington Post, Dec. 24, 2020).

Перекладач занурює реалії в нову культуру і виступає при цьому експертом міжкультурної комунікації, який має достатню когнітивну базу, зокрема, сукупність необхідних знань та мінімізованих національно детермінованих уявлень певної лінгвокультурної спільноти.

Абревіатури, вжиті в Брексит-дискурсі, не завжди мають готові відповідники в українській мові. Так, у наступному фрагменті *E.U.* має відповідник *ЄС*, а *U.K.* не має, а тому перекладається як *Сполучене Королівство* (скорочений варіант від Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії). Наприклад: *The problem with the U.K.-E.U. negotiations over Brexit is that it isn't at all clear that there is a win set of agreements that both parties can live up to* (The Washington Post, Jan. 16, 2019). *Проблема в переговорах між Сполученим Королівством та ЄС з приводу Брекситу полягає в тому, що взагалі неясно, що є низка виграшних угод, якими можуть керуватися обидві сторони.*

У наступному висловлюванні *the UKSC* є скороченням від *the U.K. Supreme Court* (*Верховний суд Великої Британії*). В українській мові відсутня конвенційна скорочена назва, а утворення

власної аббревіатури є недоречним, з огляду на високий статус позначуваної установи у суспільстві. Тому в перекладі використовуємо повну назву, до того ж, вживаючи в ній *Велика Британія*, а не *Сполучене Королівство*. Пор.: *In fact, the way the UKSC approached this case suggests that it is aware of this possibility* (The Washington Post, Sept. 20, 2019). *Насправді, те як Верховний суд Великої Британії підходить до цієї справи, свідчить про його усвідомлення такої можливості.*

У передачі власних назв Брексит-дискурсу застосовуємо переважно транслітерацію або транскрибування. Пор.: *As a result, the Conservatives face electoral losses in areas that backed remain, such as the south and southwest, as well as Scotland, where popular Conservative leader Ruth Davidson has resigned. To win a majority in the next election, then, the Conservatives must consolidate the leave vote, neutralizing Nigel Farage's new Brexit Party and winning towns in Labour strongholds in Northern England that voted to leave the E.U.* (The Washington Post, Sept. 18, 2019). *Як результат, консерватори зітвораються з втратами електорату у тих районах, що підтримують ідею залишатися в ЄС, таких як південь та південний захід, а також у Шотландії, де пішла у відставку популярна лідерка консерваторів Рут Девідсон. Для того щоб завоювати більшість на наступних виборах потім, консерватори мусять консолидувати на виборах прибічників виходу, нейтралізувавши нову Партію Брекситу Найджела Фаража та завоювавши підтримку у містах, цитаделях лейбористів, у північній Англії, які голосували за вихід із ЄС.* Традиційні відповідники в українській мові мають назви партій – консерватори та лейбористи.

Аналізовані статті, взяті зі шпальт Вашингтон пост, є медіатекстами онлайн-формату, що одночасно входять до інтернету та медіадискурсу. Серед їх властивостей можна виділити мультимедійність, інтерактивність, нелінійність, відкритість та багатомірність. Онлайн-тексти реалізують гіпертекстові властивості через зв'язки зі стартовою сторінкою, текстами суміжної тематики з навколотекстового простору та інтернет-сторінкою.

У структурі статті, незалежно від того, чи це друковане, чи електронне видання, важливим елементом є заголовок. Він покликаний лаконічно та влучно розкрити зміст статті, привернути увагу читача, зацікавити його описуваними фактами, вплинути на його світосприйняття, а, можливо, й схилити до певних дій. На перший план виступає контактено-спонукальна функція, яка реалізується опосередковано – через інформування.

Лексичні особливості газетних заголовків полягають у їх насиченості політичними термінами, нетермінологічною політичною лексикою, кліше, аббревіатурами, неологізмами, фразеологізмами. Під час перекладу заголовків медіатекстів перекладач виступає співавтором заголовку, підзаголовку, ліду, що зумовлює його активність, креативність і свободу у виборі трансформацій та прийнятті перекладацьких рішень. Відтворюючи елементи заголовкового комплексу українською мовою, він намагається передати елементи мовної гри. *Boris Johnson 'prorogued' Parliament – just like a 17th-century king* (The Washington Post, Sept. 3, 2019). *Борис Джонсон оголосив перерву в роботі парламенту – точно як король із сімнадцятого століття.* Поза увагою перекладача не повинна залишитися безеквівалентна лексична одиниця *prorogued*, яка не має окремого регулярного відповідника в українській мові і потребує описового перекладу, та порівняння *just like a 17th-century king*, яке спирається на фонові знання адресанта та адресата.

Прецедент зупинки роботи парламенту, започаткований Карлом II, мав місце в 17-му столітті і був потужним інструментом впливу з боку короля на прийняття законів та процес формування політики держави. Суб'єктом порівняння виступає чинний прем'єр-міністр Великої Британії, об'єктом – королі 17-го століття, а ознакою – втручання монархів у вирішення парламентом фінансових та конституційних питань.

Головним у перекладі заголовків виступає функціонально-комунікативний підхід, оскільки задля досягнення адекватності перекладу орієнтуються передусім на функціональну домінанту. Досліджуючи способи перекладу заголовків онлайн-медіатекстів, спостерігаємо формально-структурну еквівалентність оригіналу й перекладу.

Складність перекладу словосполучень на позначення контекстуальності Брексит-дискурсу пов'язана насамперед з їх належністю до еталонної ситуації, яка співвідноситься з певними конотаціями, що входять до когнітивної бази лінгвокультурної спільноти. До того ж вибір доречного відповідника залежить від правильності встановлення зв'язків у фразі оригіналу, серед яких виявлені дво-, три-, чотири- та багатоконпонентні утворення. Пор.: *a post-Brexit trade – торгівля після підписання Брекситу, the Brexit vote – голосування з питання Брекситу, some pro-Brexit voices – деякі пробрекситові погляди, an explicitly pro-Brexit platform – відверто пробрекситова платформа, Britain's post-Brexit relationship with the E.U. – відносини Британії з ЄС після підписання Брекситу, smaller "equivalence" deals – угоди нижчої вартості, British Prime Minister Boris Johnson's "get Brexit done" mandate – мандат «завершеного Брекситу» Британського прем'єр-міністра Бориса Джонсона, swapping an "ever-closer union" for "what may be an ever-closer agreement" – замінюючи ще тісніший союз на можливо ще тіснішу угоду, to run a "people versus Parliament" campaign – розпочати кампанію народу проти парламенту.*

Труднощі перекладу медіатекстів зумовлюються також їхньою експресивністю й емотивно-оцінним забарвленням. Емоційний ефект виникає в результаті обробки адресатом інтелектуальної інформації. Наприклад: *And the country's economy is set to decline nearly 10 percent in 2020, while the value of the pound has plummeted amid intertwining sources of uncertainty: Brexit and the coronavirus pandemic* (The Washington Post, Dec. 24, 2020). *А економіка країни, за оцінками, знизиться на 10 відсотків у 2020 році, тоді як ціна фунта стерлінга падає посеред джерел невпевненості, що переплелися між собою: Брекситу та пандемії коронавірусу.* Метафору *sources of uncertainty* перекладаємо як *джерела невпевненості*, зберігаючи образ експресивного засобу оригіналу, що підкреслює такий же ступінь загрози від зволікання Брекситу для британського суспільства, як і пандемія коронавірусу, та викликає занепокоєння і страх у читача.

У перекладах доцільно зберігати метафору *bitwa*, яка є частотною в Брексит-дискурсі, що розгортається у Вашингтон пост, задля акценту на тому, що це крупний, рішучий бій. Пор.: *Boris Johnson has become Conservative leader and prime minister in the middle of the "Battle of Brexit," which has polarized his party and the United Kingdom as a whole* (The Washington Post, Dec. 24, 2020). *Борис Джонсон став лідером консерваторів та прем'єр-міністром у вирі битви за Брексит, яка поляризувала його партію та Сполучене Королівство загалом.*

Суспільний статус перекладу визначається такими факторами, як соціальний статус комунікантів, перекладача, умови комуніка-

ції, суспільна значущість створюваного перекладачем продукту тощо. Перекладацькі рішення залежать від контекстів, інтертекстуальності, пресупозицій, особистості перекладача-інтерпретатора як продукту суспільства, когнітивних та мовленнєво-мисленнєвих процесів, що відбуваються в його голові. Реалізація стратегії перекладу медіатекстів залежить від структурно-семантичного, оцінно-експресивного та культурологічного параметрів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вивчення особливостей медіадискурсу як активного елементу інформаційно-комунікативного простору становить інтерес для науковців. Мова Брексит-дискурсу поряд з інформаційним навантаженням на читача справляє на нього певний вплив, формує ставлення до політичної події. Тактика перекладу Брексит-дискурсу складається із систематизованого набору перекладацьких дій, спрямованих на реалізацію стратегії перекладу та досягнення певної мети – створення перекладного тексту, що задовольняє вимоги носія цільової мови. З визначенням стратегії перекладу пов'язана проблема передачі культурної маркованості Брексит-дискурсу. Вихідний текст підпадає під трансформації, що є умисним структурно-семантичним перетворенням, націленим на досягнення комунікативного ефекту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом прагмасемантичного навантаження власних назв, заголовків статей та малюнків до них, визначення засобів на позначення ролі політиків у події.

Література:

1. Алексеева Т.С. PR- и медiateксты в дискурсивной парадигме. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*. 2013. Вып. 2, т. 7. С. 104–113.
2. Несторенко Д.В. Поняття Брексит-дискурсу. *Перекладацькі інновації* : матеріали Х Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 20–21 березня 2020 р. / редкол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова, О.О. Жулавська та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 90–92. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/77230>.
3. Коритнік Д.Ю., Баранова С.В. Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень. *Нова філологія*. 2020. № 80. С. 266–271. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-39>.
4. Білецька О.О. Переклад інформаційно-новинних текстів у контексті міжкультурної комунікації. *Молодий вчений*. 2016. № 3(30). С. 638–642.
5. Авидзба А.В. Медіадискурс как составляющая информационного пространства. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2016. № 1. С. 35–40.
6. Мірошниченко І.Г. Сучасні підходи до типології масмедійного дискурсу. *Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку* : матеріали ІІ Всеукраїнської наук.-практ. конф., Вінниця, 12–13 жовтня 2016 р. Вінниця. 2016. С. 227–231.
7. Темникова Л.Б. К вопросу о типологии медиадискурса. *Научный журнал КубГАУ*. 2016. № 119 (05). С. 1–13.
8. Суська О.О. Розвиток інформаційно-комунікативних теорій масмедіа та вивчення впливу інформаційного простору на особистість людини. *Слово. Символ. Текст*. 2006. С. 211–226.
9. Ильичева И.Л., Карпиевич М.Н. Модульная мультимодальность медиатекста. *Вестник Полесского государственного университета. Серия общественных и гуманитарных наук*. 2019. № 1. С. 19–27.
10. Каштанова И.И., Бирюкова О.А., Давыдова Е.А. Концепт Brexit в современном англоязычном медиадискурсе. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2018. № 10(88). Ч. 2. С. 295–299. DOI:10.30853/filnauki.2018-10-2.16.
11. Сергиенко П.И. Репрезентативные особенности концептуализированной области Brexit на материале политических неоло-

гизмов. *Вестник Московского университета. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2017. № 1. С. 168–177. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/representativnye-osobennosti-kontseptualizirovannoy-oblasti-brexit-na-materiale-politicheskikh-neologizmov> (дата звернення: 5.10.2019).

12. Попова О.В., Бондаренко А.С. Впливова функція дискурсу ЗМІ Великої Британії в процесі BREXIT. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2017. Вип. 64. Ч. 2. С. 40–47.
13. Кобякова І.К., Несторенко Д.В. Стилістичні особливості Брексит-дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. Том 30 (69), № 4, Ч. 2. С. 56–60. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-2/12>.
14. Бондарчук В.В. Brexit: наслідки для торговельних відносин між ЄС та Великою Британією. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 19–25.
15. Chovancova B., Slobodnik P. The impact of Brexit on country risk of Great Britain in investing at stock market. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 2. С. 23–30. DOI: 10.21272/mmi.2018.2-02.
16. Кравцова І.І. Фразеологізми у сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2016. Вип. 20 (2). С. 29–32.
17. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/>.

Nestorenko D., Baranova S. The Brexit-discourse: translation aspects

Summary. The article considers the peculiarities of the modern English discourse that highlights the event of Brexit in the social and political life of Great Britain. The research into the media Brexit-discourse intersects in different disciplines and correlates with the study of the content, form, tasks, functions of the texts in the real measurement and the role of lingual and extralingual means to provide the political communication. The article deals with the peculiarities of rendering the lexical units in the Ukrainian translation. Potential translation difficulties are identified, conveying the nationally biased units, abbreviations, cliches, proper names, expressive means and stylistic devices both in the main part of the mediatext and headline complexes, in particular. The ways to overcome them are described, certain translation transformations are suggested. The variants of translating phraseological units the mediatexts consist of are commented on. The ability to choose a target phraseologism from the expressions synonymic in meaning and divergent in functional-and-stylistic colouring enables to achieve the communicative-and-functional equivalence of source and target texts. The article suggests the ways to translate the two-, three- and polycomponental noun clusters nominating the Brexit discourse contextuality. Translation problems emerge due to the national-and-cultural orientation of the mediatexts under investigation. Translation considers mass media's being dynamic, structured, their orientation at the quick and meaningful answer to different changes in the society's subconsciousness, reflection of the processes of the modern world development and influence on the public opinion. The realization of the mediatext translation strategy depends on the structural-and-semantic, evaluative-expressive and culturalological parameters. Translation is an intellectual mediative activity that is foregrounded in the range of translation discourses of a certain socially important work as an integral text. The translator lends the source text some subjective expression in the target language, chooses the interlanguage transformations that facilitate, in his/her opinion, the conveying of adequate source content.

Key words: mediadiscourse, mediatext, Brexit, equivalent, corresponding unit, source text, target text.

*Новицька О. А.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Анотація. Сучасна мовна ситуація, яку можна охарактеризувати так званим «інформаційним вибухом», різким розширенням каналів мовних комунікацій, змушує звертати особливу увагу на зростання і зміну лексичних значень і на роль термінів і термінології у сучасних мовах. Поява нових слів, нових термінів, нових значень у словах відбувається нині швидше, ніж будь-коли в історії людства, що пояснюється науково-технічними та соціальними досягненнями, комп'ютеризацією міжнародного спілкування.

Морська лексика охоплює великий пласт словникового складу, який використовується в текстах, що належать до сфери мореплавства. Відповідно, і самі тексти можуть бути визначені як морські тексти, інакше – тексти морської тематики. Щодо норми літературної мови частина з цих текстів належить до літературної мови і представлена текстами письмовими та усними.

Морська лексика в мовному спілкуванні функціонує переважно в текстах морської тематики і представлена лексикою, що увійшла у загальний мовний зворот, термінами і лексичними одиницями розмовної мови. Переважне вживання термінологічної та розмовної лексики, реалізація мовної норми в мовному спілкуванні залежить від ступеня соціального контролю.

Стаття присвячена комплексному аналізу морської термінології з точки зору перекладознавства на матеріалі новогрецької та української мов. Також розглядаються засоби та специфіка перекладу морських термінів та аббревіатур з новогрецької мови на українську мову, досліджуються особливості використання морської термінології у сучасному лінгвістичному дискурсі та її вживання носіями, встановлюються межі такого корпусу морської спеціалізованої лексики, осмислюються особливості такої сфери лексики, а також питання її утворення та дослідження, висвітлюється питання вживаності та доцільності досліджуваної частини морської лексики.

Ключові слова: переклад, термін, термінологія, лексика, міжкультурна комунікація, професіоналізм.

Постановка проблеми. У ході роботи з науково-технічним і спеціалізованим технічним текстом особлива увага надається перекладу як загальнонаукових, так і вузькопрофільних технічних термінів, без яких неможливе професійне спілкування в будь-якій галузі. У наш час стрімкого зростання розвитку різних галузей науки і техніки також спостерігається еволюція мов. Кожна окрема мова розширює свій лексичний фонд за допомогою включення нових термінів, слів та виразів, які з'явилися в мові з початком технічної революції. Як результат впливу процесу модернізації виробництв та оновлення технічної бази у всьому світі з'явилися зовсім нові поняття і терміни, які мають вузьку спеціалізацію і є професійно спрямованими.

Внаслідок цього виникають закономірні труднощі і особливості в перекладі технічної лексики, що веде до питання про необхідність впорядкування і глибокого аналізу і зіставлення складних, багатоскладних лексичних одиниць термінологічного фонду. Термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов, а також найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації в різних галузях людської діяльності. Не винятком є і морська сфера.

Певну складність становить виявлення особливої специфіки вживання не стільки загальнонаукових слів, скільки специфічної термінології науково-технічного апарату і, відповідно, виявлення певних способів їх перекладу на українську чи будь-яку іншу мову, оскільки наукова лексика української мови істотно відрізняється від новогрецьких технічних лексичних форм, з огляду на їх чималу історію. Актуальність статті полягає у дослідженні та виявленні характерних для морської термінології рис як окремого пласту мови, що зумовлене потребами у максимально адекватному перекладі термінів цієї сфери діяльності людини, важливою роллю торговельно-морського флоту у сучасному світі та питанням підготовки спеціалістів зі знанням іноземних мов у відповідній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою морської термінології займалася чимала низка вчених: Б.Л. Богородський, С.Я. Розен, І.К. Сморгонський. Функціональні та структурно-семантичні аспекти морської термінології в іноземних мовах висвітлювалися у працях О.І. Скорикової, І.П. Массаліної, О.Г. Козловської та інших. Також слід зазначити, що протягом усього часу дослідження цього розділу серед учених спостерігалася така тенденція: переважна частина зосереджувала свою увагу на специфіці морських термінів, досліджуваних на матеріалі художніх творів, тоді як питання сфери текстів наукового та офіційно-ділового стилів залишалися відкритими. Тому у плані суто термінологічного дослідження актуальним видається уточнення специфіки відтворення морських термінів саме на матеріалі текстів нехудожнього стилю, їх використання робітниками цієї сфери у разі живого спілкування.

Метою статті є аналіз особливостей функціонування морської термінології, специфіки перекладу з новогрецької мови на українську мову цього корпусу лексики.

Виклад основного матеріалу. Морський переклад являє собою один з видів спеціального перекладу з яскраво вираженою комунікативною функцією. Відмінною рисою цього типу перекладу є його значна термінологічність і гранично точний, чіткий виклад матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних засобів виразу. Для здійснення перекладу

новогрецьких морських термінів українська мова як мова перекладу повинна мати певний лексичний потенціал, який дозволить перекладачеві відтворити той чи інший термін. Тому варто проаналізувати склад української морської термінології і порівняти його із термінологією новогрецької мови.

До матеріалів з наявною морською термінологією у широкому сенсі цього слова, з якою доводиться мати справу перекладачеві, зазвичай відносять художні матеріали, публіцистичні і політичні матеріали, наукові і технічні матеріали, акти управління (різні документи). До «морських матеріалів» прийнято відносити науково-технічні матеріали та акти управління, пов'язані з життям і діяльністю судна, екіпажу й установ [1]. Художня література, публіцистика і політичні матеріали є «морськими» лише за критерієм своєї цілеспрямованості і тематики і в основному мають ті риси, які взагалі притаманні всім суспільно-політичним, публіцистичним і художнім текстам.

Усі «морські матеріали» відрізняються від будь-яких інших матеріалів насиченістю спеціальною лексикою, широким використанням термінології, стійких словосполучень, характерних тільки для «морської» сфери спілкування, великою кількістю номенклатури спеціальних скорочень і умовних позначень, що використовуються тільки в морських матеріалах, а з точки зору синтаксису – широким використанням клішованих конструкцій (особливо в документації), невеликою кількістю часових дієслівних форм, стислою формою висловлювання, використанням всередині одного речення численних паралельних конструкцій, виражених інфінітивними і прикметниковими зворотами. Все це пов'язане з певним функціональним навантаженням, що характеризує сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, що забезпечує логічну послідовність та структурність викладу, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації. Основні принципи, способи, прийоми та методи перекладу загалом і спеціального перекладу зокрема характерні і для такого типу перекладу. Однак через іншу комунікативно-функціональну спрямованість цей вид перекладу має специфічні риси, які пов'язані з особливостями стилю, лексики і граматики мови іноземних морських матеріалів. Зокрема, дуже велике значення має точність перекладу, оскільки перекладений матеріал може служити основою для прийняття важливих рішень.

Основу «морської підмови» як підсистеми мови, яка обслуговує сферу професійної комунікації, становить морська лексика, що включає у себе терміни, аббревіатури і ситуаційні кліше. Під морським терміном розуміється стійка одиниця синтетичної або аналітичної номінації, закріплена за відповідним поняттям у функціональній системі певної сфери професії та діяльності загалом, а саме значення відповідно до значення інших термінів у лексичній системі мови [2]. Морським терміном може бути будь-яка лексична одиниця мови, якщо вона набуває термінологічної функції. У морській підмові терміни функціонують у тісному взаємозв'язку один з одним і утворюють термінологічну систему. Морська термінологія має певний набір загальних властивостей, які не залежать від будь-якої мови, які характеризують цей розділ мови загалом. Основними характеристиками є такі, як системність, наявність дефініції, відсутність експресії, стилістична нейтральність. Основні реалії всіх мов схожі, морська термінологія, як і будь-яка спеціальна термінологія, великою мірою уніфікована. Проте у будь-якій країні

є свої національні особливості, викликані насамперед географічними та історичними чинниками й відображені у відповідній термінології. Особливу важливість подібні реалії і поняття набувають у випадку, коли визначити їх термінологічні відповідності в різних мовах практично неможливо.

Усі морські тексти, як письмові, так і усні, становлять групу текстів одного функціонального стилю мови. За функціональним призначенням і змістовою спрямованістю розрізняють два типи текстів: інформаційні та регламентаційні. До інформаційних текстів належать наукові, технічні, інформаційні та публіцистичні види текстів. До регламентаційних видів тексту, призначених для регулювання життя і діяльності, належать статuti, настанови і ділові тексти. Аналізуючи термінологічну лексику досліджуваних термінологічних одиниць, можна встановити, що в текстах також присутня термінологія з інших галузей знань – політології, метеорології, електротехніки, фізики та інших. Це пояснюється взаємодією внутрішніх тенденцій і соціальних факторів в еволюції структури такої підмови.

Як і інші різновиди ділового стилю, слова в морських документах вживаються головним чином у своїх предметно-логічних, словникових значеннях. Контекстуальні значення майже не використовуються з метою уникнення хибного чи двозначного тлумачення. Винятком є метафоричні назви об'єктів – островів, річок і населених пунктів, яким часто присвоюються різні умовні позначення, але ці метафори сприймаються більше як код і не мають у собі ніякого естетичного навантаження.

Функціональне навантаження, яке характеризує сферу спілкування, визначає список вимог до побудови вихідного тексту, характерний для науково-технічного стилю мови: стислість, чіткість і конкретність формулювань, використання вузькоспеціальних термінів, точність і ясність викладу, структурованість матеріалу та побудови, чітке розмежування думок, простота сприйняття переданої інформації, наявність схем та ілюстрацій.

Таке лексико-семантичне поле знаходиться на стику двох функціональних стилів мови – офіційно-ділового та науково-технічного, пріоритет одного з них змінюється залежно від теми конкретного розділу – від порядку управління екіпажем до інструкції з використання систем управління судна. З офіційно-діловим стилем його пов'язує широке використання безособових і імперативних речень, клішованих конструкцій, виражених інфінітивними і прикметниковими зворотами, незначна кількість часових дієслівних форм, використання всередині одного речення численних паралельних конструкцій. Від науково-технічного стилю спостерігається велика кількість вузькоспеціальних термінів, структурованість матеріалу, наявність схем та ілюстрацій. Як показують спостереження, це має певний зв'язок з функціональним навантаженням, який свідчить про сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, стрункість побудови, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації [3].

Морська термінологія представлена простими однокореневими термінами, похідними або афіксальними термінами (дериватами), складними термінами, або термінологічними композитами, термінологічними сполученнями та аббревіатурами. Одним зі способів формування морської термінології є запозичення, що поділяються на терміни, перекладені через:

– транскрипцію (наприклад: то катамаран → катамаран, аkouoтiкi → акустика, η περιφέρεια → периферія);

– транслітерацію (наприклад: η Αβάνα – Гавана, ο Βέμπερ – Вебер);

– калькування (наприклад: η κιβωτιαγωγή – контейнеро-воз; το δεξαμενόπλοιο – наливне судно або танкер; ΑΡΦ, το Αεροπλανοφόρο – Авіаносець; Λ/Χ, το Λιμεναρχείο – Управління портом);

– еквівалент (наприклад: το δεξαμενόπλοιο – танкер; η γλίστρα – балансир; ο γλάρος – чайка; ο ανθ/στής, ανθυπασπιστής – мічман; Κ.Δ.Ν.Δ., ο Κώδικας Δημοσίου Ναυτικού Δικαίου – Кодекс публічного морського права);

– описовий переклад (наприклад: η επάνδρωση – укомплектування судна командою; ο ναυλομεσίτης – брокер, що виступає посередником між судовласником і фрахтувальником під час укладення договору комісії; Α.Μ.Η.Ν, Αριθμός Μητρώου Ναυτικού – Реєстраційний номер одиниці військово-морського флоту; Δ3, Διοίκηση τρίτων – Провайдер логістики третього рівня).

Аналізуючи засоби перекладу морських термінів з новогрецької мови на українську мову, дослідження показало, що є кілька прийомів перекладу як односкладових, так і двоскладових термінів: дослівний переклад (калькування) (32,9%), перекладацькі трансформації (10,64%), запозичення (4,4%), еквівалент (25,91%) і описовий переклад (інтерпретація) (7,8%). Можливе поєднання декількох прийомів перекладу одночасно: використання калькування та трансформацій (12,5%); калькування й описового перекладу (5,4%); запозичення і описового перекладу (0,45%) тощо. Аналіз перекладу аббревіатур та скорочень нині має такі показники: дослівний переклад (або калькування) (43,2%), еквівалент (37,6%) і описовий переклад (або інтерпретація) (19,2%).

У галузі перекладознавства морської термінології різного ступеня представлені такі явища, як полісемія, омонімія, синонімія, антонімія. Антонімія і контрастність – найбільш важливі, органічно властиві морській термінології семантичні явища, оскільки подібні поняття сприяють її гнучкості та правильному функціонуванню (πρήμνη/πλώρη – корма/ніс; παραθαλάσσια/θάλασσα – берег/море; νηνεμία/καταγίδα – штиль/шторм). Антонімія проявляється не тільки на основі всієї морської термінології, а в межах мікросистем (тематичних груп) усередині неї. Через специфіку історичного розвитку морської термінології на низці територій істотною семантичною ознакою представляється синонімія (у вигляді синонімії місцевого і загальноживаного, старого і нового терміна: θαλάσσια δίωδος/ διάλογος ναυσπλοίας – банок/фарватер).

Хоча багатозначність і омонімія не сприяють правильному функціонуванню морських термінів, ці явища існують у морській термінології як прояв загальних законів розвитку лексики мови. Полісемія найчастіше розвивається у абстрактних віддієслівних слів. Наприклад: πλωρίζω → πλώρα – в значенні команди «уперед», η πλώρα – у значенні носу корабля. Омоніми утворюються як у результаті розбіжності значень багатозначних слів, так і шляхом появи в термінології різних за походженням термінів. Наприклад: η δεξαμενή – як конструкція для зберігання великих кількостей рідин, резервуар, η δεξαμενή – як установка для кораблів, які потребують обслуговування або ремонту.

Переклад лексичних скорочень морської галузі не відрізняється значною мірою від перекладу термінів, однак ускладнюється їх широким використанням та наявністю схожих за формою скорочень. Наприклад: ΠΣ, το (Σωμα) Πληρωμάτων

Στόλου – Екіпаж флоту; ΠΣ, ο Πίνακας Συγχρονισμού – Таблиця синхронізації. Отже, обов'язкова умова повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту – повне розуміння його перекладачем з урахуванням контексту. Дослівний переклад термінів або розшифрування скорочення без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі.

Висновки. Під час перекладу морської термінології важливо адекватно відтворити терміни цієї галузі, спираючись на теоретичний та практичний доробок дослідників у цій галузі. Отже, можна зазначити, що знання теорії перекладу взагалі допоможе перекладачеві переконатися у тому, що його рішення є об'єктивним для складання основи міжмовної еквівалентності. Тому у плані суто термінологічного дослідження перед майбутніми дослідниками постає ціла низка ще не вирішених питань та не дослідженого матеріалу. Їх вирішення є дуже важливим у наш час, коли гостро стає необхідність у адекватному перекладі термінів не тільки цієї галузі, а і спеціальної лексики загалом.

Література:

1. Андрієнко Л.О. Науково-технічний переклад. Конспект лекцій і дидактичний матеріал для студентів лінгвістичних спеціальностей. Черкаси : ЧДТУ, 2002. 22 с.
2. Горбань Л.В. Военно-морская лексика русского языка в синхронии і диахронии. Мурманск : государственньй пед. ун-т, 2008. 195 с.
3. Крижанівська А.В., Симоненко Л.А. Актуальні проблеми впорядкування наукової термінології. Київ : Наукова думка, 1987. 164 с.
4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібник для студентів перекладацьких відділень вищих закладів. Вінниця : Нова книга, 2003. 160 с.
5. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. Київ : КМ Academia, 2000. 216 с.
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
7. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу. Київ : Національний університет імені Тараса Шевченка, 1992 р. 223 с.
8. Σωτήριος α. Λύτρας. Συντομογραφίες. Υπηρεσίων υπηρεσιών. Εθνικό τυπογραφείο. Αθήνα, 2011. σ. 161.

Novytska O. Specifics of translation of marine terminology from modern Greek into Ukrainian language

Summary. The current language situation, which can be characterized by the so-called “information explosion”, by a sharp expansion of language communication channels forces us to pay special attention to the growth and change of lexical meanings and the role of terms and terminology in modern languages. The emergence of new words, new terms, new meanings in words is now faster than ever in human history, due to scientific, technical and social achievements, the computerization of international communication.

Marine lexis covers a large layer of vocabulary used in texts belonging to the field of navigation. Accordingly, the texts themselves can be defined as marine texts, otherwise – texts of marine theme. Regarding the norm of literary language, some of these texts belong to the literary language and are represented by written and oral texts.

Marine vocabulary in linguistic communication functions mainly in marine texts and is represented by vocabulary that has entered the general language circulation, by terms and lexical units of spoken language. The predominant use of terminological and colloquial vocabulary, the implementation

of the language norm in language communication depends on the degree of social control.

The article is devoted to a comprehensive analysis of marine terminology from the point of view of translation studies on the material of modern Greek and Ukrainian languages. Also the means and specifics of translation of sea terms and abbreviations from modern Greek into Ukrainian are considered, features of use of sea terminology

in modern linguistic discourse and its use by native speakers are investigated, borders of this corpus of sea specialized vocabulary are established, the peculiarities of this sphere of vocabulary, questions of its formation and research are comprehended, the question of usability and expediency of the studied part of the marine vocabulary is covered.

Key words: translation, term, terminology, vocabulary, crosscultural communication, professionalism.

*Okulova L. O.,
Associate Professor at the Department of Philology
Odesa National Maritime University*

THE PECULIARITIES OF RENDERING PERSUASION STRATEGY IN TRANSLATING AMERICAN BEAUTY-INDUSTRY COMMERCIALS INTO UKRAINIAN

Summary. The article is dedicated to the problem of the interdisciplinary character which is also urgent for psycholinguistics and translation studies. In the focus of the analysis there are linguistic means of representing persuasion strategy in American beauty-industry commercials and the key translation strategies, tactics and devices. Persuasion is interpreted as mental influence upon co-communicant's or target audience's decisions aimed at encouraging certain actions or in other words manipulation. It has been discovered that persuasion strategy is made manifest in speech through such speech impact techniques as stylistic devices, compositional structure of a speech product, cognitive and logical operations. On the stylistic level there have been distinguished such means as rhetoric questions, parallel constructions, lexical repetitions, inversion, hyperbole, litotes, meiosis. Among the pragmatic means there have been outlined the forms of address, speech actions explanation, indirect speech acts and speech acts of the mixed type.

It has been concluded that the dominant ones are the strategy of re-addressing and of tertiary translation, while the most widely occurred tactics are the tactic of rendering relevant information, the tactic correct presentation and the tactic of linguistic and cultural adaptation. The analysis of the translation devices has revealed the predominance of such simple devices as transplantation, transcoding, different types of replacements (contextual replacement, concretization, functional replacement). On the level of complex translation transformations there has been resumed that the most widely used are descriptive translation, antonymous translation and the technique of semantic development. The research is perspective and its findings may be employed as a means of translation optimization in the field of beauty industry.

Key words: psycholinguistics, persuasion strategy, beauty industry, translation strategies, tactics, devices.

Introduction. The ability to persuade is a powerful means of manipulating the personality, its likings, intentions and actions. Persuasion may be realized only by means of speech influence techniques and the corresponding linguistic devices of their actualization in a communicative situation. Argumentation has been thoroughly researched by such well-known scholars as B.M. Baranov [1], I.M. Horelov [2], V.V. Demytyev [3;4], V.P. Zernetskiy [5], K.F. Sedov [6], I.A. Sternin [7], Ch.U. Larson [8]. However, all the recent researches have been so far focused upon the problems of persuasion strategy rendering issue mostly in mass media and political discourse.

The subject of the research is persuasion strategy in American beauty-industry commercials, the object – linguistic means of the strategy actualization and their rendering in Ukrainian translation. **The urgency** of this research is conditioned by

the shortage of publications on persuasion strategy realization means rendering in translational aspect.

The objective and tasks. The objective of the research is to define peculiarities of representing persuasion strategy on different levels of the English language in American beauty-industry commercials in their aspect of the ways of their rendering in translation. To fulfill the given task the following must be done: to study theoretical sources on the chosen topicality; to define the notions “persuasion”, “persuasion strategy”, “beauty-industry”; to analyze linguistic means of realizing the strategy under investigation in American commercials on different language levels; to research strategies, tactics and operations of rendering the analyzed means in Ukrainian translation.

Research materials and methods. In accordance with the subject, object, objective and tasks the following research methods have been employed: method of theoretical generalization to describe the findings; comparative method to contrast source texts and translation texts, method of analysis to give an outline of the linguistic material under investigation. The research has been carried out on the basis of American beauty-industry commercials advertising the products produced by DMK USA.

Results and discussion. The whole scope of the research material has been selected to illustrate peculiarities of the persuasion strategy employment in the field of beauty-industry. The sampling has been constituted by DMK commercials, advertising leaflets and texts on the website www.dmk.us and its Ukrainian version www.dmk.ua.

Argumentation is being studied as a communicative strategy which allows to affect a co-communicant through thorough selection of information and communicative techniques. Communicative strategy is interpreted as creative realization of the plan of speech product formation aimed at achieving the same communicative task. The key parameters of argumentation are intentionality, illocution and conventionality.

Among the peculiarities of persuasion strategy there are the necessity to plan speech actions for the initiation of argumentation, analysis of possible co-communicant's responses, brevity and logics of speech behavior, the strategy's reliance upon communicants' common background knowledge aimed at combining personal and collective picture of the world, wide employment of verbal and non-verbal communicative means. Persuasion strategy is made manifest in speech through such speech impact techniques as stylistic devices, compositional structure of a speech product, cognitive and logical operations.

Persuasion is interpreted as mental influence upon co-communicant's or target audience's decisions aimed

at encouraging certain actions or in other words manipulation. However, persuasion arguments may be addressed to different aspects of personality besides the mental sphere – sensations, will, emotions, consciousness and even subconscious.

During the experiment two prominent persuasion strategies have been outlined which are most recurrent in beauty-industry commercials. Beauty-industry is defined as life sphere connected with appearance, in particular the sphere of beauty service, cosmetics purchases, show-business and film industry spheres.

Persuasion strategy has been researched as warning of the possible negative consequences in case of not purchasing cosmetics advertised and strategy of discredit of competitors in the field of beauty industry.

To represent persuasion the speaker employs linguistic means of different levels: lexical means with denotative meaning of softening to reduce the categorical meaning of the utterance (*only, just, merely, please*), intensifiers (*very, quite, rather*), pragmatic operators (*but, or, so, because, you know, I (don't) think, I mean, after all, of course, listen, look*), emotionally colored and evaluative lexis. According to the research findings this rank of representatives is constituted by 45% of the general sampling.

Less numerous are grammatical means represented by modal verbs (*can, may, might, could, should*), Conditional Mood and Subjunctive Mood forms, questions-negations and questions-requests expressing the speaker's opinion and encouraging the audience for the dialogue (*"why don't ...?", "would you mind ...?", "Don't you agree...?"*), parenthetical words and phrases, indicators of hesitation pauses, interrogations (*"well, well..", "let's see..."*), *"for God's sake ..."*, *"it would seem that..."*), emphatic constructions, complex sentences with adverbial clauses. This level has constituted about 25% of the general sampling.

On the stylistic level in the focus of the research there are rhetoric questions, parallel constructions, lexical repetitions, inversion, hyperbole, litotes, meiosis. Among the pragmatic means there should be outlined the forms of address, speech actions explanation,

indirect speech acts and speech acts of the mixed type (for example, advise, accusation, apology, sympathy). The percentage of the stylistic devices is 30% of the sampling, as for the pragmatic devices they are combined with lexical, grammatical and stylistic so it may be stated that their general amount in comparison with neutral utterances makes up about 60% of the whole sampling.

All the texts under analysis have been classified as commercials with the main function of manipulation: audience attraction, its motivation for purchasing certain cosmetics, promotion of definite brands, marketing. In the textual part of the commercial on the website DMK there are many references to film industry, Hollywood, as a symbol of success.

Persuasion strategy is realized in the texts under analysis via complex employment of linguistic means on different levels. The most recurrent means are lexical stylistic devices, in particular epithets, metaphors and metonymies. In the given example the following metaphors have been employed (*"revolution", "has gone a step further", "key to the results", "build a world of confidence", "rebuild lives"*), метонімію (*"the hands of professionals"*) та епітет (*"valuable", "youthful"*).

The analysis of the American beauty industry commercials advertising DMK Cosmetics production and their authorized Ukrainian translations on the official site DMK in Ukraine www.dmk.ua has resulted in the following conclusions as to the frequency of persuasion strategy realization means employment.

Firstly, it has been discovered that lexical means are more widely spread compared with syntactic means. Secondly, it has been drawn a conclusion that more frequent are means based upon transfer of meaning.

According to the grounding of the transfer there have been differentiated metaphors and metonymies, according to the part of speech metaphors realized in verbs and nouns have been differentiated from epithets realized in adjectives and adverbs respectively. The regularity has been illustrated by the figure given below.

Table 1

Illustrative examples of the texts under analysis

The source text	The Ukrainian translation
<p>INTRODUCING DMK COSMETICS</p> <p><i>A revolution in corrective make-up. After decades of constant innovation and critical acclaim, DMK has gone a step further and extended its unique, holistic skin concept into makeup. Our long-standing reputation for excellence in skin revision now comes full circle. Whether you are an individual with unique skin conditions, a post-operative client, an industry professional or simply someone looking for superior makeup, DMK Cosmetics has you covered. Quality without compromise.</i></p>	<p>ПРЕЗЕНТУЄМО КОСМЕТИКУ DMK</p> <p><i>Революція у декоративному макіяжі. Після декількох десятиріч інновацій та експериментальних досліджень компанія DMK просунулася на крок уперед і впровадила цілісну концепцію догляду за шкірою у ліній декоративної косметики. Завершено повний цикл формування надійної репутації у сфері бездоганного догляду за шкірою. Лінія DMK Cosmetics задовольнить потреби пацієнтів із проблемною, чутливою шкірою, післяопераційних пацієнтів, професіоналів у індустрії краси та кіноіндустрії, а також усіх тих, хто прагне бездоганного макіяжу. Якість без компромісів.</i></p>
<p>FILM STUDIOS & PRO PANEL</p> <p><i>The only way to truly test any cosmetic is to place it in the hands of professionals. DMK Cosmetics are fortunate to have a world-class group of industry professional makeup artists who test, evaluate and teach make-up. The Pro Panel has been valuable in performing tests and evaluations on all DMK Cosmetic products to assure the quality and superior formulation of all products we manufacture.</i></p>	<p>КІНОІНДУСТРІЯ І ЛІНІЯ "PRO PANEL"</p> <p><i>Єдиний спосіб протестувати будь-яку косметику – віддати її в руки професіоналів. DMK Cosmetics пощастило співпрацювати із професіоналами світового класу у сфері краси, які цінують якість декоративної косметики і здатні робити макіяж на рівні Голлівуду. Pro Panel відрізняє висока якість і чарівна формула всієї продукції.</i></p>
<p><i>DMK is the World Leader in Paramedical Skin Revision™ Education. DMK believes that the origin of most skin conditions is a result of disharmony within the skin.</i></p>	<p><i>Компанія DMK є світовим лідером з навчання лікування шкіри продукцією лінії Paramedical Skin Revision™. На думку DMK, причина більшості проблем зі шкірою – у порушенні балансу.</i></p>
<p><i>Using the principles of biochemistry, DMK has formulated a range of treatments and products that encourage skin to perform like youthful healthy skin. DMK is building a World of Confidence® through its unique DMK Skin Revision™ concept and treatments. DMK's educational program for its estheticians and medical professionals is key to the exceptional results that rebuild skin and rebuild lives from the outside – in.</i></p>	<p><i>На основі принципів біохімії компанія DMK розробила протоколи лікування та косметологічну продукцію, які перетворюють шкіру на молоду і здорову. DMK створює світ впевненості через унікальну концепцію лінії DMK Skin Revision™. Освітні програми DMK для косметологів і лікарів є ключем до виняткових результатів – оновлення шкіри та життя.</i></p>

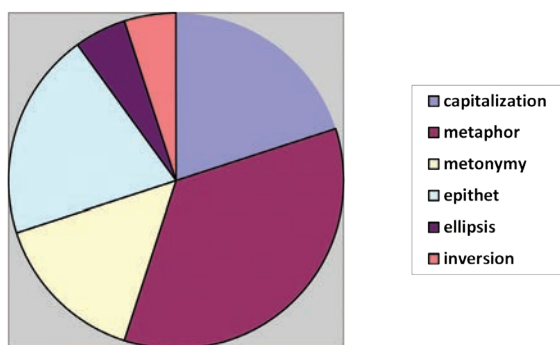

Fig. 1. The correlation of various means of realizing persuasion strategy, %

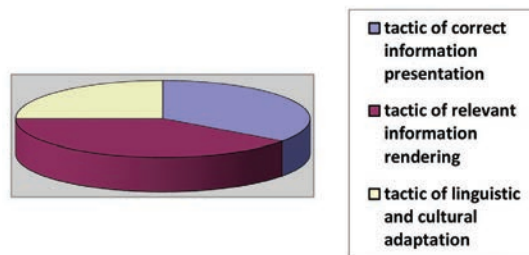

Fig. 2. The correlation of translation tactics for rendering persuasion strategy Ukrainian translation, %

Table 2
The combined table of the findings of the American beauty industry commercials persuasion strategy realization means analysis, %

The realization means	Percentage, в %	Example
capitalization	20	<i>World Leader; World of Confidence; Skin Revision</i>
metaphor	35	<i>rebuild lives; key to the results; DMK believes; encourage</i>
metonymy	15	<i>place in the hands of the professionals</i>
epithet	20	<i>youthful skin</i>
ellipsis	5	<i>Quality without compromise</i>
inversion	5	DMK's educational program for its estheticians and medical professionals is key...

On the next stage of the research Ukrainian translations from the beauty industry commercial site www.dmk.ua have been investigated. The objective was to define the dominant strategies, tactics and operations of rendering persuasion strategy realization means in Ukrainian translation.

It has been stated that both the strategy of tertiary translation has been combined with re-addressing strategy. Tertiary translation strategy is motivated by the influence of the interested parties in the process of translation, in particular marketing policy of the company DMK which initiated and sponsored translation.

Re-addressing strategy has been preconditioned by distinctive discrepancies in such characteristics of the target audience as different cultural background, different stereotypes of behavior and appearance, the degree of awareness of the material and general preparedness in the field of cosmetology, social differences etc. Among the translation tactics the most frequent are the tactic of correct information presentation, the tactic of relevant information rendering and the tactic of linguistic and cultural adaptation. The correlation of these tactics is given in Figure 2.

As for the translation operations the most frequent have proved to be translation transformations of transplantation (to convey names of companies and brand names), loan translation, transcoding (to present beauty products), contextual replacement, concretization, functional replacement, descriptive translation (explication), anonymous translation and semantic development. The data are presented in the Tables 3.

Table 3
The combined table of the findings of the simple translation operations analysis for rendering persuasion strategy in Ukrainian translation

Simple translation operations	Frequency of employment, in %	Examples
transplantation	15	<i>Paramedical Skin Revision™, DMK</i>
transcoding	10	<i>Ди-Ем-Кей, "асне" – «акне»</i>
loan translation	15	<i>"educational program" – «освітня програма»</i>
contextual replacement	20	<i>"origin" – «причина»</i>
concretization	25	<i>"estheticians" – «косметологи»</i>
functional replacement	15	<i>"rebuild skin" – «оновлення шкіри»</i>

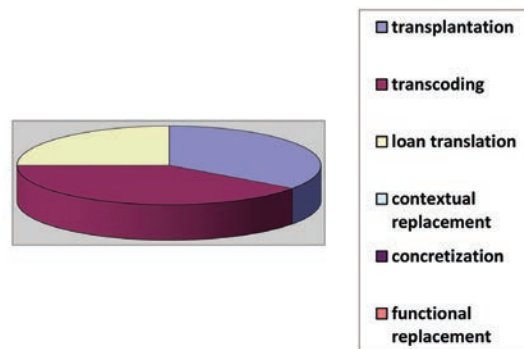

Fig. 3. The correlation of simple translation operations for rendering persuasion strategy in Ukrainian translation, %

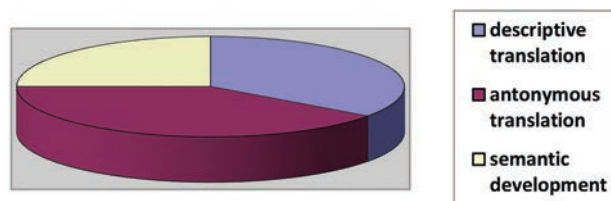

Fig. 4. The correlation of complex translation operations for rendering persuasion strategy in Ukrainian translation, %

Conclusions. According to the results of the analysis of American beauty industry commercials aimed at defining dominant strategies, tactics and operations of rendering in Ukrainian translation linguistic means of persuasion strategy realization the two prominent translation strategies are the strategies of readdressing and tertiary translation. As for the translation tactics, the most recurrent gave proved to be the tactic of relevant information rendering, the tactic of correct information presentation and the tactic of linguistic and cultural adaptation.

As far as the translation operations are concerned, the most frequent ones have proved to be transplantation, transcoding and replacements (contextual replacement, functional replacement, concretization). Among the complex translation operations there should be outlined antonymous translation, descriptive translation or explication and semantic development.

Perspective. The research is a promising study due to the possibility of extending the topicality by also adducing to the research extralinguistic means of persuasion strategy realization in American beauty industry commercials and their authorized Ukrainian translations.

References:

1. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход). Москва, 1990. 150 с.
2. Горелов И.М., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. Москва : Лабиринт, 2001. С.3-8.
3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация и ее жанры. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. 248 с.
4. Дементьев В.В., Седов К.Ф. Теория речевых жанров: социо-прагматический аспект. *Stylistyka*. № 8. 1999. С. 53–87.
5. Зернецкий В.П. Лингвистические аспекты теории речевой деятельности. Киев : Лабиринт, 1988. 120 с.
6. Седов К.Ф. Типы языковых личностей и стратегии речевого поведения (о риторике бытового конфликта). *Вопросы стилистики. Язык и человек*. Вып. 26. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1996. С. 8–14.
7. Стернин И.А. Основы речевого воздействия. Воронеж, 2012. 178 с.
8. Larson Charles U. Persuasion: reception and responsibility. Belmont : Wadsworth Publishing Company, 1995. 200 p.

Окулова Л. О. Особливості відтворення стратегії переконання у перекладі українською мовою рекламних текстів американської б'юті-індустрії

Анотація. Статтю присвячено проблемі міждисциплінарного характеру, актуальній одночасно для психо-

лінгвістики та перекладознавства. У дослідженні проаналізовано лінгвістичні засоби репрезентації стратегії переконання у рекламних текстах американської б'юті-індустрії та досліджено провідні перекладацькі стратегії, тактики і прийоми їх відтворення засобами української мови. Переконання тлумачиться як розумовий вплив на рішення співрозмовника чи цільової аудиторії щодо спонукання до певних дій чи маніпулювання. Було з'ясовано, що стратегія переконання маніфестується у мовленні за допомогою таких прийомів впливу, як стилістичні засоби, композиційна структура висловлювань, когнітивні та логічні операції. На стилістичному рівні було визначено такі засоби реалізації стратегії переконання, як риторичні питання, паралельні конструкції, лексичні повтори, інверсія, гіпербола, літота та мейозис. Серед прагматичних засобів було виокремлено форми звертань, непрямі мовленнєві акти та мовленнєві акти змішаного типу.

За результатами було доведено пріоритетність стратегій переадресації та терціарного перекладу та поширеність тактик передачі релевантної інформації, коректного оформлення та лінгвокультурної адаптації. Аналіз застосованих перекладацьких прийомів дозволив дійти висновку про кількісне переважання прийомів трансплантації, транскодування, різних видів заміні (контекстуальної заміни, конкретизації та функціональної заміни), а на рівні комплексних трансформацій – частотне вживання прийому смислового розвитку та описового й антонімічного перекладу. Дослідження має перспективу, а його результати можуть слугувати засобом оптимізації перекладу у сфері б'юті-індустрії. Також перспектива вбачається у залученні інших індоєвропейських мов, що відкриває нові обрії для типологічного дослідження на матеріалі публікацій у галузі індустрії краси.

Ключові слова: психолінгвістика, стратегія переконання, б'юті-індустрія, перекладацькі стратегії, тактики, прийоми.

Плавуцька О. П.,

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри теорії та практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Закордонець Н. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Обіход І. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології та методики викладання німецької мови

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ОСВІТНЬОЇ ТЕМАТИКИ

Анотація. У статті запропоновано аналіз особливостей передачі українською мовою англійських фразеологізмів освітньої тематики. Запропоновано визначення освітньої термінології як компонентної складової частини фразеологізмів, а також наведено приклади основних способів перекладу англійських фразеологічних одиниць освітньої сфери українською мовою. Новизна висловленої проблеми зумовлена недостатністю ґрунтовних досліджень фразеології освітньої тематики та актуальністю використання новітніх мовознавчих методик для вивчення семантичних процесів, які відбуваються на стику трьох гуманітарних дисциплін, а саме мовознавства, перекладознавства та педагогіки. Аналітичний огляд наукових досліджень із проблеми вивчення освітньої лексики дав змогу виокремити різні аспекти її лінгвістично-перекладознавчого аналізу, такі як вивчення морфологічних і семантичних особливостей освітньої лексики у різних мовах; розгляд труднощів відтворення англійської освітньої лексики українською мовою; дослідження лексикографічних особливостей для укладання вузьких фахових словників різними мовами. Доведено, що способи перекладу англійських фразеологізмів освітньої сфери базуються на загальних правилах перекладу, а саме транслітерації, транскрипції, транспозиції, описовому методі та калькуванні. Матеріал дослідження продемонстрував, що найбільш поширеними прийомами перекладу англійських освітніх фразеологізмів українською мовою є описовий переклад, проте випадки можливості заміщення англійських фразеологізмів сфери освіти українськими національними відповідниками (калькування) зустрічаються доволі часто. Також відзначено, що під час перекладу англійських фразеологічних одиниць освітньої тематики перекладач повинен уміти встановити, який тип фразеологізмів він перекладає: змінне або стійке словосполучення. Доведено, що перекладачеві-практику необхідно володіти великим рецептивним запасом фразеологізмів. Зроблено висновок, що фразеологізмам, як і нейтральним лексичним одиницям, властиві багатозначність та омонімія, причому одне зі значень може бути фразеологічним, а один з омонімів – фразеологізмом.

Ключові слова: термінологія сфери освіти, семантичний компонент слова, фразеологізм, калькування, транслітерація.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена тим, що письмовий та усний переклад включений у різні навчальні програми з дисципліни «Іноземна мова» гуманітарних і негуманітарних факультетів вітчизняних вищих навчальних закладів. Сьогодні вміння перекладати вузький спеціальний текст з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну є невід'ємною складовою частиною процесу оволодіння іноземною мовою для майбутніх фахівців, зокрема освітян. Не менше це стосується студентів, які навчаються за спеціальністю «Переклад». Практика перекладу не тільки підвищує мовну культуру здобувача вищої освіти, але й допомагає йому вдосконалити свої вміння у використанні різноманітних лексичних пластів рідної мови. Однак практична робота без знання провідних принципів перекладу й теоретичних узагальнень є малоефективною.

Сучасне суспільство відповідно до високої професійної конкуренції серед освітян та перекладачів висуває додаткові вимоги до майбутніх вчителів та перекладачів, а саме гнучкість і мобільність, високий рівень володіння лексикою різних сфер. Зазначена вимога пов'язана передусім із тим, що потреби нашого суспільства орієнтовані на надзавдання, які воно пред'являє професійному освітянину чи перекладачеві у глобальному масштабі.

Таким чином, сьогодні стає особливо актуальним паралельне отримання випускниками вищих навчальних закладів основної та додаткової кваліфікації. Такі фахівці більшою мірою відповідають вимогам сучасного суспільства, а також запитаю уже сформованого в Україні ринку інтелектуальної праці.

Одним зі шляхів адаптації освітян та перекладачів до сучасних ринкових умов стає практичне оволодіння іноземною мовою, у нашому випадку англійською. Технічна двомовність стає абсолютно необхідною значній кількості освітян різного рівня. Саме вільне володіння іноземною мовою нарівні з українською робить освітянина та перекладача конкурентоспроможним, відкриває перед ним широкі професійні можливості, створює умови для інтеграції України у світову систему професійних відносин.

Окреслені зміни у вимогах до змісту вищої педагогічної освіти вимагають перегляду цілей, змісту й технологій у системі навчання іноземних мов. Процес навчання іноземній мові має передусім бути орієнтованим на професійну діяльність здобувача вищої освіти. Свідоме ставлення до перекладу термінів сфери освіти, вивчення середовища їх функціонування (безпосереднє спілкування, тобто дискурс або професійно орієнтований текст), а також їхня здатність утворювати фразеологічні одиниці сприяє правильному розумінню й засвоєнню освітніх термінів та фразеологізмів на освітню тематику, а в подальшому використанню їх у професійній мові фахівця [1; 2; 3, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд наукових досліджень із проблеми вивчення освітньої лексики дав змогу виокремити різні аспекти її лінгвістично-перекладознавчого аналізу, такі як вивчення морфологічних і семантичних особливостей освітньої лексики у різних мовах (Т. Бевз, Л. Кочегарова, М. Мельникова); розгляд труднощів відтворення англійської освітньої лексики українською мовою (І. Волкова, Т. Кияк); дослідження лексикографічних особливостей для укладання вузьких фахових словників різними мовами (С. Акішева, І. Волкова).

Особливої уваги заслуговує дослідження Л. Вергун, присвячене перекладній взаємовідповідності англійської та української дидактичної лексики. Дисертація, здійснена науковицею, має на меті порівняльний аналіз лінгвістичних особливостей англійської дидактичної термінології. За Л. Вергун, «основними етапами встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов є моделювання ЛСП для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних ЛСП із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій; виділення пар-лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності» [4, с. 2178].

Оскільки наше дослідження має комплексний характер, а саме стоїть на стику семантики та перекладознавства, то вважаємо важливим також зробити аналіз найновіших досліджень у сфері перекладу фразеології. Ця проблема знайшла відображення у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як Ю. Аваліані, Б. Ажнюк, В. Акуленко, В. Білоноженко, В. Виноградов, В. Гавриць, С. Денисенко, Ю. Жлуктенко, Р. Зорівчак, Д. Квеселевич, В. Кунін, О. Пророченко, І. Чернишова.

Так, зокрема, П. Єрченко зазначає, що фразеологічні аналоги, що містять позначення національних реалій, мають бути повністю вилучені зі словника перекладача. Уживання національноспецифічних аналогів можливе лише за умови, що відображені в них реалії вже відмерли і більше не сприймаються носіями мови як живі предмети їх національного життя. Інколи переклад полегшується тим, що мотивування початкової фразеологічної одиниці цілком очевидне. Проте здебільшого для розуміння фразеологізму необхідно або знати цю реалію, або вміти знаходити необхідну фонову інформацію. Переклад таких фразеологічних одиниць здійснюється за допомогою різноструктурних синонімічних відповідників або описовим способом. Національний колорит при цьому втрачається, і не тільки тому, що краще взагалі відмовитись від передачі національного колориту оригіналу, ніж надавати чомусь незвичного для цього характеру [5, с. 10].

Проте необхідно зазначити, що досі залишилося багато невисвітлених проблем перекладу англійської фразеології, а особливості передачі англійських фразеологізмів освітньої тематики перебувають у площині досі недослідженого явища сучасного мовознавства та перекладознавства.

Метою статті є виявлення та аналіз специфічних рис освітньої лексики у складі фразеологізмів, а також вивчення особливостей передачі та основних способів перекладу англійських фразеологізмів освітньої тематики українською мовою.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми зробили вибірку з англійських фразеологізмів, де основним смислоутворюючим компонентом є такі термінолексеми сфери освіти, як *school, university, schoolboy, ABC, teacher, class*.

Розглянемо словникові дефініції кожної термінолексеми для виокремлення семантичного компоненту, який впливатиме на формування ключового значення фразеологізмів освітньої сфери. Для аналізу ми вибрали три словники, такі як Collins Cobuild English Language Dictionary [6], Longman Dictionary of Contemporary English [7], Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [8].

Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує такі дефініції термінолексеми *school*:

- *a place where children are taught (місце, де навчають дітей);*
- *a day's work at school (щоденна робота у школі);*
- *the time during your life when you go to school (період життя, протягом якого відвідують школу);*
- *(AmE) a university or the time when you study there (університет або час, упродовж якого там навчаються);*
- *a department that teaches a particular subject at university (факультет або кафедра, яка навчає окремого предмету в університеті);*
- *a place where particular subject or skill is taught (місце, де навчають окремого предмету чи вмінню).*

У Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо такі визначення:

- *educational institution for pupils up to 19 years of age, or (US) including college or university level (освітня установа для учнів віком до 19 років, або (амер.) освітній заклад рівня коледжу чи університету);*
- *school buildings, pupils, staff, etc. (будівля школи, учні, персонал тощо);*
- *time of teaching; the teaching itself (час навчання, саме навчання);*
- *university department or faculty (кафедра або факультет);*
- *group of similar artists etc., esp. followers of an artist etc. (група художників, послідовників окремого митця);*
- *group of like-minded people (belongs to the old school) (група людей зі схожими інтересами; тих, хто належить старій школі).*

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English містить такі дефініції:

- *an institution or building at which children and young people usually under 19 receive education (заклад або будівля, де діти або молоді люди віком до 19 років отримують освіту);*
- *any educational institution or building (освітній заклад чи будівля);*
- *a faculty, institution, or department specializing in a particular subject (факультет, установа, або відділення, яке спеціалізується на окремому предметі);*

– *the staff and pupils of a school (персонал та учні школи);*
 – *the period of instruction in a school or one session of this he stayed after school to do extra work (період навчання у школі або навчальний рік для тих, хто залишився після школи задля додаткової роботи);*

– *meetings held occasionally for members of a profession, etc (зустрічі, які проводяться періодично для представників певної професії);*

– *a body of people or pupils adhering to a certain set of principles, doctrines, or methods (група людей або учнів, які дотримуються певних принципів, доктрин, або методів);*

– *a group of artists, writers, etc., linked by the same style, teachers, or aims (група художників, письменників, об'єднаних однакою стилем, учителями або цілями).*

Розглянемо англійські фразеологізми із семантичним компонентом “school” і способи їхньої передачі українською мовою.

1) *To drop out of school/university* має семантичне значення «перестати відвідувати школу/університет», а людину, яка зробила такий вибір, називають *dropout*. У зазначеній фразеологічній одиниці важливим є семантичний компонент «перестати відвідувати навчальний заклад через погану успішність чи поведінку», який знаходить український еквівалент «вилетіти зі школи, університету». Отже, основним способом перекладу є дослівний переклад фразеологізму або калькування.

2) *The school of hard knocks* – фразеологізм, де основним смисловим компонентом є термінолексема “school”, проте порівняно з попереднім фразеологізмом у зазначеній одиниці процес навчання відбувається у більш жорсткий спосіб, а саме за допомогою негативного досвіду, помилок. У зазначеному прикладі перекладач також вдається до калькування як найбільш прийнятний спосіб передачі значення фразеологізму.

Розглянемо наступну термінолексеми. Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує таку дефініцію термінолексеми *university*: *an educational institution at the highest level, where you study for a degree (освітній заклад найвищого рівня, де навчаються, щоб отримати навчальний ступінь).*

У Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо такі тлумачення:

– *educational institution of advanced learning and research conferring degrees (освітній заклад для подальшої освіти та досліджень, за які надають наукові ступені);*

– *members of this (члени цього закладу).*

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English пропонує такі варіанти:

– *an institution of higher education having authority to award bachelors' and higher degrees, usually having research facilities (заклад вищої освіти, який має право надавати ступінь бакалавра та вищі наукові ступені, зазвичай має дослідницькі можливості);*

– *the buildings, members, staff, or campus of a university (будівлі, члени, персонал, територія студентського містечка університету).*

Розглянемо англійські фразеологізми із семантичним компонентом “university” й способи їхньої передачі українською мовою. *The University of Life* – школа життя, популярний вислів, що означає перевагу життєвого досвіду та самоосвіти над здобуванням освітнього рівня в офіційних навчальних закладах. У зазначеному прикладі перекладачеві найпростіше

вдаватися до дослівного перекладу або калькування, проте в усталеному мовленні лексема “university” перекладається як «школа», мотивуючи це тим, що є ще одне значення лексеми “university” – «вища школа».

Розглянемо ще одну термінолексеми. Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує таку дефініцію термінолексеми *teacher*: *someone whose job is to teach (особа, що навчає).*

У Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо таке значення: *person who teaches, esp. in a school (особа, яка навчає, особливо у школі).*

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English пропонує такі дефініції:

– *a person whose occupation is teaching others, esp children (особа, завданням якої є навчати інших, особливо дітей);*

– *a personified concept that teaches nature is a good teacher (персоніфікований концепт, в основі якого є ідея, що природа є добрим учителем).*

Розглянемо приклад фразеологізму сфери освіти зі смисловим компонентом “teacher” з точки зору його передачі українською мовою. *Teacher's pet* – в українському варіанті знаходимо еквівалент «учительський любимчик», «любимчик вчителя». Проте існує диференціація між поняттям успішного, старанного учня та улюбленця вчителя, де одним із семантичних компонентів виступає сема «підлабузник, той, хто догоджає задля отримання певних привілеїв».

Проаналізуємо ще одну термінологічну одиницю сфери освіти. Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує таку дефініцію термінолексеми *schoolboy*: *someone who is being taught especially a child (особа, яка навчається, особливо дитина).*

У словнику Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо таке тлумачення: *person taught by another, esp. a schoolchild or student (особа, яку навчають, особливо школяр або студент).*

Натомість словник Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English поясняє зазначену лексичну терміноодиницю таким чином:

– *a student who is taught by a teacher, esp a young student (студент, якого навчає вчитель, особливо студент молодого віку);*

– *civil and Scots law: a boy under 14 or a girl under 12 who is in the care of a guardian (юр. шотл. хлопчик віком до 14 років або дівчина віком до 12 років, що має опікуна).*

Щодо фразеологізмів, то найбільш популярним у корпусі англійської мови є *schoolboy error*, що дослівно означає помилку школяра, примітивну помилку, помилку в найпростішому завданні. В українській мові зустрічаємо такі варіанти перекладу: «дурна помилка», «ляп».

Проаналізуємо такі фразеологізми, що стосуються освітньої сфери та містять термінолексеми сфери освіти як домінуючий смисловий компонент.

Cut class – в українській мові дослівно означає «прогуляк, той, хто періодично зумисне пропускає заняття у школі чи у вищому навчальному закладі». Дослівно фразеологізм перекладається як «зрізати уроки». Як бачимо, в українському варіанті лексема «зрізати» заміщується на лексеми «прогулювати», проте домінуючий смисловий компонент “class” (укр. урок, заняття) залишається незмінним.

Розглянемо фразеологізм, де домінуючим смисловим компонентом є лексема ABC.

Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує такі тлумачення зазначеної лексичної одиниці:

- *alphabet – usually used in plural;*
- *the rudiments of reading, writing, and spelling – usually used in plural;*
- *the rudiments of a subject – usually used in plural.*

Проаналізуємо наступний фразеологізм. *As easy as ABC* дослівно означає «легко, як абетка». В українській мові знаходимо близький до освітньої сфери переклад «як два на два». Проте знаходимо ще вульгаризований варіант «як два пальці об асфальт» у значенні «дуже легко, без зайвих зусиль».

У цьому разі перекладач може вдатися до таких способів перекладу, як транспозиція, описовий метод і калькування.

Висновки. Способи перекладу англomовних фразеологізмів освітньої сфери базуються на загальних правилах перекладу, а саме транслітерації, транскрипції, транспозиції, описовому методі та калькуванні. Як показав матеріал дослідження, найбільш поширеними прийомами перекладу освітніх фразеологізмів українською мовою є описовий переклад, проте зустрічаються випадки можливості заміщення англomовних фразеологізмів сфери освіти українськими національними відповідниками (калькування). Також треба відзначити, що під час перекладу англomовних фразеологічних одиниць освітньої тематики перекладач повинен уміти встановити, чи має він справу зі змінним або стійким словосполученням. Для цього необхідно володіти великим рецептивним запасом фразеологізмів. Слід мати на увазі, що фразеологізмам, як і нейтральним лексичним одиницям, властиві багатозначність та омонімія, причому одне зі значень може бути фразеологічним, а один з омонімів – фразеологізмом.

Література:

1. McCarthy M. Cambridge International Dictionary of Idioms. United Kingdom at the University Press, Cambridge, 2002. URL: <http://www.phrases.org.uk>.
2. Shymkiv I., Klymenko A., Zakordonets N. Phraseological units with a component designing a person's physical and mental condition in modern German language: Ideographic aspects. *Analele Universitatii din Craiova. Seria Stiinte Filologice, Lingvistica*. 2019. № 41 (1–2). P. 395–414.
3. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of Language. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1984, 208 p.
4. Вергун Л. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1996. 227 с.

5. Срченко П. Класифікація фразеологічних одиниць. *Іноземна філологія*. 1994. Вип. 4. С. 12.
6. Collins Cobuild English Language Dictionary. London : HarperCollins Publishers, 1993. 1703 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow : Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 6-th ed. Oxford : Oxford University Press, 2001. 1540 p.

Plavutska O., Zakordonets N., Obihod I. Peculiarities of Ukrainian transmission of English phraseologies of educational topics

Summary. The article offers an analysis of the peculiarities of the transmission of English phraseology of educational topics in the Ukrainian language. The definition of educational terminology as a component of phraseology is proposed, as well as examples of the main methods of translation of English phraseological units of the educational sphere into Ukrainian is given. The novelty of the problem is due to the lack of thorough research on the phraseology of educational topics and the relevance of using the latest linguistic methods to study semantic processes that occur at the junction of three humanities – linguistics, theory of translation and pedagogy. Analytical review of research on the study of educational vocabulary has identified various aspects of its linguistic and translation analysis: the study of morphological and semantic features of educational vocabulary in different languages; difficulties in reproducing English-language educational vocabulary in Ukrainian; lexicographic features for compiling narrow professional dictionaries in different languages. The study proves that the methods of translating English phraseological units of the educational sphere are based on the general rules of translation – transliteration, transcription, transposition, descriptive method and tracing. The research material showed that the most common method of translating English educational phraseologies into Ukrainian is descriptive translation, but cases of possibility of replacing English phraseologies in the field of education with Ukrainian national equivalents (tracing) are quite common. The article also notes that when translating English phraseological units of educational topics, the translator must be able to establish what type of phraseology he or she translates – variable or stable phrase. The study proves that a translator-practitioner needs to have a large receptive stock of phraseology. It is concluded that phraseologisms, as well as neutral lexical units, are characterized by ambiguity and homonymy, and one of the meanings may be phraseological and one of the homonyms – a phraseological unit.

Key words: terminology of education, semantic component of the word, phraseology, tracing, transliteration.

*Плетенецька Ю. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету**Литвар О. М.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВ TED TALKS В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено проведенню лінгвопрагматичного аналізу доповідей міжнародної конференції TED Talks та їх перекладів. Специфіка промови TED зумовлена її жорстким локально-часовим форматом та ретельно підготовленим характером. Промовам TED притаманні такі риси, як лаконічність, композиційно-структурна та логічна продуманість, прозорість, чіткість, високий ступінь авторизованості, діалогічність, а також персуазивність. Як первинний жанр промова TED Talks сприймається невеликою групою слухачів, лише тими, хто безпосередньо присутній у залі під час проведення TED-конференції. Для всіх інших слухачів промова TED Talks – це інтернет-жанр, вторинний жанр. Промови TED Talks – гібридний жанр, що базується на основі науково-популярного стилю із залученням характерних ознак художнього, публіцистичного та розмовного стилів. Промова TED Talks виступає гібридом навчальної лекції, доповіді на конференції та телевізійно-документального фільму.

Публічній промові TED Talks як гібридному мовленнєвому жанру притаманні певні лінгвістичні (граматичні та лексико-стилістичні) особливості, незалежно від тематики. До граматичних особливостей належать такі: вживання займенника першої особи однини I; займенника першої особи множини we; займенника третьої особи множини they; модальних дієслів can, have to, should; умовних речень першого та другого типів; розгорнутих складних речень; повторів, паралельних конструкцій; імперативів; епітетів, прикметників у найвищому ступені порівняння. До лексико-стилістичних особливостей належать такі: метафора, порівняння, персоніфікація, фразеологізми, фразові дієслова, розмовна лексика, ідіоми. Під час відтворення промов перекладачі найчастіше вдаються до таких перекладацьких трансформацій, як вилучення окремих членів речення, конкретизація, антонімічний переклад, а також заміна певних компонентів речення.

Ключові слова: промова TED Talks, гібридний жанр, лінгвістичні особливості, перекладацькі трансформації.

TED Talks – гібридний жанр, що включає в себе декілька інших жанрів, таких як, наприклад, лекції викладачів у вищих навчальних закладах, статті газет, презентації на конференціях, наукові телепрограми, таким чином поєднуючи різні семіотичні моделі: розмовну, письмову, відео та звукову. «Починаючи з 2007 року міжнародна конференція TED успішно позиціонує себе як один із найбільш відомих форматів популяризації

ідей по всьому світі. Конференція поширює свій інформаційний контент під гаслом “ideas worth spreading” («ідеї, що варті поширення»)» [1]. Однак нині науковці не приділяють належної уваги дослідженню публічних промов TED Talks. Саме тому публічні промови TED Talks становлять новий об’єкт прагматично-лінгвістичного дослідження.

Актуальність теми визначається посиленням лінгвоперекладацьких досліджень різноманітних матеріалів ЗМІ (таких як, наприклад, політичні промови, тексти рекламних кампаній, інтернет-дискурс) та недостатньою увагою науковців до публічних промов загальносоціальної тематики. Матеріали TED Talks виступають сприятливим полем для проведення лінгвопрагматичного аналізу, завдяки якому можна дослідити умови адекватного добору та використання вербальних засобів у промові оратора з метою досягнення максимально ефективного впливу на аудиторію слухачів. **Метою дослідження** є проведення лінгвопрагматичного аналізу доповідей міжнародної конференції TED Talks та їх перекладів.

Виклад основного матеріалу. Промова TED – це особливий розмовний (риторичний) дискурсивний жанр, що суттєво відрізняється від інших усних науково-популярних жанрів та інших типів лекцій, які реалізуються в реальній комунікації як первинний жанр і в мережі інтернет як вторинний. Жанрова специфікація промови TED зумовлена її жорстким локально-часовим форматом та ретельно підготовленим характером. Промовам TED притаманні такі риси, як лаконічність, композиційно-структурна та логічна продуманість, прозорість, чіткість, високий ступінь авторизованості, діалогічність, а також персуазивність.

Провівши аналіз текстів транскрипту публічних промов TED Talks англійською та українською мовами, було з’ясовано, що лектори TED Talks надають виразності своїм промовам завдяки певним лінгвістичним особливостям. Знайдені лінгвістичні особливості можна поділити на дві категорії: граматичні та лексико-стилістичні. Серед граматичних особливостей публічних промов TED Talks варто виділити такі: вживання займенника першої особи однини I та першої особи множини we; займенника третьої особи множини they; модальних дієслів can, have to, should; умовних речень першого та другого типів; розгорнутих складних речень; повторів, зокрема паралельних конструкцій; імперативів; епітетів, зокрема прикметників

в найвищому ступені порівняння. Серед лексико-стилістичних особливостей публічних промов TED Talks виокремлюємо: метафору, порівняння, фразові дієслова та розмовну лексику; персоніфікацію, фразеологізми, ідіоми.

Однією з лінгвістичних особливостей варто назвати використання займенника першої особи множини *we*. Лектори звертаються до цього займенника з метою ототожнення себе з аудиторією, єднання, побудови публічної промови на рівних, аби аудиторія почала ставитись довірливо до лектора. Наприклад:

We feel it to the very end. In fact, anger has been with us at some of the worst moments of our lives – Ми відчуваємо його до самого кінця. Гнів пробуджується в нас у найгірші моменти життя [2].

Переклад таких речень зазвичай не викликає труднощів у фахівця.

Now, most of us work in open plan offices, without walls, where we are subject to the constant noise and gaze of our coworkers – Більшість із нас зараз працює у великих офісах без стін і без перегородок, що робить нас відкритими до сторонніх поглядів та обговорень [3].

Наведений вище приклад ілюструє активний намір доповідача ототожнити себе з аудиторією, водночас апелюючи до емоційної складової частини сприйняття. Перекладач вдається до певних лексичних змін задля більшої милозвучності.

We all make the same mistakes. We all use the same techniques – Ми всі робимо однакові помилки. Ми всі вдаємось до однакових прийомів [4].

Наведений вище приклад також демонструє намір доповідача ототожнити себе з аудиторією. Для цього доповідач використовує словосполучення *we all*. Можна зробити висновок, що у цьому разі доповідач вдається до використання паралельних конструкцій, які притаманні дискурсивній стратегії навіювання. Очевидно, що цей фрагмент не викликає жодних труднощів у перекладача.

Для позиціонування себе як професіонала лектори вживають займенник першої особи однини *I*. Наприклад:

And I think the pressure of that has been killing off our artists for the last 500 years – Я гадаю, що саме цей натиск вбивав творчих людей протягом останніх 500 років [5].

У перекладі фахівець зберігає особовий займенник «я» для фокусування на думці лектора.

Якщо необхідно відділити себе та аудиторію, яка слухає лектора від інших людей, які протиставляються з будь-якої причини першій групі, лектори вживають займенник третьої особи множини *they*. Наприклад:

And you listen and you try to understand why they're so mad. Maybe even secretly judge whether or not they should be so mad – Ви слухаєте й намагаєтесь зрозуміти, чому ваш друг такий злий. Можливо, навіть потайки оцінюючи, чи є у нього підстави злитися [2].

Наведений вище приклад ілюструє, як перекладач замінює *they* на «ваш друг» для того, аби наблизити ситуацію для розуміння аудиторією.

Публічні промови TED Talks незалежно від тематики насичені модальними дієсловами *can*, *should*, *have to*. Вживання таких модальних дієслів підвищує емоційність публічної промови та підкреслює значення висловлювань лектора.

Deception can cost billions. Think Enron, Madoff, the mortgage crisis. Or in the case of double agents and traitors, like Robert Hanssen or Aldrich Ames, lies can betray our country, they can

compromise our security, they can undermine democracy, they can cause the deaths of those that defend us – Обман може коштувати мільярди. Згадайте компанії Енрон і Медофф, іпотечну кризу. Коли йдеться про подвійних агентів і зрадників, як-от Роберт Гансен або Олдріч Еймс, брехня може зрадити нашу країну, поставити під загрозу нашу безпеку, підірвати демократію, призвести до загибелі наших захисників [4].

Наведений вище приклад вживання модального дієслова *can* не викликає жодних труднощів перекладачу у фахівця. Цей фрагмент можна класифікувати як приклад вживання повторів, а саме паралельних конструкцій. У перекладі фахівець вдається до вилучення певних елементів, аби не ускладнювати сприйняття фрагменту.

Приклад використання модального дієслова *should* демонструє вживання перекладацької конкретизації, а саме:

And I started to think I should just dump this project – Я почала думати, що не зможу дописати цю книгу [6].

Бачимо, що в англійському реченні лектор розповідає про свої думки *кинути проект*, а перекладач, виходячи зі знання, що лектор – автор книги, конкретизувала це як *дописати книгу*. Завдяки антонімічному перекладу модальне дієслово *should* трансформувалося в *не зможу*.

Найчастіше в публічних промовах трапляється модальне дієслово *have to*.

Наприклад: *But to understand all that, we actually have to back up and talk about why we get mad in the first place – Щоб зрозуміти, ми повинні це осмислити й поговорити про те, чому ми сердимося* [2].

Спостерігаємо перекладацьку трансформацію вилучення певних компонентів з англійського речення. Цікаво також, що серед лекторів TED існує тенденція починати речення зі сполучників *and*, *but*, які у перекладі зазвичай опускаються.

Оскільки публічні промови TED Talks бувають і загальносоціальної тематики, варто звернути увагу на використання в них фразових дієслів та розмовної лексики. Такий прийом дозволяє лектору викликати довіру в аудиторії та змусити її сприймати його як рівного собі. Наприклад: *back up – осмислити, keep on – продовжувати, pass out – втратити свідомість, give up – здатися, count on – розраховувати, look forward – чекати з нетерпінням, break in – ломитися, get through – впоратися, hold on – чекати, lie around – валятися* [7], [8], [9].

Іншою лінгвістичною особливістю публічних промов TED Talks є використання умовних речень. Здебільшого зустрічаються умовні речення першого та другого типів, хоча вживаються інколи й умовні речення третього типу. Загалом умовні речення слугують одним із способів аргументації думки лектора.

If your work was brilliant, you couldn't take all the credit for it, everybody knew that you had this disembodied genius who had helped you – Якщо ваша робота була насправді видатною, лаври діставались не лише вам, усі знали, що ви маєте цього безтілесного генія, який допомагав вам [10].

У наведеному вище прикладі перекладач вдало переклав словосполучення *take all the credit* як *лаври діставались*. Також у реченні присутня гіпербола *disembodied genius*, що була влучно перекладена як *безтілесний геній*.

На синтаксичному рівні публічні промови TED Talks характеризуються переважною кількістю розгорнутих речень. Найчастіше трапляються складнопідрядні речення з підрядною частиною мети або причини, що віддзеркалює схильність

лектора до аргументації своєї думки чи позиції стосовно нагального питання.

If there's one thing I want you to remember from my talk today, it's this: your anger exists in you as an emotion because it offered your ancestors, both human and nonhuman, with an evolutionary advantage – Ось річ, яку вам варто запам'ятати з моєї розповіді: у вас живе гнів, тому що ця емоція давала вашим предкам, людським і не тільки, еволюційну перевагу [2].

У наведеному вище прикладі перекладач лаконічно передає сенс висловлювання та гарно оформлює його словесно.

Водночас із складними розгорнутими реченнями лектори звертаються до простих речень, які запобігають монотонності та привертають увагу аудиторії. Наприклад:

And any of them are wrong. They're different – І ні один з них не є неправильним. Вони просто різні [2].

Наведений вище приклад ілюструє використання антонімічного перекладу для акцентування уваги аудиторії.

У межах речення використовуються повтори, зокрема паралельні конструкції. Особливо вживання таких мовних одиниць вкрай необхідно для реалізації дискурсивної стратегії навіювання. У такий спосіб створюється відповідний емоційний настрій, який сприяє більш ефективному нав'язуванню позиції лектора. Наприклад:

You talk about it. You talk about what you want. You talk about what you like. You may even negotiate it – Ви говорите про це. Ви говорите про те, що хочете. Ви говорите про те, що вам подобається. Ви можете навіть обговорити ваші смаки [11].

A third to a half of the population are introverts – a third to a half – Інтровертами є від третини до половини всього населення світу – від третини до половини! [3].

Ще однією лінгвістичною особливістю публічних промов TED Talks виступає наявність спонукальних речень, тобто імперативів, які вживаються для реалізації дискурсивної стратегії спонукування.

Іншим художнім засобом, завдяки якому лектори надають оцінку ситуації та емоційності висловлюванням, є епітет. Мова збагачена епітетами, особливо прикметниками в найвищому ступені порівняння, звучить пафосно та чинить неабиякий вплив на аудиторію. Наприклад:

It's exceedingly likely that my greatest success is behind me – Досить вірогідно, що мій найгучніший успіх вже позаду [12].

Not just bad, but the worst book ever written – Не просто жахлива, а найжахливіша книга усіх часів [13].

Наведені вище приклади яскраво демонструють вживання найвищих ступенів порівняння прикметників great та bad, а також вдалий підбір відповідників перекладача.

Також варто зазначити, що публічні промови TED Talks насичені різними засобами, що роблять сприйняття промови більш образним та цікавішим. У процесі дослідження було виділено такі засоби, як метафора, порівняння, персоніфікація, фразеологізми, ідіоми. Кожен із наведених засобів вирізняється неабиякою частотою вживання в публічних промовах TED Talks. Так, наприклад:

But it's also been with us in some of the best moments of our lives, with those special occasions like weddings and vacations often marred by these everyday frustrations – bad weather, travel delays – that feel horrible in the moment, but then are ultimately forgotten when things go OK – Але ми гніваємось і в кращі моменти життя, в таких особливих випадках, як весілля або

відпустка, адже вони часто захмарюються дрібними розчаруваннями: погана погода, затримки в дорозі – в той момент це може здаватися жахливим, але коли все приходиться в норму, у результаті забувається [2].

Наведений вище приклад ілюструє вживання персоніфікації, образної загальнономовної метафори, порівняння. Поняття персоніфікації полягає в уявленні будь-якого поняття або явища шляхом зображення його у вигляді живої істоти чи особи, у цьому прикладі автор наділяє такими властивостями дрібні розчарування, що захмарюють, ніби хмари, особливі випадки життя, тобто весілля чи відпустки. Прикладом образної загальнономовної метафори виступає *погана погода*. Розглядаючи переклад цілого речення, варто сказати, що перекладач вдався до часткової перебудови речення, застосував трансформацію додавання.

You see anger as a problem. You see the way it interferes in your life, the way it damages relationships, maybe even the ways it's scary – Розглядають гнів як проблему. Ви бачите, як він вторгається у ваше життя, як руйнує стосунки, наскільки може бути страшином [2].

У наведеному вище прикладі бачимо вживання порівняння *гнів як проблема*, а також вживання персоніфікації, оскільки *гнів вторгається у ваше життя, руйнує стосунки*. Перекладач вдається до мінімальної перебудови речення для кращого сприйняття аудиторією.

All of a sudden, you are not going to get your dream job, the one that was going to give you piles and piles of money – Несподівано робота вашої мрії вислизає від вас, робота, яка повинна була принести вам гори грошей [2].

Наведений вище приклад яскраво ілюструє роботу перекладача, оскільки фахівець вдався до перебудови речення із створенням персоніфікації в українській мові, у перекладі бачимо конструкцію *робота вашої мрії вислизає від вас*. До того ж перекладач підсилив намір доповідача, використавши дієслово *вислизати*, додавши йому негативної конотації. Також у цьому реченні присутня метафора *гори грошей*, яку можна розглядати навіть як гіперболу.

Somebody else is going to get your dream job and you're going to be broke – Хтось інший отримає роботу вашої мрії, а ви підемо по світу [2].

У наведеному вище прикладі англійське речення містить фразеологізм *to be broke*, який перекладач влучно відтворив в українському реченні, як *ніти по світу*, що варто тлумачи як збідніти, жебракувати.

Just as your fear alerts you to danger, your anger alerts you to injustice. It's one of the ways your brain communicates to you that you have had enough. What's more, it energizes you to confront that injustice – Як страх попереджає вас про небезпеку, гнів попереджає про несправедливість. Це один зі способів, яким ваш мозок дає вам зрозуміти, що з вас досить. Більш того, він дає вам сили протистояти несправедливості [2].

У наведеному вище прикладі яскраво проілюстровано вживання цілої низки персоніфікацій. Персоніфікації піддається спершу наш страх, а потім мозок. Цікаво також, що цей фрагмент виступає прикладом реалізації дискурсивної стратегії навіювання, оскільки у першій частині маємо можливість спостерігати вживання паралельних конструкцій *your fear alerts, your anger alerts*.

But instead, I like to think of anger as a motivator. The same way your thirst motivates you to get a drink of water, the same

way your hunger motivates you to get a bite to eat, your anger can motivate you to respond to injustice – Але мені подобається думати про гнів, як про мотиватор. Так само, як спрага мотивує вас випити води, голод мотивує вас перекусити, гнів може мотивувати вас відповісти на несправедливість [2].

Наведений вище приклад виступає чудовим прикладом вживання низки порівнянь та їх влучного відтворення перекладачем в українському варіанті. Маємо порівняння страху з мотиватором, спрагою, голодом.

It was cadaverically cold to the touch – На дотик вона була холодною як лід [14].

Наведений вище приклад є доволі цікавим і потребує розгляду. По-перше, прислівник *cadaverically* зазвичай не вживається в такому варіанті, більш звичний варіант – *in a cadaveric tanner*, тому це слово рідко трапляється у словниках. Можна зробити висновок, що доповідач намагався зацентрувати неабияку увагу саме на цьому слові. По-друге, перекладач вийшов із цієї ситуації, оскільки переклав цю конструкцію *cadaverically cold to the touch* загальновідомим порівнянням *холодною як лід*. Проте таким чином самотунність цієї конструкції була дещо втрачена у перекладі.

How can the nervous system misinterpret an innocent sensation like the touch of a hand and turn it into the malevolent sensation of the touch of the flame? – Як нервова система може викривити простий дотик руки та перетворити його у злісне відчуття некучого вогню? [14].

У наведеному вище прикладі спостерігаємо вживання персоніфікації *nervous system misinterpret* та образної загальної метафори *malevolent sensation*. Перекладач вдало виконує переклад цього фрагменту публічної промови без труднощів.

But to be fair, chemical engineers as a group haven't really earned a reputation over the centuries for being alcoholic manic-depressives. We writers, we kind of do have that reputation, and not just writers, but creative people across all genres, it seems, have this reputation for being enormously mentally unstable – Але заради справедливості варто зазначити, що професія інженера-хіміка за багатороків насправді не заробила собі репутацію алкоголіків та маніакально-депресивних особистостей. Ми, письменники, маємо таку репутацію, та не тільки письменники, але творчі люди усіх жанрів, здається мають славу вкрай психічно неврівноважених осіб [14].

Цей приклад яскраво ілюструє вживання порівняння у публічній промові TED Talks. Маємо, що доповідач, письменник, порівнює свою професію із професією інженера-хіміка, а також із репутацією алкоголіків та маніакально-депресивних особистостей. Таке порівняння має доволі негативну конотацію, тому доповідач сприймається аудиторією дещо обережно.

Висновки. Отже, публічні промови TED Talks характеризуються варіативністю лексичних одиниць та метафоричних образів, які лектор втілює у своїх висловлюваннях. Оскільки, окрім інформаційної комунікативної мети, публічна промова має ще і персуазивну мету, яка спрямована на керування аудиторією, вона повинна відрізнятися спеціальною лексикою та відповідними синтаксичними одиницями для того, аби чинити вплив на аудиторію. Лінгвістичні особливості публічних промов TED Talks можна поділити на дві категорії: граматичні та лексико-стилістичні. Серед граматичних особливостей публічних промов TED Talks варто виділити такі: вживання займенника першої особи однини I; займенника першої особи множини we;

займенника третьої особи множини they; модальних дієслів can, have to, should; фразових дієслів та розмовної лексики; умовних речень першого та другого типів; розгорнутих складних речень; повторів, зокрема паралельних конструкцій; імперативів; епітетів, зокрема прикметників в найвищому ступені порівняння. Серед лексико-стилістичних особливостей виділяємо метафору, персоніфікацію, фразеологізми, ідіоми. Найчастіше в перекладі зустрічаються такі перекладацькі трансформації, як вилучення окремих членів речення, конкретизація, антонімічний переклад, а також заміни певних компонентів речення.

Література:

1. Watson J.A. Sreening TED: A rhetorical analysis of the intersections of rhetoric, digital media, and pedagogy. Louisiana State University. 2014. 188 p.
2. Martin R. Why we get mad – and why it's healthy. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/ryan_martin_why_we_get_mad_and_why_it_s_healthy/transcript#t-10410 (дата звернення: 14.05.2020).
3. Cain S. The power of introverts. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/susan_cain_the_power_of_introverts/transcript (дата звернення: 19.11.2020).
4. Meyer P. How to spot a liar. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/pamela_meyer_how_to_spot_a_liar/transcript (дата звернення: 19.11.2020).
5. Robinson K. Do schools kill creativity? *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity/up-next (дата звернення: 14.05.2020).
6. Berns S. My philosophy for a happy life. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/sam_bern_s_my_philosophy_for_a_happy_life/up-next (дата звернення: 14.05.2020).
7. Anderson C. TED's secrets to great public speaking. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/chris_anderson_ted_s_secret_to_great_public_speaking/up-next (дата звернення: 14.05.2020).
8. Boroditsky L. How language shapes the way we think. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/lera_boroditsky_how_language_shapes_the_way_we_think/up-next (дата звернення: 14.05.2020).
9. Brown B. The power of vulnerability. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/brene_brown_the_power_of_vulnerability (дата звернення: 14.05.2020).
10. Gates B. The next outbreak? We're not ready. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/bill_gates_the_next_outbreak_we_re_not_ready/up-next (дата звернення: 14.05.2020).
11. Vernacchio A. Sex needs a new metaphor. Here's one... *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/al_vernacchio_sex_needs_a_new_metaphor_here_s_one/discussion (дата звернення: 14.05.2020).
12. Waldinger R. What makes a good life? Lessons from the longest study on happiness. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/robert_waldinger_what_makes_a_good_life_lessons_from_the_longest_study_on_happiness/up-next (дата звернення: 14.05.2020).
13. Veitch J. This is what happens when you reply to spam email. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/james_veitch_this_is_what_happens_when_you_reply_to_spam_email (дата звернення: 14.05.2020).
14. Krane E. The mystery of chronic pain. *TED Talks*. URL: https://www.ted.com/talks/elliott_krane_the_mystery_of_chronic_pain/transcript (дата звернення: 14.05.2020).

Pletenetska Yu., Lyntvar O. Linguistic specificity of TED Talks' speeches in the aspect of translation

Summary. The article deals with the linguopragmatic analysis of International conferences TED Talks' speeches and their translations. The specific character of the TED Talks' speech is revealed through the strict locally-temporal

form and the accurately prepared format. TED Talks speeches combine conciseness; compositional, structural and logical order; clarity; the high degree of authorization; dialogueness as well as persuasiveness. As a primary genre the TED Talks' speech is understood by the small group of audience, especially those, present in the room during the TED conference. The other audience consider TED Talks' speech as an internet genre, i.e. – a secondary genre. TED Talks' speeches are of hybrid genre, combining the features of scientific-popular style with certain characteristics of literary, journalistic and conversational style. The TED Talks' speech is the hybrid of the lecture, conference report and documentary.

TED Talks' public speech as a public, linguistic genre is characterized by certain linguistic (grammatical and lexico-stylistic specificity) without reference to the topic.

Grammatical specificity involves: the usage of first-person singular (I) and first-person plural (we) pronouns, the usage of third-person plural pronoun (they); modal verbs can, have to, should; first and second conditionals; extended compound sentences; repetitions, parallel constructions; imperatives; epithets; adjectives of the highest degree of comparison. Lexico-stylistic specificity includes: the usage of metaphors, similes, personification, phraseological units, phrasal verbs, colloquial vocabulary, idioms. During the translation of speeches, the translators usually use the following translation transformations: omission of certain sentence part, concretization, antonymous translation as well as replacement of the sentence parts.

Key words: TED Talks speech, hybrid genre, linguistic specificity, translation transformations.

*Селезньова Р. В.,**orcid.org/0000-0003-3080-773X**кандидат технічних наук, доцент,**Київський національний університет імені Тараса Шевченка**Сапун К. В.,**orcid.org/0000-0002-7546-9394**аспірант кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ВИДИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ТУРИСТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

Анотація. У роботі підкреслено необхідність під час створення зв'язного німецько-українського перекладу письмового висловлювання враховувати специфіку вихідного тексту. Однак методи досягнення зв'язності тексту суттєво варіюються залежно від конкретної мови. У статті розглянуто, як застосовуються перекладацькі трансформації під час створення перекладного тексту для забезпечення його зрозумілості читачеві, відповідності мовним нормам тощо під час перекладу окремих фраз та речень. Лексичні перекладацькі трансформації відіграють значну роль в методології перекладу журнальних статей, оскільки, зберігаючи порівняну незалежність від контексту, вони, однак, здатні надати українськомовному перекладу статті тих особливостей, які вбачає доцільними перекладач. У контексті перекладу публіцистичних статей з німецької мови на українську частотність використання цього типу трансформацій можна охарактеризувати як середню. Значна відмінність між українською та німецькою граматикую і порядком слів говорить про недостатність використання лише лексичних трансформацій лексики німецької мови під час перекладу німецькомовних статей українською мовою, спонукаючи перекладача активно використовувати також інші види перекладацьких трансформацій. Причиною застосування експлікаційного перекладу висловлювання серед іншого є помітна різниця мовно-когнітивного аспекту світосприйняття українськомовного та німецькомовного читача. На окремих прикладах розглянуто практичне застосування лексико-граматичних та граматичних трансформацій, до яких належать синтаксичне уподібнення (дослівний переклад); членування (внутрішнє та зовнішнє); інтеграція; транспозиція; заміна форм числа іменників та узгоджених із ними частин мови, форми та часу дієслова; способу дієслова; частин мови; додавання; вилучення; антонімічний переклад; експлікація або описовий переклад тощо.

Ключові слова: німецько-український переклад, лексичні, лексико-граматичні, граматичні перекладацькі трансформації, неймінг.

Постановка проблеми. Переклад є одним із найважливіших способів міжетнічного та міжкультурного обміну досягненнями та інформацією. Перекладач, виконуючи роль мовного посередника, у процесі перекладу оригінального німецькомовного тексту на українську мову має прагнути створити рівноцінний відносно вихідного зразка текст українською мовою та одночасно зберегти цілісність, авторський стиль ори-

гінального висловлювання, а також забезпечити правильність тлумачення усіх лексичних одиниць та специфічних фахових понять іншою мовою через максимальну змістову та структурну відповідність перекладної версії до оригінальної, пошук максимальної відповідності форми тексту.

Під час створення зв'язного німецько-українського перекладу письмового висловлювання необхідно враховувати специфіку вихідного тексту. Процес перекладу тексту з німецької мови на українську обов'язково має відбуватися з урахуванням його характерних особливостей, без чого неможливо детально передати зміст і меседж автора.

Аналіз досліджень. Методи досягнення зв'язності тексту суттєво варіюються залежно від конкретної мови. Наявність таких розбіжностей призводить до певних складнощів у засвоєнні засобів іноземної мови та власне застосування перекладачем на практиці та належить до причин помилок у процесі міжмовного перекладу, змушуючи перекладача вміти виконувати певні міжмовні перекладацькі трансформації, зокрема, формальних та семантичних компонентів із суворим дотриманням законів тієї мови, на яку здійснюється переклад. Теоретичною базою цієї роботи є наукові матеріали, розроблені вітчизняними та зарубіжними науковцями в галузі літературознавства, мовознавства, перекладознавства, журналістики тощо. Загальні мовознавчі аспекти висвітлені в роботах вітчизняних науковців, таких як: М.П. Кочерган (М.П. Кочерган, 2003), А.Л. Міщенко (А.Л. Міщенко, 2013, 2021) та ін. Методологічні підходи до практики перекладу з німецької мови висвітлені в роботах таких дослідників, як Р.Т. Гром'як (Р.Т. Гром'як, 2007), І.О. Голубовський (І.О. Голубовський, 2011), С.В. Боршевський (С.В. Боршевський, 2013), О.М. Боднар (О.М. Боднар, 2018), Н.С. Лалаян (Н.С. Лалаян, 2013) та ін. Проблеми лінгвістики тексту досліджували Р.В. Селезньова (Р.В. Селезньова, 2018), О.І. Швець (О.І. Швець, 2014), Д.В. Шерба, (Д.В. Шерба, 2006) та ін. З позиції загальної філології німецької мови та лексикології проблему перекладу фахової лексики досліджували С. Іваненко (Ivanenko S., 2013), Г.В. Ситар (Sytar H.V., 2017), М. Рогова (Rohova M., 2017) та інші.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка лексичних одиниць із журнальних статей, опублікованих у німецькому журналі «ÖKOLOGIE & LANDBAU».

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки перекладу лексики сучасної німецької мови. Поставлена мета

передбачає необхідність розв'язання таких завдань:

1) дослідити методи перекладацьких трансформацій залежно від специфіки тексту;

2) визначити загальні, спеціальні, професійно-перекладацькі та інші компетенції, необхідні для досягнення відповідності й повноцінності перекладу;

3) визначити об'єктивні складнощі німецько-українського перекладу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи складність німецько-українського перекладу в контексті конкретно журнальних статей, варто виокремити насамперед такі аспекти, як:

– значна кількість спеціальної наукової лексики, специфічних скорочень, абревіатур;

– насиченість текстів складносурядними та складнопідрядними реченнями з численними зворотами;

– використання складних та складених слів;

– різний рівень підготовленості та обізнаності українського і німецькомовного читача з тем, висвітлених у тексті;

– існування відкриттів, понять та програм захисту довкілля, маловідомих за межами німецькомовного середовища, тощо.

Під час створення перекладного тексту для забезпечення його зрозумілості читачеві, відповідності мовним нормам тощо під час перекладу окремих фраз та речень застосовуються перекладацькі трансформації.

Як зазначає український дослідник О.В. Швець, перекладацькими трансформаціями називають «специфічні зміни мовних елементів оригінального твору, які застосовують через неможливість буквального перекладу із погляду значеннєвих відтінків, гри слів і контексту – для кращої передачі авторської семантики, стилю і змісту зі врахуванням норм та мовленнєвої практики мови перекладу» (О.І. Швець, 2014: 34).

Аналізуючи праці сучасних мовознавців та перекладознавців, можна виділити найважливіші види перекладацьких трансформацій німецькомовних журнальних текстів за характером відхилення від міжмовних відповідностей під час перекладу на українську мову:

1) лексичні – заміна лексичних одиниць синонімами, антонімами, експлікація тощо;

2) граматичні – заміна форми слова, пунктуаційні зміни та перебудова речень;

3) синтаксичні – зміна синтаксичної функції слів і словосполучень;

4) стилістичні – зміна стилістичного забарвлення;

5) семантичні – зміна не тільки форми вираження змісту, але і самого змісту, а саме тих ознак, за допомогою яких описана ситуація;

6) змішані, комплексні – лексико-семантичні, синтаксично-морфологічні тощо.

Особливості перекладу складних слів полягають нааперед у тому, що в німецькій мові неможливо передбачити усіх можливих варіантів «довгих» слів, які може бути скомбіновано, особливо якщо вони складаються з трьох і більше компонентів, а тому не може існувати їх абсолютно вичерпного переліку у словниках.

Тож переклад з німецької мови на українську напружує перекладача, вимагаючи творчого підходу, а у разі використання складних слів у складнопідрядних реченнях із численними зворотами переклад на німецьку мову вимагає творчого підходу та тонкого мовного чуття, яке б дозволяло доречно та швидко знаходити складні слова – відповідники фразам українською мовою.

Розглянемо кілька речень з журналу «Ökologie & Landbau» німецькою мовою:

«Heute gilt es diesen Verlust der lichtbedürftigen Lebewesen und halboffenen Wälder zu stoppen und den Trend umzukehren. Die Anlage und Erhaltung von dauerhaft lichten Wäldern, die Verzahnung von Waldbeständen mit Offenlandbereichen und temporären Lichtwaldstrukturen im Rahmen der Kiefern- (und Eichen-) Waldwirtschaft, aber auch die Wiedereinführung von historischen Waldbewirtschaftungsformen (Waldweide, Streunutzung), sollen die Lebensraumbedingungen für lichtbedürftige Waldarten erhalten und verbessern. Im Fokus steht dabei die Entwicklung und Förderung von Flora und Fauna der offenen beziehungsweise halboffenen Sand- und Lichtwaldlebensräume in silikatischer als auch karbonatischer Ausprägung». (Ökologie & Landbau | oekom verlag, 2021)

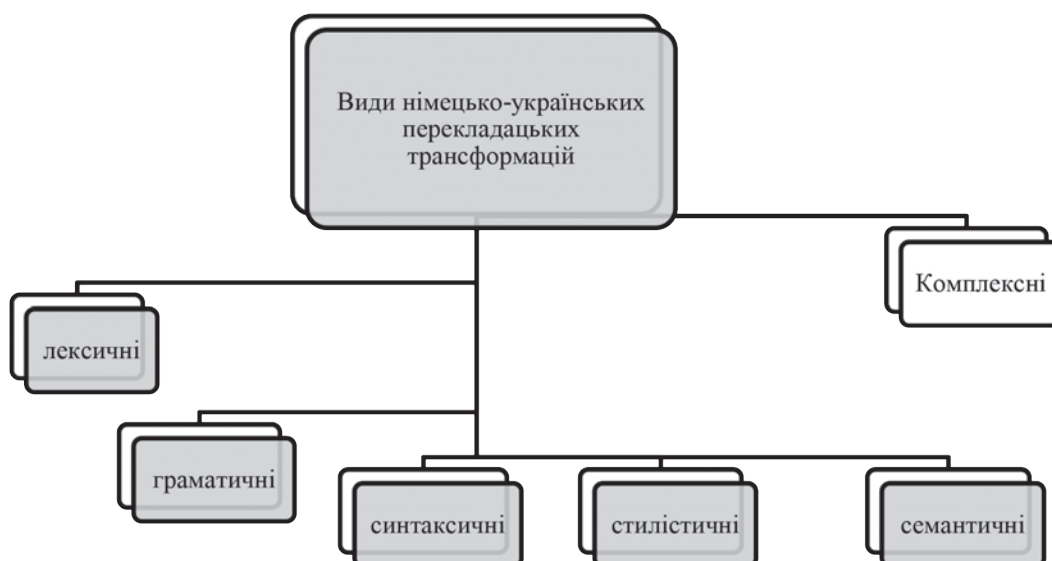

Рис. 1. Види німецько-українських перекладацьких трансформацій (О.І. Швець, 2014: 37)

У перекладі українською мовою уривок може набути такого вигляду (власний переклад):

«Сьогодні вважається, що цю втрату живих організмів та напіввідкритих лісів зупинено, і тенденцію спрямовано в протилежному напрямі. Закладення і збереження лісових масивів, обнесення огорожею лісових масивів з відкритими територіями і тимчасовими лісовими спорудами в рамках ведення соснового (і дубового) лісового господарства, а також відновлення історичних форм лісокористування (лісових пасовищ, землекористування) покликані зберегти і поліпшити умови проживання для лісових порід, які потребують світла. За основу при цьому береться розвиток та стимулювання флори і фауни в екосистемах відкритих та напіввідкритих піщаних і світлих лісів шляхом внесення силікатних (кремнієвих) і карбонатних добрив».

Загалом під час перекладу цього на перший погляд незначного тексту здійснено велику кількість трансформацій, позначимо деякі з них (Боднар О.М., 2010: 279):

- 1 – здійснено перебудову речення;
- 2 – заміна слів тими, які глибше розкривають суть сказаного автором оригіналу;
- 3 – літературний переклад сталої фрази;
- 4 – під час перекладу складного слова було проведено необхідну в цьому разі зміну порядку слів;
- 5 – введення слова (самостійної частини мови), яке було відсутнє в оригіналі, для того, щоб більш чітко вказати на відтінок значення, який в оригіналі був зрозумілий з тексту без додаткового уточнення;
- 6 – введення розділового знаку (тире), який не вимагається правилами пунктуації німецької мови.

Як бачимо з проведеного дослідження, іноді німецько-український переклад публіцистичного тексту, що містить спеціальну фахову лексику, особливо якщо він написаний з використанням громіздких речень, вимагає кропіткої роботи. У перекладі дослідженого тексту типово для його форми та тематики переважали лексичні, граматичні та лексико-граматичні, а також комплексні трансформації, що спонукає розглянути їх надалі більш детально.

Лексичні перекладацькі трансформації – це перекладацькі прийоми, за допомогою яких розкривається значення іншомовного слова в контексті, а також вони включають в себе усі наступні зміни, що відбуваються під час німецько-українського перекладу лексичних одиниць із метою досягнення адекватності перекладу. В контексті перекладу публіцистичних статей з німецької мови на українську частотність використання цього типу трансформацій можна охарактеризувати як середню. (Бабире О.В, 2018: 23)

Вони, зокрема, застосовуються під час перекладу на українську мову німецькомовних журнальних статей у тому разі, коли у початковому німецькомовному тексті зустрічається нестандартна мовна одиниця на рівні слова, наприклад, будь-яка власна назва, притаманна мовно-культурному середовищу автора і відсутня у мові перекладу; фахове поняття у певній галузі науки; слова, які позначають речі, явища та поняття, характерні для вихідної культури або для традиційного неймінгу елементів третьої культури, але відсутні або мають іншу структурно-функціональну організацію в українській мові, а також в масовій культурі її мовців.

Цей вид трансформацій відіграє значну роль у методології німецько-українського перекладу журнальних статей, оскільки,

зберігаючи порівняну незалежність від контексту, вони, однак, здатні надати перекладу публіцистичної статті тих особливостей, які вбачає доцільними перекладач.

До видів лексичних трансформацій належать: транскрипція та транслітерація, калькування; лексико-семантичні заміни; конкретизація, генералізація, диференціація значень; модуляція та смисловий розвиток певного слова, фрази чи речення; вилучення, додавання слів (з лексичних причин), а також компенсація втрат при перекладі; антонімічний переклад тощо (Мельничук О.С, 1982: 72).

Здебільшого лексичні трансформації у публіцистичних та наукових текстах не існують окремо, а поєднуються між собою: так, смисловий розвиток та цілісне перетворення конструкції часто вимагають доповнення чи вилучення слів, а диференціація значення слова супроводжується також його конкретизацією тощо.

Нерідко перекладачеві доводиться, спираючись на свій перекладацький досвід, загальну ерудицію та обізнаність із теми, спершу прочитувати цілий абзац або розділ, аналізувати контекст та визначати контекстуальні значення слів, адже не завжди, прочитавши навіть ціле речення, можна точно встановити відтінок значення.

Так, під час перекладу тексту до німецького слова «*der Boden*» вибрано саме українськомовний відповідник «грунт», хоча це слово має інші значення; а до слова «*die Gesellschaft*» (в основному значенні «суспільство, спільнота») – українське «цивілізація», адже фраза «*die letztlich zu ihrem Niedergang geführt haben*» («які в підсумку призвели до їхнього занепаду») натякає саме на таке тлумачення.

До тлумачення фрази «*Wir leben auf Kosten der Zukunft unserer Enkel ...*» узагалі доводиться підійти творчо: «*Ми забезпечуємо високу якість та моральну задоволеність рівнем нашої життєдіяльності за рахунок майбутнього наших онуків ...*» (Селезньова Р.В., 2020: 31).

Причиною застосування такого експлікаційного перекладу вищенаведеного висловлювання серед іншого є помітна різниця мовно-когнітивного аспекту світосприйняття українськомовного та німецькомовного читача. Так, сучасні українці не настільки пунктуальні, схильні до стратегічного планування та свідомі, щоби зрозуміти фразу «*Ми живемо за рахунок майбутнього наших дітей*» саме в переносному (не фінансовому) аспекті.

Зі схожої причини лексичну структуру «*auf Kosten*» було перекладено не як «коштом», а «за рахунок». Ця лексична перекладацька трансформація (а саме доповнення) дозволила підкреслити відтінок значення.

Так, нині не для всіх потенційних українських читачів цього тексту є тривіальною первинність усвідомлення того, що узагалі хоча б якесь виживання людської цивілізації як такої і є перепусткою до майбутнього наших онуків, протиставлення «високої якості і моральної задоволеності» нашого життя тому, що нашим нащадкам шанс здорового та безпечного існування може зовсім не дістатися.

Вислів «*In unserer beschleunigten modernen Leben ...*» замінено на «*В сьогоднішньому прискореному житті ...*», вилучивши слова «*нашому*» («*unserem*») та «*modernen*» («*сучасному*»), натомість використавши відприслівниковий прикметник «*сьогоднішньому*» (в значенні «*теперішньому*», «*нинішньому*») (Щерба Д.В., 2006: 238).

Вислів «*ein billiges Industrieprodukt*» передано як «*малоцінний споживчий продукт*», що підкреслює надто споживацьке та невдячне ставлення нашої цивілізації до використання ґрунту та підтримання його родючості (Швець О.І., 2014: 136).

Звертаючи увагу на неймінг, характерний для німецькомовних журнальних текстів, вартий уваги текст «*Ökolandbau ist Hochwasserschutz*» («*Екологічно чисте ведення господарства захищає від повеней*» – переклад наш), де багаторазово згадується ґрунт. Синонімічний ряд на позначення цього поняття досить значний: *der Boden, die Erde, der Unterboden, der Erdboden, der Grund, die Liegenschaft, die Sohle, die Tiefe, der Acker, der Bodenraum* тощо. Це вказує на любов німців до рідної землі, яка їх забезпечує харчовими продуктами, їхню глибоку пошану до довкілля та екології і ґрунтів зокрема (Сапун К.В., 2018: 41).

Оскільки в українській мові відсутній настільки потужний синонімічний ряд, а значна частина існуючих слів (як-от *земля, поверхня*) є багатозначними або ж не підходять за контекстом (наприклад, слова «*долівка*», «*субстрат*»), то у перекладі використовуємо іншомовне слово «*ґрунт*», яке свого часу прийшло в нашу мову з німецької, поступово закріпилося та в наш час активно використовується у всіх сферах та стилях мовлення.

Водночас варто зазначити, що значна відмінність між українською та німецькою граматикую і порядком слів говорить про недостатність використання лише лексичних трансформацій лексики німецької мови під час перекладу німецькомовних статей українською мовою, спонукаючи перекладача активно використовувати також інші види перекладацьких трансформацій, до яких належать синтаксичне уподібнення (дослівний переклад); членування (внутрішнє та зовнішнє); інтеграція; транспозиція; заміна форм числа іменників та узгоджених з ними частин мови, форми та часу дієслова; способу дієслова; частин мови; додавання; вилучення; антонімічний переклад; експлікація або описовий переклад тощо.

Висновок. Переклад журнальних статей з німецької мови на українську з методологічної точки зору є складним та кропітким творчим процесом, який вимагає комплексного підходу та високої кваліфікації перекладача. Зміни, які вносяться для приведення перекладу у відповідність до мовних норм, забезпечення його адекватності та зрозумілості для цільової аудиторії, називаються перекладацькими трансформаціями, до яких належать лексичні, граматичні, стилістичні, семантичні, синтаксичні та інші, а також комплексні, які є поєднанням одразу кількох видів перекладацьких трансформацій.

Лексичні перекладацькі трансформації застосовуються у тому разі, коли у початковому тексті зустрічається нестандартна, складна для перекладу мовна одиниця, яку доцільно опустити, замінити або пояснити, або ж тоді, коли такого поняття в українській мові немає або воно може бути незрозумілим майбутнім читачам. Цей вид трансформацій відіграє значну роль у методології перекладу журнальних статей, оскільки, зберігаючи порівняну незалежність від контексту, вони, однак, здатні надати українськомовному перекладу статті тих особливостей, які вбачає доцільними перекладач.

До видів лексичних перекладацьких трансформацій належать: транскрипція та транслітерація, калькування; лексико-семантичні заміни; конкретизація, генералізація, диференціація значень; модуляція та смисловий розвиток; вилучення, додавання слів (з лексичних причин), а також компенсація втрат при перекладі; антонімічний переклад тощо.

Як правило, лексичні перекладацькі трансформації у публіцистичних та наукових журнальних текстах не існують окремо, а поєднуються одна з одною: прийоми смислового розвитку і цілісного перетворення часто вимагають доповнення або вилучення слів оригіналу, диференціація значення слова супроводжується і його конкретизацією тощо.

До лексико-граматичних та граматичних трансформацій належать синтаксичне уподібнення (дослівний переклад); членування (внутрішнє та зовнішнє); інтеграція; транспозиція; заміна форм числа іменників та узгоджених з ними частин мови, форми та часу дієслова; способу дієслова; частин мови; додавання; вилучення; антонімічний переклад; експлікація або описовий переклад тощо.

Кожен перекладач має власний стиль перекладу та ставлення до граматичних трансформацій. Перекладачі вдаються серед іншого до таких методів: розбивають надмірно складні німецькі речення, які містять відокремлені звороти та мають відмінний від української порядок слів, на два або більше речень; намагаються перекласти їх повністю; переказують їхній зміст експлікаційно з кардинально іншою граматичною структурою; об'єднують речення або їх частини тощо.

Однією з проблем перекладу іншомовних назв підприємств та організацій є той факт, що вони рідко зустрічаються в двомовних словниках. У такому разі почерпнути інформацію можливо з тематично споріднених публікацій. Проте навіть такі джерела не завжди дають однозначну відповідь, особливо це стосується української мови.

Література:

1. Бабире О.В., Екологічний дискурс у сучасному комунікативному просторі. Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка. URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/48/7.pdf (дата звернення 20.01.2021).
2. Боднар О.М. Полісемія та омонімія в німецькій терміносистемі екології. Мовні та концептуальні картини світу: зб. наук. праць. К.: ВПЦ Київський університет, 2010. Випуск 30. с. 276–280.
3. Боднар О.М. Морфологічні особливості німецької фахової мови екології. Функціональна лінгвістика: сб. науч. работ / науч. ред. А.Н. Рудяков. Симферополь: Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования, 2010. № 1. С. 54–56.
4. Боднар О.М. Система організації німецької екологічної термінології. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_38/068_074.pdf (дата звернення 20.08.2018).
5. Борщевський С.О. Слов'янська, германська та романська лексика невідомого походження в контексті контактологічної передісторії мов європейського ареалу: монографія. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. 312 с.
6. Голубовська І.О. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики: курс лекцій. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011, с. 201–223 с.
7. Етимологічний словник української мови: у 7 т. під ред. О.С. Мельничук. К.: Наукова думка, 2012, с. 192–240.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003, с. 1–464.
9. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник, –К.: Видавничий центр «Академія», 2001, с. 8–23
10. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007, с. 212–214.
11. Лалаян Н.С., Подвойська О.В. Порівняльна граматики німецької та української мов = Vergleichende Grammatik der deutschen und ukrainischen Sprache: Навч. Посібник для студ. вищих навч. закладів. Вінниця: Нова Книга, 2013, с. 210–224.

12. Любчук Н.В. Відтворення іншомовних назв відомств, партій, організацій німецькою й українською мовами. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 27. 2015. с. 255–264.
13. Міщенко А.Л. Теорія мовленнєвих актів та інструктивні тексти / А. Л. Міщенко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 92–95. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_23_34.
14. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. С. 320–344.
15. Мовна система як результат відображення процесів концептуалізації і категоризації навколишнього світу: монографія / за ред. А.В. Корольової. К.: Гілея, 2012. С. 190–196.
16. Розмаріца І.О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип. VIII / відп. ред. Л. О. Симоненко. К.: КНЕУ, 2009, с. 124–127.
17. Сапун К.В., Селезньова Р.В. Огляд публіцистичної екологічної лексики німецької мови у перекладацькому аспекті. ВЧЕНІ ЗАПИСКИ ТанНУ імені Вернадського, 2018, с. 34–37
18. Селезньова Р.В., Сапун К.В. ЛЕКСИКА МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ ЯК ДИСКУРС. Міжнародна наукова конференція «МОВА І КУЛЬТУРА» імені проф. Сергія Бурого, 2020, с. 22–25.
19. Швець О.І. Методологічна основа аналізу номінативних речень різноструктурних мов. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна. Острог: Вид-во національного університету «Острозька академія», 2014. Випуск 49, с. 134–137.
20. Щерба Д.В. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2006. Вип. 28. с. 237–239.
21. Ivanenko S. Wortfolge beim Vergleich der grammatischen Systeme des Deutschen und des Ukrainischen. Україна та німецькомовні країни в діалозі літератур, мов та культур: Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів. Львів: ПАІС, 2013. с. 96–97.
22. Kohnen A., Steck C., Brinkmann R. Wo es sich in Deutschland gut leben lässt – ein Habitatmodell für die Nymphenfledermaus (*Myotis alcaethoe*). Verbreitung und Ökologie der Nymphenfledermaus, Fachtagung des LfU am 22. März 2014. 72–84.
23. Melnyk M., Sytar H.V. Translation methods of phraseological units in the works of F.S. Fitzgerald. *Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences*, 2017, pp. 165–167.
24. *Ökologie & Landbau | oekom verlag* (дата звернення 25.01.2021)

Seleznova R., Sapun K. Types of translation transformations in tourist vocabulary

Summary. The paper emphasizes the need to take into account the specifics of the source text when creating a coherent German-Ukrainian translation of a written statement. However, the methods of achieving text coherence vary considerably depending on the specific language. It is considered how translation transformations are used in creating a translated text to ensure its comprehensibility to the reader, compliance with language norms, etc. when translating individual phrases and sentences. Lexical translation transformations play a significant role in the methodology of translation of journal articles, because while maintaining relative independence from the context, they are able to provide Ukrainian translation of the article with the features that the translator sees as appropriate. In the context of the translation of journalistic articles on tourism from German into Ukrainian, the frequency of use of this type of transformation can be described as average. The significant difference between Ukrainian and German grammar and word order indicates the inadequacy of using only lexical transformations of German vocabulary when translating German-language articles into Ukrainian, encouraging the translator to actively use other types of translation transformations as well. The reason for the use of explicative translation of the statement is, among other things, a noticeable difference between the linguistic and cognitive aspects of the worldview of the Ukrainian-speaking and German-speaking readers. The practical application of lexical-grammatical and grammatical transformations, which include syntactic similarity (literal translation), is considered on separate examples; articulation (internal and external); integration; transposition; replacement of forms of the number of nouns and parts of speech, forms and tenses of verbs agreed with them; verb mode; parts of speech; addition; withdrawal; antonymous translation; explication or descriptive translation, etc.

Key words: German-Ukrainian translation, lexical, lexical-grammatical, grammatical translation transformations, naming.

Sereda N. A.,

*Kandidat der Philologischen Wissenschaften, Dozentin,
Dozentin des Lehrstuhls für Deutsche Philologie
Nationale Linguistische Universität Kyjiu*

GRAMMATISCHE SCHWIERIGKEITEN BEIM ÜBERSETZEN DER DEUTSCHSPRACHIGEN TECHNISCHEN TEXTE

Анотація. Статтю присвячено опису граматичних труднощів перекладу німецькомовних технічних текстів. Передумовою адекватного перекладу фахових текстів є здатність правильно аналізувати граматичну структуру іншомовних речень, правильно ідентифікувати граматичні труднощі перекладу та будувати речення за правилами мови перекладу. Структури німецької й української мов суттєво відрізняються, тому відповідність передачі граматичних конструкцій однієї мови за допомогою іншої залежить від умінь і навичок перекладача. Для рівнозначного перекладу важливо визначити точне значення кожної граматичної форми оригіналу та знайти еквівалент в українській мові. Однак потрібно враховувати, що спостерігаються сигніфікативні міжмовні відмінності між текстом оригіналу та перекладом, особливо на морфологічному рівні, які лежать в основі особливостей системи й норм мови. Граматичні трансформації інколи комбінуються в перекладі з лексичними, оскільки вони не завжди існують у чистій формі. Під час перекладу технічного тексту потрібно обов'язково звертати увагу на коректне розкриття значення термінів. Порівняно з лексикою в синтаксисі професійних мов немає абсолютно нових, таких, що відрізняються від загальної мови, структур. Технічні тексти містять короткі, повні речення з лише одним твердженням. Для них не є типовими рамкові конструкції, їм притаманне використання простих часових форм (презенс, претеритум, футурум I), уникнення пасивних описових форм, коли йдеться про наказ, уникнення конструкцій з *es-*, *um ... zu-* та *man-*, які викликають роздуми. Не є типовими також синоніми, тому що вони заплутують, і використання знаків у разі переліку, а також поділяючих заголовків. Так, у технічному фаховому тексті точність термінології може представити головну проблему, однак, незважаючи на це, не можна нехтувати й законами словотвору та принципами зрозумілості тексту.

Ключові слова: адекватний переклад, фаховий текст, граматична структура, рівнозначний переклад, еквівалент, оригінал, граматичні трансформації, технічний текст, термін, технічний фаховий текст, точність термінології.

Problemstellung und Verbindung mit wissenschaftlichen und praktischen Aufgaben. Die Anforderungen an die Übersetzung von deutschsprachigen, fachübergreifenden Fachtexten stellen ein eigenständiges theoretisches und praktisches Problem dar, dessen Lösung eine gründliche Analyse und Untersuchung nicht nur lexikalischer, sondern auch grammatischer Aspekte erfordert.

Analyse der letzten Studien und Bestimmung der noch nicht gelösten Probleme. Voraussetzung für eine adäquate Übersetzung von Fachtexten ist die Fähigkeit, die grammatische Struktur fremdsprachiger Sätze korrekt zu analysieren, die grammatischen Schwierigkeiten der Übersetzung korrekt zu identifizieren und

Sätze nach den Regeln der Übersetzungssprache zu konstruieren [1, S. 60–73]. Es ist klar, dass der Übersetzer die grammatischen Merkmale der Quell- und Zielsprache, die Grundlagen der Übersetzungstheorie im Allgemeinen und der wissenschaftlichen und technischen Übersetzung im Besonderen gut kennen und in der Lage sein muss, verschiedene Methoden der grammatikalischen Transformation anzuwenden, die normalerweise aus folgenden Gründen auftreten [2, S. 216–226]: kein formaler grammatikalischer Korrespondent in einer der Sprachen; Unterschied in der Verwendung eines grammatischen Phänomens. Obwohl grammatische Schwierigkeiten beim Übersetzen der wissenschaftlich-technischer Literatur für Übersetzungswissenschaftler (E. Malmgren, E. Rajewskaja, G.I. Dulijenko, A.L. Pumpjanskij, M.F. Kossilova, F.S. Chait, W.I. Karaban, T.R. Kyjak, R. Stolze) [3–11] immer von großem Interesse waren, lassen sich noch mehrere Aspekte genauer beleuchten.

Das Ziel der vorliegenden Untersuchung ist es, grammatische Schwierigkeiten beim Übersetzen der technischen Texte aus dem deutschen ins Ukrainische zu betrachten.

Die Strukturen der deutschen und der ukrainischen Sprache unterscheiden sich stark voneinander, und die Angemessenheit der Übertragung grammatischer Konstruktionen einer Sprache durch eine andere hängt von den Fähigkeiten und Fertigkeiten des Übersetzers ab. Für eine gleichwertige Übersetzung ist es notwendig, die genaue Bedeutung jeder grammatischen Form des Originals zu bestimmen und das Äquivalent in der ukrainischen Sprache zu finden. Es sollte jedoch berücksichtigt werden, dass signifikante intersprachliche Unterschiede zwischen dem Text des Originals und der Übersetzung beobachtet werden, insbesondere auf morphologischer Ebene, die den Besonderheiten des Systems und den Normen der Sprachen zugrunde liegen [12].

Zu den grammatischen Merkmalen, die den Einsatz von Techniken morphologisch-kategorialer Transformationen bei der Übersetzung deutschsprachiger wissenschaftlicher und technischer Texte motivieren [10], umfassen Folgendes:

- Unterschiede in der Struktur der Sprache als eine Reihe bestimmter grammatischer Kategorien und Formen: deutsche Artikel, zum Beispiel als Kategorie der Gewissheit/Unsicherheit, die die Neuheit von Informationen bestimmen, die der ukrainischen Sprache unbekannt sind;
- unterschiedlicher Inhalt solcher Strukturen;
- ausgezeichnete funktionelle Eigenschaften, zum Beispiel verschiedene Singular- und Pluralformen;
- ausgezeichnete Frequenzbelastung des aktiven und passiven Zustands, realer und sprachlicher Methoden usw.;
- die Vielfalt des Ausdrucks des „formalen“ Subjekts und der Anwendung „man“, „es“, die in der Struktur des ukrainischen

Satzes unmöglich sind; die Verwendung lexikalischer Mittel, um grammatische Kategorien auszudrücken;

– ausgezeichnete Wortkompatibilität und dergleichen.

Grammatische Transformationen werden in der Übersetzung manchmal mit lexikalischen kombiniert, da sie nicht immer in reiner Form existieren.

Bei der vergleichenden Analyse von Texten technischer Anweisungen zu Geräten mit ihren ukrainischen Übersetzungen werden wir die Verwendung verschiedener Arten grammatischer Transformationen, die bei der Übersetzung professioneller deutscher Texte ins Ukrainische verwendet werden, genauer betrachten.

1) Wird eine Schraube mit einem Schraubenkopf kleiner als 9 mm verwendet, muss eine Unterlegscheibe eingesetzt werden.	Якщо діаметр головки гвинта становить менше 9 мм, необхідно використувати шайбу опору.
---	---

Bei der Übersetzung des Satzes aus dem Ukrainischen ins Deutsche wurde die Passivkonstruktion (im Deutschen) durch Aktiv (im Ukrainischen) ersetzt.

2) Die Öffnungen für die Belüftung und Hitzeverteilung dürfen niemals abgedeckt werden.	Не закривайте вентиляційні отвори та отвори для виведення тепла.
--	---

Im Beispiel ist die Passivkonstruktion des Ausgangstextes ins Ukrainische durch Imperativ dargestellt, was durch Unterschiede in der grammatischen Struktur von Sprachen verursacht wird [13].

3) Um den effizientesten Betrieb und den geringsten Energieverbrauch sicherzustellen, tauen Sie die Gefriertruhe ab, sobald der Frost an den Wänden der Gefriertruhe mehr als 5 bis 10 mm dick ist.	Для найефективнішої роботи та мінімального споживання енергії розморозуйте морозильник, коли на його стінках з'явилися надлишкові відкладення інєю або їх товщина досягла 5–10 мм.
---	---

In diesem Beispiel ist die Infinitivkonstruktion „um...zu“ gelöscht, was durch Unterschiede in der grammatischen Struktur von Sprachen verursacht ist [7].

4) Kontrollieren Sie die Schlüssel gelegentlich, um zu verhindern , dass das Wasser überläuft.	Час від часу перевіряйте піддон, щоб вода не переливалася.
--	---

In diesem Beispiel wird das Infinitivkonstrukt „um + zu + verhindern“ im Allgemeinen gelöscht, was durch Unterschiede in der grammatischen Struktur von Sprachen verursacht ist [7].

5) Um Geruchs- und Schimmelbildung zu vermeiden, sollte die Tür ein wenig offen gehalten werden. Blockieren Sie hierfür die Tür oder entfernen Sie sie zur Gänze.	Щоб уникнути утворення запахів і плісняви, залиште двері злегка відкритими. За необхідності заблокуйте їх у відкритому положенні або зніміть їх.
--	---

Im Beispiel gibt es verschiedene Techniken zur grammatischen Transformation, z.B. das Kombinieren von Sätzen und Ersatz der Passivkonstruktion durch Imperativ [14].

6) Die Gefriertruhe wurde vor kurzem über einen längeren Zeitraum vom Strom genommen. Die Gefriertruhe benötigt vier Stunden, um vollständig abzukühlen.	Морозильник було нещодавно відключено на певний проміжок часу. Морозильнику необхідно чотири години, щоб повністю охолонути.
---	---

In diesem Beispiel ist die grammatische Substitutionsmethode, nämlich der Vergleichsgrad verwendet. Das Adjektiv „längeren“ im Superlativ ist durch die Kontextadjektiv „певний“ ersetzt [15].

7) Sobald das Gerät installiert ist, müssen das Stromkabel und die Steckdose einfach zugänglich sein.	У встановленому приладі має забезпечуватися легкий доступ до електричного шнура і розетки.
--	---

Das ist ein Beispiel für den grammatischen Ersatz von Wortarten. Das Adjektiv „zugänglich“ wurde durch die Wortverbindung des Substantivs und des Adjektivs ersetzt [5].

8) Das Gerät muss daher vor dem ersten Gebrauch gespült werden.	Перед тим, як почати користуватися приладом, його необхідно промити.
--	---

Für die adäquate Übersetzung wurden folgende Transformationen verwendet: syntaktische Transformation, Satzteilumstellung und Genuswechsel: im Ausgangstext gibt es Passivkonstruktion, die durch Aktivkonstruktion in den Zieltext übersetzt wurde [16].

9) Unsere Produkte werden hergestellt, um höchste Ansprüche an Qualität, Funktionalität und Design zu erfüllen.	Наші вироби сконструйовані відповідно до найвищих стандартів якості, функціональності та дизайну.
---	--

Bei der Übersetzung wurde Infinitivkonstruktion „um...zu“ durch „у відповідності“ übertragen [17].

10) Wichtige Sicherheits hinweise.	Важливі рекомендації щодо безпеки.
---	---

Das ist ein Beispiel von Ersatz der syntaktischen Konstruktion bei der Übersetzung [18].

11) Falls es kommerziell, in ungeeigneter Weise, oder nicht im Sinne der Bedienungsanweisung benutzt wird, übernimmt der Hersteller keine Haftung und die Garantie entfällt.	У разі будь-якого комерційного використання, неправильного використання або недотримання інструкцій виробник не несе жодної відповідальності і гарантія не поширюється.
---	--

In diesem Beispiel kann man grammatische und syntaktische Transformationen sehen: Passivkonstruktion „benutzt wird“ ist durch das Substantiv „використання“ wiedergegeben. Es gibt auch Satzfolgeänderung: im Ausgangstext „übernimmt der Hersteller“ und im Zieltext „виробник не несе“.

12) In Wasserkraftwerken dient das Wasser zur Gewinnung elektrischer Energie.	На гідроелектростанціях вода служить засобом для отримання електричної енергії.
--	--

„Zu“ wurde als „для“ übersetzt [19].

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die angebotenen Varianten von Übersetzungen der technischen Texte aus dem Deutschen ins Ukrainische es ermöglichen, einen Eindruck von den Hauptunterschieden und Schwierigkeiten zu bekommen, auf die ein Übersetzer in seiner Arbeit stoßen kann. In diesem Zusammenhang sei bemerkt, dass die technische Übersetzung exakt sein muss. Es ist außerdem erforderlich, die Formen der Wortbildung und die grundlegenden wortbildenden Elemente (Suffixe, Präfixe) zu kennen und zusammengesetzte Wörter in ihre Bestandteile zu übersetzen. Während des Übersetzungsprozesses muss man sich dem Wort nicht als einer separaten Einheit nähern, sondern über seine Bedeutung in der Anordnung nachdenken. Zusammengesetzte Wörter sind in der Fachliteratur weit verbreitet. Es ist wichtig, das Hauptwort herauszufinden, das die Hauptbedeutung hat, um es richtig zu übersetzen. Bei der Übersetzung eines technischen Textes soll man ernsthaft auf die korrekte Offenlegung der Bedeutung der Begriffe achten. Anders als in Bezug auf die Lexik gibt es in der Syntax der Fachsprachen keine völlig neuen, von der Allgemeinsprache abweichenden Strukturen. Die technischen Texte enthalten kurze, vollständige Sätze mit jeweils nur einer Aussage; Vermeiden von Satzklammern; Verwendung einfacher Zeitformen (Präsens, Imperfekt, Futur I); keine beschreibenden Passivformen, wenn ein Befehl gemeint ist; keine *es-, um zu-* und *man-*Konstruktionen, welche Denkschleifen verursachen; keine Synonyme, weil dies verwirrt; Verwendung von Aufzählungszeichen und gliedernden Zwischenüberschriften. So kann in einem technischen Fachtext zwar die Exaktheit der Terminologie das Hauptproblem darstellen, doch darüber dürfen die Gesetze der Wortbildung und Prinzipien der Textverständlichkeit nicht vernachlässigt werden.

Literatur:

- Best J., Kalina S. Übersetzen und Dolmetschen (eine Orientierungshilfe). Tübingen/Basel : A. Francke, 2002. 341 S.
- Brethauer P. Der Übersetzer als Kulturexperte. Heidelberg : Julius Groos, 1987. 350 S.
- Мальмгрен Э.А., Раевская Е.П. Сборник упражнений по переводу немецкой научно-технической литературы. 2-е изд. Москва : Гос. изд. лит. на иностр. яз., 1959. 190 с.
- Дулиненко Г.И. Пособие по переводу немецкой научно-технической литературы для неязыковых вузов. Москва : Высшая школа, 1977. 193 с.
- Пумпянский А.Л. Информационная роль порядка слов в научной и технической литературе. Москва : Наука, 1974. 247 с.
- Косилова М.Ф. Специальный курс грамматики немецкого языка для перевода научной и технической литературы. Москва : МГУ, 1994. 127 с.
- Хаит Ф.С. Пособие по переводу технических текстов с немецкого языка на русский. Москва : Высшая школа ; ИЦ «Академия», 2001. 94 с.
- Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Частина I. Граматичні труднощі. Флоренція ; Страсбург ; Гранада ; Київ : Tempus, 1997. 317 с.
- Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
- Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теорія та практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
- Stolze R. Fachübersetzen. Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis. Berlin : Frank & Timme, 2013. 420 S.

- Матвеева Г.Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста. Ростов-на-Дону : РУ, 1984. 132 с.
- Чернышева М.Г., Самошенко С.М., Черный В.Д. Микроэлектроника, микропроцессоры, информатика : пособие по немецкому для технических вузов. Москва : Высшая школа, 1990. 160 с.
- Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. Москва : Икар, 2007. 480 с.
- Михайленко В.В. Алгоритм інтро-перекладацьких стратегій у мультимедійному форматі. *Наука і освіта 2004* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Т. 25 : Актуальні проблеми перекладу. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. С. 38–39.
- Зюженкова О.М., Астремецкая Т.П. Немецкий язык для студентов радиотехнических специальностей. Минск : Вышэйшая школа, 1986. 193 с.
- Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2008. 512 с.
- Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация. Москва : Наука, 1998. 345 с.
- Максін В.І. Очистка стічних вод від сполук, що містять іони амонію та міді. *Науковий вісник НУБІП України*. Київ, 2009. № 137. С. 60–64.

Sereda N. Grammatical translation problems of German technical texts

Summary. The article is dedicated to the description of the grammatical translation problems of German technical texts. A prerequisite for an adequate translation of specialized texts is the ability to correctly analyze the grammatical structure of foreign language sentences, to correctly identify the grammatical translation problems and to construct sentences according to the rules of the target language. The structures of the German and Ukrainian languages differ significantly from each other, and the correspondence of the translation of grammatical structures of one language with the help of another depends on the skills and abilities of the translator. For the equivalent translation, it is important to determine the exact meaning of each of the grammatical form of the original, and to find the equivalent in the Ukrainian language. But it should be taken into account that there are significant interlanguage differences between the original text and the translation, especially at the morphological level, which underlie the system features and the language norms. Grammatical transformations are sometimes combined in translation with lexical ones, since they do not always exist in pure form. When translating a technical text, it is necessary to pay attention to the correct usage of linguistic terms. Unlike the vocabulary, there are no absolutely new structures in the syntax of technical languages that differ from the general language. Technical texts contain short, complete sentences with only one statement. For them, sentence brackets are not typical, they are characterized by the use of simple tenses (present, past tense, future tense), by avoidance of passive descriptive forms when it comes to orders, avoidance of *es-, um ... zu-* and *man-* constructions, which evoke reflections. Synonyms are also not typical, because they are confusing, no bullets and subheadings are used. Thus, in a technical specialized text, the accuracy of terminology can present the main problem, but despite this, the laws of word formation and principles of text intelligibility must not be ignored.

Key words: adequate translation, specialized text, grammatical structure, equivalent translation, equivalent, original, grammatical transformations, technical text, term, technical specialized text, accuracy of terminology.

*Сін Чжефу,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри східних мов та перекладу**Інституту філології**Київського університету імені Бориса Грінченка*

ЧИННИКИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОЛЬОРІВ У КИТАЇ ТА УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядається проблематика інтерпретації кольорів у китайській та українській культурах. Охарактеризовано основні наукові погляди щодо трактування явища кольору. На основі сучасних підходів визначено сутність і особливості кольору як наукового феномену. Колір дослідниками характеризується як основна категорія культури, яка передбачає знання про історичний розвиток нації, народу, особливості взаємодії етнічних груп, їх традиції, риси художнього бачення світу. Визначено основні принципи класифікації кольорів (сприйняття світобудови, ієрархічність, історичний розвиток, природне середовище). Під час висвітлення тлумачення кольорів у різних культурах акцент був зроблений на інтерпретацію кольорів у культурі Китаю та України, здійснено їх порівняльний аналіз. З'ясовано, що в Україні чорний колір сприймається як жалоба, білий колір співвідноситься з життям, чистотою; у Китаї білий колір символізує траур, чорний – родючість. Обґрунтовано, що блакитний колір у слов'янських спільнотах символізує благородство, чистоту, вірність; у східному просторі блакитний колір замінюється зеленим, що символізує народження нового життя, весну; червоний колір у східній символіці уособлює буйство життя в усіх його проявах, вогонь, прагнення досягати вершини, веселу атмосферу; в слов'янській культурі червоний колір відображає любов, енергію та небезпеку; жовтий колір у слов'ян сприймається як колір багатства, успіху, достатку; для східної нації жовтий колір інтерпретується як центр світу, елемент землі, що володіє властивостями родючості, перетворення. На основі досліджень науковців було виокремлено та охарактеризовано основні чинники інтерпретації кольорів у культурі Китаю та України, серед них: антропологічні (відображають процес виникнення та розвитку інтерпретації кольорів у культурах країн), психологічні (характеризують психологічні особливості сприйняття кольорів), гендерні, функціональні (представлені в аналізі функціонування семантики кольору в художніх текстах), порівняльні (відображають зіставлення ментального усвідомлення кольору в різних культурах), історичні (передбачають аналіз етимології окремих слів, груп слів, які називають колір), географічні (відображають внутрішню форму кольору через відтворення умов навколишнього середовища), лінгвокультурологічні (впливають на інтерпретацію кольорів крізь призму мови через систему асоціацій, символів, значень, тлумачень) чинники.

Ключові слова: колір; чинник, культура, кольоропозначення в китайській та українській мовах, інтерпретація, символіка, значення.

Проблема різноманітних аспектів феномена «колір» постійно знаходиться під пильним поглядом науковців. Фізиків цікавить енергетична природа кольору; фізіологи переймаються процесами сприйняття кольору людським оком, перетворення

його в колір; психологи вивчають деталі сприйняття кольору, дію його на психіку; живописців, літераторів надихає естетична функція кольору; лінгвісти акцентують увагу на тлумачення кольорів у різних мовах світу. Адже колір відіграє важливу роль у житті людини. Завдяки кольору людина сприймає навколишній світ. Крім того, важливо зауважити, що сприйняття кольору та його інтерпретація різними мовами, зумовлені національними, релігійними, естетичними особливостями, культурними традиціями, звичаями, ціннісними орієнтаціями, екологічним середовищем місця проживання людини. Розуміння значення кольорів різних культур дозволяє відобразити універсальні властивості мов, її систему організації, національну специфіку, яка пов'язана екстралінгвістичними, лексико-граматичними, асоціативними причинами. Залежно від мови розрізняється і склад слів, що позначають той чи інший колір. Важливу роль у цьому процесі також відіграє збіг і розбіжності у значеннях кольорів різних народів, оскільки знання цього факту сприяє ефективному налагодженню не лише соціокультурних зв'язків між країнами, але й підштовхує до розвитку суспільства загалом [1]. Враховуючи те, що останнім часом між Україною та Китаєм міжкультурні зв'язки стають усе тіснішими, постає актуальна необхідність більш детально дослідити збіг, розбіжності у розумінні значення кольорів вищезгаданих країн, аби постійно підтримувати теплі і дружні відносини.

Аналіз праць науковців, таких як Ю. Аніщенко, Д. Бакєєва, Ю. Веклич, С. Єрмоленко, Ч. Кайчень, Н. Козлова, Ц. Лівей, В. Овсійчук, Т. Семашко, О. Шевчук та інші, демонструє достатню кількість досліджень, присвячених проблемі інтерпретації кольору в різних культурах, що дозволило виокремити декілька підходів стосовно характеристики сутності, ознак досліджуваного явища.

Так, Д. Бакєєва зазначає, що колір – це основна категорія культури, яка передає знання про універсальність історичного розвитку нації, народу, особливості взаємодії етнічних груп, їх традиції, специфічні риси художнього бачення світу. Колір, як вважає науковець, проявляється через асоціації, значення, символи, відображає морально-етичні аспекти людей. Символіка кольору зумовлена домінуючою культурою, колірний символ містить код доступу до масової свідомості. Д. Бакєєва характеризує колір через категорії мистецтва, зберігаючи зв'язок досліджуваного феномена з формою, значенням, обрядами, міфологією, релігією тощо. Крім того, науковець колір представляє крізь призму культурної семантики, яка формується під впливом не стільки природних, скільки соціальних чинників. Також у працях дослідника розглядаються закономірності впливу кольору на психоемоційну сферу людини; вивчаються естетичні аспекти кольору; характеризується значення кольору як засобу психодіагностики, терапії [2].

Ю. Веклич, переймаючись проблемою розвитку соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, акцентувала увагу на основах міжкультурного спілкування, де проблемі тлумачення кольору приділяє важливе значення. Автор зазначає, що культурна основа у тлумаченні кольорів відіграє неабияку роль, оскільки недостатня обізнаність про сприйняття, розпізнавання, розуміння значення кольорів створює труднощі в правильному застосуванні під час міжкультурного спілкування. Крім того, науковець порівнює тлумачення кольорів у культурі США, Мексики, України, Німеччини, Швейцарії, Великобританії, Китаю, Японії, Австралії, Канаді, Ізраїлі, племен Північної Африки та інших. Ю. Веклич зауважує, що, наприклад, у європейських країнах чорний колір сприймається як жалоба, білий колір співвідноситься з життям, чистотою; у країнах сходу саме білий колір символізує траур, чорний – родючість. На думку вченого, таке розуміння білого кольору пов'язане асоціаціями порожнечі, безтілесності тощо [3].

Вивчаючи проблему значення кольорів у китайській мові з позиції національно-культурної семантики, О. Шевчук зазначає, що назви кольорів є поєднанням двох прикметників кольору, які займають у китайській мові багато місця, адже в якості складових компонентів слова виступають не лише основні, але й неосновні значення кольору. Як зауважує автор, значення кольорів, що містять власні назви, не характерні для китайської мови; конкретні відтінки відображені у трискладових значеннях кольору, які містять як предмет, так і ознаку предмету; структурно-семантичні типи значень кольорів у китайській мові організують відповідну послідовність: порівняльне, описове, двоскладне, уточнююче, вказівне, контекстуальне значення кольорів [1].

Із досліджень Н. Козлової кольори, які відрізняються один від одного за світлом, мають назву «ахроматичні» або «безбарвні», серед них: білий, сірий, чорний; інші кольори хроматичні або кольорові, які розділяються на теплі (червоний, жовтий, помаранчевий), холодні (зелений, блакитний, синій, фіолетовий). Науковець також характеризує поняття кольорного простору, який вважає психологічним, оскільки в природі існують лише світові хвилі, довжина яких перебуває у відповідному діапазоні, колір є результатом діяльності мозку, очей людини. Дослідник зауважує, що існує різниця між кількістю кольорів та їх назвами, що може бути зумовлено практичною зацікавленістю людей або частотою зустрічі їх у природі [4].

Ч. Кайчен вивчає проблему семантики, символіки, функцій значення кольорів, розтлумачує мовні одиниці значення кольорів, які формуються на рівні ментальності носіїв російської та китайської лінгвокультури. Учений наводить приклади порівняльного аналізу інтерпретації кольору в китайській і російській культурах, а саме: блакитний колір у російському середовищі символізує благородство, чистоту, вірність; у китайському просторі блакитний колір замінюється зеленим, що символізує народження нового життя, весну; червоний колір у китайській символіці уособлює буйство життя в усіх його проявах, вогонь, прагнення досягати вершини, веселу атмосферу; в російській культурі червоний колір відображає любов, енергію та небезпеку; жовтий колір у росіян сприймається як колір багатства, успіху, достатку; для китайської нації жовтий колір інтерпретується як центр світу, елемент землі, що володіє властивостями родючості, перетворення тощо.

У наукових розвідках Т. Семашко звернено увагу на аналіз семантичних трансформацій колоративів української мови

та їх актуалізації в дискурсі художнього тексту. Автор створює засобами колористики унікальну художню картину світу. Для дослідника назви кольорів відображають індивідуально-авторське бачення світу, семантика колористики дає змогу проникнути в глибини підсвідомості людини. Колір, як зауважує Т. Семашко, – це усвідомлений, ретельно продуманий прийом, який дозволяє художнику слова акцентувати найбільш суттєві моменти авторської концепції світу, людини. Автор на прикладі текстів В. Стуса [5] інтерпретує кольори української культури таким чином: чорний – комплекс негативних емоцій, драматизм життєвих ситуацій; червоний – любов, щастя, надія; білий – чистота, невинність тощо.

На думку В. Овсійчук, колір відіграє значущу роль у розвитку культури, адже на ранніх стадіях становлення первісного суспільства колір став засобом позначення важливих галузей досвіду соціуму, дозволяє орієнтуватися у просторі, часі, є ефективним інструментом регулювання відносин між людиною, предметним світом. Учений виокремлює основні системотворчі принципи класифікацій кольорів, а саме: підставою виступає представлення про світобудову (космічні сили, богів, структуру соціуму, цінності); класифікація кольорів будується за ієрархією (визначається місце за ступенем причетності до сакрального світу); важливими чинниками класифікації кольорів є історичний розвиток, характер природного середовища, особливості кольорного сприйняття представниками культури, традиції, вплив інших культур. Крім того, дослідник презентує загальну тенденцію переходу від кольорних класифікацій на ранніх етапах розвитку до більш складних кольорних сполучень різних культур [6].

Наукові дослідження Ю. Аніщенко, С. Єрмоленко містять твердження, що колір відіграє велику роль у житті сучасної людини, від нього залежить настрій, емоції, самопочуття. Порівнюючи семантику та символіку кольору в німецькій та українських мовах, автори зауважують, що вихідним положенням у визначеннях кольору на ранніх етапах розвитку було протиставлення темного і світлого; межі між кольорами тривалий час залишаються розмитими; основним засобом передачі відтінків є модифікація основного кольору. З цієї метою, з позиції авторів, застосовуються суфікси інтенсивності (синюватий – bläulich, червонуватий – rötlich); спеціальні слова, що уточнюють колір (блідо-, яскраво-); метафоричне вказування на предмет, що має такий самий відтінок (білосніжний); вказування на основні кольори, що входять до складу відтінку (коричнево-сірий, синьо-зелений). Якщо відтінок, що має назву в одній мові, може не мати її в іншій, тоді відтінки не виокремлюються від основного кольору і не різняться між собою [7].

Попри те, що науковці проблему тлумачення кольорів у культурах країн світу вивчали з різних боків, відкритим залишається питання визначення чинників інтерпретації кольорів у культурах Китаю та України.

Мета статті – дослідити семантику кольорів у культурі Китаю та України (на матеріалах творів М. Хвильового та Гу Чена), охарактеризувати чинники інтерпретації досліджуваного явища у культурах зазначених країн.

Для досягнення мети статті було застосовано теоретичні методи наукового дослідження, а саме: аналогія, індукція, дедукція, аналіз наукових підходів до розв'язання проблеми тлумачення кольорів у різних країнах світу, вивчення сучасного стану досліджуваної проблеми, узагальнення теоретичних поглядів стосовно розуміння основних термінів, формулювання чинників інтерпретації кольорів у культурі Китаю та України. Серед

емпіричних методів наукового дослідження було застосовано: порівняльний семантичний, етимологічний аналіз кольорів у творах українського та китайського авторів, контекстуальний аналіз.

Аналіз творів М. Хвильового та Гу Чена дозволив простежити основну ідею семантики кольорів.

Так, на основі творів М. Хвильового було виявлено ставлення автора до червоного кольору, який уособлює у собі боротьбу, революцію:

«...наші прадіди теж у цей час бігали тічкою,
а наша кров – прадідівська, червона і теж горить» [8, с. 36];
«А все-таки вклоняюсь тобі, мій героїчний народ!»

Твою кров'ю ми окропили три чверті пройдені нами путі до соціалізму» [8, с. 60].

У порівнянні з М. Хвильовим, червоний колір у творі Гу Чена «Почуття» символізує досвітне, що зароджує світло у темі, любов, пошану, багатство:

«У мертвій сірості
пройшли два хлопчика:
один яскраво-червоний,
інший – світло-зелений»
«在一片死灰中 走过两个孩子 一个鲜红 一个淡绿» [9].

Символічне значення мають чорний і білий кольори у творах митців. Для М. Хвильового червоний колір найчастіше відображає смерть, яка не надає надії на вороття. У новелі «Я романтика» автор пише:

«Це новий синедрион, це чорний трибунал комуни,
... біля чорного трибуналу комуни стоїть гнітюча мовчазність.

Так: будуть сотні розстрілів, і я остаточно збився з ніг!» [8, с. 273].

Порівнюючи значення чорного кольору двох авторів, варто зазначити, що у творах Гу Чена чорний колір також пов'язаний із явищами смерті, хворобою, тугою, злом. Автор наголошує на приналежності людини до «一代人» (покоління), яке зіштовхнулося з серйозними труднощами, адже сам перебував у такій «黑暗» (темноті), але хотів «黑色的眼睛» (чорними очима) знайти «光明» (світло), відображаючи тим самим наявність надії на світле майбутнє [9]:

«Темна ніч дала мені чорні очі,
а я ними буду шукати світло»
«黑夜给了我黑色的眼睛, 我却用它寻找光明» [9].

Білий колір у прозі М. Хвильового є символом далеко не легкого життєвого шляху героїв: вкритого снігами, мерзлотою, заметами хуртовини, вітрами:

«...за дубом причаїлась тиша.
І промерзла чужа земля.
І все було чуже – і земля, і межі,
і квартали, і кучугури,
і дальні степові огні» [8, с. 211].

Для Гу Чена білий колір є поховальним, що пов'язаний із трауром, асоціюється з чистотою:

«Дика квітка, всяка всячина,
Втрачені гудзики розсіпані край дороги,
Немає білих хризантем у білявому волоссі,
І немає образу півоній прекрасних»
«野花, 星星点点 像遗失的纽扣撒在路边 它没有秋菊卷曲的金发 也没有牡丹娇艳的容颜» [9].

Сірий колір яскраво був відображений у творах М. Хвильового як символ туги, смутку, нудьги, безвихідної ситуації, нерелізованості, розчарування:

«Стіни дивились сіро й похмуро»,
«навкруги комуни сіро»,
«небо стояло в сірій сорочці будня» [8, с. 207].

У творах Гу Чена сірий колір означає зречення, смиренність, меланхолію, байдужість:

«Небо було сірим, дорога була сірою,
Будівля була сіра, дощ теж був сірий, скрізь сірість...»
«天是灰色的 路是灰色的 楼是灰色的 雨是灰色的 在一片死灰中 走过两个孩子» [9].

В інтерпретації М. Хвильового жовтий колір найчастіше пов'язаний з порожнечою, пустелею, дорогою, де все навкруги завмерло: «Дорога спокійно відходить, і на ній порожньо. Мабуть, скоро зажовтіє листя...»,

«А в цій книзі лист із берези, пожовклий (Може, берези вже й нема...),»

«Далі відходила в зелено – лимонну безвість мертва дорога» [8].

Однак золотий колір є позитивним у творчості М. Хвильового, адже символізує могутність, благородство, гуманність, чуттєвість:

«Легенький золотий сум... Чебреці, чебреці...»,
«Ставок думав золоту пісню...»,

«А от гаптувати – це яскраво, бо гаптувати: вишивати золотом або сріблом» [8, с. 62].

У порівнянні з інтерпретацією жовтого кольору М. Хвильового, Гу Чен жовтий колір тлумачить як імператорський, національний, що символізує Землю та Інь. Це колір благородства, влади, гідності, оптимізму, юності, щастя та достатку:

«Восени жовті листя майорять» «秋天 / 黄叶飘飘» [9].

Отже, аналіз творів китайського та українського авторів на предмет характеристики, тлумачення кольорів дозволив виявити деяку схожість інтерпретації окремих кольорів (чорний, сірий, білий), а також відмінність символіки жовтого кольору, що дає підстави розглянути питання основних чинників інтерпретації кольорів у культурі Китаю та України.

Теоретичний аналіз досліджень учених (Д. Бакєєва, Ю. Веклич, Ц. Лівей, О. Шевчук, І. Яковлева та інші) дозволив з'ясувати, що причинами збігу, розбіжностей у тлумаченні кольорів у культурах країн світу можуть бути різними. Тому вважаємо за необхідне охарактеризувати основні чинники інтерпретації кольорів у Китаї та Україні.

На думку Д. Бакєєвої, основними факторами, що впливають на становлення і розповсюдження кольорової культури, можуть бути такі: природно-кліматичні, психологічні, історико-культурні фактори [2].

Н. Козлова визначає такі чинники, що визначають символіку і семантику кольору, як: клімат, історія, релігія країни, традиції та звичаї. До того ж, автор акцентує увагу на лінгвокультурному чиннику, що має вплив на аспекти тлумачення кольорів. Науковець стверджує, що кожна мова відтворює навколишню дійсність по-різному, тому у одних народів розрізняють три кольори, у інших – сім [4].

Праці Н. Трифонової містять інформацію про екстралінгвістичні фактори, які визначають значення кольорів. Такі фактори носять лінгвокраїнознавчий характер, оскільки ґрунтуються на історії, традиціях, географічному положенні, соціальному, культурному рівні розвитку кожної нації. Екстралінгвістичні фактори включають риси способу життя, побуту населення, звичний статус, відносини речей, особливості розвитку ремесел, техніки, специфіку вірувань, звичаї, смаків, моди [10].

Для І. Яковлевої найбільш значущими серед чинників інтерпретації кольорів різних культур виступають: історичні, лексико-семантичні, граматичні, когнітивні, функціональні, порівняльні [11].

Враховуючи вищезазначені підходи щодо виокремлення чинників тлумачення кольорів у різних культурах, підтримуючи позицію Ч. Кайчєнь [12], вважаємо за необхідне виокремити такі чинники інтерпретації кольорів у культурі Китаю та України: антропологічні, психологічні, гендерні, функціональні, порівняльні, історичні, географічні, лінгвокультурологічні.

Антропологічні чинники, що впливають на розуміння кольорів у культурах Китаю та України, відображають процес виникнення та розвитку значення кольорів у мовах зазначених країн, де існують свої закони будови системи тлумачення кольорів. Згідно з дослідженнями К. Кайчєня, до універсального інструменту створення системи основних кольорів належать одинадцять назв (білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, коричневий, фіолетовий, рожевий, помаранчевий, сірий). Спочатку з'являються назви білого і чорного кольорів, потім червоного, зеленого, жовтого, синього і коричневого. Наостанок формується назва фіолетового, рожевого, помаранчевого, сірого кольорів [12].

Психологічні чинники тлумачення кольорів характеризують психологічні особливості сприйняття таких кольорів, як: червоний, жовтий, зелений, синій. У результаті низки експериментів Е. Рош, яка висунула ідею існування фокусних і нефокусних кольорів, було з'ясовано, що фокусні кольори сприймаються краще від нефокусних; зберігаються фокусні кольори як у короткочасній, так і в довготривалій пам'яті; назви фокусних кольорів швидше відтворюються у пам'яті. Лінгвокультурологічні чинники впливають на інтерпретацію кольорів крізь призму мови через систему асоціацій, символів, значень, тлумачень. Як зазначає Ю. Веклич, у культурі Китаю, наприклад, білий колір символізує смерть, жалобу, старість, чистоту. В українській культурі білий колір асоціюється з невинністю, радістю, чистотою, він несе в собі сили денного світла, що відображає зв'язок із Божественним началом. Однак, як стверджує автор, білий колір в Україні може мати і протилежне значення, що характеризує порожнечу, безтілесність, крижане мовчання [3].

Функціональні чинники, що мають вплив на тлумачення кольору, представлені в аналізі функціонування семантики кольору в художніх текстах. За допомогою кольору автори текстів розкривають ідею твору, створюють емоційний фон, презентують героїв, адже колір створює атмосферу виразності мови, впливаючи на читача.

Історичні чинники передбачають аналіз етимології окремих слів, груп слів, які називають колір. Важливе місце у цьому аспекті займає питання семантичного першоелемента. Оскільки за допомогою вивчення історії тлумачення кольору легше зрозуміти звучання та інтерпретацію кольору сьогодні.

Порівняльні чинники відображають зіставлення ментального усвідомлення кольору в різних культурах. За допомогою таких чинників можливо з'ясувати точки дотику у міжкультурному співробітництві країн, націй, народів, Китаю та України в тому числі [12].

Географічні чинники тлумачення кольору (клімат, рельєф, річки) теж відіграють важливу роль у цьому процесі. Наприклад, в Україні довга зима та коротке літо. В холодну пору зазвичай українці вдягають темний одяг, який створює ілюзію більш теплої. Тому найбільш популярними став чорний

та сірий одяг, білий став кольором захвату в українців, адже відображає чистоту, первозданність [3]. Ц. Лівей демонструє, що у створенні образу Китаю було застосовано жовтий колір, який асоціюється з різноспрямованістю, силою, гідністю, різноплановістю, адже велику територію Китаю займає область гір, найбільша ріка Хуанхе, що в перекладі означає «жовта ріка», навіть колір шкіри китайців сприймається іншими націями як жовтий [13]. О. Шевчук теж доводить, що внутрішня форма прикметників кольору в китайській мові найбільше відтворює умови навколишнього середовища, господарської діяльності країни. Національно-культурні особливості значення кольорів китайської мови проявляються у виборі предметів, які стають значущими елементами для конструювання національної картини світу, що співвідноситься з лінгвокультурною спільнотою Китаю. Дослідник вважає, що у китайській мові для насиченості кольору застосовуються лексичні, морфологічні модифікатори, морфологічні показники здатні висловлювати різні відтінки кольору з позиції насиченості, яскравості [1]. Із спостережень В. Грещука, в українській мові на морфологічному рівні використовується лише послаблення кольору за допомогою суфіксу -ува: «жовтуватий», «зеленуватий» тощо [14].

Отже, наведене дослідження характеризує основні наукові погляди щодо трактування кольору як феномену. Вчені вважають колір основною категорією культури, яка передає знання про історичний розвиток нації, народу, особливості взаємодії етнічних груп, їх традиції, риси художнього бачення світу. Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні принципи класифікації кольорів (сприйняття світобудови, ієрархічність, історичний розвиток, характер природного середовища тощо). Представлено порівняльний аналіз тлумачення кольорів у різних культурах, Китаю та України в тому числі. На основі досліджень науковців було виокремлено та охарактеризовано основні чинники інтерпретації кольорів у культурі Китаю та України, серед них – антропологічні, психологічні, гендерні, функціональні, порівняльні, історичні, географічні, лінгвокультурологічні чинники.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у практичній перевірці впливу чинників на тлумачення кольорів у різних культурах.

Література:

1. Шевчук О.П. Цветообозначения китайского языка, их особенности и национально-культурная специфика : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22. Москва, 2005. 159 с.
2. Бакеева Д. Символика цвета в разнообразных культурах мира : мифологический этап. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота, 2012. № 6. С. 30–33.
3. Веклич Ю.І. Значення кольорів у культурах народів світу у контексті формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. Ялта : РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», 2013. Вип. 39. С. 56–62.
4. Козлова Н.Н. Цветовая картина мира в языке. Ученые записки ЗабГГУ . Чита : Забайкальский государственный университет, 2010. № 3. С. 82–88.
5. Стус В. Час творчості. Київ: Дніпро, 2005. 704 с.
6. Овсійчук В. А. Українське малярство Х–XVIII століть. Проблеми кольору. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. 479 с.
7. Аніщенко Ю., Ермоленко С. Семантика і символіка кольору як лінгвокультурний феномен (на базі німецької та української мов).

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій, 19-20 квітня 2012 р. Суми : СумДУ, 2012. С. 3–5.

8. Хвильовий М. Новели, оповідання. «Повість про санаторійну зону». «Вальдшнепи». Роман. Поетичні твори. Памфлети. Київ : Наукова думка, 1995. 816 с.
9. Гу Чэн. [Стихи]. Пер. И. Алимова, О. Трофимовой. Азиатская медь: Антология современной китайской поэзии. Сост. Лю Вэнь-фэй. Пер. с кит. СПб., 2007. 256 с.
10. Трифонова Н. С. Метафора в ранней лирике Анны Ахматовой («Вечер»-«Белая стая»-«Анно Доміні») : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Екатеринбург, 2005. 220 с.
11. Яковлева И. Функционирование колоративной лексики в романе В.Набокова «Король, Дама, Валет». Самара, 2009. URL: <https://pandia.ru/text/78/251/15514.php>. (дата звернення: 11.02.2021).
12. Овсійчук В.А. Українське малярство Х–XVIII століть. Проблеми кольору. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. 479 с.
13. Ливэй Ц. Лингвокультурные образы России и Китая в художественных произведениях представителей русской дальневосточной эмиграции : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Москва, 2016. 183 с.
14. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір : монографія. Івано-Франківськ, 1995. 206 с.

Xing Zhefu. Color interpretation factors in China and Ukraine

Summary. The article deals with the problem of the influence of factors on the interpretation of colors in the culture of China and Ukraine. The main scientific

views on the interpretation of the phenomenon of color are characterized. Based on the approaches of scientists, the essence and features of color as a scientific phenomenon are determined. Researchers characterize color as the main category of culture, it presupposes knowledge about the historical development of a nation, people, peculiarities of interaction between ethnic groups, their traditions, features of the artistic vision of the world. The basic principles of color classification (perception of the universe, hierarchy, historical development, environment) have been determined. The results of scientists' research on the interpretation of flowers in different cultures are presented, the emphasis was placed on the interpretation of flowers in the culture of China and Ukraine, a comparative analysis was carried out. It has been established that in Ukraine, black is perceived as mourning, white is associated with life, purity; in China, white symbolizes mourning, black - fertility. It is substantiated that the blue color in the Slavic communities symbolizes nobility, purity, loyalty; in the eastern space, blue is replaced by green, which symbolizes the birth of a new life, spring; red in eastern symbolism personifies the riot of life in all its manifestations, fire, the desire to reach the top, a cheerful atmosphere; in Slavic culture, red reflects love, energy and danger; among the Slavs, yellow is perceived as the color of wealth, success, prosperity; for the eastern nation, yellow is interpreted as the center of the world, an element of the earth that has the properties of fertility and transformation. Based on the research of scientists, the main factors of interpretation of colors in the culture of China and Ukraine were identified and characterized, among them: anthropological, psychological, gender, functional, comparative, historical, geographical, linguocultural factors.

Key words: color, factor, culture, interpretation, symbolism, meaning.

*Солдатова Л. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ВИКОРИСТАННЯ ТЛУМАЧНОЇ ФОРМУЛИ ЗНАЧЕННЯ ІДІОМИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ МІЖМОВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. У статті розглядаються проблеми збереження автентичності дискурсів у процесі міжмовної трансформації ідіом та запобігання конфліктам «картин світу» носіїв із різними «мовами первинної соціалізації» (ЛПС).

«Дослівний переклад», «інтуїтивний переклад», «асоціативний переклад» або «комп'ютерний переклад» не можуть забезпечити необхідну та достатню кореляцію інформації, крім одиничних випадків збігів.

Пропонується використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування ідіом, заснованого на процесі створення удосконаленої тлумачної формули значення ідіоми, який здатен забезпечити деталізований інформаційний аналіз, повноту та однозначність міжмовної трансформації та наявність або відсутність кореляції інформації по суті для розуміння значення ідіом та для досягнення автентичності міжмовних перекладів та правильного використання людьми з різними «Мовами первинної соціалізації».

Використання удосконаленої тлумачної формули значення ідіоми для кодування або декодування та договірних умов достатньо для визначення стрижневого інформаційного значення і запобігає утворенню інформаційних помилок.

Це дає змогу зняти невизначеність аналізованого інформаційного масиву та визначає спільні частини обсягу проаналізованої інформації.

Наведений у статті приклад міжмовної трансформації двох ідіом «sucked orange» (англ.) та «вичавлений лимон» (укр.) підтверджує необхідність і достатність використання запропонованого інформаційно-кореляційного критерію розмежування, успішність технології його використання.

Дотримання договірних умов та знаходження «векторів інформаційної відповідності» за унормованими характеристичними ознаками забезпечують якісну міжмовну трансформацію ідіом, підвищує ефективність міжмовних комунікацій та формує «вторинну мовну особистість».

Отримані результати та виявлення наявності або відсутності кореляції інформації по суті дають можливість виявити вектори інформаційної відповідності та визначити відповідність інформаційної суті як у «поверхнево» однакових ідіомах, так і у «поверхнево» різних ідіомах.

І в процесі формування інформації (дискурсах) не вступають у конфлікт і не виникає невідповідність у «картинах світу» носіїв різних «мов первинної соціалізації» в процесі міжмовного перекладу ідіом.

Запропонована технологія може бути використана в теорії та практиці перекладу, укладанні міжмовних тлумачних словників ідіом, методиці навчання і вивчення іноземних мов. Вона забезпечує достовірність інформації в процесах міжмовної комунікації та запобігає комунікативним бар'єрам у процесі спілкування людей з різними «мовами первинної соціалізації».

Не виключена можливість подальшого розроблення алгоритму та програмного забезпечення для автоматизації перекладу за розробленою універсальною тлумачною формулою значення ідіоми та кореляцією інформації у процесі міжмовної трансформації ідіом, що може значно спростити процес міжмовних перекладів ідіом.

Ключові слова: ідіома, дискурс, кореляція, тлумачна формула значення ідіоми.

Постановка проблеми. У статті розглядається проблема збереження інформаційної автентичності ідіом у процесі міжмовних трансформацій.

Розділені національними, культурними, мовними кодовими системами та «картинами світу» соціуми об'єднані бажанням міжмовного, міжкультурного та міжособистісного спілкування як у професійних, так і в непрофесійних сферах діяльності. Тому пошук засобів виявлення та пізнання сутності (внутрішнього змісту) інформації для досягнення достовірності у процесі міжмовних трансформацій ідіом у «мові первинної соціалізації» (МПС) та «мові вторинної соціалізації» (МВС) та навпаки стає науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці приділяють багато уваги дослідженням різних аспектів вивчення ідіом:

- теоретичним [1; 2; 3; 4; 5];
- стилістичним [6];
- лексикографічним [7; 8; 9];
- методичним [10; 11].
- практичним [10; 12].

Але недостатньо уваги приділяється синтезу, опрацюванню та удосконаленню методів і засобів запобігання руйнування сенсу інформаційного масиву ідіоми для забезпечення автентичності міжмовної трансформації.

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності пошуку векторів інформаційної відповідності (ВІВ) значення ідіоми в одній мові зі значенням ідіоми в іншій мові, що необхідно та достатньо для досягнення автентичності під час обміну інформацією та міжмовних трансформацій.

Індивіди з різними мовами соціалізації, які не знайомі з ідіомою мови джерела, часто прирівнюють її значення до суми значень акусто-графічних кодів (АГК) (слова) або проводять аналіз сприйнятої інформації, ігноруючи дискурс як процес формування інформації свідомістю людини [13, с. 442–447], тобто кореляційна перевірка проводиться з погляду власної «картини світу»: аналізу переконань, цінностей, власної культури тощо.

Це призводить до некоректності та інформаційних помилок: різної інтерпретації, руйнування інформації, що в результаті призводить до конфлікту «картин світу».

Мета дослідження:

– використання удосконаленої тлумачної формули значення ідіоми (ТФЗІ) та інформаційно-кореляційного критерію (ІКК) для автентичного тлумачення інформаційної суті ідіом будь-яких культур і національних мовних кодових систем (НМКС);

– розроблення алгоритму перекладу – деталізований інформаційний аналіз, який здатен запобігти появі інформаційних помилок під час кодування та декодування;

– знаходження за певними унормованими характеристичними ознаками векторів інформаційної відповідності (ВІВ) інформації, яка міститься в ідіомах мови оригіналу (МО) (або мови джерела) та цільової мови (ЦМ) для визначення ступенів кореляції інформації по суті у цих значеннях та автентичності кодової та декодової трансформації інформації;

– демонстрація прикладу використання запропонованої технології міжмовних трансформацій ідіом.

Об'єктом дослідження є ідіоми, тому що вони викликають багато спотворень та неоднозначностей у процесі кодування та декодування інформації людьми з різними МПС та МВС.

Предметом дослідження є проблема досягнення автентичності у процесі міжмовних трансформацій ідіом.

Наукова новизна. На основі ІКК створена необхідна та достатня удосконалена ТФЗІ та проведено пошук ВІВ для автентичних міжмовних кодувань та декодувань інформації, яка міститься в ідіомах.

Виклад основного матеріалу. Ідіома, сформована та збережена соціумом, відображає образ об'єкта реальності, зумовлений соціолінгвістичними конотаціями, внутрішньолінгвістичними значеннями, зумовленими соціальною дійсністю, культурою, звичаями, традиціями.

Головна проблема міжмовних трансформацій ідіом полягає в тому, що заміна, перестановка чи пропущення компонента або компонентів без змін або без істотної зміни змісту неможливі.

АГК в ідіомах пов'язані системно-змістовими відносинами. Як показує практика, «дослівний переклад», «інтуїтивний переклад», «асоціативний переклад» [14] або «комп'ютерний переклад» можуть інколи забезпечити кореляцію інформації за рахунок випадкового збігу.

Інформація в «поверхнево» однакових та «поверхнево» різних ідіомах має такі комунікаційні бар'єри:

1) «поверхнево» однакові ідіоми:

– з однаковими ключовими АГК: «з'їсти собаку» (укр.) (мати великий досвід у якійсь справі, знати щось до тонкощів), переклад – «to eat a dog» (англ.) (з'їсти свійську тварину родини собачих);

– «to eat a hot dog» (англ.) (з'їсти хот-дог (бутерброд із сосискою або ковбаскою); переклад – «з'їсти гарячу собаку» (укр.) (з'їсти гарячу свійську тварину родини собачих);

2) «поверхнево» різні ідіоми:

– з різними ключовими АГК: «black sheep» (англ.) (чорна вівця) та «біла ворона» (укр.), які застосовують для опису людини, яка відрізняється від навколишніх зовнішнім виглядом, поведінкою, поглядами, інтересами [15, с. 441].

Такі комунікаційні бар'єри призводять до виникнення неоднозначності інформації у процесі як кодування, так і декодування в МПС та МВС.

Базовий алгоритм використання ІКК для пізнання сутності ідіоми:

1) формування ТФЗІ за позиціями порівняння, зберігаючи при цьому істотні характеристики суті (найголовнішого і суттєвого) інформації та ДУ:

– вираження специфічних особливостей ідіоми МО (або мови джерела);

– вираження специфічних особливостей ідіоми ЦМ;

2) порівняння інформаційних масивів ТФЗІ за позиціями порівняння;

3) знаходження ВІВ по суті (найголовніше та істотне) в ідіомах за позиціями порівняння;

4) висновок.

Договірні умови (ДУ):

1) наявність або відсутність кореляції інформації по суті в однакових ключових АГК не є показником наявності (П) або відсутності (А) кореляції інформації по суті в ідіомах;

2) наявність кореляції інформації по суті в інформаційних масивах є показником наявності кореляції інформації по суті (П);

3) відсутність (А) кореляції інформації в інформаційних масивах є показником відсутності кореляції інформації по суті (А);

3) тільки визначення перетину ВІВ по суті всіх кореляцій у сукупності показує наявність (П) або відсутність (А) кореляції по суті в аналізованих ідіомах.

Структура та приклад побудови ТФЗІ (за позиціями порівняння та ДУ) та знаходження ВІВ ідіом:

«sucked orange» (англ.) (висмоктаний апельсин)	«вичавлений лимон» (укр.)
1. Аналітичний опис (тлумачення) сутності центральних АГК:	
orange – великий круглий соковитий цитрусовий фрукт із жорсткою яскравою червонувато-жовтою шкіркою [16]; апельсин – плодове цитрусове дерево, яке дає їстівні запашні, соковиті плоди жовтогарячого кольору [17].	лимон – плодове цитрусове дерево, яке дає їстівні плоди овальної форми, з товстою жовтою пахучою шкіркою, кислий на смак [17]; лимон – <i>яскраво-жовтий плід із дуже кислим соком</i> [16].
(П = наявність і А = відсутність кореляційного зв'язку)	
orange А лимон	лимон А orange
Sucked – відсмоктаний (простий (неозначений) минулий час та дієприкметник минулого часу від «suck») – всмоктувати рідину з чогось у рот відсмоктуванням [16].	Вичавлений (пасивний дієприкметник минулого часу до дієслова «вичавити») – стискаючи, здавлюючи що-небудь, виділяти рідину, рідку масу [17].
sucked А відсмоктаний	вичавлений А sucked
2. Аналітичний опис (тлумачення) функціональної суті ідіоми: 2.1. Пряме значення	
апельсин без соку	лимон без соку
апельсин без соку А лимон без соку	лимон без соку А апельсин без соку
3. Аналітичний опис (тлумачення) функціональної суті ідіоми: 3.1. Переносне значення	
1) вказівка на фізичну активність людини (здоров'я); 2) стан емоційного здоров'я – депресивний стан; 3) фізичний або емоційний стан дискомфорту [18].	1) вказівка на фізичний стан дискомфорту через хворобу, втому; 2) вказівка на самопочуття – депресивний стан; 3) вказівка на емоційний стан дискомфорту через переживання [19].
sucked orange П вичавлений лимон	вичавлений лимон П sucked orange
4. Синоніми до «переносного значення»	
виснаження, знесилення	виснаження, знесилення, змучення
sucked orange П вичавлений лимон	вичавлений лимон П sucked orange

5. Антонімі до «переносного значення»	
енергія	енергія
sucked orange ∩ <i>вичавлений лимон</i>	<i>вичавлений лимон</i> ∩ sucked orange
6. Особливості «картин світу»:	
6.1. Лінгвістичні стереотипи // поняття, національна специфіка та авторський стиль	
відсутність стану благополуччя, бадьорого і активного стану	відсутність стану благополуччя, бадьорого і активного стану
sucked orange ∩ <i>вичавлений лимон</i>	<i>вичавлений лимон</i> ∩ sucked orange
6.2. Історичний та національний культурний елемент	
У XV столітті апельсин потрапив в Європу [20]. На початку XVIII апельсини з'явилися у Російській імперії і в Україні [21].	У другій половині XVII століття були завезені дерева лимона в Україну (м. Умань) [22].
6.3. Символізм інформації	
стан виснаження, відсутність стану благополуччя, бадьорого і активного стану	стан виснаження, відсутність стану благополуччя, бадьорого і активного стану
sucked orange ∩ <i>вичавлений лимон</i>	<i>вичавлений лимон</i> ∩ sucked orange
7. Стилистична (емоційно-експресивна) функція:	
7.1. Нейтральна конотація	
sucked orange ∩ <i>вичавлений лимон</i>	<i>вичавлений лимон</i> ∩ sucked orange
7.2. Позитивна конотація	
sucked orange ∩ <i>вичавлений лимон</i>	<i>вичавлений лимон</i> ∩ sucked orange
7.3. Негативна конотація	
sucked orange ∩ <i>вичавлений лимон</i>	<i>вичавлений лимон</i> ∩ sucked orange
8. Загальний висновок: наявність/відсутність кореляційного зв'язку	
«sucked orange» ∩ « <i>вичавлений лимон</i> »	« <i>вичавлений лимон</i> » ∩ «sucked orange»

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків.

Запропонований ІКК, заснований на створенні удосконаленої ТФЗІ, здатен забезпечувати деталізований інформаційний аналіз, повноту та однозначність одиниці міжмовних трансформацій для досягнення розуміння їх значення, правильного використання людьми з різними МПС, запобігати утворенню інформаційних помилок, зняти невизначеність з інформаційного масиву і забезпечити підвищення ефективності комунікації та формування «вторинної мовної особистості».

Результати дослідження показують переваги запропонованого методу: 1) незалежність дискурсу від НМКС; 2) однозначне розуміння специфічності «картини світу» та лексичного значення; 3) визначення ВІВ, які зберігаються в ідіомах; 4) можливість свідомого кодування та декодування смислових зв'язків між ідіомами свідомістю людини.

Запропонований метод не залежить від мови, може бути використаний у теорії та практиці перекладу для визначення ВІВ значень ідіом, у складанні словників, методиці навчання та вивчення іноземних мов, не виключає подальшої можливості розроблення алгоритму та програмного забезпечення для автоматизації аналізу ідіоми.

Література:

- Cowie A.P. (ed.) (1998). *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press. 272 p. <https://www.amazon.com/Phraseology-Analysis-Applications-Lexicography-Lexicology/dp/0198299648>
- Ginsburg R.S. *A course in Modern English Lexicology* Moscow 1979. 32 p.
- Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. М.: Высшая школа, 1996. 331 с.

- Добровольский Д.О., Малыгин В.Т., Коканина Л.Б. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков): Курс лекций. Владимир. 1990. 80 с.
- Кунин А.В. Английская фразеология [English phraseology]. Москва: Высшая школа, 1970. 344 с.
- Болотнікова А.П., Бечкало Н.В., Маркіна А.І., Сидорова А.К. Особливості перекладу фразеологічних одиниць із зоонімами. Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», № 7.1 (83.1), 2020. С. 20–23.
- Англо-український фразеологічний словник [уклад. К.Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2005. 1056 с.
- Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. / Александр Владимирович Кунин. М.: Русский язык – Медиа, 2006. 571 с.
- Daphne M. Gulland. *Dictionary of English Idioms*. – London: Penguin Books, 1994. – 304p.
- Галишин І.М. Розвиток навичок перекладу англomовних фразеологічних одиниць на заняттях з іноземної мови / І.М. Галишин, Н.З. Луцик, З.В. Данилова // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14, т. 7. – С. 427–434.
- Baker Mona. In *Other Words. A coursebook on translation*. Retrieved from https://www.academia.edu/5675886/In_Other_Words_A_Coursebook_on_Translation/ Друге видання. – Routledge, 2011. – xviii, 332 p. – ISBN 978-0-203-83292-9
- Жумаева, Н.Г. The ways of translation of phraseological units with colors / Н.Г. Жумаева, Д.А. Турсунова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2017. – № 15 (149). С. 698–700.
- Солдатова Л.П. Відносини: дискурс – інформація // «STUDIA LINGUISTICA». Зб.наук.праць. Випуск 5. Ч.2. – Вид-во Київського університету імені Тараса Шевченка, 2011. С. 442–447 (543 с.)
- Добровольский Д.О. Ассоциативный фразеологический словарь русского языка [Текст] / Добровольский Д. О., Караулов Ю. Н.; РАН, Институт русского языка. – М.: Редакция АСМ, "Помовский и партнеры", 1994. 120 с.
- Soldatova Lesia. One of the technologies to prevent ambiguity in the process of discourse creation for avoiding misunderstandings // *Book of Abstracts. The 7th International Conference EDU–World 2016*. University of Bucharest and University of Pitesti Romania. P. 441.
- ABBY Lingvo x6 3.0.1057.0 <https://programy.com.ua/ua/abby-lingvo>
- Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) <http://sum.in.ua>
- <https://www.color-meanings.com/orange-color-meaning-the-color-orange>
- <http://getword.ru/ukr/slovari.php>
- История продуктов и блюд. Апельсин длинное путешествие к столу. <http://histpro.narod.ru/orange.html>
- <https://bober.ru/eda/frukty/takie-raznye-apelsiny>
- <https://balemla.com/index.php>

Soldatova L. The explanatory formula idioms's meaning using in interlanguage transformations

Summary. The article considers the problems of preserving the authenticity of discourses in the process of interlanguage transformations of idioms and prevention of conflicts of «pictures of the world» of speakers with different «Languages of primary socialization» (LPS).

«Literal translation», «divinatory translation» (intuitive), «associative translation» or «computer translation» cannot provide the necessary and sufficient correlation of information, except solitary instances of infrequent coincidence.

The algorithm of information-correlation criterion (ICC) method of the idiom's essence is proposed for using.

It is based on the improved explanatory formula of idiom's meaning (EFIM). EFIM is able to provide a detailed information analysis, complete and unambiguous interlanguage

transformation of idioms for achievement understanding of its meaning and correct usage by people with different «LPS».

Using of the improved EFIM for encoding or decoding and additional conditions is sufficient to determine the main information meaning and prevents of information errors.

It allows to remove the ambiguity of the analyzed information arrays and determines the common parts of the body of the analyzed information.

The given example of a pair of idioms «sucked orange» (English) and «squeezed lemon» (Ukrainian) confirms the necessity and sufficiency of the proposed ICC and the success of the technology of its use.

Observance of additional conditions and «vectors of informational correspondence» (VIC) findings according to standardized characteristic features ensure high-quality interlanguage transformation of idioms increases the efficiency of interlanguage communications and forms «a secondary language personality» (SLP).

The obtained results make it possible to identify VIC correspondence and determine the correspondence

of information essence in "superficially" identical idioms and "superficially" different idioms.

The discrepancy between the "pictures of the world" of the bearers of different "Languages of primary socialization" doesn't arise and doesn't conflict in the process of information formation (discourses) in the process of interlingual translation of idioms.

The proposed technology can be used in the theory and practice of translation, compiling explanatory dictionaries of idioms, methods of teaching and learning foreign languages. It ensures the authenticity of information in the processes of interlingual communication and prevents communication barriers in the process of people's communication with different "Languages of primary socialization".

The possibility of further development of algorithm and software for automation of idiom analysis according to the developed universal EFIM and correlation of information in the process of interlanguage transformation of idioms is not excluded. It can greatly simplify the process of translating.

Key words: idiom, discourse, correlation, explanatory formula idiom's meaning; authenticity.

*Soroka T. V.,
Ph.D. in Philology,
Associate Professor at the Department of the English Philology
Izmail State University of Humanities*

METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TRAINING BACHELORS OF TRANSLATION AT THE FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

Summary. The purpose of the article is to identify the practical and theoretical components in the preparation of training programs and courses on the theory and practice of translation, the practice of foreign languages, linguo-cultural studies and disciplines of specialization. In traditional training, translation was used in the following cases: when studying abstract lexemes or concepts that are difficult to describe or depict; to avoid distracting students' attention with long explanations while reading and listening to unfamiliar texts; when checking the correct understanding of the lexical material; when explaining new grammatical and phonetic phenomena that do not exist in the native language; when repeating the lexical material passed in the previous lessons; when studying synonyms/antonyms and demonstrating different shades of meaning; when introducing idiomatic expressions that cannot be explained or learned without the use of translation; before learning the texts by heart; when comparing the expressive means of language; when assessing students' knowledge in written/oral texts on lexical/grammatical material.

When creating practical courses, one should focus on the making the so-called "through programs", built not only on step-by-step training in language skills, but also on mastering the language culture and traditions. These should be multi-purpose courses focused on achieving the following goals: awareness of the existence of linguistic "pictures" of the world, in particular, of English-speaking countries; understanding of the socio-cultural aspect of learning English, which helps to develop a loyal attitude to the English-speaking culture; understanding the hidden content of the English language as a way of international communication; ability to see differences between native and other cultures (traditions, behavior, etc.) and to perceive them positively; mastering a basic knowledge of socio-cultural values and stereotypes; using socio-cultural knowledge in the process of communication, possession of a sufficient amount of vocabulary on the proposed topic; listening to audio and video materials in order to identify basic information and factual details; preparation for the role of a professional cultural mediator between one's own culture and the culture of the country of the language being studied, as well as effective solutions to problems of intercultural misunderstanding and conflicts.

Key words: translation studies, the language picture of the world, background knowledge, bachelors of translation, competence, through programs.

Problem statement. The problem of assessing the quality of translation has been the subject of research since the first steps of translation practice as a form of communication between languages and cultures. Statements concerning the requirements for translation and the assessment of its quality can be found in ancient

thinkers and in the major writers – philosophers who addressed the problems of translation activity. The problem of assessing the quality of translation is at the same time one of the sides of the problem of assessing the quality and effectiveness of human activity as such, which determines the relevance of the development of methods and technologies for training bachelors of translation.

Such a multidimensional approach to the development of professional and linguistic competence of translators is the scientific novelty of the stated question.

Analysis of recent research and publications. Translation problems are at the intersection of interdisciplinary researches in cognitive and social linguistics, cultural studies, translation studies, axiology, and other sciences.

Translation studies is the branch of the humanities dealing with the systematic, interdisciplinary study of the theory, the description and the application of translation, interpreting or both these activities. Translation studies can be normative (prescribing rules for the application of these activities) or descriptive.

According to A.D. Belova, the placement of a person in the center of scientific research – the so-called anthropocentric factor – has aroused an increased interest in a number of linguistic problems previously known as the human factor in language, namely, the language personality, the addresser-addressee configuration of the communicative situation, and the language picture of the world (the LPW) [1, p. 18].

The LPW in modern linguistics is often compared to a mirror in which the real world is reflected. However, further development of this problem by scientists shows that the LPW is not more like a mirror, but a self-portrait that the painter creates by looking in the mirror. Thus, the active role of the person in the creation of the LPW is emphasized. Sometimes the LPW is compared to a grid superimposed on our perception, assessment of situations and events [2, p. 49].

We can say that the LPW is the basis of the conceptual picture of the world. The basic concepts, the so-called cultural constants, are normalized in the language and remain immutable. In other concepts that are not universal, such as the concepts of existence, faith, mythology, national specifics are traced; they are marked with a national picture of life. It is the task of cognitive linguistics to show how the same ideas materialize in different languages.

The globalization of world processes, the technologization of the communication space can lead to a change in the LPW and even to their leveling. But, as you know, any language is a form of culture.

In the process of translation, the translator must adapt the author's communicative attitude to the audience's communicative

attitude from the point of view of cultural diversity. Translation theorists, such as I. Levy [3], believe that the original and the translation perform the same functions in their cultural contexts. The practical problem arises in the different perception of the same phenomena. Pragmatic adaptation, the replacement of associative realities, images, softens the transition from one culture to another. In order to make such an adaptation, the translator needs a certain stock of country-specific background knowledge.

The question of background knowledge is discussed in detail in the book "Language and Culture" by E. M. Vereshchagin and V. G. Kostomarov [4]. Regional knowledge is "the information available to all members of a particular ethnic or linguistic community" [4, p. 126]. Such knowledge is part of the national culture, the result of "the historical development of a given ethnic or state community in equal measure" [4, p. 135]. They "form part of what sociologists call mass culture, that is, they represent information that is certainly known to all members of the national community ...".

Among the country-specific background knowledge, there is also a part of it that has the property of universal prevalence for a given ethnic group or nationality and is called weighted background knowledge.

It is the weighted background knowledge that is of particular importance in the process of teaching foreign languages, as it is a source of selection and the necessary minimization of the country-specific material for teaching purposes. The authors also distinguish between the macrophon, as a set of regional background knowledge of a given language community, and the mini-background – "the volume of background knowledge that the teacher models in the classroom for the perception of a particular work of fiction" [4, p. 165].

Taking into account the theoretical basis of the question, the article aims to consider translation as a multi-valued concept, namely: a tool in learning a foreign language; the process and result of transferring information from one language to another; set of professional knowledge necessary for the bachelors of translation preparing.

The purpose of the article. The purpose of the proposed article is to identify the practical and theoretical components in the preparation of training programs and courses on the theory and practice of translation, the practice of foreign languages, linguo-cultural studies and disciplines of specialization.

The materials of the study are some practical problems and recommendations for solving problems that arose empirically in the learning process.

Research course. Translation is a multi-valued concept, since it involves the process and result of transferring information from one language to another, in this article it is planned to consider translation as an area of professional knowledge necessary for preparing the bachelors of translation.

A translator expert system should contain four areas of knowledge and skills: *grammatical competence*, *sociolinguistic competence*, *discourse competence* and *strategic competence*.

Grammatical competence embraces knowledge of the rules of the code, including vocabulary, word formation, pronunciation, spelling and sentence structure. *Sociolinguistic competence* covers knowledge of an ability to produce and understand utterances appropriately in context.

Discourse competence means the ability to combine form and meaning to achieve unified spoken or written texts in different genres.

Strategic competence includes the mastery of communication strategies which may be used to improve communication or to compensate for breakdowns.

R. Bell specified a fifth one – translator's *communicative competence*: the knowledge and ability possessed by the translator which permits him/her to create communicative acts and discourse which are not only grammatically but socially appropriate [5].

The process of translation (interpreting) is often described for practical reasons as a three-stage pattern [6; 7]:

Stage 1	Stage 2	Stage 3
$S_1 \rightarrow R_1$	CODE SHIFTING (Transformations)	$S_2 \rightarrow R_2$

where Stage 1 is communication between the original sender of information (source language sender or S_1) and a translator (recipient of information or R_1), Stage 2 is "code shifting" (transformations and finding equivalents, performed by a translator) and Stage 3 – communication between the translator (S_2) and the final addressee (target language recipient, or R_2). According to this scheme there are two inter-related communicative acts in the process of translation (interpreting): communication between the initial sender of information and a translator and communication between a translator and the final addressee (recipient or receiver of information). In this process a translator is acting in dual capacity all the time, acting as a recipient (at Stage 1) and as a sender (at Stage 3) of the respective messages.

Thus, *translation* is a process of inter-language and inter-cultural communication when, after special translation analysis of the ST, another communicatively-equivalent text is created in the TL. It is essential to recognize and acknowledge that ST submitted for translation undergoes a number of inter-language changes of meaningful verbal signs.

Singling out and defining a unit of translation is a problem widely discussed in Translation Studies. According to R. Bell, a unit of translation is the smallest segment of a source language text which can be translated, as a whole, in isolation from other segments (as small as possible and as large as is necessary). Should we consider a word as a translation unit? Though there exists the notion of a *word-for-word translation*, the word can hardly be taken for a translation unit. First of all, this is because word borders are not always clear, especially in English. Sometimes a compound word is written in one element, sometimes it is hyphenated, or the two stems are written separately as a phrase: e.g., *moonlight*, *fire-light*, *candle light*. On the other hand, in oral speech it is difficult to single out separate words because they tend to fuse with each other into inseparable complexes: ['wud ju 'kɔ:lim?] – according to the stress, there should be two words, while in written speech we can see four words: *Would you call him?*

Furthermore, it is impossible to consider a phrase (word combination) as a translation unit, because its boundaries are also vague.

Thus, it is not a language unit that should be considered in translation, but a discourse (speech) unit. A translation unit is a group of words united in speech by their meaning, rhythm and melody, i.e. it is a syntagma, or rhythmic and notional segment of speech.

This definition of the unit of translation is process-oriented. If considered from a product-oriented point of view, it can be defined as the target-text unit that can be mapped onto a source-text unit [8].

There are some criteria for classifying translation:

1) The first is based on *who does the translation*. Nowadays a translation may be done by a human translator or by computer.

2) *Form of speech*: according to this criterion, translation as a written form, sight translation (or translation-at-sight, on-sight translation) as the oral translation of written text and interpreting as the oral translation of the oral discourse are differentiated. This criterion also involves subtitling, that is visual translation involving the superimposition of written text onto the screen, and dubbing, or the replacement of the original speech by a voice track which attempts to follow as closely as possible the timing, phrasing and lip movements of the original dialogue.

3) *Source text perception*: a translator can see or hear the text.

4) *Time lapse between the source text perception and translation*: consecutive and simultaneous interpreting.

5) *Number of languages in translation situation*: one-way or two-way translation.

6) *Direction of translation*: direct translation, that is, translation into the mother-tongue, and inverse translation, or translation into a foreign language.

7) *Methods of interpreting*: note-taking interpretation, phrase-by-phrase interpretation.

8) *Functional style and genre of the text*: literary works and informative texts.

Depending on the completeness / incompleteness of translation J. Catford (1955) singles out *full*, *partial* and *total* translation [9]. In a *full translation* the entire text is submitted to the translation process. In a *partial translation* some parts of the SL are untranslated. *Total translation* is a translation in which all levels of the ST are replaced by TL material.

Further differentiating translating types J. Catford suggests the term «restricted translation», by which he means replacement of the SL, textual material by equivalent TL textual material, at only one level.

It is possible to make a translation which is total but in which the selection of TL equivalents is deliberately confined to one rank in the hierarchy of grammatical units, that is *rank-bound translation*. For the latter an attempt is made to select TL equivalents at the same rank (e.g. words).

Translation as a means of teaching foreign languages hasn't an independent position, since it is impossible to teach all aspects of the language in a complex with the help of translation alone. Nevertheless, translation in teaching and learning a foreign language is in many cases the most effective means of achieving the necessary goal both at the initial, intermediate, and advanced stages of mastering language skills.

In traditional training, translation was used in the following cases: when studying abstract lexemes or concepts that are difficult to describe or depict; to avoid distracting students' attention with long explanations while reading and listening to unfamiliar texts; when checking the correct understanding of the lexical material; when explaining new grammatical and phonetic phenomena that do not exist in the native language; when repeating the lexical material passed in the previous lessons; when studying synonyms/antonyms and demonstrating different shades of meaning; when introducing idiomatic expressions that cannot be explained or learned without the use of translation; before learning the texts by heart; when comparing the expressive means of language; when assessing students' knowledge in written/oral texts on lexical/grammatical material.

The notion "translation" is part of the broader notion of bilingual communication. The main place in it is occupied by language mediation. If we consider the translation process as a professional task of a bachelor translator, then, as already noted, there is a need

to adapt the communicative goal of the author of the original text / message in connection with the diversity of culture.

The uniqueness of the current communicative leap lies in the global bilingualism, most often the native language + English [10, p. 14]. The current status of the English language can be described as supradialect code corresponding to the culture of the united community. In this regard, the translator is called upon to act as a cultural intermediary.

The structural features and principles of the language are what largely determines how its speakers perceive the world around them and, ultimately, the essence of the entire culture of the people. Linguistics theorist B. Wharf wrote that "speakers of different languages perceive facts and phenomena differently, since these phenomena are expressed and formulated differently in their languages" [11].

This article offers one of the definitions of culture, which seems to be the most successful in terms of the problem under consideration and the needs of translation training.

Culture is a set of material and spiritual values accumulated by a certain community of people, and those values of one national community that are completely absent in another one or significantly differ from them, make up the national socio-cultural fund, which in one way or another is reflected in the language. It is this part of the culture and this part of the language that it is advisable to study in translation studies in order to better understand the original and reproduce information about these source values in the target text using the language of another national culture [12, p. 36].

When creating practical courses, one should focus on the making the so-called "through programs", built not only on step-by-step training in language skills, but also on mastering the language culture and traditions. These should be multi-purpose courses focused on achieving the following goals: awareness of the existence of linguistic "pictures" of the world, in particular, of English-speaking countries; understanding of the socio-cultural aspect of learning English, which helps to develop a loyal attitude to the English-speaking culture; understanding the hidden content of the English language as a way of international communication; ability to see differences between native and other cultures (traditions, behavior, etc.) and to perceive them positively; mastering a basic knowledge of socio-cultural values and stereotypes; using socio-cultural knowledge in the process of communication, possession of a sufficient amount of vocabulary on the proposed topic; listening to audio and video materials in order to identify basic information and factual details; preparation for the role of a professional cultural mediator between one's own culture and the culture of the country of the language being studied, as well as effective solutions to problems of intercultural misunderstanding and conflicts.

In practical terms, to achieve these goals, the existing aspects of teaching a practical English course are being modernized. Old textbooks contain a basic set of traditional knowledge, but do not contain cultural knowledge, and do not appeal to the modern needs of the audience. On the other hand, modern textbooks of English and American publishers, which have appeared in abundance in our book market, are often too entertaining and reviewable, without touching the deep layers of vocabulary and grammatical rules. In addition, they are deprived of such an important aspect in language teaching as translation exercises. This is especially evident in the training of translators. Positive developments include the appearance of sections such as Cultural corner in textbooks containing cultural and background information about the countries of the language being studied.

As a way of solving this problem, it seems appropriate to highlight such new aspects as Creative writing, Listening and Critical thinking, and Intercultural communication. In the aspect of "home reading", the advantage is given to small genres that are part of a common thematic block with other sections. When developing curricula, the principle of continuity and interaction of theoretical and practical disciplines is proposed, the implementation of which is seen in the combination of the use of practical language skills along with theoretical tools.

Concluding remarks. Working on the translation of any text, oral or written, business or scientific, newspaper or fiction, as well as training a professional translator, always remains a creative process. It requires knowledge of comparable languages, certain skills, and an understanding that language is not only a material form of thinking, not only a means of communication, but also the guardian of all that humanity has learned in the entire history of its existence.

The language has absorbed the culture of the people, and therefore one of the main tasks of the translator is to help one's compatriots to understand other people who have a different language and culture, thus contributing to the dialogue of cultures.

Further research. The prospect of research is to analyze language objectivization English cultural axiological categories presented with words denoting philosophical, world outlook, scientific, social, political, moral, religious, legal, aesthetic values in translation aspect.

References:

1. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь, 2002. №29. С.17–23.
2. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1997. 331 с.
3. Левый, Иржи. Искусство перевода. Москва : Прогресс, 1974. 397 с.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1973. 233 с.
5. Bell, Roger T. Translation and Translating: Theory and Practice. New York : Longman Inc., 1991. 298 p.
6. Мирам Г.Э., Дайнеко В.В., Тарануха Л.А. Основы перевода: Курс лекций. Учеб. пособ. Киев : Эльга, Ника-Центр, 2002. 248 с.
7. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
8. The Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by M. Baker, assisted by K. Malmkjer. London & New York : Routledge, 1998. 654 p.
9. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. London : Oxford University Press, 1965. viii, 103 p.
10. Кабакчи В.В. Основы англоязычной межкультурной коммуникации Санкт-Петербурга : РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. 232 с.

11. Уорф Б.Л. Лингвистика и логика. *Новое в лингвистике*. Вып. I. Москва : Прогресс, 1960. С. 173 – 198.
12. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

Сорока Т. В. Методика і технологія підготовки бакалаврів перекладу на факультеті іноземних мов

Анотація. Мета дослідження полягає у виявленні практичних і теоретичних складових компонентів під час складання навчальних програм і курсів із теорії і практики перекладу, практиці іноземних мов, лінгвокраїнознавства та дисциплін спеціалізації. У традиційному навчанні переклад використовувався: під час вивчення абстрактних лексем або понять, які важко піддаються опису або зображенню; щоб уникнути відволікання уваги студентів довгими поясненнями в процесі читання і слухання незнайомих текстів; під час перевірки правильності розуміння лексичного матеріалу; під час пояснення на уроках нових граматичних, фонетичних явищ, що не існують у рідній мові; під час повторення лексичного матеріалу, пройденого на попередніх уроках; під час вивчення синонімів та антонімів і демонстрації різних відтінків значення; під час введення ідіоматичних виразів, які неможливо пояснити або вивчити без застосування перекладу; перед розучуванням текстів напам'ять; під час порівняння експресивних засобів мови; під час оцінювання знань студентів у письмових/усних текстах із лексичного/граматичного матеріалу.

Під час створення практичних курсів акцентовано увагу на розробленні «наскрізних програм», побудованих на поетапному оволодінні мовною культурою і традиціями для досягнення таких цілей: усвідомлення існування мовних «картин» світу, зокрема англомовних країн; розуміння наявності соціокультурного аспекту вивчення англійської мови, що допомагає виробити лояльне ставлення до англомовної культури; розуміння прихованого змісту англійської мови як способу інтернаціональної комунікації; вміння бачити відмінності між рідною та іншими культурами (традиції, манера поведінки тощо) і позитивно їх сприймати; оволодіння базовими знаннями про соціокультурні цінності та стереотипи; використання соціокультурних знань у процесі комунікації, володіння достатнім обсягом словникового складу за запропонованою тематикою; сприйняття на слух аудіо- та відеоматеріалів із метою виявлення основної інформації та деталей фактологічного характеру; підготовка до ролі професійно-культурного посередника між своєю культурою і культурою країни мови, що вивчається, а також ефективного вирішення проблем міжкультурного нерозуміння і конфліктів.

Ключові слова: перекладацькі студії, мовна картина світу, фонові знання, бакалаври перекладу, компетенція, наскрізні програми.

Хабарова Н. А.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПЕРЕКЛАД ТА ЙОГО ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті автор аналізує прагмалінгвістичні характеристики перекладу, які складаються із синтаксичних та лексико-семантичних трансформацій. Визначається поняття термінів «прагматика» та «прагмалінгвістика». Об'єктом прагматики постає комунікативна дія, яка означає співвідношення впливу адресанта та адресата. Прагмалінгвістика вивчає умови використання мови комунікантами в актах мовленнєвого спілкування в процесі комунікації, а також міжкультурної, особливо під час перекладу текстів. Прагмалінгвістика перекладу містить у собі такі складові поняття, як прагмалінгвістичне значення, прагмалінгвістична адаптація, прагмалінгвістичне відношення, прагмалінгвістичний потенціал тексту, адресат (рецептор) початкової мови та мови перекладу, в тому числі фонові знання. Всі ці поняття реалізуються під час функціонування мови в комунікативному ланцюгу «адресант – текст – адресат». У процесі передачі повідомлення відбувається втрата частини інформації, привнесення в неї нових змістів, актуальних для адресата. Це повною мірою стосується і перекладу.

Прагмалінгвістичний рівень, який містить комунікативну інтенцію, комунікативний ефект, установку на адресата, наявність фонових знань, керує різними рівнями – формально-структурними та змістовими – та постає невіддільною частиною перекладу. Теорія мовних актів щодо перекладу складається з семантичної та прагмалінгвістичної частин. Семантика має справу з висловлюваннями поза контекстом або в нейтральному контексті. Прагмалінгвістика займається інтерпретацією речень у контексті з урахуванням попереднього дискурсу, переконань адресата та адресанта, їх соціальних відносин. Механізми, які визначають вибір мовних засобів під час перекладу, зумовлені соціальними, віковими та професійними критеріями. До них належать: описовий переклад, опущення, заміна, конкретизація, генералізація.

У процесі перекладу між адресатом та адресантом відсутня загальна мова, вони не мають загального коду, тому завдання передачі тексту на зрозумілу адресату мову виконує перекладач у ролі рецептору.

Ключові слова: прагматика, прагмалінгвістика, переклад, адресат, адресант, лексико-семантичні трансформації.

Термін «прагматика» трактується вченими-дослідниками як співвідношення лінгвістичних та екстралінгвістичних показників у рамках визначеного типу комунікативних ситуацій. Він вивчається в сучасній лінгвістичній літературі з позиції умов комунікативного використання мови взагалі. Об'єктом прагматики деякі лінгвісти визначають комунікативну дію. Так, К.С. Серажим трактує прагматику як науку, «яка визначає відношення впливу комуніканта (того, хто виступає ініціатором цього спілкування) на адресата (того, на кого спрямовано це

спілкування)» [13, с. 80]. В нашому дослідженні ми будемо застосовувати терміни «адресант» та «адресат» відповідно.

По суті, прагматика охоплює численні проблеми, які раніше вивчалися в риторичній, стилістичній, комунікативній синтаксисі, психолінгвістиці та соціолінгвістиці, теорії дискурсу та в інших дисциплінах [13, с. 80]. Так, О.М. Боровицька, базуючись на філософсько-методологічному аналізі дискурсів, зазначає той факт, що «прагматика, з одного боку, – це набір лінгвістичних ознак, властивостей і якостей тексту: сукупність мовних засобів, зв'язність, цільність, закінченість, виділеність із ряду текстів, комунікативність, експресивність тощо. З іншого боку, це сукупність екстралінгвістичних його характеристик: зміст тексту, наміри автора, тобто мотиви та мета створення тексту, особистісні властивості автора, характер адресування тощо» [3, с. 17]. **Мета** статті полягає у виявленні прагмалінгвістичних механізмів, які визначають вибір мовних засобів під час перекладу.

Вклад основного матеріалу. Англійські лінгвісти (наприклад, С. Левінсон, Дж. Ліч) розрізняють загальну прагматику (загальну теорію того, які аспекти контексту кодуються) та приватну (прагматику конкретних мов). Ми вважаємо, що остання теорія більш відповідає вимогам з'ясування механізмів, які визначають вибір мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях. Цей напрям розглядає прагматику як інтерпретацію мови, враховуючи не лише семантичне значення, але й контекст. Таким чином, проголошується вивчення значення в контексті або стосовно мовної ситуації, а елементи загальної прагматики можуть бути вироблені через соціопрагматику конкретних мов та через прагмалінгвістику. Фокус уваги вчених [Арутюнова 1990 [1], Боровицька 1998 [3], Зірка 2006 [6], Іссерс 2009 [7], Копніна 2008 [9], Космеда 2001 [10]] спрямовано також на успіх комунікації, тобто вивчення мовних засобів, які можуть бути інтерпретовані лише за умови їх вживання. Базуючись на вказаних вище факторах, узагальнимо той факт, що прагмалінгвістика вивчає інтенції, цілі, очікування, загальні погляди та зацікавленість комунікантів, різні засоби досягнення мети та умови, при яких вони досягаються. Відповідно до цього положення, **лінгвістична прагматика (прагмалінгвістика)** вивчає умови використання мови комунікантами в актах мовленнєвого спілкування в процесі комунікації, а також міжкультурної, особливо під час перекладу текстів.

Нині у прагмалінгвістиці склалося декілька фундаментальних напрямів. Один із них – це вчення щодо мовленнєвих актів. Воно бере свій початок в ідеях Л. Вітгенштейна (1985) [4] щодо мовної гри. Цей напрям дослідження розвивався надалі в роботах Н.Д. Арутюнової (1990) [1], В.В. Богданова (1990) [2], Т. ван Дейка (1993) [5] та інших.

Поняття мовленнєвого акту в роботі В.В. Богданова «Мовленнєве спілкування. Прагматичні та семантичні аспекти»

визначається як елементарна одиниця мовленнєвого спілкування, «акт вимови мовцем деякого висловлювання, побудованого за правилами визначеної мови, який має деякий пропозиційний зміст та ілокутивну силу, зорієнтовану на адресата» [2, с. 87]. У сучасному лінгвістичному сенсі поняття мовленнєвого акту – це не лише власно усне, але й письмове спілкування, судження, яке призначене для того або іншого впливу на адресата мовленнєвого акту. Мовленнєвий акт відповідно до сучасного уявлення складається з ілокутивного (який зображує процес зародження висловлювання адресантом), ілокутивного (відбиває ціль, комунікативну настанову адресанта) та перлокутивного (представляє процес сприйняття висловлювання адресатом). Як зазначає В.В. Богданов, пропозиційний акт відбиває відношення між висловлюванням та екстралінгвістичними факторами, тоді як ілокутивний акт представляє вираження міжособистих відносин. Він показує, який комунікативний намір адресата під час вираження пропозиційного змісту, тобто що саме хоче досягти адресант цим висловлюванням. Щодо перлокутивного акту, то він являє собою результат мовленнєвого впливу та здійснюється завдяки ілокутивному та перлокутивному актам [2]. Перлокуція – це те, заради чого ведеться мовленнєве спілкування. Якби перлокутивний ефект був відсутній, то спілкування було би позбавлене всякого змісту.

Таким чином, прагмалінгвістика вивчає ті засоби, які дозволяють підвищити ймовірність того, що запланований ефект впливу буде досягнуто. Прагмалінгвістика перекладу містить у собі такі складові поняття, як прагмалінгвістичне значення, прагмалінгвістична адаптація, прагмалінгвістичне відношення, прагмалінгвістичний потенціал тексту, адресат (рецептор) початкової мови та мови перекладу, в тому числі фонові знання. Всі ці поняття реалізуються під час функціонування мови в комунікативному ланцюгу «адресант – текст – адресат». Оскільки переклад призначається для іншого адресата, ніж оригінал, виникає необхідність прагматичної адаптації перекладу, що може викликати необхідність додавання або втрати під час перекладу, тобто внесення значних поправок щодо спеціальних знань, психологічна та інша різниця між комунікантами оригінального та перекладного текстів. Перекладач виступає у ролі тлумача значення змісту тексту мови оригіналу, оскільки він трансформує текст перекладу через прагматичні реконструкції тексту оригіналу. У процесі трансформації значної роль набуває здатність перекладача адекватно інтерпретувати прагмалінгвістичний аспект тексту, тобто функціонування мовних засобів. За висловом В.Н. Комісарова, «встановлення необхідного прагматичного відношення рецептора перекладу до переданого повідомлення значною мірою залежить від вибору перекладачем мовних засобів під час утворення ним тексту. Вплив на процес та результат перекладацького процесу необхідності видати прагматичний потенціал оригіналу та бажання забезпечити бажаний вплив на рецептора перекладу називається прагматичним аспектом, або прагматикою перекладу» [6, с. 210]. У зв'язку з цим прагмалінгвістичні характеристики перекладу складаються з синтаксичних та лексико-семантичних трансформацій, оскільки завданням перекладу є реалізація за допомогою засобів мови перекладу подібної прагматичної або ілокутивної мети. На нашу думку, можливість тексту створювати комунікативний ефект, здатність перекладача передавати прагматичне відношення до повідомленої інформації за допо-

могою функціонування мовних засобів перекладу називається прагматичним потенціалом тексту.

Механізми, які визначають мовні засоби, зумовлені соціальними, віковими та професійними критеріями цільового адресата. З погляду прагмалінгвістики перекладач забезпечує необхідне розуміння тексту перекладу, обираючи необхідні засоби для вираження категорії адресації як засобу привертання уваги адресата до тексту. Вплив тексту оригіналу відрізняється від впливу первинного тексту. Виділимо механізми, які впливають на вибір мовних засобів із метою відтворення прагмалінгвістичного потенціалу тексту оригіналу.

1. Опущення. Деякі деталі під час перекладу, невідомі адресату перекладу, цілеспрямовано опускаються перекладачем із метою уникання незрозумілих елементів: *Ce week-end se tiendra le fameux festival de Hyères, qui aille mode et photo. Le jury de cette année, présidé par Yohji Yamamoto, verra ainsi défiler dix jeunes créateurs de mode issus de neuf nationalités dans des shows ouverts au public, tandis que la photo fera aussi l'objet d'un concours. На цьому тижні відбудеться фестиваль моди та фотографії під назвою «Йер». У цьому році журі під керівництвом Едзі Ямомото зможе спостерігати дефіле молодих кутюр'є різних національностей на відкритих показах, на фестивалі також будуть представлені фотографії.*

В перекладеному тексті було опущено таку надлишкову інформацію: *festival qui aille mode et photo – букв.: фестиваль, який поєднує моду і фотографію; dix jeunes créateurs de mode issus de neuf nationalités – букв.: десять молодих кутюр'є дев'яти національностей; як правило issus de – походить, опускається під час перекладу; shows ouverts au public – букв.: покази відкриті для публіки.*

2. Описовий переклад. Це один із засобів передачі прагмалінгвістичного значення в тих випадках, коли початкова лексика не має прямих прагмалінгвістичних відповідностей в мові перекладу. Як правило, до такої лексики належать слова з оцінним значенням. Вони означають емоційне відношення до адресата, частіше позитивне та не мають референційного значення:

Dans le quotidien de Paris Le Monde les titres des articles sont en général accrocheurs et les événements brûlants. (Букв.: accrocheur – 1) наполегливий, завзятий 2) настирний, надокучливий 3) привабливий. В щоденному паризькому виданні (Le Monde), як правило, заголовки пекучі та які впадають в око.

Іноколи оцінне відношення адресанта буває негативне та набуває конотативного змісту:

Quand ils eurent encore grimpé pendant une demi-heure, le chemin tourna court à l'orée du bois de hêtres. (R. Vailland, Beau Masque.) – Вони ще дерлися верх за течією протягом 30 хвилин, коли дорога різко повернула в бік на узліссі букового лісу. (Букв.: tourner court – раптово змінити напрямок; різко змінитися, раптово прийняти інший напрямок).

Lise qui parlait couramment sa langue natale tenta de causer avec eux; ils lui demandèrent d'un ton sévère ce qu'elle faisait en France et son enthousiasme tourna court. (S. de Beauvoir, La force des choses.) – Ліза, яка вільно розмовляла рідною мовою, намагалась заговорити з ними. Вони суровим тоном запитали її, що вона робить у Франції, та її захоплення одразу кудись поділось.

3. Заміна незрозумілого елемента початкового тексту додатковою інформацією. Необхідність пояснити адресату незнайомі явища, поняття, мовленнєві стереотипи, забезпечити адекватне розуміння переказаної інформації, яка лише мала-

на увазі в тексті оригіналу, але була досить очевидна для адресата первинного тексту. Таким чином, імпліцитна інформація в оригіналі стає експліцитною під час перекладу:

Presse féminine (Avantages, Femme actuelle, Elle, Marie Claire). Огляд жіночої преси у Франції («Авантаж», «Фам актоель», «Ель», «Марі Клер»)). Щомісячні жіночі видання, які містять практичні поради щодо родини, кухні, краси та здоров'я. Адресат може не знати зміст паризьких періодичних жіночих видань, тому під час перекладу зроблено заміну, яка пояснює значення цих назв:

Journal officiel est connu par les bandeaux. «Журнал офіс'слъ» (офіційне видання, яке публікує звіти щодо нарад парламенту, закони, накази та ін.) відомий через заголовки, які набрані через всю сторінку чималим шрифтом.

Різновидом заміни є **генералізація**, тобто заміна слова з конкретним значенням словом з більш загальним, але більш зрозумілим значенням для адресата перекладу: *Reportage s'est répandu dans toutes les grandes éditions. Інформація з місця події, максимально наближена до того, що відбувалось, розповсюдилась в усіх передових виданнях.* В оригіналі слово «репортаж» було замінено на більш загальне значення «інформація з міста події».

Генералізація часто виражається в заміні власного імені (нерідко фірмової назви) загальним іменем, яке дає родову назву для цього предмету: *Le Valmy, troquet typique de quartier du canal Saint-Michel fait l'angle de quai avec la rue Eugène Varlin. Dans ce bistrot de poche plutôt accueillant se pressent les habitants du quartier, les gens qui travaillent pas loin et les touristes, attirés par son charme bonhomme et son emplacement stratégique: si vous installez près d'une fenêtre, vous pouvez voir la vie tranquille se dérouler gentiment.*

Невеличке кварталне кафе знаходиться на розі набережної каналу Сент-Мішель та вулиці Ежен Варлен. Це дуже гостинне бістро. Сюди заходять місцеві мешканці, службовці, які працюють поряд, та туристи. Їх привертає добродушне зачарування та стратегічне розташування: якщо ви сядете біля вікна, то зможете спостерігати спокійне життя, яке мило тече повз вас.

Назва кафе не містить головного змістового значення, представляє вторинну інформацію та опускається під час перекладу. Прагмалінгвістичний акцент зроблено на опису розташування кафе та його затишної атмосфери.

Наступне відтворення прагмалінгвістичного потенціалу під час перекладу відповідає способу **конкретизації**, тобто заміни слова із загальним значенням словом або словами з найвужчим, конкретним значенням, яке розкриває для адресата перекладу суть цього явища:

Depuis plusieurs années, des centaines de concept store fleurissent dans les grandes capitales européennes. Prescriptrices de tendances et ultra-sélectives, ces boutiques aux «scénographie» savamment étudiées donnent l'impression de faire un shopping plus créatif que dans les grandes enseignes commerciales. У європейських столицях останні роки з'являються сотні «концептуальних магазинів». Вдало оформлені бутики з ультра відібраними та відповідними сучасними тенденціями, консультантами створюють вираз більш креативного шопінгу, ніж відомі торгові центри.

Більш загальне поняття «*les grandes enseignes commerciales*», (букв. великі комерційні вивіски) може представляти різні сфери послуг, тому замінюємо його вузьким значенням, яке конкрети-

зує: «*відомі торгові центри*», тому що в прикладі йдеться про сучасні магазини та бутики. Прагмалінгвістичний аспект, який базується та метонімічному переносі, створює своєрідну гру слів та привертає увагу адресата.

Зазначені механізми зміни тексту перекладу з метою забезпечення адресату перекладу повного розуміння перекладеної інформації, закодованої в тексті, застосовуються перекладачем без урахування особливостей адресата або групи адресатів. Адресат, на якого орієнтовано в таких випадках переклад, є уявним представником мовного колективу. В наведених вище прикладах сприйняття перекладеного тексту визначається не особливими характеристиками адресату, а культурно-історичними особливостями цього народу, фоновими знаннями щодо іншомовних реалій. Одночасно з цим для відтворення прагмалінгвістичного аспекту тексту оригіналу перекладач інколи орієнтується на визначену групу адресатів, які володіють сукупністю спеціальних знань в тій або іншій галузі, про яку йдеться в тексті оригіналу, та здатні з легкістю досягти розуміння повідомлення. Це стосується спеціальних наукових текстів. Орієнтація на цю групу адресатів дає змогу зменшити число прагматичних уточнень під час перекладу. Прагмалінгвістична складова частина тексту розглядається зазвичай у зв'язку з необхідністю врахування культурологічних та когнітивних різниць адресатів початкової мови та мови перекладу, які базуються на фонових знаннях адресата. Функція перекладача полягає в ідентифікації та інтерпретації повної інформації повідомлення, для цього він має володіти тими ж фоновими знаннями, якими володіє адресант початкової мови. Як мовний посередник, його позиція має бути прагмалінгвістично нейтральна.

Перекладач усуває розбіжності (інший життєвий досвід та знання, історія, культура, якими володіє адресат оригіналу), які можуть зробити важким повноцінне розуміння початкового повідомлення, зберігає прагмалінгвістичний потенціал на структурному та мовному рівнях.

Додавання пояснювальних елементів може вимагатися під час передавання таких елементів.

1. Назва друкованих органів:

Les débats avant les élections présidentielles entre les candidats ont déjà fini, Le Monde dit. Як повідомляє газета «Le Monde», дебати напередодні президентських виборів вже скінчено.

У тексті перекладу вводиться пояснення для збереження прагмалінгвістичного потенціалу інформації: «Le Monde» – це французька газета.

2. Особливо часто це відбувається у зв'язку з використанням в оригіналі власних імен.

«A contretemps» propose de découvrir une personnalité via les musiques qui ont marqué sa vie. «A контртамп» (серія документальних передач, представлених на каналі Франсуа Труа в останню суботу місяця) пропонує познайомитись з видатними особистостями завдяки музиці.

Відсутність у адресата перекладу необхідних фонових знань викликає необхідність в експлікуванні інформації, що мається на увазі, унесенні до тексту перекладу додаткових пояснень

3. Під час перекладу на українську мову географічних назв. Наприклад, переклад французьких регіонів La Bretagne, La Normandie, Le Limousin, як правило, доповнюємо словами «регіон», «провінція», які вказують ці назви, щоб зробити їх зрозумілими для адресата: регіон Нормандія, Бретань, провінція Лимузин.

4. Додавання пояснювальних елементів може знадобитися також під час передачі назв установ, фірм. *Malongo recrute un / une commercial(e) au contrat durée indéterminée. Agropromislovene підприємство прийме на роботу торгового представника на довгий строк.*

5. Аналогічні додавання забезпечують розуміння назв різних реалій, пов'язаних з особливостями побуту та життя іншомовного колективу. *Mais on peut aussi composer son festin en achetant dans les ryaons de la terrine ou des sardines et les consommer sur place. Avant de dévorer la grand-mère, celui avec le caramel qui coule dessus. Свое свято можна доповнити, замовивши різноманітні паштети, сардину, перед тим як з'їсти рисове тістечко з карамеллю.*

Важливу частину в процесі письмової або усної комунікації, яка здійснюється через текст, є реалізація впливу на адресата інформації. Такого роду додавання дозволяють виконати функцію впливу та комунікативну, а також позбавити адресата від необхідності детермінувати значення «бабусі», яку подають на десерт.

Таким чином, вплив на процес та результат перекладу, необхідність відбиття прагмалінгвістичного потенціалу оригіналу та прагнення здійснити вплив на адресата називається прагмалінгвістичним аспектом (потенціалом) перекладу.

Серед прагмалінгвістичних характеристик перекладу нами виділено такі параметри: вербальні мовні засоби, невербальні лінгвістичні компоненти (фонові знання, тобто пресуппозиція). Переклад визначаємо як «процес передачі тексту однією мовою в текст на іншу мову за збереження незмінного плану змісту. Під змістом розуміємо значення, в якому міститься максимально точна та адекватна передача змісту тексту оригіналу» [12, с.11]. Завдання перекладача полягає в тому, щоб відтворити повний зміст тексту оригіналу з урахуванням історико-культурного контексту, фонових знань, тобто дискурсу, в якому знаходиться цей текст.

Мовний зміст тексту оригіналу практично ніколи не передається під час перекладу в повному обсязі, та досягти тотожності практично неможливо, але тим паче слід намагатися відбити зміст оригіналу максимально точно та виразно. Прагнення передати буквальний переклад призводить до наслідків абсолютно неспроможних. За висловом З.Д. Львовської, «щодо збереження незмінного плану змісту» можна казати лише у відносному сенсі, оскільки при міжмовному перетворенні не відокремлені втрати (неповна передача значень, виражених текстом оригіналу) [11]. З метою максимального наближення передачі змісту перекладач визначає ті компоненти змісту, які необхідно висловити найбільш повно, та ті, які припускають трансформацію під час перекладу. На першому етапі перекладач виступає у ролі адресата та намагається найбільш повно виділити інформацію, яка міститься в тексті оригіналу. Для цього він має володіти тими фоновими знаннями, які притаманні носію мови оригіналу. На другому етапі він забезпечує розуміння початкового повідомлення адресатом перекладу, усуває перепони щодо повного розуміння тексту та додає необхідні зміни.

Таким чином, прагмалінгвістичний аспект перекладу дозволяє синтаксичні та лексико-семантичні трансформації з метою збереження комунікативного ефекту тексту перекладу, що є темою нашого подальшого дослідження. Оскільки завдання відповідного перекладу – це реалізація прагмалінгвістичної мети за допомогою вербальних мовних засобів.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Сов. энцикл., 1990. С. 136 – 137
2. Богданов В.В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты. Л.: Ленингр. ун-т, 1990. 234 с.
3. Боровицька О.М. Соціальна прагматика: відхилення у дискурсі (філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.09: «Прикладна соціологія». К.: Націон. ун-т ім. Шевченка, 1998. 17 с.
4. Виттенштейн Л. Философские исследования. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Наука, 1985. Лингвистическая прагматика. Вып. 16. С. 87 – 96.
5. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1993. 312 с.
6. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. [2-е изд., исп.]. М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. 256 с.
7. Иссерс О.С. Речевое воздействие: уч. пособ. [для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью»]. М.: Флинт: Наука, 2009. 224 с.
8. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М., 2002. 424 с.
9. Копнина Г.А. Речевое манипулирование: [уч. пособ.]. [изд. 2-е]. М.: Флинта, 2008. 176 с.
10. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: дис. ... др. филол. наук: 10.02.01. «Українська мова». Х.: Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2001. 500 с.
11. Львовская З.Д. Современные проблемы перевода. М., 2007. 220 с.
12. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М., 2007. 244 с.
13. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики): [монографія] / [за ред. В. Різуна]. К.: Націон. ун-т ім. Шевченка, 2002. 392 с.

Khabarova N. The translation and his pragmalinguistic peculiarities

Summary. In the article, the author analyzes the pragmatic and linguistic characteristics of the translations, which are composed of syntactic and lexical-semantic transformations. The terms of the pragmatic, of the pragmalinguistic are defined. The objective of the pragmatic is the communicative action that means correlation between the addressee and the addresser. The pragmalinguistic learns the conditions of the language by the participants in acts of communication especially in the translation of texts. The pragmalinguistic's translation has the notions such as pragmalinguistic meaning, pragmalinguistic adaptation, pragmalinguistic attitude, pragmalinguistic text's potential, the addressee of initial language of the text, background knowledge. All of these notions are realized with the function of the communicative chain "addressee - text - addresser". In the process of transmission, some of the information introduced into the new changes that are relevant to the addressee will be lost. This confirmation touches the translation too.

The pragmalinguistic level, which has the communicative intention, the communicative effect, the attitude towards the addressee, the manifestation of the background knowledge controls the different levels – the formal-structural and informative– and becomes the part of the translation.

The theory of language acts, according to the translation, is composed of semantic and pragmalinguistic parts. The semantics can be used in the context, of the context or in the neutral context. The pragmalinguistic is engaged in interpreting speech in the context of the previous discourse, reconnecting, admitting the addressee and the addresser, their social relations. Mechanisms, which determine the choice of the language meanings in the translation, are conditioned by the social, age-related, and professional criteria. There should be description transfer, omission, replacement, concretization, generalization.

In the process of translation between the addressee and the addresser the common language and code are absent, that why the transfer of the text to the recipient is done by the translate in the role of the receptor.

Key words: Pragmatic, pragmalinguistic, translation, addressee, addresser, lexical and semantic transformation.

*Хайдарі Н. І.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету**Гнатів О. В.,**викладач кафедри іноземної філології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

АДАПТАЦІЯ БРИТАНСЬКОГО ТЕКСТУ ЯК ВИД ВНУТРІШНЬОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ТА АМЕРИКАНСЬКОГО ВИДАНЬ КНИГ ДЖ. РОУЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР І ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ» ТА «ГАРРІ ПОТТЕР І ТАЄМНА КІМНАТА»)

Анотація. Дослідження побудоване довкола двох основних понять, таких як внутрішньомовний та міжваріантний переклад. У статті визначено сутність понять «внутрішньомовний переклад», «міжваріантний внутрішньомовний переклад» та з'ясовано місце останнього у типології перекладу. Наведено визначення внутрішньомовного перекладу як виду перекладу та розкрито зміст поняття «міжваріантний внутрішньомовний переклад». З'ясовано, що основне завдання перекладу – забезпечення адекватного розуміння реципієнтом створеного автором продукту мовлення. Доведено, що необхідність використання внутрішньомовного перекладу виникає через історичний розвиток мови й мовної спільноти, який у подальшому призводить до ситуації, коли носій сучасного варіанту мови не може адекватно сприймати текст, написаний варіантом цієї ж мови кілька століть тому; зумовлену історичними та соціокультурними причинами гетерогенність мовного соціуму, що вливається в існуванні територіальних варіантів мови, регіональних діалектів тощо, яке тягне за собою виникнення непорозумінь під час комунікації між їхніми носіями. Доведено, що мовна специфіка сучасних британського та американського варіантів англійської мови характеризується відмінностями в межах лексичної, граматичної та орфографічної площин, що можуть ускладнювати процес сприйняття інформації реципієнтом не тільки у процесі спілкування, але й у процесі читання. Проаналізовано зміни, що їх зазнав оригінальний текст перших двох романів Дж. Роулінг про Гаррі Поттера в американському виданні, як результат трансферу вихідного тексту, створеного на одному варіанті англійської мови, в іншу мовно-культурну спільноту, що послуговується іншим варіантом англійської мови. Проаналізовано орфографічні, лексичні та граматичні зміни оригінального тексту романів Дж. Роулінг “Harry Potter and the Philosopher’s Stone” та “Harry Potter and the Chamber of Secrets” в американському виданні. Встановлено, що використання виявлених орфографічних, лексичних та граматичних замінів зумовлене потребою передати текст оригіналу, написаний британським варіантом англійської мови, носіям іншої культурної спільноти, які послуговуються американським

варіантом цієї ж мови, та запобігти неправильному розумінню вихідного тексту обох романів реципієнтом, який є носієм американського варіанту англійської мови.

Ключові слова: внутрішньомовний переклад, міжваріантний переклад, діахронний переклад, британська англійська, американська англійська.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво та міжкультурне спілкування у сфері бізнесу, політики та культури вимагають нового погляду на типологію перекладу, переосмислення традиційних поглядів на переклад. З огляду на те, що мова має динамічний, а не статичний характер, її еволюція з плином часу – річ невідворотна. У процесі таких змін комунікація між поколіннями погіршується, а іноді і взагалі перестає бути можливою без перекладача. Природним є існування визначених історичними та соціокультурними чинниками різних варіантів однієї мови. Тому, з огляду на лексичні, граматичні та інколи навіть фонетичні відмінності різних варіантів однієї мови, їхні носії можуть мати проблеми зі взаєморозумінням у процесі комунікації. Одним із способів усунення такого роду проблем є внутрішньомовний переклад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що на практиці ми зустрічаємося із внутрішньомовним перекладом (наприклад, нові переклади релігійних текстів чи текстів класичної літератури сучасною мовою (діахронний переклад) чи переклад британських видань для американської аудиторії (міжваріантний переклад)), нині поняття внутрішньомовного перекладу потребує більш ґрунтовного осмислення як у межах вітчизняного перекладознавства, так і в межах світової філології. Серед вітчизняних науковців, чії праці певною мірою дотичні до цього дещо незвичного, дискусійного та ще не до кінця вивченого явища, назвемо С. Сидоренка, Т. Шмігера, В. Радчука, а серед закордонних – Р. Якобсона, Л. Нелюбіна, О. Журавлеву, Е. Масленникову, Ashraf Abdel Fattah Musleh Abu Fares, A. Balińska, A. Da Silva, C. Davies, J. Denton, E. Brems, A. Hill-Madsen, Özlem Berk Albachten, K. Zethsen, M. Baker.

Мета статті – аналіз змін, що їх зазнав оригінальний текст перших двох романів Дж. Роулінг про Гаррі Поттера в американському виданні, як результату трансферу вихідного тексту, створеного на одному варіанті англійської мови, в іншу мовно-культурну спільноту, що послуговується іншим варіантом англійської мови.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Визначити сутність понять «внутрішньомовний переклад», «міжваріантний внутрішньомовний переклад» та з'ясувати місце останнього у типології перекладу.

2. Проаналізувати орфографічні, лексичні та граматичні зміни оригінального тексту романів Дж. Роулінг “Harry Potter and the Philosopher’s Stone” та “Harry Potter and the Chamber of Secrets” в американському виданні.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше переклад трактують як передавання тексту на одній мові засобами іншої мови, але варто підкреслити, що в ширшому сенсі переклад торкається не тільки тексту, але і культури безпосередньо, адже в процесі перекладу явища культури, характерні для тексту джерела, переносять в іншу, звичну для вихідного тексту. Тому переклад – це одна з умов для здійснення міжкультурної комунікації. Це свого роду діалог між різними культурами, який впливає на розвиток цільової культури та дає можливість побачити, яким чином формуються цінності та ідеологія і який вплив вони чинять на суспільство в різні історичні епохи. Звідси традиційно прийнято досліджувати переклад як результат і переклад як процес [1, с. 20–23; 2, с. 315].

Якщо розглядати переклад як процес, то в перекладознавстві зазвичай виокремлюють три його різновиди: внутрішньомовний, міжмовний та міжсеміотичний типи перекладу – так звана триада Якобсона. Переклад – це свого роду обмін знаками або в межах однієї мови (rewording), або в межах двох різних мов (translation proper), або під час перетворення однієї системи знаків в іншу (transmutation) (за Р. Якобсоном). Відповідно до трьох типів «інтерпретації вербального знака» було виділено такі види перекладу, як: (1) внутрішньомовний або інтралінгвістичний переклад (перейменування, перефразування в межах однієї мови) – передача вербальних знаків іншими знаками однієї й тієї ж мови (наприклад, переклад зі стародавнього варіанта певної мови на її сучасний варіант); (2) міжмовний переклад або інтерлінгвістичний (власне переклад) – передача вербальних знаків однієї мови засобами іншої мови; (3) міжсеміотичний переклад (трансмутація) – передача вербальних знаків певної мови шляхом використання невербальних знакових систем (наприклад, перенесення літературного твору в балет, театральну постановку тощо) [3, с. 233; 4, с. 283]. Центральним у класифікації Р. Якобсона є міжмовний переклад, ми ж у цій науковій розвідці зосередимо свою увагу саме на внутрішньомовному перекладі.

Т. Шмігер зауважує, що впродовж останніх двох десятиліть внутрішньомовний переклад у плані теоретичного опису пройшов шлях від Якобсонового розуміння його як перейменування, в основі якого фактично лежить пошук відповідного синоніма, до бачення цього виду перекладу як самостійної категорії перекладознавства [5, с. 143]. Іноземні науковці К. Зетсен та А. Хілл-Медсен вважають, що під внутрішньомовним перекладом насамперед слід розуміти саме (1) переословлення між різними варіантами однієї й тієї ж мови, тобто між її соціальними

або регіональними варіантами, (2) переословлення між діахронічними варіантами мови (ключовим тут є темпоральний (часовий) чинник); наприклад сучасні переклади творів, написаних у попередні століття, (3) переословлення між різними жанрами (функціональний аспект), наприклад переписування фахово-орієнтованих текстів, які насичені термінологічними одиницями, для пересічного читача [6, с. 693]. Внутрішньомовний переклад здійснюється між різними варіантами однієї мови і, як правило, вмотивований діалектними, часовими або функціональними відмінностями, що існують між цими варіантами [7, с. 83].

Варто зауважити, що необхідність використання внутрішньомовного перекладу виникає через (1) історичний розвиток мови й мовної спільноти, який у подальшому призводить до ситуації, коли носій сучасного варіанту мови не може адекватно сприймати текст, написаний варіантом цієї ж мови кілька століть тому, та (2) зумовлену історичними та соціокультурними причинами гетерогенність мовного соціуму, що виливається в існуванні територіальних варіантів мови, регіональних діалектів тощо, що тягне за собою виникнення непорозумінь під час комунікації між їхніми носіями [8, с. 195–196]. Крім того, згадані чинники визначають основні види внутрішньомовного перекладу. Е. Масленникова в межах внутрішньомовного перекладу вирізняє а) переклад як приведення змісту тексту відповідно до сучасних загальноприйнятих мовних норм та б) переклад як стилістичну модифікацію. Дослідниця додає, що внутрішньомовному перекладу піддаються тексти, які є ранніми письмовими пам'ятками національних літератур і які були створені в період до завершення формування норм сучасної літературної мови, тобто в період, коли її граматична система, стабілізація орфографії та орфоепічних норм ще не були остаточно закріплені [9, с. 8–14, 15–25]. С. Сидоренко виокремлює діахронний (інтертемпоральний) та синхронний внутрішньомовний переклад. У межах останнього науковець пропонує розрізняти міжваріантний та нормалізуючий переклад [10].

Потреба в діахронному перекладі виникає не лише через незрозумілість давніх текстів для сучасного читача, що є результатом історичної еволюції мови. Основна функція діахронного перекладу якраз і полягає в тому, щоб підтримувати зв'язок між культурною спадщиною попередніх та сучасних поколінь. Тексти, які потрібно передати наступному поколінню, необхідно дещо «переінакшити», перетворити на нову, доступну для сучасного читача форму з якомога меншими втратами першоджерельного змісту, а це тягне за собою комплексну трансформацію тексту оригіналу на лексичному, морфологічному, синтаксичному, орфографічному рівнях [10]. Для адекватного сприйняття хронологічно віддаленого тексту сучасним читачем перед перекладом постає завдання не просто модернізувати текст відповідно до вимог сучасної мови, але і віднайти баланс між установкою на сучасного читача зі звичними йому естетичними, світоглядними, культурними уявленнями і прагматикою автора [11, с. 99].

Другим видом внутрішньомовного перекладу є синхронний, в межах якого запропоновано виділяти міжваріантний та нормалізуючий переклад. Щодо нормалізуючого типу внутрішньомовного перекладу, то під ним С. Сидоренко пропонує розуміти «переклад субстандартного (діалектного, жаргонного, сленгового) мовлення». Цей тип перекладу носить пізнавальний характер і породжений радше інтересом до вивчення субстандартного мовлення, аніж потребою відтворити зміст продукту мовлення [10].

Насамперед варто зазначити, що поняття міжваріантного перекладу дещо розширює межі поняття «внутрішньомовний переклад», під яким традиційно розуміють діахронний переклад та транспозицію. Термін «міжваріантний переклад» доволі часто через різні погляди на сутність цього явища, коли йдеться про адаптацію британських текстів для американської аудиторії, замінюють на такі поняття, як «перекладання», «перейменування», «адаптація» посилаючись на те, що під час такого роду процесу текст не зазнає комплексних змін. С. Сидоренко під міжваріантним перекладом пропонує розуміти «переклад тексту, створеного на одному із національних або територіальних варіантів мови, мовними засобами, що є нормативними для іншого національного або територіального варіанту цієї ж мови» [10].

Безумовно, міжваріантний переклад є актуальним для носіїв національних та територіальних варіантів англійської мови – британського та американського її варіантів зокрема. Відмінності між цими двома варіантами англійської мови зумовлені історичними, культурними, географічними, національними і навіть політичними чинниками [10]. Літературні твори, написані в Британії, часто перед тим, як потрапити на американський ринок, зазнають певних змін. Вмотивовані ці зміни тим, що текст, створений в іншій країні з несхожими культурними особливостями, буде сприйматися носієм американського варіанту англійської мови як щось чуже. Саме тому текст твору джерела немов би «одомашнюють», призвичаюють до ментальності та вподобань американського читача [12, с. 142–143].

Так, наприклад, британський варіант книг із серії романів про Гаррі Поттера, написаних Джоан Роулінг, зазнав свого роду «перекладу» на американський варіант англійської. Головний редактор американського видання Артур Левін наголошував на тому, що він не мав на меті американізувати книги, а навпаки – перекласти їх, щоби сприйняття твору американськими дітьми нічим не відрізнялося від сприйняття твору британськими дітьми [13]. Під таким перекладом ми розуміємо міжваріантний переклад – «переклад тексту, створеного на одному із національних або територіальних варіантів мови, мовними засобами, що є нормативними для іншого національного або територіального варіанту цієї ж мови» [10]. Пропонуємо виділяти цей вид перекладу в межах внутрішньомовного перекладу як одного з трьох типів інтерпретації вербального знака, виділених Р. Якобсоном [3, с. 233].

Порівняльний текстологічний аналіз показав, що в процесі міжваріантного перекладу оригінальний текст книг «Harry Potter and the Sorcerer's Stone» та «Harry Potter and the Chamber of Secrets» зазнав певних змін у лексичній, орфографічній та граматичній площинах. Правопис британського оригіналу зазнав таких змін в американському виданні романів Дж. Роулінг, як: заміна окремо написаних в оригіналі твору складених іменників та прикметників на такі, що написані разом або через дефіс, і навпаки; заміна характерного для британського тексту суфікса *-ise* на суфікс *-ize* або *-ice*; заміна характерних для британського тексту закінчень *-tme* та *-ence* на *-t* та *-ense*; заміна британського суфікса *-our* на суфікс *-or*; спрощення подвійного написання *l* перед додаванням закінчень *-ing* та *-ed*. Наприклад: «*He could be a Slytherin spy, trying to find out about our new training programme.*» [14, с. 115]. – «*He could be a Slytherin spy, trying to find out about our new training program.*» [15, с. 110]. «*Harry had heard these rumors about Malfoy's family before, and they didn't surprise him at all.*» [14, с. 30]. – «*Harry had heard these rumors about Malfoy's family before, and they didn't surprise him at all.*» [15, с. 29].

Варто підкреслити, що перекладу зазнали і назви страв та солодощів, адже деякі з них є незвичними, невідомими

американській культурі, як, наприклад, *crumpets*. «*They say by the hour eating anything they could spear on a toasting fork – bread, crumpets, marshmallows*» [16, с. 213]. – «*They say by the hour eating anything they could spear on a toasting fork – bread, English muffins, marshmallows*» [17]. Під словом *crumpet* носії британського варіанту англійської розуміє маленький круглий хлібець, який, покриваючи маслом, їдять гарячим, натомість для носія американського варіанту найбільш підходящим словом, яке опише подібну для нього страву, є *English muffin* [18].

Низка назв інших страв також зазнали адаптації у вихідному тексті: в американському виданні книги *sweets* [16, с. 107, 215] замінено на *candy* [17], *jacket potato* [16, с. 185] на *baked potato* [17], *beetroot* [16, с. 27] на *beet* [17], *ice lolly* [16, с. 27] на *ice pop* [17], *packet of crisps* [16, с. 47, 52] на *bag of chips* [17], *gummy walnut* [16, с. 74] на *toothless walnut* [17], *chips* [16, с. 132] на *fries* [17], *puddings* [16, с. 133, 135] на *desserts* [17] та інші.

Назви предметів, явищ, дій зі сфери спорту та відпочинку також зазнали адаптації в американському варіанті книг. Наприклад слова *roundabout* [16, с. 19], *cinema* [16, с. 23, 73], *holiday* [16, с. 24, 57], *glove puppet* [16, с. 26], *rowing boat* [16, с. 47], які фігурують в британському варіанті книги, в її американському виданні були замінені на *carousel* [17], *movies* [17], *vacation* [17], *hand puppet* [17], *rowboat* [17] відповідно. Серед інших прикладів виділимо далі наведені: *queuing* [16, с. 140] було замінено на *lining up* [17], *fortnight* на [16, с. 213] *two weeks* [17], *fringe* [16, с. 104] на *bangs* [17], *cutting* [14, с. 234, 235] на *clipping* [15, с. 221, 222], *ticks* [14, с. 265] на *checks* [15, с. 251], *straight away* [14, с. 303, 319, 348] на *right away* [15, с. 287, 302, 330], *chivvy* [14, с. 166] на *bustle* [15, с. 157], *Father Christmas* [14, с. 38] на *Santa Claus* [15, с. 37]. Наведемо візуальну репрезентацію таких змін: «*He read the cutting quickly, gave a very forced laugh and handed it to Harry.*» [14, с. 234]. – «*He read the clipping quickly, gave a very forced laugh and handed it to Harry.*» [15, с. 221]. Коли йдеться про вирізку з газети, для носія американського варіанту англійської мови слово *cutting* незвичне, оскільки його здебільшого вживають у британській англійській, на відміну від слова *clipping* [18]. Бачимо, що на позначення одного і того ж поняття в кожному з варіантів англійської мови є свій словесний відповідник.

Щодо граматичного рівня, порівняльний аналіз британського та американського текстів виявив низку граматичних заміни, серед яких: а) заміна допоміжного дієслова *shall* на *will* (їхніх негативних форм); б) заміни, пов'язані із вживанням артикля (додавання, вилучення або заміна артикля *the* у вихідному тексті); в) заміни прийменників; г) заміна неправильної форми дієслова правильною; г) додавання сполучників – 2 заміни; д) заміна дієслова-присудка у формі однини, коли у функції підмета виступає збірний іменник; е) розширення та звуження контексту; є) заміна фразових дієслів; ж) заміна часових форм дієслова; з) заміна форми прислівника та прикметника.

Характерним для американського тексту виявилось вживання дієслова-присудка у формі однини, коли у функції підмета виступає збірний іменник, тоді як в оригінальному тексті дієслово стоїть у формі множини, наприклад: «*They reported that the Slytherin team were no more than seven greenish blurs, shooting through the air like jump-jets.*» [14, с. 129]. – «*They reported that the Slytherin team was no more than seven greenish blurs, shooting through the air like missiles.*» [15, с. 123].

Типовою заміною є вживання в американському тексті форми дієприкметника *gotten* замість британської *got*, наприклад: «*Harry had got used to this by now, but it had given him a bit of a shock on the first morning...*» [16, с. 144]. – «*Harry had gotten used to this by now, but it had given him a bit of a shock on the first morning...*» [17].

Разом з тим, порівнявши текст оригіналу та перекладу, вдалося виокремити ще один тип заміни – заміну займенників, зокрема особових, на антропоніми. Наприклад: “Clutching his broken glasses to his face, **he** stared around.” [14, с. 56]. – “Clutching his broken glasses to his face, **Harry** stared around.” [15, с. 53].

Висновки. Отже, зважаючи на основне завдання перекладу – забезпечення адекватного розуміння реципієнтом створеного автором продукту мовлення, вважаємо, що термін «внутрішньомовний переклад» має всі підстави для існування. Тому вважаємо за необхідне підкреслити, беручи за основу типологію Р. Якобсона, що під поняттям «внутрішньомовний переклад» ми розуміємо такий вид перекладу, що вживається для позначення процесу передачі вербальними знаками однієї й тієї ж мови змісту продукту мовлення, який, зважаючи на еволюцію мови в контексті історичного аспекту, на її територіальну чи соціальну різноманітність, не може бути адекватно сприйнятим носієм сучасного мовного стандарту.

Мовна специфіка сучасних британського та американського варіантів англійської мови характеризується відмінностями в межах лексичної, граматичної та орфографічної площин, що може ускладнювати процес сприйняття інформації носіями цих варіантів англійської мови. Орфографічні, лексичні та граматичні заміни зумовлені необхідністю передати британський вихідний текст іншій мовній та культурній спільноті. Саме тому з метою запобігти нерозумінню молодією американською читацькою аудиторією перших двох книг серії Гаррі Поттера редактори вдалися до міжваріантного перекладу – адаптації британського оригіналу книги для американської читацької аудиторії шляхом використання орфографічних, лексичних та граматичних заміни.

Література:

1. Микоян А.С. Роль перевода во взаимопознании и взаимообогащении культур. Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. 2011. № 4. С. 20–34.
2. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / M. Baker. London and New York: Routledge, 2005. 654 p.
3. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation*. Ed. by R.A. Brower. New York, 1966. p. 232–239.
4. Zethsen K.K. Beyond Translation Proper – Extending the Field of Translation Studies. *TTR*. 2007. Vol. 20. No. 1. P. 281–308.
5. Шмігер Т.В. Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами. *Історіографія та методологія: монографія / Т.В. Шмігер*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 29–163.
6. Zethsen K.K., Hill-Madsen, A. Intralingual translation and its place within Translation Studies – a theoretical discussion. *Meta: Translators' Journal*. 2016. Vol. 61. No. 3. P. 692–708.
7. Zethsen K.K. Access is not the same as understanding why intralingual translation is crucial in a world of information overload. *Across Languages and Cultures*. 2018. Vol. 19. No. 1. P. 79–98.
8. Сидоренко С.И. К вопросу о статусе и типологии внутриязыкового перевода. *Язык и культура в эпоху глобализации: сборник научных трудов по материалам первой международной научной конференции (СПб., 2013 г.)*. Санкт-Петербург, 2013. С. 194–203.
9. Масленникова Е.М. Художественный перевод: новое о старом. Художественный перевод: способы интерпретации вербальных знаков: монография / Е.М. Масленникова. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2014. С. 8–73.
10. Сидоренко С.И. Внутрішньомовний переклад: види та функції. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки). 2012. Вип. 13 (248). С. 221–231.
11. Журавлева О.А. К вопросу о переводческих ошибках при внутриязыковом переводе. *Вестник СПбГУ*. 2013. Вып. 1 (9). С. 97–102.
12. Balińska A.M. The Intralingual Translation or Rewording of British and American Literary Works on the Basis of Children's and Young Adult Literature. *Między Oryginałem a Przekładem*. 2020. Vol. 26 No. 47. P. 139–164.
13. Radosh D. Why American Kids Don't Consider Harry Potter an Insufferable Prig. *The New Yorker*. 1999. September 20. URL: www.radosh.net/writing/potter.html (дата звернення: 14.05.2020).
14. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. 20th Anniversary Edition. London: Bloomsbury, 2018. 371 p.
15. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. New York: Scholastic Press, 1999. 341 p.
16. Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. London: Bloomsbury, 2014. 332 p.
17. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. New York: Scholastic Press; First American Edition, 1997. URL: <http://thefreeonlinenovel.com/bi/harry-potter-and-the-sorcerers-stone> (дата звернення 10.01.2020).
18. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge University Press, 1995. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення 13.11.2020).

Khaidari N., Hnativ O. Adaptation of British English source text as a kind of intralingual translation (a case study of the UK and US versions of J.K. Rowling's books "Harry Potter and the Philosopher's Stone" and "Harry Potter and the Chamber of Secrets")

Summary. The article deals with two main notions such as intralingual and trans-variant translation. The notions “intralingual translation”, “trans-variant intralingual translation” are analyzed and the place of the latter in the typology of translation is clarified. The definition of intralingual translation as a type of translation is given and the meaning of the notion “trans-variant intralingual translation” is determined. It is found that the main aim of translation is to ensure an adequate communication without comprehension problems between recipients. It is proved that the necessity to use trans-variant translation arises due to the historical development of language and language community, which further leads to a situation where the native speaker cannot adequately perceive the text written in the same language several centuries ago and due to heterogeneity of the language society caused by historical and socio-cultural reasons, which results in the existence of territorial and social varieties of one language, and can cause misunderstandings in the process of communication between their speakers. It is proved that the language specificity of modern British and American varieties of English is characterized by differences in vocabulary, grammar and spelling. These differences can cause comprehension problems either during communication or reading. The changes of the original text of J. K. Rowling's first two novels about Harry Potter (“Harry Potter and the Philosopher's Stone” and “Harry Potter and the Chamber of Secrets”) in the American edition are analyzed. These changes are considered to be a result of the transfer of the original text created in one modern English language variety (British English) to another linguistic and cultural community using another variety of the English language (American English). It is shown that spelling, lexical and grammatical substitutions are conditioned by the necessity to transfer the British source text to American community. The aim of these substitutions was to prevent partial or complete misunderstanding of the source text of the first two books of the Harry Potter series by American readers.

Key words: intralingual translation, trans-variant translation, diachronic translation, British English, American English.

Tschepurna Z. W.,

*Hochschullehrerin am Lehrstuhl für Theorie, Praxis und Übersetzung der deutschen Sprache
Nationale Technische Universität der Ukraine „Kyiv Polytechnic Institute Igor Sikorsky“*

ONYM-KOMPONENTE ALS MARKIERER EINER PHRASEOLOGISCHEN EINHEIT

Анотація. Наразі помітний активний розвиток когнітивної лінгвістики, яка приділяє велику увагу вивченню картини світу та її відображенню в мові. Цілісний образ світу, що виникає в уяві людини у процесі пізнавальної діяльності, уся сума значень та уявлень про світ відбивається в семантичній системі мови, є звуковою книгою, у якій відображені всі шляхи понятійного засвоєння людиною світу впродовж його історії.

Особливе значення з позиції культурологічного потенціалу мають фразеологічні одиниці. Будучи знаками вторинної номінації, вони позначають світ із позиції переосмислення слів – знаків прямого називання предметів і явищ цього світу, а також становлять важливу частину картини світу, описаної засобами мови. Сьогодні в лінгвістиці навіть є поняття фразеологічної моделі світу, яка являє собою систему, де кожен фразеологізм виконує особливі функції в описі реалій навколишньої дійсності. Проздатність фразеології в яскравій, образній формі відображати навколишній світ уже писали Х. Касарес, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, В. Архангельський, В. Телія, Д. Мальцева, Л. Ройзензон, Є. Верещакін, О. Костомаров.

Проблема вивчення фразеологізмів, а тим паче наявності онімів у їх складі є наразі дуже актуальною для лінгвістики, оскільки мова є національною формою вираження та втіленням духовної й матеріальної культури. Мова відображає процес пізнання та постає як основний засіб вираження думок.

Тому вважаємо перспективним вивчення національної специфіки фразеології на тлі мовних одиниць, що відрізняються підвищеною соціальністю, зв'язком із життям суспільства. До таких одиниць належать власні імена, зокрема оніми, оскільки вони є особливістю мов усіх часів і народів, а також здатні багато розповісти про минуле й сьогодення народу – носієві мови. Авторка приділяє особливу увагу саме вивченню онімного компонента як маркера фразеологічної одиниці та розглядає його багатогранно, посиляючись на історичні моменти.

Ключові слова: ономастика, онім, фразеологія, фразеологізми з онімним компонентом, ойконім, німецькомовні фразеологізми.

Problemstellung. Das Studium der Phraseologie mit einer omonymen Komponente ist vielfältig: Der Eigenname wird als Konzept, als Bezeichnung, als Mittel zur Stärkung der emotionalen und wirksamen Komponente der Phraseologie, als nationale Komponente in der Struktur der Phraseologie untersucht.

Das Studium solcher phrasenbezogenen Einheiten ermöglicht es einerseits, andererseits die Besonderheiten der Konsolidierung in der Sprache der nationalen und kulturellen Realitäten zu verfolgen, andererseits theoretische Verallgemeinerungen einiger unvollständig geklärter Probleme der Ausdrucksweise vorzunehmen und Onomastik. Wie V.M. Mokienko bemerkt, onomastische

Ausdrucksweise, spiegelt nicht nur die nationale Identität des Substantivs einer Nation wider, sondern informiert auch durch farbenfrohe Namen über die besonderen Bräuche, Denkweisen und Mythologien [1, S. 58].

Analyse der Veröffentlichungen. In den sechziger Jahren wurden phrasenbezogene Methoden zur Untersuchung der Ausdrucksweise entwickelt (V.L. Arkhangel'sky, N.N. Amosov, A.V. Kunin). Sie interessierten sich für die systematische Organisation der Ausdrucksweise in der Sprache (I.I. Chernyshova, N.M. Shansky) und ihre historische Entwicklung (V.N. Mokienko, A.I. Fedorov), die Semantik der Ausdrucksweise in ihrem nominalen Aspekt (V.N. Telia), Merkmale der Wertigkeit von Bestandteilen von Ausdrucksweisen (S.D. Popova) und Entwicklung der Beschreibung von Phraseologismen in Wörterbüchern (A.M. Babkin, A.I. Molotkov).

Ziel des Artikels. Phraseologie mit ukrainischen und deutschen Oikonymen zu untersuchen und bereits durchgeführte Forschungen zu diesem Thema zu sammeln, phrasenbezogene Einheiten mit einem Oikonymkomponenten zu erforschen und das gesammelte praktische Material zu analysieren.

Präsentation des Materials. Das Studium der phrasenbezogenen Einheiten ermöglicht es einerseits, die Besonderheiten der Konsolidierung in der Sprache der nationalen und kulturellen Realitäten zu verfolgen, andererseits theoretische Verallgemeinerungen einiger unvollständig geklärter Probleme der Phraseologie und Onomastik vorzunehmen. In der ukrainischen Onomastik ist das erste gründlichste Werk, das das onomastische Material, insbesondere Oikonyme und Hydronyme, untersuchte, „Essay über das Wortbildungssystem der ukrainischen Aktsprache des XIV. – XV. Jahrhunderts“ von L. Huletska. Der Begriff „Ausdrucksweise“ stammt aus den 1900er Jahren als Teil des Stils. Dann wurden phrasenbezogene Methoden zur Erforschung von Ausdrucksweisen entwickelt, und später begannen ausländische und inländische Wissenschaftler, sich aktiv mit der Klassifizierung von Ausdrucksweisen zu befassen. Heutzutage gewinnt das Studium der Ausdrucksweise mit einer anonymen Komponente an Popularität, weil das Studium einer solchen FE es ermöglicht, die historischen und national-kulturellen Realitäten eines bestimmten Volkes zu verfolgen [2, S. 43–47].

Betrachten wir eine Ausdrucksweise mit einer anonymen Komponente wie:

wie türkische Ostern – як турецький великдень. Das heißt: niemals.

Der Ausdruck stammt von einem humorvollen Satz, der auf der unmöglichen Wortkombination basiert: Ostern (christlicher Feiertag) – kann kein Muslimer Feiertag sein.

Auch dank Oikonymen-Adjektiven ist es möglich zu verstehen, wie eine Nation eine andere behandelt, und einige Merkmale, die

durch phrasenbezogene Verbindungen übertragen werden, haben eine ironische Konnotation, die sich in einem bestimmten Kontext oder in einer kommunikativen Situation manifestiert [3, S. 63].

Zu den Aufgaben der Phraseologie als Sprachdisziplin gehört eine umfassende Untersuchung des phrasenbezogenen Fundus einer Sprache. Das Thema der phrasenbezogenen Forschung ist die Natur der Phraseologie, ihre kategorialen Merkmale sowie die Identifizierung von Mustern der Sprachfunktion. Die Spezifität der Phraseologie als Zeichen der Sekundärbildung wird durch „verschiedene syntagmatische Wechselwirkungen von Wortkomponenten beim Umdenken und Bilden einer neuen Bedeutung der ursprünglichen Kombination oder eines bestimmten Wortes“ dargestellt [4, S. 43]. In den sechziger Jahren wurden phrasenbezogene Methoden zur Untersuchung der Ausdrucksweise entwickelt (V.L. Arkhangelsky, N.N. Amosov, A.V. Kunin). Sie interessierten sich für die systematische Organisation von Ausdruckseinheiten in der Sprache (I.I. Chernyshova, N.M. Shansky) und ihre historische Entwicklung (V.N. Mokienko, A.I. Fedorov), die Semantik von Ausdruckseinheiten in ihrem nominalen Aspekt (V.N. Teliya), Merkmale der Wertigkeit von Komponenten von Phraseologismen (S.D. Popova) und Entwicklung der Beschreibung von Phraseologismen in Wörterbüchern (A.M. Babkin, A.I. Molotkov).

Im Allgemeinen ist das Oronym ein Ergebnis des Zusammenspiels verschiedener sprachlicher, natürlicher, sozialer und psychologischer Faktoren. Ohne die Rolle aller zu kennen, ist es unmöglich, die volle Bedeutung eines Namens zuverlässig zu beurteilen. Dies bedeutet, dass die Onomastik ein Beispiel für die synthetische Wissenschaft ist, die die Daten und Forschungsmethoden eines breiten Spektrums von Geistes- und Naturwissenschaften verwendet – Linguistik, Geschichte und Quellenforschung, Archäologie, Geographie, Geologie und andere. Der Name selbst als ein Phänomen der Sprache, das sich gemäß seinen Gesetzen entwickelt und von anderen Sprachen beeinflusst wird, muss zunächst von der Linguistik untersucht werden. Um die Etymologie des Onyx korrekt zu bestimmen, ist es notwendig, seine sprachliche Zugehörigkeit zu bestimmen, die ursprüngliche Phonetik, Struktur (basierend auf Kenntnis der phonetischen und phonemischen Muster, morphologischen Veränderungen, Strukturtypen, Entwicklung von Rechtschreibregeln usw.) rückwirkend wiederherzustellen oder seine Bestandteile einer bestimmten Epoche, um Einfluss von anderen Sprachen, Dialekten usw. zu erlangen. Ohne die Rekonstruktion aller Entwicklungsstadien eines Onims ist es unmöglich, seine Bedeutung zu verstehen.

Der Begründer der slawischen Onomastik gilt nach wie vor F. Myklosic, der in seinen Werken „Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen“ und „Die slawischen Ortsnamen aus Appellativen“ Ende der 1920er Jahre Grundprinzipien der Klassifizierung slawischer geografischer Namen eingereicht hat.

F. Myklosich hat als erster die Kriterien für die Unterscheidung toponymischer Klassen unter Berücksichtigung ihrer Bedeutung und Herkunft definiert. Die Werke von F. Myklosich und seine Klassifizierung geografischer Namen hatten einen wesentlichen Einfluss auf die Entwicklung der onomastischen Forschung in Europa in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Dem gleichen Prinzip der Klassifizierung von Toponymen folgten deutsche Onomastiker, insbesondere K. Damrot, E. Moore, R. Trautmann und andere.

Onomastisches Material wurde auch bei der Erstellung von Grammatiken slawischer Sprachen verwendet, insbesondere: Niederlausitzer Grammatik von E. Muka (Leipzig, 1891),

A. Sobolevskys „Vorlesungen zur Geschichte der russischen Sprache“ (Kiew, 1888), „Historische Grammatik der tschechischen Sprache“ Gebauer (Prag, 1898), „Historische Grammatik der polnischen Sprache“ von J. Losyak (Lemberg, 1922–1927), Werke von T. Maretić „Grammatik und Stilistik der kroatischen oder serbischen Literatursprache“ (Zagreb, 1899), „Geschichte der bulgarischen Sprache“ Sprachen“ (Berlin, 1929) von S. Mladenov, Werke von F. Ramovš „Eine kurze Geschichte der slowenischen Sprache“ (Ljubljana, 1936). In verschiedenen Wörterbüchern slawischer Sprachen haben ihre Autoren zusammen mit gebräuchlichen Wörtern eine Auswahl von Eigennamen und geografischen Namen veröffentlicht. Eine der Hauptrichtungen bei der Entwicklung der slawischen Lexikographie war die Veröffentlichung separater Wörterbücher mit Eigennamen.

Eine besondere Aufmerksamkeit sollte auch auf ein neues kulturelles Phänomen gelegt werden – die Oikonymie. Diese Klasse von Onyms unterscheidet sich erheblich von anderen Klassen von Onyms und sogar von anderen Kategorien von Phraseologismen. Da es fast unmöglich ist, das gesamte Wirtschaftssystem eines Landes gründlich und gleichzeitig zu untersuchen, sind die meisten Namen von Siedlungen eines Landes bis heute unerforscht. Sowohl auf Ukrainisch als auch auf Deutsch finden Sie einen kleinen Teil der Ausdrucksweise, die als Komponente den Namen des Landes in Form eines Adjektivs enthält. Dies sind keine Oikonyme im engeren Sinne, aber ihre Funktion ist vergleichbar mit der Funktion der tatsächlichen Oikonyme.

Die Merkmale, die ein Land (Volk) einem anderen zuschreibt, zeigen sich im Ausdruck der Sprachkultur, nämlich in den Beispielen der Ausdrucksweise mit einem Oikonym-Adjektiv.

Positive Bewertung: *die feine englische Art – красивый англійський стиль.* Bedeutung: *Gentleman. Schöner englischer Stil* zeichnet sich durch Höflichkeit, Aufmerksamkeit und Ausgewogenheit aus. Die Briten gelten als Meister des sozialen Taktes.

ein Gedächtnis wie ein indischer Elefant haben – пам'ять як у індійського слона. Das heißt: ein sehr gutes Gedächtnis haben, sich lange an etwas erinnern.

Es wird angenommen, dass sich Elefanten noch viele Jahre daran erinnern, wer ihnen etwas Schlechtes angetan hat. Dadurch kann man den möglichen Ursprung dieses Satzes erklären.

der amerikanische Traum – американська мрія, d.h. das Ideal einer prosperierenden, demokratischen Gesellschaft, eines Landes mit unbegrenzten Möglichkeiten.

Die Ausdrucksweise stammt aus dem Epilog zu Adams James Traslows Buch *The Epic of America* (1931), das in einem historischen Essaystil verfasst wurde.

englischer Garten/ Garten im englischen Stil – мальовничий сад / Park, der eine große Fläche einnimmt.

englischen Humor haben – Das heißt: *die Fähigkeit einer Person, einen kurzen, genauen, oft ironischen Witz oder eine Bemerkung zu machen.*

Negative Bewertung: *Chinesische Mauer –* Bedeutung: *undurchlässige Barriere, die eine Isolierung verursacht;*

schief ist Englisch und englisch ist modern – Bedeutung: *in der falschen, krummen Position sein.* Der Satz könnte von Offizieren stammen, die getragene britische Uniformen und unbeholfen platzierte Baskenmützen trugen.

etw. bis zu den griechischen Kalenden aufschieben – etwas auf den griechischen Kalender verschieben. Bedeutung: Fälle werden immer wieder auf unbestimmte Zeit verschoben.

die holländische Marke rauchen – niederländische Zigaretten rauchen. Das heißt: Nehmen Sie Zigaretten von jemand anderem und verwenden Sie sie anstelle Ihrer eigenen.

chinesische Zeremonien – Bedeutung: *anstrengende und unnötige Konventionen; übermäßige Höflichkeit; bedeutungslose Etikette.* Am Hofe der chinesischen Kaiser folgten die Regeln der Etikette und Zeremonie. Es gab so viele von ihnen, dass die ganze Wissenschaft der Zeremonien erschien. Darüber hinaus stellte jeder neue Bogdihan zusätzliche Rezepte, Bögen und andere Bräuche auf, die zur Absurdität gebracht wurden. Daher der Ursprung dieser Ausdrucksweise.

polnische Wirtschaft – Trägheit, Unordnung.

polnische Ehe – Polnisches Commonwealth / Polnische Ehe. Bedeutung: nicht eingetragene Ehe.

hinter schwedische Gardinen kommen – Das heißt: *im Gefängnis sein.*

Dieser Satz stammt aus dem Jargon der Kriminellen. Der Vorhang verbarg die Gitterstäbe der Gefängniszellen, in denen Schweden während des Dreißigjährigen Krieges gefoltert wurden.

Neutrale Bewertung: *ägyptische Finsternis – ägyptische Dunkelheit.* Es gibt zwei Bedeutungen:

1) *düstere, schreckliche Dunkelheit;*

2) *Spirituelle Dunkelheit, Unwissenheit.*

Dieser Ausdruck ist des biblischen Ursprungs (2. Mose 10, 22). *Die ägyptische Dunkelheit* (dicke Dunkelheit, die drei Tage dauerte) war eine der zehn Strafen, mit denen Gott die Ägypter bestrafte, um den Pharaon zu zwingen, die Juden aus Ägypten freizulassen.

Schlussfolgerungen. Es ist zu betonen, dass das Thema sowohl in theoretischer als auch in praktischer Hinsicht weitere Überlegungen verdient, da es immer noch viele Ausdrucksweisen mit einer anderen anonymen Komponente gibt. Daher erscheint uns die weitere Forschung in diesem Bereich erfolgreich, wo es noch viele unerforschte Probleme gibt. Weitere wissenschaftliche Forschungen können mit einer detaillierteren Untersuchung der Ausdrucksweise verbunden sein, die in interdisziplinären Aspekten in Komponenten oder Beispiele anderer Sprachen unterteilt ist.

Die Herkunft der deutschsprachigen Phraseologismen mit einer Oikonymkomponente wurde im Artikel analysiert, der Inhalt von Begriffen Onomastik, Phraseologie und Oikonym wurde definiert, der Ursprung der meisten Phraseologismen wurde beschrieben. Es wurde festgestellt, dass eine große Anzahl deutscher Phraseologismen mit Oikonymen in der ukrainischen Sprache leider nur ein Teiläquivalent ohne Oikonymie-Komponente aufweist.

Literatur:

1. Мокиенко В.М. О собственном имени в составе фразеологии. *Перспективы развития славянской ономастики.* Москва : Наука, 1980. С. 57–67.

2. Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць / гол. ред. М.Є. Скиба ; відп. за випуск М.М. Торчинський. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Вип. 6. Ч. 2. 308 с.
3. Авксентьев Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування. *Мовознавство.* 1987. № 1. С. 43–47.
4. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. 240 S.

Tschepurna Z. Onymic component as a marker of a phraseological unit

Summary. Currently, the active development of cognitive linguistics is noticeable, which pays great attention to the study of the picture of the world and its reflection in language. The holistic image of the world that arises in the human imagination in the process of cognitive activity, the whole sum of meanings and ideas about the world is reflected in the semantic system of language, and is a sound book that reflects all ways of conceptual assimilation of the world by man throughout its history.

Of particular importance in terms of cultural potential are phraseological units. Being signs of secondary nomination, they, denoting the world from the standpoint of rethinking words - signs of direct naming of objects and phenomena of this world, are an important part of the picture of the world described by means of language. Today in linguistics there is even a concept of phraseological model of the world, which is a system where each phraseology performs special functions in describing the realities of the surrounding reality. X. Casares, F. Buslaev, V. Vinogradov, V. Arkhangelsky, V. Telia, D. Maltseva, L. Roizenzon, E. Vereshchagin, and O. Kostomarov have already written about the ability of phraseology to reflect the world around it in a vivid, figurative form.

The problem of studying phraseology, and even more so the presence of onyms in their composition is currently very relevant for linguistics, as language is a national form of expression and embodiment of spiritual and material culture. Language reflects the process of cognition and appears as the main means of expression.

Therefore, we consider it promising to study the national specifics of phraseology against the background of language units, characterized by high sociality, connection with the life of society. Such units include proper names, in particular those, because they are a feature of the languages of all times and peoples, and are able to tell a lot about the past and present of the native people. The author pays special attention to the study of the onymic component as a marker of a phraseological unit and considers it in many ways, referring to historical moments.

Key words: onomastics, onym, phraseology, phraseologisms with onymic component, oikonym, German phraseology.

*Чернова Ю. В.,**в. о. старшого викладача кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЧІ

Анотація. Стаття присвячена сучасному українському перекладу в обличчях, а саме розкриває найвідоміших особистостей у цій сфері. Матеріал дослідження орієнтує на практичні здобутки найяскравіших представників художнього перекладу, багато з яких працюють усними перекладачами тощо. Стаття являє собою стислий довідник із відомостями про сучасних вітчизняних перекладачів та акцентує увагу на постатях Дмитра Чистяка, Михайла Найдана, Ірини Качанюк-Спех, Олександра Ірванця, Анни Іванченко, Олега Короля, Михайла Якубовича, Христини Назаркевич, Андрія Бондара, Андрія Савенця, Роксоляни Зорівчак, Максима Стріхи та Остапа Сливинського. Про кожного перекладача надаються короткі відомості, а саме з яким перекладом працює, якими мовами перекладає, що думає про переклад загалом та які рекомендації та поради надає майбутньому перекладачеві. Д. Чистяк завдяки своїм перекладам популяризує франкомовних авторів в Україні, а українських – за кордоном, також має досвід перекладу кінематографічної продукції з французької для Першого національного каналу та здійснював послідовний переклад при Французькому інституті в Україні та Посольстві Швейцарії в Україні. М. Найдан познайомив американського читача з творами П. Тичини, М. Рильського, Л. Костенко, Ю. Андруховича, Ю. Винничука та інших. Зусиллями І. Качанюк-Спех українська література стала відомою у Німеччині. О. Ірванець відомий своїми перекладами з російської на українську творів для дітей Г. Остера, з білоруської – прози В. Бікава та У. Арлова, з польської – Я. Корчака та Я. Гловацького, з французької – І. Бруссара. А. Іванченко – відомий молодий перекладач-синхроніст, яка бере участь у найрізноманітніших заходах, від Європарламенту до кінофестивалів. О. Король відомий насамперед своїми художніми перекладами зі шведської мови, тоді як А. Бондар спеціалізується на перекладах із польської. М. Якубович є автором першого повного перекладу смислів Корану українською мовою з арабської. А. Савенець перекладає польську та англійську поезію. Дослідження не оминає увагою легенду українського перекладу Роксоляну Зорівчак, засновницю англійської Швеченкіани та розробника такої галузі перекладознавства, як Кочурознавство.

Ключові слова: перекладознавство, сучасний український переклад, перекладач, художній переклад, усний переклад.

Сучасне українське перекладознавство сьогодні стає все більш актуальним, адже сфери зарубіжних літератури та кіно практично кожен день випускають новий продукт, який український перекладач бажає відкрити для вітчизняної аудиторії якомога швидше та точніше. Сучасна освічена молодь уже давно має змогу дивитися та читати в оригіналі, проте якщо цей фільм або твір ще не перекладені українською мовою, для них самостійний переклад продукції для ширшої аудиторії може стати цікавим завданням-викликом. Проте не є рідкістю,

коли молодий перекладач не орієнтується на своїх попередників або сучасників та не цікавиться їхніми здобутками, адже він про них просто не знає.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Працюючи з новим теоретичним курсом сучасного українського перекладознавства на півдні України, ми зіштовхнулися з проблемою відсутності навчальної літератури, яка б розкривала студентству імена саме сучасних українських перекладачів, що працювали або працюють не з класичною, наприклад, літературою, яка більше не є для когось актуальною, а із сучасною продукцією кінематографу та літературної традиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Проблем та перспектив сучасного українського перекладу торкається Вікторія Шайт, яка аналізує переклади, що були виконані О. Федорченко та У. Григораш, а також цитує перекладача Є. Кононенко [1]. Жанна Клименко присвячує свої статті діяльності українських перекладачів [2], Ганна Улюра перераховує сучасних митців українського перекладу, які працюють із текстами, написаними самими різними мовами, від поширених англійської та німецької до мов із балканської та скандинавської груп [3].

Формування мети статті. Було би зручно не шукати та комбінувати інформацію про сучасних українських перекладачів із різних джерел, а мати під рукою хоча б коротку збірку відомостей, яка висвітлює їхні здобутки та помилки для студентів-послідовників. Ставимо за мету акцентувати увагу на декількох іменах сучасного українського перекладу в цій статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо плекду сучасних українських митців перекладу із Дмитра Чистяка (1987 р.н.), молодого письменника, літературного критика та перекладача із французької мови, який нааперед відомий перекладами бельгійського письменника Моріса Метерлінка. Дмитро Олександрович стажувався у Європейському колегіумі художньої літератури (Бельгія), у Колегіумі перекладачів художньої літератури Лоорен (Швейцарія) та Міжнародному центрі художнього перекладу (Франція); виступав із лекціями та доповідями у багатьох європейських країнах. Дмитро Чистяк відзначений найвищою перекладацькою нагородою Королівства Бельгія – премією міністерства культури Федерації Валлонія-Брюссель (2012) за «високохудожнє відтворення текстів франкомовної бельгійської літератури та внесок у її розвиток за кордоном». Також є лауреатом премії ім. Г. Сквороди (2012) та літературної премії ім. М. Рильського (2013) за переклади творів Маргеріт Юрсенар; а за коментований переклад «Вибраних творів» Ш. Ван Лерберга він відзначений премією ім. П. Куліша Національної спілки письменників України (2014). Здобутки та нагороди Д. Чистяка можна перераховувати довго, адже його перекладацька творчість є надзвичайно

плідною, завдяки своїм перекладам він дуже активно популяризує франкомовних авторів в Україні, а українських – за кордоном. Д. Чистяк мав ідею створення Гільдії перекладачів, аби боронити останніх та змушувати видавців гідно оплачувати їхню працю, проте розумів, що для цього потрібна людина, яка б займалася виключно цим, відмовившись від перекладацької роботи. На думку Дмитра Олександровича, кожен переклад – це новий твір, адже перекладач – це письменник, який наново переписує оригінал. Процес перекладу Чистяк називає співтворчістю з автором, «коли входити у якийсь містичний інтертекстуальний контакт із первісною словесною субстанцією, яка була закладена на початку у цей твір. А після першого містичного сплеску-варіанту шліфуєш, оперуючи знаннями з мовознавства, літературознавства, перекладознавства, культурології, антропології. Але без містичної єдності з текстом переклад неможливо читати, слова нібито є, а немає внутрішнього зв'язку, загубилася та мить всередині. На жаль, багато перекладів мертвотні» [4].

Михайло Найдан (1952 р.н.) – перекладач та письменник із галицьким корінням, який народився у штаті Нью-Джерсі, США. Саме він є людиною, що познайомила американського читача із творами Павла Тичини, Максима Рильського, Ліни Костенко, Юрія Андруховича, Юрія Винничука та багатьох інших. Найдан також перекладає з російської на англійську, зокрема, твори Марини Цветасої. Для молодого перекладача діяльність Михайла Найдана є справжньою знахідкою, адже в кожному своєму інтерв'ю він дає професійні поради майбутнім спеціалістам. Михайло перекладає лише ті твори, які його захоплюють, та протягом цього процесу нерідко контактує з авторами для консультації. «Переклад поезії більше потребує слуху. Тут треба зберігати звукобудову оригіналу, а також те, що я називаю органічним ритмом... Зазвичай я швидко роблю перший варіант... Коли перекладаю поезію, часто читаю оригінал вголос, щоб увійти в мелодію та світ тієї поезії. Тоді полишаю переклад на декотрий час, аби відійти від нього...» [5]. Михайло Найдан – один із тих діючих перекладачів, який постійно працює над іміджем України в світі та підтримує українську творчу молодь у Сполучених Штатах. Завдяки йому сьогодні можна побачити твори сучасних українських письменників у перекладі на американському книжковому ринку.

Ірина Качанюк-Спех (1935 р.н.) – перекладачка, зусиллями якої українська література стала відомою у Німеччині, адже саме там живе та працює пані Ірина. Пані Ірина розуміла, що німецьке суспільство знає таких російських класиків, як Чехов та Достоевський, проте ніколи не знайомилося із творчістю Лесі Українки та Тараса Шевченка. Перший переклад збірки Лесі Українки «*Contra spem spero*» німецькою мовою, зроблений перекладачкою, став ніби символом, що Європа, Німеччина зокрема, відкриває свої двері українським письменникам. Качанюк-Спех особливо захоплювалася творчістю Лесі Українки, і завдяки їй персонажі п'єси «Лісова пісня» тепер розмовляють німецькою. Досягнення пані Ірини полягає у тому, що вона зуміла передати особливу ритмомелодію творів Лесі Українки, адже вона зберігає білий вірш там, де він є в оригіналі, а римованим рядкам відповідають, у свою чергу, римовані в перекладі. Качанюк-Спех відтворила форму драми та її образи, створивши переклад, сповнений знахідок як інтерпретацій перекладача. Цікавий факт з діяльності пані Ірини полягає в тому, що вона здійснила перший у світі переклад «Енеїди»

І. Котляревського німецькою мовою на прохання свого сина, який, навчаючись у гімназії, хотів порівнювати однойменні твори Вергілія та Котляревського. Під час перекладу поезії Качанюк-Спех радить враховувати особливості граматики мови, якою оригінал перекладається, та намагатися схопити думку та атмосферу поезії, щоб носії обох мов відчували одне й те ж саме під час прочитання вірша або поеми.

Олександр Васильович Ірванець (1961 р.н.) – ще один талановитий український письменник та перекладач, який працює з білоруською, польською, російською, французькою та чеською мовами. Він відомий своїми перекладами з російської на українську творів для дітей Григорія Остера, з білоруської – прози Василя Бікава та Уладзімера Арлова, з польської – Януша Корчака та Януша Гловацького, з французької – Іва Бруссара. Олександр Васильович вважає, що розуміння оригіналу, розуміння епохи, реалій, описуваних у творі, який перекладається, – основа вдалого перекладу художньої літератури. Безперечно, важливим є володіння лексичним багатством рідної мови, її сленгу тощо. Олександр Ірванець радить перекладачам-початківцям частіше зазирати у словник, навіть якщо є враження, що все зроблено досконало, та бути ознайомленим з іншими роботами автора, твір якого перекладається зараз, попри те, що вони не мають зв'язку один з одним.

Анна Іванченко – перекладач-фрілансер, закінчила магістратуру Інституту перекладачів та міжнародних відносин (Страсбург, Франція) за спеціальністю «Усний переклад». Анна працює перекладачем-синхроністом з 2007 року, брала участь у заходах самого різного рівня: від Європарламенту до кінофестивалів. Має авторський телеграм-канал, присвячений перекладу та лінгвістиці. За словами пані Іванченко, переклад – це не просто заміна слів однією мовою відповідними словами з іншої. Для того, щоб сенс висловлювання справді подолав мовний бар'єр, необхідно передати енергію та силу, що стоять за цими словами. Саме тому своїм професійним слоганом перекладачка обрала вислів «*Conveying the power of words*» (Передаючи силу слів). За плечима Анна Іванченко має не лише досвід синхронного та послідовного перекладу на рівні найвищих ешелонів світової влади, як, наприклад, синхронний переклад на Парламентській Асамблеї Ради Європи, але й письмові переклади з різної тематики: переклад законодавчих актів із держзакупівель, переклад для української локалізації Windows7, переклад документації до тендерів на добування нафти в Сирії та Афганістані, переклад презентаційної брошури української національної збірної для Міжнародної шахової олімпіади. Пані Анна також наголошує, що перекладач повинен володіти не тільки іноземною, а й рідною мовою. «Професія перекладача – це не просто знання декількох мов, а вміння встановлювати між ними зв'язок, велика загальна ерудиція, а для усного перекладача – ще й певні навички ораторського мистецтва» [6]. Анна Іванченко – справжній професіонал своєї справи, її розповіді про робочий процес, починаючи з того, як їй пощастило перекладати Жан-Клода Ван Дамма, Джона Малковича та Джарета Лето на міжнародних кінофестивалях, та закінчуючи різноманітними курйозами, коли виконавець впевнений, що вона, володіючи українською та російською, спокійно зможе перекласти щось литовською або казахською, – скриня безцінного досвіду для перекладача, що лише розпочинає свій шлях.

Король Олег Богданович (1952 р.н.) – український перекладач, який насамперед відомий своїми перекладами зі шведської

мови. Також працює з англійською, польською, чеською, болгарською, словацькою, німецькою та французькою, при цьому деякі з них він вивчив самостійно. Олег Богданович свій найперший переклад здійснив у віці 12 років, коли самостійно переклав українською мовою відому на той час пісню «Колыбельная с четырьмя дождями» Станіслава Пожлакова. Під час перекладу прози пан Олег радить прочитати твір-оригінал два-три рази перед початком роботи, адже він порівнює процес перекладу із шлюбом – спочатку треба добре познайомитися та звикнути. А якщо не вдається перекласти той чи інший уривок із прози або поезії – відкласти процес на певний час, якщо не має часових обмежень. Буває, що перекладач під час роботи з оригінальним текстом виявляє певні помилки або неточності в автора, наприклад, пан Олег в одному із творів побачив, що героїня має проживати в канадському Детройті, коли Детройт – це американське місто. Серед найвідоміших доробок Олега Короля є такі переклади українською мовою, як «Пісня Соломона» американської письменниці Тоні Моррісон, «Світло в серпні» американця Вільяма Фолкнера, твори шведського автора Віллі Чюркльунда. Також Олег Богданович перекладає поезію своїх співвітчизників багатьма мовами, наприклад, вірш «Апокаліпсис» Василя Терещука він переклав дев'ятьма мовами, а «Я лежав при дорозі, як сніг...» Романа Скиби – сімома.

Якубович Михайло Михайлович (1986 р.н.) – відомий український сходознавець, перекладач, дослідник філософської думки ісламського світу. Автор першого повного перекладу смислів Корану українською мовою з арабської, який офіційно опублікований урядовими організаціями Саудівської Аравії та Туреччини, ісламськими організаціями України. Перший наклад перекладу Корану побачив світ у Медіні у 2013 році, і це стало першою україномовною книгою в Саудівській Аравії. Пан Якубович займається актуальними питаннями буття ісламу на теренах України, зокрема розвитку мусульманської філософської традиції в Золотій Орді та Кримському ханстві. Має спеціальну відзнаку Національного конкурсу філософських перекладів. Під час перекладу Корану Михайлу Якубовичу було найважче створити мусульманський конфесійний стиль української мови, адже перекладів українською з арабської та попередніх напрацювань із сакральними текстами не так багато. У своєму перекладі пан Михайло передусім акцентував увагу на особливостях коранічного віровчення та смислах, які ця книга несе людству. Адже сакральні тексти – це не просто читання заради інтересу, це передусім наполегливе звертання до людини, яке вимагає від нас певних дій, усвідомлення того, куди людина йде, що робить і для чого живе. В Острозькій академії Якубович очолює Центр перекладу із сакральних мов. Для порівняння власного результату Михайло Михайлович цікавиться також перекладами смислів Корану на інші слов'янські мови.

Христина Ярославівна Назаркевич (1964 р.н.) працює у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, де викладає теоретичні та практичні курси з німецького перекладу та керує студентськими перекладацькими проектами. Першою спробою себе у професії став переклад пані Христіною декількох листів Моцарта до кухні, що були опубліковані в еротичному журналі «Лель» у 1993 році. Перекладачка дотримується тієї думки, що лише великий текст може стати справжньою перекладацькою школою. Теоретично Назаркевич знає, що великий твір треба перечитати та досконало вивчити

перед перекладом, але практично часто починає займатися справою під час першого читання. Христина Ярославівна визнає, що видавництва часто треба вмовляти надрукувати той чи інший переклад українською мовою автора, який у нашій країні невідомий. Також вона зазначає, що перекладачу для набуття досвіду варто читати, читати багато, особливо поезію, в якій є невичерпний потенціал. Адже якістю перекладача мало би бути фанатичне зацікавлення словом.

Бондар Андрій Володимирович (1974 р.н.) – ще один талановитий вітчизняний поет та перекладач, який працює з російською та англійською мовами, але перш за все він відомий своїми перекладами з польської, особливо творів Вітольда Гомбровича, адже з перекладу повісті «Фердидурке» цього польського автора й розпочалася кар'єра Бондара як перекладача. Пан Андрій зазначає, що існує ще багато чудових польських творів, які невідомі українському читачеві саме через відсутність перекладу. Через польське коріння Андрій Володимирович називає польську мову своїм «другим я», а польську літературу – багатим та вдячним простором. Перекладач зазначає, що прозу слід перекладати в такому ж темпі, в якому писався оригінальний текст, тобто відчуті незримий авторський ритм вкрай важливо. Пан Андрій виступає виключно за принцип адекватності у перекладі, який народжується з розуміння тексту та контексту. Домислювати та додавати – не принцип Бондара, заради гарного звучання це робити непрофесійно, на його думку, адже в такому разі з'являється не переклад, а паралельна література. Андрій Володимирович зазначає, що гарний перекладач може однаково успішно перекласти інструкцію до бензопили та бароковий вірш. Також він радить контактувати з автором, якщо є можливість, для пояснення реалій, що є чужими нашій культурі.

Якщо Андрій Бондар надає перевагу прозовим перекладам та не воліє перекладати поезію, то Савенець Андрій Миколайович (1977 р.н.) перекладає саме її, особливо польську та англійську. В його перекладах публікувалися вірші В. Шекспіра, Р. Фроста, Е. Дікінсон, Дж. Моррісона, Віслави Шимборської та Юзефа Чеховича. Пан Савенець називає переклад ідеальною формою рецепції літературного твору та апофеозом читацької насолоди. Зухвалість, затиїсть, недовіру до себе та покору він вважає важливими рисами перекладача художньої літератури.

Серед постатей, котрі познайомили світ з українською літературою, значне місце займає Анна-Гая Горбач (1924–2011), перекладачка та науковець, яка популяризувала вітчизняну літературу на німецькомовних теренах. Початок перекладацької діяльності пані Горбач припадає на кінець 50-х років, коли у Німеччині виходить збірка творів українських авторів у її перекладі. Горбач амбіційно прагнула показати, хто є українці, як їм живеться після довгої визвольної боротьби. До збірки перекладачка включила таких авторів, як М. Хвильовий, В. Підмогильний, Г. Косинка, вона також подає два оповідання М. Коцюбинського та три В. Стефаника, та з повоєнних авторів Горбач обирає О. Довженко, І. Вільде та І. Сенченко. Під час перекладу пані Анна-Гая творила власні метафори та нерідко доместикувала текст оригіналу, передаючи українські реалії баварськими аналогами. Метою антології було відокремити українську літературу від російської, адже на той час у Німеччині не було українистики як такої, та довести німецькому читачеві, що Україна – не Росія, не південна її частина, а абсолютно окрема територія із власними унікальними культурними здобутками.

Не можемо оминати увагою блискучу постать Роксоляни Петрівни Зорівчак (1934–2018), англіста-фразеолога, перекладознавця, дослідниці теоретичних проблем перекладу та специфіки входження української літератури до англomовного світу і англomовних літератур до української літератури, засновниці англomовної Шевченкіани як окремої дослідчої галузі, доктора філологічних наук, академіка, відмінника освіти України, яка розробляла концепцію вишколу перекладачів та методик викладання перекладознавчих дисциплін. Тривалий час Р. Зорівчак працювала над розвитком нової галузі перекладознавства – Кочурознавства. Саме їй належить ініціатива створення серій перекладознавчих бібліографій Наукової бібліотеки Львівського університету, яку відкриває покажчик «Григорій Кочур», де пані Роксоляна – науковий редактор та автор передмови. Це була перша персональна бібліографія перекладача і перекладознавця в Україні. Науковий збуток Роксоляни Петрівни – близько 1200 праць. Виступала проти західної концепції, що сучасний глобалізований світ заслуговує лише одну мову – англійську. В одному з інтерв'ю пані Зорівчак розповіла про знайомство із англійською поетесою Вірою Річ, яка була закохана в українця, почала вивчати українську в Лондоні та через деякий час стала перекладати англійською мовою українську поезію (Шевченка, Франка, більше 51 автора загалом). Роксоляна Петрівна багато зробила для сприяння співпраці вітчизняних філологів з англomовними дослідниками, читаючи лекції з перекладознавства і фразеології в Лондонському та Іллінойському університетах [8].

Максим Віталійович Стріха (1961 р.н.) – чудовий приклад, що талановита людина талановита в усьому, адже це не тільки доктор фізико-математичних наук, але й письменник, літературознавець та перекладач художньої літератури, перекладом якої пан Максим захоплюється з початку 1980-х років. У перекладах М. Стріхи виходили поетичні та прозові твори Данте, Вордсворта, Колріджа, По, Свінберна, Вітмена, Дікінсона, Стівенсона, Кіплінга, Т.С. Еліота, Ередія, Буніна, Брюсова, Гумільова, Мандельштама, Мараї, Мілоша, Хадановіча та інших класичних і сучасних авторів. У перекладознавстві М. Стріха сформулював та обґрунтував концепцію націєтворчої функції українського художнього перекладу. Пан Максим отримав премію Кабміну України ім. Рильського (2015) за переклад з італійської поеми Данте «Божественна комедія. Пекло».

Остап Тарасович Сливинський (1978 р.н.) – ще одна перлина українських перекладу, літературознавства та поезії. Перекладає художню та наукову літературу з польської, болгарської, македонської, англійської та білоруської мов та вважає, що головне у перекладі – відчуття міри, доречності та відповідальності перед читачем. В інтерв'ю «Громадському радіо» пан Остап зазначив, що дотримується ідеї, що нема чогось, що не можна перекласти. Також він підкреслює, що український переклад уже не витісняється з ринку російським, адже останнім часом тема художнього перекладу активізувалась у нашій країні. О. Сливинський робить акцент на тому, що мова містить у собі ресурс розвитку, та необхідно вміти ним користуватися. Свої переклади пан Остап намагається насичувати складними синонімами та рідко вживаною лексикою [9].

Висновки та перспективи подальших пошуків. На жаль, стаття не в змозі перерахувати абсолютно всіх сучасних українських перекладачів, адже, на щастя, талановитих митців вітчизняного перекладу стає все більше й більше завдяки зростанню

попиту на літературу різних жанрів авторів з усього світу. Студентові як майбутньому перекладачеві та знавцю своєї справи варто безупинно відкривати для себе нові імена українських перекладачів як наставників у цій сфері, адже вони, маючи безцінний досвід роботи, часто готові ним поділитися з молодим поколінням, щоб останнє не тільки перейняло здобутки, але й було готове до помилок та труднощів, з якими може зіштовхнутися будь-який спеціаліст.

Кожний переклад, особливо художній, – це унікальне бачення реалії іншої культури перекладачем, і вважаємо вкрай доцільним, щоб перекладачі-початківці знали як можна більше колег по цеху та не боялися з ними контактувати або про них читати, щоб дізнаватися про практичні труднощі, які можуть з'явитися у такій нелегкій та тривалій справі – перекладі.

Література:

1. Шайдт В.Ю. Сучасний стан та перспективи українського перекладу. Київ, 2010//Репозитарій НАУ. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/23045> (дата звернення: 2.01.2021)
2. Клименко Ж. Формування уявлення учнів про діяльність українських перекладачів як вияв екзистенційного вибору. Київ, 2015// Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Litpro_2015_5_42.pdf (дата звернення: 5.01.2021)
3. Улюра Г. Знак якості: українські перекладачі, яким довіряєш. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/01/27/222293> (дата звернення: 10.01.2021)
4. Дмитро Чистяк: «На жаль, багато перекладів мертвотні// Інтерв'ю Читомо. URL: <https://archive.chytomo.com/interview/dmytro-chystyak-na-zhal-bahato-perekladiv-mertvotni> (дата звернення: 12.01.2021)
5. Інтерв'ю з перекладачем: 14. Михайло Найдан. URL: <https://www.google.com.ua/amp/s/rozмова.wordpress.com/2020/04/21/mykhailo-naidan/amp> (дата звернення: 15.01.2021)
6. Anna Ivanchenko. О себе. URL: <http://anna.word4power.com/ru> (дата звернення: 19.01.2021)
7. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник. *Літературна Україна*. 2005. №1 (13 січня). С. 7.
8. Відійшла у вічність Роксолана Петрівна Зорівчак // Онлайн-журнал наукового товариства ім. Шевченка. 2018. URL: <https://ntsh.org/node/661> (дата звернення: 25.01.2021)
9. Остап Сливинський. Читачі готові голосувати за українські переклади гаманцем// Громадське радіо. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/chytachi-gotovi-golosuvaty-za-ukrayinski-pereklady-gamancem-ostap-slyvynskyy> (дата звернення: 2.02.2021)
10. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2007. №1, т. 2. С. 96 – 102.

Chernova Yu. Contemporary Ukrainian translators

Summary. The article deals with contemporary Ukrainian translation and its personalities in particular. It pinpoints the most prominent representatives of this sphere. The research material is oriented towards practical achievements of the most brilliant ambassadors of belles-lettres translation, many of whom are also involved in interpreting. The article presents a terse catalog with data about contemporary Ukrainian translators and emphasizes such figures as Dmytro Chystiak, Mykhailo Naidan, Iryna Kachaniuk-Spiekh, Oleksandr Irvanets, Anna Ivanchenko, Oleh Korol, Mykhailo Yakubovych, Khrystyna Nazarkevych, Andrii Bondar, Andrii Savenets, Roksoliana

Zorivchak, Maksym Strikha and Ostap Slyvynskyi. Short notes about each of them are submitted in the research, namely what translation they perform, what languages they translate into, what they think of translation in general and what tips and recommendations they can give a future translator. D. Chystiak by his translation popularizes French-speaking authors in Ukraine and Ukrainian-speaking abroad, moreover he has translated film products from French for Pershyi National Channel and performed consecutive translation in French Institute in Ukraine and in Embassy of Switzerland in Ukraine. M. Naidan has introduced works written by P. Tychyna, M. Rytskyi, L. Kostenko, Yu. Andrukhovych, Yu. Vynnychuk to an American reader. Due to the efforts of I. Kachaniuk-Spiekh Ukrainian literature has become known in Germany. O. Irvanets is popular with his translations from Russian into Ukrainian of literature for children, such

as H. Oster, the translation of prose from Belarusian, such as works written by V. Bykav and U. Arlov, the translation from Polish, for example, Korchak and Hlovatskyi, and from French, for example, Brussar. A. Ivanchenko is a famous young simultaneous translator, who participates in absolutely various events, from the European Parliament to film festivals. O. Korol is first and foremost famous for his translation from Swedish, whereas A. Bondar specializes in Polish. M. Yakubovych is the author of the first full translation of Koran from Arabic into Ukrainian. A. Savenets translates Polish and English poetry. The research doesn't omit Roksoliana Zoivchak, the legend of Ukrainian translation, who initiated English-speaking Shevchenkiana and developed such a branch of translation studies as Kochur studies.

Key words: translation studies, contemporary Ukrainian translation, translator, belles-lettres translation, interpreting.

*Yukhymets S. Yu.,**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology
Odesa National Maritime University*

THE PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH ADVERTISING TOURIST TEXTS INTO UKRAINIAN

Summary. The article dwells upon the peculiarities of English advertising tourist texts in the translational aspect as opposed to other types of advertisement texts and tourist texts in general as well. The article reveals the nature of tourist discourse and outlines the distinctive features of tourist texts.

The results of the study showed that tourism discourse is a subtype of advertising discourse, which contains a number of universal characteristics inherent in texts written in such diverse languages as English and Ukrainian. Among such characteristics are: the use of the imperative mood, comparative and superlative degrees of comparison of adjectives, the choice of emotionally colored, positive vocabulary in order to influence the potential consumer of travel services. It has been concluded that the density of tourist texts fully corresponds with the degree of specialization of a text and makes its translation more complicated. The text, intended for tourism specialists can be completely vague and unclear for common tourists. Thus, the strategy of re-addressing and the tactic of linguistic-cultural adaptation are employed to neutralize tourist texts with high level of term density when translating for the tourist, whereas professional-oriented target texts retain the high level of term density if compared to the source text. In general, therefore, it seems that the quality of tourism translation is largely influenced by the means of translating tourism terminology. Abbreviations in tourism texts and strategies for their translation need further investigations outside this paper.

The paper gives the comprehensive review of means and ways of tourism terminology translation. The detailed analysis of the strategies, tactics and operations of translating English advertising tourist texts into Ukrainian is also provided. The perspective is seen in creating the universal standards for adequate translation discourse translation.

Key words: advertising tourist texts, tourist discourse, strategy, distinctive features, terminology.

Introduction. Nowadays there is rapid growth and expansion of the tourism field which has been one of the leading factors of economic boost. The number of tourists is increasing year after year. The tourism discourse has recently become the object of numerous researches in economy, sociology, politics and linguistics.

Theoretical grounding has been formed by the works by Ye.V. Zaiukova [1], S.A. Korolkova [2], A.A. Novozhylova [2], A.M. Sheyko [2], N.H. Nikitina [3], N.A. Tiuleneva [4], N.V. Filatova [5], A.O. Tsyrempilon [6; 7], T.V. Platitsyna [6], T.A. Yudina [8], M.T. Cabré [9], G.M.S. Dann [10], P. Newmark [11], P. Pierini [12], H. Sanning [13], C. Taylor [14].

P. Newmark [11] has focused mainly on the research of tourism discourse translation in economy, P. Pierini [12] has contributed greatly to the methodology of on-line tourist texts translation.

The object of the current research is represented by English advertising tourist texts and their Ukrainian translations. The subject of the research are peculiarities of translating English advertising tourist texts into Ukrainian.

The urgency of the research is predetermined by the increasing relevance of tourism in economy as a means of economic growth and the linguistic peculiarities of tourism discourse. The novelty of the research is in an attempt to work out the most efficient strategies, tactics and operations of translating advertising tourist texts in particular into the Ukrainian language taking into account the typological discrepancy of both lexical and grammatical features in the translation language pair.

In contrast to H. Sanning's works [13], focused on the neutralizing translation as the only possible one for rendering tourist texts as such, our research is aimed at scrutinizing the efficiency of different translation strategies recently discovered and formulated by the representatives of the communicative-functional approach to translation studies.

The objective and tasks of the research. The objective is seen in outlining the distinctive features of advertising tourist texts, relying on the findings of the recent works in this field both on the basis of the English and Ukrainian languages.

In accordance with the objective the corresponding tasks has been formulated: to give a definition of advertising tourist texts; to outline the key peculiarities of advertising tourist texts; to select and analyze the most appropriate strategies, tactics and techniques of translating advertising tourist texts.

Research materials and methods. The following research methods have been employed with regards to the objective, subject, object and tasks of the research: the method of theoretical generalization employed to form the grounding for the research; comparative method to contrast English texts and their Ukrainian translations; the method of analysis to describe advertising tourist texts in the two languages under investigation. The research was carried out on the basis of the website www.tripadvisor.com.ua.

Results and discussion. Advertisement is a complex phenomenon which has many various aspects. Two main advertisement conceptions are outlined today: the cultural or historically cultural one and the marketing or specifically pragmatic one.

The most complete approach is the one allowing to combine both conceptions and as a result reflecting the economic, marketing and cultural peculiarities of advertisement.

Many researchers define advertising texts as forms of specific promotion of goods, ideas or services aimed at manipulating potential customers and affecting their attitudes and preferences.

Advertisement is not just an announcement, it's also a means of attraction, creation of an image.

Advertising is aimed at forming the stereotypes of ways of life, thinking, morals and morality as important constituents of consciousness formation [2, p. 141].

As it follows from the definition given above general communicative tasks and specific pragmatic setting characterize functional and stylistic status of an advertising text and the specificity of its semantics.

Advertising texts are grounded upon trustworthy information about the advertised object, its difference from others of the same kind and possible commercial profit. However, despite its persuasiveness, the content of an advertising text must be exciting and what's even more important not explicitly manipulating. Copywriters should aspire to make advertising texts sound businesslike, convincing, understandable and properly oriented. As follows, the semantics of an advertising texts is synthesized by the two principles – the logical and the emotional one.

In this sense there is certain similarity between the information presentation strategy in a belles-lettres text and in an advertising text. On one hand, advertising texts are distinguished by logicity, preciseness, brevity, transparency of meaning based upon argumentation, on the other hand – imagery, subjectivity, representing the author's attitude to the advertised product and simultaneously affecting the customer's mind and emotions thus encouraging him/her to purchase the given product.

The notion of touristic discourse has been so thoroughly studied recently that there have been worked out specific algorithms for translating touristic texts. According to the conception of touristic texts translation algorithms the following six stages of touristic texts processing are distinguished:

- data collection;
- account of informational value;
- account of accessibility;
- account of stimulation principle;
- account of expressiveness principle;
- stage of post-translation analysis.

The first and the last of the above registered stages are mandatory in translating any type of discourse while such features as high informational value, accessibility, stimulation and expressiveness are peculiar for touristic texts and essential for touristic discourse outline in general. The latter also reflect the distinctive features of advertising texts thus witnessing that touristic discourse is a subtype of advertising discourse.

The necessity of the knowledge of advertising touristic texts translation algorithms is confirmed by the experience of translating specific sites oriented at the target audience of tourists. As it has become evident from the recent researches on hotels' sites translations translators often make use of word-for-word translation and create calques.

The doubtful quality of such translations under investigation may be due to the lack of translators' professionalism or the consequence of machine translation result which is usually far from adequate. Alongside with adequacy of translation translators' responsibility for the quality of translation is also considered to be important as advertising in tourism should be performed in accordance with certain criteria.

It's often not easy to achieve adequate and apt translation and this is due to the intercultural asymmetry being essential feature of touristic texts in different languages.

Intercultural asymmetry is often expressed by the so-called non-equivalents lexis due to categorization [9, p. 209]. Therefore,

a translator or an interpreter should not only possess high competence of both source and target languages but also have profound background knowledge about the events described.

To avoid errors and irregularities in touristic discourse translation the strategy of re-addressing should be employed as the one allowing to minimize relevant information loss by selecting stylistically and lexically apt equivalents.

All these strategies may be applied to the translation of any type of discourse, however pragmatics and stylistics of advertising touristic texts is unique.

Among the peculiarities of touristic discourse there are stimulating, accessibility, personalization, high information value and expressiveness.

The principle of high information value is often foregrounded by many scholars in translating from English into Ukrainian, nevertheless, even more important there seems to be the audience's attraction.

In the course of the research there has been performed an overall linguistic analysis of English touristic texts and their Ukrainian translation.

The findings of the analysis are as follows:

- on the grammatical level: the prevalence of the Imperative Mood forms aimed at attracting customers, the use of finite tense verb forms to express the ideas of timelessness of travelling, season shift and to get the audience focus on attractiveness of certain sites and places, the use of the Passive Voice forms and complex nominative infinitive constructions to underline the absence of the direct connection between the addresser and the addressee;
- on the lexical level: pleonasm (the high frequency of lexical repetitions aimed at affecting the future tourists' minds, the employment of idioms, stylistically colored figures of speech and words with explicit positive evaluation);
- on the phonological level: use of assonance, alliteration, sound-imitation, rhyming and rhythm to add expressiveness to the discourse.

All the above mentioned features are characteristic of advertising texts with a powerful potential of manipulating techniques.

English advertising touristic texts for analysis have been selected from the universally known touristic site www.tripadvisor.co.uk. The overall selection of English advertising tourist texts under investigation comprised about 100 advertising tourist texts of different genres (tour descriptions, hotel/cruise information booklets, hotel brochures, excursion itineraries, travel guides, reservation requests). In this research advertising tourist texts are interpreted as finished speech products containing any tourism-oriented information and aimed at distributing this information and promoting travel products via printed editions or Internet.

At the first stage of the research three kinds of advertising tourist texts were compared according to their information value or density. The lexical density was calculated by means of the open tool Textalyser according to Taylor's methodology [15, p. 38]. As for Ukrainian translations, their density was calculated by means of the open tool Advego. The calculation was made according to the formula

$$Ld=(Nd_w/N_w)*100,$$

where Ld was lexical density, Nd_w – the number of notional words and N_w – the total number of all words used. Still another index was calculated – the terminological lexis density (Td). The findings of the research confirmed the dependence of the intensity

of information value on the expectations of the target audience which varied in different language cultures (English and Ukrainian). At the second stage the corpora of the both English and Ukrainian advertising tourist texts were analyzed by means of the open source corpus analyzer CATMA 4. The table 1 illustrates the percentage of density in English advertising tourist texts as contrasted to the Ukrainian ones.

Table 1
The percentage of general lexis density and terminological in English advertising tourist texts as contrasted to the Ukrainian ones in different genres, %

Genres	English advertising tourist texts		Ukrainian advertising tourist texts	
	Ld	Td	Ld	Td
Travel guides	80,2	19,8	81,5	18,5
Information booklets	69,5	30,5	70,7	29,3
Excursion itineraries	75,3	24,7	73,2	26,8
Reservation requests	64,4	35,6	65,2	34,8

The interpretation of the research results have revealed that tourist texts oriented at people professionally employed in tourism field had a reasonably higher percentage of the terminological lexis density as compared to travel guides, information booklets and excursion itineraries. This was true for both English tourist texts under analysis and their Ukrainian translations.

All the terms were subdivided into six lexico-semantic groups according to their lexical semantics: 1) words denoting types of tourism; 2) names of occupations in the tourism field; 3) names for accommodation items; 4) vocabulary on catering; 5) vocabulary on transport means; 6) lexis on excursions and guided tours. According to the findings the tourist texts, created to convey the information between industry professionals, have proved to contain more terminology and less general lexis than those created for the purpose of convincing or informing tourists.

A lot of attention has been paid to the research of abbreviations in tourist texts, mainly their origin and functions. Among the abbreviations, initialisms in particular, which were distinguished as the most widely spread are the following: *B&B* (*bed and breakfast*), *WATA* (*a global network of travel companies*), *VIP* (*very important person*), *WTM* (*World Travel Market*), *ALL-IN* (*all inclusive*).

The subdivision of tourist terms into certain categories is rather vague as many of them are interchangeable between different lexico-semantic groups. For instance, *full board* or *B&B* can belong both to accommodation and catering groups, whereas *reservation* is the term, used in accommodation, catering and excursion groups. Moreover, abbreviations can be found in all groups of tourism terminology.

One of the possible and most recurrent challenges for translators and interpreters in travel industry field are cultural differences in concepts between tourism terms in target language and source language countries. Thus, *standards* for *standard rooms* vary between hotels of different countries or even hotels of one and the same country. *Economy rooms* in some countries offer *shared facilities* to their *guests* while *economy rooms* in other countries offer *en suite* facilities but have no *balcony* or are smaller in size. In some countries rooms are qualified as *superior* or even *deluxe* though they have the same facilities as the *standard rooms* in

other parts of the world. There is no clear reference concerning bed size as well, therefore, some *king-size beds* are “more king-sized” than the other ones. Likewise, if there is an abbreviation *B&B* (or *ABF*) in a *hotel reservation confirmation*, some hotels will offer their guests *buffet-type breakfast* with the wide selection of food while in other hotels the visitors will have *set breakfast* (e. g. some bacon-and-eggs with a toast, butter, jam and a cup of tea or coffee). Such discrepancies in general tourism concepts add more challenge to the question of standardization of tourism terminology to say nothing of translation itself.

The global nature of tourism is somehow reflected in the existing synonymy of tourist terms. For instance, terms *American Plan* (*AP*), *full pension* (*FP*) and *full board* (*FB*) mean that the price of the room includes three meals a day. *Modified American Plan* (*MAP*), *half pension* (*HP*) and *half board* (*HB*) mean that the room rate includes breakfast and either lunch or dinner. Terms *tour manager*, *tour conductor*, *tour escort*, *tour leader*, *tour director*, *tour courier* are used to name a person escorting *tour group* during the entire trip. At the same time, in Ukraine and Russia *tour manager* is used to denote a person, called *tour agent* or *travel agent* in other countries.

Most tourist terms are polysemantic, this is especially true for abbreviations (e. g. *FIT* is used to denote both *free and independent traveler* and *foreign individual traveler*; *CTA* means *Canadian Tourism Alliance* and *Close to Arrival*, *AA* can denominate *American Airlines*, *Aerolineas Argentinas*, *Automobile Association*, *always afloat* and *apparent attitude* and need context-based attention on translator’s part).

Most troublesome and difficult objects of translation are acronyms, abbreviations which are pronounced solidly as words and often coincide in form with general lexis. This may be illustrated by the following example (e. g. *any time ticket is non-refundable. changes not permitted. note – when combining on a half roundtrip basis the penalty conditions for each fare component apply. yq/yr charges are non-refundable. refund of unused taxes permitted for fully unused fare component. if part of fare component is used – in this case no tax refund will be permitted.name change permitted for a fee and upgrade. please contact bt for more details.1 – psgr pl adt rules displayfare component; 2 adt pariev bt puath9 pu 1 s; fcl: puath9 trf: 21 rule: 5502 bk: p; ptc: adt-adult fic: xpv-inst purch nonref 2nd lvl pe.penalties*). This text contains many acronyms some of which make sense only to tourist professionals.

As far as translation operations are concerned the most widely used translation transformations employed in translating tourist texts are transliteration, transcription, calque translation, gloss translation or the combinations of the above mentioned. The search for translation equivalent and functional replacement are less frequent partly because of the phenomenon of “inexistence of terminology” (the term coined by a theoretician in translation M. Teresa Cabré) [9, p. 358].

As for the translation strategies, the most apt for translating tourist texts is the strategy of re-addressing presupposing the employment of the tactic of national and cultural adaptation due to the existing cross-cultural discrepancies between the source language and the target language audiences.

Conclusions. It has been concluded that the density of tourist texts fully correspondences with the degree of specialization of a text and makes its translation more complicated. The text, intended for tourism specialists can be completely vague and unclear for common tourists.

Thus, the strategy of re-addressing and the tactic of national and cultural adaptation have proved to be most appropriate and efficient for translating tourist texts. The conclusion has been drawn that tourist texts with high level of term density should be neutralized to achieve high quality translation. As it follows, the quality of advertising tourist texts translation may be estimated on the grounding of the simplicity of the adapted translations as compared to the source texts. Particular attention should be paid to terms, both full and abbreviated.

The perspective is seen in working out methodological basis for the qualified translation of tourist texts of different types and genres. The possibility of creating the universal standards for translating tourism-oriented texts is also considered.

References:

1. Заюкова Е.В. К проблеме адекватного перевода туристического дискурса: сопоставительное исследование лингвокультурологических факторов перевода. *Мир науки, культуры, образования*. 2016. № 5(60). С. 335–337.
2. Королькова С.А., Новожилова А.А., Шейко А.М. Туристический дискурс: стратегии и проблемы перевода сайтов отелей. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2 «Языкознание»*. 2017. Т. 16. № 3. С. 80–89.
3. Никитина Т.Г. Трудности перевода туристического текста. *Концепт*. 2019. № 4. С. 255–261.
4. Тюленева Н.А. Лингвокогнитивные стратегии позиционирования и продвижения туристических услуг в российской и англо-американской рекламе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2008. 19 с.
5. Филатова Н.В. Жанровое пространство туристического дискурса. *Rhema. Рема*. 2012. № 2. С. 76–82.
6. Цыремпилов А.О., Платицына Т.В. Принципы конструирования англоязычного туристического дискурса и переводческая практика. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2018. № 6(84). Ч. 1. С. 182–186.
7. Цыремпилов А.О., Цыренжапова Д.Х. Алгоритмизация перевода текстов туристического дискурса на английский язык. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2019. № 12(8). С. 279–282.
8. Юдина Т.А. К вопросу о безэквивалентной лексике и способах ее передачи при переводе (на примерах текстов туристического дискурса). *Орловский государственный институт культуры как фундаментальный центр сохранения и развития отечественной культуры* : материалы Международной научно-практической конференции, г. Орел, 2 марта 2017 г. Орел, 2017. С. 207–210.
9. Cabré M.T. Terminology and Translation. *Handbook of Translation Studies* / Y. Gambier, L. van Doorslaer (eds.). Amsterdam : J. Benjamins Publishing Company, 2010. 100 p.
10. Dann G.M.S. The language of tourism: a sociolinguistic perspective. Wallingford : CAB International, 1996. 120 p.
11. Newmark P. Paragraphs on Translation. Adelaide : Multilingual Matters Ltd, 1993. 130 p.
12. Pierini P. Quality in web translation: an investigation into UK and Italian tourism web sites. *The Journal of Specialized Translators*. 2007. Vol. 8. P. 85–103.
13. Sanning H. Lost and Found in Translating Tourist Texts. Domesticating, Foreignising or Neutralising Approach. *The Journal of Specialised Translation*. 2010. Vol. 13. P. 124–137.
14. Taylor C. Language to Language. A practical and theoretical guide for Italian/English translators. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 150 p.

Юхимець С. Ю. Особливості перекладу українською англомовних рекламних текстів із туризму

Анотація. Статтю присвячено особливостям перекладу англомовних рекламних текстів із туризму порівняно з іншими видами реклами та іншими текстами. У роботі розкривається сутність туристичного дискурсу та визначаються відмінні характеристики туристичних текстів.

Результати дослідження свідчать про те, що туристичний дискурс є підтипом дискурсу реклами внаслідок наявності певних типологічно спільних рис для неблизько споріднених англійської та української мов. З-поміж цих характеристик виокремлюються такі: вживання дієслів у формі наказового способу, використання прикметників у вищому та найвищому ступенях порівняння, поширеність емоційно забарвлених слів із позитивною оцінною конотацією, що спрямовані на привернення уваги споживачів до послуг туристичної компанії. Зроблено висновок про пряму залежність складності перекладу від інформативної насиченості туристичних текстів. Текст, орієнтований на представників туристичної індустрії, може бути зовсім незрозумілим для пересічних туристів. Отже, це пояснює поширеність стратегії переадресації та тактики лінгвокультурної адаптації з метою нейтралізації під час перекладу текстів із високим рівнем інформативної насиченості. Загалом вбачається, що якість перекладу у сфері туризму здебільшого зумовлена перекладом туристичної термінології. Питання вивчення особливостей використання аббревіатур в англомовних туристичних текстах та стратегій їх відтворення в перекладі неспорідненими мовами потребує додаткової уваги в подальших публікаціях.

У роботі представлено огляд засобів і способів перекладу туристичної термінології. Також наведено детальний аналіз стратегій, тактик та операцій перекладу англомовних рекламних туристичних текстів українською мовою. Перспектива вбачається у створенні універсальних стандартів для адекватного перекладу туристичного дискурсу.

Ключові слова: рекламні туристичні тексти, туристичний дискурс, стратегія, дистинктивні риси, термінологія.

Yarova L. O.,

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University*

Oliinyk O. S.,

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University*

LEXICAL TRANSFORMATIONS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF DEFINITIONS IN EU LEGAL ACTS

Summary. The paper depicts the peculiarities of lexical translation transformations in Ukrainian translations of English EU legislative acts. The novelty of this study is the exploration of lexical translation transformations in the legal textual definitions as legal acts integral constituents that explicate specialist knowledge, contained in legal terms. The analysis is made on the basis of the classification of lexical translation transformations synthesized from research sources by L.S. Barkhudarov [1, p. 97–105], and Ya. Recker [2, p. 38]. Using contextual analysis, contrastive method to study similarities and differences in semantic scope of legal definitions in EU legal acts within English as a source language (henceforth is SL) and Ukrainian as a target language (henceforth is TL), the following inventory of lexical translation transformations is identified that have been used to reach equivalence in translating legal definitions: loan translation (52,31% in the TL), concretization (20,84%), explicatory translation (6,95%), modulation (6,02%), transcription (5,09%), transliteration (4,63%), adaptation (2,31%), and generalization (1,85%). Each of the above lexical translation transformations is illustrated with examples from our random selection of EU legal acts belonging to the *acquis* that Ukraine as a potential EU candidate is obliged to translate to harmonize its national legislation. Quantitative evaluation method has shown that slightly above two thirds (73%) of all lexical translation transformations in Ukrainian translations of legal definitions from our observation corpus is made up by the two types: loan translation, and concretization, whereas modulation, transcription, transliteration, adaptation, and generalization taken together constitute a bit more than one-fourth (27%) of all lexical transformations under analysis. Loan translation is primarily used for translating numerous terminological word combinations as constituents of legal definitions. Frequent use of concretization can be explained by the necessity of adequate and effective semantic rendering of legal definitions content.

Key words: lexical translation transformations, legal definitions, EU legislative acts.

Introduction. European Union (henceforth is EU) legislative acts represent a salient group of EU texts, showing the autonomy of EU law, the uniqueness of its source system, and the significant difference between EU law sources and international public law sources [3, p. 84]. To adequately reflect the text content, the meaning of the terms should be taken into account, since the objective reality described in a text is fixed in their meanings explicated by *textual definitions* [4, p. 40].

The accuracy of translation of definitions as means of legal terms semanticization in legislative texts becomes vitally important because adequate understandability of their content is provided precisely by the *legal definition*, a general verbal formula that contains the distinctive and essential features of legal concepts/notions [5, p. 68].

The analysis of publications on linguistic and translation issues of EU legislative texts indicates that Ukrainian researchers are focusing their scholarly efforts on the genre and lexical and semantic features of legal acts structure [3], on lexical harmonization in the context of Ukraine's European integration [6], on relevant issues concerning terminology translation [7, p. 306–307], but the characteristic features of translation transformations of legal definitions received insufficient coverage in research sources.

Following the above said, this paper aims to identify and describe the types of lexical translation transformations that have been used to reach equivalence in EU legal acts within English and Ukrainian. We will first present some theoretical considerations related to *EU legal acts*, *legal definitions*, and *lexical translation transformations*. Against this background, we will next describe the peculiarities of lexical translation transformations in legal definitions of EU legal acts in English and Ukrainian.

Recent research and publications. Multilingualism as a defining feature behind EU legal culture conditions an inevitable presence of translation and translators [8]. In 2004, the Verkhovna Rada of Ukraine approved the National Program of adaptation of Ukrainian legislation to the European Union laws [9]. The purpose of adapting Ukrainian laws to EU laws involves the process of Ukrainian legal system alignment with *acquis communautaire*. Harmonization of Ukraine's national legal system with that of EU necessitates the translation of EU's legal acts into Ukrainian, and this need, in its turn, makes the legal, linguistic, and translation research of legal documents from the *acquis communautaire* a topical issue.

Legal definition represents the understanding (characteristics) of legal phenomena, indicated by the corresponding legal term through the allocation of their main features [10, p. 44]. The main function of definitions is to ensure clarity and mutual understanding of prescriptions made by legislators.

In the research literature, various classifications of legal definitions are suggested. Drozdova distinguishes the following types of legal definitions: *definition-word*, i. e. the definition equivalent of a single word; *definition-phrase*, i. e. the definition equivalent of a separate

compound or complex sentence; *definition-description*, i.e. the definition equivalent of several sentences that explain one term [11, p. 66].

Benion singles out six types of legal definitions that are not only allowed by law but also regulated by it and therefore they are called statutory: *comprehensive, clarifying, representative, referential, enlarging, labeling, and exclusionary* [12, p. 132]. Comprehensive definitions always include the full meaning of a word taking into account all its components, e. g., “*economic operator*” means any natural or legal person, or a contracting entity, or a group of such persons and/or entities, including any temporary association of undertakings, which offers the execution of works and/or work, the supply of products or the provision of services on the market [13]. Clarifying definitions specify the meaning components of the signified word, taking the form “T means A, B, C or D, or any other manifestation of T”: “*label requirements*” means the requirements to be met by the works, products, services, processes or procedures in question to obtain the label concerned [13]. In enlarging definitions, certain components are added to the meaning of the word, taking the form “T includes X”, e. g., “*harmful organism*” means an organism, including pathogenic agents, which has an unwanted presence or a detrimental effect on humans, their activities or the products they use or produce, on animals or the environment [13]. Labeling definitions have two necessary components: “labeling term” + “concept-explanation” corresponding to it, e. g., “*tenderer*” means an economic operator that has submitted a tender [13]. Referential definitions are used when the meaning of the term is already defined in another legal act, e. g., “*central purchasing body*” means a contracting entity within the meaning of Article 4(1) of this Directive or a contracting authority within the meaning of point 1 of Article 2(1) of Directive 2014/24/EU providing centralized purchasing activities and, possibly, ancillary purchasing activities [13]. Exclusionary definitions deprive the term of certain meaning components, e. g., “*support vessel*” means a vessel other than a craft carried on board that is not equipped with operational fishing gear designed to catch or attract fish and that facilitates, assists, or prepares fishing operations [14].

In creating an equivalence between a source text (henceforth is ST) and a target text (henceforth is TT), translators apply various translation transformations [1, p. 191]. In the focus of our attention, there are lexical translation transformations. Based on various classifications of lexical translation transformations described in research sources we have synthesized their typology consisting of loan translation, transcription, transliteration that mainly deal with finding the equivalence of form, and generalization, concretization, explicatory translation, modulation, and adaptation aiming at reaching the equivalence of meaning.

Research methodology and design. An analysis of the EU legal acts translations from English into Ukrainian was made to explore the usage of lexical translation transformations in the above-said translations. While conducting the analysis, a research question to answer is about the types and impact of lexical transformations in legal definitions translations of the EU legislative acts to show how to overcome some

of the lexical inconsistencies and to outline the basic nomenclature of translation transformations.

To study the lexical choices of reaching translation equivalence, a parallel corpus consisting of 5 English EU legislative acts and their Ukrainian translations is used. In most cases, definienda (a term/terminological expressions that are being defined) consist of two to four elements, e. g., *fishing operation; mineral supply chain; Union fishing authorizations database*, etc., with the two-member phrases predominating. In some cases, the definiendum can consist of a noun and two compound adjectives in the attributive function, e. g. *conflict-affected and high-risk areas*, or two nouns with attributes, e. g. *global responsible smelters and refiners*. In rare cases, the definiendum can be of “X or Y” structure, e. g. *chain of custody or supply chain traceability system*. The definiens (a stretch of text that defines) in legal definitions of EU legislative texts can be predominantly patterned as a simple extended sentence, e. g. “*verifiable date*” means a date which can be verified by the inspection of physical date stamps on products or of inventory lists [15]; and more than one extended sentence, e. g. “*recycled metals*” means reclaimed end-user or post-consumer products, or scrap processed metals created during product manufacturing, including excess, obsolete, and scrap metal materials which contain refined or processed metals that are appropriate for recycling in the production of tin, tantalum, tungsten or gold. For the purposes of this definition, minerals partially processed, unprocessed or a by-product from another ore are not considered to be recycled metals [15].

The methodology of this study includes the following key methods: the method of contextual analysis to identify the meaning of a certain legal term or phrase within the legal definition, contrastive method to study differences in the semantic scope of legal definitions, transformational analysis to establish peculiarities and types of lexical transformations in English-Ukrainian legal definitions translation, descriptive method to depict collected factual data, quantitative evaluation method to identify the frequency of occurrence of each type of lexical transformations.

Findings and discussions. By way of the quantitative evaluation method, we determined the frequency of occurrence of each lexical transformation type in the Ukrainian translations of EU legislative acts from our observation corpus (see fig. 1). As shown by our data, loan translation is the most frequent lexical transformation occurring in the EU legislative texts (113 units or 52,31% in TL); the second place is taken by concretization (45 units or 20,84%); the third place – by explicatory translation (15 units or 6,95%); the fourth place – by modulation (13 units or 6,02%); the fifth place – by transcription (11 units or 5,09%); the sixth place – by transliteration (10 units or 4,63%); the seventh place – by adaptation (5 units or 2,31%), and the last place is occupied by generalization (4 units or 1,85%).

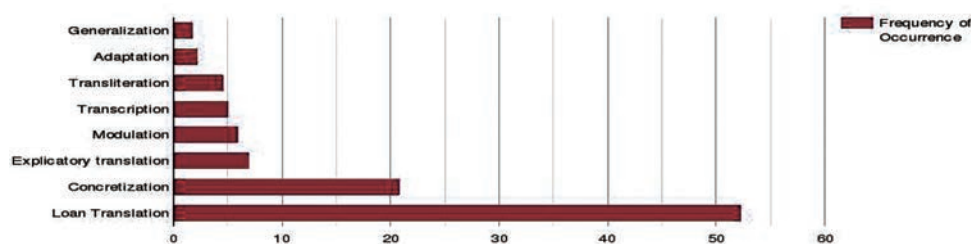

Fig. 1. Lexical transformations in the definitions of EU legislative acts

Let us consider the transformations that are used in legal definitions of Ukrainian translations of English EU legislative acts in more detail.

Loan translation (52,31% in TL) is a transformation used to translate lexical units of the SL by replacing their components in the target language. This type of transformation is most frequently used in the EU legal acts. For instance, the terminological combination “*member states*” [16] is rendered into Ukrainian as “*держави-члени*” [17]; the notion “*biometric data*” [18] is translated into Ukrainian as “*біометричні дані*” [19]. This lexical transformation conveys the full meaning of a terminological unit without omitting any components of a concept/notion.

In approximately one-fifth of all legal definitions (20,84% cases in TL) under analysis in EU legislative acts texts **concretization** is used, where the word with a broad semantics/meaning in the ST is replaced by a word with a narrower semantics/meaning, e. g., the word “*body*” [20] (*organization, main part*) is translated into Ukrainian exactly as “*орган*” [17] – the translator narrowed the meaning of this concept/notion. In another example, the word “*Union*” [21] is rendered not as “*association*” but specified as “*ЄС*” [22].

Let us consider one more example that illustrates the application of concretization. In the legal definition (see example 1), the word “*measure*” (method, activity, arrangement) is presented in the TT as “*інструмент*” (a means of pursuing an aim). Using this concept/notion, the translator explains that the definition refers not to a plan or course of action for protecting personal data, but to concrete tools (technical and organizational) for achieving this aim, thus narrowing the meaning of this term.

Example 1:

<p>“<i>pseudonymisation</i>” means the processing of personal data in such a manner that the personal data can no longer be attributed to a specific data subject without the use of additional information, provided that such additional information is kept separately and is subject to technical and organisational measures to ensure that the personal data are not attributed to an identified or identifiable natural person [18].</p>	<p>“<i>використання псевдонімів</i>” означає опрацювання персональних даних у такий спосіб, що персональні дані більше не можна віднести до конкретного суб’єкта даних без використання додаткової інформації, за умови, що таку додаткову інформацію зберігають окремо і на неї поширюється застосування технічних та організаційних інструментів для забезпечення того, що персональні дані не віднесено до фізичної особи, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати [19].</p>
---	--

The third place according to its frequency of occurrence in our observation corpus of EU legal acts is taken by **explicitation** or **descriptive translation** (6,95% in TT). This transformation means that the term used in the SL is replaced by a terminological phrase that defines this concept in the TL, e. g. the translator explains the phrase “*entity in charge of maintenance*” [16] in Ukrainian, with the help of a descriptive phrase – “*суб’єкт, який відповідає за технічне обслуговування*” [17], by adding the words “*який*” and “*за*”.

The lexical translation transformation of **modulation** or **semantic matching** (6,02% in TT) allows to replace the word or phrase in the SL with the language unit of the TL, the meaning

of which is logically deduced from the meaning of the source terminological unit.

In the following definition (see example 2), the translator uses modulation to render the concept “*breach*” (break, gap, fall). In the Ukrainian TT, this word is translated with the phrase “*порушення захисту персональних даних*” (that is, hacking, illegal intrusion, attack), because according to the definition, this concept means “a gap in a defense of personal data or a gap in the defense of their security which leads to their destruction, loss, alteration, unauthorized disclosure or access”.

Example 2:

<p>“<i>personal data breach</i>” means a breach of security leading to the accidental or unlawful destruction, loss, alteration, unauthorised disclosure of, or access to, personal data transmitted, stored or otherwise processed [18].</p>	<p>“<i>порушення захисту персональних даних</i>” означає порушення безпеки, що призводить до випадкового чи незаконного знищення, втрати, зміни, несанкціонованого розкриття або доступу до персональних даних, які передано, збережено або іншим чином опрацьовано [19].</p>
---	---

Lexical transformations of **transcription** (5,09% in TL) and **transliteration** (4,63% in TL), i.e. ways of translating the lexical unit of the SL by reconstructing its form using sounds or letters of the TL, exhibit nearly the same frequency of occurrence in our observation corpus (see examples below).

English terms in the ST	Their Ukrainian equivalents in the TT
<i>monosaccharide</i> [21]	<i>моносахарид</i> [22]
<i>nanomaterial</i> [21]	<i>наноматеріал</i> [22]
<i>controller</i> [21]	<i>контролер</i> [22]

As it can be seen from the above-given examples, transcription or transliteration are resorted to in case of scientific terms (chemical, physical, medical, etc.), e. g. *monosaccharide*, *nanomaterial*, or in case of internationalism, i.e. words that are borrowed in more than one language, e. g. *profiling*, *monitoring*, *controller*, etc.

Due to a large amount of information on various topics in the EU legislative acts, such texts contain abbreviations of complex lexical units (names of different international organizations). It was found out that in Ukrainian there are two ways of rendering the abbreviations of institutions, organizations, and enterprises: transliteration of the abbreviation, e. g., **SL-TL: EC – ЄС, EEC – ЄЄС; the abbreviation is formed using the Ukrainian (TL) equivalent name, e. g., SL-TL: BAT – ННТ, CSM – М33, CST – ЦЗБ.**

Adaptation (2,31% in TT) is the lexical transformation by way of which, the unknown language units of the SL are replaced with those which are known in the TL.

In example 3, the terminological phrase “*systematic internalizer*” in the SL is adapted as “*систематичний учасник*” in the TL, though the Ukrainian “*учасник*” does not accurately reflect the TL component “*internalizer*”. In our opinion, adaptation, in this case, does not appear a translator’s successful solution. This situation is complicated by the fact that the term “*internalizers*” is used in psychology where it denotes individuals “assuming that the focus of control over their lives is in themselves and try harder to change themselves and their environment” (Psychology Dictionary). Thus,

the adaptation of the SL “*systematic internalizer*” into the TL “*систематичний учасник*” should be reinforced with explication.

Example 3:

<p>“<i>systematic internaliser</i>” means an investment firm which, on an organised, frequent systematic and substantial basis, deals on own account when executing client orders outside a regulated market, an MTF or an OTF without operating a multilateral system [23].</p>	<p>“<i>систематичний учасник</i>” – інвестиційна фірма, яка веде торгівлю за власний рахунок на організованій, частій, систематичній та істотній основі, виконуючи замовлення клієнтів поза регульованим ринком, БТМ або ОТМ без організації багатосторонньої системи [24].</p>
--	---

The least common lexical transformation in translating the legal definitions in EU legislative acts is **generalization** (1,85% in TL) that expands the meaning of the word. In example 4 below, the translator generalized the noun “*service*” and rendered it in the target text as “*перевезення*”, but not as “*обслуговування, послуга*”.

Example 4:

<p>“<i>Type of operation</i>” means the type characterised by passenger transport, including or excluding high-speed services, freight transport [16].</p>	<p>“<i>Тип діяльності</i>” означає тип, що характеризується пасажирськими перевезеннями, у тому числі наявністю чи відсутністю високошвидкісних перевезень, вантажними перевезеннями [17].</p>
--	---

This study attempted to investigate lexical transformations in translations of legal definitions in the EU English legislative acts into Ukrainian. Data analysis showed that the following types of lexical transformations were resorted to when creating an equivalence between English legal definitions in EU legislative acts: loan translation, concretization, explicatory translation, modulation, transcription, transliteration, adaptation, and generalization. As to the preference of the above used transformations from the most to the least frequent, approximately 73% of them consist of loan translation (52,31% in TL) and concretization (20,84% in TL). The high frequency of that method application can be explained by a considerably large number of terminological phrases as definienda that already exist in the TL as lexical borrowings or there are full equivalents to the expressions from the SL; in addition to definienda consisting of one element expressed by scientific, economic, chemical, etc., terms that belong to internationalisms.

A relatively high proportion of cases of concretization in translated legal definitions in Ukrainian as the TL can be accounted for by the legal nature of translated documents with strong demands on their understandability and accuracy. Another reason for it is that English is characterized by a larger amount of substance names, process names, words with a wide semantic basis in comparison with Ukrainian, thus their translation depends to a great extent on the concretization of their meaning. For the same reason, in contrast to concretization, generalization is sparingly used in the translation of legal definitions into Ukrainian. Explicatory translation and modulation, in our opinion, are used in cases where there is partial or no equivalence between the definienda in English and Ukrainian.

Conclusions. The legal definition alongside the legal term is a core unit of storing information and actualizing specialist

(legal) knowledge incorporated in legal texts. This study aimed at identifying and describing the types of lexical translation transformations that have been used to reach equivalence in EU legal acts within English as a SL and Ukrainian as a TL. The major findings of the study consist in establishing an inventory of lexical transformations in translations of legal definitions that incorporates the following eight types: loan translation (52,31%), concretization (20,84%), explicatory translation (6,95%), modulation (6,02%), transcription (5,09%), transliteration (4,63%), adaptation (2,31%), and generalization (1,85%). As shown by our quantitative data, lexical transformations exhibit different frequencies of occurrence, with loan translation and concretization being the most common, and adaptation and generalization the least common. The choice of a definite lexical transformation is primarily conditioned by similarities or differences between the SL and TL lexical components that undergo translation. The findings of this study will presumably assist legal translators and scholars, translation students in getting deeper awareness of textual legal definitions as an object of translation/research, and lexical translation transformations as tools of creating faithful translations of legal texts.

References:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода. Москва : Международные отношения, 1974. 216 с.
3. Форманюк В.В. Система джерел права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 83–88.
4. Кузнецова Ю.М. Дефиниция как компонент содержательной структуры научного текста. *Искусственный интеллект и принятие решений*. 2016. № 1. С. 3–8.
5. Губаева Т.В. Язык и право. Москва : Норма, 2007. 160 с.
6. Касяненко Д.С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2001. 257 с.
7. Гладченко А.М., Комарова О.С. Актуальні питання перекладу термінології ЄС. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 36. С. 306–307.
8. Acquis communautaire. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/acquis-communautaire>.
9. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.
10. Косович В.М. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України. *Вісник Львівського університету*. 2013. № 57. С. 43–52.
11. Дроздова Т.В. Научный текст и проблемы его понимания (на материале англоязычных экономических текстов) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19 ; 10.02.04 ; Ин-т языкознания РАН. Москва, 2003. 45 с.
12. Bennion F.A.R. Bennion on Statute Law. 3rd ed. Harlow : Longman, 1990. 373 p.
13. Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=ES>.
14. Regulation (EU) 2017/2403 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on the sustainable management

- of external fishing fleets, and repealing Council Regulation (EC) № 1006/2008. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2017/2403/oj>.
15. Regulation (EU) 2017/821 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 laying down supply chain due diligence obligations for Union importers of tin, tantalum and tungsten, their ores, and gold originating from conflict-affected and high-risk areas. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2017/821/oj>.
  16. Decision № 1082/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on serious cross-border threats to health and repealing Decision № 2119/98/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1082>.
  17. Рішення Європейського Парламенту і Ради № 1082/2013/ЄС від 22 жовтня 2013 р. про серйозні трансграничні загрози здоров'ю та скасування Рішення № 2119/98/ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/10822013es.pdf>.
  18. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>.
  19. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16.
  20. Council Directive 96/29/Euratom of 13 May 1996 laying down basic safety standards for the protection of the health of workers and the general public against the dangers arising from ionizing radiation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996L0029>.
  21. Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC – Commission Declaration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0018>.
  22. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю). URL: <http://old.minjust.gov.ua/file>.
  23. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU(recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0065&from=EN>.
  24. Делегований Регламент Комісії (ЄС) 2017/569 від 24 травня 2016 р. на доповнення Директиви 2014/65/ЄС Європейського Парламенту і Ради стосовно регуляторних технічних стандартів

щодо призупинення торгів фінансовими інструментами та зняття фінансових інструментів з торгів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_017-16.

Ярова Л. О., Олійник О. С. Лексичні трансформації в українських перекладах визначень законодавчих актів ЄС

Анотація. У статті висвітлено особливості лексичних перекладацьких трансформацій в українських перекладах англійських законодавчих актів Європейського Союзу. Новизна полягає в дослідженні лексичних перекладацьких трансформацій у правових дефініціях як складових частин законодавчих актів, що експлікують спеціальні знання, закладені у правових дефініціях. Аналіз проводиться на основі класифікації лексичних перекладацьких трансформацій, синтезованої з дослідницьких робіт Л.С. Бархударова [1, с. 97–105] та Я.І. Рецкера [2, с. 38]. З використанням контекстуального аналізу та контрастивного методу для вивчення схожостей і відмінностей у семантичному обсязі правових дефініцій у законодавчих актах Європейського Союзу в англійській мові як мові оригіналу та українській мові як мові перекладу виявлено такі лексичні перекладацькі трансформації, які використовувалися для досягнення еквівалентності під час перекладу правових дефініцій: калькування (52,31% в мові перекладу), конкретизація (20,84%), описовий переклад (6,95%), словословний розвиток (6,02%), транскрипція (5,09%), транслітерація (4,63%), адаптація (2,31%) та генералізація (1,85%). Кожна з наведених вище лексичних перекладацьких трансформацій проілюстрована прикладами з випадкової вибірки законодавчих актів асquis Європейського Союзу, які Україна як потенційний кандидат на членство в Європейському Союзі зобов'язана перекладати для гармонізації свого національного законодавства. Метод кількісної оцінки показав, що понад дві треті (73%) всіх лексичних перекладацьких трансформацій в українських перекладах правових дефініцій із нашого дослідницького корпусу становлять два типи – калькування та конкретизація. Натомість словословний розвиток, транскрипція, транслітерація, адаптація та генералізація разом узяті становлять трохи більше чверті (27%) всіх проаналізованих лексичних трансформацій. Калькування використовується здебільшого для перекладу численних термінологічних словосполучень як складників правових дефініцій. Часте використання конкретизації зумовлене необхідністю адекватної й ефективної передачі смислового змісту правових дефініцій.

Ключові слова: лексичні перекладацькі трансформації, правові дефініції, законодавчі акти Європейського Союзу.

РЕЦЕНЗІЇ

---

*Білоус П. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

НОВЕ СЛОВО В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РОМАНІСТИКИ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л. О. ПЕЧЕРСЬКИХ «УКРАЇНСЬКИЙ ПОСТМОДЕРНИЙ РОМАН КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ, ПОЕТИКА, СТРУКТУРА ЖАНРУ»¹)

Потужні процеси оновлення у сфері науки охоплюють світоглядну, методологічну, когнітивну сфери. Коло традиційних літературознавчих досліджень постійно розширюється не тільки за рахунок залучення нових імен та текстів, але й завдяки поглибленню та розширенню звичної проблематики, навіть у такій, здавалося б, класичній галузі, як генетика.

Актуальність роботи, що вписує сучасні явища літературного процесу до теоретичних категорій літературознавчої науки, не викликає сумніву.

Монографія Любові Печерських «Український постмодерний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: еволюція, поетика, структура жанру» засвідчує вміння тримати драматургію дослідження в межах логічно вивірених структур, долати етапи поставлених завдань роботи, досягти сучасний стан наукового вивчення проблеми жанру, визначати генетичне підґрунтя українського постмодерністського роману, аналізувати окремі жанроутворюючі аспекти вибраного пласту текстів, визначення значущих тенденцій у розвитку жанрових різновидів романістики зламу століть. Емпірично обґрунтованим є вибір постатей письменників та текстів романів для визначення тенденційних явищ у процесі їхнього аналізу.

Робота складається з трьох розділів, у яких обґрунтовано теоретичні аспекти жанрової проблематики постмодерного роману, окреслене коло генетичних попередників, серед найближчих з яких – представники футуристичної прози, зокрема І. Шкурупій, Д. Бузько, М. Семенко, а також продемонстрований аналіз жанроутворюючих категорій, вагомий для формування спільноти жанрових різновидів українського постмодерного роману. Серед найцікавіших аспектів аналізу – інтермедіальність, елементи кінопоетики, дискурс еротичного, наратив трансцендентного, елементи історіографічної метапрози, дискурс іншого тощо. Дослідниця, оперуючи традиційними літературознавчими поняттями, додає елементів новизни до методологічного апарату, використовуючи елементи мікроаналізу, психоаналізу, порівняльно-історичного дослідження, не вагаючись, застосовує метод висування та доказу гіпотези, індуктивні та дедуктивні схеми аналізу. Синтетичний підхід дозволив класифікувати й узагальнити широкий пласт явищ, розпоршених по окремих літературних текстах.

Заслугує на увагу нетрадиційна широка селекція романів, на матеріалі яких ґрунтується дослідження. У монографії вивчаються ранні тексти письменників, найвизначніші романи, характерні для розгляду окремих жанрових аспектів, у тому числі найсвіжіші з опублікованих, що свідчить про глибоке проникнення у проблематику дослідження. Оригінальним є визначення світогляду та поетики футуризму, а також кінематографу як визначних підвалин світосприйняття постмодерних романістів. Ці переваги роботи визначають її наукову новизну.

Вартим уваги є свідоме уникнення повторів досить відомих результатів дослідження текстів кінця ХХ – початку ХХІ ст. заради збереження обсягу роботи для фіксації оригінальних результатів дослідження. Безумовною перевагою роботи є доступність наукового стилю, прозорість теоретичних категорій, простота та логічна очевидність аналітичних викладок.

Видання монографії є логічним продовженням попередніх наукових досліджень автора. Монографії властива наукова новизна, що свідчить про глибоку обізнаність у теоретичних та практичних аспектах аналізу жанрової системи українського постмодерного роману. Ця наукова праця може збагатити, поглибити та урізноманітнити сферу літературознавчих досліджень сучасної української романістики.

Вибрана автором широка палітра методології, а також категоріально-понятійний інструментарій відповідають рівню сучасних наукових досліджень і завданням, поставленим у розділах дослідження.

Попри те, що розгорнутий у розділах роботи текстовий аналіз відповідає поставленим завданням, окремі положення роботи простежені на матеріалі обмеженого переліку текстів, що звуває світоглядну перспективу роботи. Також деякі результати аналітичних стратегій видаються дещо гіпотетичними, будучи позбавленими достатньої кількості текстових доказів. Наведені недоліки можуть пояснюватися обмеженістю обсягу роботи і широким колом залучених авторів і текстів, що не є принциповим для позитивної оцінки дослідження загалом.

Вважаємо, що рецензована монографія має вагоме теоретичне значення та практичну цінність як актуальне оригінальне сучасне літературознавче дослідження і може бути рекомендована як науковцям, здобувачам вищої філологічної освіти, так і поціновувачам сучасної української прози.

¹ Печерських Л.О. Український постмодерний роман кінця ХХ – початку ХХІ століття: еволюція, поетика, структура жанру. Харків: Майдан. 320 с.

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Довганич М. В.</i> ЗАРУБІЖНА РЕЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ К. ПІШУРО В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ.....	4
<i>Ігнатюля А. А., Рязанова В. О., Резнікова К. В.</i> РЕАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ЗА СКЛАДНИХ УМОВ (УМОВ КАРАНТИНУ); ТЕХНОЛОГІЯ ОСВІТНЬОГО WEB-КВЕСТУ НА УРОКАХ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФАХОВИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	8
<i>Клейменова Т. В.</i> ФЕНОМЕН ПИСЬМЕННИКІВ-ПЕДАГОГІВ І «ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ» ПРОЗИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ СТ.....	13
<i>Копійцева Л. П., Єгорова Ю. М.</i> ПОЕТИКА РОМАНУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ХРАМ НА БОЛОТІ».....	18
<i>Крупка Л. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ ХХ СТ. (ЗА РОМАНОМ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»).....	22
<i>Лаврусенко М. І.</i> ПОСТКОЛОНІАЛЬНА РИТОРИКА ОПОВІДАННЯ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «ФУТБОЛ ПО-ТУРОВЕЦЬКИ».....	26
<i>Лопушан Т. В.</i> РУСТИКАЛЬНА ВІЗІЯ КОЛГОСПНОГО БУТТЯ В РОМАНІСТИЦІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА.....	30
<i>Лук'янченко М. П.</i> СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ ТА ОБРАЗ «ІНШОГО» ЯК ПРОВІДНІ ТЕМАТИЧНІ ЛІНІЇ У ТВОРАХ ПРО ПОДОРОЖІ ДЕНІ ДІДРО, ЖЕРАРА ДЕ НЕРВАЛЯ ТА ЖОРЖ САНД.....	35
<i>Микитюк С. С.</i> «ELEGY WRITTEN IN A COUNTRY CHURCHYARD» Т. ГРЕЯ У ТРАНСЛЮВАННЯХ В. А. ЖУКОВСЬКОГО 1802 І 1839 РОКІВ.....	39
<i>Мохначова О. В.</i> ТРИЛЕР В ОСНОВІ ЖАНРОВОЇ СТРАТЕГІЇ О. ТОКАРЧУК («ВЕДИ СВІЙ ПЛУГ ПОНАД КІСТКАМИ МЕРТВИХ», «ДІМ ДЕННИЙ, ДІМ НІЧНИЙ», «ДИВОВИЖНІ ІСТОРІЇ»).....	43
<i>Печерських Л. О.</i> ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ У ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ПОШУКАХ ФУТУРИЗМУ ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ РОМАНІСТИЦІ.....	47
<i>Семак О. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОМЕДІЙНОГО ЖАНРУ В ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	51
<i>Сімонок В. П., Мельнікова Т. В.</i> І.С. ТУРГЕНЄВ ТА А.А. ФЕТ: ОСОБИСТІ ТА ТВОРЧІ ВІДНОСИНИ ПИСЬМЕННИКІВ У КОНТЕКСТІ ЇХНІХ ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ.....	55
<i>Хода Л. Д.</i> ПАТРІОТИЧНА ТА ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА ЯНКА ЄСЕНСЬКОГО.....	58
<i>Cherkashyna T. Yu.</i> THE UKRAINIAN AUTOBIOGRAPHICAL ESSAY: THE HISTORY OF DEVELOPMENT.....	62
<i>Шостак О. О.</i> ТЕМА ЕМІГРАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ СТЕФАНА КОВАЛІВА.....	66

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Бережна М. В., Великодний В. А.</i> ВІДТВОРЕННЯ ГУМОРИСТИЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д. АДАМСА THE RESTAURANT AT THE END OF THE UNIVERSE ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ).....	74
<i>Bondar L. V., Polyuk I. S., Choumtchenko T. I.</i> ASPECTS GRAMMATICaux DE LA TRADUCTION DES TEXTES LÉGISLATIFS FRANÇAIS.....	79
<i>Волинець Н. В.</i> ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НЕНОРМАТИВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	83
<i>Воронова З. Ю.</i> АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	88
<i>Галій Л. Г., Дольник І. М.</i> ДВА ПЕРЕКЛАДИ ОПОВІДАННЯ КАТЕРИНИ КАЛИТКО «ВОДА»: ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ І ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ.....	93
<i>Гольтер І. М.</i> ДОТРИМАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ НОРМ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МОВНИХ ВІДПОВІДНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ АНТОНІМІВ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ.....	97
<i>Гордієнко Н. М., Михайленко А. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ П'ЄСИ ДЖОРДЖА БЕРНАРДА ШОУ «ПІГМАЛІОН»).....	102
<i>Denysiuk Yu. I., SamoiloVA Yu. I.</i> THE METHODS OF LEXICAL AND LEXICO-GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE FIELD OF MILITARY TRANSLATION.....	106
<i>Добровольська Д. М., Добровольська Л. В.</i> АНГЛОМОВНІ КОМЕРЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ СЛОГАНИ У ПЛОЩИНІ ПЕРЕКЛАДУ.....	110
<i>Єнчева Г. Г., Семігінівська Т. Г.</i> ПЕРЕКЛАД НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АБРЕВІАТУРИ ТА АКРОНІМИ.....	115
<i>Ісаєва О. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ.....	120
<i>Латиніна О. Л.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО УСНОГО ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	124
<i>Літвінова М. М.</i> ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ ДЖЕННІ ЕРПЕНБЕК “HEIMSUCHUNG”.....	128
<i>Несторенко Д. В., Баранова С. В.</i> БРЕКСИТ-ДИСКУРС: АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ.....	132
<i>Новицька О. А.</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	136
<i>Okulova L. O.</i> THE PECULIARITIES OF RENDERING PERSUASION STRATEGY IN TRANSLATING AMERICAN BEAUTY-INDUSTRY COMMERCIALS INTO UKRAINIAN.....	140
<i>Плавуцька О. П., Закордонець Н. І., Обіход І. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ОСВІТНЬОЇ ТЕМАТИКИ.....	144
<i>Плетенецька Ю. М., Линтвар О. М.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВ TED TALKS В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ.....	148

<i>Селезньова Р. В., Сапун К. В.</i> ВИДИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ТУРИСТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ.....	153
<i>Sereda N. A.</i> GRAMMATISCHE SCHWIERIGKEITEN BEIM ÜBERSETZEN DER DEUTSCHSPRACHIGEN TECHNISCHEN TEXTE.....	158
<i>Сін Чжефу</i> ЧИННИКИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОЛЬОРІВ У КИТАЇ ТА УКРАЇНІ.....	161
<i>Солдатова Л. П.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЛУМАЧНОЇ ФОРМУЛИ ЗНАЧЕННЯ ІДЮМИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ МІЖМОВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	166
<i>Soroka T. V.</i> METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TRAINING BACHELORS OF TRANSLATION AT THE FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES.....	170
<i>Хабарова Н. А.</i> ПЕРЕКЛАД ТА ЙОГО ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	174
<i>Хайдарі Н. І., Гнатів О. В.</i> АДАПТАЦІЯ БРИТАНСЬКОГО ТЕКСТУ ЯК ВИД ВНУТРІШНЬОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ТА АМЕРИКАНСЬКОГО ВИДАНЬ КНИГ ДЖ. РОУЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР І ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ» ТА «ГАРРІ ПОТТЕР І ТАЄМНА КІМНАТА»)..	178
<i>Tschepurna Z. W.</i> ONYM-KOMPONENTE ALS MARKIERER EINER PHRASEOLOGISCHEN EINHEIT.....	182
<i>Чернова Ю. В.</i> СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЧІ.....	185
<i>Yukhymets S. Yu.</i> THE PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH ADVERTISING TOURIST TEXTS INTO UKRAINIAN.....	190
<i>Yarova L. O., Oliinyk O. S.</i> LEXICAL TRANSFORMATIONS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF DEFINITIONS IN EU LEGAL ACTS.....	194

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Білоус П. В.</i> НОВЕ СЛОВО В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РОМАНІСТИКИ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л. О. ПЕЧЕРСЬКИХ «УКРАЇНСЬКИЙ ПОСТМОДЕРНИЙ РОМАН КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ, ПОЕТИКА, СТРУКТУРА ЖАНРУ») ¹⁾	200
--	-----

CONTENTS

LITERATURE STUDIES

<i>Dovhanych M.</i> FOREIGN LITERARY CRITICS' RECEPTION OF THE LITERARY HERITAGE OF K. ISHIURO IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF MULTICULTURALISM.....	4
<i>Ignatolia A., Riazanova V.</i> REZNIKOVA K. THE REALITY OF MODERN EDUCATION UNDER DIFFICULT CONDITIONS (IN TERMS OF QUARANTINE); TECHNOLOGY OF EDUCATIONAL WEB-QUEST ON THE CHILDREN'S LITERATURE LESSONS IN PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	8
<i>Kleimenova T.</i> THE PHENOMENON OF WRITERS-TEACHERS AND "TEACHER'S" PROSE OF THE LATE 19 TH – THE FIRST DECADES OF THE 20 TH CENTURY.....	13
<i>Kopeytseva L., Egorova Yu.</i> POETICS OF HALYNA TARASYUK'S NOVEL "TEMPLE IN THE SWAMP".....	18
<i>Krupka L.</i> PECULIARITIES OF MODELING OF THE IMAGE OF THE WOMAN OF THE 20 TH CENTURY (BASED ON NOVEL BY VOLODYMYR LYS "SOLO FOR SOLOMIYA").....	22
<i>Lavrusenko M.</i> POST-COLONIAL RHETORICS OF A SHORT STORY "TUROVETSKY FOOTBALL" BY VLADIMIR DANYLENKO.....	26
<i>Lopushan T.</i> RUSTIC DREAM COLLECTIVE EXISTENCE IN THE NOVELS OF MYKHAYLO STELMAKH.....	30
<i>Lukyanchenko M.</i> THE STANCE OF A WOMEN AND IMAGE OF "OTHER" AS LEADING THEMATIC LINES IN WORKS ABOUT TRAVEL BY DENIS DIDEROT, GÉRARD DE NERVAL AND GEORGE SAND.....	35
<i>Mykytiuk S.</i> "ELEGY WRITTEN IN A COUNTRY CHURCHYARD" BY T. GRAY IN THE TRANSLATIONS BY V. A. ZHUKOVSKY OF 1802 AND 1839.....	39
<i>Mohnachova O.</i> THRILLER BASED ON GENRE STRATEGY O. TOKARCZUK ("DRIVE YOUR PLOW OVER THE BONES OF THE DEAD", "HOUSE OF DAY, HOUSE OF NIGHT", "TALES OF THE BIZARRE").....	43
<i>Pecherskyh L.</i> INTERMEDIALITY IN EXPERIMENTAL SEARCH OF FUTURISM AND POSTMODERN NOVELS.....	47
<i>Semak O.</i> THE PROCESS OF EVOLUTION OF THE COMEDY GENRE IN THE DRAMA OF THE UKRAINIAN DIASPORA OF THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY.....	51
<i>Simonok V., Melnikova T.</i> IVAN TURGENEV AND AFANASII FET: THE WRITERS' PERSONAL AND CREATIVE RELATIONS IN THE CONTEXT OF THEIR LITERARY AND AESTHETIC VIEWS.....	55
<i>Khoda L.</i> PATRIOTIC AND PHILOSOPHICAL LYRICS POETRY OF JANKO JESEŃSKÝ.....	58
<i>Cherkashyna T. Yu.</i> THE UKRAINIAN AUTOBIOGRAPHICAL ESSAY: THE HISTORY OF DEVELOPMENT.....	62
<i>Shostak O.</i> THE THEME OF EMIGRATION IN STEFAN KOVALIV'S LITERARY WORKS.....	66

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 47 том 3, 2021

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 17.03.2021 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 28,08, ум. друк. арк. 24,18.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0521/177.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua